

Pécsi Tudományegyetem
„Oktatás és Társadalom”
Neveléstudományi Doktori Iskola

ÁCS-BÍRÓ ADRIENN

NŐI FOGVATARTOTTAK OKTATÁS-NEVELÉS SZEMPONTÚ
EGYÉNI ÉS INTÉZMÉNYI PROFILJÁNAK RENDSZERSZINTŰ VIZSGÁLATA
AZ EREDMÉNYES REINTEGRÁCIÓ ÉRDEKÉBEN

Doktori (PhD) értekezés

Témavezető

Dr. habil. Di Blasio Barbara, PhD

Pécs
2020.

Tartalomjegyzék

1. A KUTATÁS TÉMÁJÁNAK BEMUTATÁSA.....	4
1.1. AZ ÉRTEKEZÉS SZERKEZETE	5
1.2. A KUTATÁS CÉLJA.....	7
1.3. A TÉMA RELEVANCIÁJA	8
1.4. A TÉMA TUDOMÁNYRENDSZERTANI HELYE	10
2. A HAZAI BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁS FEJLŐDÉSTÖRTÉNETÉNEK VIZSGÁLATA A BÜNTETÉSI ÉS NEVELÉSI PARADIGMA MENTÉN.....	12
2.1. ELMÉLETI KERET – BÜNTETÉSI ELMÉLETEK	12
2.2. EURÓPAI TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK	16
2.2.1. A börtönügy kezdetei	16
2.2.2. Reformok kora.....	19
2.2.3. Büntetés-végrehajtási rendszerek	22
2.3. MAGYARORSZÁGI TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK	28
2.3.1. Államalapítástól a XVIII. századig	28
2.3.2. A reformkor és a polgári korszak	30
2.3.3. A Csemegi-kódextól a második világháborúig	32
2.3.4. A szocializmus időszaka.....	36
2.3.5. A rendszerváltást követő időszak az új Bv-kódexig.....	41
2.4. A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁS INTÉZMÉNYI PROFILJA	44
2.4.1. Szervezeti struktúra	45
2.4.2. Fogvatartottak elhelyezése	49
2.5. KONKLÚZIÓ, KITEKINTÉS	55
3. NŐI BÜNÖZÉSMAGYARÁZATOK – KÖZEG-SPECIFIKUS JELLEMZŐK	59
3.1. ELMÉLETI KERET – A NŐI BÜNÖZÉS MULTIFAKTORIÁLIS MEGKÖZELÍTÉSE.....	60
3.2. A NŐI SZEREPEK TÖRTÉNETI VÁLTOZÁSA.....	65
3.2.1. Tradicionális női szerepek	65
3.2.2. Modern női szerepek	67
3.3. A NŐI BÜNÖZÉS TENDENCIÁI.....	72
3.3.1. Női elkövetők arányának alakulása 1831-1975 között.....	73
3.3.2. Női fogvatartottak arányának alakulása 1975-2018 között	77
3.3.3. Nemzetközi kitekintés	81
3.4. A CÉLCSOPORT HELYZETE	90
3.4.1. Női fogvatartottak elhelyezésének történeti áttekintése	90
3.4.2. Női kriminális karrier	95
3.4.3. Női fogvatartottak közeg-specifikus jellemzői.....	98
3.5. KONKLÚZIÓ, KITEKINTÉS	103
4. REINTEGRÁCIÓS NEVELÉS EREDMÉNYESSÉGE A SZABADSÁGVESZTÉS- BÜNTETÉS ALATT	108
4.1. ELMÉLETI KERET – SIKERES ÉLETVEZETÉS, DÖNTÉS	108
4.2. A REINTEGRÁCIÓS NEVELÉS EURÓPAI ÉS HAZAI CÉLRENDSZERE	110
4.2.1. Európai keretrendszer	110
4.2.2. Magyarországi keretrendszer.....	114
4.3. A BEFOGADÁS.....	116

4.4. BÜNTETÉSVÉGREHAJTÁSI NEVELÉS	119
4.4.1. Jutalom (és büntetés) orientált nevelés	121
4.4.2. A reintegrációs team.....	123
4.4.3. A nevelés fő területei.....	127
4.5. SZABADULÁSRA FELKÉSZÍTÉS.....	140
4.6. KONKLÚZIÓ, KITEKINTÉS	142
5. KUTATÁSI EREDMÉNYEK TÁRGYALÁSA.....	147
5.1. ELMÉLETI KERET - KULTURÁLIS TŐKE	147
5.2. A KUTATÁS MÓDSZERTANI APPARÁTUSA.....	150
5.2.1. Kérdőív 2019	152
5.2.2. Kognitív Profil Teszt	153
5.2.3. Motivációs Profil	154
5.2.4. Érdeklődés Térkép.....	154
5.2.5. Interjú	155
5.2.6. Nevelési anyagok.....	156
5.3. NŐI FOGVATARTOTTI PROFIL, ÉLETPÁLYA-MINTÁZATOK	157
5.3.1. Demográfiai, fogvatartási jellemzők	157
5.3.2. Szociokulturális hátrány, családi jellemzők	164
5.3.3. Kognitív profil-jellemzők.....	172
5.3.4. Motivációs és érdeklődési profil-jellemzők	176
5.3.5. Munkaerőpiaci és életúttervezési jellemzők.....	183
5.3.6. Mentalitásjellemzők	189
5.4. KONKLÚZIÓ, KITEKINTÉS	194
6. REKAPITULÁCIÓ, KITEKINTÉS.....	200
6.1. REFLEKTÁLÁS A KUTATÓI KÉRDÉSEKRE	200
6.2. KITEKINTÉS	221
6.2.1. Racionális döntés.....	221
6.2.2. Nevelhetőség	222
6.2.3. Optimális fejlődés, tanulás	222
6.2.4. Börtönépítészet	223
6.3. VÉGSZÓ	225
HIVATKOZÁSI JEGYZÉK.....	226
FELHASZNÁLT FORRÁSOK	244
SZABÁLYZÓK.....	244
LEVÉLTÁRI FORRÁSOK.....	246
KÉZIRATOS FORRÁSOK	246
NYOMTATOTT FORRÁSOK	247
INTERNETES FORRÁSOK	259
KONFERENCIA-ELŐADÁSOK.....	262
MELLÉKLETEK.....	263
FÜGGELÉK	296
RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE	296
SZÓJEGYZÉK.....	297
ÁBRAJEGYZÉK.....	301
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	302

1. A KUTATÁS TÉMÁJÁNAK BEMUTATÁSA

Az általános kép a büntetés-végrehajtás ismeretlen világáról szélsőségek között mozog, inkább sztereotipizált, mint reális. Egy zárt rendszer működésének elemzése speciális feladatok elé állítja a kutatót, a téma szenzibilitása fokozott mértéktartást, tudományos távolságtartást, és tárgyilagos véleményalkotást vár el.

A jelen börtönoktatás kérdéseit, a nők képezhetőségét kevésbé lehetséges vizsgálni a célcsoport és a keretrendszer sajátosságainak mélyebb ismerete nélkül. Az értekezés ezek alapján egyrészt a Büntetés-végrehajtási Szervezet, másrészt a női fogvatartottak egyéni és csoportos jellemzőire, helyzetére, valamint a reintegrációt segítő oktatási-képzési kilátásaikra helyezte a hangsúlyt. Kutatásunk a Kalocsai Fegyház és Börtönben valósult meg, célcsoportunkat a jogerősen szabadságvesztésüket fegyház, börtön végrehajtási fokozatban¹ töltő, szabadulás előtt álló női fogvatartottak alkották.

A szerző abban a különleges helyzetben van, hogy a Kalocsai Fegyház és Börtön állományának külsős tagjaként, segítő szakemberként, önkéntesként, majd gyakornokként és kutatóként több éve átfogó betekintést nyerhet a rendszer működésébe.² A tevékenységkörök ellátásának ezen formája a kutatás szempontjából kedvező hatású, mivel mind az állomány tagjaival, mind a fogvatartottakkal megfelelő szintű együttműködés alakult ki. A terepismeret a megfigyelést és a kutatómunkát segítette, annak alapvető megvalósíthatóságát, valamint elmélyítését biztosította. A börtönkutatás szempontjából az egyéni és intézményi profil jellemzőinek megismeréséhez fontos a tapasztalat, a hely-, személy- és rendszerismeret, amely alapjaiban járult hozzá a kutatás tervezéséhez, kivitelezéséhez, illetve a súlypontozáshoz.

Kutatásunk a fogvatartottak körében olyan csoportot vizsgál, amely az időspektrumon állandó populációt képez. A téma napjainkban talán még aktuálisabb, mint valaha, amely egy régóta fennálló problémakört kíván mélységében megismerni, és azokra reflektálni, ezzel megoldási (kezelési) alternatívákat megvilágítani. A várható eredmények tükrében felértékelődik a fogvatartottak részéről a motivált részvételi szándék, valamint a büntetés-végrehajtási intézetben a szervezet által támogatott, személyes kutatói jelenlét.

A dolgozatban bemutatott összefüggések és eredmények komoly társadalmi, szociális és gazdasági hasznosíthatósággal bírnak. Képet adnak a női fogvatartottak magyarországi helyzetéről, továbbá a hatékony reszocializáció megvalósításához kínálnak további irányokat. A szerző célja a bv., illetve a fogvatartottak képzési jellemzőinek és lehetőségeinek feltárása, amelyek a gyakorlatba beépíthető módszertani eljárásokkal a reintegrációs tevékenység eredményességét erősíthetik.

¹ A szabadságvesztést a bíróság által meghatározott fokozatban kell végrehajtani, mely lehet – a legszigorúbbtól haladva az enyhébb felé – fegyház, börtön vagy fogház.

² A szerző 2014 óta a Nemzeti Munkaügyi Hivatal foglalkoztatásában „A fogvatartottak többszakaszos, társadalmi és munkaerő-piaci reintegrációja és az intenzív utógondozás modellje” című TÁMOP 5.6.3. projektben reintegrációs tanácsadóként, majd az EFOP 1.3.3. „Fogvatartottak reintegrációja” című kiemelt projektben a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága alkalmazásában tanácsadóként, trénerként, továbbá önkéntesként dolgozott. A Belügyminisztérium gyakornokaként két ciklusban, az Emberi Erőforrások Minisztériuma és a Pécsi Tudományegyetem támogatásával három ciklusban kutatói tevékenységet ellátva tevékenykedik az intézetben jelenleg is. Humán-, munkaerő-piaci- és társadalmi reintegrációt segítő szolgáltatások nyújtása, egyéni és csoportos foglalkozások, illetve tanácsadás keretében a fogvatartottakkal; a közös munka során pedig a személyi állománnyal alakult ki személyes munkakapcsolata.

1.1. AZ ÉRTEKEZÉS SZERKEZETE

A formális elméletek ellenőrzése mellett az értekezés első része nem csak irodalmi áttekintés. Meghatározott szempontsor szerint strukturált elemzést tartalmaz, mely fontos alapismeretként szolgál. Az értekezés öt fő fejezetből áll (lásd: 1. ábra), amelyek azonos szerkezetet követve egyrészt szisztematikusan épülnek egymásra, másrészt külön egységként is funkcionálnak. Minden esetben rövid bevezetést követően a fejezet keretrendszerének bemutatása – amely az adott elemzés fókuszát jelöli ki –, majd a lényegi elemek kifejtése következik, amelyet végül reflektálás, konklúzió és kitekintés zár.

1. ábra
Az értekezés szerkezete

Forrás: saját szerkesztés, az MTVA Archivum <https://archivum.mtva.hu/photobank/item/MTI-FOTO-TkNITU9ic1JOenhIWGVpRmo4SWtmdz09> és Cseke Csilla <https://www.origo.hu/foto/galeria/20180801-az-ordogatlan-fesztivalon-allitjak-ki-cseke-csilla-noi-bortonben-keszult-fotoit.html> fotóinak felhasználásával

Az első nagy egységben a büntetés-végrehajtás fejlődéstörténete során áttekintjük a büntetési és nevelési paradigma változásait, amely alapvetően meghatározza a jelenkor bv. neveléshez való viszonyulását. A mai büntetés-végrehajtási rendszer ismérveit és hátterét feltárva a hazai szintér, illetve annak előzményeként szolgáló európai folyamatok, illetve a büntetési modellek rövid ismertetése ad alapot a kutatáshoz.

A kutatás tárgyát a következő fejezetben szűkítjük a női fogvatartottakra, mint külön csoportot képező börtönpopulációra. A női szerepek történeti változásának áttekintése után a bűnözés hazai és nemzetközi tendenciáira térünk ki. A női elkövetők hazai intézetekben való elhelyezésének, illetve a kriminális karrierjének bemutatása a szakirodalmi forrásokra támaszkodik. A fejezet ismerteti a női fogvatartottak közeg-specifikus jellemzőit, amelyhez az elméleti keretet a női bűnözésmagyarázatok adják.

A harmadik rész a szervezet³ nevelési lehetőségeiről szól a befogadástól a szabadulásig. A keretet nyújtó, valamint célokat és elvárásokat megfogalmazó szabályzók szerint ismertetjük az ehhez biztosított tanulási környezetet, fejlődési színteret, továbbá az aktorokat. A reintegrációs tevékenységek visszacsatoló elemzése az életben való sikeres bevalás, az eredményes életvezetés alapelvei alapján adnak kiegészítést a témához (COVEY, 2014). Kitérünk a fogvatartottak, de kifejezetten a nők büntetés-végrehajtáson belüli sajátos helyzetére; mindezt a Kalocsai Fegyház és Börtönben megvalósuló oktatási-képzési-nevelési lehetőségek bemutatásával.

A következő fejezetben az empirikus vizsgálatunk kiterjed ezen csoport jellemzőinek feltárása mellett arra, hogy milyen készségekkel-képességekkel, kulcskompetenciákkal rendelkeznek. Az alkalmazott mérőeszközök és a vizsgálat bemutatását a módszertani apparátus részben fejtjük ki. A női fogvatartotti profil elemzésének összesítése ezt követően, többek között Bloom taxonómiája (EBY, 1992), illetve Gardner (1983) többszörös intelligenciák elmélete alapján történik.

³ Büntetés-végrehajtási Szervezet: A Belügyminisztérium irányítása alatt álló önálló, fegyveres, rendvédelmi szervezet (bővebben lásd: Szójegyzék).

1.2. A KUTATÁS CÉLJA

Eredetileg a kutatás kezdeti fázisában a Magyarországon szabadságvesztésüket töltő női fogvatartottak nevelési, valamint az ahhoz kapcsolódó reintegrációs tevékenység hatékonysági vizsgálatát helyeztük fókuszba. Ez elvetésre került a szabályzók áttekintése, a szakirodalmi tájékozódás, illetve a személyes munkatapasztalat általi rendszerismeret után.

A női bűnözéssel foglalkozó kutatónak az adatok hozzáférhetősége, használhatósága szempontjából nincs könnyű dolga. Az adekvát be- és kikerülési képességmérés, illetve az utánkövetési, és visszaesési adatok nem jelenthettek releváns kiinduló pontot. Monitoring a szabadultak kisebb részénél valósul meg, s viszonylag rövid múltra tekint vissza.

A statisztika nem mutat reális képet a bűnisméltés kérdésében, csak a jogerős ítélettel a rendszerbe visszakérülők számában. A szabadulás utáni életben való beválás, a bűnisméltést kerülő magatartás a nyomon követés, s ezáltal az oktatási-nevelési hatékonyság vizsgálata így nehezen valósítható meg.

Az előzetes kutatási eredmények, illetve a történeti megalapozottság a célcsoport oktatás-nevelése kapcsán szintén szűkös információbázist biztosított. Számottevő empirikus kutatásra támaszkodó forrásanyag nem állt rendelkezésre a vizsgált magyarországi szakirodalomban.

A rendszert nemcsak az aktuális jogi keretek, de annak múltja, aktorai, a változó társadalmi eszmék is formálják. A többszintű változók együtthatása határozza meg a rendszer egészét. Az elvi normákon, a szabályzók, vagy akár a külső és belső elvárásokon túl rajzolódik ki a börtönpedagógia valós képe. Az értekezés ezért az attribútumok mellett az általános és célcsoport specifikus nevelési dilemmákat, továbbá a rendszer identitáskeresését és korlátozott lehetőségeit járja körül. Az eredmények által olyan hazai és nemzetközi platformon hasznosítható helyzetelemzés és jellemzés a cél, amely nemcsak osztálytermi-, intézeti-, de rendszerszinten is változást generálhat.

Kíváncsiak voltunk a női fogvatartottak jellemzőire, mert általában a teljes fogvatartotti populációról egységesen beszélnek, kevés információval rendelkezünk róluk. Az egyén megismerésére összpontosító társadalomtudományi kutatás kapcsán vizsgáltuk ezen speciális csoport életútját, mentalitását, társadalmi helyzetét, végzettségét, oktatását, munkaerő-piaci tapasztalatát, foglalkoztatottságát, valamint azt, hogy a börtön milyen tanulási környezetet és fejlődési színteret biztosít számukra. Kiderül, hogy a női fogvatartottak ezen jellemzői a társadalmi szerepvállalásukat támogatják-e, a profil meghatározásakor pedig a büntetés-végrehajtásban megvalósuló nevelés és tanítás hatékonysága mérhetővé válik. Az egyéni adottságok önmagukban nem határozzák meg az egyén fejlődését, de a szükségletekhez igazított optimális fejlesztő környezet, valamint a fejlődésbe történő külső beavatkozások által a tevékenység elérheti a célját (GYARMATHY, 2019a).

Kutatói kérdések

- K1: Hogyan alakult a büntetési és nevelési paradigma a büntetés-végrehajtás fejlődéstörténete során?
- K2: A társadalmi változások milyen mértékben gyakoroltak hatást a női bűnözés volumenére és struktúrájára?
- K3: A büntetés-végrehajtási nevelés milyen mértékben készíti fel a fogvatartottakat a reintegrációra?
- K4: Mi jellemzi a célcsoport egyéni és intézményi oktatási-nevelési profilját és szükségleteit?

1.3. A TÉMA RELEVANCIÁJA

Az Egyesült Nemzetek Szervezete (továbbiakban: ENSZ) 1970. évi IV., és 1975. évi V. kongresszusa megállapította, hogy a női bűnözés nem elhanyagolható témakör. Hazánkban a büntetés-végrehajtás fejlesztésén belül, önálló kutatási témaként határozta meg az Igazságügyi Minisztérium a női elítéltek komplex vizsgálatát már 1980-ban (LANGÓ, 1981). A fogvatartottak kategória-kutatása kapcsán a differenciálás és az átnevelés fejlesztésének fontosságát tüzték ki célul. Az eltérő *kriminológiai, szociológiai, pszichológiai és pedagógiai* sajátosságokkal rendelkező csoportok nevelésének és reszocializációs⁴ tevékenységeik hatékonyságának növelése érdekében kategóriákra szabott nevelési eszközök, módszerek, eljárások kidolgozását látták szükségesnek. Azonban mindeddig ez kis részben valósult meg.

A jelen kutatás értékét hangsúlyozza továbbá, hogy olyan réteg kerül fókuszba, amely minden büntetés-végrehajtási rendszerben sajátos kategóriát képez (SZABÓ, 2012). A vonatkozó jogszabályi feltételek viszont – kevés kivétellel – megegyeznek a férfiakra vonatkozó normatívákkal (ÁCS-BÍRÓ, 2016). Az elítéltek között a női bűnelkövetők bár kisebbséget, de állandó populációt képeznek, az össz-bűnözés szerves részét adják. Csoportjuk heterogén, ebből fakadóan differenciált a kategória bűnözése, amely a büntetés-végrehajtási intézetben is eltérő bánásmódot⁵ igényelne kezelésük terén. A szakirodalmi források tekintetében elmondható, hogy bár az utóbbi években egyre nagyobb figyelmet kap a téma, RASKÓ (1978) meghatározó monográfiája mellett, amely alappillérrül szolgál, főként csak alfejezetek hasábjain olvashatunk egy-egy részterületet érintve (FAIL, 2018).

A büntetés-végrehajtás fő célja a fogvatartottak sikeres reintegrációja⁶, ennek kulcsát többek között az oktatásban kereshetjük. A felnőttként tanuló réteg számára a tanulás nemcsak a művelődés és fejlődés természetes eszköze (MÓCZ, 2010), de feltétele a munkavégzésnek (MÓRÉ – SZABADOS, 2012). A tudás megújítása és megszerzése meghatározza az életút sikerességét, befolyással bír az életvitel kialakítására, valamint a személyiség formálódására. Jelenleg a büntetés-végrehajtási intézetekben – habár az oktatást nagymértékben preferálják a visszaesés elkerülése miatt – bekerüléskor nincs képességbeli felmérés, diagnosztikus értékelés, amely az egyéni fejlesztési irányt, valamint az intézményi és az általános neveléstudományi paradigmát kijelölné.

A kutatás időszerű, a neveléstudomány területén unikális, nagy társadalmi relevanciával bír és az elvégzett vizsgálatokat rendszerbe szervezi. Továbbá aktuális kihívásokat tár fel, s képet ad egy olyan világról, amely sokak számára sztereotipizált, ismeretlen közeg. Betekintést enged a női büntetés-végrehajtás falain belülre, ahol elengedhetetlen és nélkülözhetetlen szerepe van az oktatás-nevelés általi értékteremtésnek/formálásnak. Az elsődleges cél a női elítéltek továbbképzése – nemcsak az általános ismeretek, de a készség- és képességfejlesztés területén. A börtönoktatást a társadalmi és gazdasági hatékonyság érdekében az egyén igényeihez lenne célszerű igazítani, hiszen a többszörösen hátrányos helyzetű, alulképzett, sajátos nevelési igényű, halmozott problémahálóval küzdő felnőtt tanulók tanulása-tanítása eltérő módszertani apparátust feltételez.

⁴ Reszocializáció: A társadalomba való visszavezetés, társadalmi beilleszkedési zavarok miatt negatív magatartást tanúsító, a társadalom életéből kiszakadt személy beilleszkedésének irányítása, visszavezetése (bővebben lásd: Szójegyzék).

⁵ Bánásmód: A fogvatartás során meghatározza a fogvatartó szerv és a fogvatartott viszonyát a szerv oldaláról nézve (bővebben lásd: Szójegyzék).

⁶ Reintegráció: A fogvatartottak társadalomba való visszailleszkedése és az állampolgári szerepek újbóli felvétele a nevelés és pártfogás segítségével (Lásd: Szójegyzék).

A női elítéltek létszámát figyelembevéve az oktatás hatékonysága nemzetgazdasági szempontból sem elhanyagolható. Társadalmi szempontból is meghatározó, hiszen a család egyik alappillére az anya, ezért kriminalitása fokozott hatású, hiszen a következő nemzedék szocializációjában a legfontosabb szereppel bír. Az egri büntetés-végrehajtási (továbbiakban: bv.) intézet 2012-es felmérése szerint az átlagosan 17 000 fős összfogvatartotti állományhoz közel 40 000 gyermek kapcsolódik (NAGY, 2014). A fizikai és érzelmi gondoskodás hiánya, valamint a negatív minta a felnövekvő generációk számára komoly sérülést okoz (KOVÁCS, 2017). Így nemcsak kriminológiai, jogi, büntetés-végrehajtási, de összetársadalmi problémáról is beszélünk. Magyarország gazdasági-kulturális jelenét és jövőjét meghatározó kérdésnek orvoslásához lényeges, hogy milyen utakon jutunk el, illetve kihasználunk-e minden tudományos ismeretet annak kezelésében, megoldásában (ÁCS-BÍRÓ, 2016).

1.4. A TÉMA TUDOMÁNYRENDSZERTANI HELYE

A többszakaszos kutatás a női bűnözők nevelésével összefüggő problémákkal foglalkozik interdiszciplináris megközelítésből. A neveléstudomány mellett segítségül hívja a határterületek eredményeit, hogy a témát *történeti, statisztikai, elméleti* aspektusból mutathassa be. A nevelési folyamat alanyainak ismerete nélkülözhetetlen a szocializációs és pszichológiai deficitek, a kognitív képességek, valamint a kriminális pályafutás tekintetében. A különböző tudományterületek eredményeinek köszönhetően a megismerés határai kiterjedtek, az előrelépés érdekében ezek elméleti és gyakorlati összehangolása, együttes értelmezése szükséges.

Vizsgálódásunk fő vonulatát a *neveléstudomány* rendszere adja, amely az ember céltudatos alakításának lehetőségét tanulmányozza. Vizsgálja a személyiség alakíthatósága, fejleszthetősége mellett a nevelés folyamatában érvényesülő tényezők rendszerét és hatásmechanizmusát. Az ok-okozati tényezőket, valamint a törvényszerűségeket a nevelés alapvető elvi kérdéseinek, céljának, feladat-, illetve eszközrendszerének segítségével tárja fel (KOZMA, 1996). A gyermekek és az ifjúság nevelésében való tapasztalatokra építő *kriminálpedagógia* (BALOGH, 2000) a kriminalizálódás folyamatának pedagógiailag megragadható csomópontjait az eredményes fejlesztő pedagógia érdekében vizsgálja. A neveléstudomány speciális ága a kriminalitás veszélyének kitett személyek, az antiszociális cselekményeket elkövető emberek, a bűnelkövetők, különösen a végrehajtandó szabadságvesztésre vagy javítóintézeti elhelyezésre ítélt személyiségformálásával foglalkozó *korrekciós nevelés* (GÖNCZÖL et al., 2006). A nevelési szinterek tekintetében a zárt intézeti keretek között megvalósuló nevelés egyik típusa a *büntetés-végrehajtási nevelés*, a jogtudomány és a pedagógia együttes problémakezelését feltételezi a reintegráció érdekében. Preventív jelleggel nem a gyógyító, mindinkább fejlesztő pedagógiai program során önkéntes együttműködésen alapulva, felelősségvállalásra és döntésre képes felnőtt egyénekkal foglalkozik – amely a vizsgálat szempontjából az életkori behatárolást adja. Bár a nevelési helyzet külső kényszer hatására jön létre, igyekszik a szuverenitás tiszteletben tartására. A felhasználói intézmények alapján a börtönpedagógiához tartozva a kognitív és szociális képességek fejlesztésére törekszik, célja a konstruktív életvezetés megalapozása alapvetően mentálisan egészséges személyek esetében (GÁL, 2014).

A *jogtudomány*, ami a társadalomban való részvételhez elengedhetetlen szabályrendszer alkot, a definiálás kérdésköréért felel. Az alkotmányos büntető *anyagi és eljárási jog* által garanciát nyújt az emberi méltóságot tisztelő, az igazság megismeréséhez vezető úton (KORINEK, 2010). A törvényi szabályozás mellett a *(szak)utasítások, rendeletek és határozatok* a bv. rendszer működésének keretrendszerét adják, annak céljait és módszereit, továbbá rávilágítanak a büntetési nemek alkalmazásának feltételeire, így vizsgálatuk alapvető fontosságú.

A börtöntudomány kérdéseivel a *pönológia*, azaz a büntetéstan főként a szabadságvesztés-büntetés célrendszerével, fejlődésével foglalkozik. Vizsgálja a büntetés végrehajtásának elméleti és gyakorlati kereteit, illetve a társadalomra kifejtett hatását, így szoros egymásra épülést mutat a kriminológia, pszichológia, pedagógia, valamint a bűnügyi tudományok területével. Ahogy jelen kutatás is, a hatékonyság és a törvényi

feladatmeghatározás teljesítése szerint a fogvatartottak reintegrációjának elősegítése a célja bűnmegelőzési⁷ szándékkal (RUZSONYI, 2011).

Mint társadalomtudomány, a *kriminológia* a bűnözés társadalmi jelenségének okait és alakulását, valamint ezek ellenőrzéséről létező tapasztalati tudást rendszerezi (KORINEK, 2010). Vizsgálja a büntetések végrehajtásának módját, illetve hatását az elítéltekre. A bűnelkövetőkön túl a bűncselekmény további résztvevőivel is foglalkozik, így hozzátartozik az áldozattal, a bűnmegelőzés, illetve a negatív deviáns viselkedés vizsgálata (KAISER et al., 1993).

A bűnről és a bűnelkövetőről szerzett ismeretek feltérképezéséhez a *szociológia* nyújt segítséget, amely az emberi csoportok életviszonyainak, a kulturális környezet konfliktusainak megismerésével foglalkozik. A társadalmi élet törvényszerűségeit kutatva segít nemcsak a problémák megoldásában, az igazság minél jobb megismerésében, de az előrejelzésben és a tervezésben egyaránt (ANDORKA, 2006). Kiemelt demográfiai csoportjai közé tartoznak a nők, akik különbséget mutatnak a férfiakhoz képest nemi szerepek, nemi identitás tekintetében. Amennyiben alapul vesszük, hogy az egyén életének jellemzői, azaz életesélyei erősen meghatározzák a társadalomban elfoglalt helyzetét; ha nem is hosszútávú fejlődési tendenciákat, de középszintű törvényszerűségeket fogalmazhatunk meg a célcsoport vizsgálatokor (MERTON, 1980).

A bűnelkövetés, mint személyiségbeli probléma, a bűnözővé válás háttere régóta foglalkoztatja a tudományt. A *pszichológia* területéről a *szociálpszichológia* által ismerhetjük meg a börtön valóságát társas értelemben. A másik fontos területe a *börtönpszichológia*, amelynek körülhatárolásában Fliegauf Gergely (2012) írását vesszük alapul. Ugyan Popper Péter 1970-es kategorizálása alapján a kriminálpszichológia egyik ágaként a reszocializáció módszertanával foglalkozik (BOROS – CSETNEKY, 2002), mégis inkább külön kezelendő. Egyrészt mert egysíkú a tárgya, másrészt szakít a rendőri munkához kapcsolódó pszichológiával. Két területe a konvikts pszichológia a börtöntudomány pszichológiai vonatkozásaival foglalkozik, míg a gyakorlati börtönpszichológia az alkalmazott módszerek, ismeretek, eljárások összességét foglalja magában (RÓKUSFALVY, 1995). Fő területei a kritikai kriminológia, valamint a klinikai pszichológia. A kriminálpszichológiától eltérően speciális részét képezi a kábítószer-problémával küzdők, a hosszú ítéletes, a fiatalok, illetve a női fogvatartottak, a börtönbeli öngyilkosság és önkárosítás, a szexuális bűnelkövetők, valamint a börtönlázadás részletesebb, mélyebb kezelése. A pszichológia nem létezik pedagógia nélkül a börtönben, hiszen a konstruktív életvezetés érdekében történő belső motiváció ösztönzésében nélkülözhetetlen szerepe van.

⁷ Bűnmegelőzés: Olyan intézkedések sorozata, amelyek a bűnözés különböző szintjein lévő okokat szüntetik meg, vagy érvényesülésüket korlátozzák (bővebben lásd: Szójegyzék).

2. A HAZAI BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁS FEJLŐDÉSTÖRTÉNETÉNEK VIZSGÁLATA A BÜNTETÉSI ÉS NEVELÉSI PARADIGMA MENTÉN

A büntetés és végrehajtása minden korban szorosan összefüggött az általános társadalmi felfogással, valamint a mindennapi élet körülményeivel. A hétköznapi élet sajátosságai és lehetőségei döntően befolyásolták az adott korban alkalmazott büntetéseket is. A büntetés, mint társadalmi jelenség megértéséhez a vezérgondolat, a megvalósítás és a következmények vizsgálata elsődleges jelentőséggel bír. A büntetés-végrehajtás ideológiai megértése, az elméleti újragondolás elengedhetetlen a büntetésről való gondolkodásban (ASWORTH, 2002).

Vizsgálódásunk során a büntetési és nevelési paradigmát állítottuk fókuszba Pankász (2012) nyomán, s feltáró kutatást végeztünk nyomtatott, kéziratos források, valamint elektronikus adatforrások, statisztikai adatok és kiadványok felhasználásával (KÉRI, 2001). A fejezetnek nem célja a büntetés-végrehajtás fejlődéstörténetének mélységi vizsgálata, mint inkább lényegi folyamatok, mérföldkövek és jellemzők ismertetése holisztikus perspektívából. Ez az alábbi szempontok figyelembevételével valósul meg: a jellemző büntetések, büntetési elv, elítélt embereszménye, tartás architektúrája, tartási körülmények, fogvatartás célja, továbbá eszköze bemutatásával.

2.1. ELMÉLETI KERET – BÜNTETÉSI ELMÉLETEK

A büntetőjog a társadalom védelmében a végső jogi eszköz, amely a megsértett jogrend helyreállítására hivatott, így ennek megfelelően kell alkalmazni (POLGÁR, 2017). Mezey Barna (2012) könyvében kiemeli, hogy a büntetésről a tudományos gondolkodást Beccaria és Filangieri⁸ büntetéselmélete alakította ki. Az európai történelemben az egyházi és állami hatalom szétválásával a XVIII. században születtek meg a bűnügyi tudományok alapjai (KORINEK, 2010). A bűncselekményre büntetést kiszabni így a törvényben meghatározottak szerint a bíró feladata, amelynek a tett súlyával kell arányban állnia. A büntetés hasznossága csak a XVIII-XIX. században vált prioritássá.

Szociológiai aspektusból nézve, az ítélet végrehajtása elengedhetetlen az általános megelőzés két eleme értelmében, ebből az egyik az emberek elrettentése a bűnöző utánzásának megakadályozása végett (azaz *negatív prevenció* alkalmazása), másik a *pozitív irányú prevenció*, az emberek nevelése (VÓKÓ, 2012). A büntetési elméletek körében így megkülönböztetjük a tette reagáló, múlt központú, tetтарыanos megtorlást preferáló *abszolút*, valamint a tettes központú, jövőt szem előtt tartó, *relatív* teóriát, ami a társadalom védelmét és a speciális megelőzést tekinti céljának (KABÓDI – MEZEY, 1997). Hiszen nem mindegy, hogy a cél az évszázadokon át középkori mintán alapuló testsanyargatás, vagy a felvilágosodás hatására begyűrűző humanizálódás következtében a javítás, és a munkára szoktatás.

⁸ Cesare Beccaria (1738-1794) és Gaetano Filangieri (1753-1788) nagy hatást gyakorolt a hazai büntetőjog kialakítására. A XVIII. századi olasz felvilágosodás filozófusainak munkássága nyomán a büntetési elmélet elvált a spekulatív filozófiától. Filangieri nézetei szerint a cselekmény és a büntetés közötti arány döntő jelentőségű nemcsak a prevenció, de a humánusabb büntetőjog kialakulása szerint (BECCHI – SEELMANN, 2005). Beccaria a modern, emberséges büntetőjog alapjait a halálbüntetés eltörlésében, illetve a bírói önkényuralom és szokásjog helyett az egységes büntető rendszerben látta, amelynek visszatartó ereje az elkerülhetetlenségében rejlik (BECCARIA, 1967; BECCARIA 1998).

Napjainkban a büntetőjoghoz, illetve a büntetőeljáráshoz hasonlóan a büntetés-végrehajtás koncepciójának és szerkezetének középpontjában is az ember védelme, tisztelete áll. Ez elmondható mind a *tettes* és *sértett* kapcsán is, amely egyúttal behatárolja szabadságuk korlátait. Az egyéni szabadság addig terjed, ameddig a másik szabadságát nem korlátozza. A szabadosság nem egyenlő a szabadsággal, az egyén számára éppúgy tiszteletben tartandó a törvényi szabályozás, mások szabadsága és jogai. A folyamat során szinergiában, azaz egyidőben alkalmazva, egymás hatását támogatva és erősítve kell állnia a jogállamiság követelményeinek és a társadalmi elvárásoknak (VÓKÓ, 2012):

- elkövető megbüntetése, közrend és közbiztonság javítása;
- kártérítés a közösség felé, az áldozat sérelmének jóvátétele;
- aktív szerepvállalás a bűnelkövetővé válás csökkentésében.

A *megtorló* és *helyreállító* szemlélet azonos nézeteket vall a tekintetben, hogy mindkettő helyteleníti a jogszerűtlen magatartást, valamint az egyensúly helyreállításával a felelősség elvét hangsúlyozza (ZEHR – TOEWS, 2004). A büntető paradigma azonban azon a tételen alapul, hogy a társadalom joga a bűnelkövető megbüntetése – a *megtorlás*. A bosszúval szemben, ami személyes és nem feltétlenül arányos, a megtorlás a személytelen, kiegyensúlyozott büntetés elvét vallja (LYONS, 2005). Az általános elrettentés és visszatartás elvét követve, a preventív funkció szerint a tartási körülmények jellemzően kényelmetlenek, hogy ne sarkallják az egyént bűnismétlésre. A kegyetlenkedés ez esetben a büntetés szükséges mértékén túlmutató testi vagy lelki erőszakot jelent. A személy mindennek passzív részese, mások által konfrontálódik a felelősségével, így retrospektív (ZEHR – TOEWS, 2004). A totális rendszer következményeként hierarchia jön létre, valamint retribúciós bosszútudat jelentkezik (LOGAN, 2008; FLIEGAUF, 2008; BOSWORTH, 2009).

A *nevelési* paradigma szerint a későbbi visszaelkedés elősegítése, az erkölcsi és jogi szabályokhoz igazodó magatartás elsajátítása és a sérelem duplázása helyett, a szenvedés elsimítása a cél (ZEHR – TOEWS, 2004). Követői az egyén szükségleteire szabott, megfelelő bánásmóddal, a szakszerű és hatékony nevelési-oktatási programokon való önkéntes részvétellel, személyiségfejlesztéssel humánus módon igyekeznek a társadalmi közösségbe illeszkedő, bűnismétléstől tartózkodó egyén formálására (MÓDOS, 1998; MÓDOS, 2003b; RUZSONYI, 2003b). A felelősségteljes állampolgár koncepciójára épít, továbbá a reparálás során az elítélt aktív szerepére számít.

A strasbourgi joggyakorlat szerint ma jellemzően *konszenzuselmélet*ről beszélhetünk. A fogvatartottak nevelési tevékenysége az önkéntes együttműködésre, a döntési felelősségre, valamint az egyén szuverenitásának tiszteletben tartására és önbecsülésére épül. Az emberi jogok védelmében egységes szabályoknak, valamint az államok közötti együttműködésnek kell érvényesülnie a büntetés-végrehajtási intézetekben. Az alábbiakban Vókó József (2012) összefoglalása alapján kerülnek bemutatásra a büntetési elméletek.

Az *érdem teóriájának* központi eleme az arányos megfizetés, ami természetesen relatív. A törvénysértő magatartás honorárium a fenyítés, igazolt dorgálás, célja az egyén meggyőzése a megjavulásról, valamint a társadalommal való megbékélés szükségességéről. A mai joggyakorlat az érdem teóriájából az arányosságot tartotta meg, hiszen a büntetés és a bűncselekmény súlyának egyeztetése megtörténik. A demokratikus társadalmakban a büntetés mindhárom alkotóelemének – *elkövető, sértett, törvény* – szempontjából a szükség és arányosság elvét betartva, egyénre szabott és értelmes büntetés kiszabása lehet igazságos az emberi jogok tiszteletben tartásával. Amíg nem a jog, hanem az érzelmek vezérlik az ítéletalkotást, a bíróság előtti két fél feltételei egyenlőtlenek lesznek, és a rehabilitáció gondolata kívül reked.

Feuerbach⁹ pszichikai kényszer elméletére alapozva a társadalom védelmében a XIX. században elfogadható nézet volt a teljes izolálás. Az *elrettetés* feladata Bentham¹⁰ és Poschner szerint, megelőzni a társadalomban a jövőbeni bűncselekményeket, a visszaesők súlyosabb büntetésével (FÖLDVÁRI, 1970). Ez a gondolat megmaradt, de a gyakorlatban a fenytés veszélye az elrettentőbb, nem a szigorúbb fenytés, így a problémakör kontextusfüggő (VÓKÓ, 2016).

A neokonzervatív elméletek térnyerésével a bűnmegelőzési törekvések háttérbe szorulnak. Wilson¹¹ az elkövetőket racionális lényeknek tekintve a *semlegesítés*ben látott megoldást. Az ártalmatlanná tételt az 1970-es évektől a speciális védelmi intézkedések foganatosítását igénylő bűnözők hosszú ítéletes elzárása kapcsán alkalmazzák, akik a társadalomra nézve veszélyt jelentenek. Az áldozatok védelmében hozott tényleges hosszabb idős, vagy életfogytiglani szabadságvesztés (röviden: TÉSZ) prediktív ítéleten alapul. A szituációs megelőzést a fizikai akadályozás eszközével kívánja elérni, amelynek relevanciáját több országban megkérdőjelezzik. Az ilyen típusú ártalmatlanná tétel ettől függetlenül kis százalékban, de bevett szabadságvesztési forma hazánkban is.

A XIX. század végére a pozitivisták kriminológia hatására a büntetőjogban megjelent az individualizáció. A *reszocializáció* szoros kapcsolatban áll az egyedi javulást célzó elmélet. Az egyéni visszaesést reform- és visszailleszkedési stratégiával kívánja meggyógyítani terápia, tanácsadás, családon belüli beavatkozás, kognitív és viselkedésmódosító programok, szakmai minősítés stb. segítségével. Az Európai Unió TETT-program projektjei (pl.: TÁMOP 5.6.2., TÁMOP 5.6.3. és EFOP 1.3.3.)¹² közel tíz éve ezen az elven igyekeznek segítséget nyújtani a magyar börtönök lakóinak. Hatékony lehet bizonyos típusú bűnelkövetőknél, bizonyos típusú körülmények között, de ennek meghatározása, valamint hatékonyságának mérése megfelelő diagnosztikus eszközök hiányában ez idáig nem valósult meg.

A *pótlás teóriája* nem tartozik a fenytések közé, resztoratív szándékkal született. A helyreállító igazságszolgáltatás Albrecht¹³ nevéhez fűződik, lényege az áldozat részéről valamilyen kárpótlás a közösség felé jóvátétel címén (VÓKÓ, 2016:31). Különböző formái

⁹ Paul Johann Anselm Ritter von Feuerbach (1775-1833) a felvilágosodás német jogtudósa a zárt büntetési teória megalapozójaként vált ismertté. Egyetemi tevékenysége mellett bírói, és kodifikációs munkájának kiemelkedő része, a *Strafgesetzbuch für das Königreich Bayern* című bajor büntető törvénykönyv kidolgozása, amely több európai ország számára szolgált modellként.

¹⁰ Jeremy Bentham (1748-1832) a hasznosságot és érdeket az élet alapelveinek tekintő utilitarista irányzat megalapozója. A filozófus alaptétele, hogy az embert az élvezet, valamint a fájdalom irányítja. Az angolszász jogfilozófia, a gazdaság vezető teoretikusa a büntetés helyett a bűnmegelőzésben vélte felfedezni a megoldást, akárcsak Poschner. A büntetés hatását az egész népességre az elrettetésben látták, amely az előirányzott fenytés függvényében a bűncselekmény hasznát lecsökkenti.

¹¹ James Q. Wilson (1931-2012) amerikai konzervatív politológus reprodukciós megközelítése közvetlen hatással volt a börtönközpontú kriminálpolitika alakulásában. 1975-ös *Gondolatok a bűnökről* című munkája egyrészt kiter a tértlenség elméletére, másrészt megfogalmazza azon tétist, hogy a bűnisméltés megakadályozásának lehetősége a hosszabb ítéletek által az izolációban rejlik.

¹² A 2010-es években az egymásra épülő kiemelt projektek célja az ország valamennyi büntetés-végrehajtási intézetét érintően az elítéltek társadalmi és munkaerő-piaci reintegrációjának elősegítése é a bűnisméltési kockázat csökkentése volt. Ennek érdekében egyrészt fókuszált a célcsoport fejlesztésére (személyiség- és kompetenciafejlesztő, valamint képzési és utógondozási programokon keresztül), másrészt a modell befogadására alkalmas környezet megteremtésére, illetve a célcsoporttal dolgozó szakemberek felkészítésére. A célként olyan, több szervezett összehangolt együttműködésen alapuló reintegrációt segítő szolgáltatási rendszer kialakítását tűzték ki, amely országosan egységes, akár a teljes fogvatartotti populáció által igénybe vehető, egyénileg differenciált fejlesztésekre ad lehetőséget. Emellett segíti kívánták a hátrányos helyzetben lévők társadalmi visszailleszkedését készség- és képességfejlesztéssel, szakmaképzésekkel, csoportos és egyéni foglalkozások által.

¹³ Hans Jörg Albrecht (1950-) kategorizálta a jóvátétel állami szankciórendszerét, és megalkotta az európai büntetőjog kézikönyvét 1978-ban *Criminology and criminologists discipline without professional* címmel.

léteznek a világon, de egységesen a fogvatartottak jogainak és szükségleteinek a kielégítését célozza meg közösségi támogatással. A személyes megközelítés részeként egyéni fogvatartási terv, reintegrációs terv kerül kidolgozásra. Az elítéltek *mediációs*- (közösségi, áldozat-elkövető), *kör*- (békítő, gyógyító), és *konferencia* (CsDCs¹⁴, közösségi csoport) modellek segítségével különböző technikák elsajátításában vehetnek részt (MCCOLD, 2003). A közösségi szociális munka módszereit szükség szerint használja; műhelyek, békítő körök, jóvátételi programok során bevonva a különböző érintetteket: elkövetők, sértettek, hozzátartozók, szakemberek, segítők. A hazai rendszerben 2002-től elemi szinten érhetőek tetten a hasonló törekvések. Kidolgozásra kerültek az egyéni tervek – bár nem mélyrehatók –, valamint időszakosan, korlátozott számú résztvevő számára, de hozzáférhető az ország néhány intézetében a programokon (Zakeus, TÁMOP 5.6.3., BB projekt, KÉSZ, EFOP 1.3.3. keretében) való részvétel.

¹⁴ CsDCs: Családi döntéshozó csoport, a reszocializációs modell része (részletesebben lásd: Szójegyzék).

2.2. EURÓPAI TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK

2.2.1. A börtönügy kezdetei

Az archaikus emberkép számára a világ megismerésének módja a közvetlen tapasztalás volt. A hagyománytisztelet mellett erénynek számított úgy élni, mint mások. Jósok, papok vagy sámánok segítségével az istenek szolgálata és az újtól való félelem jellemezte az embereket. A közösség fennmaradását támogató normák, viselkedési szabályok és tudástartalmak áthagyományozás útján éltek tovább (LYONS, 2005). Azon személyek és cselekmények, akik és amelyek ez ellen, a társadalmi normákkal szembe helyezkedtek, büntetést érdemeltek - napjainkban sincs ez másként.

A nemzetiségi-törzsi csoportok akárcsak az erkölcs, a hit kapcsán, a bűn esetében is sajátos rendszereket alkottak, a maguk elvei alapján ítélték és rendelkeztek. A büntetés így az általuk annak minősített cselekmények reakciójaként jelentek meg: a közösségen belül főként *megvetés, kiközösítés, száműzés* által; külső támadás esetén *fegyveres viszontsértéssel* (MEZEY, 2018). A foglyok esetén a *mozgáskorlátozás* élvezett prioritást, amely fához, cölöphöz, sziklához való kötözést, láncolást jelentett, esetleges őrzést a közösség szabad tagjai láttak el (MEZEY, 2012). A megtorló felfogással ellentétben együttműködésre törekedtek, kizárva a kriminális szankciókat, illetve korabeli reszocializációs elemekkel oldva fel a feszültséget.

Az első fennmaradt emlékeink a büntetés kapcsán a sumér mítoszokból származnak, ezek közül említendő a Kr.e. IV-III. évezredből fennmaradt, a börtön istennőjéhez szóló a Nun-gál himnusz. A legrégebbi ismert törvénykönyv Kr.e. 2100-2050-ből Ur-Nammu nevéhez fűződik.

A büntetések kapcsán kiemelt forrásnak tekinthető a Biblia, amely több soron nyújt betekintést a büntetések menetébe (ILLÉS, 1996). A vallás és erkölcs szempontjából megbotránkoztató cselekményeket – mint például bálványimádás, varázslás, istenkáromlás, gyilkosság, emberrablás, bántalmazás, házasságtörés, és egyéb bűnök (Ézs 24,5; Hós 14,1; Móz 15,17, 15,31; Móz 20,10; Ez 14,10) – a törvénykönyvek által *halál-, testcsonkítás-, korbács-, vagy pénzbüntetéssel, bebörtönzéssel* sújtották (Mt 14,3, 27,26; ApCsel 23,35; Móz 21,22, 22,18-19, 21,18, 21,37). A Biblia fő tézise, hogy a bűn nem maradhat büntetés nélkül, amelyet egyrészt a társadalmi jogrend, másrészt Isten foganatosít (KÁROLI, 2001). A fenyítés a nyilvánosság előtt történt, a népítélet és végrehajtás jegyében. Az Ószövetségben a nyilvános végrehajtás során az *elrettetés* (Móz 17,7), míg az Újszövetségben a fegyelmezés elvén a *fokozatos megintés* (Mt 18,15), vagy végső esetben a *kiközösítés* (Kor 5,4) volt jellemző.

Az első részletes prekodifikáció egyike a mezopotámiai törvényi szabályozás, amelyet a hagyományos-, és a törzsi jogrend összefonódásaként a különböző népcsoportok szabályozása érdekében hoztak létre. A Kr.e. 1772-ből Hammurapi törvényeit az óbabiloni kor legfontosabb szövegemlékének tekintik a Gilgames-eposz mellett. A lényegében ítéleteket tartalmazó szabályzó a mindennapi élet keretei mellett kitér a büntetőjog, valamint a büntetési nemek – *korbácsolás, csonkítás, kivégzés, karóba húzás, elégetés, vízbe fojtás* – kérdéskörére. Az állami apparátus kényszerítő eszközök alkalmazásával a büntetőjog meghatározó elemévé tette az erőszakot (MEZEY, 2007).

Az európai jogrendszer alapját a germán népjogok mellett főként a római jog adta. Rómában kiépített igazságszolgáltatás működött, amely a nép érdekeit képviselte a jogállam fenntartása érdekében. A drámairodalomban Oresztész így fogalmaz: „*Ha a bűnt nem követi büntetés, nincs többé törvény. S ha nincs törvény, a világ sem világ, az ember sem ember*”. (VÓKÓ, 2016:7) Az antik görög-római korban úgy tartották, hogy a világot a sors irányítja, a világmindenség az ősi transzcendentális vezérelvek rendszere. Szókratész lelkiismeret-

központú, Platón ideák tana után, vagy Arisztotelész hallhatatlan lélek elmélete mentén az embert közösségi lényként képzeltek el. Utóbbi szerint meghatározó, hogy a jogállam alapját a törvény és az erény betartása adja, a bűnelkövető így az állami rend megsértője, aki nem testesíti meg a jó polgár eszményét. Ezáltal kizárja magát a közösségből, visszatérése kérdésessé, büntetése erőszakossá válik (MEZEY, 2007). A kétkezi munka elismert helyen szerepelt az antik világban, megbecsülték egészen a rabszolgatartás elterjedéséig, így a büntetési nemek között jellemzően nem szerepelt. Bár főként *testi kínzást, halálbüntetést* alkalmaztak, megjelent már a *vagyoni büntetés*, amelyet természetben vagy pénzben fizethettek meg.

Eleinte a véráldozatot követelő nyertes fél a harc után az ellenfél – és gyakorta annak családjának, állatainak és vagyonának – *megsemmisítésével* fejezte ki a büntetést (ILLÉS, 1996). Majd az emocionális döntés helyét átvette a racionalitás. A gazdasági potenciált meglátva, elhurcolva az értékeket, használni kezdték a kollektív igazságszolgáltatás jegyében először az utódokat, ingóságokat, később a legyőzöttek testi erejét (MEZEY, 2018). Ebben megnyilvánul az anyagi szemléletű, materialista emberkép, amely áthelyezi a hangsúlyt az anyagi síkra, a lélek a testtel együtt hal meg.

A mezőgazdaságban, a tengeri kereskedelemben, bányászatban és hadviselésben munkaerő pótlására *rabszolgákat, gályarabokat* alkalmaztak, amely egyenlő volt a halálbüntetéssel. A test sanyargatása által a szabadságvesztéssel a *fenyítés* és a *munkavégzés* volt a büntetés központi eleme (KABÓDI – MEZEY, 1990). A személyi szabadság korlátozása *házi fogság*, közösség javára végzett munka, katonai szolgálat, vagy *tömlöcbüntetés* formájában valósult meg. Ezen büntetés munkakényszerként jelent meg nemcsak a hadifogjok esetében, de megalázó jelleggel, büntetésként a polgároknál is (ILLÉS, 1996).

A rabszolgaságnak később három alfaja alakult ki, az *örökölt állapot*, a *büntető rabszolgaság*, illetve a *gladiátorok* (MEZEY, 2012). Míg az örökölt állapot a rabszolga sorban született következő generációkat jelölte, eleve elrendelve az egyén sorsát; addig büntetésként való alkalmazása a legnagyobb jogállapot-csökkenést jelentette. A munka-büntetéssel egyenértékű gladiátorjátékok szereplői kemény kiképzés után élet-halál harcot vívtak a közönség szórakoztatásáért.

Emberséges bánásmódról, nevelésről egyik esetben sem beszélhetünk – hacsak nem a gladiátorok harcra nevelése esetében nem. Viszont az engedetlen magatartásúak számára létrehozott fenyítőházak a zárt intézeti foglalkoztatás¹⁵ előzményének tekinthetők. Az elhelyezésre természeti képződmények (gödrök, lyukak, barlangok, vermek, kiszáradt kutak) szolgáltak, amelyek sajátossága a homályos, hideg, nedves légkör sokáig meghatározza később is az elzárás jellegét (MEZEY, 2018).

A foglyok őrzésére az építkezés gondolata így sokáig nem született meg. Először a ketrec és a rács – amely szintén máig meghatározó szimbólumai a rabságnak –, később az emberi kéz által emelt építmények használata terjedt el. A börtönök inkább biztonsági intézkedés gyanánt, a vizsgálati fogság idejére vonatkozó elkülönítésre¹⁶ szolgáltak, azonban a kibontakozó életfogytig tartó rabszolgaság és gályarabság mint jellemző jogintézmény, illetve a deportáció a jelenkori szabadságvesztés büntetésének megfelelői voltak (SZÖLLŐSY, 1935). Jellemző volt az *adósrabszolgaság* is, mely kissé más formában, de napjainkig fennmarad, ahol szintén a kár kiegyenlítése áll a fókuszban, nem pedig a szabadságelvonás.

¹⁵ Foglalkoztatás: Mai szóhasználattal egy gyűjtőfogalom, amely magában foglalja az oktatást, képzést, terápiás foglalkoztatást, munkáltatást, továbbá a művelődési, szabadidős, sport, személyiségfejlesztő és gyógyító, valamint rehabilitációs programokon való részvétel lehetőségét (Lásd: Szójegyzék).

¹⁶ Elkülönítés: A fogvatartás során egyes fogvatartotti csoportok elhelyezése nem történhet egy helyen. Elkülönítik például a férfiakat és a nőket, a fiatalkorúakat és a felnőttkorúakat (részletesebben lásd: Szójegyzék).

Az elrettentés általános büntetési elve mellett a hasznosulást is fontosnak tartották, így az anyagi és erkölcsi kár helyreállítása a sértett számára megvalósult. A jog kevésbé ismerte a mai értelemben vett szabadságvesztés-büntetést. A börtönöket a társadalmi rétegződés hatására perifériára szorultak, valamint a keresztények elzárására csak az I. évszázadtól kezdik nagyobb arányban alkalmazni (HACKER, 1918). A rossz elhelyezési körülmények majd a kereszténység elterjedésével javulnak a 325. niceai Zsinat (nemi tekintetben vett) elkülönítési szabályának alkalmazásával. Az embereszmény a római-görög egyházakra támaszkodik, központjában a túlvilági élet áll. Az erkölcsi élet azonban már nem egyenlő a tudással, fő értékek, a hit és a szeretet. Az élet feladata a lélek felkészítése a túlvilági örök életre, az üdvösségre, így a lelki gondozás is prioritást élvezett.

A középkorban az államok stabilizálódása népességnövekedéshez vezetett. Az ókorhoz képest a termelői szerkezet letisztultabbá vált. A lesüllyedt antik középréteg és a rabszolgasorból felemelkedettek új társadalmi osztálya, a jobbágyság (ILLÉS, 1996). Esetükben a munkakényszer a társadalmi helyzet velejárójaként a függőség megnyilvánulását képezte (KABÓDI – MEZEY, 1990). A munkáltatás ezért nem jelentett opcionális büntetést számukra, akárcsak az uralkodó rétegeknek, akik egyébként is kivonták magukat a fizikai munka alól. Így nyerhetett némi teret a *szabadság-vesztés büntetése* a korban (KABÓDI – MEZEY, 1990), illetve a *halál-, és testi büntetések* (verés, korbácsolás, testcsonkítás különböző formái), amelyek a szegényebb réteg egyetlen tulajdonát képező test gyötrésére szolgáltak.

A bűnelkövetők számára a büntetés lényegét a jellemző életkörülményektől rosszabb elhelyezés adta, így a föld alatti vermek, vártornyok cellái és erődítmények kazamatái biztosították a biztonságos őrzésüket. Az elhelyezés nem sokat változott az ókorhoz képest, az egészségromlás a fizikai gyötrés részét képezte a sötét, levegőtlen, koszos carcerekben (azaz börtönökben), ahol vegyesen voltak férfiak, nők, gyermekek (MEZEY, 2012).

Az architektúrális fejlődést meghatározta a keresztény egyház, amely bevezette a bűnhődés általi jobbítás gondolatát. Az engedetlen szerzetesek elzárására szolgáló börtönökkel hozzájárult a szabadságvesztés-büntetés túléléséhez, ezáltal a börtönügy egyik ágát adta (MEZEY, 2012). A szerzetesi vagy *kolostorbörtönökben* eleinte a cellákban hajtották végre a büntetést, így nem függetlenedtek a zárda épületétől. A kor elvárásaihoz és a vallásos élet szigorú szabályaihoz kötött élet a közösségekhez kötődik. A legfontosabb erénye a homo christianus, azaz a keresztény embereszménynek a hűség. Az egyén engedelmes, alázas magatartással, saját vágyairól való lemondással képes az üdvözülésre. Hittek a lélek tisztulásában a szenvedések által is, ami súlyos bántalmazásban nyilvánult meg. Ehhez igazodtak az elkülönítést nem ismerő, embertelen tartási körülmények (HACKER, 1918).

A törzsi szerveződések nem érintette a büntetőbíráskodás, ritkán alkalmaztak szabadságmegvonást. Elsődlegesen az elzárás és kirekesztés helyett a konfliktuskezelésben, egyfajta reszocializációs szemlélet alkalmazásában látták a megoldást. A feudalizmusban azonban az uralkodó abszolút jogát, a vallási eszmék és a társadalmi rend fenntartását erőszakkal biztosították, amelynek egyik eszköze az igazságszolgáltatás volt. A grófságok, kerületek, vármegyék rabjai számára megjelentek a *várbörtönök*, amelyek a politikai bűnözők bírói ítélet nélküli elzárására szolgáltak (BERECZKI, 2000).

A háborús funkció híján állandó őrzést alakítottak ki be- és kitorést korlátozó erős falakkal, bástyákkal ellátott várakban, amelyek büntetőjogi szerepvállalásuk miatt szintén a rabság szimbólumaivá váltak (MEZEY, 2012). A bűnösök száma jelentősen megnövekedett, ami telítettséghez vezetett, ezáltal a vizsgálati fogságban a humánus háttérbe szorult. Míg a büntetőeljárás titkos, az ítélelhirdetés nyilvános volt. A közösség akarata helyett az elrettentésre helyezték a hangsúlyt.

Néhány hajósnemzetben – pl.: Bizánc, Nápoly, Velence, Genova – tovább élt a *kényszermunka és gályarabság* szankcióneme, számukra a megfelelő munkaerőt Európa német ajkú területei szolgáltatották, eladva a javíthatatlannak vélt bűnözőket (KABÓDI – MEZEY, 1990). A gályarabságot később 1589-ben Anglia, 1699-ben Oroszország, 1776-ban Franciaország a munkaerő egyik legintenzívebb kihasználása érdekében honosította meg (ILLÉS, 1996). A munka nem eszközként, hanem célként szolgált, egészen a hajózási technika fejlődéséig, amikor ezen formában megszűnt létezni, és beépült a szabadságvesztés-büntetésbe kényszermunka címén.

A városi büntetőjog jellegzetes intézménye a tömlöc lett. A szabadságelvonás ekkor még csak alternatív formája volt a *halál- és testi büntetéseknek*, ha azokat túl szigorúnak vagy megengedőnek tartották, akkor *tömlöcbüntetést* szabtak ki (HENTIG, 1963). Ritkábban választották, egyrészt anyagi megfontolásból (KAPA-CZENCZER, 2008), másrészt mert a közélet központi elemeként az ítékezés nyilvános procedúraként fejezte ki a vezetőség hatalmát és tekintélyét (MEZEY, 2012).

A becsstelen bűnözőnek nyilvánított egyéneket föld alatti *carcer*ben, a kisebb szabálysértést (pl.: káromkodást, becsületsértést, verekedést) elkövetőket, illetve a városi elit érintett tagjait nyitott intézményekbe¹⁷, *árestumba*/árisonba zárták – mai megfogalmazással börtönbe, illetve fogházba. A polgári lakásokhoz hasonló körülmények között a testi sanyargatáshoz nem kötött elhelyezés mellett a közmunka, mint megszégyenítő elem jelent meg a középkori városokban. Ezt leszámítva azonban az elzártak nem szenvedtek semmiben hiányt, látogatókat fogadhattak, személyes tárgyaikat, ruházataikat nem kobozták el tőlük (MEZEY, 1995a).

A szabályokhoz kötött osztályok közötti átjárhatóság nem létezett. Míg a falusi élet középpontjában a természet ritmusa, addig a városi lakosság számára az idő és a pénz állt, a nemesség számára pedig a lovagi becsületkódex volt irányadó.

Látjuk, hogy a kor egyenlőtlenségei visszaköszönek a büntetésben is, és markáns különbséget tesznek a szegényebb, illetve gazdagabb sorból származók között, valamint külön kezelik a hatalom ellen fellépő egyéneket. A *carcer* esetében a reintegráció nemhogy cél, lehetőség sem volt, mivel vagy örökre a rendszer tagja maradt valaki, vagy szabadulás után a társadalom teljesen kizárta. Ellenben az *árestum* lényegében – ha nem is a nevelés, de – a visszailleszkedés eszméjére épített. A bekerültek státusza, valamint cselekményének súlya meghatározta, hogy a „becsületes embereszményt” testesíti-e meg, akinek lehetőséget biztosít a közösségbe való visszatérésre, vagy kitzasztottként élheti a további életet (MEZEY, 2007).

2.2.2. Reformok kora

A bűnelkövetés, a szegénység, a munkanélküliség, a leszakadás jelensége nem újkeletű. A városrendészeti és büntetőtörvénykezési iratok bizonyossága szerint a háborúkat követően a XV-XVI. században a kapitalizmus diszfunkcionális jelenségeként terjedt el a munkátlanság, csavargás, koldulás, prostitúció, tolvajlás. A sikeres reszocializációt célzó *dologházak* a szegény- és árvaházak jogutódai, a kálvinista munka-ethosz szerint a marginalizálódott egyének munkáltatására jöttek létre (KABÓDI – MEZEY, 1990). Az eszme, szakítva a középkori mintával, értéként kezelte a munkát. Nagyon fontos, hogy a szegénység önhibán kívül is fennállhat, és gátló tényező az életben való sikeres boldoguláshoz.

¹⁷ Nyitott intézet: Az a büntetés-végrehajtási intézet, amelyben semmilyen fizikai kényszert nem alkalmaznak (Lásd: Szójegyzék).

A megélhetési bűnözés átstrukturálta az egyház szerepét, helyébe a szegényügy rendezésére a világi szociális gondoskodás lépett. Ugyan kezdetleges lehetőséget nyújtottak szociálpolitikai eszközként a gazdaságnak és az egyének – de piaci igényekhez igazított szakmaszerzéssel, támogatott lakhatással segítve a becsületes életet, alapozták meg a mai reszocializációs folyamatokat.

A reformáció felszámolja a pozitív viszonyulást a kolduláshoz, illetve az alamizsnarendszert, kiépítve a szegénygondozást, amelynek deklarált célja a dologházakban a nevelés, a társadalom hasznos tagjává formálás, és a munkával nevelés – megteremtve a mai büntetés-végrehajtás eszméjét (MEZEY, 2018).

Később a dologházakat a kapitalista munkaerőigény miatt a bűnözők izolálására alkalmazták, differenciálás és elkülönítés nélkül. A rendes életmódra nevelés letartóztatási intézetekben valósult meg, ahol a munkáltatásban pénzt kaptak, elhelyezésük cellákban történt (BERECZKI, 2000). Ebből alakult ki a XVI-XVII. századi fenyítőház¹⁸, amelyet külön büntetési formaként alkalmaztak a korban. Tehát „*A szabadságvesztés-büntetés és a munka egybekapcsolása nem a büntetőjogi gondolkodás vagy a büntetésvégrehajtási gyakorlat terméke.*” (KABÓDI–MEZEY, 1990:7). Ezzel a ténnyel szembesülve világossá válik számunkra, hogy a reszocializáció alapgondolatával kevésbé összeegyeztethető a büntetés, és hogy napjainkban a kezdeményezés jelen formája miért sikertelen.

A kegyetlen büntetési rendszer elleni reformer gondolatok középpontjában a *kényszerítő nevelés-oktatás, a lelki gondozás, valamint a munkára szoktatás* állt (MEZEY, 1995a). Az előzőek az elrettentés eszméje mellett, a munkáltatás által valósultak meg a börtönökben az emberiség hasznos tagjaivá való nevelésben testet öltve. Továbbá Borromaeus érseknek¹⁹ köszönhetően először Milánóban prédikáció és vallásoktatás formájában (HACKER, 1918). A felvilágosodás eszmerendszeréhez kapcsolódva a kényszermunka büntetések esetén a szigorú fegyelem mellett a munkaerő kihasználása kapott központi szerepet a férfiaknál, nőknél és fiataloknál egyaránt. A munkára való használat már az ókorban is megjelent az egyiptomiak, görögök és rómaiak esetében, így a gondolat nem volt újkeletű (HACKER, 1918).

A gazdasági, társadalmi változások hatására megnőtt az igény a munkaerőpiacon a bérmunkásokra, a paraszti bérlőkké alakuló jobbágyság pedig a szabad költözködési jog által bekapcsolódhatott az árutermelésbe (ILLÉS, 1996). A bűnözők munkaerejének felhasználása így fokozott igénnyel jelentkezett. A XVII-XVIII. században a manufaktúrák munkaszükségletének megoldására megszorodtak a közmunkára ítélek. Az 1768-as *Constitutio Criminalis Carolina* a közmunka intézményét a testi büntetések közé sorolta, amely a nemesekre is kiszabható volt (MEZEY, 2018).

A halálbüntetés eltörlése helyett II. József a majdnem oly hatékonysággal bíró *hajóvontatást* vezette be, építkezésen, bányában, gályán dolgoztatták újra a rabokat; vagy éppen száműzték, kiközösítették őket. A gyarmatosítás idején a munkaerőhiányt a *deportálásokkal* oldották meg egészen 1946-ig, amely szintén *munkakényszert* jelentett (KABÓDI–MEZEY, 1990). A módszer az őshaza szempontjából többszörösen hatékony megoldásnak bizonyult, mivel nemcsak megtisztultak a nemkívánt elemektől, de gazdaságilag nem kiadást, hanem bevételt formáltak általuk. Ausztrália, Kanada, Dél-Amerika, Szibéria egyes részei így a külvilágtól teljesen elzárt száműzés célpontjai lettek. Az eljárás tulajdonképpen a büntetés interkontinentális szintre emelését jelentette. Sok helyen később a fegyenctelepekből alakultak ki a mai városok (ILLÉS, 1996).

¹⁸ A témáról Mezey Barna (2012): A fenyítőházak forradalma című munkájában olvashatunk bővebben, amely megfelelő alaposággal mutatja be a modern büntetés-végrehajtás alapvetését Európában.

¹⁹ Borromeo Szent Károly (1538-1584) a katolikus egyház nagy reformátora, olasz érsek. Elrendelte, hogy az egyházi körzetbe tartozó börtönökben heti rendszerességgel történjen a fogvatartottak lelki gondozása.

A korban a büntetőjog minden alapvető kelléke összeállt: az esendő ember, a tökéletlen emberi törvények, a vallás feloldozása helyett az állam reaktív cselekvőképessége (KORINEK, 2010). A bűnös bűnhődése céljából, de a súlyosabb sérelmek elkerülése végett a büntetőjog kiszorította a középkori büntetési metódusokat (GMÜR, 1992).

Az újkor büntető kódexeit elméleti és gyakorlati tapasztalattal rendelkező tudósok dolgozták ki, amelynek köszönhetően e terület fejlődését markánsan meghatározta a tudományos megközelítés. A XVII-XVIII. század a büntetések forradalmának kora, megjelenik a *fenyítőházi modell*, a modern büntetés-végrehajtási eszme. A praxis által kitermelt javítás gondolatát a teória emelte filozófiai szintre Thomasius, Montesquieu²⁰ és Beccaria munkáiban. A felvilágosodás hatására a humánusabb büntetések célja az átnevelés, a jobba tétel lett, újra megjelent a becsületes karakter. Johann Heinrich Pestalozzi szerint a társadalomba való visszavezetés szigorú, de emberséges bánásmóddal kivitelezhető, „*a foglyoknak lehetőséget kell adni, hogy dolgozhassanak, ... megmutathassák rátermettségüket, szorgalmukat, helyénvalóságukat és belátásukat*” (ILLÉS, 1996).

A társadalmi változások alapjaiban mozgatták meg a büntetés-végrehajtás jellegét, elhagyva a nyilvános megszégyenítést, az egyenlőtlen bánásmódot, a bírói egyeduralmat. Az igazságszolgáltatás és a végrehajtás ága különválnak, a börtön lesz a büntetés színtere. A XVII. században holland és német területen a társadalomba való visszailleszkedés segítésére megjelenik a *javítás* gondolata.

A munkát, mint fenyítő kényszert alkalmazták, a nevelés alapvető céljaként meghatározva (NAGY, 2014). A többi területen azonban a középkori mintától nem sokban tért el a végrehajtás módja, az embertelen körülmények, és a differenciálatlanság része maradt a megalapozatlan módszertannak, a változás váratott magára. A rabok védelmében John Howard²¹ (1734) összegezi munkájában a korabeli angol börtönreform pontjait.

Az újítás az elkülönítés mellett a rendszeres foglalkozásokon való részvételt, az erkölcsi nevelést, a normakövetés kialakítását teszi fókuszba, az elmaradott testi fenyítés ellenében. Howard hatására az európai börtönügy fontos szempontjává válik a börtönkörnyezet humanizálása, a visszavezethetőség tétele, életre hívva az első *farm-iskolát* (MEZEY, 1995a). Látjuk tehát, hogy a ma alkalmazott elvek nem újszerűek, csak éppen a különböző történelmi korok sajátosságaihoz idomulva folyamatosan változtak.

Az újkor technikai és szellemi fejlődésének hatására a szabadságvesztés a XVIII. század végén kedvelt büntetési nemmé vált. Amellett, hogy a kínzásokhoz képest egy emberségesebb eszköz volt, megfelelő elrettentő hatást tulajdonítottak neki azáltal, hogy a korabeli társadalom alappilléreül szolgáló egyéni szabadságot korlátozta. Az elszigetelés differenciált formában valósult meg, amely során az elítéltek erkölcsi nevelése és munkakényszere új kezdeményezés (BERECZKI, 2008), amely az egyén és a társadalom számára is hasznos.

²⁰ Az ember kötelezettsége, hogy nemcsak saját, de a társadalom többi tagjának jogát biztosítsa, így joga van ennek eléréséhez a szükséges eszközök alkalmazásához. A hatalom korlátozása és a hatalommegosztás elmélete Charles-Louis de Secondat Montesquieu (1689-1755) által nagyobb reputációra tett szert. A filozófus nézetei szerint a polgári szabadság csak addig áll fenn, amíg az egyének tisztelik annak feltételét, a társadalmi békét. Hangsúlyozta a bírói hatalom függetlenségét, a bűnözés okát pedig a bűnök büntetlenségében vélte felfedezni, amely elmélettel a fókusz a bűnmegelőzés irányába tolódott (MONTESQUIEU, 2000). A szankciók igazságosságának kérdése egészen Christian Thomasius (1655-1728) német filozófus és jogtudósig kedvelt téma volt. A felvilágosodás gondolkodója úgy vélte, hogy a magánjogi feladatok kivételével az állam feladata a jogi és közfeladatok ellátása. A természetjogot a szabadság és a jogi kényszer elveire vezette vissza, továbbá elválasztotta a moráltól (MEZEY, 2018).

²¹ John Howard (1726-1790) az angol klasszikus iskola képviselője, az európai börtönügy jeles alakja. A büntetés-végrehajtás igazságtalanságainak központi elemeként az örök megélhetési problémáit látta. Tevékenysége és nézetei a pozitivisták irányzatok felé mutatnak (KORINEK, 2006b).

2.2.3. Büntetés-végrehajtási rendszerek

A polgári társadalomban a munka haszonelvűségen alapulva, gazdasági kényszerként létezett. A bérmunkások létfenntartás miatt végezték tevékenységüket (KABÓDI – MEZEY, 1990), így a szabadság eszméi csak a hűbéri elnyomást szüntették meg. A mindennapokat kitöltő tevékenységként a *reszocializáció* jegyében jelent meg a rabok esetében a munka. Fő szankcióvá a *szabadságvesztés* lépett, amely testi büntetéssel, becsületvesztéssel és vagyoni hátránnyal járt. A *közmunka* megmaradt, viszont az individuuum előtérbe kerülésével a teljes megsemmisítés, kegyetlen testcsonkítás háttérbe szorult (ILLÉS, 1996).

A korban többen felhívják a figyelmet arra, hogy javító hatást önmagában a munka nem eredményez, lelki gondozás és oktatás szükséges hozzá (MEZEY, 1995a). A morális és pszichés átalakítás szintúgy az állam feladata, akárcsak a rendhez, munkához szoktatás – fogalmaz Joachim Erdmann von Arnim porosz igazságügyminiszter (NAGY, 2014). A militarista rendszer így individuál-preventív irányba mozdult el (MEZEY, 2007). Az összetett, differenciált fokozatok és rezsim²² kialakulása szorosan kötődik az oktatás – nevelés – képzés – munkáltatás témaköréhez, ezáltal az európai börtönrendszerek XIX. századi diadaláig nyúlnak vissza.

Tudományos előrelépést jelentett a börtönügyi kongresszusok szervezése, amely országos, kontinentális és transzkontinentális párbeszédet indított el, nemzetközi egyesületeket alapított, illetve megnyitotta az első börtönüggyel foglalkozó önálló tanszéket 1882-ben Rómában (HACKER, 1918).

A korszakot a kísérletezés jellemezte mind az építészet, egészségügy, munkáltatás és nevelés terén Európában és Észak-Amerikában. Az elsődleges büntetési forma a *szabadságvesztés* volt (BERECZKI, 2008). Számos kezdeményezés, valamint újíto szándékú próbálkozás született, elindult a tervezett intézetek kora, amely mintabörtönök megépítését hozta tudományos és szakmai alapon (MEZEY, 1995a).

A felvilágosodás hatására az egységes tömlöcben való elzárás helyett a század elejét a javítás, valamint a humánus elkülönítés új gondolata hatotta át. A leghatékonyabb börtönrendszerek kiépítésére, célszerű intézkedések megfogalmazására jelentős figyelem irányult. Az elkülönítés újításnak számított a korban, amely a maihoz hasonló formában működött. Főként két csoportra tagozódtak. A normális, átlagos, ép értelmű felnőtteket a hagyományos, tettarányos büntetőeszközökkel igazságosan és célszerűen sújtották. Míg az infantilis és abnormális, testileg-lelkileg beteg bűnözők esetén úgy tartották, hogy az igazságosság és célszerűség elvei alapján nem sújthatók rendes büntetőeszközökkel. A felnőttek csoportjában elkülönítették a férfiakat és a nőket, illetve megkülönböztették az alkalmi – ezen belül enyhén veszélyes²³ és közepesen veszélyes²⁴ –, valamint a megrögzött²⁵ bűnözőket. A másik csoportba egyrészt a serdülők tartoztak, azon 18 év alatti bűnelkövetők,

²² Rezsim: Az egyéniesítés alapelvehez igazodó, az elítélre vonatkozó reintegrációs célok megvalósítását biztosító végrehajtási környezet (Lásd: Szójegyzék).

²³ Jellemző büntetési eszközök a feltételes elítélés és a rövid tartalmú szabadságvesztés volt, amelyet magánelzárásban töltöttek, úgy vélték, hogy a szigorúsága visszatartó erővel fog hatni az egyénre.

²⁴ Viszonylag rövid időtartamú, de végrehajtandó szabadságvesztésre számíhattak fokozatos börtönrendszerben, esetlegesen magánelzárásban.

²⁵ A hosszabb tartamú végrehajtandó szabadságvesztés és helyette/utána biztonsági intézkedés. Fokozatos rendszerben, belső differenciálással valósult meg – a javíthatatlannak minősített rab akár egész idejét magánelzárásban töltte.

akik nem büntethetők, így nevelőintézeti nevelésük ajánlott javító-nevelő jellegű intézkedésekkel; illetve azon korlátozott beszámítási képességű abnormális bűnelkövetők, akiket a társadalomtól elszigetelten kényszergyógyító²⁶ intézkedések alá vetettek. Az ajánlott büntetőjogi eszközök rendszerét ehhez igazítva alakították ki különböző céllal, különböző büntetési eszközökkel, különböző börtönrendszerben. Mindez magas fokú differenciáltságot eredményezett, hiszen míg az enyhén veszélyesek esetében a megtorlás, a közepesen veszélyesek esetén a javítás, addig a megrögzött bűnözőknél az ártalmatlanná tétel – a javítást nem kizárva – volt a cél.

A börtönrendszereket tekintve három fő típust különböztetünk meg: a közös elzárást, a magán és a vegyes rendszereket – a következőkben fejlődési sorrendben bemutatva alrendszereiket és jellemzőiket.

A *Közös* elzárásban, ahogy a megnevezése is jelzi nem alkalmaztak elkülönítést. A szabadságvesztésüket az elítéltek tétlenül, vagy a hasznosság szellemében munkával töltötték. A közös elhelyezésnek köszönhetően a fogvatartottak őrzése nem sok teendő elé állította az öröket. A maival ellentétben, a költségek, mozgatás, előállítás tekintetében egyszerűbb feladatot rótt a fogvatartókra. Az öröklött tömlőcgyakorlat kezdetleges módszere olcsó fenntarthatóságának köszönhetően kevesebb anyagi ráfordítással járt, így még sokáig fennmaradt (BATÁRI, 2017). Azonban hamar rájöttek arra, hogy ezáltal csak az elzárás valósítható meg, a nevelés nem.

Így született meg a *Magánrendszerek* gondolata, ahol az elítéltet elkülönítik a büntetés teljes időtartamában. Az erkölcsi javulást célzó amerikai *Magánrendszer*²⁷ és a belga *Elkülönítési rendszer* mellett a jogkövető magatartás kialakítására törekvő auburni²⁸ *Hallgató rendszerben* tölthették szabadságvesztésüket a fogvatartottak (BERECZKI, 2000). A *Magánrendszerben* Mabillon francia szerzetes gondolatai mentén (NAGY, 1999) vallási alapokon szerveződve, a teljes magány és tétlenség biztosította a magába szállás, és ima segítségével a megtisztulás lehetőségét az egyedül elhelyezett rabok számára (BATÁRI, 2017). A kolostori cellákhoz hasonló zárka-rendszer nem bizonyult hatékonynak, mivel nagyon költséges az építés és fenntartás finanszírozása. Javulást nem generált, a teljes izoláció pedig ellehetetlenítette a rehabilitációt, pszichoszomatikus tüneteket, örültséget okozva (KABÓDI – MEZEY, 1990).

Az *Elkülönítési rendszerben* humánusabb megoldást választva, a rabtársaktól teljesen, míg a külvilágtól csak részlegesen szigetelték el a rabokat, a személyzettel kapcsolatba kerülhettek, látogatót fogadhattak a lelkész, orvos, felügyelő, illetve az igazgató személyében. Ez nagy előrelépés volt a belső enyhítés irányába (MEZEY, 1995a). A haszonelvűség a cellában folyó egyéni munkáltatás által, kosárfonás, cipész- vagy asztalosmunka formájában volt jelen (BERECZKI, 2008). Központi elem mégis a spirituális megtisztulás maradt, így megvalósult az „*ora et labora*” (NAGY, 1999). A szűkkörű tevékenységek azonban nem jövedelmeztek kellően. Ambivalens helyzetről beszélhetünk, hiszen míg a szigorú rendszerben fenytéseket kaptak; megjelent az individuális bánásmód. Rendszeresítették az egészségügyi, valamint papok segítségével a lelki gondozást, tervszerű foglalkoztatás részeként pedig tanítókat alkalmaztak az írás-olvasás tanításához. A környezeti feltételeket is javították fűtés, mosdó és folyóvíz bevezetésével (BATÁRI, 2017). Az elkülönítéssel a káros egymásra hatást ugyan elkerülték,

²⁶ Kényszergyógykezelés: Büntetőjogi gyógyító jellegű kényszerintézkedés, amely abban az esetben szabható ki, ha a személy elleni erőszakos vagy közveszélyest okozó büntető cselekmény elkövetője az elmeműködésének kóros állapota miatt nem büntethető (Lásd: Szójegyzék).

²⁷Amerika: 1777. Philadelphia, 1818. Pittsburg; Anglia: 1821. Millbank; Franciaország: 1861. párizsi Mazas; Németország: 1881. berlini Moabit; Magyarország: 1858. Márianosztra, 1847. Balassagyarmat, 1840. Komárom.

²⁸ Amerika: 1816. Auburn

azonban személyiségüket a magány, a csend, a kínzások, később pedig a túlszűfoaltság súlyosan károsították. Mindez megnehezítette, vagy egyes esetben akár el is lehetetlenítette a szabadulás utáni beilleszkedést (BERECZKI, 2008).

A központi ellenőrzés elvén nyugvó (kör, csillag, kereszt elrendezéses) börtönkoncepció ekkor jött létre, a sötétség és elrejtés elemeit elhagyva, az állandó láthatóságot bevezetve (FOUCAULT, 1990). A közösségi funkciók biztosítására a *Hallgató rendszerben* az elítéltek éjszaka elszigetelt, nappal közös elzárásban voltak társaikkal. A monoton csendben az egyedüli programot az időközönként a folyosókon megjelenő prédikátor jelentette hangos Biblia olvasással. A javító-nevelő hatás a lelkiismeret dolga volt, ezen kívül egyéb külső segítséget nem nyújtottak a rabok számára (NAGY, 1999). Szigorú hallgatási kényszer vonatkozott mindenkire, amelynek végrehajtása és fenntartása nagy terhet jelentett az istentisztelet vagy a munkáltatás során. Az újító szándék a gazdaságosság tekintetében hozott csak megoldást, a társas együttlét alapvető sajátosságával, valamint az emberi természettel szembenálló beszédtilalom viszont nem segítette elő a reszocializációt (KABÓDI – MEZEY, 1990). Ebből kifolyólag alapvetően a fegyelmi büntetések jellemezték a rendszert (BERECZKI, 2008). Osborne szerint a büntetés-végrehajtási intézetben a fogvatartottaknak több problémája alakult ki, mint előtte, így az államnak is több feladatot adtak kikerülés után, mint előtte (FLIEGAUF, 2008).

A *Vegyes rendszerek*nél az erkölcsi javítás általános célként jelent mind az *Osztályrendszerek*, mind a *Fokozatos rendszerek* tekintetében, de utóbbinál feladatul tűzték ki a reszocializációt is. A progresszív²⁹ szisztéma, a belső indíttatású lelkiismereti megtisztulás várása helyett aktív tevékenységeket kezdett, valamint az „*ora et labora*” helyett a munkára helyezte át a hangsúlyt (NAGY, 1999). A börtönártalmak³⁰ csökkentésére a belső szigor tovább mérséklődött a közösségi funkciókat is biztosító terek létrehozásával (BATÁRI, 2017).

Az *Osztályrendszerek* két fajtája közötti különbség egyrészt az elzárás, másrészt a foglalkozások kapcsán mutatkozik, hiszen a genfi rendszer az éjszakai elkülönítést alkalmazta a müncheni közös elzárással szemben, amely intenzív pszichikai foglalkozással egészült ki. Figyelmet fordítottak az elítéltek kategorizálására – csoportosítva a súlyos büntettek elkövetőit és a visszaesőket, a kisebb büntényeseket, a közönséges büntettekért elítélteket, valamint a fiatalkorúakat (BERECZKI, 2008). Az előző rendszerekkel ellentétben feloldották a beszéd és érintkezési tilalmat, illetve differenciálási törekvésekkel előre mutatóknak számítottak.

A *Fokozatos angol és ír rendszer* első két fázisa megegyezett, miszerint a munka nélküli magánelzárást, az éjszakai magánzárka és a nappali közös munka követte. A második fokozat összetett osztályrendszere, amely a szabályok betartása, valamint a munkateljesítmény függvényében egy korai motiváló rendszer volt, megegyezett mindkét változatnál. A harmadik fázisban az angol és ír rendszer tekintetében különbség mutatkozik. Az előbbinél a feltételes szabadságra bocsájtás következett, ahol rendőri felügyelet alatt állt; míg az utóbbinál mindez csak egy közvetítő intézet beiktatása után valósult meg. Az átmeneti intézet – egyfajta korai félutas házként – laza őrizet mellett az egyén lakhelyéül szolgált. Munkavégzése a börtönön kívül, a polgári életben valósult meg (BATÁRI, 2017). Ha magatartása megfelelő volt, és a bűnelkövetési kísértés próbáját kiállta, feltételes szabadságra bocsátották, amelyre az ítélet ¾ részének letöltése után kerülhetett sor.

²⁹ Progresszív rezsimszabályok: Mai szóhasználattal olyan tevékenység- és teljesítményalapú osztályozási rendszer, amely az elítélt együttműködési hajlandóságának, valamint motivációjának folyamatos fenntartásával és fejlesztésével hozzájárul a reintegrációs tevékenység hatékonyabbá tételéhez (Lásd: Szójegyzék).

³⁰ Börtönártalmak: Mai szóhasználattal a bv. intézet zárt közegének diszfunkcionális működéséből eredő káros hatása a személyiségre, amely a fogvatartás során folyamatosan jelen van. A klasszikus börtönártalmak a prizonizáció, depriváció, stigmatizáció és a mortifikáció (Lásd: Szójegyzék).

Az átmeneti részleg alkalmazása, a fokozatos társadalomba való visszaszoktatás, a feltételes szabadlábra bocsátás és eltávozás – amelyet hasonlóan alkalmaznak a mai rendszerben is – utat nyitott a külvilág felé. A változás nagy lépést jelentett a hagyományos elkülönítés után a külső zártság csökkentésében (MEZEY, 1995a). A nyitott börtönt és a reszocializációt előkészítve a progresszív rendszerben a fokozatok között alapvető különbségek mutatkoztak a kedvezmények, büntetések, illetve az élelmezés területén. Az elítélt ezen rendszerben szigorú végrehajtási körülmények között kezdte a szabadságvesztés büntetésének letöltését, majd fokozatosan haladt az enyhébb fokozatokkal a szabad élet felé (BERECZKI, 2008) – megjelenítve a fokozatosság elvét a visszavezetésben.

Több formája valósult ekkor meg a munkáltatás kapcsán a bérbeadási rendszernek, amely gazdasági kockázatvállalás nélkül csökkentette a végrehajtás költségeit: bérlési rendszer, általános vagy részleges bérbeadási rendszer, illetve vállalkozási- vagy házi kezelésű üzemeltetés által (KABÓDI – MEZEY, 1990). Napjainkban a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága (továbbiakban: BvOP) alá tagozódó gazdasági társaságok – ahogy később szó lesz róla – a részleges bérbeadási rendszerhez hasonló formában foglalkoztatják a rabokat. Ennek megfelelően a bv. intézet feladata az őrzés és a végrehajtás. Az elítéltek egy részét bérbe adják a vállalatnak munkáltatásra, akik időarányos fizetést kapnak. A különbség, hogy nem az államnak, hanem a fogvatartottnak jár a (teljesítményorientált) bérezés, továbbá, hogy a vállalat a büntetés-végrehajtáshoz tartozik. A XIX. században megfogalmazott jellemzők közül ma is követendő (lennének) munkáltatás tekintetében az alábbiak (KABÓDI – MEZEY, 1990):

- javító-nevelő hatás,
- munkás életre szoktatás,
- szakmai jártasság megszerzésére alkalmas,
- tanulságos,
- könnyen elsajátítható,
- produktív,
- egészségre nem káros és veszélyes,
- nem monoton, fárasztó,
- összhangban áll a büntetés-végrehajtási céllal (pl.: őrzésbiztonság, helyi adottságok).

Pozitívum, hogy a munkáltatás szervezeti formáját és feltételeit kidolgozták, s nemcsak az ipari termelőmunka, de a szabadulás utáni munkavállalás szempontjából is hasznos munkát végeztek (BERECZKI, 2008). Bár nevelésről nem beszélhetünk, ezirányú törekvésekre már találunk példát a korszakban. A vallás kiemelt szerepet játszott mind egyéni, mind csoportos szinten megvalósuló kötelező programok által (mise, áldozás, közös ima, könyörgés, gyónás). A börtönfegyelemhez emellett az oktatás terén megjelent börtöntanítók is hozzájárultak, akik vallásos, természettudományos, etikai és börtön szabályokkal kapcsolatos tematikus, ismeretterjesztő oktatást folytattak. Adományokból börtönkönyvtárak létesültek, főként vallásos vagy szépirodalmi témájú könyvekből. A könyvtár az olvasási készség fejlesztésében, valamint a szabadidős elfoglaltság tekintetében igen, a széleskörű művelődésben azonban nem hozott előrelépést.

A fent bemutatott rendszerek a második világháború végéig voltak jelen az amerikai és európai büntetés-végrehajtásban (BATÁRI, 2017). A *progresszív módszer* megerősödése a társadalomtudományok fejlődése révén nyert teret. Ennek egy formájaként jelent meg angolszász és skandináv területeken a *Kezelési rendszer*, rehabilitációs céllal először fiatalok kezelésére. A speciális-preventív elmélet a bűncselekményt betegségként definiálta (MEZEY, 2018). A büntetés helyett a súlypont az elítéltek torzult személyiségének gyógyítására helyeződött át. A kezelést képzett személyzettel, modern terápiás foglalkozásokkal, valamint infrastrukturális feltételekkel valósították meg. A szigorú őrzést

végző örök helyett megjelentek a civil alkalmazottak: tanárok, pszichológusok, munkafelügyelők, szociális munkás, polgári szakemberek (MEZEY, 1995a).

A hetvenes években a büntetésfilozófia átalakulása nyomán a szabadságvesztés-büntetést végső megoldásként alkalmazzák, a börtön világa átformálódik (LŐRINCZ, 1995). Ezt követően a szélsőségek korszaka következett. A *deportálások, koncentrációs- és internálótáborok*, valamint a kezelési rendszer tapasztalatai megfelelő alapot nyújtottak egy szabadabb bv. intézet alapítása felé (MEZEY, 1995a). A börtönnépeség csökkentése, valamint a bűnözés megelőzése érdekében a társadalmi újra beilleszkedés irányzata kezdett terjedni (CZENCZER, 2008). Az oksági kriminológia ekkor már több mint száz éve kutatta, hogy mi készíteti az embereket bűncselekményre. A társadalmilag elfogadott normák közösségben való elsajátítása, a börtön deszocializációs hatásának csökkentése, illetve a jóvátételi nézet életre hívta a Nyitott, Félig nyitott³¹ rendszerek kísérleti megoldásait.

Új területe a friss levegőn végzett mezőgazdasági *munkáltatás*, amely egészséges terepet biztosított a foglalkoztatáshoz (MEZEY, 1995a). A zárt intézetes munkáltatás nehézségeit kezelve, nyitva a társadalom felé, új intézetek alakultak. A forradalmi változást hozó modellek esetében a visszaesési ráta javulása nem hozta a kívánt eredményt, amely korlátozta térnyerésüket. Divatja a skandináv országokban ma is töretlen, ahol a rendkívüli gazdasági fejlődés megalapozta a megfelelő környezet kialakítását és az elenyésző bűnözést. A fizikai kényszerektől mentes, kerítés nélküli *nyitott objektum* speciális személyzetet kíván, a munkáltatás bérezés ellenében felügyelet nélkül, kinti helyszínen történik.

A *félig nyitott rendszer* egyfajta átmenetet képez, a részben kiépített biztonsági berendezések (fal, kerítés), a felügyelet melletti kinti munkavégzés, valamint a házon belüli szabadmozgás által. A szökés veszélye fokozott mindkét esetben – rátája azonban nem magasabb –, viszont szankciója visszatartó jellegű, hiszen minden kiváltság elvesztésével, illetve zárt intézetbe való helyezéssel jár. Másik nehézsége a lakosság meggyőzésében rejlik, amely nagyobb feladatnak tűnik (MEZEY, 1995a). A börtönfelfogás módosítása nélkül ugyanis nem lehetséges a reszocializáció megvalósítása – ez hazánkban jelenleg is fennálló probléma. Hatékonyságuk a társadalomba való reintegrálódás szándékával és lehetőségével rendelkező egyén számára biztosított. A behelyezés csak alapos körültekintés és vizsgálatok után ajánlott. Az őrzési kiadások csökkenése mellett az intézetek alapfeltétele a speciális infrastruktúra, valamint a személyzet kialakítása. Mindez a költségvetés emelkedéséhez vezet, de hosszabb távon kifizetődő lehet, a minőségi váltás tehát befektetéssel jár. A *helyreállító igazságszolgáltatás* végrehajtásához, a társadalomhoz közeli körülmények és a visszailleszkedést segítő feltételek biztosítása mellett a jól képzett, szakmailag teljesen más tartalommal bíró, képzett személyzet szükséges. A társadalomtudományi szakemberek térnyerésével a nevelő cél előtérbe kerül, a fejlett országokban pozitív elmozdulást eredményez, fókuszban az egyénnel. A rendszer fő eleme a felelősségérzet növelése, az önkéntes alapú részvétel a személyiségfejlesztés által (KISS, 2006).

A bűnözőtársadalom veszélyesebb részének kezelése ennek az ellenpólusaként létrejött *Supermax* börtönökben koncentrálódik. A megtorlás és teljes elzárás alap gondolatához visszatérve, maximális biztonságú, *szigorúan zárt börtönökbe* helyezik el a veszélyes, erőszakos, visszaeső bűnelkövetőket. Ezen intézetek a személyi és technikai feltételeit, fenntartásukat nézve a legdrágább kategóriát képező rendszerek (BATÁRI, 2017). A büntetések látványos szigorítása hasztalan, mivel nincs hatással a nemkívánatos jelenségek expedítív megoldására – ahogy Montesquieu is rámutatott (KABÓDI – MEZEY, 1997). Ajánlásként

³¹ Félig Nyitott Intézet: Az a büntetés-végrehajtási intézet, amelyben a biztonsági berendezések részben kiépítettek (fal, drótkerítés), de belül megengedett a mozgásszabadság (Lásd: Szójegyzék).

azonban a *nyílt börtönmodell* alkalmazása felé mozdultak például az ENSZ tagállamai (ENSZ 1955. évi genfi kongresszus állásfoglalása), amelyek a reszocializációs elvet leginkább támogatják (MEZEY, 1995a). A minimumszabályok megvalósítását félintézeti megoldásokban látták, mint pl. a *félszabad házak*, *nevelőotthonok*, *nappali oktatóközpontok*. Mára a szabadságvesztés-büntetés visszaszorítása érdekében *alternatív büntetésekkel* kísérleteznek (MEZEY, 1995a), több-kevesebb sikerrel.

Mint látjuk, a kör bezárul. Az inga két végpontja között számos alternatívát kínálva, a történelmi korszakok során a megfelelő büntetés-végrehajtási formára ma sincs egyértelmű recept. Ha egyes időszakokban előre is tört egy-egy irányzat, az enyhébb és szigorúbb rendszer együtt, egymás mellett élt. Határozott szakaszolás így nem lehetséges, mivel a rendszerek átfedésben fejlődtek vagy visszafejlődtek, országonként, területenként eltérő módon.

2.3. MAGYARORSZÁGI TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK

2.3.1. Államalapítástól a XVIII. századig

A magyar börtönügy kialakulásához a nemzetközi áttekintés szolgál alapul, mivel a kezdeti időszakban markánsabb változásokról nem beszélhetünk hazánkban a büntetőjog tekintetében. A következőkben mielőtt rátérnénk a modern magyar büntetés-végrehajtási jogharmonizációra, amely Mária Terézia és II. József idejétől kezd kibontakozni (CZENCZER, 2008), csak rövid áttekintést adunk az előzményekről.

A *börtön* tulajdonképpen egyidős a keresztény magyar állammal (MEZEY, 2012). Az államalapítás után már fellelhető a szabadságvesztés-büntetés például Szent István, vagy Szent László dekrétumaiban (*rabszolgaként való eladás, bebörtönzés*). A keresztény királyság ezen kezdeti időszakában a szabadság nagy értéket képviselt, hiszen a bűncselekményt elkövető személy szolgáskorba jutott (ZAHORÁNSZKYNÉ, 2015).

A későbbiekben a *carcer* a büntető joggyakorlat része III. Andrástól Habsburg Miksaig (VÓKÓ, 2006), előzetes fogvatartás, fogság és büntetés céljából. A középkor fenyítő büntetőfelfogása szerint, a *tömlőcfogsággal* szemben mégis a *test és vagyon elleni büntetések* élveztek prioritást a *megbecstelenítő szankciókban, halálbüntetésekben*.

A XV. században a megyeházák, városházák és várak föld alatti helyiségeiben valósultak meg az elzárások. A föld alatti *carcer*ek a súlyos bűncselekmények, míg az *árestumok* – a pénzbüntetés helyett – a kisebb vétségek elkövetői számára jobb körülmények közötti elzárására szolgáltak. Ezáltal elhelyezésbeli differenciálásról beszélhetünk (MEZEY, 1995a). Elsődlegesen az őrzésbiztonság dominált, a reszocializációs gondolatok alig fedezhetőek fel.

A magyar büntetőjog meghatározó eleme volt az 1500-as évektől Werbőczy István *Tripartiuma*, amely rögzítette a magyar szokásjogot (BERTA, 2005). Részletesen kitért a fogvatartás körülményeire, amely a megfélemlítő jelleg mellett tiltotta a testicsönkítást, előírta a minimális élelmezést, és – lehetőség szerint – a tartási költség megtérítését (MEZEY, 2015:75).

III. Károly *vérfertőzés büntetése* az 1723. évi 12. tc. *Corpus Juris Hungarici* adott csak határozott tartalmú szabadságvesztéssel súlytó választ, amely bírói egyeduralommal embertelen körülmények közötti elhelyezést kínált. Az újkori büntetőgyakorlatban azonban ritkán alkalmazták a börtönbüntetést. A XVIII. századig a földesúri hatalom megtestesítői a szokásjog alapján működő, szűkös befogadóképességű³², elhanyagolt börtönök, amelyek főként a biztonságos működésre helyezték a hangsúlyt (MEZEY, 2018).

A török háborúk, illetve a Rákóczi-szabadságharc utáni időszakban a deviáns viselkedések felszámolása központi kérdéssé vált. Az elmaradott céhes struktúra, a fejletlen ipar és kereskedelemből adódóan a *fenyítőházak* kérdése nem gazdasági, mindinkább igazságszolgáltatási feladatként jelentkezett. A figyelem a keleti régióra irányult, területeket csatolnak vissza, nemzetiségi és felekezeti ügyekben hoztak rendeleteket. Más jelentősebb politikai esemény azonban nem történt. A bűncselekmények száma a század harmadik

³² Befogadóképesség: Mai szóhasználattal egy adott intézetnek azt a maximális kihasználtságát jelenti, ami alapján az egy főre eső szabad mozgástér és levegőtérfogat aránya nem sérül és a meghatározott normán belül marad (Lásd: Szójegyzék).

harmadában folyamatosan nőtt, főként az Alföld területén, ahol különböző felekezeti, nemzetiségű, szervezetlen közösségek éltek (HAJDÚ, 1996).

Általában *tulajdon elleni bűncselekményeket* követtek el nagyobb számban, amely vidéken jószág, pénz, ruha vagy használati tárgy eltulajdonítását, városban vásári, templomi, házi lopást jelentett. Másik jellemző típus az *élet és testi épség elleni* esetek, amelyek főként házastársi, szerelmi történetek következtében sértés, emberölés, magzatelhajtás formájában voltak nagyobb számban jelen. Emellett gyakori volt a *nemi bűntett* elkövetése, amely vizsgálati fogságba helyezést vont maga után főleg házasságtörés és paráznaság miatt. A hadsereg létszámának növelésével a férfiak körében a *testcsonkítás*, illetve a politikai bűntettek terjedtek el, valamint emelkedett az elítéltek között a nők és fiatalok aránya (HAJDÚ, 1996).

A felvilágosult abszolutizmus korában a lakosság száma változatlanul tekinthető, mert kiegyenlítette egymást a betelepítések általi növekedés, valamint a betegségek okán történő elhalálozások. A fenyítőházak létrehozása – mint a korban több terület – a feudális rend és az abszolutizmus, a magyar és az osztrák szembenállás harcait szenvedte el. A megyék elzárkóztak az anyagi terhek miatt, ezért az eredeti eszme nem honosodott meg, de a modernizáció részeként megjelent a *munkáltatás*. A férőhelyek³³ felét – bevett gyakorlatként – az osztrák bűnözők foglalták el, akik transzport útján érkeztek. A várak így hamar megteltek, férőhelyhiány alakult ki országszerte.

A *javítás* ekkor kezd nevelési értelmet nyerni, de a fogalom 1803-ig csak gyógyító értelemben használatos (MEZEY, 2012). Ténylegesen nem visszavezető javítás, hanem *testi büntetések által törvényisztelő állampolgárok kialakítása* történt, a nyugati becsületes karakter és reszocializációs folyamatok elvetésével. A munkáltatás önfenntartási céllal a kameralista haszonelvűséget tükrözte, szigorú fegyelmi légkörben. Egyszerre fegyelmező-nevelő és büntető-költségfedező funkcióval bírt. Szempontjai a gyorsan megtanulható munkafolyamatok által készpénzért gyorsan értékesíthető áru előállítására, amely a konfekcióiparnak kedvezett. A korlátozott piaci lehetőségek, valamint a silány minőségű áruk nem fedezték a költségeket, ezért a folyamatos központi támogatás mellett is fenntartási nehézségek jellemezték a kor börtöneit. Fő feladatuk a lakosság rendszabályozása, amely az ítélezési gyakorlatban a szabadságvesztés mellett testi fenyítéssel párosult. A szegényügyet büntető-eszközökkel kezelték (DEÁK, 1997).

Szempontunkból fontos változás az emberbarát jogpolitika létrejötte volt, a kínvallatás 1763-as eltörlése, valamint az oktatásügy átfogó szabályozása az 1777-es Ratio Educationis által, amelyek a későbbi újítások alapját szolgáltatták. Az elítélteket az ország lemaradásának megszüntetése érdekében aktív munkára fogták, ahol törleszthették a közösség elleni vétéseiket. A munka nem a nevelés elemeként, hanem foglalkoztatási céllal valósult meg először (MEZEY, 2012).

Az 1795-ös Btk. tervezet, egységes büntetőtörvénykönyv híján a büntetőjog megreformálására készült, célként tűzte ki a megjavítás gondolatát is. Megjelent egy kezdetleges differenciálás, amely a bűncselekmények súlyához, előéletéhez és az elkövető neméhez igazított büntetést szabott ki – legsúlyosabb esetben alkalmazva csak *halálbüntetést* (férfiaknál *akasztást*, nőknél *lefejezést*, szándékos gyújtogatónál *máglyahalált*). Ez – kivéve a rablógyilkosok esetében – a halálos ítéletek különböző fajtáit (*kötél, pallos, kerékbetörés, karóba húzás, megégetés* stb.), valamint az adófizetők terheinek csökkentése érdekében a *pénzbüntetést* kissé háttérbe szorította (HAJDÚ, 1996). Korszerű elvek mentén, azonban a nyugati államokhoz képest enyhébb gyakorlat volt érvényben hazánkban. Célként a megjavítás

³³ Férőhely: Mai szóhasználattal elhelyezési norma, amely arányszámokkal (légtér, mozgástér) határozható meg (Lásd: Szójegyzék).

gondolatát tüzték ki, eltörölték a rendi különbségeket, az elítéltek egy részével pedig közös közmunkát végeztek (ZAHORÁNSZKYNÉ, 2015).

A felvilágosodás eszméihez igazodó egységes rendszer helyett a közigazgatás és az igazságszolgáltatás terén a funkcionális sokszínűség volt jellemző, a partikuláris hatalom, a rendelkezésre álló épületek, a területileg eltérő gyakorlatok és a pénzügyi lehetősége miatt. Vuchetich Mátyás³⁴ már 1819-ben hangsúlyozta, hogy „...a büntetések végső célja a társadalom biztonsága, valamint a közrend és a törvények tekintélyének megóvása.”, „Jogi értelemben nevelni, tanítani semmi más nem jelent, mint a büntetéssel való fenyegetéssel a polgárokat a netán elkövetendő bűncselekménytől visszatartani, elriasztani.” (KABÓDI – MEZEY, 1997).

Gondolatai a generális és speciális prevenció elvei mentén igencsak előre mutatóak voltak. A törvényhatóság részéről mégsem a megújulás, hanem a keretek tisztázása felé fordult a figyelem, a viszonyok rendezése, az őrzés és munkáltatás szabályozásának irányába (MEZEY, 2012).

Bár a szabadságvesztés-büntetés egyre inkább terjed, a helyszínéül a vármegyék és uradalmak *tömlőcei* szolgáltak – egészen a XIX. század közepéig. A börtönjavítás kérdésével a kormány a megyéket rendeletek által szabályozta (HACKER, 1918). Az elmaradott állapotok megállapítását követően azonban a börtönépítési igény, csak igény maradt. Bölöni Farkas Sándor így ír a megyei fogházak viszonyairól 1834-ben: „...azok a megromlott erkölcsök szemézházai, ahová egy időre kihányatik a társasági életet megvesztegető rothadt része, hogy ezen házban, mint a gonoszság iskolájában, a henye élet unalmai közt egymást tanítva, még rendszeresebben betanultassék a gonoszság a status költségén” (HACKER, 1918). A nevelés, a pontos jogi szabályozás és a feudális börtönviszonyokat meghaladó fejlesztések ebben a korszakban még vártak magukra.

2.3.2. A reformkor és a polgári korszak

A nyugati társadalmakkal szemben Magyarországon nem ment végbe olyan társadalomfejlődés, amely változásokat generált volna (MEZEY, 2012). Nem alakult ki az a nagyszámú, gazdag polgárság, aki a nemesekkel szemben meg tudta volna védeni autonómiáját. Nem beszélhetünk a városi társadalom oly hatásairól, amelyek az árutermelést, az ipart és a kereskedelmet életre hívták volna. Tartományi szemléletmóddal, céhes keretekkel, gyenge gazdasággal találkozunk, ahol a szegénygondozást az egyház látta el.

A magyar börtönrendszer kritikája a reformkorban született meg, amely a politikai program részét képezve a börtönügy megújítását, tudományosságát kezdeményezte a XIX. században. A *fogházjavító mozgalom* a liberalizmus eszméi mentén szerveződtek, az emberhez méltó elhelyezést szem előtt tartva (ZAHORÁNSZKYNÉ, 2015). A maga korában a kérdéssel többek között Deák Ferenc és Eötvös József is foglalkozott, új börtönök és javítóintézmények felállítását sürgetve (NÁNÁSI, 1997).

³⁴ Vuchetich Mátyás László (1767-1824) büntetőjogász, egyetemi tanár dolgozta ki az első tudományos igényű büntetőjogi tankönyvet *Institutiones iuris criminalis Hungarici* címmel. Munkájában a feudális jogok helyett a felvilágosult polgári eszméket helyezte középpontba, jogegységesítésre törekedett. Műve 1819-től az alapkézikönyve a büntetőjogi oktatásnak.

A korban tényleges elkülönítésre a vármegyei és uradalmi tömlöcökben nem volt lehetőség (kivéve a városi árestumok), kevés személyzet (száz főre jutott tizenhat hajdú), illetve a napirend hiánya jellemezték a börtönt. A szegényes élelmezés (amelyről a családtagok gondoskodtak), a túlszűfolttság, a levegőtlen, zárt körülmények járványokat, betegségeket és az egészség romlását idézték elő – amelyek sok esetben tömeges halálozáshoz vezettek (MEZEY, 2012). A maival ellentétben az első büntényeseket sújtották szigorúbb intézkedésekkel, az általános *fegyelmi fenyítések* közé tartozott a *megvasalás, a botütés, leláncolás, és a böjtölés* (ZAHORÁNSZKYNÉ, 2015).

A *Börtönügyi codex-javaslat* 1843-ban az európaival párhuzamosan, s azzal azonos fejlettséggel megszületett. A *magánelzárásos módszert* elfogadva, nemeit a fogság (legfeljebb 1 évig terjed) és rabság (akár életfogytiglan tarthat) fajtáiban határozta meg. A *munkakényszer* mellett a fogvatartotti jogokra és kedvezményekre is kitért, ami nemcsak keresetet, de kapcsolattartást³⁵, illetve vallási oktatást ígért. Ennek szellemében épült például a Balassagyarmati Fegyház és Börtön épülete 1845-ben (BERECZKI, 2000). A próbálkozások nem jártak sikerrel, maradt a többcélú, feudális tömlöcök korszerűsítése, amelyek reformja erősen korlátozott volt (MEZEY, 2012).

Deák így fogalmaz az 1800-as években „*Hiába az anyagi jog tudományos művelése, a büntetésről vallott teóriák kidolgozása és hirdetése, a kiszabás elveinek kidolgozása, ha minden elképzelések megbuknak a diszfunkcionális végrehajtáson*” (MEZEY, 2016:1). Szokolay István 1848-as tankönyvében az arányosságot tartotta elsődleges szempontnak, míg Szemere Bertalan a helyesen megválasztott joghátrányban látta a megoldást, amely által a *tanítás és elrettentés* eszméje érvényesült (KABÓDI – MEZEY, 1997).

A szabadságharc leverését követően az alkotmányosság megszűnésével 1852-től az osztrák büntető törvénykönyv lépett életbe, amelynek fő büntetési neme, a *szabadságvesztés*. A neoabszolutizmus során a törvényhozó és végrehajtó hatalom egyesítésével a központi irányítás a császár kezébe került. Hazánkban azonban nem beszélhetünk centrális irányítás alatt álló egységes eljárásrendet alkalmazó intézményhálózatról, amely alapfeltétele lett volna a végrehajtásnak (ZAHORÁNSZKYNÉ, 2015).

Az osztrák-német modell a büntetés-végrehajtás szabályzás kapcsán nem terjedt ki minden területre, de az igazságszolgáltatással együtt hosszú időre markánsan meghatározta a hazai működést (BOROS, 1998). Az elégtelen körülmények, a rossz közegészségügyi állapotok, valamint a megnövekedett elítéltlétszám gondokat okozott a tömlöcökben, így *fegyintézeteket* hoztak létre várak, kolostorok, kaszárnyák épületeiben. 1854-58 között hat országos fegyház létesült³⁶ a rendszer működtetésének szükségessége okán (IM, 1885), ám ezek nem feleltek meg sem az előzetes elvárásoknak, sem a modern követelményeknek. 1860-ig az osztrák belügyi és igazgatásügyi szervek irányítása (majd 1867-től a Helytartótanács felügyelete) alatt működő rendszer alkalmatlansága nemcsak az építmények, de a szakemberek részéről is megmutatkozott. Egyik fegyintézet sem tudott eleget tenni a modern büntetés-végrehajtási elveknek (ZAHORÁNSZKYNÉ, 2015).

A *művelődés-oktatás* új szabályzója lehetővé tette a zárkán való olvasást, majd az egyház hatásköre alá rendelte a teljes ellátást (NAGY, 2014). A megtorlás helyett a *nevelés* került előtérbe, amely a szűkös anyagi finanszírozás miatt gyakorta a lelkész feladatai közé tartozott. A jellemképzés eszköze a munkára nevelés volt, emellett vallás erkölcsi és elemi oktatás valósult meg. Az 1850-es évek végén istentisztelet, bibliaóra, hittanóra alkalmával egyéni és

³⁵ Kapcsolattartás: A fogvatartott a külvilággal, hozzátartozókkal történő érintkezése levelezés, látogató fogadás, csomag, telefon és egyéb formában (Lásd: Szójegyzék).

³⁶ Vácon, Márianosztrán, Illaván, Lipótváron, Szamosújváron, Nagyenyeden, Lepoglaván.

csoporthoz formában lelkész gondoskodott a rabokról (IM, 1885). Az analfabéták eredményes tanítása nagy kapacitásokat kötött le, az elítéltek többsége műveletlen volt, amely nagy kihívás elé állított a tanítókat. Az oktatás tervezett formája azonban még nem alakult ki. Először az 1860-as években a fiatalok körében egy fő bejáró tanítóval valósult meg az oktatás. Majd egy-két állandó néptanítót alkalmaztak a fegyintézetekben, akiknek feladata az elemi oktatás mellett a társadalmi erkölcsi nevelés pótlása volt heti 22 órában (IM, 1885).

Amíg a fegyenc magánzárkán töltötte a kezdeti időszakot, megtörtént a befogadás, amelyet az igazgató mellett nem az őrzésért felelős személyi állományi tagok végeztek. A lelkész feladata az erkölcsi állapot, a tanítóké az elemi ismeretek feltérképezése volt, hogy annak megfelelő osztályfokba javasolhassák az egyént (IM, 1885). Mindenki a maga szakterületéhez kapcsolódóan látta el a feladatát, ahogy napjainkban is – a neveléstudományi terület kivételével.

Az 1867-es kiegyezést követően többek között a börtönjogi reform elkötelezett híve, Horváth Boldizsár igazságügyi miniszter hatására mozgalmas időszak következett. A reformjavaslat Eötvös József támogatásával a művelődés kapcsán iskola, könyvtár, valamint szakemberigényt fogalmazott meg a rabok képzésére. Az 1870-es első gyűlésen a néptanítók a *reszocializáció* jegyében a társadalomba való visszavezetést a becsületes munkavégzésre való nevelésben, a képzésben és önbecsülés fejlesztésében határozták meg (NAGY, 2015). Hiába telt el 150 év, a kérdéskör nyitott és megoldatlan maradt, a kezdeményezés, amely a szerzőt a kutatómunka során elindította máig nem vesztett aktualitásából.

Az 1870-es évek folyamatos előre lépéseket hoztak, az önkéntes tanárok bevonásával elindulhatott az erkölcsi oktatás, az állami fegyházak padokkal és tanszerekkel gazdagodtak, a szabadulók támogatására szerveződő *patronázs egyesületek* alakultak. Míg 1870-től minden 26 éven aluli fegyenc, 1876-tól a fogvatartottak 30 éves koráig iskolakötelesek voltak, az idősebbek választható tevékenységként tekintettek rá (IM, 1885). A tanárhiány azonban nem csökkent (átlagosan egy tanárra 184 elítélt jutott), ennek hatására a kortárs tanítás elterjedt a rabok között. A minőségi oktatás komoly nehézségekbe ütközött a megvalósítás során.

A XIX. század közepéig egységes büntetőtörvénykönyv nélkül a megtorlás központú végrehajtás helyszíne a tömlőc volt, amelyet alacsony szintű szabályozások korlátoztak. A korban a *kivégzések*et preferálták, emellett a *szabadságvesztés-büntetés*et ritkábban alkalmazták. A reformtörekvések ellenére tényleges nevelésről, e téren előre lépésről kevéssé beszélhetünk (SCHMEHL – PALLO, 2015). A dualizmuskor nagy dilemmája, hogy az 1843-as javaslatához térjenek-e vissza és az kerüljön megvalósításra, vagy a kortárs mozgalmakhoz igazodva fejlesszék a börtönrendszert.

2.3.3. A Csemegi-kódextől a második világháborúig

A Csemegi Károlyról³⁷ elnevezett *Csemegi-kódex* egyértelműsíti, hogy az utóbbi mellett döntöttek, és angol, ír mintára a *fokozatos rendszer* bevezetését tűzték ki célul. Az 1878. évi *Büntető Törvénykönyv*, valamint az 1896. évi *Büntető Perrendtartás* megalapozta a kodifikációs folyamatot (KORINEK, 2010). Az eddig szokásjogi normákat – amelyeket elsődlegesen a bírói gyakorlatból lehetett megismerni –, felváltja a törvényi szabályozás.

³⁷ A büntetőjog-tudomány kiemelkedő alakja Csemegi Károly (1826-1899) ügyvéd, államtitkár és kúriai tanácselnök volt. Az Igazságügyminisztérium megbízásából hazai és nemzetközi kodifikációs folyamatokra építve hét éves munka eredményeként új büntető törvénykönyv született. Meghatározó alkotása a régió kiemelkedő kidolgozottságú kódexe lett, amely a jogélet reformját és fejlődését hozta.

Az 1867-es kiegyezés után így újra lehetőség nyílt egy korszerű *öntevékeny és önsegítő javulást támogató rendszer* megvalósítására (BERECZKI, 2000). A megtorlás enyhítésével a speciális prevenció követelményeit helyezték előtérbe (KABÓDI – MEZEY, 1997), létrehozva a modern börtönügy jogi feltételeit A börtönhálózat, valamint a személyi állomány alkalmatlansága miatt azonban az adaptáció nem járt maradéktalan sikerrel (BOROS, 1998).

Ahogy a 2106/1880. IM. számú (továbbiakban: sz.) rendelet (továbbiakban: r.) II. mellékletében olvasható, a *fegyházak* esetében négyfázisos rendszer került kidolgozásra a fegyencek számára. Az *első fázis*t magánelzárás alatt töltötték a rabok, amely a kiszabott idő harmadát, legfeljebb egy évet jelentett. Ezen időszak alatt a nem dolgozhattak, és korlátozás alá került az olvasási lehetőség is. Ezt követően a *második fázis*ban csak éjjel tartózkodtak magánelzárás alatt, nappal közös munkáltatásban vettek részt osztályozás³⁸ szerint. A *harmadik fázis*ban a három év feletti időtartamra elítélt fegyenceknél, ha szorgalmasan végezték munkájukat és jó magaviseletet tanúsítottak, a büntetésük kétharmada után közvetítő intézetbe kerültek a teljes kitöltésig, vagy a feltételes szabadulásig. Itt minden esetben a felügyelő bizottság javaslatára az Igazságügyi Minisztérium határozott. A *negyedik fázis* az ítélet kitöltésének háromnegyede után feltételes szabadsággal zárult (2363/1891. IM. sz. r.). A korabeli adatok alapján a maihoz hasonlóan férőhelyhiánnyal küzdöttek, hiszen 1904-ben négy intézet 210 főt tudott fogadni, holott közel 600 fő számára kellett volna biztosítani ezen lehetőséget.

A *börtön* végrehajtási fokozatúakra a 2106/1880. IM. sz. IV. melléklete vonatkozott, ami két változatot írt elő az előzőekhez hasonló felosztásban. Az ír rendszer alapján a három év feletti férfi elítéltek először 1/3 időt magánelzárásban, 2/3 kitöltésnél közvetítő intézetben kerültek elhelyezésre, és 3/4 után feltételes szabadlábra bocsátás következhetett. Az 1-3 év szabadságvesztésre ítélt férfiak és nők esetében az angol rendszer szerint az első és utolsó szakasz megegyezett, a második szakaszban az éjszakai magánelzárás, nappali közös munkavégzés volt a jellemző (2106/1880. IM. sz. r. IV. melléklet).

A *fogház* esetében szintén két változatról beszélhetünk. Az 1 év vagy ez alatti szabadságvesztésre ítélték közös elzárásba kerültek, majd az ítélet 3/4-e után feltételes szabadulásra volt lehetőségük. Az 1 év felettiak a már bemutatott angol fokozatos rendszer fázisain haladtak végig (2106/1880. IM. sz. r. VI. melléklet). Az 1904-es adatok szerint 200 fő töltötte szabadságvesztését magánelzárás alatt, de háromszor ennyi férőhelyre lett volna szükség.

Tauffer Emil és Csillag László³⁹ segítségével dolgozták ki a modern intézetek szabályzóit, amely a belső építészeti terén is újításokat hozott. A szabadulás előtt álló fogvatartottak körülményeinek fokozatos közelítése a szabad élethez más körülményeket, új intézeteket kívánt. A börtönépítési mozgalom keretében sorra épültek a kisebb intézetek, mellyel összesen 17 000 fő számára biztosítottak férőhelyet. A fokozatos rendszer tehát a ma is használatos formákat (fogház, börtön, fegyház, elzárás), épületeket alkalmazta, nemzetközi tapasztalatokat felhasználva. 1908. évi XXXVI. törvénycikk (továbbiakban: tc.) a kódex óta továbbfejlődött büntetőjogi gondolkodást törvényi szintre emelte, így harminc éves restanciáját

³⁸ A fogvatartotti osztályok: 24 év alatti fiatakorú, 24 évnél idősebb, előzetes fogvatartottak. Emellett az igazgatónak jogában állt további enyhébb osztályok kialakítására.

³⁹ A magyar börtönügy kiemelkedő képviselője Tauffer Emil (1845-1891), aki fegyházintézetigazgatóként gyakorlati, valamint börtönügyi szakíróként, jogászként megfelelő elméleti háttérrel rendelkezett a 19. század végén. Pulszky Ágosttal (1846-1901) 1867-ben közösen készítették el *A magyar börtönügy múltja, elmélete és jelen állása* című munkát, amely a későbbi börtönügyi kutatások alapját szolgáltatta. Tudományos értéket teremtett a büntetőjogi gondolkodásban. A korabeli börtönrendszerek tanulmányozása után a progresszív végrehajtást preferálva Csillag László miniszteri osztálytanácsossal a modern polgári börtönügy reformjában aktív szerepet vállalt.

rendezte (KAPA-CZENCZER, 2008). A századfordulón nem különbözött a munkáltatás az európaiaktól a Horvát Boldizsár-féle reformoknak köszönhetően, amelyek nagy lemaradások behozatalára sarkallták a hazai büntetés-végrehajtást.

A modern börtönrendszer kiépülésével egyértelművé válik, hogy a visszaesés csökkentése érdekében (1890-ben 48,2% volt) a szabadulás előtt és után gondoskodni kell az egyénekről (MEGYERY, 1905). A *fegyházban* munkakényszer, a *börtön* és *fogházban* foglalkoztatási kényszer uralkodott. A munkakerülőket és csavargókat a társadalom védelme érdekében munkára kötelezték, elhelyezésük országosan két fenyítőházban valósult meg – férfiak részére Jászberényben, nők számára Kalocsán (1913. évi XXI. tc.).

A munkaszervezet jellemzően vállalkozási vagy házi kezelés formájában folyt. Igazodtak a kisipari, kézműves, termelési módszerek megvalósításához, illetve a korszerűbb szabadabb foglalkoztatási formában történő mezőgazdasági tevékenységhez (KABÓDI–MEZEY, 1990). Az egyik problémája a rendszernek, hogy a fogvatartottak előéletét és igényeit nem vették figyelembe a szakmaválasztásnál, továbbá a szabadulás után a céhek tagjai nem működtek együtt az elhelyezkedésben, nem fogadták a frissen képzetteket. Ez, az érzékenyítés terén tett fáradozások, napjainkra egy árnyaltabb képét hozzák a korabelinek, de drasztikus különbség nem mutatkozik.

Az iskolarendszerű képzés lelkesíti és tanítói vezetéssel valósult meg, oktatás, az ének-rajz-testgyakorlat, az ingyenesen biztosított taneszközök, íróeszközök, tankönyvek biztosítása mellett a könyvtár segédeszközeinek felhasználásával (HACKER, 1918). A tanítás augusztus 1-jétől június 30-ig tartott fegyőr jelenlétében, magyarul – nem magyar anyanyelvűeknek kezdő osztályban a magyar elsajátításáig anyanyelven. Az előrehaladásról havonta volt jelentési kötelezettsége a tanítónak, az év vége vizsgával, a legjobb tanulónak (könyv/arany) jutalommal zárult (IM, 1885). A tankötelesek (30 évnél fiatalabbak) kiválasztása képességek szerint három osztályba sorolással: *kezdő*, *haladó*, *haladottabbak* történt – mely napjainkban is javasolt lenne. A több körös differenciálás következtében az idősek közül kizárásra kerültek az alacsony intelligenciájú egyének, másrészt a túlképzettek. A magasabb tudásszinttel rendelkezők részére a szellemi szükségletek kielégítésére, valamint az erkölcs javítására a könyvtár biztosított autodidakta tanulási lehetőséget. Emellett vallási célzatú ismeretterjesztő előadásokon vehettek részt az érdeklődők.

A hangsúly *első osztályban* az elemi ismeretek elsajátítására esett (írás, olvasás, számolás), a *második osztályban* mélyebb ismeretekre tettek szert (értő olvasás, tartalommondás, tollbamondás, mondattan, valamint mennyiség, mértékegység, fejben számolás terén). A *harmadik osztály* (értő olvasás, tartalommondás, szépírás, törtek és fejben és számolás mellett) történelemmel, nyelvtannal és földrajzzal egészült ki, míg a *negyedik osztály* megegyezett a polgári iskola harmadik osztályával – ahol mennyiségtan, Európa történelme, természetrajz, természettan, gazdaságtan mellett polgári jogokat és kötelezettségeket tanultak (NAGY, 2014). Mindez gyermekek számára összeállított tankönyvekből, így „*A felnőttek tud vágyának kellő föntartása és kielégítésére alkalmas ily speciális tankönyvek létesítése a börtön-paedagógusok egyik fontos feladatát képezi...*” (IM, 1885:23).

A legtöbb elfoglaltságot az analfabéták oktatása jelentette. Már ekkor megemlítik az idegennyelv, vagy egyéb specifikus (ipari, kereskedelmi, könyvelési, egyéb) ismeretek tanulásának fontosságát – amelyre *önképzés* terén nyílt csak lehetőség –, többlet tudással felvértezve az egyént. A vetített képes előadások tartásakor figyelembe vették, hogy azok az értelmi színvonalhoz igazodjanak. A szabadidő hasznos eltöltésére szolgált a könyvtár, az énektanítás, a rajztanítás, valamint a testgyakorlat – amelyek azóta is kedvelt tevékenységek és lehetőségek a fogvatartottak körében. A korabeli jogtudósok elismerően nyilatkoztak a dualizmus ideje alatt elért börtönoktatási eredményekről (HEINRICH-TAMÁSKA, 2013).

Az akkor épült börtönök struktúrája napjaink megyei és országos bv. intézeteinek 70%-át meghatározza a körfolyosós, egyszemélyes zárkás elhelyezéssel és a szintenként kialakított közösségi terekkel – azonban a zsúfoltság miatti átalakítások különbségével. 1914-ben 9 országos, 65 törvényszéki, 313 járási börtön volt, azonban az első világháborút követően az országos házak nagy részét a területekkel együtt lecsatolták Magyarországtól. A világháború utáni hanyatló gazdaság okozta támogatottságcsökkenés, illetve a megtorlás következtében a fogvatartotti létszám megduplázódott. A tömeges bűntények nagy terhet jelentett logisztikailag, hiszen a megyei intézetek – amelyek előzetes letartóztatás célját szolgálták – funkció és férőhely tekintetében nem tették lehetővé a megfelelő végrehajtást (MEZEY, 1995b). A túlzúfoltság minőségromlást idézett elő az ellátás, az ételmezés, a tartás, illetve a munkáltatás terén.

A két világháború közötti időszak meghatározó elemeként a militarista szemlélet megalapozta a jelen kor rendszerét (BOROS, 1998). A Tanácsköztársaság után, az 1918-as események hatására a védelem került fókuszba. A jogalkotás a bolsevik forradalom, majd a kommunista mozgalom tagjai ellen büntetőleg lépett fel, a társadalmi rend érdekében. A fegyveres testületek védelme mellett újra bevezették a *vesszőbüntetést*, valamint lehetőséget adott a személyi szabadság korlátozásával a gyanús elemek felügyeletére és őrizetére (MEZEY, 1995b).

A második *Büntetőnovella* értelmében felléptek a megrögzött bűnelkövetők, illetve a közveszélyes munkakerülők ellen, és 1928-ban elrettentés céljából bevezették a *szigorított dologházat* (ZAHORÁNSZKYNÉ, 2015). A társadalom számára veszélyes elemek ellen büntető eszközök használatával, preventív céllal léptek fel, amely azonban a gyakorlatban nem eredményezett visszatartó hatást. A speciális rezsim tulajdonképpen a dologház és a fegyház sajátosságainak ötvözetével született meg. Jellemzői a határozatlan időtartam, a munkakényszer, valamint a szigorú rendtartás volt (MEZEY, 1995b). Célja az ártalmatlanná tétel, gazdasági megfontolásoknak alávetve a nevelési, kriminológiai, illetve a büntetés-végrehajtási megfontolásokat.

A börtönügy kérdése a perifériára szorult, pedagógiai tartalma még a fiatalkorúak esetében is kiürült, felerősödtek a represszív elemek (CZENCZER, 2008). A két világháború között a végrehajtás továbbra is a fokozatos rendszer jegyében történt. Az Igazságügyi Minisztérium alkalmazásában egészen 1948-ig közalkalmazott személyzet biztosította az őrzést, munkáltatást, feladatellátást, majd a Belügyminisztériumhoz való átszervezés után (BERECZKI, 2000) a leszerelt tisztek gyűjtőhelye lett. A militarista vonalat erősítette az 1930. évi büntető jogalkotás és katonai büntető törvénykönyv, majd a honvédelmi törvény (továbbiakban: tv.) által (MEZEY, 1995b).

A korszakban a büntetés-végrehajtás alapvető eszköze maradt a megtorlás. A törvényi szabályozás nem határozta meg a célját, feladatát, továbbá a figyelem nem terjedt ki sem az elítéltek személyiségére, sem a fokozatok közötti változásra. A nevelés az elítéltek vallási és lelki gondozásában, valamint munkaerejük öncélú kihasználásában, azaz a munkáltatásban nyilvánult meg (SCHMEHL – PALLO, 2015).

2.3.4. A szocializmus időszaka

A népi demokrácia, proletárdiktatúra idején az eddig fennálló büntetési nemeket eltörölték a börtönbüntetés kivételével, így az elítéltek száma megtöbbszöröződött (háborús bűnök, emberiség elleni bűnök, politikai bűnök okán). A Sztálin és Visinszkij⁴⁰ féle *szovjet modell* tovább fokozta a militarista jelleg és a *megtorlás* erősödését, a valódi nevelés kiszorult a biztonsági szabályok miatt (MEZEY, 1995a). A kor nem kedvezett sem a kutatásoknak, sem a fejlődésnek (NÁNÁSI, 1997), egyrészt az ideológiai háttér, másrészt a megszorítások és a háborús jóvátétel következtében fennálló nehéz gazdasági viszonyok miatt (BERTA, 2005).

1945 után az *internálás* és a *kényszermunka* átvette a szabadságvesztés büntetés helyét, az elítélteket táborokban őrizték nyitottabb létesítményekben, amely problémaként jelentkezett a felkészületlen, zárt intézethez szokott őrség számára. A totalitárius állam börtönrendszerében inkább a politikai fogjok maradtak, akikre a „*ne csak őrizd, gyűlöld is*” szemléletben embertelen bánásmódot kezdtek alkalmazni. A moralizálás beépülése máig érezteti hatását a személyi és fogvatartotti állomány között, amely nem kedvez a reszocializációs törekvéseknek (BOROS, 1998). A *börtön* mellett *kényszermunka-büntetéseket*, *internálást* alkalmaztak, a művelés teljesen kiszorult a célok közül. 1948-ban megszüntették a járásbírói fogházakat, az elítélt létszám azonban akkora méreteket öltött, hogy az intézményrendszert bővíteni kellett (NÁNÁSI, 1997).

Az 1950. évi II. tv. felváltva a *Csemegi-kódex* általános részét, a kriminálpolitikai vonalat elhagyva a végrehajtó a tanácsapparátus, a felelősségre vonás szerve a bíróság lett. A fellazuló törvényesség kettős rendszere a fokozatosságot felszámolta, a nevelés helyett *szabadságbüntetést* hozott. Az '50-es években a büntetés-végrehajtást az úgynevezett „stencilezett” körlevelek által irányították, törvényi, kormányi, minisztériumi szintű rendelkezések nélkül. Az 1955-ös Büntetés-végrehajtási Szabályzat jogforrási helye bizonytalan, mivel az 1105/1954. (XII.17.) Mt.h. sz. határozat 22. pontjában kapott felhatalmazás alapján az Igazságügyi Miniszterrel, a Legfőbb Ügyésszel és a Honvédelmi Miniszterrel egyetértésben alkotott „rendelkezés”.

Majd a lenini elvekhez való visszatérés és a *javító-nevelő tevékenység* került fókuszba a következő időszakban (NÁNÁSI, 1997). Kádár Miklós⁴¹ elsődlegesnek a nép védelme mellett, a tettes nevelését is fontosnak tartotta az igazságos büntetési tétel kiszabásával (KABÓDI – MEZEY, 1997). Ez azonban korántsem tükrözött semmilyen humanista szemléletű nevelést, helyette öncélú, szocialista elveket tanító, differenciálatlan nevelőmunka folyt (HARTUNG, 1981). Ahogy Marx⁴² fogalmaz, „*a rabok megjavításának egyetlen eszköze a termelőmunka*” (ILLÉS, 1996:74). Az elítélt nem rendelkezett jogokkal, s mivel *munkáltatását* a tervgazdálkodásba illesztették, az értékét, kedvezményekre való jogosultságát a munkaereje határozta meg. A munkáltatást az országos, megyei, körzeti vagy járási börtönökben, illetve a

⁴⁰ Andrej Januarjevics Visinszkij (1883-1954) szovjet jogász és politikus szerint a politikai szükségletek határozzák meg a büntetőjog értelmezi kereteit (KORINEK, 2006b). *A perbeli bizonyítás elmélete* című 1947-es büntetőjog elméleti Sztálin-díjas munkájának alaptézisét, miszerint a legfőbb bizonyíték a vádlott beismerő vallomása, nemcsak elméletben, de főügyészi minőségében, és a rendszer kiemelt tisztségviselőjeként a gyakorlatban is alkalmazta.

⁴¹ A hazai kodifikáció és a büntetőjogtudomány nemzetközi jeles alakja Kádár Miklós (1904-1971) jogtudós, aki a népi igazságszolgáltatás kiépítésében tevékenykedett.

⁴² Karl Heinrich Marx (1818-1883) a pozitívizmus szociológiai irányzatához kapcsolódó szocialista-szociáldemokrata szemléletes szerint a bűnözés okai az osztálytársadalomban keresendők. A gazdasági növekedés által a bűnelkövetések száma nő, mivel a nyomor kérdéskörét ezzel egyenes arányosságban nem kezelik (KORINEK, 2006b).

büntetés-végrehajtási munkahelyeken hajtották végre, és lényegében elismerték a korábban követett munka-centrikusságot.

A letartóztatottak már ekkor részesülhettek kedvezményekben (levelezés, látogatás, ételkészítés, s egyéb területen), amelyekről a büntetésük mellett három havi munkateljesítményük alapján döntöttek. A feltételes szabadságra bocsátás – amely a BvOP jogkörébe tartozott – a jó magaviselet mellett szintén a (havi 100%-ot meghaladó) munkateljesítmény függvénye volt. A havonta értékelt, évente újrarendezett munkanorma azonban markánsan megnehezítette a teljesítést.

Az őrparancsnokságok, megyei, országos börtönök 45 munkahelyen láttak el felügyeletet, ezen felül pedig 4 üzemet működtettek – közöttük játékiparra (baba) és konfekcióra specializálódott Kalocsai Országos Börtönt. A szakmaiság helyét a politikai megbízhatóság vette át, amely nemcsak az irányítás, a személyzet, de az elvek és módszerek tekintetében is megnyilvánult.

Az 1956-os forradalom utáni elszámolásra reagált a 10-22/8/1959-es Belügyminisztérium (továbbiakban: BM) utasítás, amely három területen hozott változást. Egyrészt új fogalomként megjelent az *osztályáruló* – ami az államhatalommal szembe forduló proletárt jelölte –, másrészt a fokozatosság új megközelítése. Megalakult a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, amely köteles végrehajtani úgy az őrzést és nevelést, hogy az elítélt megbánja tettét – bűncselekménytől és osztályhelyzettől függetlenül (BÖDE – MÁRI, 1997). Harmadrészt megfogalmazódott a nevelés szükségessége (MÁRKUS-PLETNYIK, 2018), amely lényegében a politikai, világnézeti nevelés kiszélesítését jelentette.

A cél törvénytisztelő, fegyelmezett, munkaszerető egyén nevelése volt, aki a szocialista társadalom szabályait, tulajdonát, rendszerét tiszteli és óvja. *„A rabok nevelés, nem reszort feladat, mert csupán két ember feladata ezt ellátni, bár a nevelőknek fontos feladatuk van ezzel kapcsolatban, azonban itt a fő hangsúly a példamutatáson alapszik. A környezet ugyancsak döntő hatással van a nevelésre. Mire neveljük a letartóztatottakat: rendre, tisztaságra, udvariasságra, a törvényesség betartására, szabályok és utasítások maradéktalan betartására. ... Nem lehet helytelen módszerrel nevelni.”* (SML, 1964)

A rendszerellenes bűnösöket büntetésük negyed részében magányra ítélték, amelyet visszatartó erőnek és az intézet *megtorló* jellegének egyértelműsítésére szántak. A rabok munkakötelesek voltak, munkáltatásukra különböző kategóriákat hoztak létre osztályhelyzetük, bűncselekményük jellege, és visszaesésük szerint. Ez alapján megkülönböztették az osztályidegen, az 5 éven felüli politikai, a *súlyos visszaeső* szokásos bűnöző, az 5 éven felüli első büntényes *köztörvényes* és 3 éven felüli *politikai*, valamint a *visszaeső* elítélteket, akik a büntetésük kezdetén tétlenül töltöttek 6 hónapot – 2 évet zárkán. Kivételt képeztek ez alól az 5 éven aluli *köztörvényes*, a 3 éven aluli *politikai*, illetve a fiatalok elítéltek, akiket azonnal munkába állítottak miután megszületett a jogerős ítéletük. Az ideológiai irányzat ezen szegmenset sem kerülte el, a *szovjet típusú átnevelést* makarenkói pedagógiára alapozták.

A nyugati típusú rehabilitációs módszerekhez hasonlóan lelkes munka indult az oktatás-szakképzés-terápiás foglalkozás terén (BERECZKI, 2000). A fokozatosság elve az elhelyezésben, és a szabadulásra való felkészítésben, a világnézeti foglalkozások az egyéni és csoportos foglalkozások keretében nyilvánultak meg (BÖDE – MÁRI, 1997). Az utasítás előírta a munkáltatásból kiszorult, zárkán lévő bűnelkövetők nevelését is, amelyet pedagógiai végzettséggel rendelkező nevelőtisztek láttak el. Ezt a tényt figyelembe véve, az ideológiai nézeteket leszámítva és az alábbi sorokat olvasva a helyzet majd hatvan év távlatában is még némi párhuzamot mutat. *„A letartóztatottak nevelésében fontos szerepet kell, hogy betöltsön az egyéni foglalkozás, a világnézeti, ismeretterjesztő, kulturális nevelőmunka. Ebben az irányban*

történetek kezdeményező lépések, azonban ennek a nevelési formának nincs meg a megfelelő szervezeti kerete, hiányzik az irányítás, a kibontakozást nehezíti a személyi állomány szemlélete is. A letartóztatottakkal való egyéni foglalkozás nem eléggé alapos.” (10-22/8/1959-es BM utasítás).

A szocialista időszakban a táborok felszámolása után a többség újból zárt intézetekbe került, amelyek a vállalatokhoz hasonlatossá váltak. A munkabüntetés *szigorított javító-nevelő munka* és *közmunka* formájában élt (KABÓDI – MEZEY, 1990). Az ambivalencia teret nyer. Hiszen míg idáig a társadalomszerveződések a magukból kivetett, alávett személyeket dolgoztatták, a kétkezi munka lenézett tevékenység volt, addig a korban kiemelt helyen állt, mégis büntetésként alkalmazták.

Napjainkban az adatokat látva, a bekerülők egy része kis mértékű munkatapasztalattal, vagy még azzal sem rendelkezik. Számukra a munka büntetési szankció, hiszen nem ismert, nem gyakorolt, nem szeretett tevékenységről van szó, ami választható lenne. A történeti áttekintés révén látjuk, hogy a helyzet ennek kapcsán alig változott. A munka a létfenntartás alapvető szükséglete, így a mindennapokat átszövő munkáltatás iránt tanúsított gyakori ellenállás a fogvatartottak részéről tulajdonképpen érthető, hiszen kényszerrel bír.

A 8/1959. sz. BM utasítás a passzív őrzés helyett aktív erkölcsi és jellemformálást írt elő. Célja az elítéltek biztonságos őrzése volt a fegyelmezett, rendszerető, törvénytisztelő magatartás által, valamint bünbánat, munka- és rendszerszeretet jegyében való nevelése. Végrehajtása azonban a feltételek hiányában elmaradt (HARTUNG, 1981). Az első teljes büntetőtörvénykönyv később keletkezett, bár önálló büntetés-végrehajtási tv. ekkor sem készült el. A kodifikációs folyamat fontos részeként az 1961. évi V. tv. legfontosabb büntetési neme a *szabadságvesztés*, végrehajtási neme pedig a börtön és a büntetés-végrehajtási munkahely. A *nevelő jellegű befolyásolásra* gondot fordító rendszerben száz elítéltre jutott egy „szak”ember.

1963-ban a büntetés-végrehajtás az Igazságügyi-minisztérium alá kerül (Elnöki Tanácsa 24. sz. r.), majd a kiadták az első nyilvános jogi norma a *Szabadságvesztés büntetés végrehajtásáról és az előzetes letartóztatás foganatosításáról* (1966. évi XXI. sz. törvényerejű rendelet (továbbiakban: tvr.), ahol megjelentek az elítéltek jogai (20. §). Innentől a szabadságvesztés célja „...az elítéltek törvénytisztelő állampolgárrá átnevelése”, amelyet a módosított Btk. 38. §-a alapján négy helyen hajtanak végre: a börtön és a büntetés-végrehajtási munkahely szigorított formáinak megjelenésével.

A biztonságos őrzés, a katonás fegyelem, a teljes elzártág megmaradt, a szocialista humanizmus jegyében viszont újdonságként jelentkezett a differenciálás, illetve az *átnevelés* (HEINRICH-TAMÁSKA, 2013). A nevelési szempontok helyett azonban a termelési és biztonsági prioritások érvényesültek főként, a célmeghatározás nem reális, pedagógiaiilag nem egyértelmű. A végrehajtás során az elhelyezés, a külvilággal való kapcsolattartás (pl.: levelezés, látogatófogadás gyakorisága és ellenőrzése), a szabadidő felhasználása, a munka követelményei, a birtokukban tartható tárgyak köre, illetve a keresmény felhasználása tekintetében eltérőek a szabályok. Általánosságban elmondható, hogy a szigorított intézetek rendje a nevéből adódóan is szigorúbb, súlyosabb; valamint a büntetés-végrehajtási munkahelyek nyitottabbak, kevésbé korlátozottak a börtönökhöz képest.

A szabadságvesztés során „...a társadalomra hasznos munkával kell foglalkoztatni” (7. §), és „a társadalom védelme és az átnevelés érdekében szükséges mértékben el kell különíteni” (8. §) az elítélteket rendszeres felügyelet alatt. Azonban alanyi joguk van a megfelelő elhelyezéshez, étellemezéshez, ruházathoz és az egészségügyi gondozáshoz. A munkáltatáshoz, valamint a neveléshez, oktatáshoz szükséges kulturális és pedagógiai, továbbá az elítéltek törvényben meghatározott és a büntetés-végrehajtással nem ellentétes egyéb jogainak

gyakorlására a feltételeket biztosítani szükséges az intézet. Nagy előrelépést jelent ez a büntetés-végrehajtás során, hiszen az elítélt a büntetés alanya lett, lefektetve a mai rendszer alapjait.

Elkezdődött az írástudatlanok *oktatása*, megjelent a körletrádió, könyvek és újságok, emellett a rabok természettudományos előadások formájában művelődhetnek (HEINRICH-TAMÁSKA, 2013). Úgy vélték, hogy a zárt intézeti kényszerkörülmények megfelelő feltételeket biztosítanak a személyiségfejlődéshez, ha erre alkalmas pedagógiai módszereket alkalmaznak. A korrekciós nevelés pozitív szemlélete egészen 1974-ig tartott, majd ideológiai válságát élte 1981-ig. A nevelés fókuszában azonban a különböző nevelési elvek és módszerek helyett a személyiségkárosító hatások mérséklése állt (NÁNÁSI, 1997).

A tvr.t a 110/1967-es sz. Igazságügyi Minisztérium (továbbiakban: IM) rendelet követte, amely hasonló szigorral szabályozta a sétát, kötelező tornát, a kapcsolattartás formáit (levelezés, látogatás, csomagküldés), valamint a nevelést. Elvárásként megfogalmazta az iskolai oktatás, ismeretterjesztő előadások, médiumok, önképzés használatát, mindezt központi ellenőrzés alá vonva, s a végrehajtási fokozatonként eltérő rendszerben (BÖDE – MÁRI, 1997).

Az egyén bevonása, önkéntes részvétele, illetve motiváció nélkül a megfélemlítés és az elrettentés módszereit használva kevésbé szolgálta a nevelési célt. A fogvatartottak értékelése a személyiségfejlődés, munka, társas viszony, foglalkozásokon való részvétel, bűncselekményről alkotott vélemény tekintetében rendszeres feladatként a nevelőt terhelte.

Az 1970-es évek mozgalmasan teltek a szankciók és végrehajtási formák tekintetében. Az elítélteket továbbra is a társadalomra veszélyes, torzult személyiséggel rendelkező egyénekként aposztrofálták, amelynek megoldását a mindenki számára kedvezőnek tartott elszigetelésben látták a büntetőjogi kényszer alkalmazásával a prevenció érdekében (BÖDE – MÁRI, 1997). Horváth Tibor elmélete elgondolkodtató, miszerint a büntetés szükségszerűen megtorló jellegű, ami nem alkalmas javításra, de hatást kell gyakoroljon a közgondolkodásra, s mellette az egyén kezeléséről sem szabad lemondania – viszont így az igazságosság, arányosság és szükségesség nem érvényesülhet egyszerre (KABÓDI – MEZEY, 1997).

Az 1971. évi XXVIII. tv. a *Csemegi-kódex* elnevezéseihez visszanyúlva a fokozatokat új megnevezésekkel látta el. Ekkor *fegyházzól, szigorított börtönről, börtönről* és *fogházzól* beszélünk. Intézkedést hoztak a többszörös visszaesőkkel szemben szigorított őrizet formájában az 1979:9. tv. által, az alkoholisták önálló intézeti kényszergyógyítására (1974:10. tv.), továbbá szigorított javító-nevelő munkát irányoztak elő az 1984:21-23. tv.ben. Az új jogintézmények már meglévő intézeteken belüli külön részlegek kialakítását vagy önálló intézetek létrehozását eredményezte.

A jogpolitikai irányelvek determináló hatása után végül európai színvonalú változást az 1979:11. tv. hozott, az első átfogó, kódexszerű törvényi szintű szabályozásnak tekinthető – több módosítás után 1981-re véglegesedett (BÖDE – MÁRI, 1997). A fegyelmezés különböző formái humánusabbak lettek, kiszélesítették az adható kedvezmények, illetve a külvilággal való kapcsolattartás körét (médiumok, látogatás, eltávozás, levelezés). Mindez az elítélteket motiváltta tette a fegyelmetartásban, valamint lehetőséget nyitott a szakképzésükre.

A nevelés kapcsán a büntetés-végrehajtás alapvető célja „...*hogyan fenntartsa az elítélt önbecsülését, fejlessze felelősségérzetét, és ezzel elősegítse, hogy felkészüljön a szabadulása utáni, a társadalom elvárásának megfelelő életre.*” – amely az előzőekhez képest realisabb elvárásokat fogalmazott meg. Nagy előrelépés, hogy bevezette a pozitív irányú befolyásolást, ami a fizikai és mentális egészségmegőrzést, szociális felelősségvállalást és társadalmi rehabilitációt jelentett a nevelés címszó alatt (CSERNÁNSZKY et al., 2007). A politikai

szempontok helyét egyre inkább a szakmaiak vették át. Differenciáltabb osztályozást, tényleges nevelést biztosító lehetőségeket alakítottak ki, megjelent a humanizálódott bánásmód.

A nevelő egyéni foglalkozásokat írt elő, illetve létrehozta a hosszuidős szabadságvesztést töltők esetén az *átmeneti csoportot*. Feladata a joghátrány érvényesítése mellett a fogvatartottak társadalomba való visszailleszkedésének segítése volt – személyiségváltozással elkerülve a bűnismétlést (HARTUNG, 1981). A személyiségzavaros elítéltek számára kezelést és *terápiás munkavégzést* indítványozott, amely a gyógyító-nevelő csoporton belül valósulhatott (volna) meg (HEINRICH-TAMÁSKA, 2013).

Egyszerűsítette a büntetés-végrehajtási formákat, létrejöttek a ma is használt (*fegyház, börtön, fogház*) fokozatok, amelyek között valóságos különbségek vannak, azonban nem sokban térnek el az 1966-os szabályozástól. A külvilágtól való elkülönítést, az elítélt felügyeletét és ellenőrzését, intézetben belüli mozgását, életrendjét, szükségleteire fordítható összeget, jutalmazását és fenyítését, illetve a részvételét az öntevékeny szervezetben eltérő módon korlátozták. Az iskolázatlanság, visszamaradottság felszámolásának kulcsfiguráiként már a korban speciális pedagógus és pszichológus szakemberek jelenlétének igénye merült fel (HEINRICH-TAMÁSKA, 2013). Az idealisztikus átnevelés helyett a pedagógiai, kriminálpedagógiai és pszichológiai eszközöket felhasználó reintegráció került fókuszba. A deklarált törekvések következetes megvalósítása azonban elmaradt.

1984-ben bevezetésre került a *szabadságvesztés-büntetés és a javító célzatú munkáltatás* ötvözeteként a szigorított javító-nevelő munka, amelyre a közveszélyes munkakerülés megoldásként tekintettek (ILLÉS, 1996). A reszocializáció klasszikus eszközeit, mint az *iskolai oktatást és szakmaképzést*, kiválóan alkalmazták a fiatalok esetében a '80-as években, de a rendszerváltás időszakára kimerült (KAPA-CZENCZER, 2008). E fősodor a felnőttekre vetítve napjainkig sem változott. A hozzáállás és pozitív befolyásolás megvalósítása azonban a munkára sok esetben a szakképzettség hiánya, egészségügyi állapot vagy alacsony fizikai, illetve pszichés terhelhetőség miatt alkalmatlan csoportok esetében kevés esély volt. Az emelkedő fogvatartotti létszám a humán feltételek romlását idézte elő, amelyek a beszűkült személyes tér, valamint az agresszivitás fokozódásával párosult.

Az interakcionista paradigma szerint a jogalkotás az állam definíciós, a bűnüldözés a szelekciós, az igazságszolgáltatás a stigmatizációs⁴³ hatalmát képviseli (KORINEK, 2010). Azon korokban, amikor a törvényhozás három ága: kormányzás, törvényhozás és végrehajtás elkülönült egymástól, az igazságszolgáltatás nagyobb eséllyel érvényesült az ítélet esetén.

Hogy az elítéltek, melyik fokozatba kerülnek a végrehajtás során, azt Magyarországon az napjainkban is az ítéldbíró határozza meg – hatalmát a kodifikáció nem korlátozza –, ezt követően kijelölésre kerül azon bv. intézet, ahol a szabadságvesztését tölti. A Befogadási és Foglalkoztatási Bizottság (továbbiakban: BFB) csak az intézetben belüli pontos elhelyezéséről dönt. A szervezet alárendeltségét fokozza, és a szakmai munkát tovább korlátozza a többletfeladatok ellátása (szállítás, külső előállítás). Ez eltér nemcsak az európai, de a világ gyakorlatához képest is, ahol a bv.-i hatóságok szuverén joga és feladata mindez (BOROS, 1998). Az intézetek mozgásterét a progresszív rezsimkategóriák, speciális részlegek és csoportok biztosítják.

⁴³ Stigmatizáció: A börtönt megjárt egyén a szabadulást követően nem indulhat tiszta lappal, a környezete, a társadalom bűnözőnek, börtönviseltnek nevezi a továbbiakban is, szégyenbéllyel látja el (Lásd: Szójegyzék).

2.3.5. A rendszerváltást követő időszak az új Bv-kódexig

A társadalmi, politikai változások következtében a jogi környezet (államforma, alapjogok, alkotmány) is átalakult. A rendszerváltás tárgyi, személyi, jogi feltételek javítását kívánta, de anyagi fedezet erre nem volt. Az európai börtönmodell megismerésének lehetősége az elítéltekkel való szorosabb együttműködés fontosságára világított rá, amely a paternalista intézeti berendezkedéssel szakít (GÁL, 2014). Civil kezdeményezések indultak meg a Magyar Helsinki Bizottság⁴⁴, valamint a Társaság a Szabadjogokért⁴⁵ szervezetek megalakulásával, így a monitoring általuk, továbbá a nőpolitikai, egyházi, oktatási, önkéntes segítők részvételével, bejárásával valósult meg.

A világpolitikát az 1990-es évek elejére átrajzolta számos esemény, többek között a Szovjetunió felbomlása, a migráció globalizálódása, a közel-keleti válsághelyzet. A viszonylag modern törvény és az eltérő bánásmód jóvoltából a rendszerváltást követően nem került sor börtönlázadásra Magyarországon. A börtönélet belső szabályainak enyhítése a fegyelmi ügyek számát is lecsökkentette (BOROS, 1998).

Hazánkban a rendszerváltás után megnőtt a bűncselekmények száma⁴⁶ – főként a főváros, nagyobb városok, illetve az ország északi régióiban –, jelentősen meghaladva a szocialista időszak regisztrált bűnözését (PATKÓS – TÓTH, 2012). A dezorganizáció jelei mutatkoztak, amely a börtönök egy újabb, szigorúbb formában való létezésének népszerűségét hozta (FLIEGAUF, 2008). A populáció emelkedésében, valamint a halálbüntetés eltörlésében is tetten érhető ez. Az utógondozás és a társadalomba való visszavezetés hiánya beilleszkedési nehézségeket, ennek következtében magas arányú (50%-os) visszaesést produkált (ILLÉS, 1996). A jogszabályi változások megemelték az előzeteslétszámot, ami szállítási, előállítási, elhelyezési problémákat okozott sok esetben, hiszen sem a személyi, tárgyi, sem az infrastrukturális feltételek nem voltak ehhez biztosítva (CSÓTI, 1995).

Az európai normákhoz való közelítés a joganyag tekintetében a 1979. évi XI. sz. rendeletet módosító 1993. évi XXXII. tv. (SCHMEHL – PALLO, 2015), majd az 1995. évi XLI. tv., amelyek a szabadságvesztés végrehajtásának célját a visszailleszkedés elősegítésében határozták meg. A 6/1996. (VII.12.) IM rendelet a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtását szabályozta. A paternalizmust (fogvatartottak feletti mindenhatóság) felváltotta a humanizálás: *normalizáció, nyitottság, felelősség* elve, valamint a rehabilitációs törekvés. A személyiségi jogok figyelembevétele nemcsak a személyes adatokra vonatkozott, de a végrehajtás során az egyén önbecsülésére, felelősségérzetének fejlesztésére, az önálló életre

⁴⁴ A civil jogvédő szervezet az emberi méltóság védelmében a jog és nyilvánosság eszközével nyújt segítséget a fogvatartottaknak, a hatósági erőszak áldozatainak, valamint a menekülőknek 1989 óta. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye, illetve az Európai Unió Alapjogi Chartája szerint kiemelt figyelmet fordít a kínzás tilalma, a személyi szabadság, a védelemhez való jog, továbbá az egyenlő bánásmód követelményeire.

⁴⁵ Az 1994-ben alakult jogvédő civil szervezet az alapvető emberi jogok megismerése és érvényesítése érdekében tevékenykedik. Célja a személyi szabadság, az emberi méltóság, illetve a magánszféra védelme, főként jogsértő, kiszolgáltatott helyzetekben.

⁴⁶ Míg az 1970-80-as években 110.000-130.000 között mozgott az ismert bűncselekmények száma, addig ez a szám 1989-re 225.000-re nőtt. Területileg vizsgálva a kérdéskört, a legérintettebb Budapest – ahol 1990-2011 között háromszor annyi bűncselekményt követtek el (kb. 120.000), mint a legmagasabb értékekkel rendelkező megyékben (kb. 40.000) –, illetve Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, amelyek a legkedvezőtlenebb helyzetben voltak. Azonban ezen értékek fokozott emelkedésének realitását a szocialista időszak esetleges torzításai befolyásolhatják.

való felkészítésére, valamint a hátrányos megkülönböztetés elkerülésére is (BÖDE – MÁRI, 1997).

A gyakorlatban a tényleges szemléletváltás azonban nem valósult meg. A nevelési csoportok létszámát tekintve például a szakmai munka 80-110 fő esetében – amelyre 1 nevelő jutott – nem működött nagy hatékonysággal (CSÓTI, 1995). Megszűnt a kapcsolattartás terjedelmének és gyakoriságának korlátozása, bevezetésre került a kimaradás,⁴⁷ mint kapcsolatépítő eltávozás lehetősége, és tovább csökkentették a fenyítési nemeket. A humanizációs folyamat részeként a munkáltatásban résztvevők 1 év után 20 nap szabadságra jogosulttá váltak, a nem dolgozó tanulók munkadíjban részesültek.

Belátták, hogy a nevelés során a direkt módszerek, a tétlenség, a passzív részvétel nem elegendő. Az *oktatás, képzés* fontosságának elvi hangsúlyozása mellett a gyakorlatban a részvételi arány folyamatos csökkenése figyelhető meg. Egyrészt az 1993. évi jogszabálymódosításnak köszönhetően az általános iskolai kötelező jelleg megszűnt a 40 év alattiak számára, másrészt az alternatív szerveződéshez (pl. tanulócsoporthoz) létrehozása) nem volt meg a megfelelő szakmai háttértudás. Már ekkor megfogalmazták, hogy „... a jelenlegi régi nevelési módszereket bizonyos mértékig fel kell adni és újfajta szociális, közösségi szemlélettel, módszerekkel kell a nevelői munkát végezni.” (BÖDE – MÁRI, 1997). A lehetőségek optimális kihasználásához igény jelentkezik hatékonysági tanulmányokra, illetve igény szint-felmérésekre (FLIEGAUF, 2008).

A *munkáltatás* a '70-es és '90-es évek között szinte teljeskörű volt, ehhez képest visszaesés tapasztalható, a beszűkült piaci lehetőségek, valamint az improduktív munkahelyek megszüntetéséből adódóan. A totális intézményi értékelés szerint a jutalmazás és büntetés mentén szerveződött a magatartás, a munka értékelése, amely a kor nézetei szerint megfelelt az önkéntes normakövetésnek a jól körül határolt feltételek biztosításával (CSÓTI, 1995). Szabó András szerint a büntetőjogi szankció büntetés, hátrányokozás. Amennyiben a nevelés és gyógyítás elvén működne, nem maradhatna az igazságszolgáltatás keretein belül (KABÓDI – MEZEY, 1997).

Felmerült a demilitarizálás tervezete nyugati mintára, de a hivatásos állomány leépítése állománymegtartó céllal végül nem valósult meg. Ehelyett központi átszervezés következtében az előjárók létszámát takarékoság szempontjából csökkentették 1991-ben. Továbbá a kilencvenes évek közepére egységesen kiépítették a számítógépes nyilvántartást az átláthatóság növelése és a munkateher csökkentése miatt (HEINRICH-TAMÁSKA, 2013). A központosított alafőlé rendeltség máig megmaradt, a tisztek, a civilek és a rendvédelmi dolgozók között.

Ahogy Ruzsonyi Péter (1999) is fogalmaz, ez idáig a hatékony nevelés gátja a túlszűfolttság, a foglalkoztatási lehetőségek szűkössége, a szakemberek hiánya, valamint a bürokrácia elvárásai voltak – megjegyzendő, hogy ez napjainkra sem sokban változott. A nevelő egyszemélyben felel a *reszocializációs* cél eléréséért, egyéb szakemberek foglalkoztatása híján. Munkaideje nem igazodott a fogvatartottak napirendjéhez, amely alapvető kihívások elé állította a közös munkát. Ekkor még félcivil státusza miatt bizalmasabb a légkör a neveltekkel, de a kor nyomására – mára már kialakult – elvárás szerint tevékenysége a rend és fegyelem irányába tolódik el. Ez előrevetíti az „elfelügyelősödést”, amely a speciális pedagógia-pszichológiai eszközök alkalmazási lehetőségeinek beszűkülését vonva maga után korlátozza a segítő szakember/pedagógus részvételét az intézetben. A nevelő fogvatartottal való

⁴⁷ Kimaradás: Jutalomból a bv. intézet ideiglenes elhagyására szolgál családi kapcsolatok fenntartása, vagy szabadulás utáni munkahelyi és lakhatási ügyintézés céljából (részletesebben lásd: Szójegyzék).

kapcsolattartása szempontjából ez visszatartó tényezővé válik, mivel a közvetlen, bizalmi kapcsolat megvalósulását a személyi állományi tagság megnehezíti.

Az 1990-2003 közötti időszakban a *vagyon elleni bűncselekmények* aránya csökkent, míg a *közrend*, valamint az *államigazgatás, igazságszolgáltatás és közelet tisztasága elleni bűncselekmények* száma nőtt. A büntetés-végrehajtási intézetekbe bekerült egy olyan tapasztalt bűnözői réteg a halálbüntetés eltörlésével, ami nehéz feladat elé állította a felügyelői állományt (RUZSONYI, 1999). A klasszikus börtönnevelés hatékonysága megkérdőjeleződött, a nevelés szerepe visszaszorult. A bűnözés szerkezete jelentősen átalakult, a jogerősen elítéltek száma duplájára emelkedett. A nők aránya 8-ról 13%-ra nőtt. Az elítéltek iskolai végzettsége alacsonyabb a teljes népességétől (KSH, 2005).

A büntetőjog reformjának kérdése nem szorult háttérbe, de a büntetés-végrehajtási törvény alapfeltételül szolgáló új büntető törvénykönyv nem született meg. A korszerűsítési szándék jelei a 2005-ös, 2009-es kodifikációs kísérletekben nyilvánultak meg, változást viszont csak a 2010-es évek átfogó igazságszolgáltatási reformja hozott (SCHMEHL – PALLO, 2015).

2.4. A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁS INTÉZMÉNYI PROFILJA

Az alábbiakban a büntetés-végrehajtás keretét adó jogi szabályzók mentén mutatjuk be a hazai büntetőjogi jelenlegi gyakorlatát.

A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. tr. alapjaiban változtatta meg a nyomozás struktúráját, gyorsabb eljárását lehetővé téve. Az előző tr. 89 törvénymódosítás, és 15 alkotmánybírósági határozat után hosszú idő után megérett a változásra. A kontinentális rendszer alapeszméje, hogy a büntetőeljárás jog a bűnelkövetők üldözése, elítélése, valamint büntetése mellett, tisztességes eljárás során az igazság keresésére fókuszál (Claus Roxin definíciójára hivatkozik BELOVICS, 2018). Az Európai Tanács ajánlásaira, illetve az ENSZ irányelveire épülve a jogalkotó mindenre kiterjedő, egységes szabályzást hozott létre.

A bonyolult ellenőrző apparátust igénylő nagymennyiségű, aprólékos rendszer a fokozatok mellett rezsimbe sorolja a fogvatartottakat, amely tovább árnyalja a végrehajtás formáját. A rendszert nem az eleve elrendelés szelleme hatja át, mindinkább az átjárhatóság, amely előjogokra vagy korlátozásokra ad lehetőséget. A *differenciált bánásmódot* nyújtó rezsim kialakításának lehetőségeit, valamint a klasszifikációs⁴⁸ rendszer optimális működtetésének feltételét a megfelelő jogszabályi és intézményi háttér kialakítását a 6/2015. évi rendelet tette lehetővé.

A fogvatartottakat érdekeltté akarták tenni a *kezelési programban* való részvételre, és perspektívát adni számukra a büntetési idő alatt is, amely ezidáig a paternalista szemléletmódban nem valósult meg. Ennek érdekében harmincöt év után az új Bv-kódex néven is ismert a 2013. évi CCXL. tv.-ben strukturált és differenciált *rezsimrendszert* alakítottak ki. A fogvatartottak a végrehajtási fokozat mellett enyhébb, általános, vagy szigorúbb rezsimbe sorolhatók a kockázati elemzés, magatartás, reintegrációs tevékenységben való aktivitás szerint. A reformpolitikai törekvések részeként a kategóriák meghatározzák a végrehajtási rendet, illetve az adható kedvezmények körét. Ezen felül a biztonsági besorolás árnyalja és sokszínűvé teszi a képet, megteremtve a többszörös differenciálás lehetőségét.

A büntetés-végrehajtást új alapokra helyező, pragmatikus szemléletmódú új szabályozás illeszkedik a vállalt nemzetközi kötelezettségekhez. Elemei paradigmaváltás által biztosítják a fogvatartott személyiségéhez igazodó és legmegfelelőbb reintegrációs programot⁴⁹, valamint a végrehajtási fokozatok – *fegyház, börtön, fogház* – közötti mobilitást. Teljesítményre és tevékenységre épül, az egyéniesítést⁵⁰ szolgálja, ezáltal megfelelő alapot nyújt az oktatás, valamint a foglalkoztatás számára.

A morális átalakítás és az átnevelés helyett, a prevenció élvez prioritást a bűnisméltéstől való tartózkodás jegyében (CSERNYÁNSZKY et al., 2007). A szabadságvesztés tekintetében a rugalmasság, a káros hatások csökkentése, a pragmatizmus, illetve az egyéni aktivitás mozgósítása került előtérbe (BELOVICS – VÓKÓ, 2014). Lényeges, hogy a nevelési elmélet térnyerési folyamatának meghatározó állomásához érkezve pedagógiai alapú változtatási

⁴⁸ Klasszifikáció: Azon szakmai eljárások, módszerek, döntések sorozata, amelyek során a fogvatartottakat a velük kapcsolatban felmerült kockázatok, illetve reintegrációs szükségletek szerint a rendelkezésre álló rezsimbe sorolják (Lásd: Szójegyzék).

⁴⁹ Reintegrációs program: Az elítélt munkaerőpiaci integrációjának elősegítése, a befogadást megelőző körülményeiből, életviteléből eredő hátrányok csökkentését, a személyisége és szociális készségei fejlesztését célzó tervszerű foglalkozás (Lásd: Szójegyzék).

⁵⁰ Egyéniesítés: A büntetés-végrehajtási rendszerben rendelkezésre álló rezsim és az egyéni kezelési eljárások lehető leghatékonyabb hozzárendelése egy adott fogvatartott kockázataihoz, valamint reintegrációs szükségleteihez – magában foglalva a klasszifikációt (Lásd: Szójegyzék).

elképzelések születtek az elítéltek életviszonyainak, felfogásának alakítása, valamint cselekvéseinek szabályozása kapcsán (GÁVA, 2015).

2.4.1. Szervezeti struktúra

A büntetés-végrehajtás az igazságszolgáltatás rendszerébe tartozó, sajátos feladatokat ellátó szerv, amely a közrend védelmében vesz részt. Feladata és rendvédelmi funkciója alapvetően meghatározza a nevelés helyszínéül szolgáló intézetek attitűdjét és légkörét.

Az igazságszolgáltatás állami szerve a nyomozó hatóság, úgymint a rendőrség – amely célja a nyomozás, valamint a tárgyalásra való előkészítés –, az ügyészség és egyéb nyomozó hatóságok; illetve a büntetés kiszabásáért felelős bíróságok mellett. Ahogy a bűnelkövető, úgy a szervezet is a mindennapi tevékenységek során ezen szervekkel ápol szoros kapcsolatot.

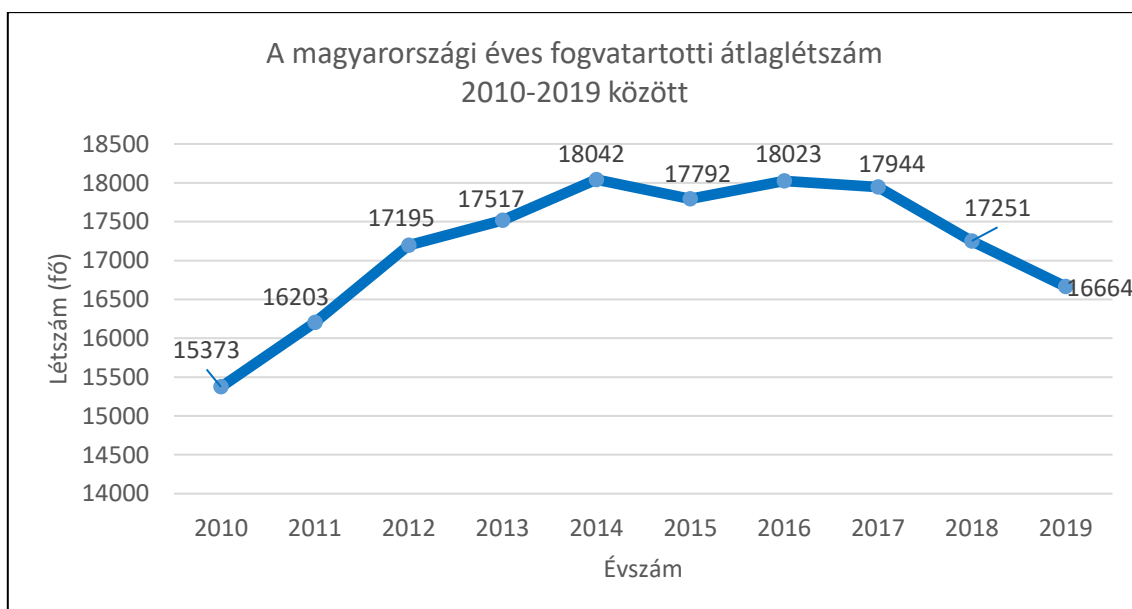
Fegyveres szervezet a Magyar Honvédségen, az Országgyűlési Őrségen, a Nemzeti Adó és Vámhivatalon kívül a Rendvédelmi szervekhez tagozódva. A rendőrségi szervek, a hivatásos Katasztrófavédelmi szervek és a Polgári Nemzetbiztonsági Szolgálatok sorában helyezkedik el.

A militarista, centralizált szervezet előnye a jól szervezettség, valamint az egységes végrehajtás, hátránya a bürokrácia, illetve a sokszor kivitelezhetetlen többletfeladatok. Jogállását tekintve feladatát törvény írja elő. Ennek megfelelően biztonsági, reintegrációs, nyilvántartási, foglalkoztatási és egészségügyi szakfeladatot – illetve egyéb kapcsolt feladatokat – lát el. Működését a Kormány a Belügyminisztérium útján irányítja, törvényességi felügyeletet az ügyészség gyakorol felette. Az Igazságügyi Minisztérium közvetlen intézeti felügyeletét követően 1952-től középírányító szerve budapesti székhellyel a BvOP, vezetője a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka (BENCZE, 2014).

2. ábra

A magyarországi éves fogvatartotti átlaglétszám 2010-2019 között

Forrás: BvOP, 2019 alapján saját szerkesztés

Magyarországon a kutatás idején – BvOP 2019-es adatai alapján – 16 664 fő felnőtt fogvatartott töltött elzárását, országosan 30 db *intézet* 37 objektumában. A 2. ábra szemlélteti a magyarországi börtönpopuláció átlagos létszámának alakulását 2010-2019 közötti időszakban

éves bontásban. Jól látható, hogy a 2008-2009-es pénzügyi válságot követő négy évben meredeken emelkedett a fogvatartotti átlaglétszám, amely +17,36%-os bővülést jelentett a bázis, 2010-es évhez képest. Nyilván a pénzügyi válság a munkaerőpiac mellett, a magyar háztartások finansziális helyzetét is rendkívül negatívan befolyásolta. A 2014-2017 közötti időszakban közel hasonló volt az átlaglétszám, majd 2018-tól láthatunk egy meredek csökkenést. Ez egyrészt magyarázható az időszakra jellemző hazai gazdasági környezet, illetve foglalkoztatotti ráta markáns javulásával is, valamint a bevezetett alternatív végrehajtási mód, a reintegrációs őrizet⁵¹ kedvező hatásával.

A szervezet komplex intézményhálózattal rendelkezik. Az Országos Parancsnokság (továbbiakban: OP) irányítása alá az intézetek mellett a hozzájuk kapcsolódó 12 db *gazdasági társaság*, továbbá a személyi állomány képzésére, illetve a fogvatartottak egészségügyi ellátására 2-2 db *intézmény* tartozik. A büntetés-végrehajtási intézetek közül megkülönböztetünk 14 db *megyei* házat, amelyek elsősorban az előzetes letartóztatások helyszínei, és 7 db *országos* hatáskörű (letöltő) házat, valamint 8 db *fegyház és börtönt*, illetve 1 db *fiatalkorúak* fogva tartására szolgálót.

A vizsgálat fókuszában a *női fogvatartottak* állnak, akik a teljes fogvatartotti állomány kicsi, de állandó részét képezik; a 2019-es adatok szerint 1 306 fővel összesen 7,3%-át alkotva (BvOP, 2019). Mint speciális, s egyben a kutatás célcsoportját képző kategória elhelyezése centralizált formában valósul meg országosan néhány intézetben – tovább rontva kapcsolattartási az egyének esélyeit. Hazánkban a Pálhalmai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet (továbbiakban: BVI) Mélykúti alegysége, a Heves Megyei BVI, a Kiskunhalasi Országos BVI, a Tiszalöki Országos BVI, a Fővárosi BVI, valamint a Kalocsai Fegyház és Börtön, továbbá az előzetese nem jogerősek esetében valamennyi megyei büntetés-végrehajtási intézet szolgál elhelyezésükre.

A 30 intézet költségvetési, rendvédelmi szervként és jogi személyként szervezési, személyügyi és szociális tevékenységek mellett a BvOP által meghatározott feladatokat látja el. A közbiztonság érdekében a szabadságelvonással járó büntetéseket: *előzetes letartóztatásokat, intézkedéseket, büntetőeljárás kényszerintézkedéseket*, valamint *elzárásokat* hajtják végre, amelyet törvény határoz meg (1995. évi CVII. tv., 2013. évi CCXL tv., 16/2014 (XII. 19.) IM r.). Ezen belül biztonsági, reintegrációs, nyilvántartási, foglalkoztatási és egészségügyi szakfeladatai, illetve kapcsolt szakfeladatai (informatikai, humánpolitikai, jogi, energetikai, munkavédelmi, környezetvédelmi) vannak.

A vizsgálat szempontjából fontos, hogy a szolgálati tagozódás hierarchikus. Az intézetparancsnok, és helyettese(i) után a vezetői közvetlen (belső ellenőr, fegyelmi- és nyomozótiszt, lelkész, pszichológus), illetve a különböző osztályvezetők, illetve helyetteseik vezetése, ellenőrzése mellett látják el a csoportvezetők, főelőadók, részlegvezetők, továbbá a végrehajtói állomány többi tagja a megnevezett feladatokat. Ez az egységes nevelési eszme kivitelezésében pozitívnak tekinthető, míg az ügyintézés, eljárás, illetve végrehajtás tekintetében a folyamatot lassító, nehezítő tényező. A fogvatartott a hierarchia alján lévő személyi állományi tagokkal van jellemzően kapcsolatban, de korlátozott formában lehetősége van a felettesekkel való egyeztetésre is.

A *Gazdasági Osztály*, ahogy a neve is mutatja, a költségvetési és vagyonhasználati ügyekben illetékes, a számviteli rend irányítása, a bizonylati és gazdálkodási fegyelem

⁵¹ Reintegrációs őrizet: A szabadságvesztés és a felelős önálló életvezetés közötti kontraszt optimalizálását szolgáló jogintézmény. Határozott időtartamú kontrol, amely az állami szervek felügyelete alatt zajló atipikus házi őrizet (részletesebben lásd: Szójegyzék).

fenntartása a dolga. Mint a gazdasági szervezet működéséért felelős egység, az intézet pénzügyi forrásainak szervezését koordinálja, emellett a személyi és fogvatartotti állomány pénzügyeit igazgatja. Az elítéltek az elhelyezéshez, élelmezéshez, ruházati és egyéb felszereléshez történő ellátás kapcsán fordulhatnak az osztály dolgozóihoz (30520/1182-4/2017 KFB). A feladatkör részét képezi a kiadmányozás, kötelezettségvállalás, teljesítésigazolás, utalványozás, pénzügyi ellenjegyzés mellett a gépjárműpark, ingatlanok, illetve technikai eszközök üzemeltetése, karbantartása.

A *Személyügyi- és Szociális Osztály* az ügykezelési, illetve a személyi állományt érintő tevékenységeket végzi (30520/1182-4/2017 KFB). Ellátja a munkaerő gazdálkodással kapcsolatos feladatokat (ellenőrzés, állapotfelmérés, vagyonyilatkozat-tétel, oktatás, utánpótlás, szerződéskötés), illetve az ügykezelést (iktatás, nyilvántartás, iratkezelés), végrehajtja az éberségi ellenőrzéseket, a személyzeti anyagok, nyilvántartások kezelését és vezetését, továbbá a szociális jellegű tevékenységeket.

A fogvatartottak részéről a legtöbb kérelmi lap az *Egészségügyi Osztály* részére érkezik. Amelynek feladata a gyógyító-megelőző ellátás, a munka-egészségügyi alkalmassági vizsgálat, a közegészségügyi, járványügyi ártalmak kezelése, továbbá az általános és fogászati alapellátás (30520/1182-4/2017 KFB). Az osztály az egészségkárosodást elkerülendő szűrővizsgálatok, védőoltások, élősdivel fertőzött vagy egyéb fertőző betegséggel kapcsolatosan végzi feladatát az eljárásoknak megfelelően. Ellenőrzi az intézet közegészségügyi, járványügyi helyzetét, megszervezi az akut vagy egyéb betegek szállítását. Az egészségromlás megelőzése és elkerülés végett részt vesz az egészséges életmódra nevelésben, egészségnevelési tevékenységet, továbbá munkahelyi elsősegélynyújtók részére képzését tart.

Az *Informatikai Osztály* kislétszámú állománya kiemelt feladatot lát el, hiszen biztosítja az intézet lokális számítógépes hálózatainak és az ehhez kapcsolódó rendszereinek kiépítését, frissítését, működtetését, szervizelését (30520/1182-4/2017 KFB). A rendszerek folyamatos, hatékony és biztonságos működése elengedhetetlen a napi problémamentes feladatellátáshoz intézeten belül és kívül. Az osztály fontos feladatot lát el a vészhelyzeti kommunikációs eszközök, illetve a védelmi igazgatási célú infokommunikációs alkalmazás terén. A fogvatartottak főként a reintegrációs távfelügyelet kapcsán érintettek az osztály feladatellátásában.

Az elítélt először a *Biztonsági Osztály* dolgozóival kerül kapcsolatba, akik a személy- és vagyonbiztonságért felelősek, biztosítják a jogszabályokban meghatározott feladatok biztonságos körülmények közötti ellátását (1995. évi CVII. tv., 44/2007. (IX. 19.) IRM r.). Külső őrzés során őrök (személybejárati őr, gépjármű-bejárati őr, járőr, felállított őr), belső felügyelet formájában felügyelők (körletfőfelügyelő, körletfelügyelő, elektromos zárat kezelő felügyelő, belső kapukat kezelő felügyelő) biztosítják a fogvatartottak őrzését, felügyeletét, ellenőrzését és a büntetés-végrehajtási szerv őrzését, védelmét. Az elítélt napjának többségében ezen személyi állományi tagokkal van kapcsolatban, akik az előállításáért, munkáltatásáért, szállításáért, a biztonsági rendszer⁵² működtetéséért és az ehhez tartozó tevékenységekért – mint például látogató fogadása, szabadlevegőn tartózkodás, programokon való részvétel – felelnek. A legtöbb főt koordináló részleg nagyon szigorú be- és kiléptetési szabályok, illetve folyamatos ellenőrzések által igyekszik az intézetet elzárni a külvilágtól, megelőzve a tiltott tárgyak⁵³ bekerülését, valamint a nem engedélyezett kapcsolattartást.

⁵² Biztonsági rendszer: A fogvatartott folyamatos őrzését, felügyeletét, ellenőrzését biztosítja a bv. jogszabályban meghatározott feladatainak biztonságos körülmények közötti ellátására (részletesebben lásd: Szójegyzék).

⁵³ A bv. szervezetben legnagyobb számban illegális módon tartott mobiltelefonokat, kábítószer-gyanús anyagokat találnak. A tiltott tárgyak listájára tartozik még a lőfegyver, lőszer, robbanószer, a gáz- és riasztó fegyver, a szűrő-

A fogvatartottak kezeléséért, reintegrációjáért felelős az intézet másik legnagyobb részlege, a *Büntetés-végrehajtási Osztály* – amely a biztonsági osztállyal együttműködve végzi a biztonsági feladatokat. Szervező, irányító és ellenőrző funkciót lát el a körleten belül minden olyan tevékenységben, amely az elítéltet érinti: legyen szó házirend, felügyelet, elhelyezés, mozgatás, előállítás, vagy az elkülönítés témaköréről. Biztosítja a fogvatartottak szabadulás utáni beilleszkedését elősegítő programok feltételeit. Így minden sport-, kultúr-, és szabadidős közösségi foglalkozás szervezésének és vezetésének központi szerve a szabadlevegőn való tartózkodást, sportfoglalkozást, oktatást, szakképzést, kreatív tevékenységek, továbbá egyéb önképzéseket, csoportfoglalkozásokat lebonyolítva. A fogvatartottak képességeit és készségeit, képzettségét figyelembevéve végzi felkészítésüket, munkába állításukat és zárkaközösségbe való elhelyezésüket (30520/1182-4/2017 KFB). A Büntetés-végrehajtási osztály részeként a *Bűnügyi-Nyilvántartó Csoport* feladata a hivatalos kapcsolattartás nemcsak az intézeten belüli szakterületekkel, de a társszervekkel (ügyészség, bíróság, rendvédelmi és polgári védelmi-, valamint közigazgatási, önkormányzati szervekkel), illetve a fogvatartott ügyeinek nyilvántartása a befogadástól a szabadításig⁵⁴ (előállításban, szállításban, végrehajtásban történő részvétel megszervezése). Érvényesíti a fogvatartottak törvényes jogait és megköveteli kötelezettségeik teljesítését.

A személyi állomány követendő magatartási formáit az *Etikai kódex* írja elő. Esetükben a jogi, anyagi és erkölcsi felelősségvállalás, illetve az érték- és normakövetés olyan elvárás, amely az egyéntől a feladatok végrehajtása során becsületességet, elfogulatlanságot, tárgyilagosságot, a szakmai és emberi tisztesség betartását várja el. A fogvatartott személyére, családjára vonatkozó adatok, információk kezelése bizalmas. A tagoknak törekednie kell a példamutató magatartásra. Az intézeten belül a fogva tartás céljának elősegítésére elsőbbséget élvez minden tevékenységében, tartózkodva mindenféle fizikai, mentális visszaéléstől, megkülönböztetéstől. A tagok feladata a szervezethez méltó társadalmi elvárásoknak eleget téve, megtartani a közbizalmat.

A hazai intézetekben a nyugatiaktól eltérően, fokozott a deviáns személyek aránya a szociálpolitikai rendszer hiányosságai miatt (BOROS, 1998). Ez nemcsak plusz feladatmegoldás elé állítja a mindennapok során az állományt, de további szakmai felkészültséget igényel(ne). Mindez igen nagy terhet ró a személyzetre, hiszen nem gépekről, hanem emberekről beszélünk.

A kulturált kommunikáció az információátadás, az együttműködés és a segítségnyújtás alapkövetelmény – viszont a személyi állomány tagjai megfelelő előkészítést, technikai felkészítést ehhez kevésbé kapnak (BOROS, 1998). Az elítéltek esetén a nonverbális, sokszor nem szándékos közlés nagyobb hatással bír (BÁNKINÉ, 1982).

A sikeres nevelés, illetve a reintegrációs tevékenység hatékonysága érdekében az egységes és következetes módszerek, magatartásformák, kommunikáció alkalmazása prioritást élvez. Az osztályok közötti szoros össz munka a feladatok komplexitása, a területek átfedése, az átláthatóság és folyamatos egyeztetések (állományértekezlet, vezetői értekezlet, heti koordinációs értekezlet, osztályértekezlet, törzsfoglalkozás, illetve napi munkaegyeztető értekezletek által) és az egységes, következetes fellépés miatt markáns fontosságú.

vagy vágóeszköz, alkohol, kábítószer, rádió adóvevő készülék, fényképezőgép, illetve hang és kép rögzítésére alkalmas más készülékek.

⁵⁴ Szabadítás: A szabadságelvonással járó büntetést, büntető-eljárásjogi kényszerintézkedést letöltött fogvatartott jogszerű távozása a bv. intézetből, azaz a szabadon bocsátása (Lásd: Szójegyzék).

2.4.2. Fogvatartottak elhelyezése

A *korrekciós bánásmód* érdekében meghatározott szempontú osztályokba sorolás által kategorizálásra kerülnek a fogvatartottak, hogy szükségleteikhez igazított tevékenységekben vehessenek részt. A rendszer nemcsak kezelhetőséget és átláthatóságot, de a folyamatos értékelésnek köszönhetően rugalmas átjárhatóságot biztosít. Az egyéniesített, hatékony foglalkozás alapfeltétele a populáció ismerete, első körben a pszichiátriai kezelésre szoruló kiszűrése. Ezt követően javasolt elkülöníteni a hivatásos bűnözőket, azaz a visszaesőket, az alkalmi, egyszeri büntetésektől.

A differenciálás az adekvát kezelési és biztonsági tevékenység tervezésének és szervezésének alappillére. Vannak *komplex ellátást nyújtó csoportok*, ahol az együttes elhelyezés mellett széleskörű lehetőség nyílik a tipikus és a speciális kezelési igények kielégítésére is – ilyen a gyógyító-nevelő-, vagy az átmeneti csoport. A *speciális csoport* – egy vagy két besorolási szempont alapján részben –, létrehozásának megfelelően a rá jellemző kezelési szükségletnek megfelelő programot folytat együttes elhelyezés mellett (pl.: első büntényesek, rövid idő, védelemre szoruló fogvatartottak). A harmadik az *alkalmi csoport*, egy meghatározott szükségletet kielégítő program végrehajtására jön létre, de együttes elhelyezést nem igényel – mint az iskola, munkavégzés, sport tevékenység, szakkör. Az alábbiakban az első két csoportot (a harmadik fejezetben pedig a harmadik csoportot) vizsgáljuk majd, amelyek elősegítik a büntetés-végrehajtáson belül a viselkedésminták korrekcióját a klasszifikáció elvén (6/2015 (I.20.) BvOP).

2.4.2.1. Sajátos kezelési igényű részlegek⁵⁵

A célcsoport büntetés-végrehajtáson belüli lehetőségeinek vizsgálatához szorosan kapcsolódik az *Anya-gyerek részleg*. A speciális elhelyezés a két fél közötti kapcsolat erősödését, a fogvatartottban az anyaszerep, a felelősség, valamint az értékrend, normák fejlesztését szolgálja. A család fontosságának tudatosítását a bv., a civil és az egyházi szervezetek programjai, valamint pszichológus bevonása által biztosítják (KOVÁCS, 2017). A felvételre azon elítéltek pályázhatnak, akiknek egészségügyi állapota, bűncselekménye vagy szülői felügyeleti joga nem gátolja az önként vállalt anyaszerep gyakorlását (ZAKHAR, 2019). A gyermekek nem kezelhetők fogvatartottként, így az elhelyezés és a napirend elsősorban az ő ellátásukhoz, igényeikhez, egészséges fejlődésükhöz, és csak másodsorban a büntetés jellegéhez igazodik. Vezérelvként a gyermek jólléte irányadó, amelyhez barátságos, otthonos, gyermekcentrikus környezet került kialakításra. A mindennapok a felügyelők irányítása alatt, európai tendenciákat követve konyhával, játszószobával, valamint udvarral rendelkező körleten zajlik (CPT, 2000; QCEA, 2007). A szükséges élelmiszerek, babakozmetikumok és felszerelések biztosítása mellett heti rendszerességgel gyermekorvosi, napi nyolc órában védőnői és állandó reintegrációs tiszti⁵⁶ segítséggel gondozzák a fogvatartottak gyermekeiket. Magyarországon több mint 19 éves múltra tekint vissza a kecskeméti intézet II-es objektumba, ahol a kismamák/anyák (legfeljebb 20 fő) és született gyermekük, együtt élhetnek a gyermek 1 éves koráig. Bár a közös élet időtartama tekintetében hazánk a külföldi gyakorlat közép-

⁵⁵ Fő forrás: 24/2017. (II.14.) BvOP szakutasítás; 30520-3/174-1/2017 KFB

⁵⁶ Reintegrációs tiszti: A bv. intézet személyi állományának tagja, aki a fogvatartottal közvetlenül foglalkozik (részletesebben lásd: Szójegyzék).

mezőnyébe tartozik,⁵⁷ a leválasztás életszakaszának újragondolása javasolt a gyermek megfelelő fejlődésének biztosítása végett.

Hosszúidős speciális részlegbe az életfogytig, vagy legalább 15 évi szabadságvesztés büntetését töltő elítéltek kerülnek. A közösségbe helyezés, illetve visszahelyezés kapcsán a BFB dönt. A részleg speciális biztonsági intézkedések hatálya alatt működik, állandó őrzés és felügyelet jellemzi. Az elhelyezést három havonta felülvizsgálják.

Témánk szempontjából fontos a hosszúidős fogvatartotti csoport jellemzőinek ismertetése, hiszen az interjúalanyok esetében 7 fő fogvatartott esett ebbe a kategóriába. Csóti (1995) összefoglalásában ezen speciális csoportról nyújt képet, csak a Szegedi Fegyház és Börtön szabadságvesztésüket töltő férfiak esetében. Ami mégis azonos ismérv a nőkkel, azt érdemes kiemelni, például az elhelyezés, a pozitív, negatív hatások, vagy a foglalkoztatás terén.

Előnynek tekinthető a rendelkezésre álló idő azon szempontból, hogy a közös munka sikeresebb lehet az együttműködésből kifolyólag, amelyben a fogvatartott is belátja az önérdék érvényesülését. Így az egyéniesített terv, a szabadulási stratégia, a hosszú távú célok megfogalmazása és megvalósítása hatékonysági faktora nő. Hátrányként definiálható azonban ugyanezen dimenzióban a változtathatlanság, a monotonitás, illetve az ingerszegény környezet hatására végbemenő személyiségváltozás. Az elhelyezés kapcsán az egyszemélyes kiszárka, a környezeti adottságokból, és a populáció létszámából adódóan kivitelezhetetlen. Ez napi konfliktushelyzeteket, feszültséget generál; a differenciált végrehajtás részben tud csak megoldással szolgálni ezen kérdéskörben. A foglalkoztatást vizsgálva a legnagyobb veszélyt a tétlenség okozhatja, ezért kiemelt jelentősége van nemcsak az önfenntartás, önmegvalósítás szempontjából, de az idő hasznos eltöltése végett a biztonság és rend megőrzése céljából. Összességében elmondható, hogy ezen fogvatartottak különleges kezelést igényelnek az együttműködési készség, az intézet rendjéhez és biztonságához való viszony, illetve az egyéni biztonsági kockázat miatt.

Az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet (továbbiakban: IMEI) által kivizsgált és zárójelentéssel rendelkező fogvatartottak a *Gyógyító terápiás részlegre* kerülnek. A behelyezést korlátozott beszámítási képesség, intellektuális képességzavar, kóros elmeállapot, vagy súlyos személyiségzavar indokolhat. Itt komplex terápiás programban, munkaterápiás foglalkoztatáson, illetve pszichológusi megfigyelésen és kezelésen vesznek részt a fogvatartottak. A komplex feladatellátásra orvosból, reintegrációs tisztből, klinikai szakpszichológusból, pszichiáterből álló munkacsoport alakul, és külön figyelmet fordítanak a felügyelet kiválasztására is. Jellemző először az ideiglenes behelyezés gyakorlata; kihelyezés esetén orvosi vélemény alapján a BFB dönt.

Ha az elítélt személyiségzavarral küzd, vagy mentális állapota miatt különleges gondozást igényel – de a Gyógyító terápiás részleg feltételei nem állnak fenn –, akkor a *Pszichoszociális részlegre* helyezik. A heti programterv, a fokozott pszichológusi, illetve havi rendszerességű csoportos foglalkozások, valamint a szállító zárka alkalmazásának mellőzése nyugodt, kiegyensúlyozott, biztonságos közeget biztosít az egyénnek. A BFB döntés által határozott időtartamra vagy véglegesen kerülnek behelyezésre az elítélttársak által kiemelt veszélyeztetettség okán, vagy az általuk elkövetett bűncselekmény jellege miatt.

⁵⁷ Svédországban 6 hónap; Hollandiában 1 év; Angliában 18 hónap; Belgiumban 2,5 év; Finnországban 2-3 év; Hong Kongban, Lettorszában, Ausztriában, Belgiumban, Horvátországban, Németországban, Görögországban, Lengyelországban, Olaszországban 3 év, Észtországban 4 év (ZAKHAR, 2019; QCEA, 2007).

Drogprevenációs részlegre kérelem alapján kerülhetnek be szakterületi (reintegrációs tiszt, pszichológus) véleményezést követően a BFB által. Azon fogvatartottaknak van erre lehetőségük, akik kábítószerrel kapcsolatos bűncselekményt követtek el, a befogadás során droghasználatra utaló adatok kerültek elő róluk, a bv. intézetben drogfogyasztás miatt felelősségre vonták őket, vagy veszélyeztettség áll fenn esetükben a szabadulást követően. Amennyiben együttműködnek és vállalják a kábítószer-mentesség érdekében végzett rendszeres vizsgálatokat, illetve a preventív előadásokon és foglalkozásokon való részvételt, meghatározott időre behelyezésre kerülnek a részlegre.

Esetükben a megfelelő motiváció kialakítása, valamint olyan erőforrások felkutatása az elsődleges, amelyek önálló problémamegoldó tevékenységüket segítik elő. A tapasztalatok alapján elmondható, hogy a leghatékonyabb reintegrációs eszköz a közös megbeszélés, valamint a foglalkoztatás számukra.

Hitbéli meggyőződés alapján, börtönlelkészi ajánlásra az *Vallási (APAC) részlegre* került fogvatartottak jóvátételi programokban, tanúságtételekben vesznek részt. Speciális módszerek, sajátos elhelyezés mellett, az általánosan túl szigorú szabályok szerint élnek és az MTBT által támogatott szempontrendszer figyelembevételével telnek napjaik. A vallásos gondolkodás és érzület megerősítése érdekében külön foglalkozásokon, rendezvényeken vehetnek részt, továbbá külön segítő, támogató figyelmet kapnak az intézet lelkésze részéről.

2.4.2.2. *Egyéb speciális részlegek*⁵⁸

A börtön vagy fegyház fokozatú elítélt, ha legalább öt évet kitöltött az ítéletéből, és maximum két év van hátra a szabadulásáig *Átmeneti részlegbe* helyezhető. A normakövető, mentálisan ép, motivált fogvatartottak intenzív felkészítésben vesznek részt egyéni és csoportos formában. A speciális részleg célja, hogy csökkentse a hosszú időtartamú szabadságvesztésből származó börtönártalmakat és elősegítse a társadalomba való beilleszkedést. A bv. szabályok enyhíthetőek az esetükben: külön napirenddel, az életrend meghatározottságának enyhítésével, az intézet elhagyási és munkáltatási lehetőségeik bővülésével. A behelyezettek többsége általában súlyos, erőszakos bűncselekményt követett el. Az ezzel kapcsolatos következmények feldolgozása, továbbá a társadalmilag elfogadott morális értékrend megfelelő elsajátítása prioritást képez esetükben. A pártfogó felügyelővel⁵⁹ szorosabb együttműködésben vesznek részt a személyi iratok, lakhatási körülmények, álláslehetőségek, továbbá a szociális alapellátás vonatkozásában.

Ha a szabadságvesztés céljai az EVSZ szabályok alkalmazásával is elérhetők, és a bv. biztonságát nem veszélyezteti, a bv. bíró *Enyhébb végrehajtási szabályok* alá helyezheti a fogvatartottat. Feltételei, hogy az ítéletének felét még nem töltötte ki (börtön fokozatban min. hat hónapot, fogház fokozatban min. három hónapot), a feltételes kedvezményből nincs kizárva, nem folyik ellene újabb büntető eljárás, valamint nincs összbüntetésbe foglalt több végrehajtásra váró ítélete.

Általában a rendezett kapcsolattartással, jó magaviselettel rendelkező, első büntényesek számára fenntartott részleg, amely külön figyelmet fordít a szakképzés, illetve a tanfolyamokon

⁵⁸ Fő forrás: 24/2017. (II.14.) BvOP) szakutasítás

⁵⁹ Büntetés-végrehajtási pártfogás: A pártfogó felügyelet elősegíti annak megakadályozását, hogy a szabadult személy ismételten bűncselekményt kövessen el, segítséget nyújt a társadalomba való beilleszkedéshez, és az ehhez szükséges szociális feltételek megértésében (bővebben lásd: Szójegyzék).

való részvétel ösztönzésére. Végrehajtása az intézet házirendjében foglalt speciális szabályok alapján történik. Nagyobb hangsúly esik az egyéniesített fogvatartásra, valamint a szabadulásra való felkészítésre a munkáltatás, az intézet időszakos elhagyása és ezek tapasztalatainak, élményeinek megbeszélése során – egyéni vagy csoportos formában.

A végrehajtott intézetek önálló szakmai egysége a *Befogadó részleg*. Célja a reintegrációs tiszttal az elítéltek megismerése, a kockázatok felmérése. Az egyéniesített fogvatartási programterv elkészítése a pszichológus és az elítélt közreműködésével valósul meg. A részleg további sajátosságaira a befogadás pontos menetének leírása során térünk ki részletesebben.

Azon elítéltek, akiknek a biztonsági kockázati besorolása alapján fogvatartása nem igényli magas szintű biztonságvédelmi eszközök alkalmazását, azok az *Alacsony biztonsági kockázatú részlegre* kerülnek. A fogvatartottak számára számos előnnyel jár, mivel az életrend meghatározottsága csökken. Elérhető számukra a bv. intézet kijelölt területén való szabad mozgás, valamint a reintegrációs programokon kívüli szabadidő szabad használata. Prioritást élvez a társadalmi kapcsolataik erősítése, helyreállítása, amely a pártfogó koordinálásával és a reintegrációs tiszttel segítségével valósul meg. A program során bevonásra kerülnek a család, az önkormányzat, valamint a civil és karitatív szervezetek tagjai.

A *Krónikus utókezelő részlegen* általánosan rossz egészségügyi állapotú fogvatartottak tartózkodnak, például krónikus megbetegedésekkel, demenciával küzdők. Ellátásuk nagyobb anyagi terhet ró az intézetre, és leterheltséget jelent az egészségügyi állománynak. Foglalkoztatásuk korlátozott lehetőségek mellett valósítható meg, gondos körültekintéssel.

2.4.2.3. Csoportok

A büntetés-végrehajtásban speciális csoportokat képeznek az előzetes letartóztatásba helyezett, az első büntényes, a fiatalok, az idősek, a hosszú ítéletes, valamint a kutatásunk célcsoportját képező női fogvatartottak (6/2015 (I.20.) BvOP). Az elkülönítésük indokolt a negatív hatások elkerülése, az eltérő szükségleteik, valamint az adott helyzetre adott intenzívebb reakcióik miatt.

Az *előzetes letartóztatásba helyezett*ek esete a szokványostól abban eltérő, hogy jövőjük kimenetele bizonytalan. Egyrészt a helyzet súlya alatt megtörik, szembesül tettei következményeivel és depresszív tüneteket mutat. Mások a tagadásban találnak megnyugvást, és bent tartózkodásuk vélt rövidege miatt nem tartják be a szabályokat. A segítő szakemberek jelenléte kiemelt ezen időszakban esetükben, a kilátástalanság, a kapcsolattartás korlátozottsága és az életviszonyok megváltozása miatt. Oktatás-nevelés terén hosszútávú tervezés kevésbé megvalósítható esetükben.

Az *első büntényesek* börtönrutin híján kiszolgáltatott helyzetbe kerülhetnek, így fokozott figyelmet kell rájuk fordítani. A megváltozott viszonyokra érzékenyen reagálnak, az általánostól mélyebb szorongás, félelem lesz úrrá rajtuk. Kezelésük során a negatívumok enyhítése, a kommunikáció és kapcsolattartás elősegítése prioritást élvez. Foglalkoztatásuk során közvetett irányítást, tanácsadást várnak. Elhelyezésük során külön figyelemmel kell eljárni a közösség összetétele, állapota és kriminológiai fertőzöttsége miatt.

A *fiatalkorú bűnelkövetők* személyiségének kialakulása kapcsán a család, továbbá az intézmények és a kortárs csoportok olyan szocializációs terepet nyújtottak, amelyek nem segítették elő őket a bűncselekmények elkerülésében. Jellemzően súlyos anyagi és kapcsolati problémákkal terhelt családi háttérrel rendelkeznek. A szocializációs zavarok gyakori hiperaktivitást, figyelem-, magatartás-, és hangulatzavart okoztak esetükben, illetve rendszeres szerhasználóvá tette őket. Gyakran váltak fizikai erőszak, bántalmazás, elhanyagolás áldozataivá, ami negatív önképhez, valamint a bűnözői szubkultúrával való azonosuláshoz vezetett.

Extrovertált, közösségkedvelő személyek, akik szélsőségesen ingerkeresők, ez gyakran az önkontrollfunkció éretlenségével, agresszivitással párosul (6/2015. (I.20.) OP). Bűncselekményeikre a csoportos elkövetés, az erőszak és brutalitás jellemző. Fokozott figyelmet igényel a célcsoportnál a szoros időbeosztás és állandó stimulálás kialakítása, a családi kapcsolatok ápolása, a reintegrációs gondozás, valamint a szenvedélybetegség és áldozattá válás kapcsán az információszerzés. Bv. intézetbe kerüléskor a személyiségük nem kiforrott, ezáltal lehetőség nyílik a fizikai-kognitív-pszichés fejlesztésükre mind tudásszint, képzettség, agressziókezelés terén.

A 60-65 éves kor feletti egyéneknél a testi és intellektuális képességek változásai (esetenként demencia, mozgásszervi és/vagy érrendszeri megbetegedések, inkontinencia) miatt indokolt eltérő eljárási sémák kidolgozása. Esetükben különösen lényeges a türelmes, toleráns attitűd. Az *időskorú fogvatartottak* a szégyenérzet, a megszokott közeg elvesztése, illetve az új elhelyezési körülmények miatt nehezebben viselik az egyébként is traumatikus bekerülési fázist. Egyéni és csoportos foglalkozások során kortárskapcsolatok építése, tapasztalatcsere, továbbá a közös elhelyezéssel nyugodtabb, áldozatmentes környezet biztosítható számukra.

A börtön diszfunkcionális szabályait leginkább a *hosszúidejű fogvatartottak* sajátítják el. Bűncselekményük általában nagy médianyilvánosságot kap, általános közfelháborodást keltenek a kinti és benti populáció számára, mivel szigorú ítéletükhöz gyakran súlyos bűncselekmény társul. A retribúció célpontjaiként fokozott veszélyforrást jelentenek, reménytelenségük, valamint környezetük könnyebb manipulálása miatt.

A 20 évet meghaladó szabadságvesztés-büntetésével sújtottak esetében az elsődleges cél nem a társadalomba való integráció elősegítése, hanem a börtönpopulációba való beilleszkedés. A többiekénél a mentális állapot megőrzése, az egyéni törekvések kibontakoztatása, a depresszív állapot, valamint az indulatok kezelése, a monotóniatűrési és szociális képességek fejlesztése a feladat.

A mindennapokban az érzelmi elsivárosodás, a motivációvesztés, illetve a beszűkülő jövőkép ellen (SAPSORD, 1978) az örömforrásként szolgáló tevékenység megtalálása nyújthat segítséget. Az egyéni foglalkozások, továbbá a civil szféra bevonásával a polgári személlyel való kontaktus hatékony mivolta átsegítheti a kiszolgáltatott környezetben önállóságában visszafejlődő egyént. A foglalkoztatás, munkáltatás tekintetében körültekintést igényelnek ezen fogvatartottak az önfenntartás szempontjából az időintervallum hossza miatt. Szabadulást megelőzően a több lépcsős felkészítés, a viktimizáció megelőzése, illetve a befogadó környezet előkészítése kiemelt fontosságú esetükben.

Végül a teljes populációnak kis részét képező *női fogvatartotti* csoport bemutatása következik. A kommunikációs stílus, viselkedésminta terén eltérést mutatnak a férfiaktól, így kezelésük is más. A függőség, alárendeltség, áldozattá válás fokozott veszélyforrás esetükben, szerepük kulturális szempontból erősen meghatározott. Mindemellett elmondható, hogy a legaktívabb csoport, jól motiválhatók.

Fontosak számukra a szociális kapcsolatok, ezért esetükben a biztonsági aspektusnál nagyobb figyelmet érdemes fordítani a reintegrációs feladatokra. A nők fogvatartását leginkább az nehezíti, hogy nagyrészt emocionális problémákkal küzdenek, és nagy hangsúlyt fektetnek a kapcsolati problémáikra – párkapcsolati, személyközi konfliktusaik gyakoribbak. Családi állapotukat tekintve jellemzően élettársi kapcsolatban „élő”, több gyermekes anyák. Érzékenyek, hangulatuk ingadozó, szélsőségekre hajlamosak.

Gyors észlelésük, jó megfigyelőképességük miatt fokozott felügyeletet, valamint folyamatos éberséget igényelnek az őrök részéről. A nők továbbá konformisták⁶⁰, környezetükre igényesebbek. Jobban szeretik a kisebb, zárt csoportokat. Személyközi konfliktusaik inkább verbálisan nyilvánulnak meg, mintsem fizikai agresszióban (ÁCS-BÍRÓ, 2016).

Nőkre jellemző, hogy önkárosítást végeznek, gyakran depressziósak, gyógyszerfüggők (több mint 30%-uk nyugtatókon él), illetve (közel 90%) dohányoznak – mindezt lelki sérelmeik kezelésére, felfokozott idegállapotuk megnyugtására. Ezen pszichológiai sajátosságaik miatt eltérő bánásmódot, sok figyelmet, és odafordulást igényelnek. A csoport részletesebb bemutatása a következő fejezetben kerül kifejtésre, rövid áttekintést adva a nemzetközi helyzetükről, hazai fogvatartásuk történéiről, valamint közeg-specifikus jellemzőikről.

⁶⁰ Konformitás: A büntetés-végrehajtási intézetben a belső szabályok ismeretének megfelelő, elvárt magatartás, amely gyakran jutalom elérésére irányulva nem belső indíttatású (Lásd: Szójegyzék).

2.5. KONKLÚZIÓ, KITEKINTÉS

A történeti áttekintésnek nem célja az egyes korszakok teljeskörű bemutatása. A terjedelmi keretek korlátai miatt alapot ad a nevelés és büntetés kérdéskörének megértéséhez. Jól kirajzolódik, hogy a büntetés-végrehajtást időszakonként megújuló törekvések, pólusok és ellenpólusok váltakozása, a társadalmi és elvi átalakulások hatják át. Sokáig nem beszélhetünk kiépített börtönrendszerről, egységes állami felügyeletről, törvényi szabályozásról, vagy az ezekhez szükséges személyi-, tárgyi-, anyagi feltételekről. Az adott kor szemléletét, feltételrendszerét, gazdasági és kulturális lehetőségeit, valamint értékfelfogását tükrözi az adott változás, amely nem mindig jelentett újítást.

Magyarország sok körös lemaradásban van a fejlett régiókhöz képest. Ezt az átszervezések, a változó szervezeti keretek, illetve egyes politikai és ideológiai nézetek sem pozitív irányba segítették. Amíg a nemzetközi szintéren gazdag előzmények mutatkoznak, egyházi büntetések, fenyítő- és dologházak mintáján létrehozott és tapasztalati alapon sok lépcsőben fejlesztett börtönhálózatok; addig hazánk nomád hagyományain épp, hogy elindult az egész folyamat. Országunk esetében majd ötszáz éves megkésetttség konstatálható. A második kedvezőtlen időszak a XIX. század közepén bekövetkező fegyintézeti hálózat kialakítása volt, ahol a reformeszmék helyett visszalépés következett be. Az igazi leszakadás a világháborúkat nehezen túlélve a represszív prevenció által valósult meg, amely ideológiai túlfűtöttsége miatt óriási szakadékot tett a modernizálásra törekvő nyugat és a sztálini büntetőpolitika közé.

A XX. század végén a nevelők segítőkzakerberből rendvédelmi dolgozókká avanszálását, vagy a XXI. század elején a civil szervezetek időszakos kitiltását, a közalkalmazotti státusok megszüntetését, valamint a szigorúbb rendhez kötött végrehajtás megszervezését leszámítva többségében egy irányba mutató, nagyobb váltásoktól mentes időszakról beszélhetünk. A napjainkban létező főként progresszív jellegű hazai büntetés-végrehajtás a középmezőnyben halad. Időről időre újra felzárkózva, jellemzően centrális formában beépítve a fejlesztéseket – bár tapasztalati háttér és kiforrottság nélkül –, jelenleg a túlszabályozott rendszer furcsa elegyét adja a világon ismert fokozatos modelleknek.

Ha a büntetőjog az állami önkényt, kegyetlenséget testesíti meg, nem látja el valódi feladatát, amely az igazság megismerésének legbiztosabb útja lenne (KORINEK, 2010). Miként Bőjte Csaba mondja „... az emberből sem lehet durvasággal, erőszakkal a jót, az értéket felszínre hozni. Nem lehet jobbra gyűlölni, bombázni, kényszeríteni senkit...” (BŐJTE, 2015:15). A történeti háttér vizsgálata során azonban sok esetben azt tapasztaljuk, hogy a társadalmak épülését bizonyos esetekben azért nem szolgálja a hatalom, mert önmaga sem erkölcsös. A büntetés és a bűn látszólag összekapcsolódnak, mégis külön életet élnek. A büntetés nem a bűnt, hanem a kulturális mintákat, a bűnözést, az emberről, hatalomról való aktuális tudáshalmazt tükrözi (LŐRINCZ, 1995), sok esetben annak megtorló, erőszakos eszköze.

A büntetőpolitika központi eleme a törvény betartatása megtorlás, büntetés által, összetevői a *törvény*, a *sértett*, és az *elkövető*. A helyreállító igazságszolgáltatással komponenseiben megegyezik, céljában azonban eltér. Utóbbi a fogvatartottak jogainak és szükségleteinek a kielégítésére törekszik, a megbocsátásra alapoz a felelősségvállalás, a belátás és jóvátétel által.

Roach (1999) a hagyományos igazságszolgáltatás mellett a *büntetési*, ellene a *büntetés nélküli* modellt dolgozta ki. A büntetési modell a tradicionális büntetési elméletekből indul ki, elveszi az elkövető és megerősíti a sértett jogait. A büntetés nélküli modell esetén a megelőzés, helyreállítás a cél, a fájdalomkózos elkerülésével. Napjainkban e kettő olyan, mintha együtt

élne a határok elmosódásával, és a két rendszer közötti alapvető elvi különbségek figyelembevétele nélkül – különös képét adva a régi-új rendszernek.

Más aspektusból megközelítve a közvetítő elmélet szerint az *abszolút* és *relatív* iskolák tanait ötvözve egyszerre kíván a múltbeli büntetést büntetéssel, és a jövőbeni bűnisméltástól tartózkodó magatartást elősegítve a helyreállítással reagálni (KABÓDI – MEZEY, 1997). A rendszert azonban a részletek alkotják, amelyek összessége beszédesebb minden elméleti okfejtéstől. Javasolt lenne a meghatározott célhoz igazított módszertan, elv és feladatrendszer kidolgozása, pontosan lehatárolt tevékenységi körök megfogalmazása, amelyek a kijelölt szándék tényleges feltételeit biztosítják.

Az általános és szakmai képzés régóta fontos szerepet tölt be a rendszerben, bár az idők folyamán számos változáson ment át az oktatási program jellegét és célját tekintve. A szabadságvesztés-büntetés egy olyan kényszer, amely kiszolgáltatott, uniformizált, megfosztó volta az egyén alapvető ellenszenvét váltja ki, kevéssé nyújt megfelelő közeget a neveléshez. Máig szélsőségek között mozog a kell-e, lehet-e, hogyan lehet nevelni kérdésköre a büntetés-végrehajtásban – és azon kívül is.

A javító-fegyelmező eljárásokról az egyéni tapasztalásra, a személyes és szociális kompetenciák fejlesztésére helyezték a hangsúlyt, a sikeresebb társadalmi beilleszkedés reményében. A jogszabályi keretek pontos elvárásokat támasztanak a büntetés-végrehajtás felé, egyik fő feladatának tekintve az egyén reszocializációját, reintegrációját, de kényszerrel ez nem lehetséges. A pedagógia alapvetően az egyén, a belátás, és a belső motiváció mozgósítását tűzi ki céljául. Amennyiben ez kényszerrel valósul meg, nem beszélhetünk pedagógiáról.

Az elzárást megelőző szociális szinterek (család, iskola, társas közeg) hiányosságai nem pótolhatók. A hátrányok azonban enyhíthetők, amennyiben az egyén motivált a saját fejlődésében. A műveltség mellett a morális, viselkedésbeli, kommunikációs, illetve önismereti hiányosságokkal is érdemes foglalkozni, hiszen együttesen vezethetnek személyiségfejlődéshez. A modern rendszerek korszerű nézeteket vallva a befolyásolás, javítás által a büntetés-végrehajtáson belüli és a szabad életbeli sikeres boldogulást igyekeznek elősegíteni, azonban jelenleg még eltérő, illetve kiforratlan metodikával.

Már a kezdetektől fogva szerepet kapott a módszerek és eljárások kapcsán a nevelés a börtönártalmak csökkentésének, illetve a reszocializációnak a céljából. Visszatekintve a nevelés funkciója és célja koronként, kultúránként, valamint nézeteként eltérő. A jog eszközeként különböző szempontok szerint szerveződő, tisztázatlan tevékenységnek számított (MÓDOS, 1996). A szabadságvesztéssel járó büntetést sok esetben a nevelés, a jogkövetésre szoktatás, a bűnisméltástól való visszatartás eszközeként értelmezték. A szigorú megtorlás azonban nem eredményezett egyszer sem oly visszatartó erőt, amelynek hatására a bűnelkövetés visszaszorult volna lényegesen. Ezért is keresték a kulcsát a nevelésben.

Az ókorban már Protagorész, a görög bölcselő is úgy tartotta, hogy értelmes lény a jövő érdekében büntet, majd Platón is a megjavítás, átalakítás gondolatairól ír, azonban megvalósulásának konkrétumairól keveset tudunk (FÖLDVÁRI, 1970:43). A középkori és újkori nevelésben sem merült feledésbe a javítás gondolata, de csak a XVI. századtól fordul nagyobb figyelem rá. Míg a kezdeti időszakban a nevelő célzatú megtorlás és elrettentés dominál, a fenytőházi eszme a munka általi nevelést részesítette előnyben. Az emberi magatartás vizsgálata, a különböző büntetőeljárásokkal való kísérletezés fókuszja a bűnisméltés megelőzése érdekében leghatékonyabban megvalósítható módszerek feltérképezésére esett.

A XIX. század nevelőbüntetés fogalma hazánkban a dualizmus során teljesebben ki, amikor a legnagyobb lépéseket tették meg a modern szemléletű – ma is megfontolandó célokat támogató – börtönoktatás megvalósítása felé. A reintegrációs eszme alapját adó erkölcsi nevelés, oktatás és munkáltatás szakított az addigi nézetekkel. Majd a második világháborút

követően újabb visszaeséssel a szocialista embertípus formálásával, lényegében előlről kezdődött az építkezés a szovjet modell után. Nem beszélhetünk sem a *kezelés*, sem a *kényszernevelés*, sem az 1960-as évek *átnevelése* kapcsán igazi nevelésről. Nem merül(het) ki a nevelés az elítéltek pusztá oktatásában, mert tartalmi háttére attól többet feltételez. Főként nem húzható kapcsolat azon rendszerekkel, ahol a megtorlás, mint fogalom létezik.

A javító-fegyelmező nézőpontról mára áttevődött a hangsúly a személyiség, valamint a szociális készség fejlesztésére, s bár megvalósításának módjai kidolgozatlanok, akadoznak, az elméleti keretrendszer pozitív képet mutat. Jellemzően zárt, esetenként félig nyitott intézetekben használják a kezelési elemeket, nagy hangsúlyt fektetve az elkülönítésre, differenciálásra. A teljes foglalkoztatásra törekvés, a különböző pályázatok vagy alapítványok által finanszírozott resztoratív törekvések dicséretesek. A resztoratív módszerek átvétele és megvalósítása azonban a közösség jelentőségének csökkenése, az individualizáció, valamint a különböző érdekcsoportok ellentétes nézetei miatt akadályozott. Jellemzően hazánkban, ahol az állami befolyás kiterjesztett, a civil szerveződések még napjainkban is kezdetlegesen működnek.

Ahogy a szegénygondozás, úgy a törvénykezés és a büntetés is a közösségi platformról az állam irányába tolódott el. A vérbosszú-kötelesség, a magánvégrehajtás, a nyilvános büntetések helyett a büntetőjogi büntetés által a közjogi szankció került fókuszba, nagyobb teret engedve a börtönöknek. A szociális szféra sikertelen segélyezési rendszerei predestináltak a büntetőjog térnyerését (MEZEY, 2012). Míg régen a szoros együttműködésen alapuló közösségek egyes esetekben önmaguk határoztak, mára a konfliktusrendezési metódust az állam sajátította ki (BARABÁS, 2005). Ahol a társadalmi szabályok nem működnek, ott jogszabályokra van szükség. De a példamutató, szabálykövető, közös javakat értékékként kezelő társadalom helyett sok esetben züllesztő, se az integrációt, sem pedig a reintegrációt elősegítő közegben él az egyén. Magára hagyott, cél nélküli személyekkel találkozunk, akiknek az alapvető emberi szükséglete, a valahová való tartozás bűnözői szubkultúrában talál kielégítésre.

A szabályzásban foglaltakkal ellentétben a valós kép nem az, hogy a napi normarendszer és a társas érintkezés szabályait tükrözi a bv. (6/2015 (I.20.) BvOP). Mindinkább antiszociális szabályok szerint működik a fogvatartottak irányítása, a társadalom másik felétől eltérő szabályrendszerek mentén. Az elzárás, mint a rendfenntartás egyre erősödő eszköze, egyre gyakoribb használatával lezülleszt a börtön és az igazságosság közötti viszonyt. Az ennek következtében létrejövő túlsúlyosság nagy terhet ró a fogvatartotti és a személyi állományra egyaránt. Az ezzel foglalkozó tanulmányok (JUHÁSZ, 2014; PALLO, 2015; BOGOTYÁN, 2015b; TALLÓDI, 2016; CSÓTI, 2015) tanulsága szerint, a csökkentést jellemzően férőhelybővítési-, börtönépítési projektek, telítettség-kiegyenlítési programok, vagy a büntető törvénykönyv alakítása által igyekeznek elérni az európai országokban.

Magyarországon komoly forrásbevonást igényelt a férőhelybővítési program, amelynek keretében börtönépítés⁶¹ helyett, a 2020-as évben 10 büntetés-végrehajtási intézet területén közel 3 000 új férőhely létesítése valósult meg.⁶² A meglévő börtönök mellett felépült könnyűszerkezetes új épületszárnyaknak köszönhetően egyrészt a börtönrendszer évtizedes telítettségi problémáját oldották meg, másrészt megszüntették a kártalanítások jogalapját. A beruházások időszerűek voltak, közösen szolgálva az államháztartás kiadásainak csökkentését, a bv. szervezet fejlesztését, és a fogvatartottak megfelelő színvonalon történő elhelyezését. Az

⁶¹ A 2015-ös 900 férőhely bővítés után elfogadták a börtönépítési programot, amely 1 db 1 000 fős, valamint 8 db 500 fős büntetés-végrehajtási intézet, továbbá 1 db bv. kórház építését irányozta elő.

⁶² Állampusztán, Pálhalmán, Sopronkőigán, Szegeden 110-110 fő, Tökölön 220 fő, Baracsán, Veszprémben 330-330 fő, Kiskunhalason, Tiszalökön 440-440 fő, illetve Miskolcon 550 fő befogadására, összesen 2 750 fogvatartott számára.

uniós normák, valamint a hazai jogszabályok szerint épült új objektumok összesen 26 000 négyzetméterrel növelték a fogvatartottak területét. A gyorskivitelezésű konténerbörtönök rövidtávon való megtérülése egyértelmű, hosszútávon a fenntartási költségek okozhatnak nehézségeket. Az épületegyüttesek stílusa egyértelművé teszi, hogy nem a félig nyitott, nyitott börtönmodell felé halad a rendszer.

A nyitott börtönépítészeti elv, amelyben a biztonsági szemlélet dominanciája visszább szorul, főként angolszász és skandináv országok mintáján. Központba kerül az egyéni felelősségvállalás, nagyobb teret adva a társas közeg, a fejlődés, valamint a sikeres visszailleszkedés lehetőségére. Alkalmazása kizárólag olyan egyének esetén járhat sikerrel, akik változásra motiváltak, képesek és alkalmasak a személyiségfejlődés tekintetében. A több évszázados közösségi autoritás általi büntetés után a helyreállító igazságszolgáltatás nyújthat megoldást a tradicionális igazságszolgáltatás helyzetére, a sértetti jogok figyelembevételétől függően (KISS, 2006). Ehhez a börtönpszichológia identitásának, illetve a nevelési funkciónak kell erősödnie, amelyek az évszázadok során változó szerepeket kaptak, főként sokadlagos tényezői voltak a büntetés-végrehajtás belső világának szerveződésében.

Az alternatív büntetések, félig szabad rezsimek és más rugalmas büntetés-rendezések előtérbe helyezése szükséges az egysíkú bebörtönzéssel szemben (VÓKÓ, 2012) a nevelési paradigma megerősítéséhez. Viszont fontos, és minden visszailleszkedési, helyreállítási nevelő folyamat szükséges feltétele, hogy ne csak bűnözőként lássanak valakit. A rehabilitációs ideológia öt komponense: munka, iskola, erkölcsi hatás, fegyelmezés, érzelmi képességek orvoslása – amely adekvát érzelmi képességek meglétét feltételezi minden fél részéről. Abban az esetben, amennyiben a detotalizálódás irányába el is mozdult a szervezet a jogharmonizáció végett, a társadalom attitűdje nem követte a változást. Továbbra is a biztonság illúziója, a retribúciós szemlélet, a rehabilitációban való hitetlenség, az elzáráscentrikus büntetés jellemzi (FLIEGAUF, 2008). A kollektív felelősség és a rendszerszemlélet hiánya mellett ez a hozzáállás kizárja a hatékony neveléstudományi munkát. A Büntetés-végrehajtási Szervezet reflektálása a helyzetre kedvező a különböző platformokon való megjelenéssel, amely nemcsak a társadalmi érzékenyítés jó eszköze, de a kedvezőbb pályakép kialakításához, a közvélemény reális tájékoztatásához, valamint a fogvatartotti világ megértéséhez is hozzájárul.

Az átmeneti időszak vívmányai a progresszív rezsimek kategóriák, a kondicionálás bevezetése, a pártfogó felügyelő tevékenysége, a segítő szakemberek bevonása központi pályázatok, illetve civil szervezetek által új korszakot nyit a büntetés-végrehajtásban. De ahogy Vókó György (2012: II/a) bekezdés) írja: *„Messze állunk még azonban attól a börtönigazgatási modelltől, amelyben a fogva tartott ember megtartja mindazokat az »emberi és állampolgári jogokat, amelyek „összeegyeztethetőek” a büntető szankció végrehajtásával és az intézmény biztonságával.« Márpedig ez az egyedüli logikai elv, ha a szabadságfosztó büntetés valójában nem száműzés, ami végképp megszabadítja a társadalmat a „normális” életre alkalmatlan elemektől, hanem épp fordítva, többé vagy kevésbé hosszú menet a börtönből való kijövet felé.”*

A börtön tekintélyelvű, természetellenes, korlátozó rendszeréhez való alkalmazkodás⁶³ a védekező mechanizmusok erősödéséhez (HUSZÁR, 1995) és az autonómia leépüléséhez vezet, nem tekinthető pozitív változásnak sem a reintegrációs célt, sem a személyiségfejlesztést szem előtt tartva. A büntetés-végrehajtás nem teremthet eleve alkalmatlan helyzetet, hiszen célja a hátrányok kiegyenlítése, az egyén magatartásának áthangolása. A diszfunkcionális hatások elkerülése érdekében az integráció megvalósítása és a biztonsági célkitűzés összekapcsolása gondos mérlegelést kíván, egységes nézet kialakításával és hozzá kapcsolódó módszertan kidolgozásával.

⁶³ Börtönadaptáció: A bv. intézet társas környezetéhez való alkalmazkodás (Lásd: Szójegyzék).

3. NŐI BŰNÖZÉSMAGYARÁZATOK – KÖZEG-SPECIFIKUS JELLEMZŐK

A börtönoktatás sikerét az adhatja, hogy az egyénre a legnagyobb társadalmi és kulturális hatást a tevékenységek által a határokra helyezett átmeneti állapotban lehet gyakorolni. A női bűnelkövetőknek eleve marginalitásukból ered sérülékenységük, de ezzel együtt erejük is, mert életükben állandó hatótényező (DI BLASIO, 2014). A bv. intézetben tartózkodás olyan életszakasz, amely az előző szerepek átalakulásával és egy speciális szerep megjelenésével jár. Az eltérő helyzet fizikai, mentális és lelki változást, illetve azzal új szerepfeladatokat generál. Ez a határhelyzet könnyen előidézi a határátlépést. Felnőttkorban már nem beszélhetünk szenzitív periódusokról, így ez az átmeneti állapot adhat lehetőséget az egyén fejlesztésére.

A fogvatartottak esetén az átmenet három szakasza jól azonosítható. A szabadságvesztés-büntetést megelőzően a *szabad élet* a meglévő, rögzített szabályok és feltételek közege, amelyből kiszakad az egyén egészen a szabadulást követő *reszocializációig*. Az első és harmadik fázis között az átmenetet a *büntetés-végrehajtási intézetben töltött idő* jelenti ezen értelmezésben, ahol sem a múlt, sem a jövő tulajdonságai nem teljesülnek (GENNEP, 2007), az egyén státusza megváltozik.

Természetesen az átmenet az élet szerves része, amely egyaránt hordoz magával pozitív és negatív változásokat. Az elítéltek szemszögéből nézve azonban fokozott jelentősége van, hiszen a szokás, az elrendezett pozíciók helyett egy ismeretlen, korlátozó közegbe kerülnek (SZENTE, 2016). A büntetés-végrehajtás zárt világában megváltoznak a mindennapi élet keretei, az egyén olyan belső vívódásokon megy át, amikor fokozottan jelentkeznek az önazonosság-keresés problémái.

A csoportos helyzetben megélt tapasztalatok alapján az emberek legtöbbször a szerepeiket sorolják fel. A börtönben a szerepek is átértékelődnek, markánsan módosulnak. Általánosan jellemző, hogy az egyén a túlélés érdekében asszimilálódik, felveszi az új szerepkörhöz társuló jellegzetességeket. A csoporton belül az egyenlőséget az egyforma öltözet, az azonos szabályok és elvárások adják. A szociális struktúrák, közösségi hierarchiák felbomlanak, helyükbe újak jönnek létre. Turner (2007) munkáiból kiindulva így a fogvatartotti lét felfogható egy köztes, bizonytalan, határhelyzeti állapotként.

Ebben a fejezetben a női fogvatartotti populáció pozicionálása, jellemzése történik. A női bűnelkövetők indítékai, habitusa és jelleme szempontjából az elemzéshez fontos a női szerepek átalakulásának bemutatása is. Vizsgálatunk primer és szekunder adatokra támaszkodik, nyomtatott, kéziratos, valamint statisztikai és elektronikus forrásokat felhasználva. Feltáró kutatásunk a tradicionális és modern női szerepekkel összefüggésben a nők fogvatartásának helyzetét mutatja be, a bűnelkövetési tendenciák történeti alakulásával, nemzetközi kitekintéssel. A kriminális karrier és a közeg-specifikus jellemzők ismertetése szakirodalmi forrásokra támaszkodva történik.

3.1. ELMÉLETI KERET – A NŐI BŰNÖZÉS MULTIFAKTORIÁLIS MEGKÖZELÍTÉSE

A női deviancia speciális attitűd, amelynek okait számos kutató vizsgálta. Egészen a XX. századig a férfi szerzők általi értelmezések egysíkúnak tekinthetők, majd a bűnözés összefüggéseit illetően a feminizmus hatására új perspektívák nyíltak meg (KORINEK, 2006a).⁶⁴ A mozgalom ráirányította a figyelmet az igazságtalanságokra⁶⁵, de azt nem igazolta egyértelműen, hogy a női bűnözés arányszámai összefüggést mutatnának a szerepkényszereiktől szabaduló és önmegvalósító modern nők elterjedésével (ADLER, 1981). A női bűnözés oka és motivációja multifaktorális (PREGUNNÉ, 2011), *biológiai, pszichológiai és szociológiai* szempontból kutatott, számos magyarázatot kínáló terület (NAGY-SCHOTTNER, 2012; BORBÍRÓ et al., 2019).

A korai elméletek a *biológiai koncepciók* terén születtek Lombroso – Ferrero (1895) a női bűnözés okát a szerkezeti, pszichológiai, és lélektani alsóbbrendűségben látták. A férfias tulajdonságokkal rendelkező született női bűnöző az, aki csalásra, szélhámosásra hajlamos. A női bűnözők fejlődésben való visszamaradottságával magyarázták a női született bűnözők alacsonyabb számát. Emellett azonban eredményeik szerint a feminin jelleg nem mutatott összefüggést a bűnözéssel. Wuffen a szexualitás megnyilvánulásaként fogta fel a női bűnelkövetést. Weininger – Weinberg nemi sajátosságként az intenzitásnak tulajdonította a nők kisebb bűnözési arányát, s Schöfer az emancipációval nem párhuzamosan haladó kriminalitásra hívta fel a figyelmet (BORBÍRÓ et al., 2019).

A modern biológiai elméletek fejlettebb kutatómódszertani alapon a környezet szerepét sem hagyták figyelmen kívül. A *bioszociális kriminológia* összefüggésbe hozta a genetikai, élettani, és a biológiai tényezőket, azokat egymással kölcsönhatásban vizsgálta. Az eredmények értelmezési keretét Brown és munkatársai (2013) által összeállított leíró modellek⁶⁶ adják (BORBÍRÓ et al., 2019).

A *szociológiai koncepciók* esetén Quetelet szerint az ok a nő életmódjában, szokásaiban keresendő, míg Colajani úgy vélte, hogy a társadalmi viszonyokban rejlik (BORBÍRÓ et al., 2019). Luke Owen Pike (1869) úgy gondolta, nagyobb fizikai erőnlét szükséges a bűncselekményekhez, amely a nők esetében a fizikai adottságok miatt kisebb arányban kivitelezhetők. Véleménye szerint, a modernizáció hatására ennek azonban egyre kevesebb szerepe lesz, így prognosztizálható a női elkövetők számának növekedése.

A korai elméletek a (férfitől: apa/férj) gazdasági szempontú függésre vezetik vissza a női bűnözés alacsony számát, amikor nincs ok és lehetőség a bűnelkövetésre. Míg mások a

⁶⁴ A választ kereső feminista irányzatok terén nagyon eltérő nézőpontok uralkodtak. Meghatározóan négy iskoláról beszélhetünk (RAFTER – NATALIZIA, 1981; MESSERSCHMIDT, 1986; BORBÍRÓ et al., 2019). A *liberális* a bűnözéssel kapcsolatban a két nem eltérő szocializációját jelölte meg okként, míg a *marxista* a kapitalizmus eredményének tartotta. A *radikális* irányzat a bűnözést a férfiak által gyakorolt kontroll egyik eszközének tekintette. A *szocialista* fókuszában a kapitalizmus és a patriarchátus közötti viszonyrendszer állt, nézeteik szerint a hatalmi egyenlőtlenség hatással van a bűnözésre.

⁶⁵ A nőmozgalmak eredményeként a nemi erőszak büntetésének szigorítását, a pornográfiaellenes törvényhozás beindítását, a nők feljelentési hajlandóságának növelését érték el. Emellett a családon belüli erőszak kutatása fókuszba került, a nemi erőszak felfogását új keretbe helyezték (SIMPSON, 1989).

⁶⁶ A biológiai és társadalmi tényezők kapcsolatának értelmezésére négy modellt különböztetünk meg egymástól. Az addiktív modell alapján a tényezők viselkedésre gyakorolt hatása összeadódik, míg a korrelációs modell úgy tartja, hogy a biológiai tényezők közvetetten fejtik ki hatásukat például a hajlam növelésével. A szekvenciális modell szerint a külső hatások befolyásolhatják az egyén biológiai működését, a multiplikatív modell pedig a tényezők együttes felerősítő hatásáról szól.

társadalmi kontroll erősebb érvényesülésének, visszatartó erejének tulajdonítják. Engels (1977) a társadalmi osztályok megjelenéséhez kötötte a női bűnözés megjelenését, amikor az anyajogot megdöntötték. Aschaffenburg nézetei a munka kísérő elemeiben látta a probléma forrását, szemben Angyal Pál (1928) és Vámbéry Rusztem gondolataival, akik a nők passzív társadalmi szerepvállalásában vélték felfedezni a kevesebb női bűnözés okát. Thomas (1923) szintén társadalmi okokat talált, véleménye szerint a kialakított szerepelvárások és értékek, valamint a meglévő vágyak és kívánságok kielégítése ellentmondásosak. A liberalizációs elmélet megjelent többek között Adler (1975) és Simon (1975) munkáiban, amely kiemelte, hogy a nők hasonló mennyiségű bűncselekményt követnének el, ha a férfiakkal azonos körülmények között élnének.

A pszichológiai irányzatok esetén viszonylag kevés bűnözéstudományról beszélhetünk, főként az emberi viselkedést magyarázó megközelítések kaptak központi szerepet.

A XX. század elején megjelent már az a gondolat Freudnál (1914), hogy a női lét a férfiakéhoz képest egy alacsonyabb létforma. Az úgynevezett péniszirigységgel magyarázta a női bűnözést. Elmélete napjainkban nem meghatározó, szemben a pszichoanalitikus irányzat más képviselőivel. Bowlby (1951; 1969) és Harlow kutatásai alátámasztották a kötődéstudományt kapcsán, hogy az antiszociális hajlam és a korai anyai depriváció között kapcsolat van.

A tanulástudományi paradigma a külső ingerek és az arra adott válaszigény közötti összefüggésekre hívta fel a figyelmet. Pavlovot (1953) a klasszikus kondicionálás, Thorndike (1911) és Skinner (1938) munkásságát az operáns kondicionálás kapcsán érdemes említeni. Bandura (1977) a társas tanulástudományt, Jeffery (1965) a differenciális megerősítés elméletét, míg Burgess és Akers (1966) a differenciális asszociáció-megerősítés elmélet kidolgozóit voltak. A bűnelkövetést a többi viselkedéshez hasonlóan a társas interakció, illetve a kommunikáció során sajátítja el az egyén, amelynek meghatározó színtere a család, a szubkultúra és a kulturális szimbólumok (pl.: könyv, médiumok). A kriminális életutak esetében is a tanulás túlnyomó részt abban a csoportban zajlik, ahonnan a legtöbb megerősítés érkezik.

A személyiséglélektan területén Merton kutatásaiban a társadalmi háttérre helyeződött a hangsúly. Allport (1980) úgy vélte, hogy személyiségünk meghatározza viselkedésünket, gondolkodásunkat. A bűnelkövetésre hajlamosító jellemvonások közül az impulzivitást, az agressziót, a kockázattudományt, a szenzoros élménykeresést, a gyenge empátias készséget és önkontrollt emelte ki. A bűnelkövetéssel egyértelműen kapcsolatban álló kriminogén személyiségstruktúrát azonban nem azonosítottak. Eysenck (1947; 1959) szerint az idegrendszer egyes öröklött tulajdonságai határozzák meg a személyiség alapvető jellemzőit, alapidimenziói az extravertió és a neuroticizmus. A viselkedésben viszont a szocializáció is fontos szerepet játszik. Az idegrendszeri jellemzőkkel összefüggésben nagy befolyással van az egyén kondicionálhatóságára, taníthatóságára. Az általa kidolgozott személyiségteszt nem alkalmazható minden esetben, de összetett és koherens képet nyújt a bűnelkövetések magyarázatához.

A kognitív pszichológia képviselői közül Kohlberg (1969) erkölcsi fejlődéstudományt – amelyre kitérünk még a 4. fejezetben – meghatározó saját vizsgálataink szempontjából. A morális ítéletalkotás és érvelés fejlődése terén az empirikus kutatások alátámasztották, hogy a bűnelkövetők általában megrekednek a prekonvencionális szinten. Jellemzőek a kognitív torzítások, mint például az áldozathibáztatás. Yochelson és Samenow (1976) a kvalitatív kutatási eredményeik alapján 52 jellegzetes gondolkodási hibát, stílust azonosítottak a bűnelkövetők esetén – mint az elvont gondolkodás vagy az empátia hiánya, illetve a felelőtlen döntéshozatal.

Göppinger nézetei szerint „nem lehet ... a kriminalitás szempontjából releváns semmiféle olyan női specifikus személyiségvonást megjelölni, amely lényegileg különbözne a férfitől” (RASKÓ, 1978:254). Ennek cáfolatára a továbbiakban néhány álláspontot mutatunk be, amelyek a pszichés háttér feltárásával segítenek a női bűnelkövetők megismerésében.

Míg az 1960-as években túlnyomóan a férfiak tették ki a bűnözési statisztikák nagy százalékát, a nőket szignifikánsan kevesebbszer állították bíróság elé (közel a populáció ötödét). A különbség ezzel párhuzamosan a szabadságvesztés-büntetés kapcsán is megfigyelhető, a fogvatartottak mindössze huszada volt nő (KORINEK, 2006a). Ezt követően csak az 1970-es években kezdték vizsgálni a női bűnözés témáját, s bár eltérő álláspontokkal találkozunk (BRÖCKLING, 1980), a kutatók abban egyetértettek, hogy az elnyomó mechanizmusok által specifikusan meghatározott pszichoszociális helyzet alakul ki. A konfliktusos alaphelyzetekben a nők által tanúsított alacsony megoldási stratégiákat mutatja az egyes bűncselekménytípusokban összpontosuló elkövetések aránya is.

Az áttekintésből jól látjuk, hogy az egyes teóriák magukon hordozzák az adott kor nőkkel kapcsolatos sztereotípiáit, valamint a kutatási eredményeiket a férfiakhoz viszonyítva fogalmazták meg. A sztereotip ábrázolások napjaink büntetés-végrehajtási kezelési programjain is tetten érhetők, jelen vannak a kortárs kriminológiai elméletekben.

A legújabb kutatási témák között az endokrinológiai és biokémiai anomáliák esetén meg kell említenünk a hormonális különbségekre alapozott, a két nem közötti eltérő bűnözési tendenciák vizsgálatát. A bűnelkövetéssel összefüggésbe hozott biokémiai tényezők sokfélék. A premenstruációs tünetegyüttes és az erőszakos bűnözés időzítésének kapcsolatát a régebbi tankönyvek is széles körben tárgyalták (HENTIG, 1963), a későbbi kutatások azonban egyértelműen ezt nem támasztják alá (ADLER – MUELLER – LAUFER, 2000). Mindkét nem esetében az emelkedett *tesztoszteronszint* és az *antiszociális, agresszív viselkedés* között pozitív korrelációt mutattak ki, azonban nem egyértelmű, hogy mi áll ennek oki hátterében. Számos kutatási eredmény a kortizol, illetve az antiszociális viselkedés közötti pozitív irányú összefüggésről számol be. A neurotranszmitterek vizsgálatakor a bűnelkövetéssel a dopamin és a szerotonin ingerületátvivő anyagokat, valamint a lebontásukért felelős enzimet hozták összefüggésbe (BORBÍRÓ et al., 2019).

Az egyén megfelelő fejlődéséhez és működéséhez szükséges tápanyagbevitel hiánya, az összetevőkre való érzékenység, valamint az allergiás, vitaminhiányos állapot is növelheti az agresszív, kriminális viselkedés valószínűségét. Főként a nagymértékű szénhidrát és cukor fogyasztás által előidézett reaktív *hipoglikémia* játszhat szerepet – bár a kutatási eredmények ellentmondásosak. Az étrend mellett meghatározó a toxikus anyagok, pszichotróp szerek hatása, amelyek súlyos, visszafordíthatatlan károsodásokat idézhetnek elő, kriminológiai szempontból magas kockázati tényezők (BORBÍRÓ et al., 2019).

A született bűnözők könnyen felismerhetők a *testi és lelki rendellenességek* alapján, amelyeket stigmatként definiáltak. A bűnözői hajlam veleszületett, illetve örökölt megnyilvánulása kapcsán az elmélet vizsgálta például a pirulást, amelyre a nők esetében a gyilkosok 79%-a, a tolvajok 90%-a volt képtelen. Ezt a bűnös, ledér élet következményeként tartották számon (LUKÁCS, 1971). Ma már ezen nézetek kevéssé állják meg a helyüket.

A hagyományos és molekuláris viselkedésgenetikának köszönhetően azonban egyre pontosabb ismeretekkel rendelkezünk a bűnelkövetés háttéréről. A korai és tartós traumák – a folyamatosan magas *kortizolszint* – miatt a stresszhormon jelentős változásokat indukálhat a fejlődő agy szerkezetében és működésében. Megváltoztathatja az egyén stresszre való érzékenységét, illetve reakciómintázatát, amely depresszív, szorongó, kriminalizáló magatartáshoz vezethet (BORBÍRÓ et al., 2019). A terhesség alatti ártalmak, vagy a szülés során jelentkező komplikációk további lehetőségei a központi idegrendszer károsodásának, s ezáltal a bűnelkövetésre való hajlam növelésének.

A kognitív képességek és a bűnözés közötti összefüggést régóta vizsgálják (IRK, 1912; FÖLDEVÁRI – VIGH, 1974; HIRSCH – HINDELANG, 1977), s úgy tartják, hogy a bűnözők *intelligenciaszintje* általánosságban alatta marad a társadalmi átlagnak. Az állítás azonban nem minden bűncselekménytípus kapcsán helytálló. Goddard az intelligenciát öröklött tényezőnek tartotta, amely jósló lehet a későbbi deviáns viselkedés szempontjából. Sutherland (1931) eredményeit látva, a kriminalitás szempontjából az IQ nem releváns mérőszám, míg Hirschi és Hindelang (1977) a bűnözéssel való szoros együttjárását vizsgálta. Bizonyítást nyert, hogy a verbális IQ és a bűnelkövetés között összefüggés van, erőssége és természete azonban továbbra is vita tárgyát képezi.

A XX. század kutatási eredményei ambivalens vonatkozásokat mutatnak. Az azonban tény, hogy az alacsonyabb IQ korrelál az iskolai teljesítménnyel, amely hatással lehet a későbbi bűnelkövetői magatartásra (ATKINSON et al., 2005). Az iskolától elforduló egyén sikertelensége miatt új közeget keres magának. Olyan kapcsolatokat alakít ki, amelyekben a kriminalitás, illetve a társadalomellenes magatartás hatása erősödik.

Eysenck szerint a bűnözés tanult viselkedés, így inkább nevelési kudarcként fogható fel, mintsem tanulási célként (EYSENCK, 1977). A deviáns magatartás lényegében a társadalom által *elvárt magatartásformák* elsajátításának sikertelen elsajátítási következményeként jön létre. A napjainkra jellemző apanélküli társadalomban ez a fiúk esetében nagyobb arányban jelent problémát. A normakövető viselkedés elsajátítása a tanulási folyamat részeként gyermekkorra koncentrálódna, amikor a szükségletek és szenvedélyek szabályozását elsajátítja az egyén. Mindehhez a család szerepe nélkülözhetetlen, hiszen erősen közvetítőhöz kötött, mintakövetésre épül. Amennyiben a családban nem érvényesülnek a civilizált viselkedés szabályai, jó eséllyel a gyermek is modellkövetőként lép fel (MEDNICK, 1977).

A női fogvatartottak gyermekkori családi viszonyainak feltárása, a kriminogén elemek által a *szociokulturális faktor* jelentőségére utal (GLUECK – GLUECK, 1971). A Glueck házaspár élettörténeti adatokat vizsgálva rámutatott, hogy a nők 78%-a marginális családi háttérből származott, 80,7%-ban fordult elő családtagjaik között bűnelkövetés, és majdnem 60%-uk rendezetlen családi körülmények között élt. Iskolai előmenetelüket tekintve 5,7% részesült szakképzésben, 95,5% formális végzettséggel rendelkezett, átlagosan 6,5 évet végeztek el. 69,1%-nál már gyermekkorban mutatkoztak viselkedési zavarok, amelyek később a párválasztásra is kihatva a férj negatív életvezetése miatti rossz kapcsolatban nyilvánultak meg (CSERES, 2000).

A felvetett szerepek igencsak jelentős hatással vannak az élet alakulására. Az egyik legnagyobb hatással a nemi identitás bír, amely az összes szerepet módosíthatja, kizárhatja, meghatározza az egyén családban és a társadalomban betöltött szerepét (GILÁNYI, 2010). A kutatások sokáig a férfiak és a nők bűnözési mintázatai közötti különbségekre koncentráltak, figyelmen kívül hagyva a *nemi, etnikai*, illetve az *osztályhelyzetet*. Azonban az elnyomás komplex rendszerét a patriarchátus és a társadalmi struktúrában elfoglalt helyzet összefüggései mentén érdemes vizsgálni.

Richie (1996) eredményei nyomán tudjuk, hogy a női bűnözésre a legnagyobb hatással a gazdasági függés, a *nemi szerepek*, és az *áldozattörténet* volt. Miller (2008) emellett a hely vizsgálatára is energiát fordított. Eredményeiből kiderült, hogy ebben is megnyilvánul a férfidominancia, akárcsak a szervezett bűnözés területén, amely a nemi szerepek által meghatározott (ZHANG – CHIN – MILLER, 2007). Hazai kutatás is alátámasztja a nők társadalmi kirekesztődését, Zentai – Tóth – Krizsán (2005) párkapcsolati erőszak áldozataiként emberölést elkövetett nők kapcsán vizsgálták a kérdést.

A nemi sztereotípiák tekintetében a *deskriptív* és *normatív* jellemzők nemcsak külső kényszerként jelentkeznek, de az énkép részévé válva az önmeghatározás fontos elemei lesznek (KOVÁCS, 2017). A nőkhöz jellemzően az intuitív, alárendelt, érzelmes, hiszékeny, gondoskodó, jó anya és feleség jegyeket társítják. Míg a férfiak szerepviselkedéséhez a versengő, agresszív, független, kockázatvállaló, domináns fogalmak csoportosulnak (NAGY, 2020). A női bűnelkövetők esetében így nemcsak jogi, hanem társadalmi normasértés is fennáll, amely a velük szemben támasztott elvárásokkal ütközik (GILÁNYI, 2010). A szerepváltozás oly mértékű személyiségkárosító hatással bírhat az énképükre, hogy gyakori a pszichoszomatikus eredetű betegségtudat kialakulása.

A szocializáció során a nők *expresszív* – úgy, mint a család összetartása, gyermeknevelés –, a férfiak *instrumentális* szerepeket – céltudatosság, családfenntartás – tanulnak, azonban ez nem minden esetben sikeres. Albert Cohen eredményei felhívják a figyelmet a férfiszerep elsajátításának problematikájára, Parsons a *kényszermaszkulánitás* kérdéskörére, míg Conell a hegemon maszkulánitásra. A bűnelkövetőkre is jellemző, férfiaktól elvárt patriarchátus szerep erőt, keménységet és hatalmat demonstrál minden helyzetben, amely a nők alárendeltségét fokozza. Messerschmidt (1993) szerint, amennyiben a férfiasság megtapasztalására nincs lehetőség hagyományos keretek között, nyilvános téren; például a munkahelyen/iskolában, sport vagy egyéb tevékenységben megélt sikerek által, akkor más utat keresnek. A privát szférában szerhasználat, mértéktelen alkoholfogyasztás, illetve garázdaság mellett a szabályokkal szembe helyezkedés, valamint az áldozat feletti dominancia kifejezése erőszakos cselekményekben nyilvánul meg.

Végül a posztmodern kutatások fókusza a média által konstruált bűnözőkép. Butler (1990) véleménye szerint a társadalmi nem egy folyamatosan változó kategória, amely a társadalmi konstrukció eredménye a nyelven keresztül. Struktúraképző erejénél lényegesebb az identitás performatív ereje, azaz az egyéni megélés, kinyilvánítás.

3.2. A NŐI SZEREPEK TÖRTÉNETI VÁLTOZÁSA

A nemek tudománya a XX. századtól bontakozik ki, amelyet elemző kategóriaként használtak (SCOTT, 2001). A *biológiai nem (sex)* az eleve adott két nem tulajdonságait genetikai, antropológiai, fizikai, biológiai, pszichológiai, valamint kognitív szempontú különbségekkel jellemzi. Olyan társadalmi konstrukció, amely a szocializáció során elsajátított szerepek, várakozások, normák összessége által meghatározza a férfiak és nők viselkedését. A jellemzőket általában feminin-maszkulin jelzőkkel értékeljük.

Beszélhetünk másrészt a *társadalmi nemről (gender)*, amellyel jelen esetben foglalkozunk részletesebben. A gender az egyén társadalmi-kulturális meghatározottságát jelölve *pszichológiai, kulturális*, illetve *társadalmi* különbségeken alapszik, a társadalmi alakulások miatt folyamatos változásokat megélve. E két fogalom kapcsolata, és részbeni egymásra épültsége mellett olyan eltérések mutatkoznak, amelyeknek köszönhetően megkülönböztetésük szükséges az egyes vizsgálatok során. A „...*társadalmi nemet ...a biológiai nem nem határozza meg közvetlenül*” (SCOTT, 2001:127), de a „... *társadalmi nem kategóriái ... egyértelműen és világosan biológiai különbözőségekhez ... kötődnek.*” (CONNELL, 1996:53).

A szocializációs hatások generációkon átívelő, hagyományos társadalmi szerepek automatikus kialakulásához vezetnek, amelyek a biológiai determinizmus mentén a nemi szerepek tanult funkcióit hívják életre. A nemi viselkedés elsajátításában alapvető szerepe van az egyén tanulási mechanizmusának, azonosulási törekvésének, a társadalom részéről pedig szocializációs erőként a közösségek elvárásai, kontrollja jelentkezik (ROSTA – ÁDÁM, 2014).

A történelem során eltérő jellegzetességeket mutatnak a férfi és női szerepek, nemcsak a civilizációk és társadalomtípusok tekintetében, de az egyes társadalmi rétegek, csoportok kapcsán is, amelyek meghatározzák az egyén jellemzőit. Mobil kategóriákat képez az adott kor ideológiájához és elvárásaihoz igazodva az *életkor*, a *vallási- és nemzetiségi* hovatartozás, továbbá a *munkáltatás*. Ahogy Beauvoir (1971:197) fogalmaz, „*az ember nem születik nőnek, hanem azzá válik*” – kulturális hagyományok, társadalmi magatartásminták, szokás- és normavilág hatására (ROSTA – ÁDÁM, 2014; KOPP, 2010; SZÁNTÓ – SUSÁNSZKY, 2010). A személyes szocializáció során kialakult társadalmi nemi szerepek erősen befolyásolják az elérhető pozíciókat, amelyekhez jellemzően nemi sztereotípiák, valamint előítéletek társulhatnak.

A társadalmi nem ezen konvenciókat nem fogadja el. Az egyén számára egyenlő lehetőségeket teremt, szélesítve érvényesülési kereteit, hogy az univerzális társadalmi rendek ellenében hasson (ROSTA – ÁDÁM, 2014). A társadalmi nem alapvető kiindulási pontja a *nemi identitás* és a *nemi szerepek* működése, amelyek elválaszthatatlanok egymástól. A *nemi szocializáció* összeköti és kölcsönösen erősíti őket. Utóbbi olyan magatartás-mintázatokat követ, amelyek az adott környezet által preferált, természetesnek tartott, és követendő értékeket közvetítenek.

3.2.1. Tradicionális női szerepek

Hagyományos szerepként tekintünk a gondoskodó, szerető anya és feleség képére, aki a patriarchális társadalomban önálló vagyonnal, döntési jogkörrel nem rendelkezett. Pozíciója erősen meghatározott volt az apa vagy férj részéről. A gyermekvállalás, a szexualitás, a párkapcsolat, a pénzügy, illetve a taníttatás a szabad önrendelkezésükön kívül esett. A nők tekintélyre a reprodukciós funkció, valamint a családban elfoglalt szerepek által tettek szert. Jellemzően dolgozó háztartásbeliként meghatározó feladatokat láttak el. A kommunikatív

cselekvés dominált a gyermekek ellátása-oktatása-nevelése, az idősek gondozás, a ház körüli teendők (anyagi helyzetől függően végzése/irányítása) kapcsán. Családi egységként a kereső férfiak mellett a társadalmi munkaszervezetben az anyagi javak előállítása, illetve a szolgáltató és szociális tevékenységek által tagozódtak be, a felsorolt feladatokon keresztül (ROSTA – ÁDÁM, 2014).

A mezőgazdasági tevékenység és a háziipar által több ezer évig a gazdasági termelés a háztartáson belül folyt, amelynek szerves részesei voltak a nők (SULLEROT, 1971). A gazdasági életben betöltött szerepüket ezáltal a háztartáshoz kötődő munkavégzés határozta meg (BURGERNÉ, 2016). Az őskorban a munkamegosztás elvén élő gyűjtögető, halászó-vadászó életmódot folytató ember mintái rögzültek, a magánszféra és közügy összemosódott. Ezt követően azonban a mezőgazdasági termelésre való áttérés felerősítette a nők jelentőségét a házkörüli munkavégzésben (BURGERNÉ, 2016), amely máig meghatározó eleme tevékenységi köreiknek.

Az ókorban a köz- és magánszféra markánsan elkülönültek egymástól; ahogy a nemek által gyakorolt szerepek, a végzett feladatok vagy az erények is. A nyilvános képviselőket, a politikát, vitát és a döntés jogát az antikvitásban a férfi privilégiumának tartották. A magánélet elzárva zajlott az otthon falai között a feleség részvételével (HORVÁTH, 2019). A nők főként kétkezi munkát, valamint termelőtevékenységet végeztek létfenntartás céljából, ezáltal munkájuk nélkülözhetetlen volt. Erényként alázatot, visszafogottságot, valamint szerénységet vártak el. A megszokott háztáji munkák mellett – szövés-fonás, tejtermék, pékáru előállítás – a hagyományos szolgáltatásokban – cseléd, piacos, szülésznő, füves asszony –, továbbá olyan szakmák művelésében jeleskedtek, mint a kovács, ács, kőműves.

A középkorban a család magánügyből a szentség által egyházi üggyé is vált, keretét a vagyon és az öröklési szabályrendszer adta. A mindennapokat, ezáltal a társadalmi helyzetet és a kapcsolatokat a munka határozta meg. A patriarchális szellemiség jegyében egy udvartartás, vagy háznépe élt nagy közösségi terekben együtt minimális intimszféra mellett, amelyet a vérszerinti család és a szolgálók egysége alkotott. Ebben a korszakban a nő nem egyenjogú, feladatát anyaként a háztartás/udvartartás vezetése, valamint a lány gyermekek nevelése adta. A köz és magánszféra helyett létrejött társadalmi szféra a nemek szerepeit is átstrukturálta. A középkorban megszűnt a politikai kommunikáció, a diszkurzív rendszer, helyét a központosított reprezentáció vette át (HORVÁTH, 2019). A férfiak köréből került ki az elit, státuszuk – természetesen az uralkodó alá rendelve – a katonaság, a politika és a kultúra területén nyert teret (HABERMAS, 1999). A nőket az írástudatlanság, az alárendeltség jellemezte, hallgató, végrehajtó funkciójuk pedig erősödött. Tanulásra csak a jobb módú nőknek volt lehetőségük, kolostorban, zárdában, vagy házitanító segítségével (KÉRI, 1999). A munkavállalás szempontjából a nők számára mégis nagyon kedvező időszaknak mondható. Az értéke azonban kérdéses, hiszen a korban a munka nem képviselt értéket. A nők a földművelésben, a termelt felesleg eladásával a kereskedelemben, valamint a kézművesség területén helyezkedtek el. Olyan ágazatokban dolgoztak, amelyek kevésbé számítottak megbecsültnek, megmaradtak főként a háztartási munkálatoknál (SULLEROT, 1971).

A XI-XV. század lovagi kultúrájának köszönhetően a francia, spanyol udvarokból terjedt el a nők tisztelete. A férfiak védelmező funkciója a gyengébb nem, az elesettek, valamint az egyház felé nyilvánult meg. A reneszánsz utat nyitott a rétegek közötti információcserének, a tanulásnak, a tudománynak, s ezzel a fejlődésnek. A viselkedési kódexek, a hatalmi jelvények és státuszszimbólumok mellett a nők sorsa nem sokban változott a korban, hiszen vagy az egyház, vagy egy férfi szolgálatában álltak, és apácaként, illetve feleségként éltek (HORVÁTH, 2019).

Az újkor, reneszánsz, reformáció forradalmasította a munka fogalmát, értékékként tekintett rá. A rutintevékenység ellenében a teremtő, alkotó folyamatokat részesítették előnyben. A XVI. századtól megerősödő polgárság által fókuszba kerültek a különböző mesterségek, a kézművesség. A nők számára mindez negatív elmozdulást eredményezett a foglalkoztatottság minőségi szempontjából. A céhek hatására újból a mezőgazdaság, illetve a háztartás területére szűkült a tevékenységi körök (SULLEROT,1971). Helyzetüket az iskolázatásból való kizárás, az általánosságban jellemző kirekesztés is predesztinálta, hiszen ennek híján kiszorították őket a technikailag fejlettebb szakmákból, továbbképzésekből.

Az állam és az egyház szétválásával individuális területek jöttek létre, autonóm egyének csoportjai, ahol a témát a termelés, valamint a vallás adta (WOLF, 1985). A magánélet szeparáltan, az intézményi formákon kívül zajlott. A felvilágosodás mentalitásbeli változásokat hozott, a családstruktúra átalakult. Az iskolázatásnak köszönhetően emelkedett a nők életkora a házasságkötések esetében.

A falusi viszonyoknak megfelelő nagy háztartás feloszlott, a technikai civilizációhoz alkalmazkodva egyre többen hagyták el napközben otthonukat munka céljából (CSERES, 2000). Kialakultak a modern, kisebb, városi családok, mint a társadalom új alapegységei. Az értékek átrendeződésével az anya érzelmi irányítóként, a belső rendszer működtetéséért felelős személyként a művelt, derék ember nevelésében kapott szerepet. A szülői példaadás mellett fontos feladata a családnak a gyermek felnevelése volt. A tudásátadó szerepet fokozatosan az iskola vette át.

A XVIII. századot a nő évszázadaként is emlegetik, hiszen az előkelő hölgyek irodalmi szalonokat vezethettek, gondolkodók, politikusok, írók társaságában (GODINEAU, 1996). Némi rugalmasság fedezhető fel a nemi sztereotípiák kapcsán, de a nők tényleges térnyerésére nem került sor. Továbbra is a férfi családtagok jogi és szellemi függőségében éltek. A szabad véleménynyilvánítás, a közéleti színtereken való képviselés, a társadalmi szerep jelentős befolyásolása még váratott magára (HORVÁTH, 2019).

A XIX. század alapeszméje, hogy az ember csak a tevékenységben talál boldogságot. Ez az az időszak, amikor a nők az anyaság előtérbe helyezésével legmesszebb kerültek a munka világtól. Elterjedt a tökéletes anyáról alkotott idealisztikus kép (CSERES, 2000). Az otthon és a munkavégzés helyszíne szétvált egymástól, de a nők helyzetében ez sem hozott változást. Szabadidejükben elfogadott tevékenységnek minősült a hímzés, az olvasás, a festés vagy a zongorázás. A munkához való jog megtagadásával, az iparosodás, illetve a városiasodás következtében feladataik a házi munkára és a gyermek nevelésre korlátozódtak (BURGERNÉ, 2016). Ezen tevékenységi körök lesznek azok, amelyek által nemcsak a családi egyensúlyt, de a tekintélyük és hatalomvágyuk megnyilvánulásának helyét is biztosítják.

3.2.2. Modern női szerepek

A polgárosodással az individualizáció, valamint a feminista mozgalmakkal a női jogképesség (például tulajdon, munkavállalás) elismerése a társadalmi elvárások változását hozta a női szerepek tekintetében. A kétkeresős családmodell elterjedésével, amikor a férfiak is részt vállalnak a gyermekgondozás és házvezetés teendőiben, megjelentek a nyugati társadalmakban a *modern* női szerepek.

A hagyományos szerepek kiegészítéseként a nők közéleti, politikai, oktatási, munkavállalási, valamint szabadidős területeken való térnyerésével beépült a dolgozó, családfenntartó, vezető szerep. Megjelent a gazdaságilag aktív nő képe. Konfliktusgeneráló hatása az emancipált, tanult munkavállalói státuszról, valamint a reprodukciós funkcióból eredt. A gazdasági kényszer hatására a nők terhei megnövekedtek, a kiscsalád intézménye nem

tette már lehetővé a nagycsaládos életmód előnyeivel járó munkamegosztást az otthoni teendők kapcsán.

A női szerepkörök megváltozásával a bűnözői aktivitás is nőtt, kriminalitásuk átalakult. „*Bűnelkövetési tendenciájuk nem személyiségük belső struktúrájából, hanem inkább szemléletük torzulásából, normális szükségleteik irreális, antiszociális megnövekedéséből fakad.*” (HORVÁTH, 1980:9) Társadalmi harc és alku kezdődött a munkához való jog, illetve az új szerepkörökben megélhető női szerepek kérdésében (CSERES, 2000).

A társadalmi érintkezés fő helyszínévé a nagyüzemek váltak. A folyamat velejárójaként a gyárimunka a nők lesüllyedését generálta, fellendült a prostitúció. Ahogy Michelet (1860:21) fogalmaz „*Még a nőrablóknál is sokkal bűnösebbek azok, akik megnyitották a városi leányok nyomorúsága, a parasztasszonyok vaksága előtt a gyilkos üzemi munka és a bűnös gyári együttlét gyászos lehetőségét!*”. Ez azonban nem lehet egyértelmű magyarázata a testi kéjelgés térnyerésének. Tény azonban, hogy a nők nehezen tudták elhelyezni magukat az új szerepkörök szokásaiban és értékítéletében, amelynek hatására szélsőséges reprezentánsok alakultak ki.

A nőiséget túlhangsúlyozó szeretők, örömlányok, ellenpontjaként az anya, a dolgozó nő ideálja megvált minden bűnösnek ítélt tulajdonságtól, és alárendelt szerepben a *vonzóval* szemben a *hasznosat* képviselte (CSERES, 2000). Michelet (1860) gondolatai bár túlzók és érzelmileg fűtöttek, a nő gazdasági függetlenségéhez vezető út és a szexuális szabadság ténylegesen összeforr.

Más szemszögből vizsgálva a kérdéskört látjuk, hogy a nő számára a munka az egyetlen lehetőség az önfenntartásra, a függetlenségre, továbbá a nyomor elkerülésére – főként a városokban. A korszakban ehhez azonban kevésbé biztosították a szükséges feltételeket. A munkásnőt vetélytársnak tekintették, fizetése alacsonyabb volt, mint a férfiaké, képzési lehetőségeit korlátozták, és mindeközben főállásban anyai teendőket látott el. A munkásnő a megvetés célpontjává vált, mivel a közfelfogásban a nő és az ipar oximoron fogalomként élt.

Az 1920-as években megjelent a *modern nő* típusa, amely szakított a tradicionális polgári értékekkel (HORVÁTH, 2019). A nonkonformista, férfias viselkedés, életmód és öltözködés a sztereotípiákkal szemben egy önálló, szabad egyén képét festette, aki a nyilvánosság előtt akart érvényesülni. A munkaerőpiacon lassan megszokott jelenséggé váltak a nők, otthoni terheiket enyhítve megjelentek a munkaadók és karitatív szervezetek által a napközik, illetve a szociális intézmények. Cél, a munkahelyi teljesítmény növelése volt.

Míg a világháborúk idején a kieső férfi munkaerő pótlására megfelelőnek találták ezen nők foglalkoztatását, az 1929-es gazdasági világválság hatása újra negatív irányba befolyásolta a nők kereseti lehetőségeit (KASZÁS–KORÉN, 2012). Az általános munkanélküliség nagyrészen kiszorította őket a munkaerőpiacról. A nemi szerepek visszarendeződtek, azonban a lezajlott társadalmi folyamatok deviancia-forrásokat hoztak létre.

A II. világháború után a szocialista régióban a munkaeszme, a nyugati országokban a jólét következtében kapott a női nem szerepet *munkavállaló*, illetve *fogyasztó* formájában. A szolgáltatások ugyan segítettek a tehermentesítésben, de a termelői funkcióból a függés állapotába került család tagjaitól új viszonyulást, integratív felhasználó magatartást vártak el (CSERES, 2000).

A kultúráközvetítő közönségből tömeg-kultúra fogyasztó társadalom vált, amely az alacsonyabb műveltségi- és igényszinthez alkalmazkodva a gazdasági célcsoport függőségének kialakítására törekedett. Ennek jó alanyai voltak a nők, akik a vásárlók jelentős részét teszik ki napjainkig (HORVÁTH, 2019). A szocialista országokban ez a folyamat később zajlott le.

Hazánkban először az 1950-es évek gazdasági kényszere, ideológiai nyomása az értékes dolgozó nő eszményképét hívta életre, amely a negatív minősítéssel illette a kizárólag háziasszonyként tevékenykedő hölgyeket (PONGRÁCZ, 2001). A propaganda által elindított

folyamat olyannyira elérte célját, hogy a '70-es és '80-as években a nyugati eredményeket meghaladó 85%-os női foglalkoztatottság jellemezte Magyarországot – s még a '90-es évek végén is az uniós átlag feletti 64%-ot produkálta (ROSTA – ÁDÁM, 2014).

A rendszerváltást követően az eltérő gazdasági, társadalmi, politikai folyamatoknak köszönhetően a tendencia megfordult. A központi irányítás generálta változások negatívumai mutatkoztak a visszaeső foglalkoztatás terén Közép-Európában. A nőket korai nyugdíjazással, illetve a gyermekintézmények megszüntetésével tulajdonképpen adminisztratív módon igyekeztek kivetelni a rendszerből. A női munkavállalók arányában nem tapasztalható lényeges visszaesés, még a 2008-as válság hatására sem – mivel azon szektorokat, amelyben foglalkoztatták őket, kevésbé érintette (FREY, 2011).

Az egyenlőség, illetve az egyes ágazatokban és pozíciókban való női térnyerés ellenére a bérek, a vezető szerepek, továbbá a közéleti túlsúly tekintetében hátrányról beszélhetünk (ROSTA – ÁDÁM, 2014). A férfiakhoz hasonló esélyek elérése napjainkban is célként szerepel. Hazánkban a Központi Statisztikai Hivatal (továbbiakban: KSH) 2018-as adatai alapján átlagosan bruttó 17%-os kereseti résről beszélhetünk (KSH, 2018) a férfiak javára. A bérkülönbségek csökkenése, illetve a nők magasabb végzettsége pozitív irányú elmozdulást eredményezett e téren, de a jellemzően alacsonyabb bérezés⁶⁷ és megbecsültségű ágazatokban felül-,⁶⁸ míg a vezető pozíciókban alulreprezentált⁶⁹ a nők helyzete (BURGERNÉ, 2016). Már az 1957-es Római szerződés is előírja, hogy a férfiak és a nők egyenlő értékű munkáért azonos díjazásban, az alulreprezentált nem tagjai pozitív diszkriminációban részesüljenek. A nők foglalkoztatása kapcsán a hátrányos megkülönböztetés ellen az 1982. évi X. tvr. lép fel, ami a szegregálást elkerülve egyenlő kiválasztási ismérveket, bérezést, illetve gazdasági függetlenséget vár el a munkáltatók részéről. Az egyenlő bánásmód elvét megerősíti az Európai Parlament és a Tanács 2006/54/EK célja, továbbá a 2010-es Nők kartája. Magyarországon az Európai Unió szerződés hatályos szabályozása szerint, a XXI. században a nemek közötti egyenlőség az emberi méltóság tiszteletben tartásán alapul.

Az iskoláztatás, valamint a műveltségi színvonal emelkedésével a nők pozíciójának azonos mértékű javulását feltételezték a munkaerőpiacon. Azonban a biológiai szerep, illetve a munkavállalás közötti feszültséget a jogi rendelkezések sem oldották fel (KULCSÁR, 1971). Átlagos adatokat nézve a nők képzettségi szintje utolérte a férfiakét, viszont az oktatási rendszerben való nagyobb arányú részvételük⁷⁰ ezt a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) adatai szerint nem indukálta. „...*mintha hagyományként maradt volna fenn, hogy a nőknek a férfiakénál alacsonyabb munkaköri beosztás és pozíció jár a gazdaság, oktatás, tudomány, kultúra és közélet minden területén, és kisebb fizetéssel kell megelégedniük azonos munkakörökben is.*” (BURGERNÉ, 2016). Napjainkban is van, hogy a nők életkörülményei sok esetben negligálják a potenciális képességeikhez igazodó munkavégzést, megfelelő képzettség, támogató családi közeg, illetve lehetőség híján. Az elhelyezkedési tényezőket erősen befolyásolja az egyenetlen területi és az ágazati strukturáltság, illetve az eltérő szolgáltatási és intézményhálózat.

⁶⁷ Foglalkoztatási területenként és országonként változó mértékben, de legalább 10-30%-os – az elmaradott országoknál 40-50%-os – bérkülönbségről beszélhetünk (BURGERNÉ, 2016).

⁶⁸ A fejlődő országokban az állattenyésztésben dolgozók kétharmada nő, a gazdaságilag aktív, dolgozó réteg 62%-a mezőgazdasági területen tevékenykedett (BURGERNÉ, 2016).

⁶⁹ A menedzser nők foglalkoztatottsága 0,5-7%, a férfiak aránya 3-16% között mozog. Az akadémikusok között a nők aránya igen csekély. Kormányzati pozíciókban kevés nő van, a női képviselők aránya az Európai Unión belül hazánkban a legalacsonyabb mindössze 9%, míg Belgiumban 38% (BURGERNÉ, 2016).

⁷⁰ OECD országokban 2009-ben az egyetemi hallgatók 60%-a nő (BURGERNÉ, 2016).

A nők egyre szélesebb körben, jellemzően férfiasnak tekintett feladatokat vállalnak, amelyekkel együtt jár bizonyos magatartásminták átvétele is (CSERES, 2000). Az érték- és szokásrend változás azonban nem következik be egyik napról a másikra, így érzelmi-morális értékváltozás nem követi a folyamatot egyenes arányosan.

A nők helyzetét a jogi egyenlőség mellett a demográfiai téren bekövetkező változások is átalakították. Az egészségügy javulásával az átlag életkor 70-80 évre nőtt. A gyermekhalandóság csökkenésével és a hormonműködés szabályozásával lehetőség nyílt a felelősségteljes, tervezett utódnemzésre. A gyermekvállalás időszaka kitolódott, hozzájárulva a foglalkoztatottság előmozdításához. A posztindusztriális társadalomban a nemzeti jövedelem jelentős részét a szolgáltatások adják, amelyek térhódítása generálta a női foglalkoztatás arányának növekedését (BURGERNÉ, 2016). A piacorientált termelés a profitnövelés céljából az olcsóbb munkaerő, a technológiai fejlesztés, valamint a gépesítés irányába mozdult el.

A demográfiai-, gazdasági- okokon túl nem szabad elfeledkeznünk a női munka pszichológiai aspektusáról, amely szintén meghatározza a munkához való viszonyukat. Egy 1960-as vizsgálat eredményei szerint (CHAPSAL, 1960:143; GUBBELS, 1965) a nők ragaszkodtak régi státuszukhoz. Féltek az ismeretlentől, amelyben nagy szerepe van a társadalmi elvárások szerinti meghatározottságnak, az uralkodó sztereotípiáknak.

Az elmúlt évtizedekre jellemző, hogy Magyarország társadalma inkább tradicionális jellegű, amelyet számos kutatás támaszt alá (PONGRÁCZ, 2001).⁷¹ A hagyományos női szerep velejárójaként napjainkig megmaradt a háztartási-, házkörüli munka, illetve a gyermeknevelés, annak ellenére, hogy jellemzően a nők kereső foglalkozást látnak el főállásban. A házimunka végzésére szánt idő tekintetében nem sok különbség mutatkozik a háztartásbeli és az aktív kereső női réteg között (CSERES, 2000). A hagyományos szocializációs normák és a gazdasági kényszer együtt él, így egyelőre nem alakult ki új szokásrend.

Az új női szerepek mellett a férfiak oldaláról is jelentős változás figyelhető meg. A szakirodalmi áttekintés jól mutatja, az otthonorientáció, amely lényegesen csökkent, illetve a jövedelem-kiegészítő foglalkozások vállalása okán egyre kevesebb időt töltenek otthon, amelynek következtében a válások aránya emelkedett (VARGA, 1971; FALUSSY, 1990). A háztartások gépiesítése, valamint a munkát megkönnyítő anyagokkal való ellátottság mellett, a nők foglalkoztatásának elősegítésére számos családtámogató kezdeményezést, segítő intézményt hoztak létre, amely mobilitásukat növelte. Például az utódok, idősek gondozása beépült az állam feladati közé, amelynek hatására a család belső viszonyai markánsan átalakultak (CSERES, 2000).

A női szerepben a múlt és jelen együtt él, korlátok közé szorítva a nőt, még mindig az alkalmazkodást állítva fókuszba. A társadalmi megítélés kisebb toleranciát mutat a lányok deviáns viselkedése kapcsán, amely visszahat szocializációjukra. A nemi specifikumokra visszavezethető nevelési stílus a szocializáció során beépülő tipikusan nőiesnek minősített tulajdonság összességét jelenti. A lányoktól jellemzően olyan viselkedések, viszonyulások elsajátítását várják, amelyek passzívak (BRÖCKLING, 1980). A hölgyek jelentősen

⁷¹ 1974-es kutatás eredményei szerint a nők legfontosabb feladatuknak a gyermeknevelést, a háztartásvezetést, és a harmonikus családi légkör megteremtését tartották. Úgy vélték, hogy kereső tevékenységet nem kellene vállalniuk. 1991-re már a munkavállalás anyagi megfontolását hangsúlyozták, illetve a háziasszonyi létet nem gondolták kielégítő életcélnak. 2008-ban, amikor a család általánosságban már nem nélkülözheti a nő bevételeit a válaszadók 64%-ának a nézőpontja megfordult, és a nő igazi feladatának az otthon, valamint a gyermeknevelést tartotta (ROSTA – ÁDÁM, 2014).

megnövekedett társadalmi kontroll alatt élnek. A női szerep társadalmi funkcióinak fő meghatározói máig a férfiak. A nők részéről önmagukkal szemben elvárás a férfiaknak való megfelelés, az agresszió kifejezése így esetükben inkább verbális, proszociális formában nyilvánul meg (BARDWICK – DOUVAN, 1971; SEARS, 1961).

A női szerep közéleti-társadalmi helyzete történetileg tartalmazza azon ellentmondásokat, amelyek végletes megnyilvánulásai bűnelkövetéshez vezethetnek. Ezek alapján a női bűnelkövetés valószínűsége az alábbi faktoroktól függ Southerland – Cressey (1974) szerint:

- emancipációs fok az adott társadalmi helyzetben,
- faji hovatartozás,
- közösség nagysága,
- életkor,
- történeti és társadalmi viszonyok,
- család dezorganizációjának mértéke.

Minden tulajdonság genetikailag kódolt, így természetesen általánosítani nem lehet. A női szerepeket mindig a társadalmi meghatározottság, az adott kor kultúrája, eszmerendszere keretezte. Napjainkra a nemek egyenjogúságának térnyerésével általánosságban a megszokott tradicionális szerepek – amely a nőket egy alárendelt, függési viszonyba helyezte –, átrendeződni látszanak, bár területenként és osztályonként eltérő mértékben (NAGY, 2010).

3.3. A NŐI BŰNÖZÉS TENDENCIÁI

A bűnözés⁷² jellemző tendenciáinak, főbb irányainak értelmezéséhez elengedhetetlen a rendelkezésre álló adatok elemzésének szintézise. A felnőttkorú női elítéltek kapcsán a források szűkössége, azok szórványos elhelyezkedése, a statisztikák eltérő rendszere, valamint az egymásnak ellentmondó adatok jelentősen nehezítik a koherens értelmezést.

A hazai bűnügyi statisztika hármás, horizontális jellegű; pillérei a *feljelentett személyek* (akiknek az ügyében a nyomozás lezárult), a *jogerősen elítéltek* (akikre a bíróság főbüntetést, mellékbüntetést vagy intézkedést szabott ki), valamint a *fogvatartottak* (akik szabadságvesztés-büntetésüket töltik).

A bűnözés tárgyi oldala, azaz a bűncselekmények szempontjából két adatcsoportot vizsgálhatunk. Egyrészt az *abszolút számokat*, amelyek az ismertté vált bűncselekmények számát mutatják meg, másrészt a *viszonyszámokat*, amelyek kriminalitási arányszámok. Változó a felderítés aránya, többek esetén halmazati bűncselekményről van szó, illetve a bűncselekmények problémaköre is eltérő, így a lehatárolás nehéz feladat elé állítja a kutatót.

Az *ismertté vált bűncselekmények* száma állandóan változik, ennek alakulását fejezi ki a bűnözés dinamikája, amely kifejezhető a pl.: 10 000 lakosra számított gyakorisági mutatókkal. Az idősor tartós, meghatározó iránya rávilágít a trendre.

A tárgyi struktúra alapján a látens bűnözésen kívül – amelyet adatok hiányában nem vizsgálhatunk, megkülönböztetünk *vagyon elleni, gazdasági, élet- és testi épség elleni, közlekedési*, valamint a *házasság, a család az ifjúság és a nemi erkölcs elleni* stb. bűncselekményeket. A személyi struktúrában a célcsoportunk a felnőttkorú női elítéltek.

Egységes adatbázis híján, másodlagos forrásokra támaszkodva következtető, leíró, többszöri keresztmetszeti kutatást végeztünk, mivel az alapsokaságból különböző időpontokban vett egyszeri mintán történt kvantitatív elemzés. A kvantitatív vizsgálat mellett hangsúlyt fektettünk a narratív forrásokra, amely a számok mögött a történetet is bemutatják, bepillantást nyerve az igazságügyi statisztikai adatsorokon túl a bűncselekmények személyes hátterébe. A vizsgálat során nyomtatott, kéziratos, és levéltári források álltak rendelkezésünkre. A kutatás a női bűnözést, mint tömegjelenség változásait, valamint a társadalom értékítéletét a jogalkotás és jogalkalmazás változásainak hatását tükrözve helyezi középpontba (VAVRÓ, 1989).

*A hazai bűnügyi statisztika adatolásának főbb csomópontjai*⁷³

1726-1737 között elméleti adatszolgáltatás volt érvényben a Helytartótanács felé a törvényszékek részéről, azonban az utasítás többszöri kibocsátása igazolta, hogy a gyakorlatban mindez kevésbé nem valósult meg. 1757-től létezett a *rabtabella*, amit tulajdonképpen a börtönstatisztika elődjének tekintünk, hiszen a börtönben őrzött rabok főbb adatait tartalmazta, s általuk a bíróságokat ellenőrizhették. Az adatszolgáltatás egészen az 1820-as, 1830-as évekig akadozott, amikor kísérletet tettek a rendszeres adatgyűjtésre.

A 1840:5 tc. büntető törvénykönyv tervezetének kidolgozása, a modern börtönrendszer kialakítását igényelte. 1850-1870 között a magyar adatok nem tekinthetők rendszereseknek és kimerítőnek az osztrák statisztikába való betagozódásuk miatt. 1861-től a Helytartótanács lett

⁷² Bűnözés: Olyan társadalmi jelenség, amely egy adott helyen és időben az egyének által elkövetett bűncselekmények összessége (Lásd: Szójegyzék).

⁷³ (DOMOKOS, 2013)

a börtönügy felelőse. A korszakot az egységes statisztikai rendszer hiánya, továbbá – a Monarchia országain kívül – a nemzetközi összehasonlítás nehézsége jellemezte.

Az 1871:33 tc. szerint, 1872-1881 között az ügyészség azonos metódusú kimutatásokat kért, de csak 1880-tól az első magyar büntető törvénykönyv, a Csemegi-kódex meglététől beszélhetünk módszeres statisztikai adatgyűjtésről.

1881-1900 között a statisztikai adatok nem mutatnak teljes képet. Az 2052/1881. évi IM rendelet szerint csak az elsőfokú ítéleteket gyűjtötték össze. Tovább torzítja a statisztikát, hogy a férfi lakosság bűnügyeinek egy részét a háború miatt a polgári hatáskörből kikerülve a katonai bíróságok tárgyalták. A férfi bűncselekmények számában (a gyakorlattól eltérően) ezáltal csökkenés figyelhető meg, míg ettől függetlenül a korban a női bűncselekmények száma növekedést mutatott.

1901-től a lajstrom jelleg megszűnt, a jogerős elítéltek összegyűjtése megvalósult, majd 1904-ben a kriminálstatisztika kiválása az ügymenetből további javulást hozott statisztikai téren. A visszaesők rögzítésének aránya 1910-től kap nagyobb hangsúlyt (PERÉNYI, 2006), mivel addig a bíróságon önbevallásos alapon működött – pontos, ellenőrzött adatok nem álltak még rendelkezésre (RÁTH, 1889a).

3.3.1. Női elkövetők arányának alakulása 1831-1975 között

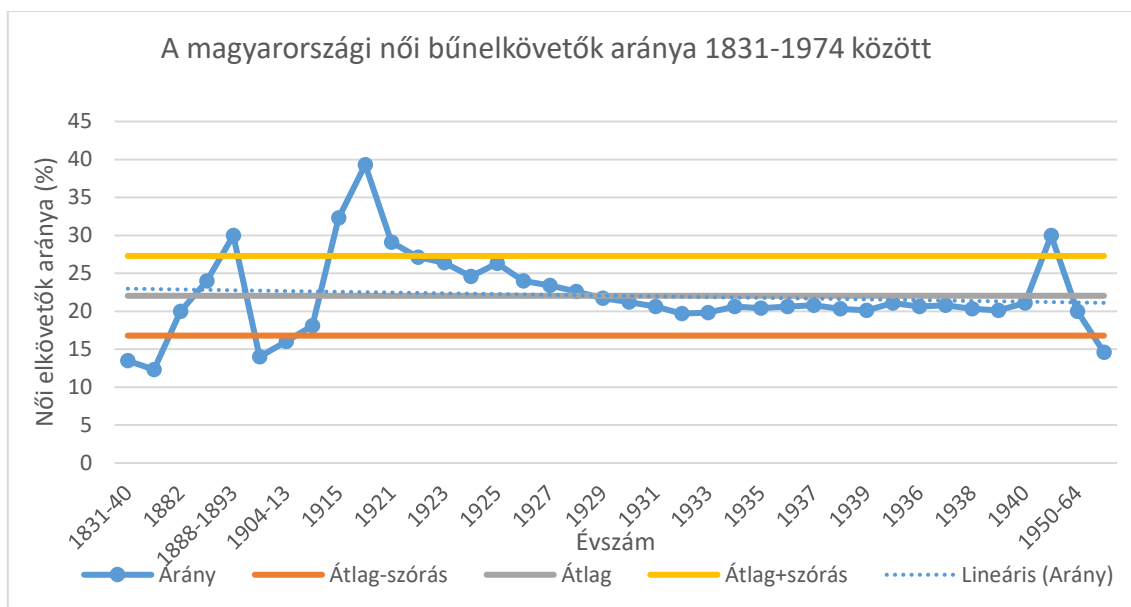
A szakirodalmi vizsgálat is rávilágít arra, hogy a női bűnözés nem elhanyagolható téma, volumene és etiológiája az 1850-es évektől foglalkoztatta a kriminológusokat (LANGÓ, 1981), de Magyarországon csak 1881-től folyt adatgyűjtés. Eleinte főként statisztikai szempontból vizsgálták a témát hazánkban, egészen a századfordulóig, majd az 1940-es években a női bűnözés alacsony arányának okára helyeződött a hangsúly. Az olykor spekulatív jellegű, moralizáló, empirikus anyagra alig támaszkodó, vagy egyes részterületeket érintő publikációk azóta hektikus gyakorisággal, – a szocialista időszak kivételével – rendszeresnek mondhatók. Az 1960-as években kezdődött kutatások csak a gyermekgyilkosságok kriminológiájára fókuszáltak, míg a női nem bűnözésre gyakorolt szerepével nem foglalkoztak. Az 1970-es években Raskó Gabriella komplex kutatásokra alapozott írásain kívül azóta a problémát átfogó, monografikus feldolgozás alig található (LANGÓ, 1981), a téma így máig kidolgozatlan maradt.

A következőkben a női populációt a bűnözés statisztikájának jellemzői szerint mutatjuk be, a női bűncselekmények tendenciáit vizsgálva az egyes korszakokban, hogy a speciális női bűncselekmények után, mint például a *magzatelhajtás*, *gyermekgyilkosság*; hogyan tevődött át a hangsúly előbb a *lopás*, *sikkasztás*, *csalás*, majd az *intellektuális és személy elleni súlyos jogellenes cselekményekre*.

3. ábra

A magyarországi női bűnelkövetők aránya 1831-1974 között

Forrás: Ráth, 1889a; Domonkos, 2013; Bankné, 1979; Preszly, 1932 alapján saját szerkesztés

A trendvonalhoz képest az 1830-as években jóval alacsonyabb volt a bűnelkövetési hajlandóság, ami 13,5%-os szinten mozgott (lásd: 3. ábra). Majd fokozatos növekedés figyelhető meg. 1863-ban a visszaesők aránya 29%, azonban az adatszolgáltatás a bíróságokon történő önbevallásos módszernek köszönhetően nem tekinthető pontos, ellenőrzött adatnak (RÁTH, 1889a).

Megfigyelhetjük, hogy a női elkövetők aránya évről évre emelkedett. 1873-1880 között 12,3%, 1882-ben már 20%, 1886-ban pedig elérte a majdnem 24%-ot. A növekvő tendencia oka a becsületsértési cselekmények helyváltoztatása lehetett, amelyet az új büntetőtörvénykönyv hozott, ahol gyakori a női vádló és vádlott. A *becsületsértés és rágalom* miatt elítéltek száma 1881-es évet követő öt évben 16 823-ról, 23 762-re emelkedett (RÁTH, 1889b).

A fegyházbüntetések aránya 1884-ig jelentős mértékben emelkedett, utána azonban csökkent. A szakirodalmi forrásokra támaszkodva ugyanez elmondható a rövid ítéletes szabadságvesztés-büntetések kapcsán (DOMOKOS, 2013). A törvény a korszakban halálbüntetést mért a gyilkosokra, vagy az enyhítő körülmények túlsúlya esetén életfogytiglani fegyházat. A szándékos emberölés esetében a tettesek jellemzően tíz-tizenöt évi, de akár életfogytig tartó fegyházbüntetést is kaphattak (RÁTH, 1889a).

1888-1893 között már a bűnelkövetők 30%-a volt nő. Általánosan a nők aránya alacsonyabb, amelyet többen a családban és a társadalomban elfoglalt szerepükkel magyaráztak. Átlagosan hosszabb élettartam, korábbi érés jellemzi őket, így a bűnözési időtartam lényegesen hosszabb, mégis alulreprezentáltak a férfiakhoz képest. Elsősorban 20 éves kor előtt vagy 30 éves kor után követnek el bűncselekményt, szemben a férfiak bűnözési aktivitásával. Hasonló azonban a családi állapot szerinti megoszlás, jellemzően a családostok közül feleannyi bűnelkövető kerül ki, mint a hajadon vagy özvegy nők közül (DOMOKOS, 2013).

A *magzatelhajtás*, a *gyermekkitétel* és a *gyermekölés* a nemi specifikus látencia⁷⁴ eseteit erősítették (CREMER, 1996). A *további életellenes bűncselekmények* elkövetői tekintetében átlagosan a negyede volt (gyilkosság 19%-a, emberölés 23%-a, testi sértés 25%-a) nő. Ezzel szemben a *vagyon elleni bűncselekményeknél* tolvajok 34%-a, orgazdák 41%-a, rablók 6%-a, zsarolók 20%-a, sikkasztók 19%-a, csalók 18%-a. A *magánosok elleni erőszakot* elkövetők közül 30%, a családi állás elleni merényletek közül 20% nő (RATH, 1889b).

A millennium időszakában átlagosan a bűnelkövetők 14-15%-a nő, majd az 1904 és 1913 közötti időszakban 15,2-16,9%-ra emelkedett az arányuk. 1904-es adatok alapján a *lopás*, *testi sértés* mellett az *orgazdaság*, a *jogtalan elsajátítás*, valamint a *rágalmazás* bűncselekményei voltak túlsúlyban a nőknél. Életkori megoszlásukat tekintve 43%-ban 30-39 év közöttiek, és 66%-uk házas anya. Jellemzően mezőgazdasági tevékenységet végeztek, segédmunkaerőként, közel 11% vallotta magát visszaesőnek (KSH, 1910).

Az országos átlagnál a fővárosban magasabb a női bűnözők aránya, amelynek oka máig a foglalkoztatási lehetőségek szűkössége és a munkanélküliség. A nagyvárosokban a nyomor, az anonimitás, a bűnalkalmak sokasága növelheti az arányt (FÖLDES, 1888). Amennyiben a munkásnők a férfiakkal hasonló körülményeknek vannak kitéve, a bűnelkövetés esélye nő. Így az emancipációellenes irányba való elmozdulásban, a hagyományos nőkép által látták a probléma megoldását (RÉDEY, 1896).

1911-re az életkori és családi állapot szerinti megoszlás terén nem sok változás tapasztalható 1904-hez képest, a házások (58%) mellett az elkövetők 31%-a hajadon volt. 42%-ban a 30-40 évesek adták a többséget. Érdekes, hogy a 22-29 évesek aránya 24%-ra nőtt, ezáltal a kriminális karrier időtávlata módosult, s ezen szakaszokban a bűnözői életvitel gyakoribbá vált (DREXLER – SOMOGYVÁRI, 2015). A bűncselekmények tekintetében szintén a *lopás*, *testi sértés*, valamint a *jogtalan elsajátítás*, *rágalmazás* bűncselekményeken kívül emelkedett az *emberélet elleni*, illetve a *hatóság elleni cselekmények* száma, továbbá az *orgazdaság* mértéke is (KSH, 1910).

Az első világháború miatt az alacsonyabb szociális rétegekhez tartozó nők életkörülményeiben jelentős változás állt be, s bűnözési tevékenységük ugrásszerűen megemelkedett 43%-ra (BANKNÉ, 1979). Az állandó katonaságok felállítási helyén gyakoribb a férfiak részéről a szemérem elleni bűncselekmény, a törvénytelen születések száma, és ezzel összefüggésben a nők részéről a *kerítés*, valamint *magzatelhajtás* bűncselekményei (AUER, 1917).

A női bűnözők arányszáma 1921-1940 között állandó csökkenést mutat, amely 9 000-15 000 fős populációt jelent. Az abszolútszámok tekintetében azonban 1921-1924 között 50%-os emelkedés figyelhető meg. Majd az 1930-as évekre stabilizálódik újra az arány. Az 1932-es országos adatokból kiderül, hogy az általános bűnözésben továbbra is kisebb volt a nők részesedési aránya, amely kb. 22%-ot tett ki.

A nők aránya a teljes populációra vetítve a *személy elleni bűncselekmények* tekintetében azonban viszonylag magas 43% (vagyon elleni 20%, orgazdaság 33,4%, csalási lopások 33%, gyermekölés 100%, magzatelhajtás 96,6%, gondatlanságból eredő emberölés 43,4%, családi állás elleni bűncselekmények 75%) volt. *Rágalmazást* 36,5%, *súlyos testi sértést* 6,5%, illetve *könnyű testi sértést* 17,8% követett el (PRESZLY, 1932). A korban nő a *lopás*, *csalás*, *sikkasztás*, *orgazdaság*, *gyújtogatás* száma, azonban elenyésző a – gyermekölés és magzatelhajtás

⁷⁴ A nők esetében a látens bűnözésre Eisenbach - Stangl (1979) hívták fel a figyelmet, amelyet szintén nemi sajátosságukból eredeztettek. A női bűnözés arányát jóval magasabbra tették, mint azt a kriminálstatisztikai adatok mutatják. Okát abban látták, hogy a hatóságok a titkolózás, a csalás miatt ritkábban szereznek róla tudomást. Mint például a magánvadás cselekményekről, a testi sértésekről, a házközösségi lopásokról, a hamis esküről, az abortuszról, vagy az ifjúság elleni bűnesetekről. Ezen elméletet az újabb kutatások cáfolják.

kivételével – a tervszerűséget és testi erőt igénylő bűncselekmények száma a női elkövetők esetében (PRESZLY, 1932). Főként férfiak követnek el *intellektuális bűncselekményeket* (csalás, sikkasztás, zártörés, hűtlenkezelés, okirathamisítás stb.).

„Tizennyolc nővel szemben, aki ölési szándékkal tört ellenére, csak öt olyan van, aki csak sebesíteni akart, de halált okozott.” (KÁRMÁN, 1903). A nők egyenetlen küzdelembe nem kezdenek, csak nagyobb kiváltó ok motiválja őket szembenállásra, amelynek nagyobb az eredménye is (PRESZLY, 1932). A szociológiai és pszichológiai tényezők találkozásakor sokszor éveken át tartó családi konfliktusok brutális bűncselekményekkel zárultak, ahol felszínre tört a hosszú ideig visszafojtott agresszió – ezen a téren napjainkban sem tapasztalható változás (LYNCH et al., 2017; DREXLER – SOMOGYVÁRI, 2015). Túlnyomó részt a *mérgezés* a jellemző női bűncselekmény, amely testi erőt és bátorságot nem kíván, módszere nagyon hasonlatos az ókorihoz. Az elkövető részéről megfontolt, hideg, számító magatartást és elszántságot feltételez (PRESZLY, 1932).

A női bűnözők 35-40%-a *prostituáltak* közül került ki, főként *lopás, orgazdaság, testisértés, gyilkosság* bűncselekményekkel. Tipikus bűncselekmény volt a *magzatelhajtás, gyermekölés*, amelyeknek kis százaléka nyert publicitást. Nemzetközi összehasonlításban Magyarország a női bűnelkövetők aránya tekintetében 19,8%-kal a középmezőnyben haladt, Ausztria 14%, Németország 16%, Franciaország 13%, Belgium 23%, valamint Anglia 22% mellett.

A nő kriminális kitörései tompábbak, okai rejtettebbek egyrészt a társadalmi és anyagi függése, másrészt a családi becsület, illetve a gyermekek miatt. A társadalmi attitűdök két oldala együtt él. A nőkhöz kevésbé társítanak erőszakosságot nemi szerepeik miatt, megítélésük ezáltal szigorúbb (GIGUERE - BUMBY, 2007; VANDIVER – KERCHER, 2004).

Az 1941-49 között hosszabb stagnálás után az arányszám megnőtt, a női bűnözés elérte a 30%-ot, ami pl. 1941-ben 16 000 főt, 1942-ben már 30 694-et jelentett (BANKNÉ, 1979). A második világháború időszakából (egészen 1950-ig) megbízható adatok nem állnak rendelkezésre. A háború alatt, a mezőgazdasággal foglalkozó lakosság körében az *árdrágítás* bűncselekménye volt jellemző, amelynek felét nők követték el (HORVÁTH, 1980).

1950-64 között a nők aránya 20% a teljes börtönpopuláció viszonyában, még mindig főként *gazdasági bűncselekmények* kapcsán. A női kriminalitás kialakulásáról ténylegesen csak az 1960-as évektől beszélhetünk.

1965-ban az elemzéseket és azonos kezelést elősegítve egységes statisztikai rendszert vezettek be. Az 1970-es Kyotói IV. ENSZ kongresszus – utal a fejlődés és urbanizáció hatására a női bűnözésben. Az 1960-70-es években a nők tömeges megjelenése az oktatás és a munkaerőpiac területein kiszélesítette a társadalmi szerepvállalásukat. A bűnelkövetéseik számának növekedésének okát így egyesek abban látták, hogy az élethelyzetük közelített a férfiakéhoz (TÖRÖCSIK, 2018). Ugyanazon társadalmi változások a nőkre máshogy hatottak, a radikálisabb bűncselekmények száma nagyobb arányban növekedett, míg a férfiak esetében stagnált.

Azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni az 1972. és 1973. évi jogszabályváltozást, amely az *önkiszolgáló jellegű lopás* büntetést az okozott kár méreteire tekintet nélkül bűncselekménynek tekintette (HORVÁTH, 1980). Ez nagyban érintette az elegendő anyagi fedezettel nem rendelkező hölgyeket, így a számok alakulásában is szerepet játszott.

Az V. kongresszus, kimondta, hogy a női bűnözés nagyobb intenzitással nőtt. Az elkövetők önállóbbá váltak, nagyobb arányban egyedi tettesként, nem csoportban követték el a bűncselekményt – néhány esetben bűnbándákba szerveződve kiszolgáló, kísérő szerepet töltöttek be (TAMÁSI, 2006).

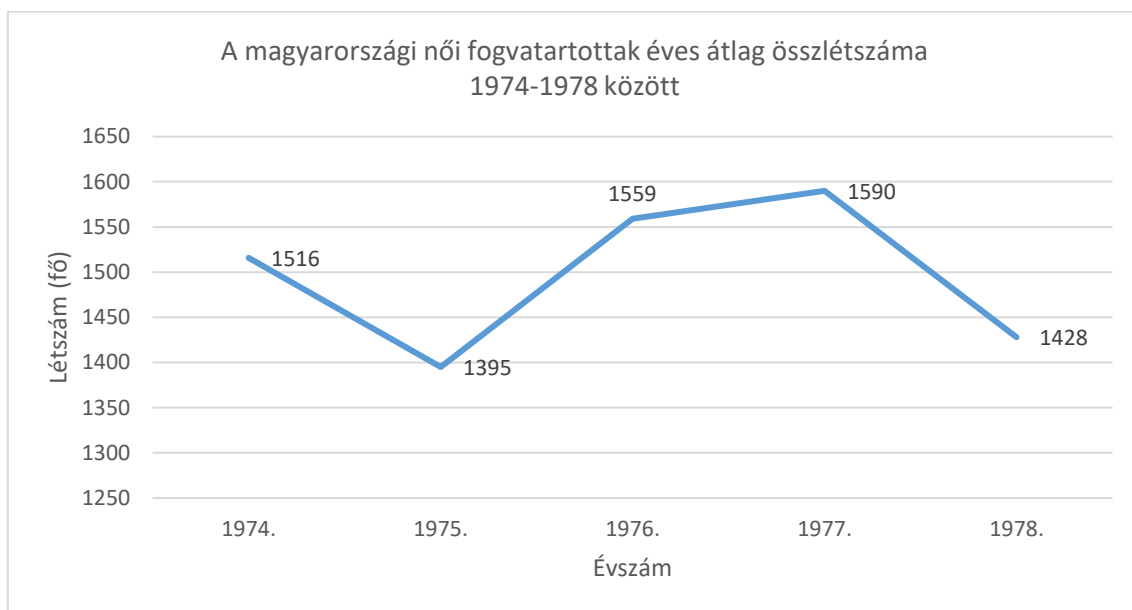
Az *élet elleni bűncselekményeknél* (29%-uk női elkövető) markáns változás, hogy a mérgezések helyett közvetlen fizikai erőszakot alkalmaztak. Megjelentek a személyi- (20%-a nő), és társadalmi tulajdonban nagy kárt okozó bűnesetek (sikkasztás és orgazdaság 19-27%-a, csalás 15-21%-a, lopás 9-21%-a nő), amelyek mind a populáció agresszivitásának növekedését

mutatták (HORVÁTH, 1980). Az eddig kevésbé jellemző *intellektuális bűncselekmények* aránya is emelkedett a nők körében a csekk és okmányhamisítás, illetve a vagyon elleni tevékenységek által (BANKNÉ, 1979).

Az életkori megoszlás szerint változás nemigen történt, főként 30-49 éves középkorúak csoportjának aránya közel 50%, a 49 évesnél idősebbek 11-13% – így a férfiakhoz viszonyítva inkább az idősebb korosztályt érintette (HORVÁTH, 1980). A női bűnözés hazánkban kismértékben volt fluktuáló jellegű.

3.3.2. Női fogvatartottak arányának alakulása 1975-2018 között

4. ábra
A magyarországi női fogvatartottak éves átlag összlétszáma 1974-1978 között
Forrás: BANKNÉ, 1979 alapján saját szerkesztés

1974-78. között a Pálhalmi Börtön és Szigorított Börtönben, valamint a Kalocsai Fegyház és Börtönben végzett teljes fogvatartotti populációt érintő felmérés (BANKNÉ, 1979) adatai szerint, első büntényes fogvatartott volt 36%, míg visszaeső 64% (lásd: 4. ábra). Mivel a vizsgált időszakban nők elhelyezésére ezen két intézet szolgált csak, az adatok országosan reprezentatívnak tekinthetők.

A női elítéltek kapcsán megállapították, hogy kisebb rendbontásokra, hisztériás kitörésekre gyakran hajlamosak, azonban fizikai agresszivitásban ritkán nyilvánultak meg. A szökés, lázadás, öngyilkossági kísérlet, továbbá a támadásveszély is kisebb százalékban fordult elő esetükben, mint a férfi fogvatartottaknál – amely napjainkra sem változott.

Elhelyezésükre régi épületekben került sor, amelyek nem nyújtottak megfelelő környezeti adottságokat a korabeli korszerű büntetés-végrehajtásra. A fogvatartottak Pálhalmán 50-60 fős, míg Kalocsán 30 fő feletti zárkákban töltötték mindennapjaikat a teljes intimszféra hiányában, számos konfliktusforrást eredményezve.

A két intézetben raboskodó 551 fő elítéltnak 1 542 fő gyermeke volt, akik az anya büntetés-végrehajtási intézetbe kerülésével vagy családi környezetben maradtak (346 fő), a rokonok nevelték tovább (581 fő), vagy állami gondozásba kerültek (615 fő). Az adatokból jól

látható, hogy a gyermekek 60%-a családi/rokoni környezetben maradt, de jelentős az anya hiányában az intézetbe került gyerekek száma, amely a kriminális karrier alapját jelenthette.

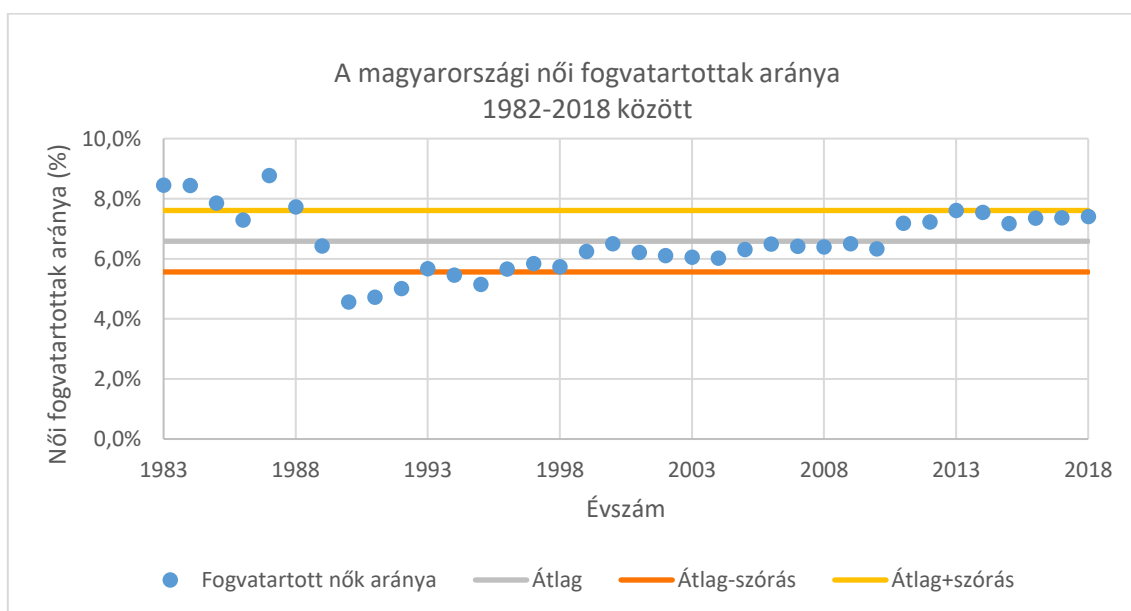
A korban kevésbé élvezett prioritást az oktatásban való részvétel, a fogvatartottak kevesebb mint 20%-a – Pálhalmán átlag 420-450 főből közel 80 fő, míg Kalocsán 86 fő – vett részt általános iskolai oktatásban.

Az adatokból kirajzolódik, hogy a szabadságvesztés büntetés a nők esetében nemcsak egyéni, de családi és társadalmi probléma. A kapcsolattartás esetén elmondható, hogy sokszor az elzárás a házastársi, családi kapcsolatok felbomlásához vezetett. A nők rendezetlen családi kapcsolatban éltek, így fokozott fontosságú lehetett volna esetükben a családi kapcsolatok helyreállítása, fenntartása. Az alacsony státuszú munkaerőpiaci helyzet miatt, a szakmaképzés, munkáltatás különös jelentőséggel bírhat a szabadságvesztés alatt, hiszen a reintegráció egyik alapfeltétele a sikeres munkavállalás.

5. ábra

A magyarországi női fogvatartottak aránya 1982-2018 között

Forrás: Lőrincz-Nagy, 1997; KSH, 1990-2018; MSE, 1884-1949 alapján saját szerkesztés

A vizsgált időszakban (1982 és 2018) között a fogvatartott nők aránya folyamatos mozgást mutat. Az első 8 évben ingadozott, míg 1990-ben elérte minimumát (4,6%). Onnan egy lassan bővülő tendencia figyelhető meg. Évről évre átlagosan egy tized százalékkal növekedett arányuk, míg 2017-2018-ban 7,4%-on rögzült (lásd: 5. ábra).

Mácsai (1995) írásában a Kalocsai Fegyház és Börtön kapcsán – amely a korban, és napjainkban is a hosszúidős női fogvatartottak (n=265) elhelyezésére szolgáló bv. intézet – kitér arra, hogy a nők a kezdetek óta álmatlansággal, mellkasi fájdalommal, ingerlékenységgel küzdenek. Ami meglepő, hogy négyszer annyiszor fordulnak orvoshoz, illetve kétszerannyi gyógyszert fogyasztanak, mint a férfi elítéltek. A fogvatartás során legjellemzőbb tünetek esetükben a fejfájás, vérnyomás problémák, emésztési panaszok, hangulatingadozás, vagy éppen a menstruációs rendellenességek, amely mind-mind a kilátástalan helyzetre adott pszichoszomatikus válaszreakciók.

„Grotius és Leibniz elméletét tükröző tanítás szerint: „*A passzivitás betegsége a tettelesség betegségének másik oldala*”. – azaz a tétlenség paroxizmusa” (VÓKÓ, 2012).

A medikalizáció rámutat, hogy a stressz, düh, tehetetlenség kezelésére a szedánsok, például a rivotril alkalmazása újabb függést alakít ki az egyénben, más típusú szokások megjelenésével (FLIEGAUF, 2009). Így hatékony megoldást nem nyújt sem az alkohol, kábítószer, agresszió vagy egyéb terület kapcsán a megküzdésben, mert a gyógyszeres kezelést követően a visszaesés esélye fokozott. A hosszuidős állomány 70-80%-a rendszeres gyógyszerfüggő, így értelmes foglalkoztatásuk még inkább prioritást élvez. Éves szinten például 92 680 db nyugtató, 27 640 db fájdalomcsillapító, 16 980 db görcsoldó, 8 430 db altató fogyott 1994-ben.

1995-1998 között a nők legmagasabb aránya a *vagyon elleni* bűncselekmények kevésbé súlyos formájánál volt jellemző, míg a *személy elleni* elkövetések aránya elhanyagolhatónak mondható (FEHÉR – PARTI, 2003). Az újszülöttek elleni cselekmények mellett, emocionális motivációjú emberölésekkel főként életközösségi konfliktusokra reagáltak – a háttérben meghúzódó hosszán tartó családon belüli erőszak eredményeként.

A jellemző bűncselekmények megoszlása életkor tekintetében a következőképpen alakult a Kalocsai Fegyház és Börtönben az 1998-as teljes fogvatartotti állományt érintő felmérés adatai alapján (FARKAS, 1998). A *rablás* kapcsán a fiatal korcsoport képviselteti magát magasabb számban, jellemzően a 21 éves és annál fiatalabbak. *Lopást* leginkább a 21-35 évesek követték el, míg az *emberölés* 30-40 éves korcsoporttól kezdve elég magas – az 50 felettek csaknem fele emberölés miatt töltötte a szabadságvesztés-büntetését.

Az iskolai végzettséget vizsgálva a nők 66,4%-a alacsony, 12,0%-a középfokú végzettséggel rendelkezett, csoportjuk súlyosan deprivált⁷⁵. Hagyományos családban éltek, amely markánsan a női társadalmi szerepekre épült. A szabadságvesztés alatt munkáltatásban vettek részt, végrehajtási fokozat szerinti megoszlásuk: fogházas 65,2%-a, börtönös 53%-a, illetve fegyházas 83,2%-a dolgozott.

Huszár – Tari (1999) adatai alapján a női fogvatartottak családi kapcsolatát tekintve elmondható, hogy a millennium környékén főként tartós párkapcsolatban élők, mindössze 1/10-üknek nem volt férje vagy élettársa. Érdekes adat, hogy partnereik harmada büntetett előéletű, kriminális érintettségük így közvetlennek minősült.

A női elkövetők jellemzően a bűncselekményt családi körben követték el – a partner, gyermek, hozzátartozó sérelmére –, amelynek háttérében érzelmi motiváció, illetve saját maguk vagy kapcsolataik védelme állt (DREXLER – SOMOGYVÁRI, 2015). Gyermekkorukban a nőknek szintén harmadát fizikai és/vagy szexuális jellegű bántalmazás érte, amely felnőtt korban a partner által folytatódott az esetek csaknem 50%-ában. 2004-es vizsgálati eredmények szerint a megkérdezett 50 fős mintából 92% szenvedett családon belüli erőszakban (RÉDEI et al., 2004). Az elítéltek fele anya, harmada kettő vagy annál több gyermeké, akiket a nők a szabadságvesztés-büntetésének megkezdésekor általában szűkebb családi körben helyeztek el. A fogvatartottak döntő többsége általános iskolai végzettséggel rendelkezett, 10%-uk szakmunkás-bizonyítvánnyal.

⁷⁵ Depriváció: A büntetés-végrehajtáson belül jellemzően a szabadságtól és velejáróitól való megfosztottság (Lásd: Szójegyzék).

Fehér - Parti (2003) a női büntetés-végrehajtási intézetekben 2000-ben empirikus vizsgálatot folytatott száz fő interjúalany részvételével⁷⁶, amelynek eredményéből kapunk képet a nők igényeiről. Általános problémaként merült fel a tisztálkodási lehetőségek, valamint a vitaminszegény ételmezés mellett, a mozgási lehetőségek korlátozottsága. A nők igényként a tanulási és továbbképzési lehetőségek bővítését, illetve az aktívabb kulturális élet szervezését fogalmazták meg. A személyes tér hiánya, az életükben való kontrollvesztés, valamint a kollektív felelősség korlátai fokozzák szeretetlenségüket, lelki problémáik feldolgozása nehézséget jelent. Hiányolták azon segítő személyeket, akikkel a személyes problémáikat megvitathatnák, és belső vívódásukban támogató közeget biztosítanának számukra.

A kalocsai intézetben folytatott 2005-ös kutatás eredményei rávilágítottak arra, hogy a nőket napjainkban is a hagyományos nemi szerepeket támogató, alacsony társadalmi presztízsű munkára készítik fel. A cipőfelsőrész- és csipkekészítő képzés sem a piacképesség, sem a szabadulás utáni életpálya szempontjából nem mondható relevánsnak (TÓTH et al., 2005).

Vavró (2008) összefoglalója (2007. évi adatok) alapján, szintén megerősítést nyert, hogy a férfiak teszik ki az elkövetők, míg a nők az áldozatok többségét. Korcsoportonként elmondható, hogy – a 30 év alatti bűnelkövető korosztályt leszámítva – az idősebb csoportoknál, a nőknél gyakoribb a bűnözési hajlam, alátámasztva az eltérő bűnözési életutat.

Iskolázottságuk alapján heterogénnek mondható az összetétel, vegyes képet kapunk a középiskola kapcsán. Emellett az írástudatlan (nők 2,1%, férfiak 0,6%) és felsőfokú végzettség (nők 7,9%, férfiak 5%) esetén a nőknek országosan magasabb volt az aránya.

A populáció esetében a társadalmi jellemzőktől eltérően nem a házások, hanem a nőtlen/hajadonok túlsúlya érvényesült. A nőknél közel azonos volt a házasság és hajadon egyének száma, továbbá különböző okból egyedül maradt női elítéltek hányada (özvegy 3,8%, elvált 3,9%) a férfiakéhoz, illetve az országos adathoz képest is magasabb volt.

A leggyakrabban alkalmazott végrehajtási fokozat a szabadságvesztés-büntetés, amelyben a nők 82%-ban részesültek – nagyobb arányban, mint a férfiak. A legszigorúbb elbírálás alá eső *személy elleni* bűnök elkövetésében legmagasabb hányadot a nyugat-dunántúli nők képviselték. A nők aránya a *vagyon elleni* (17%), illetve a *házasság, család, ifjúság és nemi erkölcs elleni* bűncselekmények (4,2%) arányában magasabbnak tekinthető, mint a férfiaké – előbbinél Közép- és Észak-Magyarországon (48,3%, illetve 43,7%) az országos átlagot is meghaladta. A *gazdasági* bűncselekmények részaránya is magasabb volt a nőknél minden régióban, hiszen míg a férfiak 5,2%-ban, ők 6,8%-ban követtek el ilyen cselekményt. Különbségek figyelhetők meg a két nem között azonban a közlekedési bűncselekmények számában, ahol a férfiak a felülreprezentáltak (22,8%-kal), kicsit több mint kétszer akkora arányban, mint a nők.

A büntetett előéletűek körében is számottevő a nemenkénti különbség mind régióként, mind országosan. A nők bűnismétlési hajlandósága jellemzően alacsonyabb volt. Mindez nem az eltérő jogkövetkezmények alkalmazása vagy a nőkkel szembeni pozitív diszkrimináció, hanem a bűnözés szerkezeti különbségeire vezethető vissza.

A női fogvatartottak aránya 1995-ben 5% körül mozgott, de 2016-ra 7%-ig emelkedett. Mindezt az elkövetők számának növekedése indukálta, amely az 1995-ös 11%-ról 2005-re 16-17%-ban stabilizálódott (FAIL, 2016).

Az alábbiakban bemutatásra kerülő 2016. évi országos női fogvatartotti populációról a Börtönstatisztikai Szemle ad tájékoztatást (DREXLER – SÁNTA – RUTKAI, 2016). A teljes

⁷⁶ A kalocsai, mélykúti és egeri bv. intézetben folytatott országos kutatás végrehajtási fokra és bűncselekményre nézve reprezentatív eredményeket ad, felhasználásával jellemezzük a korabeli női fogvatartottakat.

fogvatartotti állományhoz képest eltérés mutatkozik a nők életkor szerinti megoszlásában, mivel a 30-39 éves korosztállyal szemben a 40-49 évesek (31,22%-kal) felülreprezentáltak. A fiatalabb korosztály kisebb, míg az idősebb nagyobb arányban volt jelen.

Tanulmányaik tekintetében változás nem tapasztalható. A szélsőségek terén, mint az alacsony iskolai-, és a főiskolai/egyetemi végzettség továbbra is az átlaghoz képest magasabb arányban reprezentáltak a nők. Főképp általános iskolát végzettek (49,09%), 45%-ban nem rendelkeznek speciális végzettséggel, így a munkaerőpiacon való elhelyezkedésük is erőteljesen korlátozott (ÁCS-BÍRÓ, 2016).

Jellemzően magyar állampolgárságú, kapcsolatban élő (52%), gyermekes (65,71%) anyák, akik leginkább 5-10 éves (25,24%) börtönbüntetésüket töltötték. Munkáltatásuk jelentősen alacsonyabb a férfiakénál, amely markánsan az elhanyagolt egészségügyi állapotukra vezethető vissza. A női elítéltek 2/3-a mentális és viselkedészavarral küzdött, 22,26%-uk (amely duplája az átlagnak) egészségügyi okok miatt munkaképtelen volt.

A legnagyobb hányadot az első büntényes (majdnem 60%), börtön végrehajtási fokozatban leggyakrabban *rablás* (20,50%), *lopás* (18,50%), valamint *emberölés* (11,30%) bűncselekmény elkövetéséért elítélt nők töltötték. Amennyiben a teljes fogvatartotti populációt vizsgáljuk, főként az erőszakos cselekmények, mint a *rablás*, *emberölés*, *csalás*, *zsarolás*, *kifosztás*, *kiskorú veszélyeztetése*, illetve a *sikkasztás* területén fordultak elő nagyobb arányban nők, így esetükben ezek jellemzőbb bűncselekmény-kategóriáknak tekinthetők. További érdekesség, hogy a bűncselekményeket döntő többséggel tiszta tudattal, alkohol-, kábítószer, vagy egyéb tudatmódosítás befolyásoltsága nélkül hajtották végre (FAIL, 2016), ellentétben az amerikai bűnelkövető nőkkel.⁷⁷

Az adatok vizsgálata után a női bűnözők kapcsán újabb kérdések merülhetnek fel az olvasóban, amelyeket a kriminológiai kutatások kis részben válaszoltak eddig meg. Az értekezés további része ezen hiányosságokra kíván reflektálni, vázolja a nemzetközi helyzetet és a célcsoport közeg-specifikus jellemzőit.

3.3.3. Nemzetközi kitekintés

A vizsgált nemzetközi szakirodalom alapján is megállapítható, hogy a nők az átlagos börtönnépességnek csak nagyon kis részét, átlagosan 4-5%-át teszik ki. Jellemzően kevesebb bűncselekményt követnek el, mint a férfiak (WHO, 2020; EL SAYED et al., 2017; GOBEIL – BLANCHETTE – STEWART, 2016). A figyelem arányuk – bár változó intenzitású, de – növekvő tendenciája miatt irányult rájuk az utóbbi időben (EL SAYED et al., 2017; GOBEIL – BLANCHETTE – STEWART, 2016; KING, 2015); hazánkban azonban jelentősebb változás nem tapasztalható e téren (KING, 2015; RUTKAI - SÁNTA, 2018; KOVÁCS, 2017). Európában körülbelül 100 000 nő van börtönben egy adott napon, jellemzően *erőszakos*, *vagyoni* vagy *kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmény* miatt.

Felismerték, hogy a férfiaktól eltérő, sajátos csoportként érdemes kezelni őket, mivel jellemzőik, bűnözői attitűdjük, személyes igényeik tekintetében eltérést mutatnak (PALMER, 2015; STONE – LIDDELL – MARTINOVIC, 2017; MICHALSEN – FLAVIN, 2014; CELINSKA – SUNG, 2014; SCOTT et al., 2016). A szabadságvesztésüket töltő nők többsége – az Egyesült Államokban 80%-a, Oroszországban 80%-a, az Egyesült Királyságban 66%-a, Thaiföldön

⁷⁷ 2013-15-ös adatok szerint az emberölést 58%-ban, testi sértést 78%-ban, rablást 83%-ban, kifosztást 86%-ban, önbíraskodást 97%-ban, zsarolást pedig 98%-ban bármilyen tudati befolyásoltság nélkül követnek el.

82%-a – anya,⁷⁸ amely a pozitív szerepkép miatt az egyik legfontosabb tényező és erőforrás lehet a fogvatartásuk során. Mivel általában gyermekeik elsődleges vagy egyedüli gondozói, becslések szerint több ezer csecsemőt és gyermeket érint bebörtönzésük, így a probléma társadalmi méreteket ölt.

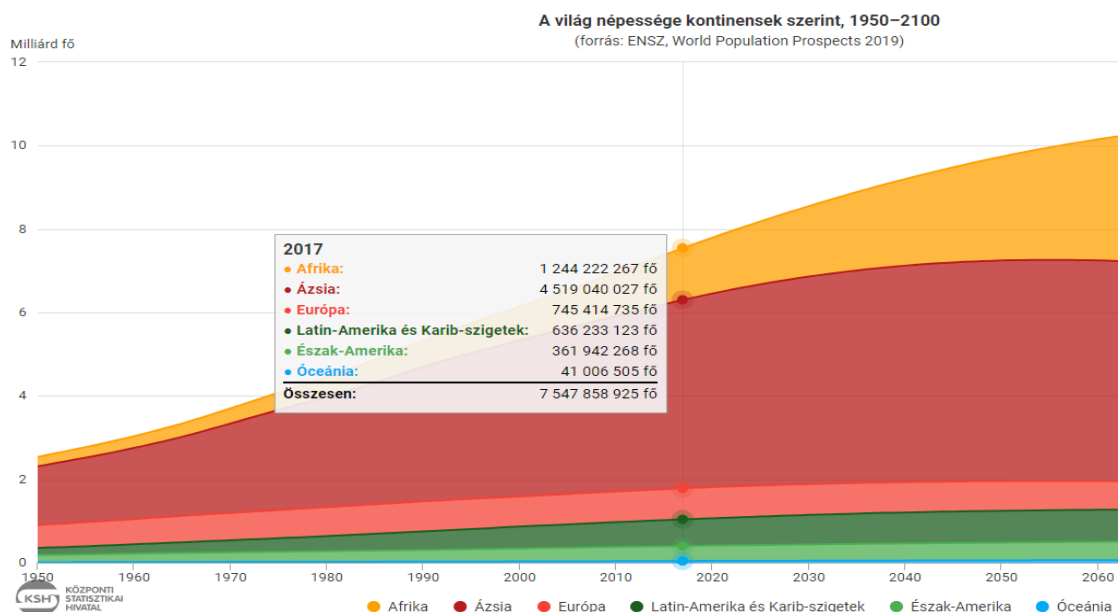
Háromszor nagyobb valószínűséggel érte őket a szabadságvesztés-büntetés előtt fizikai vagy szexuális bántalmazás, s nagyobb valószínűséggel ártnak maguknak szuicid tevékenység által. A mentális betegségek felülreprezentáltak a fogvatartott nők körében, 80%-uk azonosítható mentális betegséggel rendelkezik. Egészségügyi állapotuk kapcsán elmondható, hogy a fertőző betegségek gyakorisága esetükben magasabb, továbbá 75%-ának problémái vannak a kábítószer és az alkoholfogyasztással is.

Mint minden területen, a nemzetközi kitekintés elengedhetetlen egy adott ország pozícionálása kapcsán. Az eltérő történeti-társadalmi-gazdasági-jogi, valamint értékrendbeli háttér miatt azonban az adatok finomabban kezelendők markáns következtetés levonása előtt. Az alábbiakban a büntetés-végrehajtás tekintetében, fókuszban a női bűnelkövetőkkel nyújtunk a fogvatartotti ráta⁷⁹ esetében rövid áttekintést a börtönpopulációról.

Tendenciák a nagyvilágban

6. ábra
A világ népessége kontinensek szerint 1950-2019

Forrás: ENSZ, 2019

A World Prison Brief legfrissebb jelentése alapján 2017-ben 714 000 nő töltötte szabadságvesztés-büntetését világszerte (WALMSLEY, 2017), míg a Föld lakossága több, mint

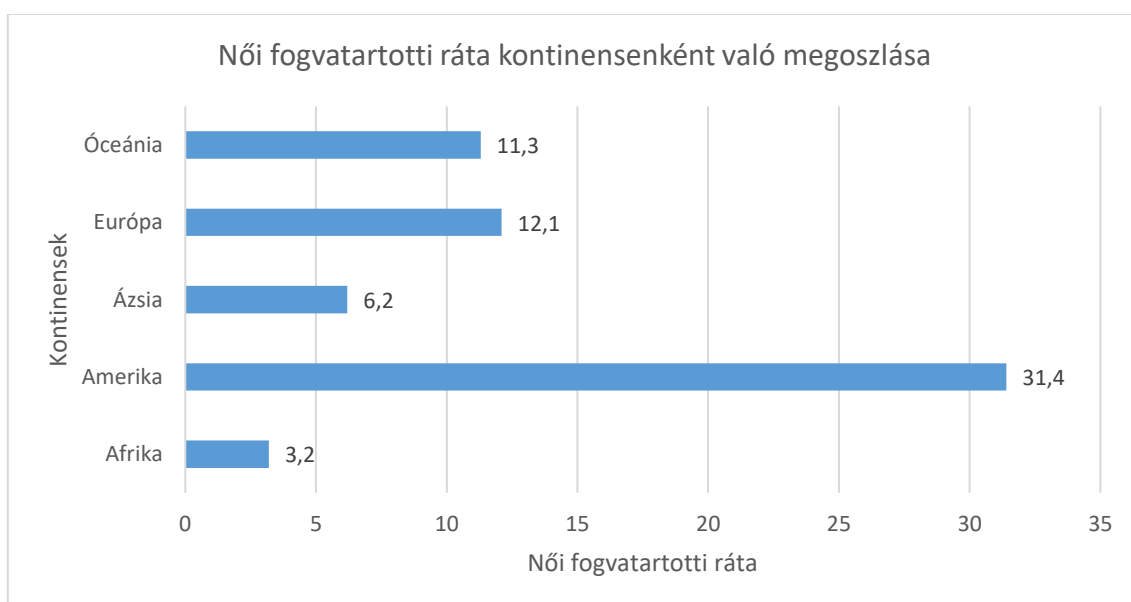
⁷⁸ UNODC (2014)

⁷⁹ A fogvatartotti ráta az adott ország népességének minden százezer lakosára jutó fogvatartotti számot jelöli.

tízezerszerese: 7 547 858 925 fő volt (lásd: 6. ábra; ENSZ, 2019).⁸⁰ Az adatok forrása, az adott ország legfőbb büntetés-végrehajtási szerve, vagy az illetékes minisztérium. Néhány ország esetében nem álltak rendelkezésre a szükséges információk⁸¹, így árnyalt képet kaphatunk. Kína esetében is hiányos tájékoztatás történt, így feltételezhetően a valós szám ettől még magasabb lehet.

A női fogvatartottak férfiakhoz viszonyított aránya világviszonylatban alacsony, átlagosan 6,9%, de kontinensenként változó arányú 3,4-8,4%. Az afrikai országokban a nők aránya a teljes börtönnépesség viszonylatában (3,4%) sokkal alacsonyabb, mint másutt, míg az amerikai kontinens esetében a nők és a lányok a teljes börtönpopuláció 8,4% -át teszik ki (6,3%-ot pedig, amennyiben megtisztítjuk az USA adatával). Ázsiában 6,7%, Európában 6,1% (5,1% Oroszország nélkül), és Óceánia esetében pedig 7,4%.

7. ábra
Női fogvatartotti ráta kontinensenkénti megoszlása
Forrás: WALMSLEY, 2017 alapján saját szerkesztés

Amennyiben az országok 100 000 főre jutó női elítélteinek arányát vizsgáljuk, a kontinensek esetén megállapítható (lásd: 7. ábra), hogy a két szélső érték Afrika, mindössze 3,2-es, illetve Amerika, több mint 30-as fogvatartotti rátával.⁸² Legkisebb arány a patriarchális társadalmakban figyelhető meg, ahol a nők nem vesznek részt a társadalmi életben 5-7%. Míg a legmagasabb arányokkal az iparosodás, urbanizáció, intenzívebb népsűrűség területén találkozunk 15-18%, azaz a legfejlettebb tőkés országokban, ahol a nők jobban részt vesznek a munkamegosztásban (NAGY-SCHOTTNER, 2012). A legtöbb női fogvatartott a statisztikai adatbázis szerint az USA-ban (211 870 fő), valamint Kínában volt (107 131 fő) a vizsgálat időpontjában. Őket követte Oroszország (48 478 fő), Brazília (44 700 fő), Thaiföld (41 119 fő), és India (17 834 fő).

⁸⁰ Az ENSZ Gazdasági és Szociális Ügyek Főosztályának Néppességi osztálya által készített és évente frissítésre kerülő népesség-előrejelzés a világ összes országára vonatkozó népességadatokat tartalmazza 1950 óta.

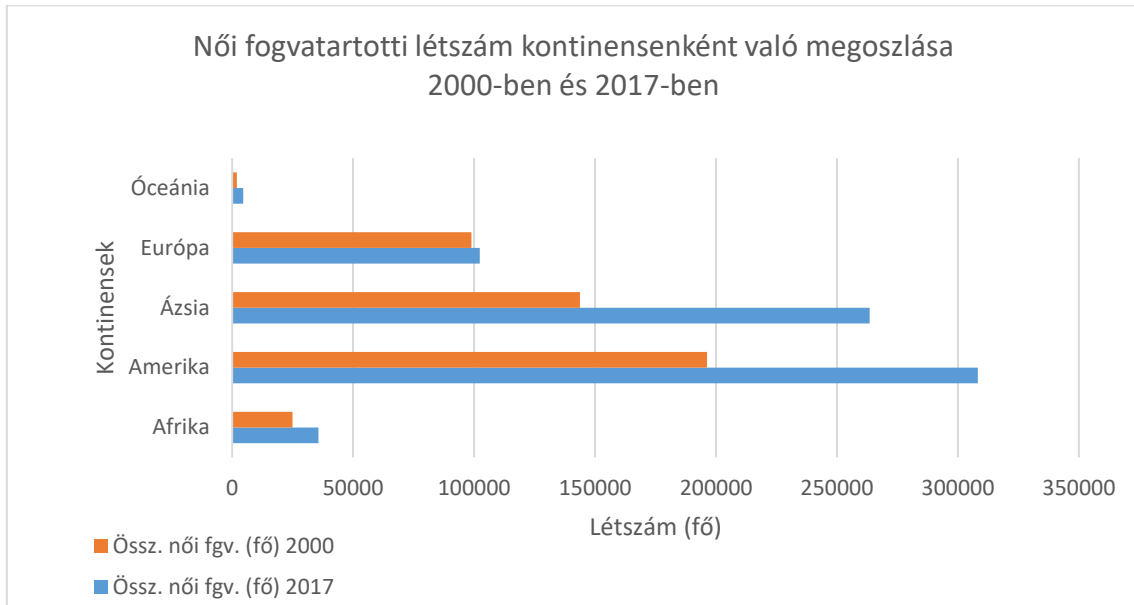
⁸¹ Kuba, Eritrea, Észak-Korea, Szomália és Üzbegisztán.

⁸² Részletesebb adatok birtokában a legmagasabb rátával rendelkező top 10 ország a világban: az Egyesült Államok (kb. 65,7), Thaiföld (60,7), El Salvador (58,4), Türkmenisztán (kb. 38,2), Seychelle-szigetek (34,8), Oroszország (33,5), Guyana (32,4), Makaó-Kína (31,3), Ruanda (29,6), és Grönland (28,5).

8. ábra

Női fogvatartotti létszám kontinensenkénti megoszlása 2000-ben és 2017-ben

Forrás: WALMSLEY, 2017 alapján saját szerkesztés

A jelentés kitér nemcsak az aktuális (2017-es állásra), de a populáció számában bekövetkező tendenciákra is reflektál a 2000-2017 közötti időszakra vonatkozóan (lásd: 8. ábra). A női börtön populáció szintje Braziliában, Indonéziában, Fülöp-szigeteken és Törökországban az elmúlt két évben rendkívül gyorsan emelkedett, ezzel szemben jelentősen csökkent a női fogvatartottak száma Mexikóban, az Orosz Föderációban, Thaiföldön és Vietnamban.

A 2000-es év óta 53%-kal nőtt a női fogvatartottak létszáma, amely becslések alapján kb. 466 000 főt jelent. Ez nem feltétlenül magyarázható a globális népesség növekedéssel – amely 21%-os volt –, de a börtönpopuláció általános növekedésével sem, hiszen a férfi fogvatartottak esetében ez kb. 20%-os növekedést generált a vizsgált időszakban.

A női populáció mérete sokáig nem változott, állandóságot mutatva a női kriminalitásban, de a 2000-es évek óta szinte minden országban tendenciaszerűen nőtt. Afrikában mérsékelt volt, Európában közel azonos mértékűnek tekinthető a kontinens általános népességbővülésével. Ezzel szemben Amerika, Ázsia és Óceánia esetében három; négy; illetve ötszöröse volt a női börtönpopuláció bővülésének az aránya.⁸³

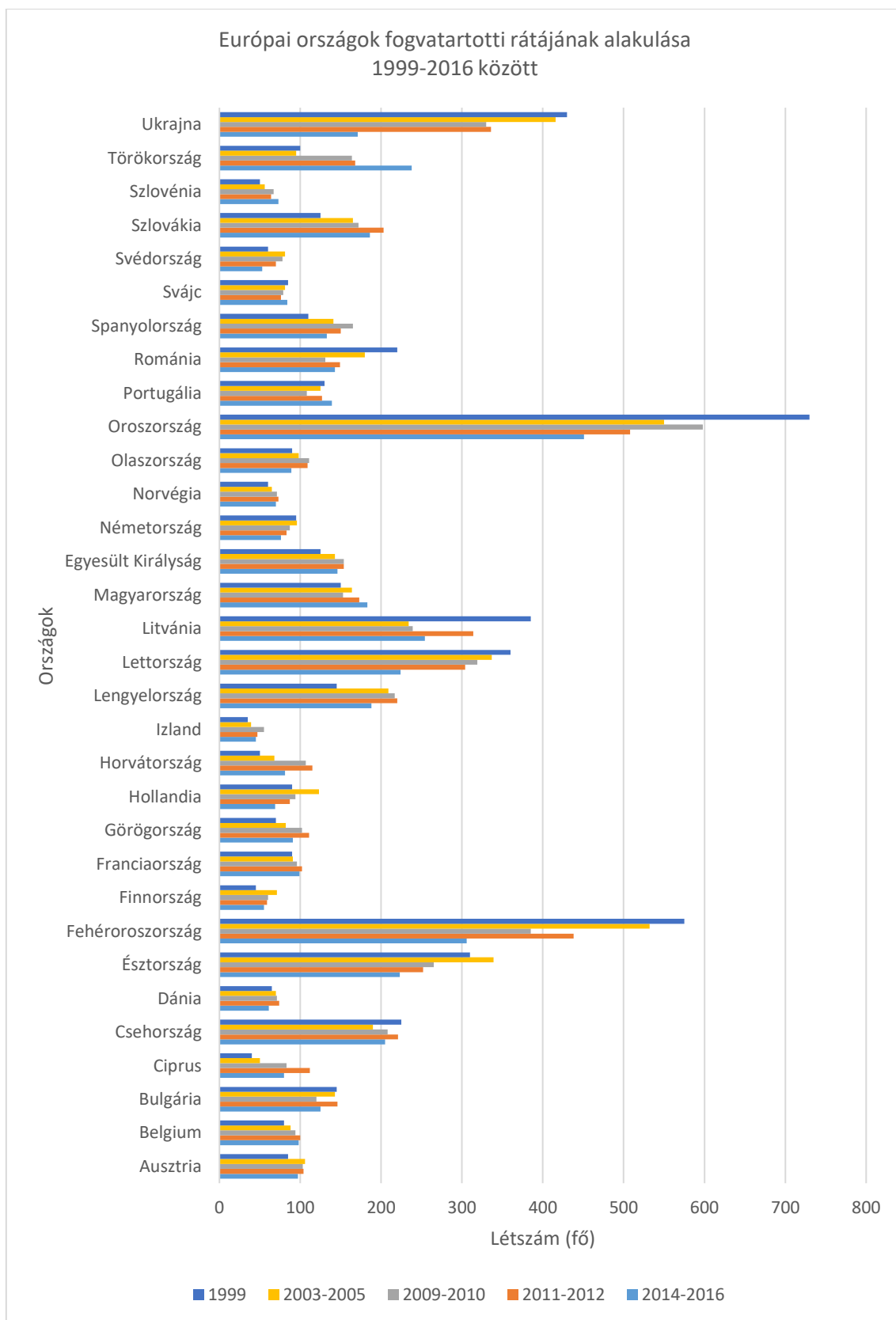
Tendenciák Európában

Az európai fogvatartotti populáció alakulásában (lásd: 9. ábra) emelkedő, illetve csökkenő trendek, valamint fel- és lefelé irányuló rátamozgások figyelhetők meg. A börtönpopuláció változását politikai, társadalmi, gazdasági változások generálhatják, területileg eltérő mértékben és ütemben.

⁸³ Például 2000-2017 között Guatemalában és Salvadorban az ötszörösére, Braziliában négy és félszeresére, Kambodzsa és Indonézia esetében pedig hatszorosára. A World Prison Brief jelentés (2017) megállapítja továbbá, hogy a 2015-ben kiadott adatokhoz képest, továbbra is emelkedőben van a női fogvatartottak aránya, amely gyorsabban bővül, mint a férfi fogvatartottak esetében (2000-2015. között a női 50,2%, a férfi börtönpopuláció 18,1%-kal bővült, míg 2000-2017. között vizsgálva ez az arány már 53,3% és 19,6% volt.)

9. ábra
Európai országok fogvatartotti rátájának alakulása 1999-2016 között

Forrás: NAGY, 2016 alapján saját szerkesztés

Nagy - Juhász (2010) csoportosításából kiindulva öt típusát különböztetjük meg az országoknak fogvatartotti ráta szempontjából. 2016-os adatokat felhasználva ez az alábbiak szerint alakul:

1. Az *alacsony* fogvatartotti rátájú (45-80) – főként skandináv országok.
2. Az *átlagos* fogvatartotti rátájú (81-100) – több közép-, dél-, és nyugat-európai ország.
3. A *magas* fogvatartotti rátájú (100-150) – vegyesen nyugat-, és kelet-európai országok.
4. A *kiemelkedően magas* fogvatartotti rátájú (150-300) – balti államok, illetve kelet-európai országok.
5. A *szélsőségesen magas* fogvatartotti rátájú (300+) – jellemzően kelet-európai országok.

Az országok vizsgálata tekintetében számos tanulmány (DÜNKEL – GENG, 2015; BAECHTOLD – WEBER – HOSTETTLER, 2016; DÜNKEL et al., 2010; PALLO – FORGÁCS, 2015; JUHÁSZ, 2014; JUHÁSZ, 2016; NAGY, 2016) eredményeit összegezve meghatározhatunk olyan tényezőket, amelyek a stabilitás faktorait alkotják. Ezen tényezők pozitív irányú elmozdulást, stagnálást vagy negatív tendenciát eredményeznek. Együttjárásuk felerősíti hatótényezőiket, így egyes régiók tapasztalatait felhasználva közelebb kerülünk az összkép megértéséhez.

Azon országokban, ahol kevés társadalmi és gazdasági strukturális probléma jelentkezett, emellett a politikai körülmény viszonylag stabilnak mondható, pozitív elmozdulások mentek végbe. A humanizmus és racionalizmus jegyében szerveződő büntetés-végrehajtás, illetve a büntetéshez fűződő toleráns viszonyulás összefüggésbe hozható az alacsony kriminalitási mutatókkal (lásd: 10. ábra).

Az alternatív büntetésekben, illetve az idő előtti szabadon bocsátásban megnyilvánuló elvrendszer mind pozitív irányú tényezők. Azonban csak abban az esetben, ha a szabadulásra való felkészítés teljeskörű, megfelelő utógondozással⁸⁴ párosul. Amennyiben a reintegrációs tevékenység nem hatékony, a rendszer kontraproduktívnak bizonyul.

Ellenben a megváltozott társadalmi megítélés, a csökkenő tolerancia összefüggésbe hozható a gyakoribb és hosszabb tartalmú szabadságvesztésekkel, valamint a szigorú feltételekhez kötött feltételes szabadon bocsátással. Ez jellemzően túlzásfolttséghez⁸⁵ vezet az elítéltek elhelyezésében, amely a legtöbb európai országot érinti, további komoly problémákat és feszültséget okozva.

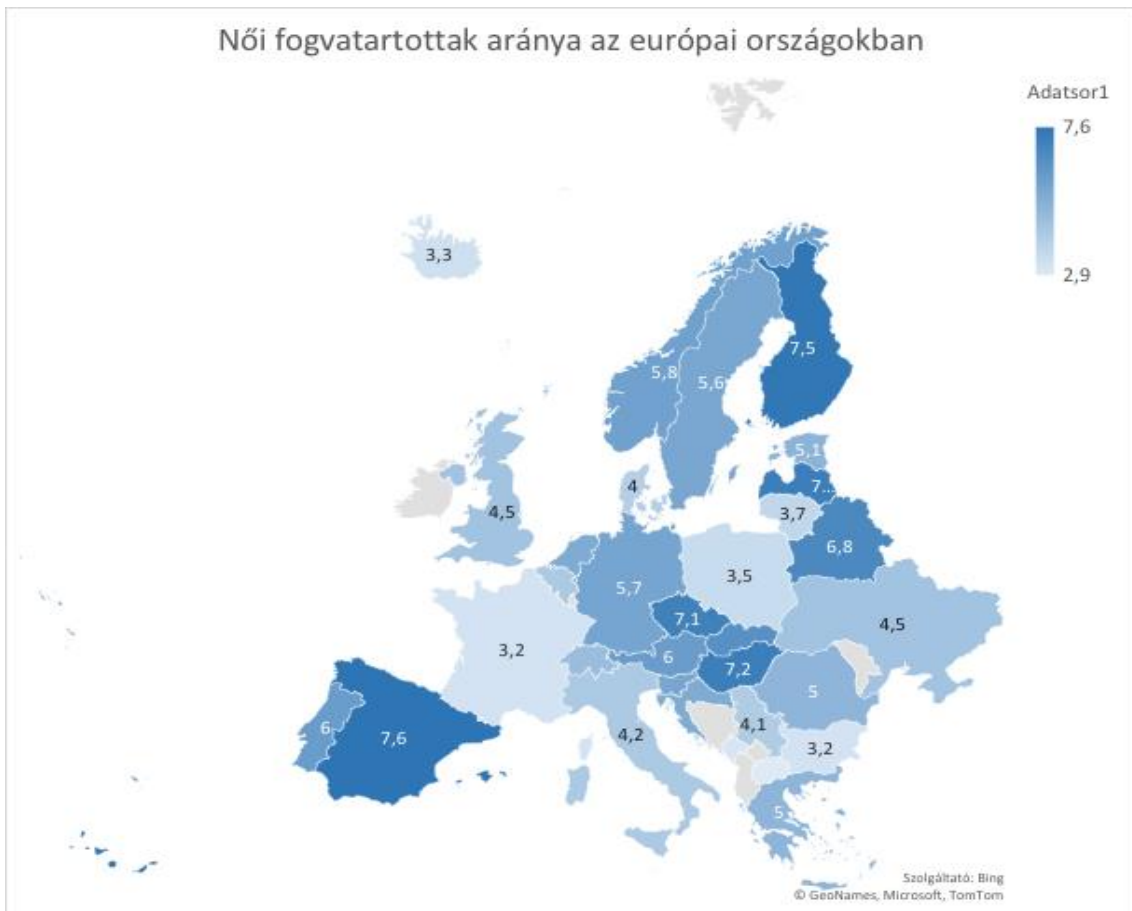
A tömegmédiá hangulatkeltő hatása, a lakosság bűnözéstől való félelme markánsan befolyásolja a büntetési igényeket. A punitív tendenciájú kriminálpolitikát merev büntetékiszabási rendszerek, illetve hosszabb tartalmú szabadságvesztések jellemzik. Negatív irányú tényezőknek tekintjük továbbá a politikai, társadalmi, gazdasági változásokat, a munkanélküliséget, amelyek markánsan befolyásolják a fogvatartotti populáció alakulását – úgy, mint a közép-, és kelet-európai országok esetében 1990 körül.

A büntetés-végrehajtási intézetek negatív következményeinek mérséklése, valamint a szabadulók visszaesésének redukálása érdekében az országok különböző modellekkel kísérleteznek. Markáns változás azonban az alternatív büntetési módszerek bevezetése, illetve a férőhelyteremtés mellett, csak magas szintű állami döntések, átfogó jogi szabályozások és a tudomány bevonásával lehetséges (CSÓTI, 2015; PALLO, 2015; JUHÁSZ, 2016; NAGY, 2016).

⁸⁴ Utógondozás: A szabadságvesztésből szabadulók a társadalom védelme érdekében, az ismételt bűnelkövetés megelőzése céljából segítségnyújtása a reintegrációhoz, valamint az ahhoz szükséges szociális feltételek megteremtéséhez (Lásd: Szójegyzék).

⁸⁵ Amennyiben a fogvatartotti létszám meghaladja a végrehajtási intézet kapacitását, 100% feletti telítettségi szintről beszélünk.

10. ábra
 Női fogvatartottak aránya az európai országokban
 Forrás: NAGY, 2016 alapján saját szerkesztés

A nőket megkülönböztetett figyelem illeti a teljes fogvatartotti populáción belül. Cruells – Igareda (2005) könyve alapján elmondható, hogy bár az európai gyakorlat *politikai, gazdasági és kulturális* dimenzióját tekintve heterogén, egységesen a társadalmi és munkaerőpiaci reintegrációra fókuszált.

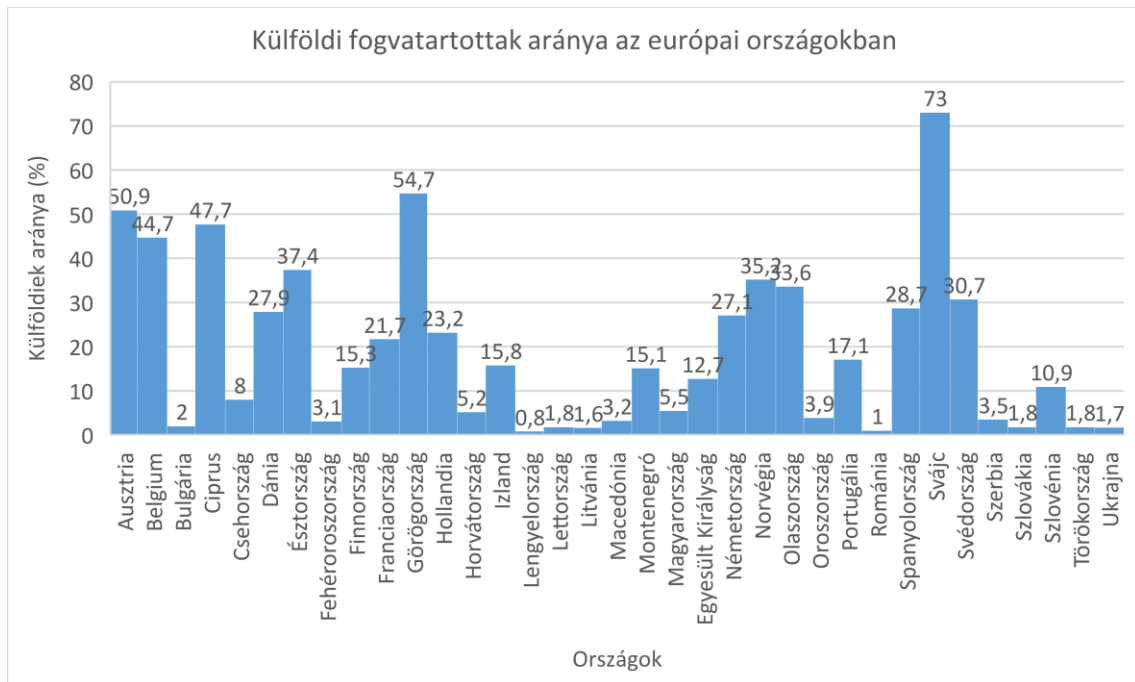
A 2002-2005-ben lezajlott európai kutatás rávilágított arra, hogy a női elítéltek már a szabadságvesztés-büntetés megkezdése előtt egyfajta kirekesztettségben éltek, amelynek alapjául szolgálhat a *nemi, faji, életkori*, vagy *státuszbeli* helyzetükből adódó *hátrány*. Jellemző volt továbbá a külföldi bevándorlók magas aránya, ami számukra a jogok terén való korlátozottsággal járt.

Általános problémaként jelentkezett, hogy a modern szerepek, valamint az egyszülős, női családfős családok megjelenésével párhuzamosan nőtt a munkanélküliség, a hajléktalanság, a kirekesztettség és az adósságok mértéke. A nemek közötti jövedelmi egyenlőtlenségek így részben a szegénység feminizálódását eredményezték. A női fogvatartotti populáció jellemzően alacsony jövedelemből élő, segélyekből támogatott egyének csoportja. Tanulmányaikat tekintve általában általános iskolai végzettségűek, sokan írástudatlanok. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya magasabb volt a körükben, mint a férfiaknál.

11. ábra

Női külföldi fogvatartottak aránya az európai országokban

Forrás: NAGY, 2016 alapján saját szerkesztés

Országoként eltérő (lásd: 11. ábra), de a külföldi állampolgárságú fogvatartottak jelenléte összességében igen magas. A legnagyobb etnikai csoportot a cigány/roma nők képezték. Az etnikai csoporthoz tartozók vagy bevándorlók kriminalizálódásának esélye egyébként is nagyobb a faji előítéletek, nyelvi akadályok, a kirekesztettség vagy a pénzügyi problémák miatt, így sajátos kezelést és támogatás igényelnének – nemcsak a börtönben.

Sokan a női elkövetők közül abúzus⁸⁶ áldozatai voltak, amely bűnözői karrierjük egyik meghatározó eleme a fizikai és/vagy szexuális bántalmazás következtében. Az elítéltek több mint fele – ezzel összefüggésbe hozhatóan – főként valamilyen kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmény miatt került börtönbe, függőségben szenvedett.

A büntetés-végrehajtás alatt a nők nagy részét a családtól, gyermekiktől való elszakadás viseli meg. Legtöbbjük anyja, akik ezen szerepükből kiszakítva nemcsak értelmetlennek tekintik életüket, de büntudatot is éreznek.

Mint látjuk, a női fogvatartottak speciális jellemzőkkel és problémahálóval rendelkeznek. A szabadságvesztés-büntetés, valamint az ezzel járó elhelyezési lehetőségek és következmények csak tovább nehezítik a sorsukat a megbélyegzés, valamint a kirekesztés mellett. A nők számára fenntartott börtönök jellemzően periférikus helyzetben vannak, korlátozott körülmények jellemzik mind a megközelíthetőség, a munkáltatás, mind a képzés kapcsán. Nem specifikus, de jellemző a látogatások szigorú szabályozása, vagy hogy az egészségügyi és szociális ellátás alacsony színvonalú. Azonban a nők esetében ezek fokozott fizikai, pszichológiai értelemben vett állapotromlást eredményeznek.

⁸⁶ Az abúzusnak, azaz a bántalmazásnak különböző fajtái vannak, úgymint az érzelmi/lelki, fizikai/tettleges, szexuális vagy gazdasági. Ritkán jelentkeznek függetlenül, általában halmazati jelenségeként váltják, kiegészítik egymást (RÉDAI et al., 2004).

A 2005-ös kutatási eredmények (CRUELLS – IGAREDA, 2005) olyan ellentmondásokra világítottak rá, amelyek az alapelvek és a gyakorlat között húzódnak. Ahogy azt az előző fejezet végén is kifejtettük, az állásfoglalás nem egyértelmű a reintegrációs célok és a biztonsági funkció kettőssége miatt napjainkban sem. A sikeres társadalmi visszailleszkedés alapja a megfelelő anyagi és személyi erőforrások mellett olyan átgondolt és specifikumokra szabott programcsomagok kidolgozása, amelyek tényleges segítségül szolgálnak a reintegrációban.

Jelenleg korlátozott formában járul hozzá a rendszer a szabadulást követő élethez szükséges képességek, képesítések, tapasztalatok, valamint az önálló életvezetés elsajátításához. A felkészítés hatékonysága kérdéses; széleskörű, átfogó, illetve ténylegesen egyéniesített tanácsadás, minőségellenőrzés és értékelés, valamint akkreditált programok híján. Hiányzik a szabad életben való támogató szféra, amely az ítélet letöltése utáni kezdeti – nagyon kritikus időszakában – védőhálót nyújtana az egyén számára. A nők esetében ez markáns fontossággal bír, hiszen így a marginális közezből származó, függőséggel küzdő, sok esetben mentálisan sérült személy a bebörtönzés előttinél is rosszabb állapotba kerül. Szabadulás utáni dezorientáltságuk és kirekesztettségük nő.

A következőkben megvizsgáljuk, hogy mennyiben tér el a hazai populáció, illetve a rendszer a nemzetközitől, hogy kifejthessük a reintegrációs szolgáltatások összehangban állnak-e a fogvatartott nők igényeivel.

3.4. A CÉLCSOPORT HELYZETE

A női bűnelkövetők arányának áttekintése alapján látható, hogy mindig is kisebb arányban képviseltették magukat a populáción belül, mint a férfiak. Többek között erre vezethető vissza, hogy a téma kutatása kevesebb figyelmet kapott. A kriminológiai szakirodalom *biológiai, pszichés*, valamint a *társadalmi-gazdasági* tényezőkben, illetve a *bűnüldözés sajátos természetében* látja a nők alulreprezentáltságának magyarázatát (KSH, 2005).

A hazai női intézetek bemutatása is jól szemlélteti, hogy a vizsgált célcsoport számára már a kezdetek óta nem biztosított a speciális elhelyezés. Az épített környezet negligálja a nők sikeres reintegrációs felkészítését, nem alkalmazkodik a csoport sajátos jellemzőihez.

3.4.1. Női fogvatartottak elhelyezésének történeti áttekintése

A női fogvatartottak eleinte a férfiakkal közös intézetekben kerültek elhelyezésre, mint például a – Szempcről áthelyezett – tallósi fegyintézetben, amely 1790-ig állt fenn, mint női letartóztatási intézet. Majd az országos fegyintézeti mozgalom részeként, az egy évnél hosszabb időre kiszabott börtönbüntetések letöltésére szolgáló hét intézetet hoztak létre, köztük Márianosztrán és Nagyenyeden, kizárólag női fogvatartottak számára (BERECZKI, 2000).

Nagyenyed

A nagyenyedi Kir. Országos Fegyintézet 1857-től 1872-ig 210 fő nő befogadására szolgált, azonban kihasználatlansága⁸⁷ és magas fenntartási költségei miatt rövid életűnek bizonyult. A női elkövetések tekintetében a *tolvajlás, magzatelhajtás* felülreprezentált, míg a büntetés időtartamára nézve az 1-9 éves ítéletek voltak jellemzők.

Az elítélteket főként nemspecifikus területeken, a varrás, cipésmunka, és vászongyártás területén foglalkoztatták. Az előállított anyagból fegyencruhákat készítettek, munkájukért fizetést kaptak. Egészségügyi állapotuk kielégítőnek mondható, a tiszta levegő, a jó ételmezés és az alacsony halálozási arány függvényében. Oktatásuk vallási és iskolai alapon történt.

A női fegyintézetet 1872-ben olvasztották be a márianosztrai intézetbe, 62 fő átszállításával. A továbbiakban 1873-1880-ig kir. bírósági fogházként női és férfi elítélteket kezeltek, majd 1885-ig börtönként működött (MEGYERY, 1905).

Márianosztra

A 600 férőhelyes márianosztrai Kir. Országos Női Büntetőintézet börtön és fegyház végrehajtási fokozatra szolgáló háza eredetileg kolostor épület volt. Az 1858. évi 14297. sz. rendelet hívta életre, és egészen a 1950-ig működött női intézetként (HEINRICH-TAMÁSKA, 2013).

Az épületet 1352-ben a Szent Pál szerzetesrend emelte templommal együtt, majd a török hódoltság idején az enyészetté vált építményt Széchenyi György primás építette újjá (SZÖLLÖSY, 1935). Miután II. József eltörölte a Pálos Rendet, az épület kettős bérleti

⁸⁷ „1857-ben 72, 1858-ban 88, 1859-ben 103, 1860-ban 102, 1861-ben 90, 1862-ben 58, 1863-ban 55 fegyencznő... 1866-ban 94.” (Megyery, 1905:453).

szerződéssel – amely a minisztérium és a nővérek, valamint a vallásalap, illetve a kormány között jött létre – a kormány kezébe került igazságügyi érdekből (DÓCZI, 1991). A legfőbb felügyeleti jogot ennek megfelelően a minisztérium látta el, azonban az igazgatással és vezetéssel a Szent Vincze Irgalmas Nővéreket bízták meg.

A női rend a betegápolás, szegénygondozás és oktatás mellett, a zárdaszerű fegyintézetben a női fogvatartottak felügyeletét, oktatását (hittan, olvasás, írás, ének, kézimunka), valamint munkáltatását látta el. Ahogy Prohászka fogalmazott: „*Nem tudom minek mondjam: szenthelynek, zárdának, fegyháznak. A száműzetés vagy a menedék szirtjének? ... Paradicsomnak? De angyal csak harminchat van benne; vagy pokolnak?, mert kárhozott ötszáz is van benne.*” (HEINRICH-TAMÁSKA, 2013:184). A nővérek a rabokkal együtt éltek mindennapjaikat, Wágner Paula főnökasszony irányítása alatt (MEGYERY, 1905).

Az üzemeltetés és az épületbővítés a Pest-Budán feloszlott női letartóztatási intézet végével vette kezdetét (HEINRICH-TAMÁSKA, 2013). 1858 végén 323 főt tartottak fogva, akik az ország különböző részeiről származtak. Az 1861-es adatok szerint már 384 fő töltötte szabadságvesztését a lelki elmélyülést és bűnbánatot támogató magánelzárásos rendszerben (MEGYERY, 1905).

A nők egészségügyi és halálozási adatai nem nyújtanak megnyugtató képet, hiszen szinte minden fogvatartott kezelésre szorult. 1866-ban az európai tendenciát követve 388 főből *csecsemő-, és gyermekgyilkosság* miatt 141 fő töltötte büntetését (RÉSŐ, 1887). A nemzetiségi összetétel jól mintázta a korabeli Magyar Királyság összetettségét és közösségi normáit.⁸⁸ Az 1873-as nagynegyedi intézet átalakításával sok fegyencnő került át, ahol gyilkosok közt az oláhok, tolvajok közt a németek felülreprezentáltak, míg a magyarok általánosságban vegyes bűncselekményeket követtek el. A szerteágazó összetételű állományt nemzetiség, vallás és visszaesési fok szerint különítették el.

Az 1880-84-es időszakból a Márianosztrai fegyintézetben fogvatartott nők iskolai végzettsége a férfiakhoz hasonlóan képzetlenséget mutat túlnyomó többségben. A magasabb oktatásban részt vettek száma rendkívül alacsony, közel 1%; a nők 17%-a, a férfiak 33%-a tudott írni-olvasni (IM, 1885). Foglalkozásukat tekintve 4,6%-uk kézmű- vagy házi iparban, 14,3%-uk földműveléssel, 61%-uk cselédként, napszámosként dolgozott, 19,5% viszont határozott foglalkozás nélkülinek minősült. Ők főként az alacsonyabb szociokulturális rétegeből kerültek ki.

Miután a kormány 1893-ban megvásárolta a telepet, az elvárásokhoz igazodva átalakítások révén fegyintézeté szervezte 1894-ben – háromemeletes magánzárkaépület, két munkaterem, egy kórházépület, illetve kultúrkörlet rész építésével (SZÖLLŐSY, 1935). A nők foglalkoztatása intézeten belül és kívül rabgazdaságban valósult meg, amely az elvárásokhoz igazodva továbbra is a nemspecifikus munka és kezűgyesség elsajátítását helyezte előtérbe. Jellemzően kézi-, házi-, és mezőgazdasági munkát végeztek,⁸⁹ ami nemcsak munkáltatásukat szolgálta, de az intézet öfenntartását is (TÓTH, 1888).

Az 1904. évi statisztika alapján elmondható, hogy a fogvatartott 502 főből 156 személy volt beteg, akik jellemzően idegrendszeri problémákkal küzdött. Mindennapjaik imádsággal,

⁸⁸ A magyarok *lopás és súlyos vagyonellenes bűncselekmények*, a szlovákok *testi sértés* és magas *gyermekölési* arány, a szerbek az *életellenes* cselekmények, pesti nők *prostituáció*, míg a zsidók *orgazdaság* büntetésében emelkednek ki a populációból. A sváb és ruszin nők bűnözése kedvezőbb képet mutat (HEINRICH-TAMÁSKA, 2013).

⁸⁹ Munkáltatási területeik kézimunkában: kötés, varrás, hímzés, hálózás, horgolás, fonás, szövés, cipővarrás; házimunkában: mosás, sütés, főzés; illetve kerti-, és mezői munkában: földművelés, állattartás volt. (MEGYERY, 1905).

munkával és tanulással teltek. Az 1904-es évben 431 fős átlaglétszám, a bűncselekmények tekintetében túlnyomórészt a *lopás* (44,23%), valamint a *gyilkosság* és szándékos *emberölés* (33,56%) volt jellemző. Az elkövetők 83,07%-ban vidéki, főként 20-50 éves korosztályú (40,84%-ban) hajadon személyek, akik 72,31%-ban cselédként vagy napszámosként dolgoztak, az alacsonyabb társadalmi rétegből kerültek ki. Műveltségi és vagyoni fokukat nézve nagy részük (58,17%-ban) oktatás és (92,63%-ban) vagyon nélküli személyek, egészségügyi állapotuk (92,63%-ban) jó. A bűnözői előéletük tekintetében nagyjából fele, 52,19% nem visszaeső, jellemzően (61,95%-ban) 1-5 éves büntetést szabtak ki rájuk (MEGYERY, 1905).

Az első világháború hatására a *kémkedés*, mint speciális bűncselekmény általánossá vált – a nők körében is –, így a fogvatartotti létszám ugrásszerűen 700 fő fölé emelkedett (HEINRICH-TAMÁSKA, 2013). Majd az intézetet terror alatt tartó 1918-as forradalom rabszabadításai lecsökkentették a létszámot, tömegével elengedve a rabokat.

1920-ban megjelentek a *politikai foglyok*, akik megnehezítve a nővérek munkáját, más kezelést és bánásmódot igényeltek. Ahogy Berzeviczy Gizella, ateista szemléletű rab fogalmaz: „*belső világunkban szabadok maradtunk, demonstráljuk fegyházban is: minket, kommunistákat nem igazított le a Fehérmagyarország keresztje...*” (HEINRICH-TAMÁSKA, 2013:187). A helyzet az 1921-22-es szovjetuniós fogolycsere keretében rendeződött, amikor a kommunista nőket átadták Moszkvának.

Az 1928:10. tc. alapján az intézet elkülönített és átalakított részét szigorított dologházak minősítették. A bilincset nem preferálták a nővérek, azonban a populáció átalakulása miatt szigorúbb bánásmódot kellett bevezetniük, mivel 287 főre nőtt a *lopás*ért, 57-re pedig a *gyilkosság*ért elítéltek száma. Statisztikai adatok szerint a fogvatartotti állomány túlnyomó többségét, 223 főt még mindig a napszámosok, cselédek tettek ki, 135 fő földművelő és háztartásbeli, 36 iparos és kereskedő volt, illetve további egyéb státuszúak (HEINRICH-TAMÁSKA, 2013).

A második világháború újra megemelte az állomány létszámát, amely 1943-ban már 900 fő körül mozgott a *politikai foglyok* miatt – az elítéltek között találjuk például Rákosi Mátyás húgát, Hajnalt is. Enyhülést a zsúfoltságra az 1944-es elkülönítési és deportálási terv hozott, amely a zsidó, cigány foglyok elszállítását eredményezte. Szimin Magda így emlékszik vissza erre: „*Sírnak az apácák. Őszintén. A Helyettes is sír. Sírnak a bűnügyiek is és sokáig integetnek. Fenn a magánzárkákban ellenállhatatlanul harsog a dal: Napkelet, napnyugat ébred.*” (HEINRICH-TAMÁSKA, 2013:191).

A háború következményeként az első büntényeseket önként, a visszaesőket és a szigorított dologházásokat 1944. december 19-én már a szovjet csapatok bocsátották szabadon. Az épületegyüttes elfoglalása és kifosztása után, néhány nap múlva a nővérek Vácra menekültek. Ezt követően a kolostort támaszpontként, majd kórházként használták a katonák, egészen 1945 végéig.

A háború után néhány évre még megnyitotta kapuit az intézet a nővérek vezetésével, az addigi normák és differenciálás megtartásával, de az 1949-es évben az állam felmondta a szerződést. Női büntetés-végrehajtási intézetként a magánelzárásos rendszer 1950-ig működött az épületegyüttesben, amikor a fogvatartottakat átszállították Kalocsára. Ezt követően megkezdődött a ház férfi fogvatartottakkal való feltöltése, s innentől kizárólagos férfi börtönként működött a büntetés-végrehajtási testület irányítása alatt (DÓCZI, 1991).

Kalocsa

A város központjában lévő Kalocsai Fegyház és Börtön neobarokk stílusú épületét Kiss István budapesti építésmérnök tervezte, eredetileg igazságügyi palotának és járási fogháznak szánták (HEINRICH-TAMÁSKA, 2013).⁹⁰ Az 1898-ban átadott ház 115 fő férfi és 15 fő nő befogadására volt alkalmas – olvasható a Kalocsai Néplap hasábjain.⁹¹

A közösségi rendezvényekre tanteremmel rendelkezett, valamint 8 db sötétzárkával a „nem alkalmazkodó rabok”, kórházi részleggel a betegek, illetve kápolnával a vallásos fogvatartottak részére (BENCZE, 2014). A zárt épülettömb komplex rendszerének zavartalan működéséért konyha, mosoda, fürdő és kiépített központi vízfűtéses rendszer felelt. A hagyományos nemi szerepekhez igazodó munkáltatásra – karbantartás, kosárfonás, mezőgazdasági tevékenység – külön helyiségek szolgáltak, egészen 1948-ig.

A Kalocsai Törvényszéki Fogház mellett angol mintára⁹² 1916-tól létrehozták az első női dologházat, amelybe a közveszélyes munkakerülőket zárták (HEINRICH-TAMÁSKA, 2013). A nőket magánszemélyek is foglalkoztathatták, így részt vettek kertészeti, tollfosztó, ruhajavító és ház körüli munkákban. A városi elítéltek egyéb szaktudással nem rendelkeztek, így az ipari tevékenység, illetve a külső munkáltatás akadályokba ütközött (SZÖLLÖSY, 1935). A dologház működtetését a fogház személyzete végezte, helyileg a törvényszéki épület melletti utcában (BENCZE, 2014).

1950. április 30-án 22.600/1950/IV.01./IM. rendelet alapján a Kalocsai Megyei Bíróság megszűnt, majd augusztus 15-én került sor a márianosztrai intézet fogvatartottjainak (teherautón, vonaton és lovasszekéren való) átköltöztetésére. Innentől az épület, mint Kalocsai Országos Börtön, a női elítéltek börtönbüntetését hajtotta végre (BENCZE, 2014). Érseki városként a kor irányadó elveivel összeférhetetlennek tekintették a térség kulturális fejlődését, anyagi gyarapodását, ezért az országos börtön betelepítése foglalkoztatási szempontból nagy előrelépést jelentett a lakosság számára.

A nők és gyermekeik túlszűfolttságot okoztak a márianosztrai áttelepítést követően, 800-1 000 fős telítettséggel – negyede *politikai elítélt* – üzemelt a ház (HEINRICH-TAMÁSKA, 2013). A befogadóképesség növelésére bővítésekbe kezdtek, az épületből a bírósági személyzetet kiköltöztették, illetve a római katolikus kápolna lebontásra került. A helyzet normalizálódott, és a fogvatartottak emberségesebb bánásmódban részesültek, külön ágygal, megfelelő étellel, illetve az őrseg megfelelő viselkedésével jobb körülmények közé kerültek, mint a férfi börtönök lakói, vagy a fogházak elítéltejei.

A nők foglalkoztatására a mezőgazdasági munkáltatás mellett varrodai szalagrendszert hoztak létre, munkáltatásuk a Kalocsai Konfekcióipari Vállalat keretében 1953-tól folyt, mellette 1954-ig babaüzem működött (BENCZE, 2014). Schröder Ilona így emlékszik vissza erre az időre: „rab életem alatt a cigányoktól tanultam a legtöbbet, persze nem lopni, hanem

⁹⁰ Az építkezési munkálatok 1896 tavaszán kezdődtek az Igazságügyi Minisztérium által biztosított költségvetési keret alapján. 1897-ben helyi ünnepség keretében került az épületátadásra, majd a következő év nyarán avatta fel dr. Erdély Sándor igazságügy miniszter az eredetileg is törvénykezés céljára épült barokk stílusú épületegyüttest, amelyben helyet kapott a királyi törvényszék, a királyi ügyészség, a királyi járásbíróság, a telekkönyvi hivatal, valamint a törvényszéki fogház.

⁹¹ A fogházban 44 db egyszemélyes zárka, illetve 12 db öt fős zárka került kialakításra férfi fogvatartottak részére, 5 db egy fős és 2 db ötös zárka pedig nők részére.

⁹² A világon először Angliában 1597-ben hoztak létre női dologházat (42 évvel az első férfiház után), ahol szövással, fonással, kötéssel és horgolással foglalkoztak a szövőházban. Hazánkban 1817-ben férfi, majd száz év különbséggel alapítottak 1916-ban az első női dologházat.

ügyesnek lenni. Ők mindjárt kiismerték magukat, különösen a külmunkahelyen, ahol a szabad természetben kapáltunk. ... kerültek-fordultak és máris tudták, mi merre van ... muzsikáltak, ... énekeltek” (HEINRICH-TAMÁSKA, 2013:138).

A fiatalok számára átalakításra került sátorlajújhelyi intézetből 1953-ban szállították át a főként kémkedésért, határátlépési kísérletért, valamint állam elleni hűtlenségért elítélt nőket. Hozzájuk adódtak nagyobb számban azon délszláv származású nők, akik bebörtönzésére a jugoszláv vonal felszámolását követően került sor.

A megnövekedett létszám életre hívta a folyamatos munkaruhagyártást, ami megfelelő mennyiségű rabruha⁹³ előállítását eredményezte. Mikovics Marica így ír egy korabeli hippiről: „Apró, eldugott kincseinket vitték el: ceruzacsonkot, papírból tekert hajcsavarót, tűt, cérnát, ...a legnagyobb veszteség a zárka közepére kihúzott össze-vissza csomózott spárga volt. Ugyanis nem volt szabad a zárkában mosni, de mi azért mostunk és azon szárítottunk.” (HEINRICH-TAMÁSKA, 2013:139).

Az 1956-os forradalom a börtönt is elérte, hozzátartozók és lakosok kitarotán tüntettek a kapu előtt. Hatására több politikai fogvatartottat szabadítottak, először bajaiakat, majd novemberben parancsnoki engedéllyel újabb 121 főt.

A '70-es, 80'-as évek fogvatartotti állományának etnikai képét vizsgálva elmondható, hogy a heterogén összetétel megváltozott. A román, szerb, szlovák és egyéb nációk eltűntek, főként cigány és magyar származású nők töltötték szabadságvesztésüket – arányukról pontosabb adatok nem állnak rendelkezésre. A bűnözési formák a férfiakhoz képest egysíkú tendenciát mutatnak. Még mindig az *élettárs*, illetve *magzat elleni életellenes cselekményekkel* (egyharmada a fogvatartottaknak), *rablással*, *lopással* (kétharmada a nőknek) találkozunk; *intellektuális bűnelkövető* alig volt.

A foglalkoztatás terén differenciálás a jellemző, 1976-tól a vegyesipari részleg azoknak az elítélteknek biztosít munkalehetőséget, akik a szalagrendszerű termelésben nem foglalkoztathatók, más tevékenységekre alkalmatlanok (HEINRICH-TAMÁSKA, 2013).

Az 1990-es évek közepétől kalocsai gépi- és kézi hímző részleg indult, mellette külső idényjellegű mezőgazdasági munkát végeztek a nők. Az elítéltek összetétele bűncselekmények tekintetében nem változott, kivéve a *csecsemőgyilkosságot*, amelynek száma 10%-ra szorult vissza (HEINRICH-TAMÁSKA, 2013). Az elítéltek jellemzően negyven év körüliek, *erőszakos haszonszerzés* vagy főként *családtagjaik ellen*, házi eszközzel (pl.: kés, balta, mérge) elkövetett *gyilkosság* miatt töltötték elzárásukat.

Az intézet különböző elnevezésekkel,⁹⁴ 6 014 nm alapterületen – illetve az Adorján-Tex Kft. kalocsai telephelyével további 3 789 nm-en – működik napjainkban is. Jelenleg felnőtt korú női és férfi elítéltek fegyház végrehajtási fokozatú és életfogytig tartó szabadságvesztésének letöltésére szolgál (BENCZE, 2014; LŐRINCZ - NAGY, 1997).

A kutatás helyszínéül szolgáló intézetről további információ ismertetése a 4. fejezetben kapott helyet a ház, illetve tevékenységi körének részletes bemutatásával.

⁹³ A kötelező viselet részeként különböző rabruhát hordtak: fehér kendőt, télen darócos és nyáron csikos, valamint külső munkáltatáskor katonai zubbonyt hátán „R” felirattal.

⁹⁴ 1967-től Büntetés-végrehajtási Intézet Kalocsa, 1972-től Kalocsai Fegyház és Szigorított Börtön, majd 1979-től Kalocsai Fegyház és Börtön néven.

3.4.2. Női kriminális karrier

Az életkor és az egyéni elkövetési gyakoriság kapcsolata összetett jelenség. A kriminális karrier témakörében szerveződő kutatások egyfajta életpálya-szemlélettel az egyéni bűnelkövetés kialakulásának és fennmaradásának tényezőit vizsgálják. Az aktivitás alakulását követve középpontba helyezik a részvétel, a gyakoriság, a specializáció, az időtartam, valamint a kilépés dimenzióit (BLUMSTEIN et al., 1986). A bűnelkövetők veszélyessége egyrészt a bűncselekmény súlyával, másrészt az intenzitással mérhető.

A kriminológia hatására a klasszikus büntetőjog a tettes egyéniségének értékelésével és a veszélyesség értékítéletével gyarapodott. A közvetítő iskolák hatására ma a bűnelkövetők két fő típusát különböztetjük meg: az *alkalmi*, a *szokásszerű* bűnözőket (FINKEY, 1914).

A bűnözésben való részvétel és az áldozattás válás nem gender-semleges. Bottcher (2001) kimondta, hogy a nemi szerepekhez kapcsolódó mintázatok nem univerzálisan érvényesek. Egyes társadalmi gyakorlatok mindkét nem képviselőjét bűncselekmény elkövetésére sarkallják.

A nők átlagéletkora a népesség és az elítéltek körében kis mértékben haladja meg a férfiakét. Életciklus terén különbség mutatkozik. Fiatalkorban 20–30 év között, vagy később, 45–60 év között követnek el bűncselelményeket, de a bűnelkövető karrier nem haladja meg a 10 éves időtartamot (GÖNCZÖL et al., 2006).

Főként egyedül vagy rövidebb ideig tartó, időszakos csoportban bűnöznek. Nem jellemző az életen át tartó, visszaesést generáló kriminális karrier (GÖNCZÖL et al., 2006). Ennek következtében azonban a társak támogatása, befolyása nélkül az elidegenedés fokozódik, a devianciára való hajlam felerősödik. Többek között ezért is javasolt esetükben a büntetés-végrehajtás célrendszerének módosítása.

A visszaesők aránya alacsonyabb az országos átlagnál, egyrészt a női bűnelkövetők jellegzetességei, másrészt az életellenes bűncselelmények magasabb száma miatt, amelyeket főként konfliktuscselelményben követtek el, bűnözői karrier nélkül (CSÓTI, 1995). Azonban a visszaeső nők, akik a közfelfogás női szerepeivel ellentétes tevékenységeket végeztek, nem specializálódnak, mint férfi társaik. Általában előrejelezhetetlen vegyes típusú bűnelkövetések jellemzik őket, generalistaként egyszerre több vonalon is tevékenykednek (BANKNÉ, 1979; DELISI – PIQUERO, 2011). Inkább körülményeik, mint adottságaik alapján követnek el bűncselelményt.

A személyes perspektíva sajátos társadalomstatisztikai ismérve, amely a reintegráció egyik indirekt mutatója lehet az előélet (büntetett/visszaeső vagy sem). A nők alacsonyabb bűnismétlési hajlandóságot mutatnak, 2012-ben például az elkövetők 87%-a volt büntetlen előéletű, míg a férfiak 59%-a. Az életkor előrehaladtával a visszaesési hajlandóság csökken.

A mikrotársadalmi (családi) kapcsolatok és a visszaesés összefüggést mutatnak. Egyrészt az párkapcsolat és a bűnözői életforma nehezen összeegyeztethető, másrészt a hosszabb időtartamú szabadságvesztés korlátozza a visszakerülést.

A bűncselelmények és a függőség hátterében nem szabad megfeledkezni a traumatizációról, amely a fogvatartott nők esetében kétszer gyakrabban fordul elő. A nők viktimizációs rátája lényegesen magasabb a bűnözési rátájuknál. Az áldozattá válás és az abúzus hozzájárulhat a kiszolgáltatottság, a kriminalizálódás, illetve a promiszkuitás kialakulásához, amelynek további szövődménye lehet a szerhasználat, és az erőszak (SCOTT, 2016). Nagymértékben függ a szocioökonómiai státusztól, az etnikai hovatartozástól, valamint az életkortól, fizikai helytől. A gyermekkorban elszenvedett abúzus továbbvitele jellemző a későbbi pár/családi kapcsolatokban (TÓTH, 1999).

Az áldozati-elkövetői szerep dinamikus vonása fokozza a viktimizációt, körforgást eredményezve állandósítja a státuszt (FATTAH, 1994; DREXLER – SOMOGYVÁRI, 2015). A körforgás kialakulásához és fenntartásához markánsan hozzájárulnak azon társadalmi tényezők, amelyek elmulasztják a beavatkozási lehetőségeket az előzményi bántalmazásban Rédei és munkatársai (2004) kutatási eredményei rávilágítanak, hogy a bántalmazott nők 67%-a kért segítséget a hatóságoktól, amely hatékony megoldási lehetőségeket nem eredményezett. A közvetlen környezet általában tudott az abúzusról, azonban magánügyként kezelve azt, nem avatkoztak be. A tettegességig fajuló esetekben, ahol a nő, mint elkövető állt bíróság elé, az ügyészség, bíróság, ügyvédek alkalmatlansága mutatkozott meg, amely felhívta a családon belüli erőszak témakörének alaposabb ismeretére a figyelmet. A trauma feldolgozásában való segítségnyújtás elmaradt, a bv. intézetben jelenleg sem kapnak megfelelő támogatást az érintett nők. Szabadulás után feltételezhető, hogy ugyanezen életstratégiai mintázatokat követik majd. Simon (1997) az emancipációban látta a megoldást, de az adatokból azóta kiderült, hogy a nők foglalkoztatottsága, társadalmi szerepvállalása sem ad megoldást a problémára.

Az áldozatválasztás is sajátos, jellemzően (60%-ban) családtag, szerelmi partner ellen irányul, így szoros összefüggést mutat a nemi szerepükkel (RÉDEI et al., 2004; WOLFGANG, 1958). A nők gyakrabban követnek el bűncselekményt hozzátartozóik, gyermekeik, férfi partnerük ellen, amelyeknek többségében konfliktusfeloldó funkciója van (RASKÓ, 1978), míg a *vagyon elleni, politikai* bűncselekmények kevésbé jellemzik őket (GÖNCZÖL et al., 2006).

A kriminális hozzáférhetőség szempontjából is nemi specifikumokat találunk, így a nők életterében gyakrabban előforduló helyszínekhez kötődően – család, bevásárlóhelyek, szexuális viszonyok (POLLAK, 1950). Főként kapcsolataik védelmében, érzelmi okokból követnek el bűncselekményeket. A bűnbándákban jellemzően kiszolgálói, kísérői szerepet töltenek be, gyakran férfiak hatására, kezdeményezésére kerülnek a nők bűnelkövetési lehetőségek közelébe.

Női elkövetési mintázatok bűncselekménytípusok szerint

A biológiai és társadalmi valóság együttesen, egymásra hatva tükröződik a pszichikumban, s meghatározza az emberi cselekedeteket. Az egyes bűncselekmények, illetve az elkövetés mintázata a társadalmi nem által meghatározott. Különbség mutatkozik az egyes bűncselekménytípusok elkövetői között pszichoszociális szempontból, amely sajátos kezelést feltételez a szabadságvesztés-büntetés alatt.

A nők körében kisebb számban előforduló *intellektuális bűnelkövetők* sajátossága, hogy nem saját hasznukra, mint inkább valaki javára (úgy mint gyermek, élettárs) cselekednek. Az elkövetéshez szükséges iskolai végzettséggel, pozícióval rendelkeznek, azonban többségük közepes pályát futott be, előre lépésük legális úton nem biztosított, pályájuk esetenként megtört (RASKÓ, 1978).

Eltérő személyiségjegyeket mutatnak az *életellenes, erőszakos és a vagyon ellenes* női bűnelkövetők, akik felülreprezentáltak a többi bűncselekménytípust elkövetők között (BANKNÉ, 1979; FARKAS, 1998; HORVÁTH, 1980). Az erőszakos elkövetők három fő csoportját különböztetjük meg, úgymint a *csecsemő-, gyermekgyilkosság, családon belüli erőszak*, illetve szerepvállalás *terrorista* akcióban (FAIL, 2018).

A *csecsemőgyilkosság* esetén fokozott brutalitás jellemző, a nők háttértényezői között említendők a többségében alkohol problémákkal küzdő partnert, vagy a beteg gyermeket (MÉSZÁROS, 2003; SZABÓ, 1999; LÉKÓ, 1993; HERCZOG, 1999). A visszaesők viszonylag ritkábban, azonban egyre súlyosabb bűncselekményeket követnek el (GÖNCZÖL, 1980). Jellemző, hogy alacsony iskolai végzettséggel rendelkező vidéki személyek, körülményeiket a

tájékozatlanság, a környezet negatív megítélésétől való félelem, illetve az anyagi nehézségek befolyásolják (BAKÓCZI, 1975; GILÁNYI, 2006). A börtönben a hierarchia aljára kerülnek, magatartásuk problémamentes, inkább visszahúzódóak.

A nemzetközi és hazai esettanulmányok rávilágítanak, hogy a *családon belüli erőszakot* – ahogy már előzőleg ismertettük –, jellemzően hosszú időn át tartó bántalmazás előzi meg, megalázó helyzetek sorozatát generálva, valamint kiszolgáltatottsággal párosulva (KRÁNITZ, 2005; MOLNÁR, 1986; RÓZSA, 2013; TAMÁSI, 2005). A válságbünözőnek is titulálható (NAGY, 2016) elkövető hagyományos családban él, tradicionálisan tartózkodó női szerepeket várnak el tőle (KORINEK, 2004). Huszár – Tari (1999) javaslatára, érdemes lenne ezen nőket nemcsak elkövetői, de áldozati szerepben is vizsgálni, mivel csaknem fele volt fizikai és/vagy pszichés erőszak áldozata (FEHÉR – PARTI, 2002).

A hazánkban kevésbé megjelenő *terrorista* akciókban való szerepvállalás inkább a fiatalabb, 15-19 éves korosztály körében elterjedt, anyagi haszonszerzés céljából (BÉRES, 2007; KECSKÉS, 2009; TAMÁSI, 2006). Az önkéntes szerepvállalás hátterében családi tragédiák, bosszúvágy húzódik.

Az *emberölésért elítélt nők* csoportja, mint látjuk, igen heterogén, azonban általánosságban emocionálisan szorongó, gátolt, kóros személyiségek. Alacsony értelmi színvonal, merev tudati sémák jellemzik a nőket, amely kihat a szituációk értelmi feldolgozására. Konstruktív megoldásra nem képesek, probléma-megoldásban akadályozottak. Emócióikat kis mértékben tudják szabályozni, ebből fakadóan szélsőséges hangulatingadozások, érzelmi infantilizmus figyelhető meg náluk. Merev, primitív módon ragaszkodnak a konvenciókhoz, a legelfogadottabb magatartási sémákra törekszenek, mivel önértékelésük, önbizalmuk sérülékeny. Ebből fakadóan bizalmatlanok és óvatosak, kiszolgáltatottságérzésük néha paranoid mértéket ölt.

Kezelésük nagy körültekintést igényel, mivel kedélyállapotuk depresszív az erős büntudati feszültség miatt – nyugtalanok, frusztráltak, idegesek. A magas szorongási szint miatt folyamatos készenléti állapotban vannak, vegetatív háztartásuk egyensúlya felbomlik. Agresszív indulataikat elfojtják, felettes énjük ellentmondásosan működik, ezért néha kiszámíthatatlanok. A végrehajtás szempontjából azonban jellemzően problémamentesek. A bűncselekményük és a bv.-ben tanúsított magatartásuk között nincs egyértelmű összefüggés (FAIL, 2016; HAJNAL, 1998).

Ellenben a *nem erőszakos, vagyon elleni bűncselekményt elkövetettek* inkább extrovertáltak, társaságot keresők és átlagos intelligenciaszinttel rendelkeznek, a börtönhelyzetet nehezen viselik, mivel a külvilághoz való kötődésük aktív. Frusztrációs toleranciaszintjük alacsony, infantilis személyiségkép, emocionális éretlenség és gyenge énerő jellemzi őket. Magatartásukat a pillanatnyi vágyak, érzelmek irányítják, rizikókészségük kedvez az irreális helyzetbe sodródásnak. Az érzelmi labilitás, illetve az intenzív agressziós feszültség antiszociális tettekhez vezethet esetükben. A veszélyhelyzet realitását sokszor nem tudják felmérni, az egoisztikus önfejűségük, tekintélyre és függetlenségre törekvésük miatt.

Az interperszonális helyzetek megértésére és kezelésére alkalmas speciális képességek hiánya a konfliktushelyzetek megoldása során primitív elhárítómechanizmusokban nyilvánul meg (SPIVACK – PLATT – SHURE, 1976; GARAMI, 1978). Mások gondolatai és érzései iránti tudatosság, érzékenység nélkül szignifikánsan kisebb az esély az elfogadható kapcsolatok kiépítésére (ROSS, 1989).

A kognitív pszichológia eredményei a viselkedéskontroll zavarait, a gyenge empátiakészséget összefüggésbe hozták a bűnözéssel. Kifejezetten a társas környezetben való eligazodás, mások viselkedésének, szándékának megértésében mutatnak eltérést a bűnelkövetők. Az empátia, illetve a személyközi probléma-megoldási ismeretek hiánya olyan nem megfelelő magatartásformákat eredményezhetnek, mint a kötelességmulasztás vagy a bűnözés. Ilyen

esetben a bűnisméltés elkerülése céljából a társas készségfejlesztő tréningek adhatnak megoldást a reintegrációs felkészítés során.

A kisebb szakmai érdeklődést kiváltó *szexuális elkövetők* a női bűnözők szűk csoportját alkotják. Míg amerikai statisztikák alapján 1%-os, hazánkban 3,8%-os az arányuk a szexuális bűncselekménynek teljes populációját nézve – azonban Magyarországon ez a szám minden elkövetési alakzatot magában foglal (DREXLER – SOMOGYVÁRI, 2015; VANDIVER – KERCHER, 2004; GIGUERE - BUMBY, 2007). Három elkövetői körrel beszélhetünk, úgy, mint a férfiak által *kikényszerített, az átörökített*, valamint a *tanár/szerető kategória*.

A cselekmény főként pszichés betegségre visszavezethető nemi késztetések megnyilvánulása (TAMÁS, 2011), amelynek kezelése terápia, foglalkozás útján célravezető. Bánásmódjuk eltérő, amelyhez külön tréning program áll a bv. rendelkezésére. A heterogén csoport jellemzői a rendezetlen, sivár gyermekkori családi háttér, érzelmileg megközelíthetetlen apaképpel, amelyben szexuális abúzus áldozatai voltak az elkövetők.

Ennek következtében függőséggel, személyiségzavarral, kapcsolatteremtési problémákkal küzdenek, valamint felnőttkori kapcsolati kudarcokkal (MATTHEWS – MATTHEWS – SPELTZ, 1991; SANDLER - FREEMAN, 2007; GANNON – ROSE – WARD, 2010). Az alkohol-, kábítószer-, illetve dohány függők esetén jellemző a Hepatitis B, C, HIV, asztma, tuberkolózis (ADAY, 2003). A férfiaktól eltérően a kábítószerfogyasztó nők szociális érzülete negatívabb, kezelésük speciális eljárást igényelne. Függőségük gyakran társul prostitúcióval, bántalmazással (CRUELLS – IGAREDA, 2005).

3.4.3. Női fogvatartottak közeg-specifikus jellemzői

Ahhoz, hogy megértsük a bűncselekmények okait, az arányok és elkövetési jellegek tendenciáinak változásait, árnyaltabb képpel kell rendelkezniünk a női bűnözőkről, így a következőkben ezeket a területeket mutatjuk be.

A büntetés-végrehajtás zárt világa bizonyos eltérést mutat a női és férfi házak tekintetében. Például a nők nehezebben válnak a börtönvilág részévé (GREER, 2000; OWEN, 1998), amelyet a szegregáció, stigmatizáció, a szociális kapcsolatok és gondoskodás hiánya, valamint a bezártságtól való félelem okoz (TÓTH, 2011). A nők előéletéből fakadó tapasztalatok, illetve a személyes kapcsolati minták hatására a fogvatartotti lét is a hagyományos szerepek alapján szerveződik. A női házak rugalmasabb, kapcsolatorientált világával szemben – ami személyes ismeretségen alapul. A férfi populációt az elveken alapuló, genggel való szolidaritás jellemzi, a belső hierarchia szervezőeleme az erőszak. A hegemon maszkulinitás verbális, fizikai és/vagy szexuális bántalmazásban, elnyomásban nyilvánul meg (BORBÍRÓ et al., 2019). A fogvatartotti populáció társadalma így markánsan különbözik. A fogvatartási körülmények tekintetében azonban kevés eltérést mutatkozik.

A nőkre vonatkozó eltérő szabályozás legfontosabb elemei Magyarországon

„A jogszabályok rendelkeznek a női elítélteknek a férfiaktól való elkülönített végrehajtásáról, elhelyezésük, egészségügyi és ruházati ellátásuk, a velük szemben alkalmazható biztonsági intézkedések és munkavégzésük sajátos, fiziológiai, pszichikai adottságaikat figyelembe vevő normáiról.” (RANGA – VÖRÖS, 2018) A rájuk vonatkozó feltételek azonban csak minimális eltérést mutatnak.

A fizikai *elkülönítés* több szinten valósul meg a férfiak-nők mellett, hogy a főbb kategóriákat említsük az előzetesek-jogerősek, a fiatalok-felnőttek, a fogház-börtön-

fegyház végrehajtási fokozatot töltők, dohányzók-nem dohányzók között. A bv. kötelessége az elzárás mellett a védelem biztosítása, amely ezáltal is megvalósul (CPT, 2000). Az elhelyezés tekintetében további figyelemmel kell lenni, hogy a nőket (3,5 nm) nagyobb mozgástér illet meg, mint a férfiakat (3 nm) (16/2014. (XII.19.) IM r.).

A nemek közötti *diszkriminációra* vonatkozó tilalom, akárcsak a nemzetiségi, etnikai, vallási, politikai vagy vagyoni helyzet szerinti hátrányos megkülönböztetés nem megengedett, az eltérő csoportok védelemre jogosultak (1979. évi XI. tvr. 2. §). Az egyenlő hozzáférés elvén nem érheti egyik csoportot sem hátrány, így értelmes tevékenységet kell biztosítani munkavégzés, kulturális programok, oktatás, sport, képzés és egyéb tevékenyég terén (CPT, 2000).

A női fogvatartotti csoporton belül külön jogok illetik meg a *várandós és kisgyermekes elítélteket*, akik éjszakai-, vagy túlmunkára nem kötelezhetők. Emellett lehetőséget biztosítanak a szabadságvesztés-büntetés félbeszakítására a várandóság esetén (6/1996 (VII.12.) IM r.). Ellátásuk a terhes-, illetve szülés utáni gondozás esetén a szabad élethez azonos feltételekkel kell, hogy megvalósuljon – sajátos szükséglet biztosításával (CPT, 2000). Lehetőség van például a szabadságvesztés-büntetés félbeszakítására várandóság esetén (6/1996 (VII.12.) IM r.).

Az alapvető *higiénés feltételek* biztosításához a nők esetében hozzátartozik a gyakoribb tisztálkodási lehetőség, napi fürdéssel és melegvizet mosdóval a zárkán (16/2014. (XII.19.) IM r. 132. §). Emellett *női kellékekkel* egészül ki a ruházat, a tartható tárgyak köre, valamint a tisztasági csomag.

Az ENSZ határozata szerint, a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kimondja (ENSZ, 1966. 12. tc.), hogy a fogvatartottaknak diszkrimináció mentesen joga van a testi-lelki egészség elérhető legmagasabb szintjének eléréséhez. Így a büntetés-végrehajtás feladatai közé tartozik – ahogy már az első részben kifejtettük – az elítéltek gyógyítása, egészségük megőrzése és javítása. Mindezt a humánus végrehajtási környezet, azaz a megfelelő fűtést, levegőt és világítást, biztosító elhelyezés, az időjáráshoz igazodó ruházat, illetve az egyéni szükségleteket kielégítő élelmezés biztosításával.

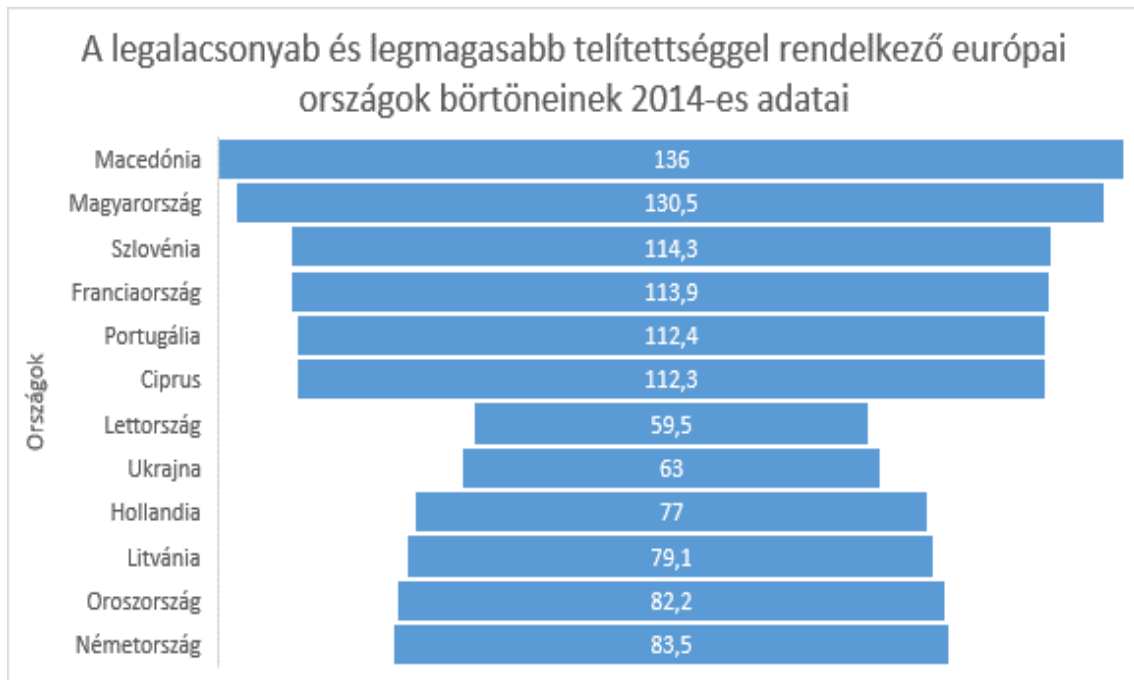
A határozat az általános szabályzás mellett kitér a nők sajátos higiéniai szükségleteire, a női egészségügyi ellátásra szakosodott szakemberek, gyógyszerek, mell- és méhnyakrák szűrési lehetőségek igényére (CPT, 2000).

A reintegrációs cél teljesítése érdekében, az egyén a bekerüléshez képest nem kerülhet rosszabb egészségügyi állapotba, mivel az a munkaerőpiaci visszailleszkedését gátolná. Fontos probléma ennek kapcsán, hogy a jellemzően marginális csoport tagjai bekerülés előtt sok esetben nincsenek sem diagnosztizálva, sem kezelve, így alapvetően kedvezőtlenebb egészségügyi állapotban vannak, mint a férfiak (JUHÁSZ, 2019a).

12. ábra

A legalacsonyabb és legmagasabb telítettséggel rendelkező európai országok börtöneinek 2014-es adatai

Forrás: JUHÁSZ, 2014 alapján saját szerkesztés

Az intézetek egy része (lásd: 12. ábra) azonban zsúfoltsággal küzd, amely alapvető problémaként jelentkezik az emberhez méltó, egészséges végrehajtási környezet tekintetében.⁹⁵

A testi és mentális egészség megőrzése érdekében a megfelelő egészségügyi szolgáltatások mellett a munkáltatásban, oktatásban való részvétel prioritást képez (ÁCS-BÍRÓ, 2016; JUHÁSZ, 2019b). A speciális szabályzást, a börtön-egészségügyi szolgáltatások – többek között a diéta, pszichoterápia, rehabilitáció – biztosítását a European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment of Punishment (továbbiakban: CPT)⁹⁶ fogalmazza meg egyéb szabályzókkal⁹⁷ (CPT, 2000).

A bv., azon belül elsősorban az Egészségügyi Osztály munkáját nehezíti, hogy az elítéltek szignifikánsan rosszabb egészségügyi állapotban vannak az Európai Uniós felnőtt populációhoz képest. Összehasonlításképpen kétszer nagyobb arányban fordulnak elő mentális⁹⁸, tízszer fertőző, harmincszor TBC-s és ötször az öngyilkossági kísérletet elkövetők

⁹⁵ Magyarországon jelenleg a túlzásúfoltság kérdése rendezett képet mutat a 2020. as évben lezajlott férőhelybővítési programnak köszönhetően.

⁹⁶ *European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment of Punishment*, azaz a Kínzás és az Embertelen vagy Megalázó Bánásmód, vagy Büntetések Megelőzésére Létrehozott Európai Bizottság.

⁹⁷ A fogvatartottakkal való bánásmódra vonatkozó ENSZ minimum standard szabályzók 24. pontja; a Fogvatartottakkal való bánásmód ENSZ alapelveinek 9. alapelve; Az Európai Szociális Karta 11. alapelve; a CPT 3. Általános Jelentésének 38. pontja; A börtönökben biztosítandó egészségügyi ellátás etikai és szervezeti aspektusairól szóló R/98/7. sz. Európa Tanácsi ajánlása; és az R (2006) 2. sz. Európa Tanácsi ajánlására az Európai Börtönszabályokról.

⁹⁸ Az fogvatartotti populációra jellemző mentális- és viselkedési zavarok: demencia, addikciók, depresszió, bipoláris affektív zavar, szorongásos rendellenességek, pszichózis, személyiségzavarok (paranoid, szkizoid, antiszociális, érzelmileg labilis). Ezek közül nők esetében gyakrabban fordulnak elő mentális problémák, mint depresszió, szorongás, poszttraumás stressz, személyiségzavar (WOLF – SILVA – KNIGHT, 2007).

(JUHÁSZ, 2019a). Kilátástalanságuk kifejezésének eszközeként a szuicid tevékenységek előfordulása gyakori – amelynek jellemző formái: akasztás, zsinogelés, mérgezés, illetve alkar, comb, ritkábban mellkas falcolás.

A női fogvatartottak fájdalomtűrő képessége egyébként nagy, céljuk elérése érdekében bármit megtesznek, ilyenkor önszuggesztív állapotba kerülnek. Az öngyilkossági kísérlet a nők tekintetében ötször nagyobb rizikófaktort jelent a World Health Organization (továbbiakban: WHO) adatok szerint, nemzetközi trendek alapján. Hazánkban azonban – feltehetőleg a csoportos elhelyezés következtében – minimális az előfordulási arány (GÁL, 2014).

A beilleszkedési időszak alatt már megmutatkozik a különbség a férfiak és nők között. A női fogvatartottak kis aránya, illetve az elkülönítési szabály betartása összességében azt eredményezi, hogy kevés objektum szolgál a szabadságvesztés-büntetésük végrehajtására. Mindez a nők lakóhelyétől messze történő elhelyezését eredményezi, amely a kapcsolattartás szempontjából nem előnyös (CPT, 2000).

Az izolációt a női fogvatartottak rosszabbul viselik, egészségügyi állapotukra további negatív hatást gyakorol (JUHÁSZ, 2014; ADAY, 2003), hogy identitásvesztésnek élik meg a családtól, gyermektől való elszakadást (SMOYER, 2014; STONE – LIDDELL – MARTINOVIC, 2017). Az agresszív fellépés helyett a megoldhatatlannak tűnő helyzetben az izoláció és depriváció hatására kialakult feszültség betegségtudatba és gyógyszerfüggőségbe vezeti őket (ZAMBLE – PORPORINO, 1990). A depriváltság ürességet, energiahiányt, az alacsonyrendűség érzését, illetve akarategyengeséget idéz elő (BECK, 1989), ezáltal gyakran depresszió kialakulásához vezethet.

A kapcsolattartás azonban nemcsak a belső egyensúlyt (ZAMBLE – PORPORINO, 1990), az önbecsülést erősíti, de kutatások bizonyítják, hogy pozitív potenciállal bír – például a visszailleszkedés terén (WRIGHT et al., 2013; TÓTH, 2011). Típusait tekintve beszélhetünk a bv. intézetben kívüli kapcsolatokról a *hozzátartozókkal* – gyermekkel, partnerrel, családdal, barátokkal –, illetve belüliekről, úgymint a fogvatartott társak, valamint a *személyi állomány* tagjai.

Természetesen egyéni sajátosság, hogy milyen hatást gyakorol a kapcsolatok mélysége, intenzitása, természete a fogvatartotti időre. Vannak, akik teljesen elzárkóznak a külvilágtól, egyfajta burkot képezve a (kinti, vagy akár benti) környezettel szemben. Egy elkülönülő életszakaszként fogják fel a szabadságvesztés-büntetést. Oka stratégiai megfontolásból, védekezésből eredhet – amely irányulhat a családjukra, vagy önmagukra –, illetve szerepkonfliktus miatt dönthetnek így, amelyet büntudat, félelem generál (FEW-DEMO – ARDITTI, 2014).

Általánosságban azonban elmondható, hogy a gyermekkel való kapcsolattartás részvételi motivációt és proszociális magatartást eredményez. A partnerrel együtt szociális erőforrást, valamint támogatást nyújt a dezisztencia⁹⁹ kapcsán (WRIGHT et al., 2013; SCOTT et al., 2016; STONE – LIDDELL – MARTINOVIC, 2017). Ez kifejezetten fontos, hiszen egyrészt a szabadulást követően a reintegráció, a szülői és partneri szerepbe történő visszatérés számos konfliktust eredményezhet – a nők pedig különösen sérülékenyek e téren. Másrészt a bv. intézetben növeli a nők önértékelését, új perspektívákat nyithat számukra, könnyebben alkalmazkodhatnak (CELINSKA – SUNG, 2014).

Jellemzően a börtönben lévő társas kapcsolatok negatívan befolyásolják az egyén közérzetét, ahogy a család hiánya is, azonban a látogatások gyakorisága nem meghatározó tényező (TÓTH, 2011). A végrehajtás során számos stresszhelyzetnek vannak kitéve, amellyel

⁹⁹ Dezisztencia: A bűnelkövetéssel való felhagyást, a bűnelkövetési karrierből aló kilépést jelenti (Lásd: Szójegyzék).

idővel ugyan megtanulnak küzdeni, de a család hiánya, a büntudat mellett ez is kihat a rossz közérzetükre (BOROS – CSETNEKY, 2002). Sokaknak azonban a fogvatartotti társakkal lévő kapcsolat ad támaszt, legyen szó baráti vagy partneri viszonyról. A férfiaktól eltérően ezen viszonyok jellemzően érzelmi töltetűek, kölcsönösségen alapulnak, segítséget nyújtva az átmeneti időszak elviselésében (FIÁTH, 2012a; FIÁTH, 2012b). Vannak viszont, akik a bv. állomány tagjaiban találják meg a morális támogatást, segítő szakemberek személyében, úgymint a pszichológus, pártfogó, reintegrációs tiszt vagy a tanácsadó – akikről a következő fejezetben olvashat részletesebben az olvasó.

A női fogvatartottak a személyzet részéről fokozott figyelmet igényelnek, érzékenységük, sérülékenységük miatt (FEHÉR – PARTI, 2003). Az izolált, hétköznapiól idegen szabályrendszerre negatívan reagálnak, illetve nehezebben alkalmazkodnak. Norma- és értékrendszerük ideiglenesen megváltozik. Kulturális téren azonban a nők nagy aktivitást mutatnak, amely fogvatartásukra pozitív hatással van, hiszen a rendszeres foglalkoztatás oldja a konfliktusokat, ezáltal a fenyegetések száma kevesebb.

A szabadságvesztés-büntetés során a leginkább nehezítő tényező, hogy pszichológiai sajátosságaik miatt eltérő bánásmódot, sok figyelmet, odafordulást igényelnek. Jellemzően ingerszegény környezetből jönnek, munkáltatásuk szempontjából kihívást jelent a gyenge akaraterő, kitartás, felelősségérzet, valamint az, hogy önálló életvitelre közülük kevesen képesek. A munkavégzés mellett a szociális kapcsolatok markáns védőfaktoroként szolgálhatnak a nők esetén a büntetés letöltése alatt, amelyek nemcsak a pszichés stabilitást, de a szabadulást követő visszailleszkedést is erősítik (TÓTH, 2011).

Nemi sajátosságukból adódóan érzékenyebbek, hangulatuk ingadozó, szélsőségekre hajlamosak. A női fogvatartottak továbbá konformisták, környezetükre igényesebbek. Rosszul viselik az azonos neműekkel való összezártságot, intimszférájuk beszűkülését. A praxis tapasztalatai azt mutatják, hogy elhelyezésük nagyobb hatékonyságot mutat kisebb, zárt csoportokban. Lelki sérelmeik kezelésére, felfokozott idegállapotuk megnyugtató hatására gyógyszer-, dohányfüggés alakulhat ki esetükben (FARKAS, 1998).

A korosztályok vizsgálatának tekintetében elmondható, hogy a fiatalabbak (18-35 évesek) viselik leginkább rosszul a szegregálást, amely a hosszú időtartamú ítéletük miatt érthető. Erős a valakihez tartozás érzése, szerepeiktől, családjuktól megfosztva gyakorta kötődnek társaikhoz, létesítenek azonos nemű fogvatartottal kapcsolatot. Toleranciaszintjük alacsony, nehezen kezelhetők, visszautasításra autoagresszív magatartást tanúsítanak.

A 35 év felettiak többségében jól kezelhetők szabálykövető viselkedésüknek köszönhetően. A tisztelettudó, óvatos magatartás mellett szív- és érrendszeri, légző- és mozgásszervi betegségekkel küzdenek, gondozást igényelnek (MACDONALD, 2001).

A 45 év felettiéknél a menopauza, az időseknél pedig a hosszú bezártság okozta lelki problémák kerülnek újra felszínre. A fiatalokkal ellentétben viszont mindezt csendben tűrik, depresszív és/vagy szomatikus tünetekkel.

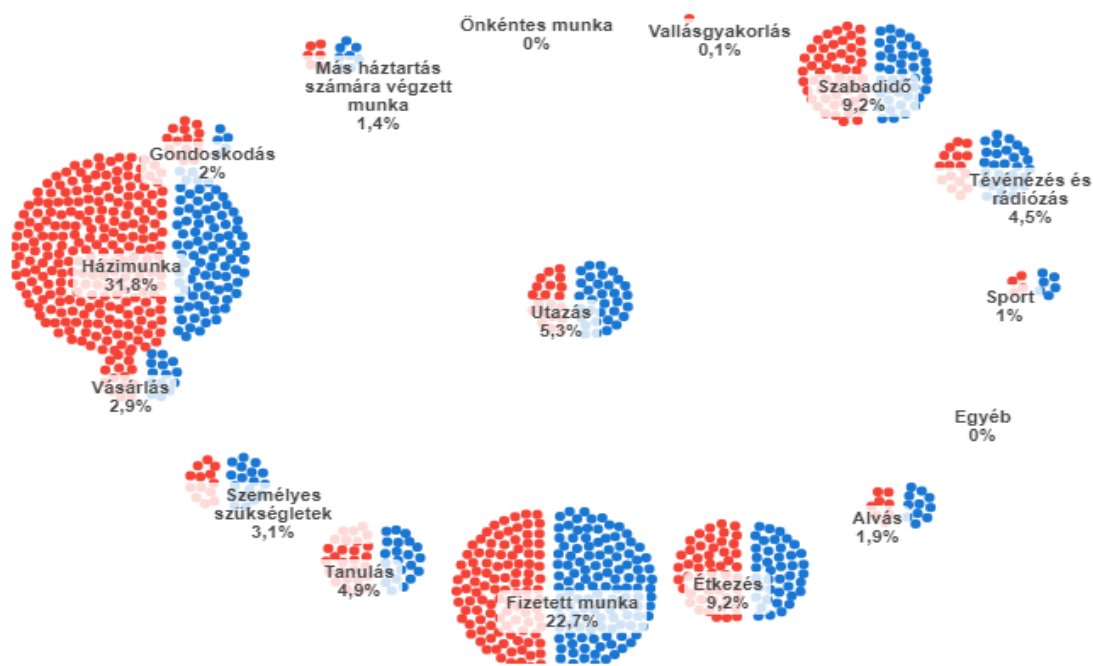
Általános problémaként jelentkezik a növekvő tendenciát és előregedő korfát mutató fogvatartotti állomány, amely az egyébként is korlátozott anyagi erőforrásokat többszörösen terheli. Az egyén egészségügyi állapotának és az ítéletének végrehajthatóságának vizsgálata a szakszerű ellátáson és egyéb plusz költségeken javítana, amennyiben Franciaországhoz hasonlóan a végrehajtás akadálya lenne, ha az időskor rossz egészségügyi állapottal párosul. Külföldi minták alapján elgondolkodtató a megfelelő egészségügyi ellátás, valamint a végrehajtási körülmények javítása. Emellett érdemes lenne adekvát mérési eljárást bevezetni – pl. angol minta szerint – amely a mentális problémákat már befogadáskor kiszűrné.

3.5. KONKLÚZIÓ, KITEKINTÉS

A különböző korok eszméi, a gazdasági igényei és az individuum fejlődési lehetőségei befolyásolták a nőkép alakulását. A tradíciók markáns jelenlétének hatására azonban a XXI. századi nemi szerepek a régi és az új reflexek elegyét alkotják. Napjainkban az intermentalitás mindkét nem esetében jellemző tényező. A nők társadalomban elfoglalt új pozíciója megváltozott viselkedésformákat teremt a társas kapcsolatokban, amelyet a kapcsolódó narratívák értéktelenebbnek fognak fel (HORVÁTH, 2019).

13. ábra
A magyar népesség átlagos napi tevékenységeinek megoszlása nemek szerint

Forrás: KSH, 2010

Ahogy a KSH (2010) nemek szerinti időmérleg felvételén¹⁰⁰ is látszik (lásd: 13. ábra), a nők új szerepeihez a tradicionális értékrendek kevésbé idomultak, így a köztes mentalitás állapotában rekedtek. A hagyományos munkamegosztás szerint, – a szolgáltató- és segítő intézményhálózat mellett – a házimunka, az idősek ellátása, a gyermeknevelés továbbra is főként a nőkre hárul. A férfi-női hatalomegyensúly kérdésében érezhető a férfi túlsúly a történelem során, amely hatást gyakorolt nemcsak a közéleti színterek, de a magánszférán belül is a női szerepvállalásokra.

Általánosságban elmondható, hogy a női munka arányszámát a fejlődési dinamika befolyásolta, nem a népesség életszínvonala. Jelentős mértékben függött az elhelyezkedési esély az oktatásban való részvételtől, a képzettségtől, amely napjainkig is meghatározó elemét adja a sikeres munkavállalásnak.

¹⁰⁰ A Központi Statisztikai Hivatal által készített felmérés 2009/2010. évi adatai alapján az időmérleg-felvétel egy ezer fős mintanépeesség átlagos napját mutatja be tevékenységek és az ezekre fordított idő szerint nemi bontásban (KSH, 2010).

A férfi és női munkavállalók közötti különbség a jövedelem és tekintély elvén szerveződött. Jellemzően a nők számára a kevésbé preferált, alacsonyabb bérezéssel és presztízzsel járó munkahelyek nyíltak meg, ahol a biztonság, valamint a kiszámíthatóság elsődleges (lásd: tisztviselői foglalkozások, textilipar, egészségügy, oktatás).

A nők helyzete a társadalmi-, gazdasági-, politikai változásokat követve folyamatos változást mutat. A falu szocializációs szokásrendje, a rögzített családi tradíciók és hierarchiák megfelelő terepet biztosítottak a szerepek modellkövető elsajátítására, gyakorlására – a munka, ünnepek, fonó során (MORVAY, 1956). Azonban a patriarchális családszerkezet átstrukturálódásával, a hagyományos és többgenerációs modellek helyett, ma már a *szingli*, *mingli*, *egyszülős*, *azonos nemű szülős*, valamint a *mozaik családok* terjedtek el. Az emancipációs folyamat válságtüneteket produkált, a társadalmi átrendeződés pedig napjainkban is tart.

A fogyasztói társadalom megjelenésével a családon belüli munkamegosztás, s ezáltal a tagok közötti interperszonális kapcsolatok csökkenése az éntudat, illetve a személyiség alakulásának lehetőségeit is korlátozták. Az elsődleges szocializáció számos pontja így sérült, amely főként az alacsonyan kvalifikált, szakképzetlen családok esetén fejtette ki negatív hatását (CSERES, 2000). A városiasodó életforma ugyan megtartja a szocializációs modellt, de annak a gyakorlására való alkalmakat, valamint a támogató, ellenőrző közeget korlátozza (PONGRÁCZ, 1988).

Jelen korunkban az új szerepkörökben, szituációkban és feladatokban a tisztázatlan lehetőségek egyfajta értékválságot eredményeztek. Nemcsak elmosódtak a magánélet és a közélet határai, de a közösségi média hatására szinte el is tűntek. A hiányok következtében nem alakultak ki új, megbízható szerepérték-hordozók, amelyek ténylegesen követendőek lennének. A nyilvánossággal a szabadosság és a tudatlanság nyert teret. A szerepbizonytalanság és kilátástalanság jellemzi korunkat. Tabukkal és késleltetett tudással a kidolgozatlan szabályrendszerek nem teszik lehetővé a tevékenységek gyakorlásával létrejövő képességegyüttest. A hagyományos és modern fázis között megrekedt egyén még nagyobb teherrel küzd az önmegvalósítás útján.

A női kriminalitás kapcsán ellentétes álláspontokkal találkozunk. Vannak, amelyek a sajátosságokat elfogadva vagy önálló problémaként kezelik, vagy azokat cáfolva az általános bűnözés részeként tekintik a női elkövetőket.

Bizonyos szinten mindkét álláspont megállja a helyét, mivel függetleníteni nem lehet az általános bűnözéstől. A bűnelkövetés alapvetően férfijelenség marad, a nők kisebb részét érinti. A csoport azonban lényeges különbségeket mutat makroszinten. A kutatások által alátámasztott specifikus jellemzőik miatt külön vizsgálatokra érdemes: a populáció állandósága, aránya, illetve társadalmi vonatkozása miatt. (PALMER, 2015; STONE – LIDDELL – MARTINOVIC, 2017; DEGIORGIO, 2015).

Hans Göppinger szerint a nők és a férfiak személyiségvonásai kriminalitás szempontjából nem különböznek. Azonban, ha a bűnözést nemi hovatartozás szempontjából vizsgáljuk, a találtboríték-kísérlet adhat választ (FARRINGTON - KIDD, 1980). Kisebb összegnél a jómódúbb eltulajdonítók a gyakoribbak, akik különbség nélkül a férfiak és a nők köréből kerültek ki, míg amennyiben magasabb pénzüsszeget találtak, a férfiak majdnem fele, a nők alig negyede lopta csak el a pénzt. A női sajátosságok biológiai, pszichológiai, társadalmi egyediségeket mutatnak.

A kriminológiai kutatások kezdeteitől jelentős változás tapasztalható a nemek bűnözési arányának változásában. Áttevődött a hangsúly a sztereotip, biológiai különbségeket hangsúlyozó elméletekről a makró társadalmi, tanul strukturális okokat, a szocializációt és a tanulást vizsgáló teóriákra.

A bűnesetek jellemzően az emberiség három fő tényezője: az *élni akarás*, a *fajfenntartás*, valamint az *érvényesülés* köré szerveződnek (PRESZLY, 1932). A nők esetében főként a *személy elleni erőszak* (emberölés), a *közlekedési* (közúti baleset gondatlan okozása), *államigazgatás, igazságszolgáltatás és közélet tisztasága elleni* (hamis vád, hamis tanúzás, bűnpártolás, közirat és magánokirat hamisítás), *gazdasági* (csempészet, orgazdaság), *vagyron elleni* (lopás, csalás, sikkasztás) fordul elő. A férfiak valamennyi devianciában és bűnözésben felülreprezentáltak, kivéve néhány bűncselekményt, ilyen tipikusan a *prostitúció* és a *csecsemőgyilkosság* (EL SAYED et al., 2017). A nemek közötti különbség a súlyosabb, életellenes bűncselekmények esetében nagyobb, mint a kisebb cselekményeknél. Bár döntő többségében a szexuális bűncselekmények áldozatai nők, amely kihat testi-lelki megbetegedésükre, gyakran inkább mentális problémáik az okai a bebörtönzésüknek (TÖRÖCSIK, 2018).

„*A nemnek a bűnözésre gyakorolt hatása megmutatkozik egyrészt a női bűnözés volumenében, másrészt annak struktúrájában.*” (LANGÓ, 1981:6) Mennyiségi jellemzőit tekintve általános tény, hogy a férfiakhoz képest – a népességen belüli arányukhoz képest is – alacsonyabb volumenben követnek el bűncselekményeket a nők. A férfiaktól eltérő bűnözési intenzitást mutatnak – tekintve a megoszlási viszonyszámokat. A jogellenes cselekmények elkövetésében a nők részvételi aránya – a háborús éveket kivéve – szinte változatlan 12-20%, tartós elmozdulás nem tapasztalható.

A rendszerváltás időszakában 10%-ra csökkent a női bűnelkövetés, míg az azt megelőző időszakban átlagosan 15% alatt mozgott. Az elmúlt két évtizedben lassú növekedés figyelhető meg, arányuk 16-17%-ra emelkedett. A női korfa csúcspontja jelenleg 35-40 éves korosztálynál van, ami arra utal, hogy a rendszerváltás időszakában fiatalok női bűnözésből való kilépése kevésbé történt meg. A számok mellett a bűncselekménytípusok tekintetében igazolódni látszik Raskó Gabriella 1978-as megállapítása, hogy „*...a tömegstatisztika adatait csak lassan, de töretlenül, tendencia-jellegűen módosítva megjelent a női bűnelkövető viszonylag új típusa: a kezdeményező, aktív, erőszakos fiatal nőé, aki egyre kevésbé különbözik a hasonló férfi bűnözőktől.*” (RASKÓ, 1978:32). Az urbanizáció és az emancipáció hatására a női bűnözés struktúrája átalakult. A változás a cselekmények jellegében mutatkozik meg, amely minimálisan, de eltolódott a *súlyosabb és intellektuális* (férfias) bűncselekmények felé (SCMITZ, 1963; POLLAK, 1950). A női bűnelkövetők önállóbbak, agresszívabbak, kezdeményezőbbek lettek.

Összességében azonban elmondható, hogy a társadalmi változások következtében megnövekedett bűnözési alkalmak, továbbá a törvényi szabályozások hatása csak kis mértékben befolyásolta, követte az össz-bűnözés dinamikáját. A női bűnözés perspektíváját tekintve azonban nincs ok az optimizmusra az abszolút számok, a gyakorisági mutatók, valamint a veszélyességi fok tükrében.

A bűnözési elméletek többsége egyoldalúan magyarázza a bűnelkövetés okait, de komplex módon kevésbé vizsgálják. A mikro-, mezo-, illetve makroszintű összefüggések feltárására Korinek (2006) integratív modellje segítségével összegezzük a bűnözői karrier kialakulásának lehetséges háttereit magyarázó elméleteket.

1. A születéskor az egyén eleve rendelkezik bizonyos potenciállal, amely kölcsönhatásba kerül a közvetlen környezettel. *A biológiai, testi-lelki adottságokat vizsgáló elméletek és szociológiai teóriák* az adottságok kapcsán adnak magyarázatot.
2. *A tanulás-, illetve szubkultúra elméletek*, valamint *a társadalmi struktúrával összefüggő megközelítések* fókuszra a szervezett és spontán külső behatásokra, azaz a szocializációra esik.
3. Az egyén döntéseit, választásait a *bűnelkövetési lehetőségek elmélete*, továbbá a *bűnelkövetésről vallott felfogások* vizsgálják.
4. Az ember életében megjelent negatív deviancia értelmezési keretei a *címkézés-,* valamint a *konfliktus elmélet*.
5. Amennyiben a normasértő viselkedés állandósul, és a társadalom erre formális kontrollal reagál, szintén a *címkézés-elmélet* adhat választ.
6. A krónikus bűnelkövetők megértése tekintetében az *interakcionista elméletek* nyújtanak segítséget.

Az eddigi ismeretek tekintetében igazolást nyert, hogy a női elítéltek *jellemzői* (társadalmi, pszichoszociális, egészségügyi), *bűnözői attitűdje* (elkövetési jellemzők, útvonal, rizikófaktor, indíttatás), illetve *személyes igénye* (integráció, erőforrások, dezisztencia) miatt a férfiaktól eltérő csoportot alkotnak. A szociabilitásukban, nőiességükben és érettségükben korlátozottnak tekintett réteg azonban nem fegyelmezésre, medikalizációra vagy feminizációra szoruló deviáns csoport (BORBÍRÓ et al., 2019). Sajátosságaik okán más bánásmód javasolt esetükben.

A nők börtöntűrő képessége alacsonyabb, a megbélyegzés érzése, a családért való aggodás, valamint a szociális kapcsolatok hiánya miatt (VÁRNAGY-TÓTH, 2014). A fogvatartottakra az önérvényesítés és önismeret hiánya mellett az alacsony frusztrációs szint jellemző. Feszültségkezelési problémákkal küzdenek, amelyet tovább fokoznak a kommunikációs nehézségek, a hiányos tantárgyi és higiénés tudás, valamint az irreális értékrendszer (HEGEDÜS, 2019). A szabadság korlátozása esetükben látványosabb, szélsőséges reakciókhoz vezet (ERDŐDI, 2002). A nők mentális állapota rosszabb a férfiakénál, 50%-uk szed rendszeresen nyugtatókat, fájdalomcsillapítókat – hogy csak néhány pontot emeljünk ki (TANÁCS, 2014).

A testi és mentális egészségmegőrzés szempontjából további rizikófaktorokként jelentkeznek a szervezet korlátozott helyi, anyagi és személyi erőforrásai, amelyek negatívan befolyásolják mind a pszichés, mind a fizikai állapotot. A hazai fogvatartottak között a neurotikusok aránya átlagosan 6-10%, azonban a nők esetén gyakrabban fordul elő a tünetgyűttes (BOROS – CSETNEKY, 2002; TÓTH, 2011).

A nők egyfajta megküzdési stratégiaként a nem megfelelő közegre betegszerepet vesznek fel. Ez neurotikus tünetekben nyilvánul meg.¹⁰¹ A büntetés-végrehajtási intézetben a fogvatartottak különböző módon reagálnak és dolgozzák fel a traumatikus eseményeket. A segítő szakemberek hiánya, illetve a leterheltségük okozta esetleges, illetve alkalmoszerű kezelések nem hoznak sem hosszútávú megoldást, sem tartós eredményt (HEGEDÜS, 2019).

¹⁰¹ Ilyen tünetek például a labilitás, szorongás, érzékenység, félelem, befelé fordulás, levertség, szuicid hajlam, kényszeresség (BOROS – CSETNEKY, 2002).

A férfiak számára kialakított rendszerben a függőség, a traumatizáció, a kapcsolatok és szerepek által a pszichoszociális és egészségügyi állapot negatív irányú elmozdulása prognosztizálható (STONE – LIDDELL – MARTINOVIC, 2017; GOBEIL – BLANCHETTE – STEWART, 2016; CELINSKA – SUNG, 2014; SCOTT et al., 2016). Ahol megfelelő a foglalkoztatottság, nagyobb a mozgástér, valamint rendszeres a munkavégzés, ott a női fogvatartottak jóval kiegyensúlyozottabbak (FEHÉR – PARTI, 2003).

A bűnismétléstől való tartózkodás három tényezője közül a prevenció – a *korai beavatkozási rendszerek* által (szociálpolitika, gyermekvédelem) – a szabadulók esetében aktualitását veszítette, azonban a következő generáció szempontjából nem elhanyagolható. A *szankciók hatékonyságának növelése*, illetve a *kezelő programok* azonban pozitív irányba befolyásolhatják a visszaeső bűnelkövetést. Olyan speciális programok alkalmazása, amelyek a sztereotipizált, ideologikus képtől elrugaszkodva kiemelt figyelmet fordítanak a rizikófaktorokra (CZENCZER – RUZSONYI, 2019).

- A nemzetközi szinten is kezdeti stádiumban járó *traumára érzékeny programok* a felépülésre helyezik a hangsúlyt, a jóllét elérése érdekében az egyén erősségeire, erőforrásaira támaszkodnak (KING, 2015).
- Viszonylag kiforrottabb területet képez az *intervenciós programokon* keresztül a szerhasználati problémák kezelése külföldön, ahol a magasabb az érintettek aránya (PALMER, 2015; GOBEIL – BLANCHETTE – STEWART, 2016). Hazánkban ennek alternatív formájaként a gyógyszerhasználat az elterjedt, amikor nyugtatók, és fájdalomcsillapítók által kezelik magukat a nők – a férfikkal ellentétben nem örömszerzés céljából (PAKSI – ARNOLD, 2010; TANÁCS, 2014).
- A nők között magas arányban vannak a bántalmazottak (RÉDEI et al., 2004). A bántalmazástól és függésektől határozottan nem elkülöníthető pszichiátriai zavarok esetén, a *mentálhigiénés programok* járulnának hozzá az egészségfejlesztéshez. Alkalmazásuk egyelőre nem jellemző, főként nonspecifikus formában (LYNCH et al., 2017).
- A nők esetében a kapcsolatok szempontjából legfontosabb szerep az anyaság. A pozitív attitűdhöz és identitáshoz olyan „*anya*” *programok* szükségesek, amelyek megküzdési stratégiákat, képességeket és kommunikációt fejlesztenek a lehetőségekhez képest optimális anya-gyerekkapcsolat megtartása érdekében (STONE – LIDDELL – MARTINOVIC, 2017; SMOYER, 2014; SCOTT et al., 2016).

A női csoport heterogenitása további jelentős különbségeket mutat a domináns személyiségjegyek, aktuális állapot, előképzettség, együttműködési készség és képesség, valamint szociális szint kapcsán. Erőforásaik tekintetében a kognitív képességek, érdeklődés, illetve motiváció terén azonban kevés információval rendelkezünk. Az értekezés így a büntetés-végrehajtáson belüli oktatási-képzési lehetőség vizsgálata után az empirikus részben erről ad ismertetést a kutatási eredményekre támaszkodva.

4. REINTEGRÁCIÓS NEVELÉS EREDMÉNYESSÉGE A SZABADSÁGVESZTÉS-BÜNTETÉS ALATT

Az előzőekben a szabadságvesztés megtorló és nevelő paradigmájának történeti áttekintése után a női bűnözés és elítélt csoport sajátosságait vettük számba. Jelen fejezetben az európai és hazai keretrendszer bemutatása után Covey (2014) szerint vizsgáljuk a büntetés-végrehajtás pedagógiai potenciálját. Mindezt a női fogvatartottak szabadságvesztés-büntetésének letöltésére kijelölt Kalocsai Fegyház és Börtönben, az aktuális irányelvek, célok, valamint a biztosított (infrastrukturális, anyagi, személyi, illetve tárgyi) feltételek alapján. A kalocsai intézet speciális helyzetben van, hiszen míg a legsúlyosabb bűncselekményeket elkövető férfiakat az ország több pontjára szállíthatják elzárásra, addig a nőket csak a kalocsai bv. fogadja (ÁCS-BÍRÓ, 2016). A fegyház fokozatot töltő nők végrehajtóházaként e speciális csoport fogvatartásáért felel (TANÁCS, 2014).

A büntetés-végrehajtás keretein belül zajló nevelés jelenlegi gyakorlatáról egyrészt az intézettelátogatás során szerzett tapasztalatok és megfigyelések alapján, másrészt a hatályban lévő szabályzók, szakirodalmi előzmények által kaphatunk komplex képet.

4.1. ELMÉLETI KERET – SIKERES ÉLETVEZETÉS, DÖNTÉS

Az eredményesség örök érvényű alapelvein nyugvó életvezetési program kidolgozója Stephen R. Covey, aki kutatásai eredményeként 7 *szokást* különített el egymástól 1989-ben, amelyek sikeressé, kiegyensúlyozottá teszik az embereket (COVEY, 2014). Munkája segítségével szolgál ahhoz, hogy megértsük azt az érési folyamatot, amelynek során három stáció által eljutunk az egyéni győzelemtől a közös győzelemig (HELSTÁB, 2019).

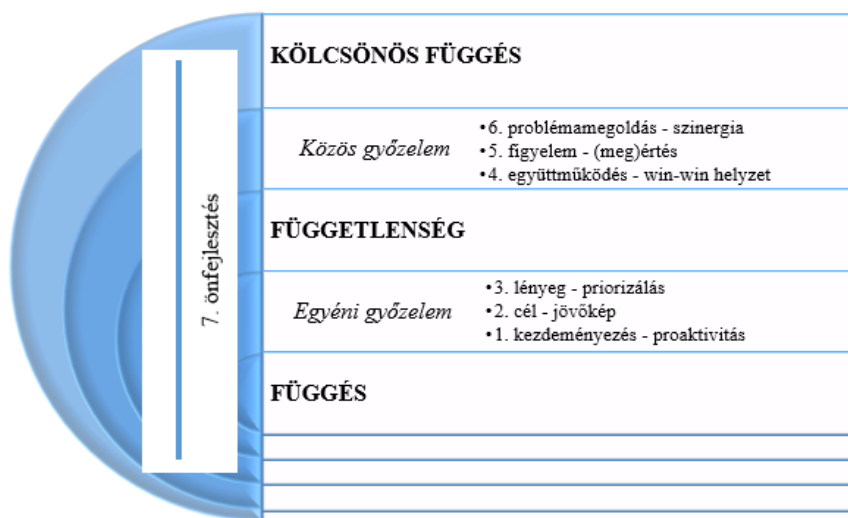
A fejlődési szemlélet szerint amíg az egyén a *függés* szintjén van, másokra utalt lét jellemzi – akár szükségletek, akár visszaigazolások, elismerések által. A *te-központú* hozzáállás során hárítja a felelősséget, amely az élet kezdeti időszakában teljesen természetes.

Amikor a *függetlenség* szintjére lép, már nem függ mások támogatásától, érdekérvényesítővé válik, képes döntéseket hozni, amely a felelősségvállalás szempontjából *én-központúvá teszi*. A függetlenedés megnyilvánulásként képes gondoskodni önmagáról, felel a boldogságáért, életvezetéséért (GÁLOVICS, szerk. 2018).

A legmagasabb szint a *mi-központú* attitűd, a *kölcsönös függés* állapota, ami munkamegosztásra, tiszteletre és bizalomra teszi képessé az egyént, együttműködve a társas közegben.

A karakter fejlődése az *egyénitől a közös győzelemig* a kiegyensúlyozott élethez szükséges készségek fejlesztése által jut el. Gyakorolva a proaktivitást, a jövőtervezést, eljutva a (meg)értés, és a szinergia szintjére, amelyekre a hagyományos oktatásban kevés figyelem hárul. Ezen elmélet szerint az egyén a függetlenség szintjén válik képessé a döntésre, abban az esetben, ha az akarattal párosul („*Képes vagyok és akarok dönteni!*”).

14. ábra
 Az eredményesség 7 szokásának folyamatábrája
 Forrás: COVEY, 2014 alapján saját szerkesztés

Covey (2014) 7 szokása (lásd: 14. ábra):

1. szokás: *kezdeményezés* – Az életben az alulmotiváltság legyőzését segítik a döntési helyzetek. A proaktivitás a kezdeményező készség, valamint a felelős magatartás kialakítására ösztönöz. Mennyire lehet kezdeményező az egyén? Motivált, vagy demotivált a mindennapi döntési helyzetekben?
2. szokás: *cél* – A keretet az értékek meghatározása, a rövid-, közép-, és hosszútávú célok kitűzése, vagyis a jövőkép adja. A tervezésnél lényegi kérdés nemcsak a hová, de a hogyan is, vagyis a cél elérésében alkalmazni kívánt módszerek, feladatok meghatározása. Rendelkeznek-e jövőképpel? Mennyire tudatos a tervezés és a hozzá igazított módszerek?
3. szokás: *lényeg* – Az időmenedzsment alapot képez a fontos és sürgős dimenziók, továbbá a kötelező és magánéleti tevékenységek osztályozásában. A sorrendiség hozzásegíti az egyént a hatékony feladatvégrehajtáshoz. Az időbeosztás, a lényegkiemelés mennyire valósul meg?
4. szokás: *együttműködés* – A hosszútávú kapcsolatokkal való törődés szokása során a másokkal való együttműködésben rejlik a lényeg. A kölcsönös előnyök megtalálása kulcs a mindennapok során a problémamegoldásban, win-win helyzetek generálásával. Kik között és hogyan valósul meg ez az együttműködés?
5. szokás: *figyelem* – Az előző szokások érvényesítésében segíti az egyént a (meg)értés, amely ezáltal magasabb önismeret elérését teszi lehetővé. Az információszerzés tiszta kommunikációval, ön- és mások megértése által valósulhat meg az empatikus figyelem, illetve a perspektíva felvétel gyakorlásával. Hogyan kommunikálnak? Amely fokon állnak az önismeretnek?
6. szokás: *problémamegoldás* – A konfliktuskezelés során a mindenki számára kedvező megoldás megtalálása a cél. A közösség erejében rejlő erő kölcsönös tisztelettel, és mások értékeinek elfogadásával csapatmunkát, azaz együttműködést eredményez. Mennyire képesek erre? Amely területeket fejlesztik?
7. szokás: *önfejlesztés* – A legmagasabb szinten cél a hosszútávú egyensúly megtartása, amelyhez feltöltődést nyújtó tevékenység által a test-szellem-lélek megújulása szükséges. Milyen lehetőségei vannak az önfejlesztésre, a feltöltődést nyújtó örömteli foglalkozásokra?

4.2. A REINTEGRÁCIÓS NEVELÉS EURÓPAI ÉS HAZAI CÉLRENDSZERE

4.2.1. Európai keretrendszer

A különböző országok büntetés-végrehajtásának nevelési célrendszere jelentős eltérést mutat a prioritási változók tekintetében (RUZSONYI, 2003b). A fő komponensek a történeti fejezetben tárgyalt *büntetés*, *elrettetés*, *megtorlás*, illetve a *rehabilitáció*, *nevelés*, *kezelés* valamennyi ország jogrendszerében megtalálhatók, de különböző súllyal. Az összehasonlítás mind téri, mind időbeni szempontból nehézségekbe ütközik, mivel a büntetési célok, biztonsági fokozatok, az átjárhatóság, az időtartam terén jelentős különbségek mutatkoznak. A XXI. századi helyzet elemzéséhez és feltárásához azonban nélkülözhetetlen a reintegrációs nevelés előzményeinek rövid áttekintése.

Reintegrációs nevelés előzményei

A korrekciós nevelés az igazságszolgáltatás¹⁰² és az ifjúságvédelem¹⁰³ koncepciója mentén szerveződött (DÜNKEL, 1990), eltérő végrehajtási irányelveket megfogalmazva, amelyek három fő csoportja ismert: a *represszív*, a *neo-treatment* és a kettő árnyalásaként az *intervenciós* (CZENCZER – RUZSONYI, 2019). A szankciórendszerek nem jelennek meg tiszta formában, de a különböző államok gyakorlatában kimutatható válik az orientáció.

A katonai típusú büntetési rendszerek először 1821-ben szakítottak a magánrendszerű fogvatartási móddal annak egészségkárosító és szuicid hatása miatt – pl. Auburn Börtön, USA (MCKELVEY, 1977). Majd az Elmira Reformatory börtön egyesítette a rehabilitációt a militarista elemekkel. Kezdetben a javításra helyezték a hangsúlyt a katonai gyakorlatok, a munkáltatás, illetve a tanulás és művelődés által (JOHNSON, 1987).

A totális intézmény sajátosságaival bíró *megtorló* szankciórendszer az elrettetés szándékával 1948-ban Angliában és Walesben a kiképző/cszimatáborral jelent meg. A 14-20 éves fiatalok számára létrehozott intézet alapját rehabilitációs céllal a szigorú fegyelem adta, amely rövid távon kívánta a bűnözői pályát megszakítani a „short, sharp, shock” elvén (WILKINS, 1969). A túlzásfoltosság, valamint a fogvatartási költségek csökkentése céljából megvalósuló kezdeményezés a visszaesési mutatók tekintetében nem hozott kedvezőbb eredményt (OSLER, 1991). A program mégis egészen az 1970-es évekig működött, s jellegét tekintve – főként az európai kontinensen kívül¹⁰⁴ – máig működik az új generációs intézetekben (WILLIAMS, 1988).

A rendszer pozitívumaként tekinthető a rehabilitáció, a szabályozott környezet, illetve a progresszív jelleg (WILLIAMS, 1988; MARLOWE et al., 1988). Ellenzői (MEACHUM, 1990; MORASH – RUCKER, 1990) azonban számos oldalról megkérdőjelezi létjogosultságát, összességében elutasítják a katonai rezsimű végrehajtást. Legfőbb indokaik szerint a fizikai és

¹⁰² Az igazságszolgáltatási koncepció a büntetőjog klasszikus elvét képviseli a nevelés, kezelés, rehabilitáció fokozott speciálpreventív beavatkozásával szemben. Fókuszában az általános megelőzés, a tetтарыныs felelősségre vonás, valamint a formális eljárás áll a büntetés által (DÜNKEL, 1990).

¹⁰³ Az ifjúságvédelmi koncepció célja az elkövető integrálásával járó reszocializáció, amelyet a deformálódott személyiségjegyek módosításával tart megvalósíthatónak. A bűnözés okaira nem ható megtorló állami fellépés helyett az egyénben látja a megoldást, akinek önmagának kell a negatívumait, továbbá a társadalmilag elfogadható megoldást felismerni (DÜNKEL, 1990).

¹⁰⁴ Represszív szankciórendszer intézményei: Rykers Island, Bryan (USA), Lantau, Sha Tsui (Hong Kong).

pszichikai bántalmazások térnyerése (GENDREAU – ROSS, 1987), és a visszaesést generáló fogvatartás (INGSTRUP, 2001) helyett a nevelés-oktatás fókuszú programokat (PARENT, 1993) részesítenék előnyben.

Így ellenpólusként megjelent az *intervenció*s rendszer, amely a legáltalánosabb végrehajtási forma. Az európai rendszerek egységét a szélsőségektől való tartózkodás mellett általában a deklarált célrendszerek központi eleme a reszocializáció, valamint az oktatás és a szakképzés adják. A mentálisan beteg, beilleszkedési zavarral küzdő, deviáns, alkohol- vagy drogfüggő bűnelkövetők arányának növekedése a börtönrezsím részéről is speciális csoportok kialakítását kezdeményezte (RENTZMANN, 2001).

A megtorlás, a fogvatartottak tényleges együttműködési hajlandósága, az utógondozás, illetve a személyi és tárgyi feltételek, továbbá egyéb jellemzők tekintetében eltérő mintázatok figyelhetők meg. Az igazságszolgáltatási koncepció számos esetben kiforrotlan, a személyiségformálás igénye hiányzik (CZENCZER – RUZSONYI, 2019). Ennek következményeként sokszínű szervezetek alakultak ki.

Az angol, francia, török *drill-központú* rendszer jellemzően zárt. Átlátható architektúráján az elszigetelés, a központi szabályzás, valamint a kiszolgáltatottság figyelhető meg. A német nyelvterületeken a korrekciós *porosz iskola* megengedőbb a környezettel való együttműködés, valamint az intézetelhagyások által. A fogvatartottaknak a kötelező munkáltatás mellett lehetőségük van szakképzésben, oktatásban, illetve sporttevékenységben részt venni. A *volt szocialista blokkban* az ideológiai gyökerek pl.: Bulgária, Lengyelország, Csehország, Románia területén máig tetten érhető a tárgyi-, személyi feltételekben. A *rehabilitációs irányzat* ennek ellenpólusaként a neo-treatmenthez közelít. A holland, ír minta célja az elítélt nevelése-oktatása-képzése. A jutalmazó és büntető rendszerben szakemberek segítik a reszocializációs folyamatot, amelynek tevékenységi köreit az egyén érdeklődéséhez, illetve igényeihez igazítják (RUZSONYI, 2012).

A *neo-treatment* irányzatú finn, norvég, dán, svéd modell fókuszában a büntetés, reszocializáció, valamint a gondozás áll. Ezen büntetés-végrehajtási rendszer átmenetet képez a humán értékek tradicionális tisztelete, illetve a praktikusság között. Nagy jelentőséget tulajdonít börtönkörnyezetnek a pozitív változás kialakításában. Esméje szerint a börtön minél inkább képes a közösségi környezet jellemzőinek asszimilálására, annál inkább segíti a visszailleszkedésben majd az elítéltet. (REYNOLDS, 1996).

Megjelenik a választás és a felelősség elve. A belső kontroll kialakulását külső kontroll hatására várják (THYSSEN, 2003). A fejlődési folyamat az 1980-as években a Kognitív Tréning Programmal csúcsosodott ki, amely a gondolkodás fejlesztésén keresztül a proszociális problémamegoldásra, és az interperszonális kapcsolatok kezelésére helyezte a hangsúlyt (GENDREAU – ROSS, 1979; ROSS, 1989). A program nevelésközpontú megközelítése szerint nem cél a személyiség alapvető megváltoztatása, az egyént olyan képességekkel kell felruházni, amelyek képessé teszik saját problémáinak kezelésére (CARKHUFF, 1972; EGAN, 1986). Az eredményes életvezetéshez szükséges ismeretek elsajátítását direkt és tervszerű tréning, csoportfoglalkozások, sport és rekreációs tevékenységek által látták megvalósíthatónak.

A nemzetközi kitekintésben főleg férfi fogvatartottakkal kapcsolatos adatokat találunk, jóval kevesebb a nők körében végzett kutatási eredmény. A börtönökben zajló oktatás céljainak nemzetközi jellemzői között kiemelkedő a visszaesés enyhítésére, megszüntetésére tett kísérlet.

Különösen kiterjedt az amerikai és kanadai börtönprogramok vizsgálata és értékelése. A 2000-es éve elején több statisztikai metaelemzés látott napvilágot, amelyekből a módszertani változatosság mellett olyan következtetéseket sikerült levonni, amelyek az oktatás és a visszaesés közötti oksági kapcsolatok megismerésére vonatkoztak (AOS et al., 2006; MACKENZIE, 2006).

Tudjuk, hogy a börtönben, mint különleges kutatási helyszínen, az állandó fluktuáció és más börtönkörnyezeti hatás miatt nehéz longitudinális vizsgálatokat lefolytatni – például nehezített a kontrollcsoportok felállítása. Ezért olyan kutatások eredményeinek újraértelmezése történt meg, ahol nem a résztvevő csoportok jellemzése került fókuszba, hanem a konkrét oktatási programok hatékonyságát sikerült feltérképezni és mérni. A metaanalízisek és másodlagos elemzések kimutatták, hogy a börtönben folyó oktatásnak tulajdonítható visszaesések száma csökkenést mutat (AOS – MILLER – DRAKE, 2006; MACKENZIE, 2006; GAES, 2008; BRAZZELL et al., 2009; TYLER – KLING, 2007).

MacKenzie (2006) sokat hivatkozott könyve a korrekciós nevelés jellemzőit, céljait mutatja be. Az USA és Kanada bűnelkövetőinek oktatási programjainak metaanalízisét végezte el, 13 különböző tanulmányi programra irányuló 16 értékelést bemutató tanulmány adatait tartalmazta. Az eredmények szerint 14-ben alacsonyabb volt a visszaesés mértéke azoknak az elkövetőknek az esetén, akik részt vettek bármilyen oktatási programban akkor, ha büntetésük után 12 hónappal vagy később mérték a hatást. Kilenc tanulmányban ez a csökkenés statisztikailag szignifikáns volt.

Összességében a metaanalízis statisztikailag szignifikáns eredményt mutatott az újbóli visszaeséseket csökkentő oktatási programok javára. Bár MacKenzie (2006) megjegyzi, hogy a metaanalízisben szereplő legtöbb értékelés nem érte el a legmagasabb módszertani tervezési standardokat, amelyek ahhoz szükségesek, hogy egyértelműen kizárják a kezelt és összehasonlított csoportok közötti korábban fennálló különbségeket.

Mindazonáltal: „*Tekintettel ezekre az eredményekre, elegendő bizonyíték van arra, hogy arra következtethessünk, hogy az akadémiai oktatási programok hatékonyan csökkentik a visszaesést*” (MACKENZIE, 2006:79,83). Továbbá a szakmaképzési programokról is megállapítja – szintén metaanalízis segítségével –, hogy a visszaesések számának csökkenéséhez vezet.

A börtönoktatási programok metaanalízisének áttekintésében (ideértve a MacKenzie, valamint Wilson, Gallagher és MacKenzie 2000-es korábbi elemzését is) más figyelemre méltó kutatással együtt Gaes (2008) is hasonló következtetésre jutott. Miközben elismerte a vizsgált kutatások egyes módszertani korlátait, azt állította, hogy a korrekciós oktatás elősegíti a bűnözők sikeres visszatérését a társadalomba. A fogvatartottak számára létrehozott oktatási programoknak a visszaesés csökkentésére gyakorolt pozitív hatásaival kapcsolatos egyéb elemzések, mint Gerber és Fritsch (1995), valamint Jensen és Reed (2006) következtetései is figyelemre méltóak.

A Gaes (2008) által áttekintett elemzések közül az AOS és munkatársai által (2006) végzett értékelés szerint azok az eredmények, amelyek nem használták a randomizált kontrollvizsgálat kritériumait, úgy találta, hogy az akadémiai börtönnevelési programok 7%-kal csökkentették a visszaesést (AOS – MILLER – DRAKE, 2006; GAES, 2008). Washington állam számára olyan költség-haszon tervezetet készítettek – amelyek figyelembevételével az adófizetők megtakarításait, valamint az áldozattá válási költségeket –, meghatározott nettó költségmegtakarítást eredményez fogvatartottanként és résztvevőnként. A szakképzés

területén ugyanez elmondható, hiszen a képzés 9%-os relatív visszaeséshez vezet, ami nem elhanyagolható anyagi megtakarítást eredményez (13 738 USD/év/résztevő).

A visszaesés valószínűségének legnagyobb csökkenését Gaes által megvizsgált metaelemzések során Chappell (2004) tanulmánya tartalmazza, amely a középfokú oktatás programjainak hatékonyságát vizsgálta. Munkájának alapjául az 1990-es évek 15 értékelése szolgált. Chappell megállapította, hogy azok a fogvatartottak, akik középiskolai felnőttképzésben vettek részt, 22%-kal kisebb valószínűséggel kerültek vissza a börtönbe, szemben a nem résztvevők 41%-val.

A kutatás csak az akadémiai oktatásban való részvétel és a csökkent mértékű visszaesés közötti korrelációt képes megállapítani, az okokra nem terjedt ki. Ennek ellenére Chappell megállapításai fontos és statisztikailag szignifikáns összefüggést mutatnak a börtönben zajló középfokú oktatásban való részvétel és a visszaesés csökkentése között, hasonlóan a másutt idézett eredményekkel (WILSON – GALLAGHER – MACKENZIE, 2000; MACKENZIE, 2006).

További kutatások szervezői erőfeszítéseket tettek a megfelelő kontrollcsoport létrehozásának módszertani nehézségeinek megoldására. Például Pawson és Tilley (1997), valamint Duguid és Pawson (1998) elfogadták a „realisztikus értékelési” módszert a Simon Fraser Egyetem által szervezett kutatás sikerének céljából.

A vizsgálat négy kanadai börtönben működő középfokú oktatási programra terjedt ki. Az értékelés során a fogvatartott-hallgatói kohorsz tényleges visszaesés arányát hasonlították össze ugyanazon hallgatói kohorsz előre jelzett visszaesési arányaival – ezáltal kiküszöbölve a kontrollcsoport szükségességét.

A 654 férfi nyilvántartásán és tapasztalatán alapuló általános eredmények azt mutatták, hogy a hallgatók összességében felülmúlták a várt eredményeket. Az előrejelzés szerint az újbóli bűnelkövetések aránya a hallgatók 58%-nál legalább három évig csökken, ez idő alatt nem kerülnek vissza a börtönbe. Valójában a hallgatók 75%-a nem került vissza három évig a büntetés-végrehajtási intézetbe, ami 29%-os relatív javulást jelentett a várt eredményhez képest (PAWSON – TILLEY, 1997:110; DUGUID – PAWSON, 1998).

A reális értékelés különös előnye, hogy lehetővé teszi a kutatók számára, hogy azt a tényezőt, amit a börtönoktatás „fekete dobozának” neveznek, vagyis, hogy elemezhesék azt: „*Mi a valós helyzet a működő programmal?*” (PAWSON – TILLEY, 1997:109) figyelembe veszi. Részletesebb eredményeket úgy érnek el, ha a visszaesés adatait különféle elemzéseknek vetik alá, az oktatók által generált informális elméletek alapján. *Oktatási hatékonyság szempontjából a legjobban működő modellek mindig az adott fogvatartotti kultúrához közel álló módszereket alkalmazták.* Illetve akiknek csak minimális korábbi iskolai tapasztalatuk és eredményeik voltak, a képességeik fejlesztésén túl az identitásformálást hangsúlyozták továbbképzések és iskolai tevékenységek útján (DUGUID – PAWSON, 1998:483).

Európai szabályozók

Az európai jogrendszer szemszögéből általános cél a tagállamok közötti tapasztalat-, illetve információcsere támogatása. Az ENSZ Gazdasági Tanácsa már 1990-ben javasolta minden tagállamban az oktatás bevezetését a büntetés-végrehajtási rendszerbe, majd a 2000-es *Dakari Fórum* állami feladatként jelölte azt ki. Az ENSZ Gazdasági és Szociális Bizottságának *a hatékony bűnmegelőzés támogatásáról szóló* 2002/13. határozata kimondja, hogy közös stratégia és intézkedések szükségesek a bűnözés kialakulási kockázatának és a társadalomra, egyénre vonatkozó káros hatásainak csökkentése érdekében. Fókuszban a bűnmegelőzés és a büntető igazságszolgáltatás közötti összhang megteremtése áll. Az Európa Tanács 1953-as *Emberi Jogok Európai Egyezménye*, illetve az 1987-es *A kínzás és embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés megelőzéséről szóló* európai egyezmény mindennek előzményeként tekinthető.

Az európai büntetés-végrehajtási aktusok szerves részét képezik továbbá az ajánlások, amelyek az oktatási és képzési lehetőségek palettájának kiszélesítését kezdeményezik a fogvatartottak körében. Úgy, mint az *Európai Börtön szabályok* a közös európai büntetés-végrehajtási szabályokról szóló dokumentum, az *Európai Börtönügyi szabályokról szóló R/87/3. sz. ajánlás*, vagy ennek 2006-os felülvizsgálata, amelyek a fogvatartottak munkáltatásának és szabadidős tevékenységének szabályozását tüzték ki célul. „...minden büntetés-végrehajtási intézetnek törekednie kell arra, hogy lehetőséget biztosítson minden fogvatartott számára olyan oktatási programokban való részvételre, melyek a lehető legteljesebbek, és melyek megfelelnek egyéni szükségleteiknek, törekvéseik figyelembevételével.” (Európa Tanács Miniszteri Bizottsága, 2006:11). Az oktatásnak igazodnia kell a többségi rendszerhez az átjárhatóság és a szabadulás utáni edukációs reintegráció céljait szolgálva. Ehhez igényként jelentkezik a javaslatok által, hogy a feladatellátó végrehajtási rendszer megfelelő létszámú szakember gárdát biztosítson, amely sok esetben megvalósítási problémákat okoz.

Az *Amszterdami Szerződés* 1999-ben rendelkezett a társadalmi kirekesztés felszámolásáról, míg a 2003-as *Társadalmi Befogadásról szóló Közös Memorandum*:

1. A hátrányos helyzetűek támogatásáról: képzés, oktatás, foglalkoztatás, lakhatás területén.
2. Összehangolt ágazati politikákról: egészségügy, szociális, oktatási, foglalkoztatási, területfejlesztési szervek részvételével megvalósítva.
3. A civil társadalom erősítéséről és bevonásáról a társadalmi kirekesztés elleni küzdelembe.

Mind ezek mellett az *Európa 2020 program* platformot biztosít az uniós források felhasználására a fogvatartottak reintegrációja és a hozzátartozókkal való kapcsolattartás elősegítésére. Ennek részeként valósul meg például az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatásával az EFOP-1.3.3.-16. „*Fogvatartottak reintegrációja*” elnevezésű projekt is.

Az 50/2002/EK határozat létrehozta a tagállamok társadalmi kirekesztés elleni küzdelmet szolgáló együttműködésének ösztönzésére irányuló közösségi cselekvési programot. A 2007-es *Progress program* tulajdonképpen a foglalkoztatás és szociális ügyek terén meglévő valamennyi közösségi finanszírozási program összevonása egy keretbe. A 223/2014/EU rendelet a leginkább rászoruló személyeket támogató európai segítségnyújtási alapot hozta létre. A szegénység és a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem ezáltal fókuszba került, amelyen belül témánk a fogvatartottak reintegrációjával foglalkozik.

4.2.2. Magyarországi keretrendszer

A bűncselekményt elkövetőket a törvény az állampolgárok védelmében szabadságvesztéssel elzárásra ítéli. A büntetés-végrehajtás fontos feladata a büntetésüket töltők ideiglenes szegregálása mellett, a marginalizálódott egyének szabadulás utáni társadalomba való visszailleszkedésének megfelelő előkészítése. A reintegrációs tevékenységrendszer részeként gondot fordítanak a reszocializáció, reedukáció, rehabilitáció, reintegráció, illetve a társadalmi dezintegráció (énkép, motiváció, viselkedés, értékrend) alapvető megreformálására (CZENCZER - RUZSONYI, 2019).

A megjavítás, átnevelés helyett a modern magyarországi szabályozók prioritásként kezelik az oktatás, lakhatás, munkaerőpiaci körülmények témaköröket (RUZSONYI, 2018a). Amennyiben megvizsgáljuk a 2012. évi C. tv.t, akkor láthatjuk, hogy markánsan jelenik meg benne a helyreállító igazságszolgáltatás érvényesítése, a tevékeny megbánás (29. §), a jótételi munka (67. §), vagy akár a resztoratív elemek beépülése a 2013. évi CCXL tv. reintegrációs törekvéseiben (2. § (1) bekezdés): „*A büntetések és az intézkedések végrehajtásának rendjét*

úgy kell kialakítani, hogy az elősegítse az elítélt társadalmi beilleszkedését és a jogkövető magatartás kialakulását.”.

A bv. pontos működését a 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet szabályozza, amely részletes útmutatót ad az elzárás végrehajtásáról, illetve a fogvatartottak jogainak és kötelezettségeinek érvényesítéséről. Az elítélt-kezelési filozófiában történt paradigmaváltás után a reintegrációs törekvésekben alapértékként jelent meg:

- a fogvatartottak munkáltatása a munkaerő-piacra történő visszailleszkedés elősegítésére,
- az alap-, közép és felsőfokú oktatásba való belépés biztosítása,
- és a jótételi programokban¹⁰⁵ való részvétel a társadalmi felelősségvállalás erősítése érdekében, amelyet jelen program fejlesztéseivel támogatni tud.

A börtönhumanizációs folyamat az 1993. évi XXXII. tv. kihirdetésével kijelölte a börtönmodellek alapelveit, amelyek a mai napig követendők. Szakpolitikai háttérként a Nemzeti Büntelmezési Tanács működéséről és a *Nemzeti Büntelmezési Stratégia végrehajtásáról szóló* 1744/2013. (X. 17.) korm. határozat szól. A börtönmodellek alapelvei egyfajta pillérei a végrehajtásnak. Három fő elvet azonosíthatunk ezek alapján:

1. A *normalizálás elve* szerint az irány a „szabad élethez közelítés”, a lakóhelyhez közeli elhelyezést támogatja.
2. A *nyitottság elve* érvényesül a külvilággal való kapcsolattartás különböző formáinak támogatásával – civil szervezetek, iskolák, egyházak részvételével; illetve kapcsolattartókkal levélben, telefonon, személyesen intézetben belül és kívül látogató fogadása által. A fizikai izolációt oldó törekvések sorát bővíti még a sajtótermékek rendelkezésének lehetősége, a rádió és televízió műsorok nyomon követése, valamint előadók, művészeti csoportok intézeti fogadása.
3. A *felelősség elve* szerint a fogvatartott önbecsülésének, önállóságának fejlesztése valósuljon meg. Fizikai és kognitív képességeik megőrzése és fejlesztése oktatási, foglalkoztatási programok által, illetve az enyhébb végrehajtási szabályok szerint szükséges megvalósítani.

A szabadságvesztés során a büntetés-végrehajtás feladata nemcsak a bűnelkövető társadalomtól való elkülönítése, hanem a reintegrációra felkészítése is. A jogi szabályzás központi tevékenységként a foglalkoztatást, azon belül az képzés-oktatást, szakképzést jelöli meg eszközként (2013. évi CCXL. tv. 83 § (3) bekezdés), amely a rehabilitáció, reszocializáció, reintegráció részét képezheti. Ezen fogalmak definíciója eltér egymástól, azonban egységes a büntetés-végrehajtás részéről megfogalmazott cél, miszerint a fogvatartott személyiségében kell pozitív változást előidézni a rekriminalizációt elkerülve (FLIEGAUF, 2008). Így a dolgozat ezen fogalmak elkülönítésére és tisztázására nem tér ki – mivel koronként és elvi irányultságoként változtak –, helyette az aktuális állapotot szabályozó bv. kódex (2013. évi CCXL. tv.) egyéni sajátosságokhoz igazított szakmai módszereinek gyakorlatban való megvalósulását vizsgálja a következőkben.

¹⁰⁵ Országosan több sikeres kezdeményezés működik, ahol a fogvatartottak a közösség számára tevékeny megbánást tanúsíthatnak – például gyermeknap ajándékok varrásával, kerítésfestéssel, parkgondozással. A város szépítésében vesznek részt többek között a *Börtön a városért* című program elítéltejei, akik jó érzéssel nyilatkozták, hogy a lakók nagyra becsülik munkájukat, amelynek köszönhetően szabadulás után nemcsak az elítéltet látják majd személyükben. A családi kapcsolatok helyreállításában és ápolásában van markáns jelentősége Az *esti mese* programnak, amelynek keretében az elítéltek meseterapeuta felkészítésével felvételeket készítenek ajándékba gyermekeik számára (NAGY, 2014).

4.3. A BEFOGADÁS

A szabadságvesztésre ítélteteket börtönbe kerülésükkor hivatali munkaidőben a Bűnügyi-Nyilvántartó (továbbiakban: BNY) csoport, munkaidőn kívül napszaktól függetlenül a biztonsági tiszt fogadja be – irataik és személyazonosságuk tisztázása után. A XIX. századi jó gyakorlattól eltérően segítő szakemberek helyett személyi állományi tagok felelnek a procedura lefolytatásáért.

Az elkövetőket *egészségügyi, pszichológiai, kockázatelemzési* vizsgálatot követően először a befogadó részleg helyezi el. A tájékoztatás¹⁰⁶ mellett a megismerés a bűncselekményhez, illetve a fogvatartáshoz való viszony feltárása, az értékrend, életvitel, neveltetési körülmények, valamint a meghatározó kapcsolatok feltérképezésére irányul. A befogadás ezen részét a reintegrációs tiszt és a pszichológus végzi. Az intenzív megfigyelési, tapasztalatszerzési lehetőséget biztosító adaptációs időszak során tulajdonképpen felkészítik az egyént a büntetés-végrehajtáson belüli életre.

Hivatalosan a *pedagógiai vizsgálat* ekkor történik, a műveltségi szint, a fogalmi gondolkodás fejlettségének, valamint az intelligenciának mérésével (6/2015. (I.20.) BvOP). Azonban külön kijelölt szakember, mérőeszköz és eljárási rend nincs ezen terület pontosabb behatárolására. A nevelés tekintetében kiemelt jelentőségű elem híján így a fejlettségi szint mérése elmarad mind befogadás mind szabadulás esetén.

A reintegrációs tiszt a személyes adatok, az őrizetbe vétel körülményei, illetve az előélet kikérdezése után értékelő véleményt készít, és az elítélttel együttműködve egyéniesített fogvatartási programtervet dolgoz ki (30520-3/164-1/2017 KFB). Tulajdonképpen ebben konkretizálódik a nevelési terv, amelyben a rövid- és hosszútávú célok megfogalmazásával teret nyer a Covey modell 2. szokása. Nagyon fontos, hogy ez az 1. szokásra, azaz az elítélt aktív, motivált, közreműködő részvételére épüljön, különben az eljárás nem fejt ki a megfelelő hatást. Az individualizáció, a klasszifikáció, valamint a differenciálás elvei csak így érvényesülnek (CZENCZER - RUZSONYI, 2019).

A befogadó beszélgetés tehát a személyes kommunikációra építve, a hiányosságok, a deviancia jellege, a személyiség feltárására irányul, hogy iránymutatást adhasson a fejlesztési, kezelési lehetőségekhez. A nyugat-európai mintán szerveződő kriminológiai és börtönprofil elkészítése ezek alapján történik meg. A büntetés-végrehajtás különböző szakterületei véleményezik és osztályozzák a fogvatartottat, és a Befogadási és Fogvatartási Bizottság¹⁰⁷ (továbbiakban: BFB) dönt legkésőbb a befogadást követő 15. napon az elhelyezését, *foglalkoztatását, munkáltatását, rezsim- és biztonsági kockázati besorolását* illetően.

A szerzőnek számos befogadás és BFB alkalmával nyílt lehetősége részt venni munkája részeként a folyamatban, megismerve az elmélet mellett a gyakorlati megvalósulást. A szakterületi érintettségéből és a BFB részvevőinek listájából jól látszik, amelyet a tapasztalatok csak megerősítenek, hogy a gyakorlatban a pedagógia kisebb súllyal jelenik meg. A fent említett mérésekhez nem áll rendelkezésre a szükséges szakspecifikus tudással rendelkező szakember (DI BLASIO – ÁCS-BÍRÓ, 2019). A neveléstudománynak nincs szakszerű képviselője.

¹⁰⁶ Az újonnan érkezőket a Bűnügyi Nyilvántartó Csoport (továbbiakban: BNY) kikérdezi, személyazonosságukat, irataikat tisztázza; egészségügyi vizsgálaton esnek át; tűz- és balesetvédelmi, elektronikus megfigyelési eszköz alkalmazásáról szóló tájékoztatót vesznek részt; valamint a két hét alatt informálják őket az intézet házi rendjéről, napirendjéről, a foglalkoztatási lehetőségekről, az orvosi, pszichológiai, illetve pedagógiai vizsgálatok rendjéről (13/2017. (II.6.) BvOP szakutasítás, KFB intézkedése 2017.06.07. befogadási eljárás).

¹⁰⁷ A BFB-t a büntetés-végrehajtási osztály vezetője irányítja, tagja a biztonsági osztály és az egészségügyi osztály vezetője, a nyilvántartó csoport képviselője, a munkáltatás képviselői, a felkészítő részleg reintegrációs tisztje, továbbá a pszichológus, bv. pártfogó felügyelő és az EFOP tanácsadó.

Az is világos, hogy a felmérések az egyén személyes adataira (előélet, lakcím, családi állapot, végzettség, munkatapasztalat), illetve pszichológiai vizsgálatára korlátozódnak, habár a bv. a foglalkoztatásuk mellett a *személyiségük*, valamint *képességeik fejlesztését, testi- és szellemi erejük fenntartását* is célként jelöli meg (KFB 2017.06.07. BFB működése). A bv. a sikeres reintegrációs felkészítési folyamatban kiemelt lehetőségként tekint az oktatásra (CZENCZER, 2018), amelyhez javasolt a tényleges hatékonyság alappilléret nyújtó képességprofil állítás, valamint a kompetens személyzet alkalmazása.

A bv. integrációban a letartóztatási sokk után a személyes tárgyaktól való megválás az első lépés. A 2/2016. szabályozás¹⁰⁸ rendelkezik azon tárgyokról, amelyek a fogva tartás ideje alatt az egyénnél tarthatók. Az elítélt bekerülését követően megismerkedik az intézeti szabályokkal, a ház működésével, illetve az őt érintő szabályozásokkal, napirenddel (KFB napirendjét lásd: 3. számú melléklet).

A fogvatartotti szubkultúra egyrészt Schrag *strukturalista elmélete* szerint az import modell által a külvilágból behozott értékek, másrészt Sykes (1958) *funkcionalista deprivációs* modellje alapján a börtön megfosztó tevékenysége által alakul ki. Ezáltal a börtönsubkultúra a szervezet célja ellen irányul. Goffmann (1961) *mortifikációs*¹⁰⁹ *elmélete* is kifejti, hogy változás következik be az egyén erkölcsi tartásában, a rabruha felvételével asszimilálódik a közeghez, például a személyes tárgyak vagy az intimszféra elvesztésével.

A depriváció egyrészt a társadalom által *közvetített szankció*, másrészt a *szervezeti sajátosságokból* eredő mellékhatás, harmadrészt a fogvatartotti populáció *csopordinamikájának* eredménye lesz (FLIEGAUF, 2007). Megfosztják a személyt a szabad- és szexuális élet mellett az autonómiától, a javaktól, szolgáltatásoktól, valamint a biztonságtól (SYKES, 1958).

A fogvatartott nehézségei, hogy izolált környezetbe kerül, ahol gyakorta változó kényszerközösségek tagjaként kell mindennapjait töltenie szabadságától megfosztva. Emellé merev szabályrendszer társul, ami a belátáson alapuló kooperációt gátolja, a túlkövetelés pedig demotiváló hatást fejt ki az egyén részéről. Covey fejlődési ábráját tekintve így a függés stádiumába kerül, amely stresszhelyzettel jár (lásd: 14. ábra).

Az agresszió és a megfutamodás helyett a megküzdés, tehát a problémával való szembenézés és a tevékenység vezet ebben az esetben tényleges eredményre – ez azonban nehéz a kezdeti időszakban. Változó, hogy ki hogyan reagál, milyen élmények és tapasztalatok érik, milyen közösségbe kerül, továbbá, hogy az egyes fázisokat milyen ütemben éli meg. A fogvatartottak gyakorta küzdenek pszichés problémákkal, érzelmi zavarokkal, amely szorongásban, depresszióban ölt testet, egészen a szuicid gondolatokig fokozódva (GYULAI, 2018).

A börtönülethez való alkalmazkodás első lépései között önmagukkal, a korlátozottsággal, a megőrüléstől való félelemmel kell felvenniük a harcot. Az izoláció feloldásához a hasznos tevékenységek, a strukturált időbeosztás, az aktív mozgás, valamint az emberi kapcsolatok gondozása segítheti hozzá az egyént (NAGY, 2014).

¹⁰⁸ A fogvatartott birtokában lévő pénz, érték, okmány és egyéb letéti tárgy átvétele, kezelése a befogadási eljárás során megtörténik. Letétbe helyezik a fogvatartottnál nem tartható tárgyakat, illetve az egyén által kért dolgokat, amik értékletét, okmányletét, pénzügyi letét és tárgyleletét formájában letéti szelvény ellenében elzárásra kerülnek megőrzésre szabadulásáig, vagy indokolt esetben kérelemre – pl. intézetből engedélyezett távollét idejére.

¹⁰⁹ Mortifikáció: A büntetés végrehajtása során, mint káros börtönártalom jelentkezik. A fogvatartott személyisége súlyos károsodásokat szenved (Lásd: Szójegyzék).

A sikeres problémamegoldás és helyzetkezelés eltérő időintervallumot feltételez a különböző esetekben, amennyiben a fogvatartott a megküzdést választja, és nem a passzív, a környezetében zajló folyamatokról tudomást szerezni nem akaró állapotot. A magatartás proszociális irányú változtatása érdekében az alábbi lépéseket kell megtennie (RUZSONYI, 2018b):

1. tetteivel való szembenézés,
2. cselekmények és felelősség beismerése,
3. következmények jogosságának belátása,
4. változtatási szándék, együttműködés.

Ebben a helyzetben a *coping-technika* alkalmazása, amely a folyamatra fókuszált megoldási mód, hatékony lehet, ha az egyén a problémahelyzet kezelését jelöli ki célként, folyamatos magatartást elvárva, helytállást tanúsítva (GYULAI, 2018). Az elítéltek jellemzően a hosszútávú gondolkodás helyett a tervezés nélküli reaktív problémamegoldást, illetve a menekülés módszerét választják – ahogy Zamble és Porporino (1990) vizsgálata is rámutat. Azonban a speciális közegben gyakoribb a magasabb szintű technikák alkalmazásának aránya, így hatékonyabban küzdhetnek meg a stresszhelyzettel, mint a szabad életben.

A bekerülést követően nehéz terhet ró az egyénre a kapcsolattartás, a személyes közeg hiánya. A családi, baráti, hozzátartozói támogatás nélküli időszakot általában nehezen viselik a fogvatartottak. 16/2014. (XII. 19.) IM rendelethez kapcsolódó részletszabályok kimondják, hogy bármi nemű kapcsolattartása (levélben, telefonon, csomagküldés által, vagy személyesen) azt követően kerülhet engedélyezésre, ha az általa megjelölt személy írásban hozzájárul ahhoz, hogy személyes adatai a bv. intézet nyilvántartásában szerepeljenek. Ez mindegyik felet védi, ellenőrizhetővé teszi a kommunikációt, azonban a kapcsolattartók felvétele sokszor hosszabb ideig is elhúzódhat. Mindez a kezdeti, legmeghatározóbb időszakban nem könnyíti meg az átállást az egyén számára.

4.4. BÜNTETÉSVÉGREHAJTÁSI NEVELÉS

A nevelés az egyént valamely tulajdonság, képesség fejlesztésében segíti tudatos, tervszerű, egymásra épülő tevékenységek által. A büntetés-végrehajtás egy speciális terepe a személyiség orientálásának, a viselkedés, tevékenység, vagy magatartás befolyásolása által (MÓDOS, 1996). Az elítéltek oktatása-nevelése a neveléstudomány egyik alkalmazási területe, ahol a kitűzött cél elérése érdekében a pedagógia alapvető elveinek és módszereinek kell érvényesülnie a büntetés-végrehajtás sajátos igényei és feltételei között. Az eredményes munkavégzéshez gyógypedagógiai (pszichopedagógiai), pszichológiai, szociológiai és kriminológiai ismeretek szükségesek. A fogvatartottak különleges élethelyzetben vannak, hiszen nevelésük zárt intézetben, militarista szellemiségű, regresszív társas közegben valósul meg, ahol az intézet működéséhez kapcsolódó követelmények nem tekinthetők pedagógiai módszereknek (ÁCS-BÍRÓ – MIKLÓSI, 2016). Másrészt speciális csoportot képeznek, hiszen jellemzően hátrányos helyzetű, viselkedésproblémával, alkalmazkodási és magatartászavarral rendelkező, személyiségfejlődésben zavart egyének (CZENCZER, 2008).

A felnőttnevelés ezen speciális ága létjogosultsága és eredményessége tekintetében régóta vitatott téma (PREISE, 1954; MARTINSON 1974; KABÓDI, 1989). Hosszú ideig módszerei, elvei távol álltak a pedagógia tényleges szakmai szempontjaitól. A történelem kedvezőtlen személyi, anyagi és elvi feltételei sokáig kilátástalanná tették a fejlődését.

Napjainkban azonban térnyerését követően, valamint a naiv pedagógiai optimizmus jegyeit elhagyva, realisabb szándékot fogalmaz meg a bv. rendszer. Célja a konstruktív életvezetés kialakítása, amely a társadalmilag elfogadott normák mentén szerveződik. Ez a Covey által felvázolt jellemfejlődésnek a legmagasabb szintjére, a *kölcsönösen előnyös függésig* való eljutást helyezi kilátásba. Alapfeltétele a pontos önismeret, illetve a munkamegosztáson, tisztelaten és bizalmon alapuló kapcsolatrendszer.

A szabadságvesztés-büntetését töltő egyénre Módos (2014:140) nézetei szerint a büntetés-végrehajtásban a társadalmi adaptáció érdekében a pedagógia társadalmiasult eszközrendszerével igyekeznek hatni. A nevelést olyan pozitív irányú befolyásolásként definiálják, amely magában foglalja az elítélt megismerését, foglalkoztatását, illetve reintegrációs felkészítését (KŐSZEGI, 2010). A börtönélet szervezése, azonban kiemelnénk, hogy az elítéltekkel való foglalkozás önmagában nem minősül nevelésnek.

A nevelés a fogvatartás, illetve a fogvatartási programterv alapján, egyéniesítve történik a reintegrációs tiszt felügyelete alatt. Tágabb spektrumon vizsgálva a nevelés fogalmát, kiválóan illeszkedik a rendszerbe, hiszen mást jelent, mint az állami intézmények, társadalmi szervezetek a felnőttek társadalomba integrálása érdekében kifejtett tevékenysége (FORGÁCS, 1996). Az egyén pozitív tulajdonságaira épít, viszont az általános pedagógiai megfontolásoktól eltér a célcsoport, a körülmények és módszerek tekintetében.

Olyan célcsoportnál, amelynél az eddigi családi és intézményi nevelés, szocializáció nem hozta meg a kívánt eredményt, fokozott figyelemmel határozhatók meg a nevelés formái, módszerei, eszközei és tartalma. Külön figyelmet érdemes fordítani az egyéni jellemzőkre, mint az egyén tulajdonságai, életkori sajátosságai, felnőttkorban megvalósítható nevelési lehetőségei, illetve a nevelési időtartam, életpasztalet, tanulásra való képesség, valamint motiváció kapcsán (DI BLASIO – ÁCS-BÍRÓ, 2019; HARTUNG, 1981).

A zárt intézeti korrekciós nevelés – amely nem egyedüli, de – meghatározó eszköze a bv. nevelési tevékenységeknek, a kriminálpedagógia mentén szerveződik. Hazánkban a beavatkozás kezelési forma a legjellemzőbb, bár a generális prevenció és az egyének viselkedésének, nézeteinek konformabbá tétele is jelen van, így a rendszer ötvözi ezen beavatkozási formákat, típusokat.

A nyitottság, normalizáció, valamint felelősség elvén működő szervezet elvrendszere igen, módszertana kevésbé kidolgozott (KAPA-CZENCZER, 2008).

A büntetés-végrehajtáson belül a nevelés legkiforrottabb szegmense a fiataloké, mint speciális csoport kezelése. Ezzel szemben a női fogvatartottak tekintetében egységes állásfoglalás nincs. A férfiakkal együtt, egységesen kezelik a felnőtt fogvatartotti populációt, összességében, általánosan jellemzést és iránymutatást adva kezelésükhöz.

A bv. feladata, ahogy a Bv. kódex írja, hogy „*fenntartsa az elítélt önbecsülését, fejlessze a felelősségérzetét és ezzel elősegítse, hogy felkészüljön a szabadulás utáni, a társadalom elvárásának megfelelő önálló életre.*” Az elítéltek kognitív és fizikai erejének fenntartását az idő konstruktív eltöltésével, illetve a nevelés legfontosabb elemével, a célszerű foglalkoztatással igyekeznek elősegíteni (LŐRINCZ – NAGY, 1997). Ezáltal mind a 2. szakas alapján az értékek meghatározása, mind a 3. szakas, az időmenedzsment gyakorlása megtörténik (Covey, 2014).

„*A tanulás mindenki számára ismerős fogalom, hétköznapjaink, életünk szerves részét képezi. A legáltalánosabb és egyben a legbonyolultabb emberi tevékenység. Általános, hiszen mindenki mindig és mindenhol tanul, ugyanakkor bonyolult, mert az egész személyiségünk aktivitását igényli, és az egész személyiségünkre kihat*” (LAPPINTS, 2002:16). A leggyakoribb értelmezés szerint olyan mentális folyamat, amelynek következménye a tanulóban végbemenő változások (D. MOLNÁR, 2010). Egy másik meghatározás szerint a tanulás folyamatos fejlődést jelent, az oktatás és képzés valamennyi formáját magába foglalva.

Formális, non-formális, és informális tanulásról egyaránt beszélhetünk. A tanulási folyamat színtere bárhol megvalósulhat (HINZEN, 2012). Ezek a tanulási formák mind hozzáférhetőek a multikulturális társadalmakban, ahol az elméletre és a gyakorlatra épülő megközelítés is elismert (RUBENSON, 2010).

Az andragógia elveit elfogadva, a befogadáskor létrejövő bizonytalan állapot, amely a határokra helyezi az egyént, teszi képessé a választásra, változtatásra (DI BLASIO, 2017). Ahogy az előző fejezetben részletesebben kifejtettük, Arnold van Gennep (2007) szerint a társadalmi élet különböző szakaszai között – amely lényegében mindig két stabil állapot (pl.: gyermekkor - felnőttkor) – átmenet van. A *liminalitás* a középső rész, amely során az átmeneti rítusok a továbblépés megvalósításában segídedeznek (SZAKOLCZAI, 2015). A felnőttkorban az életkori sajátosságok kevésbé meghatározóak, mint az egyén tudatossági szintje. A határhelyzet okozta negatív érzések elmozdulásra késztetnek, képessé téve ezáltal az elítéltet pozitív irányú beavatkozásra. Olyan adekvát eszközt kell alkalmazni, amely képes az egyén antiszociális orientációját megváltoztatni, vagy úgy befolyásolni őt, hogy csak a feltétlenül szükséges mértékben sújtja (VÓKÓ, 2012).

Ha Sutherland *differenciált asszociációs elméletét* vizsgáljuk (SUTHERLAND – CRESSEY, 1970), a bűnözővé válás visszafordítása a bv. intézetben nagy nehézséggel jár, mivel közösségei a börtönbeli magaskola támogatói lehetnek. A közösség normái meghatározzák a tagok tudati viszonyulásait (FLIEGAUF, 2009). A bűnözői magatartás társas tanulási folyamat eredménye, amely egy másik személlyel való interakció során, szoros kapcsolatokon alapuló csoporton belül valósul meg. A különböző technikák elsajátításával lehetővé teszi a törvény megszegésének elfogadását, miközben másfajta érintkezési lehetőségeket biztosít. A 4. szakas gyakorlása ezáltal kettős fennhanggal bír, mivel a társakkal és a felügyelettel való együttműködés ellentétes hatást válthat ki. Míg az előbbi a prizonizációt¹¹⁰, az utóbbi a fejlődést eredményezheti, így inkongruens helyzet alakulhat ki.

¹¹⁰ Prizonizáció: A börtönlethez való idomulást jelenti (bővebben lásd: Szójegyzék).

A fogvatartottakkal való interakció jellege, gyakorisága és lényege döntő fontosságú (FLIEGAUF, 2009). Az elítélteknek sok esetben saját magával kell megküzdenie, hogy a többségi társadalom által elvárt és elfogadott normáknak megfelelően – aszerint kommunikáljon és viselkedjen.

A *kognitív viselkedésterápia* például képes változást eredményezni az egyén megértése által pszichoedukáció során, segítő szakemberek (pszichológus, szociális munkás) közreműködésével (FLIEGAUF, 2009). A rehabilitáció a kriminális viselkedés megváltoztatására a gondolati torzítások és más kognitív tényezők befolyásolásával fejti ki hatását (BORBÍRÓ et al., 2019). A fogvatartottak viselkedése alakítható operacionálissal, a helyzetfelismerés, a probléma azonosítása és elfogadása után az ingerre adott rögzült reakciók gyengítése, átalakítása révén. Ezáltal a 5. és 6. szokás, azaz az ön- és mások megértése, valamint a problémamegoldás képessége fejlődik az együttműködés által. Az érzelme-feszültségszabályozás, a stratégiai gondolkodás, valamint az önkép megváltoztatása elsődleges a siker eléréséhez (COVEY, 2014).

4.4.1. Jutalom (és büntetés) orientált nevelés

A pedagógiai és a társadalmi büntetés nem mutat eltérést funkcióját, elveit és hatásmechanizmusát tekintve, kivéve az erkölcsi megítélés tekintetében (MÓDOS, 1996). A fogvatartottat az együttműködésre, illetve a rend fenntartására a progresszív rezsimek kategóriák, a jutalmazási rendszerek, valamint az adható kedvezmények segítségével igyekeznek a bv. megnyerni (6/2015. (I.20.) BvOP). A személyiség fejlesztése és a fogvatartási rend fenntartása érdekében a nevelés meghatározó eleme a fegyelmezés, az emberi méltóság szem előtt tartásával.

Az *elismerés, jutalmazás és az elmarasztalás, büntetés* az ösztönzés alapformái, amelyeket a kívánt magatartásforma szokássá alakítása során alkalmaznak pozitív kontingenciára építve. Az elmélet bázisát Thorndike *effektus-törvény* képezi (CSÉPE – GYÖRI – RAGÓ, 2011), ahol az egyén viselkedését az általa létrehozott események formálják, így tőle nem független.

Ennek kialakítása nehéz, hiszen az ingerre adott válasz megelőzi a jutalmat vagy a büntetést. A tapasztalati tanulás során fokozatosan alakul ki az adekvát viselkedés. A pozitív megerősítés, a kilátásba helyezett jutalom elérése kellemes élményt vált ki. Az *appetitiv inger* megjelenésével a viselkedés megerősítést nyer. A büntetés, azaz a negatív megerősítés *averzív ingerhez* vezet. Mivel a cselekményt kellemetlen esemény követi, nem ismétlődik meg. Az operáns kondicionálás során sokféle inger- és válaszadási eszköz, azaz többféle művelet végrehajtására van lehetőség a rendszerben. Amennyiben a gyakorlatban is így nyilvánul meg, akkor nagyon előremutató gondolat. Ha azonban kimerül az egyszerű büntetésben és jutalmazásban, akkor alkalmasabb a torzulások előidézésére, mint megakadályozására – ahogy Montessori (1972) fogalmaz.

A gyakorlatban a reintegrációs tisztt a fogvatartott reális megítéléséhez, véleményezéséhez, visszajelzéséhez nincs elegendő információ birtokában. Számos tevékenység elzárva történik, így nem kap teljes képet az egyénről.

Jutalmazásra vagy büntetésre javaslatot az elítélt magatartása, munkája, tanulmányi előremenete, közösségi, illetve egyéb tevékenysége kapcsán a személyi állomány tagja tehet. Ezt a reintegrációs tisztt bírálja el a *fokozatosság, arányosság és egyéniesítés* elve alapján.

A *jutalom* felhasználható például látogató soron kívüli fogadására, látogatási idő hosszabbításra, személyes szükségletre fordítható összeg növelésére, tárgy- vagy pénzjutalomra, valamint végrehajtott fenyítés törlésére.

A fegyelmezés a rendszer sajátosságai közé tartozik a rend fenntartása érdekében, befolyásolási módszerként alkalmazzák. Sokszor az idő-, hely-, és felkészültség hiányában, egyéb pedagógiai befolyásolás alkalmazása nélkül hibás adaptációnak tekinthető (6/2015. (I.20.) BvOP). A méltányosság és hatékonyság mellett az emberi méltóság tiszteletben tartása, illetve a tisztességes szabályzók vezethetnek igazságos megoldásra e kérdéskörben.

A *fegyelmi* eljárás következményeként az elítélt feddésben részesülhet, megváltozhatnak az elhelyezési és napirendi körülményei¹¹¹ – akár magánelzárás formájában. A büntetés-végrehajtási intézet ezeken keresztül széles palettáját kínálja a komfortnak, s annak hiányának, amely jelentős mérlegelés elé állítja a fogvatartottat – amennyiben erre képes. A rendszer ezáltal az 1. szokás gyakorlását teszi lehetővé, ahol az egyén dönthet.

A nevelési cél meghatározása elsődleges, amely a mindenkori társadalmi elvárásokhoz alkalmazkodik. Problémaként jelentkezik, hogy a rendszer célja, amely a törvényben foglalt *joghátrány érvényesítése, a reintegráció, valamint a bűnisméltéstől való tartózkodás elősegítése*, nem azonos a nevelés céljával, ami belső meggyőződésből irányított magatartást eredményez. A nevelés olyan összetett folyamat, ami több szintéren, különböző időtartamok alatt manifesztálódik, amelyben a résztvevők külön-külön és egymásra utalva végzik feladatukat (6/2015. (I.20.) BvOP). A nevelési feladat a személyiség egészére hat, komplex módon, kölcsönhatásban egymással formálhatók az egyes területek. A bv. minden igyekezete ellenére sem képes teljes mértékben biztosítani az optimális feltételeket a személyiség formálásában (BALOGH, 2002), hiszen szubkultúrája azzal ellentétes.

A hatékonyságot több tényező is befolyásolja (HARRIS, 1969), nem meglepő a fogvatartottak sokszor *passzív* és *manipulatív* viselkedése. A magabiztosságnak két összetevője van a mások által az egyén felé táplált bizalom és az önbizalom – amely jelen esetben alapvető hiányosság, így bár az asszertivitás helyzetektől és önészleléstől függ, kevesebb eséllyel valósulhat meg.

A 4. szokás eléréséhez és megtartásához a függetlenség elengedhetetlen, másként nem valósul meg a játékelméletben ismert win-win helyzet. A hatékonyság növelésének alapja a reális önértékelés, a gyengeségek elfogadása, illetve az erősségek ismerete. Ha a környezet bántó, büntető, minősítő vagy folyton kudarcokkal teli, hozzá nem értést hangsúlyozó, akkor a magabiztosság helyett lelki pótlékokat épít ki magának az egyén.

Attól függően, hogy milyen döntést hoz, különböző módon reagál, és eltérő lehet az attitűd, amellyel viszonyul a környezethez a bántalmazásokat megélt ember. Általában, aki nem élt meg elegendő elfogadást, az értéktelennek érzi magát. A *passzív* attitűdöt mutató ember emellett másokat sokra tart. Gyakran úgy ítéli meg a helyzeteket, hogy azokban önmaga sikertelen lesz. Azt gondolja, hogy másoknak van igaza, így meg sem próbálja érdekeit képviselni. Felnőttkorban is gyermekként viselkedik, aki nem vállal felelősséget, hiszen még mielőtt konfliktus alakulna ki, megadja magát. Inkább nem kezd semmibe, nehogy újabb kudarcral szembesüljön. Lelkiismeret furdalása van, hogy teher mások számára. Nagyszerű partner az agresszív attitűdbe menekülők számára az így önfeladóan viselkedő egyén.

Az agresszív ember kiválóan szeretné látni magát, ezért másokat alulértékel. Úgy tesz, mintha nem lenne másokra szüksége, és azt reméli, nem látszik, mennyire nincs önbizalma (GYARMATHY, 2016e). A sok elutasítást, megszegyenítést és kudarcot megélt lélek kis eséllyel tud önfogadást és önbizalmat felépíteni magában. A *manipulatív* attitűdöt azok választják, akik önmagukat és másokat sem tartanak elfogadhatónak. Hátulról, ferde utakon, ügyeskedve

¹¹¹ Korlátozhatják a személyes használati tárgyak, az igénybe vehető többlétszolgáltatások, illetve a tevékenységek körét, emellett a felszerelést, vagy a személyes szükségletre fordítható összeg mértékét is.

próbálja elérni a céljait az ilyen ember, mert nem bízik sem önmagában sem másokban. A legkevésbé változni képes viszonyulás, mert senkiben nem bízik és felelősséget sem vállal. Különösen ott szaporodnak el, ahol hiányzik a tiszta kommunikáció és a helyzetek több szempontú értékelésének gyakorlata (GYARMATHY, 2016h) – ezért az 5. szokás gyakorlása kifejezetten fontos minden fél részéről.

A szabályzók a börtönviszonyokra kidolgozott interperszonális kommunikációra (TOWERS BIJNS, 2011) sarkallnak, amelynek segítségével a kontrollpozíció, a reszocializációs célkitűzés, valamint a humánus bánásmód is megőrizhető (6/2015. (I.20.) BvOP). A börtön negatív kulturális hatása befolyással van nemcsak a beszédstílusra, de a személyiségre is attól függetlenül, hogy a rács melyik oldalán foglal helyet valaki. Az egyes helyzetek megoldására a krízisintervenció, vagy a motivációs interjú kidolgozott módszereinek alkalmazását lehet segítségül hívni.

4.4.2. A reintegrációs team

A humán szolgáltatás lényegében a reintegrációs team által valósul meg a bv. keretein belül. Tagjai a *reintegrációs tiszt*, a *lelkész*, a *pszichológus*, a *pártfogó*, illetve jelenleg pályázat útján ideiglenesen az *EFOP tanácsadó* részvételével. A fogvatartott fejlődésének elősegítése ezen személyek támogatásával valósulhat meg. Jól látszik, hogy a neveléstudomány részéről nincs képviselő, akár az oktatás, akár a képzés területéről.

A munkát a folyamatelvűség, a fejlődés elv, az életpálya-, illetve támogató szemlélet hatja át, ami több ponton alig, vagy részben valósul meg. A felmerülő nehézségek leküzdésében az egyént saját problémáinak megoldásában támogatja, ezzel a közösség erkölcsi normái mentén, annak későbbi terheit csökkenti (SZILÁGYI 2000), így kiemelt fontosságú. A következőkben kifejtjük, hogy a gyakorlatban mindez hogyan valósul meg.

A 13/2017. BvOP szakutasítás szerint az ügyintézés folyamatában a *reintegrációs tiszt* segítkezik, aki a nyilvántartást elektronikus alapon a fogvatartotti alapnyilvántartásba vezeti fel és papír alapon tárolja azt, a fogvatartott egyéni iratgyűjtőjében. Ide kerül minden általa és a pszichológus által készített feljegyzés, ítéletkiadmány, valamint környezettanulmány¹¹², az egyéniesített fogvatartási programterv mellé. Ezt követően minden fogvatartotthoz kötött tevékenység a reintegrációs tiszt ellenőrzésével és regisztrációjával valósulhat meg. Az egyén egyfajta közvetítője, ügyintézője, kapcsolattartója lesz nemcsak intézetben belül, de kívül is.

A vizsgálat szempontjából fontos, hogy a kérelmek kezelése, az elítélt jutalmazása és fenyítése, a kapcsolattartás különböző formáinak használata (*levelezés, látogatás, csomagküldés, távbeszélő, látogató intézetben kívüli fogadása*), mellett a vallásgyakorláson, oktatáson, képzésen vagy szabadidős tevékenységben való részvétel is a reintegrációs tiszt segítségével történik.

¹¹² Környezettanulmány: A pártfogó által készített az egyén/család életkörülményeit, életvitelét leíró dokumentum (bővebben lásd: Szójegyzék).

Feladata összetett, főként az alábbi hét területen segíti a csoportjába tartozó elíteltet:

1. Az *öntevékeny szervezetekben való részvétel*, amely parancsnoki engedéllyel, a reintegrációs tiszttel ellenőrzéssel valósul meg.
2. A *sajtó és média figyelés* által tájékozódás a világ eseményeiről.
3. Egy kijelölt személy által összehangolt *tanulócsoporthoz való tagság*.
4. Alap- és középfokú végzettség megszerzése esetén *ösztöndíj folyósítása*.
5. A *szabadulásra való felkészítés*¹¹³, amikor a reintegrációs program során a leendő szállás, megélhetés biztosítására, kapcsolatainak rendezésére hívja fel a szabaduló figyelmét, együttműködve a pártfogó felügyelővel.
6. A feltételes szabadságra bocsátáshoz az *értékelő véleményt* az előterjesztést megelőző 30 napon belül, a parancsnok által meghatározott időpontra készíti el.
7. A *szabadítás ügyintézése*, és az azzal összefüggő rendelkezések értelmében a hazaszállítási költségeinek intézése, amely az intézetet terhelik, amennyiben nincs más mód azok megtérítésére.

Előzőleg nevelőként definiálták e munkakörben dolgozókat, akik a komplex feladatellátásban az elnevezésből adódóan is a nevelésre helyezték a hangsúlyt (BIKÁDINÉ, 1982). Ezen elvárás nem szűnt meg, ahogy a felvételi követelmények, vagy drasztikusan a tevékenységi kör sem módosult a megnevezés változtatásával. Ma *nevelés* helyett *reintegrációs tevékenységről*, nevelő helyett reintegrációs tisztről beszélhetünk, aki a fogvatartottak életének központi szereplője (SCHMEHL – PALLO, 2015). A komplex fejlődést indítványozó segítő, irányító szakember. A direkt és indirekt irányítás érvényesítésével, illetve az értékelésközpontú magatartással erőteljes és permanens kontrollt gyakorol a befogadástól a szabadításig.

Az elítelt számára a másik fontos személy a *pártfogó felügyelő*, aki lényegében a mediátori szerepet tölti be a közvetítői eljárásban (KISS, 2006). Munkáját a 2/2015. rendelet határozza meg részletesen. A feltételes szabadságra bocsátással összefüggésben az elrendelt pártfogó felügyelő *véleményt* készít a családi állapotról, iskolai végzettségről a bv. bírónak, illetve környezettanulmányt az életkörülmények feltérképezésére.¹¹⁴

A reintegrációs tevékenységben nemcsak gondozás formájában a fogva tartás ideje alatt, hanem *utógondozás* keretében a szabadulást követően is részt vesz – amennyiben a feltételes szabadság tartamára törvény alapján pártfogó felügyelet végrehajtása elrendelt (CZENCZER – RUZSONYI, 2019). Egyfajta szociális munkásként befogadó *környezet, okmánybeszerzés, lakhatás/gyógyító vagy szociális intézményben való elhelyezés, munkába állás, családi kapcsolatok rendezése* kapcsán segíti a fogvatartottat. Egyéni esetkezelés keretében *segítő beszélgetést, tájékoztatást, illetve foglalkoztatást, továbbá csoportos formában álláskereső technikák, szociális készségfejlesztés, pályaorientációs*¹¹⁵ tanácsadást, tréninget.

Az országosan jellemző leterheltség hatására tevékenységük hatékonysága, valamint a mélyebb beavatkozás lehetősége csökken – a szabályzatban foglalt max. 100 helyett személyenként 150-200 ügyfel foglalkoznak (CSÁKI, 2019).

¹¹³ A szabadulásra történő felkészítést a szabadulás várható időpontja előtt meg kell kezdeni 1 évig terjedő szabadságvesztés esetén 2 hónappal; 1-től 5 évig terjedő szabadságvesztés esetén 6 hónappal; 5-10 évig terjedő szabadságvesztés esetén 1 évvel; 10 évnél hosszabb szabadságvesztés esetén 2 évvel.

¹¹⁴ Legyen szó a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből kizárt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt kötelező kegyelmi eljárása elbírálásáról; a szabadságvesztés félbeszakítására irányuló kérelem indokoltságának ellenőrzéséről; vagy a reintegrációs őrizetbe, illetve a fiatalok befogadó részlegbe helyezését illetően.

¹¹⁵ Pályaorientáció: Olyan folyamat, amely során az egyén igényeinek és képességeinek figyelembevételével, a lehető legszélesebb körű információk birtokában meg tudja határozni a pályát/foglalkozást/szakmát, amelyet szívesen végezne. Célja, a személyiség tartós beillesztése a munka világába (Lásd: Szójegyzék).

A reintegrációs team tagjain kívül a beilleszkedést támogatva *együttműködik* a helyi önkormányzatokkal, munkáltatókkal, karitatív és civil szervezetekkel. Az igazságszolgáltatásból így nem került ki a közvetítői eljárás. A pártfogó által a rendszeren belül igyekeznek azt megvalósítani – látszólagos mediáció által (KISS, 2006). A pártfogó biztos pontot, kapcsolatot jelent a szabadulás előtti és utáni időszakban. Egy személy, akihez fordulhatnak, akinek bizalmát élvezik és aki a reintegrációban szerves, koncentrált segítséget, s egyben kontrollt nyújthat.

Megléte előrelépés a XXI. századi elvárásokhoz felé, a helyreállító eszme bevezetésének egyik fajsúlyos pontja. A kapcsolatban azonban itt is tetten érhető a kettősség. Hiszen nagyban befolyásolja a közös munka sikerességét, hogy az együttműködés kényszer által befolyásolt, vagy önként vállalt a pártfogolt részéről.

A börtönpsztoráció során a fogvatartottak vallásgyakorlásával, illetve lelki gondozásával kapcsolatos feladatokat a *lelkész* látja el, amely nem újkeletű dolog. A reintegrációs team tagjaként szoros együttműködésben szervezi, irányítja e területet a bv. osztályvezető, valamint a reintegrációs tisztekkel együttműködve (30520/1182-4/2017 KFB).

Az aktív *hitélet* gyakorlásához istentisztelet, szentségek felvétele, egyéni és csoportos *foglalkozások, tanácsadások* megtartása révén járul hozzá. Az indulatok mérséklése, a helyzet elfogadása, valamint a feszültségoldás mellett a kiüresedés, bosszúvágy és a börtönártalmak¹¹⁶ elkerülése terén nyújthat támaszt (CZENCZER – RUZSONYI, 2019).

Segédkezik a bűnbánat gyakorlása, a *családi kapcsolatok helyreállítása*, továbbá a *szabadulásra való felkészítésben* lelki vezetőként. Tevékenysége így kiterjed az élet- és értékorientált, diakónusi gondozáson túl az *utógondozás* támogatására is (NAGY, 1999). A lelkigondozás hozzájárul nemcsak egy proszociális értékrend kialakításához, de vigaszt nyújt a peremhelyzetű egyének számára.

A *pszichológust* a lelkészhez hasonlóan nemcsak a hivatásából fakadó titoktartási kötelezettség, de a büntetés-végrehajtási titoktartási szabályok is kötik. Parancsnoki közvetlenül, a bv. osztályvezető irányítása alatt végzi feladatát, amely rendkívül komplexnek tekinthető (30520/1182-4/2017 KFB).

A fogvatartottak befogadásától a szabadulásáig a *megismerés, szűrés, kezelés, prevenció, korrekció, véleményezés, valamint pszichológiai vizsgálatok* tartoznak a hatáskörébe.¹¹⁷ Részt vesz a *speciális részlegek* munkájában, a *személyi állomány* vizsgálatában és felkészítésében, továbbá feladatkörébe tartozik a *terápia, meghallgatás, beszélgetés, tanácsadás, krízisintervenció és pszichoterápia* végzése, mindezt egy személyben. Még felsorolni is sok, hogy jellemzően intézetenként egy-két főre hárul a pszichés egyensúly fenntartásának elősegítése többszáz fogvatartotti és személyi állományi tag esetében. Munkavégzése inkább ezáltal adminisztratív, mintsem segítő szakemberi minőségére koncentrálódik.

¹¹⁶ A börtönártalom a börtön diszfunkcióinak felülkerekedését jelenti, és annak hatását a személyiségre. Mindig jelen van a büntetés-végrehajtási intézetekben, hat a fogvatartotti- és személyi állományra, valamint a hozzátartozókra egyaránt. Clemmer (1940) definiálja először, olyan adaptációs mechanizmusként, amikor az egyén felveszi a bv. értékeit, erkölcsi normáit. Fajtái: a *klasszikus* – az 1930-as évektől ismertek –, a *hozott* – amelyek már a börtönélet előtt jelen voltak, de az tovább erősíti hatásukat –, valamint az *immanens* – a bv. szerves részét képező ártalmak (FLIEGAUF – RÁNKI, 2007).

¹¹⁷ A különböző részlegekbe való ki/behelyezés, viselkedészavar, fokozatváltás, intézetelhagyás, munkába állás, beiskolázás, szuicid vagy rendkívüli esemény kapcsán.

Fő feladata szerint, amely az *identitás integritásának támogatása* a coping és az adaptáció, kissé mégis rendszeridegen, hiszen a reszocializáció módszertanán kívül esik (FLIEGAUF, 2012). Így, mint a többi segítő szakember esetében is (lelkész, tanácsadó) a dolgozó szoba légkörében a börtönben élő *Lucifer-effektus*¹¹⁸ kevésbé érvényesül (ZIMBARDO, 2007).

Az igény, valamint egyben szükség is lenne ezen státusz létszámbeli bővítése, s hasznosulása sem kérdés. Gátat mégis a szakemberhiány és a szűkös anyagi források szabhatnak.

A pályaorientáció ezen célcsoportnál munkaerőpiaci szolgáltatásként definiált (SUHAJDA, 2017), amelynek fő támogatója az intézetben a *tanácsadó*. Bár jelenléte kiemelt fontosságú lenne, a szervezet újító törekvéseinek nyomaként egyelőre ideiglenes személyi állományi tag, pályázatorientált finanszírozással¹¹⁹ (MIKLÓSI, 2014).

A Nemzeti Büntemegelőzési Stratégia külön kiemeli a többszakaszos reintegrációs szolgáltatásokat, a resztoratív szemlélet beépülését, amelyeket e kezdeményezés is életre hív a szervezetben, így fokozott figyelmet érdemel.

A reintegrációt elősegítve a tanácsadó tevékenységi körébe tartozik a *közvetett* (helyi közösség, lakókörnyezet, lakosság), valamint a *közvetlen célcsoport* (az öt éven belül szabaduló fogvatartottak és hozzátartozóik) *kezelése*, az őket segítő *önkéntesek és sorstárssegítők* toborzása, kiválasztása, koordinálása a programban.

A reintegrációs team szerves részeként, a *szabadulásra való* egyénre szabott intenzív *felkészítés* összehangolt feladatvégzését támogatja három területen. *Humán szolgáltatás* keretében tájékoztatás, toborzás után egyéni fejlesztési tervet készít, majd egyéni és csoportos motivációs foglalkozásokat tart. Az elhelyezkedésben hasznos álláskeresési és életpálya tanácsadást, munkahelyi szocializációt, illetve álláskeresési technikákat oktat, kulcsképeségeket fejleszt és információs szolgáltatást nyújt a *Munkaerőpiaci szolgáltatások* részben. Segítő beszélgetés, szociális ügyintézés, családi kapcsolatok helyreállítása, jótételi program, valamint egyéni tanácsadás során a *Társadalmi reintegrációt* segíti elő. A csoportos foglalkozások résztvevőinek kiválasztása az intézet szakembereinek bevonásával történik, azok keretében tematikus kézműves foglalkozásokat, tart, valamint 30 órás foglalkozásokat, ahol önismeret, agressziókezelés, konfliktuskezelés, kommunikáció, életvezetés, készség- és kompetenciafejlesztést folytat, illetve szakmaképzést szervez a fogvatartottak számára. Munkája kiterjed a készségfejlesztési és képzési csoportok összeállítása, *egyéni és csoportos foglalkozások* szervezése és megtartása mellett a szakmai megvalósítókkal történő *kapcsolattartásra*, illetve az ezekhez kapcsolódó dokumentáció vezetésére elektronikus felületeken és papír alapon. A munkaerőpiaci, a foglalkoztató, munkaköri, közfoglalkoztatási ismeretekről, valamint a munkaügyi kirendeltségek lehetőségeiről ad tájékoztatást. Tevékenységi köre hiánypótló, kiegészítő jellegű a reintegrációs team-ben.

A bemutatott szakemberek mellett a *hivatásos állomány* többi tagja kerül napi szinten kapcsolatba a fogvatartottakkal, amelyet szigorú előírások korlátoznak (21/1997. (VII.8.) IM

¹¹⁸ Philip Zimbardo (1933-) szociálpszichológus a Stanfordi börtön kísérlet kapcsán többek között a kegyetlenség kérdéskörével foglalkozott. A Lucifer-effektus az emberi természet lényegének megértésére törekszik. Az egyén diszpozíciója, belső természete, személyiségvonásai szerepet játszanak és meghatározzák a cselekedetét. Vannak olyan befolyásoló tényezők (szerep, környezet, szituáció), amelyek hatására antiszociális, ártalmas tettet követ el. A Lucifer-hatás három szempontból elemzi az ember viselkedését. Igyekszik megérteni, hogy mit hoz magával egy helyzetbe, mit vált ki belőle az új környezet, továbbá, hogy hogyan teremti meg és élteti a szituációt a rendszerre jellemző tényezők. A folyamatot előidéző tényezők: mások embertelenítése, az én individualizálása (anonimitás), passzív tolerancia tétlenség és közömbösség révén, illetve a hatalomnak és csoportszabályoknak való vak engedelmesség.

¹¹⁹ A TETT-program keretében a TÁMOP 5.6.2., TÁMOP 5.6.3. után, jelenleg az EFOP 1.3.3. projektben.

rendelet 18. §). A kommunikáció és viselkedés terén a határozott, rendet követelő, törvényes fellépés az irányadó, amely a kötelezettségek, szabályok betartására irányul. Érintkezés csak szolgálati tevékenység kapcsán, hivatalos formában történhet meg, akárcsak a megszólítás és információcsere.

A szervezeti állomány fő feladata a felügyelet, ellenőrzés, a rend és biztonság fenntartása (1995. évi CVII. tv. II. fejezet 6-8. §). Ennek érdekében a kényszerítő eszközök alkalmazása a pontosan meghatározott törvényi keretek között lehetséges, de kizárólag addig és olyan mértékben, amely az intézkedés eredményességéhez szükséges. (1995. évi CVII. tv. IV. fejezet 15-27. §).

Kényszerítő eszközök¹²⁰ formája a XXI. századra a technikai újításokat leszámítva kevésbé, azonban szekvencialitásában és testi sérülést okozó mivoltukban nagy mértékben változtak. A leggyakoribb a testi kényszer, valamint a bilincs használata. Az intézkedésre jogosult és köteles személy nem alkalmazhat, valamint mások által sem engedhet kínzást, sérülést, kényszervallatást, vagy bármely embertelen, megalázó bánásmódot (érdekében (1995. évi CVII. tv. III. fejezet 11. §). Feladata így a fogvatartottak életének és testi épségének védelmére is kiterjed.

A reintegrációs team tevékenységi köreinek bemutatásából jól látszik a feladat komplexitása, amely szoros együttműködést, átláthatóságot követel. A feladatok leosztása terén sok esetben átfedés tapasztalható. A hivatalosan kijelölt egyeztetési rendszer, valamint a tevékenységek pontos lehatárolása híján az egységes és összehangolt feladatvégrehajtás nehézkes. Ez egyrészt a rendszer kiforratlanságából, másrészt az egyes tagok ideiglenes jelenlétéből és változó feladatköréből adódhat. A Büntetés-végrehajtási Osztály vezetője felügyelete mellett a sikeres feladatellátás a tagok közötti kommunikáción és egyeztetésen múlik.

4.4.3. A nevelés fő területei

Magyarországon a büntetés-végrehajtás keretein belül a teljes körű *foglalkoztatásra* törekszenek, azon társadalmi elvárásnak eleget téve, hogy az intézetek önfenntartóvá váljanak (2013. évi CCXL. tv.). Ez különösen fontos, hiszen az elavult infrastruktúra magas üzemeltetési költségekkel jár. Korlátozottak a felújítási, beruházási források, és a növekedő fogvatartotti létszámhoz nem párosul nagyobb pénzügyi forrás (ÁCS-BÍRÓ, 2016).

A foglalkoztatás egy gyűjtőfogalom, ami díjazás ellenében *munkáltatásban, oktatásban, szakképzésben, munkaterápiás foglalkoztatásban, vagy reintegrációs programokban* való részvételt jelent (68/2017. (XI.6.) BvOP szakutasítás). A foglalkoztatás a társadalmi hasznosság tudatának kialakításához a legtöbb pedagógiai ismeretet kívánó tevékenységi forma (6/2015. (I.20.) BvOP szakutasítás) – megfelelő számú szakember azonban ehhez nem biztosított a személyi állomány részéről.

Azon erkölcsi kategória elérése, amely kiterjed a demokratikus jogrend betartása, a hazaszeretet, a családi élet és a munkából való kereset biztosítása alegységekre, szinte elérhetetlen magaslatnak tűnik a jelen rendszer adta lehetőségek között. Bár a tevékenységek fő szervezőeleme ezen cél elérése, egyes fogvatartotti csoportok esetében csak az alapvető rend

¹²⁰ Például a könnygáz, elektromos sokkoló, gumibot, traumatikus és irritáló lőszer. Szolgálati kutya alkalmazása ritkább esetben, míg lőfegyverhasználat nagyon minimális százalékban fordul elő.

betartása kivitelezhető. Sokan önállóan, felelősséggel nem rendelkező, döntés-, és cselekvőképtelen személyek (ERDŐDI, 2002), ezért gondozás vagy gyámság alatt állnak. Azon elítéltek, akik nem képesek vagy nem akarnak dönteni – akár a bv., akár Covey fejlődési szakaszait nézve –, nem tudnak eljutni a sikeres életvezetés szintjére. Ahogy már az 1900-as évek végén felismerték, a tudati és akarati állapot, a beszámíthatóság alapvető szükséglet a folyamatban való részvételhez (FÖLDVÁRI, 1970). Eredményesnek tekinthető már a folyamat, ha az egyén a szokások egyre magasabb számú gyakorlásával a függetlenség bizonyos szintjét eléri, és társadalmilag hasznos tevékenységet tud végezni.

A reintegrációs tiszttól egyénre szabott, tervszerű, (ellenállást kiváltó) *direkt* és (a bv. rendjét veszélyeztető) *indirekt* módszerek kombinációja mentén megvalósuló tevékenységet várnak el. Azonban az ehhez szükséges pedagógiai, illetve andragógiai eszköztár alkalmazásához javasolt lenne a feltételrendszer biztosítása akár elvárt alapvégzettség, továbbképzések vagy kidolgozásra kerülő módszertan által.

Az elítéltek több, mint 70%-a rendelkezik legfeljebb alapfokú végzettséggel (általános iskola 8. osztály), és kevesebb mint 20%-uknak van szakképesítése (Börtönstatisztikai Szemle, 2019). A bűnelkövetések döntő többsége hátrányos helyzetű, marginális családi környezetből származik. Aktuális nézetek szerint a minél magasabb iskolai végzettséggel egyenes arányosságban csökken a bűnelkövetők száma, valamint a szakmai képzéseken résztvevő fogvatartottak visszaesési aránya (BVOP ÉVKÖNYV, 2009). Így hazánkban a nemzetközi normákhoz hasonlóan elsősorban az *általános iskola* elvégzését kezelik prioritásként, valamint a *középfokú tanulmányok* befejezését és az *érettségi* megszerzését (6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 74. § (6) bekezdés), amelyek alapfeltételei a szakképzésnek (Bv. Kódex 164. §; LŐRINCZ - LAKOS, 2011), illetve a jogosítványszerzésnek.

Ezeket nem kötelességként, hanem jogként definiálják, amely az egyén szuverenitását tiszteletben tartja (JUHÁSZ, 2002). Az aktivizált fogvatartottak esetében a foglalkoztatás segíti: a testi és mentális egészség fenntartása mellett a társadalmi hasznosság érzését, a társadalomba való reintegrációt, valamint a semmittevés okozta agresszió, illetve depresszió elkerülését (ÁCS-BÍRÓ, 2016; TÓTH, 2011). Az 1., 2., és 7. szokás gyakorlását elősegítve a tevékenység által az önfejlesztés részeként hozzájárul a jövőkép alakításához, illetve motivációt szolgáltat a mindennapok során az egyén számára.

Elsődleges cél az elítéltek képzése – nemcsak általános ismeretek, de a készség- és képességfejlesztés, szakmaszerzés területén is. A magyar büntetés-végrehajtásban 22 intézet nyújt lehetőséget a *szakképzésre* Szakképzési Centrumok bevonásával. Kiemelt feladatként kezelik a hiányszakmák biztosítását, a Bv. Holding Kft. intenzív szerepvállalásával egyidejűleg.

Jelenleg a Kalocsai Fegyház és Börtönben a női szabó képzésre jelentkezhetnek a fogvatartottak. Ezen felül különböző pályázati forrásokból lehetőség nyílik Országos Képzési Jegyzékes (továbbiakban: OKJ) tanfolyamokon, készség- és képességfejlesztéseken, tréningeken, kis- és nagycsoportos foglalkozásokon való részvételre, de ezek időszakos elfoglaltságot nyújtanak a nagyrészt hosszú ítéletes női fogvatartottak számára.

A képzés mellett a fogvatartottak részt vesznek a *munkáltatás* különböző területein, gyakorlatot szerezve a konyhán, a raktárban, a mosodán, vagy betanított munkásként a papíriparban. Az együttműködés (4. szokás), és a problémamegoldás (6. szokás) mellett a jövőkép tervezésénél, illetve az alulmotiváltság legyőzésénél (2. és 1. szokás) is fontos szerepe van a munkáltatásnak. A felsorolt lehetőségek azonban a munkaerőpiacon való elhelyezkedésüket elősegítő releváns végzettséget nem nyújtanak.

Érdemes lenne tehát az általuk végzett munkakörökhöz igazítva szélesíteni nemcsak a szakképzési palettát, de a résztvevők számát is, hiszen a reintegrációs tisztek tájékoztatása szerint jóval több az érdeklődő, mint amennyi férőhelyet tud biztosítani egy-egy képzés.

Ahhoz, hogy a tanulás folyamata hatékony legyen, az egyén részéről motivációra van szükség. A tudásvágy felnőttkorra erősen korlátozódik. Egyrészt a tárak telítődése, egyéb napi teendők prioritása, valamint a biztonságérzet hiánya és a kudarcok sokasága miatt. A hozzáértés, a tanulás örömeinek a megléte a cél olyan tevékenységek által, amelyek érdeklik az egyént, továbbá nem kívánnak korai teljesítményt (GYARMATHY, 2016f).

A munka, akárcsak a tanulás akkor kedvelt tevékenység, ha nem értelmetlen, gépies és feszültségkeltő (CSIKSZENTMIHÁLYI, 1998). Ha hiányzik a kihívás, a feltöltődés lehetősége, abban az esetben a foglalkozás lélekölő. Ahogy a 6/2015. (I.20.) BvOP szakutasítás is elvárja, *hasznos és szükséges* legyen, amely *örömet és sikert hordoz*. Így járulhat hozzá komplexen az összes szokás gyakorlásához.

Az oktatás-nevelés hatékony eszköz a bűnözés ellen, amely elsősorban az elsődleges szocializációs közeg: a szülők, család feladta. Ezt követően az iskola az értelem kimunkálásának adhat teret (PRESZLY, 1932). A fogvatartottakról általánosságban elmondható, hogy kudarcokat megélt, rendszertelen iskolába járókként, demotivált tanulókként, több éves kihagyás után folytatják tanulmányaikat a bv. keretein belül.

Az általános nevelési módszerek azonban a heterogén csoportban nem alkalmazhatóak sikerrel, mivel tudásuk elmarad az iskolafokok minimumától. Az egyéni sajátosságokat nézve, a humánus hozzáállás vezethet eredményre (FARKAS, 1998). Ezt a szabályzók is alátámasztják (6/2015. (I.20.) BvOP), miszerint az egyedi kezelést, a személyes szükségleteket figyelembevéve, az elítélt személyiségéhez, képességéhez, szükségleteihez igazodva kell a tevékenység célját meghatározni, megtervezni a hatékony reintegráció érdekében.

A büntetés-végrehajtási nevelés a mindennapok során az elvárások eszközeként különböző célzott *művelődési és szabadidős tevékenységekben*, valamint *reszocializációs-nevelő programokban* valósul meg (CZENCZER, 2008). Balogh (2000) ezeket három csoportba sorolta, amelyet alapul véve, egyéni módon vizsgáljuk a következőkben a nevelési eljárásokat.

1. A kognitív fejlesztés, a tudat formálása, a műveltség gyarapítása tudatos folyamat, amely a társadalomban való boldogulás alapfeltétele. Az iskolai végzettség szoros összefüggésben van a pozitív tudati beállítódással, a társadalmi követelmények helyes felismerésével. Az *kognitív fejlesztés és kulturális nevelés* anyagi, illetve tárgyi motiválással az általános- és középiskolai oktatás, valamint tréning által valósul meg.
2. Az elítélteknek nemcsak a műveltsége, de erkölcsi felfogása is eltér az általánostól. *Erkölcsi, akaratni nevelésük* az egyéni és közösségi foglalkozások, szabadidős tevékenységek során jutalmazás és büntetés orientált. Cél az erkölcsi tulajdonságok, magatartás, viselkedés befolyásolása az elvárt társadalmi és erkölcsi normák¹²¹ betartásával.
3. A nevelőmunka fontos eszköze a rendszeres foglalkoztatás biztosítása, ezáltal a munkavégzés megszerettetése, a kitartás, teljesítőképeség emelése. Erre a *társadalmilag hasznos tevékenységre nevelés* ad teret szakmaképzés és munkáltatás formájában fizetés és teljesítményértékelés segítségével. A munka világába való beilleszkedés nemcsak a társaslét, de az ön és hozzátartozók irányába történő felelősségvállalás kulcsa, elősegítője a szabadulásra való felkészülésben.

¹²¹ Házi rend, tűzvédelmi, munkavédelmi, együttélési, higiénés, felelősségvállalás, kommunikációs szabályok.

A Lifelong Learning célja egyrészt az egyének szubjektív-életrajzi, másrészt az egész társadalom politikai-szerkezeti változása a társadalmilag kötelező tanulási idő egész életre való kiterjesztésével (ÓHIDY 2016). Alapja a mindenki számára biztosított, jó minőségű alapoktatás, amely során el kell sajátítani a tudás alapú társadalom által megkövetelt új alapismereteket és készségeket.

A börtönnevelés célja kettős: *reszocializál és dekarcerizál*; azaz egyrészt a társadalomba való visszailleszkedést segíti elő, másrészt a börtönártalmakat csökkenti. Az élethosszig tartó tanulás minőségének egyik kritériuma, hogy az oktatási és képzési rendszerek milyen mértékben tudják eredményesen felvértezni az embereket azzal a tudással, amelynek segítségével le tudják győzni az életük során jelentkező nehézségeket, és meg tudják oldani az újabbnál újabb feladatokat is (HARANGI 2004:77.). Kutatásunk során azt vizsgáljuk, hogy mennyiben valósul ez meg a büntetés-végrehajtási intézetben.

A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságán a Humán Szolgálaton belül az Oktatási és Szociális Osztályhoz tartoznak az oktatással kapcsolatos feladatok ellátása: mint a közép- és hosszú távú oktatási koncepció, az irányelvek, illetve a szakmai anyagok kidolgozása. Ellátja s bv. szervezet képviselőt a tudományos tevékenységekkel, képzésekkel kapcsolatban, valamint az oktatási tevékenység és a képzési stratégia felügyelete, ellenőrzése tartozik hozzá (1/2016. (IV.15.) BvOP utasítás).

A büntetés-végrehajtáson belül zajló oktatás – a nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. tv. és a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. tv. – és a szakképzés – a szakképzésről szóló 2011. évi CLXXXVII. tv. és a felnőttképzésről szóló 2013. évi LXXVII. tv. szabályozza, így az – hivatalosan nem tér el a büntetés-végrehajtáson kívüli rendszertől. Nem tesz különbséget a jogszabály a különböző végrehajtási fokozatot töltők – fegyház, börtön, fogház – között sem, akik azonos feltételekkel önkéntes alapon vehetnek részt (1993. évi LXXIX. tv. 6. § (3) bekezdés) a képzésben, bár egy másik pontban ennek ellenkezőjét olvashatjuk: „Az elítélt köteles – különösen – j) képességeinek és a bv. intézet adottságainak megfelelő képzésben, illetve oktatásban részt venni.” (2013. évi CCXL. tv. 133 § (1) bekezdés).

Amennyiben a részvétel önkéntes, az a fejlődését támogatja, de ennek híján tényleges változásról nem beszélhetünk, csak konformista magatartásról.

Országos viszonylatban preferáltan az alapfokú oktatást támogatják, mivel a középfokú tanulmányok, a szakmaképzés, és a jogosítvány megszerzésének is alapfeltételét képezi (TAKÁCS-MIKLÓSI, 2015). Az alapvető ismeretek terén lévő hiányosságokat igyekeznek pótolni, hogy az egyének piacképes szakmát szerezhessenek (BVOP ÉVKÖNYV 2015).

Kimutatott, hogy eredményesen tanulni délelőtt lehet (VEKERDY, 2018), így az oktatás hatékonyságát negatív irányba befolyásolja, hogy kelet-európai szokás szerint délután, a napi nyolc óra munkavégzést követően valósulhat meg (BOROS, 1998).

A köznevelés célrendszerével azonos, azonban jelen adottságok mellett megvalósíthatatlan feladatként megjelölik továbbá a harmonikus személyiség kibontakozását. A reális önismerettel és szilárd erkölcsi ítélőképességgel rendelkező, felelős döntéshozásra, önálló véleményalkotásra, illetve cselekvésre képes egyén kimunkálása kevésbé megvalósítható. A természeti és kulturális javak megőrzésében motivált, tartós kapcsolatokra képes személy formálása az alapfokú oktatás által további utópia.

A Kalocsai Fegyház és Börtönben a 2019/20-as tanévben általános és középiskolai tanulmányokat 103 fő folytat (KFB, 2020). Fontosságát az országos női fogvatartotti állomány iskolai végzettségének adatai is indokolják, amelyek rámutatnak az aluliskolázottság fokára és

mértékére. A nők körében a férfiakhoz képest magasabb, 1,58%-os az analfabéták, illetve kevesebb a legfeljebb általános iskolai végzettségűek aránya. Ugyanakkor az érettségi (10%), és főiskolai/egyetemi végzettség (4,15%) megszerzése gyakoribb az esetükben (Börtönstatisztikai Szemle, 2019).

A megkezdett tanulmányok folytatása iskolarendszerű képzésben folyik. Jellemzően ehelyett felzárkóztatásra, fejlesztésre lenne szükség (TÓTH, 2013). A heterogén összetétel mellett az alapismeretek hiánya, a tanulási és mentális problémák, valamint az osztályfoktól eltérő tudásszint komoly nehézségek elé állítja a pedagógusokat. A helyi adottságok által biztosított zárkán történő tanulási közeg következtében a tanóra való felkészületlenség tovább fokozza a problémaköröket. Az iskolai oktatáson kívül ebben az évben tréningeken vehetett részt az intézet, a Váltóság Alapítvány, valamint az EFOP 1.3.3. szervezésében.¹²²

A tanulók, eredménytől függetlenül ösztöndíjban részesülnek, az alapmunkadíj egynegyedének megfelelő térítés illeti meg ösztöndíj formájában, amely kb. 10 000 Ft pénzügyi támogatást jelent (4/2017. XII. 20. BvOP utasítás). Ez a szűkös kereseti lehetőségek között egy stabil bevételi forrásnak számít, amelyből a fizetéssel ellentétben nem kerül semmi (pl.: bűnügyi költség, rabtartás, gyógyszer stb.) levonásra. Az ösztöndíj a havi kiadások fedezésére elegendő, és a munkáltatással szemben viszonylag egyszerűbb pénzszerzési forrást biztosít. A fogvatartottak egyéni motivációja további vizsgálat tárgyát kell, hogy képezze, hiszen ezen információk alapján feltételezhető, hogy nem kap megfelelően hangsúlyos szerepet a tanulmányok folytatása/befejezése során (DI BLASIO – ÁCS-BÍRÓ, 2019; CSUKAI, 2014), így az 1. szokás gyakorlása ellen hat, alulmotiváltságot okozva.

Az oktatásban résztvevő tanulók további kedvezményekre jogosultak, amely szintén ösztönző erőként hathat (2013. évi CCXL. tv. 183 § (1)-(5) bekezdés): úgymint a vizsgára való felkészüléskor munkavégzés alóli felmentés, illetve az egy óra időtartamú munkaidő-kedvezmény. Ezen intézkedések kivételes helyzetet teremtenek az elítélt számára a börtönön belüli nyugodtabb tanuláshoz. Jellemzően azonban az intézetek korlátozott kapacitása következtében a helyiségek inkább elhelyezésre szolgálnak, a terület 60%-os foglalkoztatási célú felhasználása csak igény marad.

Hiányként mutatkozik a tanulószoba, tanoda, olvasóhelyiség, vagy a zárkán kívüli egyéb tér, amely a nyugodt és elmélyült felkészüléshez megfelelő közeget biztosítana – lexikonokkal, fogalomtárakkal, szótárakkal, szakirodalommal és számítógéppel. Mindez a kollaboratív attitűddel szemben nem együttműködést vált ki a fogvatartottak részéről, hanem a kontrollfunkció megmutatkozása, a rigid biztonsági szemlélet része (FLIEGAUF, 2008). A tankönyvek és az iskolai papír-írószerek esetén szintén biztosított az alapfelszereltség, de ez a minimális szükségletekre korlátozódik.¹²³

Az egyes szakaszok teljesítését követően – a szabadulás utáni visszailleszkedés és munkavállalás megkönnyítése érdekében – a fogvatartásra való utalás nélkül állítják ki a bizonyítványt (6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 74. § (5) bekezdés), így a továbbképzés helyének ténye nem akadályozhatja az elhelyezkedést. Ez jól bevált gyakorlat, amely esélyegyenlőséget biztosít a sikeresen végzetteknek.

A börtönoktatók kapcsán négy típust különítünk el egymástól (RUZSONYI, 2011:36-37). Az *önellátó* rendszerben személyi állományi tagok, az *import*ban külsős tanárok oktatnak, akik mellette többségi iskolában is tanítanak. A *szereződéses* típusban szintén külsős tanárok járnak

¹²² Önismeret, konfliktuskezelés, életvezetés, kommunikációs, problémamegoldó, biblioterápiás, digitális, illetve Zakeus tréningen.

¹²³ Amely például a számológépet, vonalzót, jegyzetfüzetet, szövegkiemelő, színes ceruza stb. már nem tartalmazza.

be, de őket kizárólag a börtön foglalkoztatja. A *vegyes modell* ötvözi az előzőket, és egyes helyeken saját börtöniskolát üzemeltetnek, másutt viszont külsős tanárokkal állnak szerződésben.

Magyarországon a Pannon Oktatási Központ Általános és Szakképző Iskola, Pedagógiai Szakszolgálat¹²⁴ vállal nagyobb feladatot a börtönoktatás terén. Az alap- és középfokú oktatás mellett szakmaképzést és tréninget is szervez fogvatartottak számára. A büntetés-végrehajtási intézetekben reintegrációs céllal folyó képzések főként ezen központ irányítása alá esnek.

A vizsgált kalocsai intézetben inkább az import modell jellemző, így a működő *alapfokú oktatás* részeként alsó- (1-4. osztály), és felsőtagozat (5-8. osztály), a *középfokú oktatás* terén gimnáziumi (9-10., 11-12. osztály), valamint *szakmaképzés* céllal a női szabó képzés diákjait külsős tanárok tanítják.

Általánosságban elmondható, hogy az intézményi oldalról az adminisztrációs túlterhelés mellett nemcsak a személyi állomány, de a szakemberek oldaláról is hiány mutatkozik (ÁCS-BÍRÓ – MIKLÓSI, 2016). Az objektumok elhelyezkedése nem segíti elő a diplomás munkaerő alkalmazását.

Az oktatási-képzési tevékenységet a kultúrkörlet reintegrációs tisztje szervezi. A koordinátor feladata a beiskolázás és szakképzés előkészítése, kapcsolattartás az oktatási intézményekkel, vizsgák, korrepetálások, tanulószobai és kulturális foglalkozások, valamint oktatási-képzési tervek előkészítése. Közreműködik továbbá az ösztöndíjak folyósításában, az együttműködési megállapodások megírásában, és a tanulmányok befejeztével összefüggő teendők végrehajtásában. Közvetlen képpel rendelkeznek az elítéltek iskolai előmeneteléről vagy esetleges hiányosságairól.

Erkölcsei, akarati nevelés

A szabad tevékenység az identitásfejlődés egyik kulcsa, az 1. és 7. szokás gyakorlásának egyik legmegfelelőbb terepe. A szabadság, vagyis a választás lehetősége segít, hogy megtaláljuk a helyünket a világban. Ha elég hosszú, elkerülhetetlen és intenzív a túlhajszolás, akkor maradandó változásokat okoz a lélekben.

A már attitűddé vált passzivitást az egyén jellegzetes viselkedési és mentális jelei mutatják:

- közömbössé válik, nem érdekli, mi történik,
- problémamegoldási és gondolkodási képessége csökken,
- gépies a tevékenysége és a feladatmegoldása,
- kerüli a kihívásokat, de még a feladatokat is,
- nem hiszi, hogy képes jól megoldani a feladatokat, elővételezi a kudarcot,
- nem hiszi el, hogy a tevékenységének sikere rajta múlik.

Aktív passzivitás esetén mindehhez még hozzájárulnak a következők:

- nem követi vagy szabotálja az utasításokat,
- ellenséges, rendbontó,
- bohóckodó vagy gúnyos,
- önelégült, másokat lenéz, leszól.

¹²⁴ A Pannon Oktatási Központot a 2003-ban hozták létre alacsony iskolai végzettséggel rendelkező, antiszociális magatartású, illetve disszociális személyiségzavarral küzdő fogvatartottak, valamint cigány/roma származású, fokozottan hátrányos helyzetű tanulók képzésére. Kiemelt figyelmet fordítanak országos keretek között az elítéltek oktatására, amelynek szervezése és irányítása főként a központ kezében összpontosul.

A szabadidő hasznos eltöltése tehát fokozott fontossággal bír, amikor az egyén cél nélküli, belső motiváció által hajtott olyan tevékenységet végez, ami feltölti, örömet okoz számára – így fejlődésében és önmegvalósításában a legjelentősebb. Ha azonban ez az elfoglaltság nem arányos a képességekkel, valamint a kihívással, akkor a figyelem csökken, kialakul az unalom.

A töltekezés a pótszerek fogyasztása és a póttevékenységek végzése által nem valósul meg – így a tévézés, a firkálás, rágsálás, dohányzás, tudatmódosító szerek használata, panaszkodás passzív résztvevővé tesz, parttalan tevékenység. A szociokulturális hátrány egyik eleme, hogy a hátrányos helyzetűek, még ha rengeteg szabad idejük is van, nem tudják azt értelmessé tenni. Hiányzik hozzá a gyermekkori élmény a strukturált életvezetésről, valamint az anyagi és kulturális hiányok akadályozhatják a szabadidő értelmes eltöltését. Ezért kiemelten fontos a minél szélesebb körű értelmes szabadidős tevékenység biztosítása, illetve az iskola ezirányú formálása (GYARMATHY, 2017a).

A foglalkoztatás kedvelt formája a *művelődési, szabadidős, sport* és további *személyiségfejlesztő, gyógyító, illetve rehabilitációs programokon* való részvétel (30520-3/175-1/2017 KFB), amely a mindennapokat színesíti. A Kalocsai Fegyház és Börtönben már 1998-ban szerteágazó igényeket kielégítő szakörök működtek (FARKAS, 1998).¹²⁵ A kör szűkült, de igyekeznek a büntetésüket töltő női fogvatartottak reszocializációját elősegítve a külvilág számos programját, illetve a szabadidő hasznos eltöltését célzó szórakozási lehetőségeket biztosítani (ÁCS-BÍRÓ, 2016). Célként szerepel továbbá, hogy a bent folyó kulturális életet a civil emberek számára ismertté tegyék.

A reintegráció fontos részét képezi a monotóniától való eltérés által a bizonyítási vágy felkeltése, amelyet a programokon való részvételre való reális ösztönzéssel támogatnak. A csoportos közösségi művelődések alkalmával az egyén megtanulja az együttműködést, és megtapasztalja az önérték jelentőségét (BODNÁR, 1997). A 4. szokás beépítésével így a kooperáció, a win-win helyzet kerül gyakorlásra. A résztvevők főként önként jelentkezhetnek, ezért a kiválasztási szempontokat az infrastrukturális és biztonsági korlátok adják elsősorban, és nem feltétlenül a fogvatartottak személyiségjegyeiben fejleszteni kívánt területre kerül a fókusz.

A tevékenységek a kijelölt személy(ek) felügyelete mellett a körletfelügyelő ellenőrzésével zajlanak a rendezett, biztonságos működés végett a fogvatartotti igényeknek megfelelően a napirendi előírásokhoz igazodva (30520/3/72/2017 KFB). *Öntevékeny szervezet* alakulhat végrehajtási fokozatonként elkülönítve a résztvevőket parancsnoki jóváhagyásra a szabadidő hasznos eltöltésére (13/2017. (II.6.) BvOP szakutasítás XX. fejezet 32.1-2.) – így a kezdeményezésnek (1. szokás) is teret adnak. A reintegrációs tiszttel koordinálása alatt az elítéltek közül vezetőt, tisztségviselőt választ a csoport, amely a demokratikus működés terepét adja az együttműködés, figyelem, problémamegoldás fejlesztésével (4., 5., 6. szokás). A csoportok összeállítása körütekintést kíván, mivel az eltérő fogvatartotti csoportok, különböző igényekkel, jellemzőkkel bírnak.

Az intézetben *irodalmi színjátszó kör* működik 13 fő részvételével (KFB, 2020), amely bevonódást igényel, alkalmas az érzelmek, társas helyzetek elemzésére, megismerésére, így viselkedésfejlesztés terén nagy haszonnal alkalmazható. A sakk szakkör a kognitív gondolkodás fejlesztésére 10 fő részvételével folyik az intézetben (KFB, 2020).

Képzőművészeti foglalkozások közül az alkotó és kreatív szakkör (11 fő részvételével), jobb agyféltekés rajztanfolyam (6 fő részvételével) kiváló terep az érzelmek vizuális megjelenítésére (KFB, 2020). A fókusz nem a kész terméken van, mint inkább az alkotás folyamatán.

¹²⁵ Mint például az irodalmi, színjátszó, kézimunka, alkotó, aerobic, fotó, tesz-vesz-lesz, cigány, nyelvi, könnyűzenei, komoly zenei, háziasszony, énekkar, biblia, vagy a makett építő.

A pályázati és alapítványi forrásból megvalósuló foglalkozások hiánypótlóak, nemcsak más közeget biztosítanak a résztvevők számára, de új impulzust, módszertant visznek a hétköznapokba. Kiemelt szerepe van a Váltóság Alapítvány szervezésében megvalósuló *fókusz, kreatív, informatikai, és tanulás tanulása* foglalkozásoknak; illetve jelenleg az EFOP 1.3.3. projekt keretében egyéni és csoportos (*álláskeresési technikák, kulcsképessegek fejlesztése, munkahelyi szocializációs, álláskeresés, kézműves*) tevékenységeknek, amelyen önkéntes alapon vehetnek részt az érdeklődők. Az egyén közösségi tevékenységbe való bevonása mellett (KÁRPÁTI, 2003), jelentős szerepe van ezen foglalkozásoknak, ahol a rendszertől független személlyel érintkezhetnek a fogvatartottak, egyfajta visszaigazolást, segítséget kapva a külvilágból (ERDŐDI, 2005).

Lehetőséget biztosítanak a világ eseményeiről, illetve a hazai politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális életéről való tájékozódásra (13/2017. (II.6.) BvOP szakutasítás XX. fejezet 32.3.) *ismeretterjesztő előadás, tömegkommunikációs eszközök* (televízió, rádió), *könyvtár*, valamint saját költségre sajtótermékek által. A fogvatartotti könyvtár a több, mint 11 500 kötetet számláló állományával részben művelődési funkciót betöltve széles palettát kínálja az olvasni vágyóknak, részben információs bázisként tájékoztatást nyújt a büntetés-végrehajtás szervezetről, jogszabályi kereteiről (ÁCS-BÍRÓ, 2016).

A tudatos, nyitott figyelmet kívánó elfoglaltságok közül így lehetőségük nyílik a bv.ben: *zenehallgatásra, könyvtárba járásra, olvasásra, színjátszókörben, alkotóműhelyben* továbbá évente *vers- és mesemondóversenyen, szellemi vetélkedőn, filmvetítésen* részt venni. Hiányterület azonban az *éneklés, tánc*, illetve egyéb *művészeti foglalkozások, sport, stratégiai játékok, kertészkedés*, vagy az *állatgondozás*.

A Nemzeti Büntelmegelőzési Stratégia külön kiemeli a művészetterápiás és kreatív programok jelentőségét. A művészetek kiemelt jelentőséggel bírnak, mivel az agyi funkciók mozgósításában főszerepük van, és érzelmi-kulturális erővel hatnak (JENSEN, 2001), nemcsak készségtárgy szereppel bírnak A többletszolgáltatások részeként a fogvatartottak igénybe vehetik ugyan a kondicionáló termet (30520/3/93/2017 KFB) térítés ellenében, ami állóképesség, fizikai erőnlét megtartására és fejlesztésére ad lehetőséget, de ezzel kevesen élnek.

A kognitív készségek mellett az egyén bevalásához elengedhetetlen a társas és érzelmi készségek fejlesztése, amely minden területen jelentősen befolyásolja az eredményességet (OECD, 2015). A megértésen túl a megfelelő döntéshozatalt és problémamegoldást a *kognitív készségek* teszik lehetővé. A *szociális készségek* a kitartásban, érzelmi stabilitásban, a szociabilitás terén nyújtanak segítséget – a társas közegben való boldogulás a devianciákat mérsékli.

Ahogy kutatások bizonyítják, a fogvatartotti populációra jellemző, hogy szociális tanuláskor szegényes, alapvető felfogásuk eltérést mutat (SARASON, 1968; CHANDLER, 1971; JURKOVICS – PRENTICE, 1977; VAJDA, 1994). A háttérben a hibás percepció, illetve a társadalmi adaptáció proszociális mintájának hiánya húzódik meg. A szegényes önmeghatározás, a szélsőséges ítéletalkotás mellett a reakciók késleltetésére képtelen személyek (ROSS, 1989; GOLDSTEIN – BLACKMAN, 1978) fejlesztése nélkülözhetetlen az élemben való bevaláshoz. Az eredményesség leginkább a sport, zene, művészetek, és az iskolán kívüli tevékenységek által fejleszthető.

A *művészeti tevékenységek* hozzájárulnak nemcsak az egyén stresszkezeléséhez, de kedvezően befolyással vannak a mentális problémák kezelésében. Hozzájárulnak a szaktárgyi tudás, a kritikai gondolkodás és magatartás, valamint az alkalmazkodóképesség fejlesztéséhez – transzferhatásuk kiemelt jelentőségű (CSÉPE, 2011). Az egész személyiségre hatva az egyén érzékenységét, képzeletét és cselekvőképességét fejlesztik (DI BLASIO, 2017).

A *zene* és a zenetanulás segítené a kontrollműködést (GYARMATHY, 2016a), illetve fejlesztő hatással bír a kreativitásra. A passzív befogadás helyett az aktív részvétel előremutató,

amely akár ének, akár hangszeres zene által való gyakorlást, koncentrációt kíván. Kevés anyagi ráfordítással megvalósítható örömteli tevékenységet nyújt.

A *mozgás* és fizikai aktivitás a szenzomotoros rendszer fejlesztésével hozzájárulna a kognitív működés hatékonyságához, amit az egyensúly karbantartása a mozgás és észlelés összehangolása, valamint a kontroll funkciók fejlesztése révén eredményez. A sport során neurológiailag a leginkább a célirányosság, a holisztikus figyelem, a ritmus(váltás), továbbá az irányok és nyomatékok változása harmonizálnak (GYARMATHY, 2016g). A rendszeres és tudatos mozgás a szomatikus állapot mellett pozitív hatással van a pszichére, hangulatjavító, közösségformáló erejével. A becsületes versengésre törekvés, a szabályok betartása, a team-ben való együttműködés által pedig etikai szempontból sem elhanyagolható hasznos időtöltés.

A nők életében markáns szerepet tölt be a *vallás*, hiszen a család hiánya olykor a legerősebb, amelynek elviselésében gyakran az aktív hitélet segíthet. A börtönlelkészen kívül lelki gondozást tart még a szabad vallásgyakorlás feltételének biztosítására egy református lelkész, illetve egyéb felekezetek képviselője pl.: Baptista, Jehova Tanúi, Óskeresztény, a HIT gyülekezete, és a Krisztus Szeretete Egyház – amelyeknek kiemelt jelentősége van. A vallási foglalkozásokon az elítéltek jelentős része részt vesz, így ezek az alkalmak tanulásra, éneklésre, bibliai és hitismereteik gyarapítására is szolgálnak.

A pozitív időtöltés a résztvevők többségénél lelki békét, a belső feszültségek oldását, valamint a személyiségstabilizáció pozitív irányú formálását eredményezi. Indirekt módon segíti a reintegrációs célok megvalósítását. Emellett a lelki, gondozói tanácsadás fontos területévé vált a családi kapcsolatok ápolásának, segítséget és a szabadulásra való felkészítést jelent (ÁCS-BÍRÓ, 2016).

A *személyiségfejlesztő, gyógyító és rehabilitációs programok* a személyiség-, vagy egyéb pszichés zavarban szenvedők számára nyújtanak speciális egyéni vagy csoportos programokat. Cél az egymásra épülő fejlesztő, pedagógiai, vagy reintegrációs foglalkozás alkalmával az önálló feladatmegoldás, a kooperáció, a fejlesztés és az ismeretbővítés. Előadói oldalról nemhogy pedagógiai, de mindinkább gyógypedagógiai, fejlesztőpedagógiai kompetenciákat feltételezne a valós előrelépés érdekében. További külön végzettséget igényelnének a (6/2015. (I.20.) BvOP) felsorolt lehetőségek – a teljesség igénye nélkül – *művészetterápiás, sorstárs segítő, resztoratív foglalkozás, illetve családi döntéshozó csoportkonferencia*. A reintegrációs tiszttal felé ezek kevéssé megvalósítható elvárások. A feladatköre meglehetősen szerteágazó és differenciált, globálisan nézve egyben szociális munkás, andragógus, fejlesztő pedagógus, aki emellett programszervező és ügyintéző munkát végez. A feladatellátás hatékonysága így több szakmai kérdést vet fel.

Renzulli (1977) *gazdagító triádja* nagy haszonnal bír, fellelhető a büntetés-végrehajtásban. Az explorációs tevékenységekre, amelyek által sokféle területtel ismerkedhet meg az egyén hiátus, ritka alkalmak során nyílik lehetőség. A csoportos foglalkozások mellett, hogy az önismeret és a világ kapcsán információszerzésre szolgálnak, a csoportdinamikai sajátosságokból adódóan számos módot biztosítanak, hogy a tagok kipróbálhassák magukat különböző helyzetekben, szerepekben (HADNAGY, 2009). A csoportos tréning főként készség-képességfejlesztés céllal folyik, valamint a gondolkodás, kreativitás, társas készségek fejlesztésére fókuszál.

E terület elég kiforrottanak tűnik, de módszertani megalapozottsága, bemeneteli mérés, egyéni fejlesztési terv nélkül, illetve időszakos formában nem hoz maradandó változást az egyén számára. A módszerek alkalmazása tekintetében azok mérvadóak, amelyek megfelelő mértékben tudják a személyiségstruktúrában belül differenciálni az egyéni tulajdonságokat, nemcsak pillanatnyi képet mutatva, de a fejlődéshez hozzájárulva (VÖLGYESY, 1976). A triád magasabb szintű része a valódi feladatvégzés, ami alkotótevékenységet jelent a kialakult érdeklődés szerint. Ez nagyon egyedi esetben fordul elő, többségében nem biztosított tevékenységi forma.

A munka, mint a létfenntartás egyik alapja, a társadalmi egyenlőtlenségek kialakulása óta létezik, mivel az alávetettség egyik büntetése. Az osztálykülönbségek megnyilvánulásaként a büntetés kézenfekvő eszköze, amely a büntetés-végrehajtásban a kezdetekben mentes a haszonelvűségtől. Célja az önfinanszírozás a megtorló igazságszolgáltatás jegyében. Történelmi és gazdasági okok miatt a munkáltatás a foglalkoztatás központi elemévé vált (LŐRINCZ – KABÓDI, 1999), az évszázadok során azonban szerepe folyamatos változásokon ment keresztül – ahogy a történeti fejezetben is olvasható.

Az *Emberi Jogok Európai Egyezménye* 1950-ben tiltotta be a kényszermunkát, illetve a rabszolgaságot, lehetővé téve a munkakötelezettséget. Hazánkban a dologházak elődeinek tekintett szociálpolitikai intézmények elvrendszerének megvalósítása az, amely napjainkban a munkáltatást élesen elválaszthatja a kényszermunkától, s valódi eszköze lehet a reszocializációnak.

Ahogy az *EURÓPA 2020 Stratégia* is rávilágít, a fenntartható növekedés kulcskérdése az életen át tartó tanulás és a készségfejlesztés, amely a bv. intézeti nevelés során is prioritást képez. Mindez nemcsak a gazdaság versenyképességének növelése céljából, de a társadalmi kohézió szempontjából is fontos (ÁCS-BÍRÓ, 2016). Az oktatás nem csupán egy öncélú jótékonykodás vagy időkitöltés; kiemelt jelentőségű, mivel reszocializációs célt szolgál. Az erre fordított anyagi tőke megtérülése a szabadulás utáni életpálya által válik mérhetővé, amely ösztársadalmi érdek (SZEGÁL, 2007). Benedek András írja: „*Magyarországon a szakképzésből kilépő fiatalok csökkenő száma és csökkenő iskolázottsága egyre jelentősebb foglalkoztatási kockázatot jelent. A szakképzés és a felnőttképzés kritikus stratégiai fejlesztési tényezővé vált.*” (BENEDEK, 2015:28). A társadalmi leszakadás megelőzése, a szociális felkészültségek növelése, továbbá az oktatási rendszer megreformálása így igencsak időszerű, és jelentős lépéssé vált.

Szakképzési problémáink alapvető oka: a hátrányos helyzetű fiatalok magas aránya. Hazánk jelentősen elmarad a fejlett európai országok hasonló rendszereitől, hiszen a szakképzés közvetlenül függ a munkaerőpiac dinamikus változásaitól, amire képtelenség rövid távon reagálni, felkészülni (ÁCS-BÍRÓ, 2016). Legjobb esetben is csak reagál rá, azaz utólag alkalmazkodik, vagy próbálja kiigazítani a hiányosságokat, s így folyton lépéshátrányban van. Olyan kompetenciákat kell kialakítani, amelyek tovább/átképzésre, önálló tanulásra, önfejlesztésre teszik képessé az egyént, emellett elengedhetetlen a munkavállalók tudásának, készségeinek és kompetenciáinak fejlesztése (BENEDEK, 2015) – többek között a büntetés-végrehajtás keretein belül is.

A humán erőforrás képzettségi szintjének növelése által a foglalkoztatottság mértéke is bővül (KENDERFI, 2011). A *Széchenyi 2020* céljaihoz kapcsolódva az országos cél a fenntartható, magas hozzáadott értékű termelésre és foglalkoztatás bővítésére épülő gazdasági növekedés. Ehhez nem elegendőek a klasszikus gazdaságfejlesztési eszközök. Infrastrukturális, humán tőke és innovációs környezetfejlesztésre van szükség.

Joggal merül fel a kérdés, hogy miért kezelendő külön a női fogvatartottak, és miért van társadalmi jelentősége a képzésüknek. A felnőttképzési törvény alkalmazásában a hátrányos helyzetűnek minősülő rétegek közül (úgy, mint a tartós munkanélküliek, 55 év felettiek, vagy a gyermekgondozási ellátásból kikerülők mellett) kétszeresen is érintettek. Egyrészt az alacsony iskolázottság, másrészt a női csoporthoz tartozás kapcsán, akiknek a képzési lehetőségekhez való hozzáférése az átlagosnál nehezebben megvalósítható (2001. évi CI. tv).

Emellett elmondható, hogy a nők foglalkoztatási szintje tradicionálisan alacsonyabb, mint a férfiaké, akárcsak az átlagkeresetük mértéke. 2019-ben Magyarországon a

foglalkoztatási ráta 69,9 %-ra nőtt a 15-64 éves népességre számítva, összességében meghaladta az uniós átlagot, de a nők tekintetében alatta maradt (KSH, 2019). A nők aránya a teljes munkanélküli populációhoz képest mérséklődött, azonban ezzel párhuzamosan megfigyelhető az inaktívok számának a bővülése (64%).

Az is kimutatott tény, hogy a magasabb iskolai végzettséggel csökken a bűnelkövetések esélye (RÉTHY – VÁMOS, 2006). Ezért különösen fontos azon képzési program és szakképzési választék vizsgálata, amely a börtönön belül zajlik (LÖRINCZ, 1998). Az EFOP keretében kijelölt szakképzés és részszzakképzés tervezésénél így minden esetben figyelembe vették nemcsak a fogvatartotti kompetenciákat; az intézetek helyi sajátosságát, de a munkaerőpiaci igényeket is. Az Országos Foglalkoztatási Jegyzék alapján került a BFB által kijelölésre a végrehajtás.

A büntetés-végrehajtás intézményeiben folyó oktatást érintő szemlélet szerint nem a fogvatartott személyiségének átalakítása a cél, hanem a munkáltatás és szakirányú képzések biztosítása, amelynek segítségével a társadalmi (KŐSZEGI, 2010), valamint a munkaerő-piaci visszailleszkedés esélye nő. Jelenleg az intézetben OKJ-s női szabó képzés keretében a Bajai Szakképzési Centrum által 133 fő vesz részt szakmaképzésben (KFB, 2020). A rendszeres munka és szakképzés 20%-kal csökkenti a visszaesést (PALLO, 2010). Ezáltal igyekeznek megteremteni azokat a lehetőségeket a fogvatartottak számára, amelyek által minőségi váltás következhet be az életükben a szabadulást követően.

Ahogy előzetesen már kifejtettük, a munkáltatás a foglalkoztatás egyik részterülete, a létfenntartás társadalmilag elfogadott eszköze, amelynek prioritása az egyén szempontjából a lelki és fizikai egészségének megőrzésében, a közösségi érzés erősítésében, a felelősség és kötelességtudat kialakításában rejlik (BOGOTYÁN, 2015a). Már rövid távon is hasznot termel, a tevékenységi siker, valamint a szociális elismerés révén. A többé-kevésbé szoros együttműködést igénylő szervezeti forma önfejlesztő lehetősége mellett a közösségfejlesztő tartalom is rendkívül jelentős.

Ezáltal Covey szokásai közül a szinergiát, a konfliktuskezelést, az együttműködést és a célkitűzést támogatja a munkáltatás. A fogvatartott oldaláról a jövedelemszerzés, a bv. oldaláról a belső biztonság fenntartásának az egyik eszköze. A börtönoktatás pozitív hatással bír a fogvatartottak magatartására, a résztvevők esetében kisebb a fegyelmi ügyek száma, valamint a visszaesési ráta (GERBER – FRITSCH, 1995; ÁCS-BÍRÓ – MIKLÓSI, 2016). Javítja a fogvatartottak fegyelmi helyzetét a szervezettség, rendezettség által, valamint haszon- és bevételi forrást indukál a munkadíjból levont tartási költségekhez való hozzájárulás vonatkozásában.

A munkadíj általában a mindenkori minimálbér összegének egyharmada, amelyből a kötelező levonások (tartásdíj hozzájárulás, szabadulópénz, kártérítés, gyógyszer és egészségügyi ellátás stb.) után - ami maximum a kereset 50%-a lehet -, a napi szükségleteit (szükségleti cikkek, többletszolgáltatások) tudja az egyén fedezni.

Az Európa Tanács három pontban fogalmazta meg ajánlását ezügyben. Az intézet fegyelmének követelményei által szabott korlátokon belül, de az elítéltek számára lehetővé kell tenni, hogy maguk válasszák meg, milyen típusú foglalkoztatásban kívánnak részt venni (Covey 1. szokásának erősítése). Emellett a munka szervezetét és módszereit minél közelebb kell hozni a társadalmi formához, hogy felkészítse az elítélteket a rendes munkás élet feltételeire (Covey 2. szokásának gyakorlásához járul hozzá). A munkáltatásban érvényesülnie kell a modern munkanormáknak és technikáknak, s azokat a modern vezetési rendszerek és gyártási folyamatok keretein belül kell megszervezni.

A munkáltatás kapcsán a BFB a helyi döntéshozó, amelynek pedagógiai szempontokat is figyelembe kell vennie a behelyezés, leváltás, áthelyezés, vagy felmentés alkalmával. Az

ezzel kapcsolatos igények a munkáltató, valamint a fogvatartott részéről írásban érkehetnek, amelyet személyes meghallgatás és szakterületi véleményezés követ a döntéshozatal előtt. Minden fogvatartott köteles a munkavégzésre a jogszabályban meghatározott feltételek és díjazás ellenében. Ezt az oktatásban, szakképzésen vagy egyéb foglalkozáson való részvétele nem helyettesítheti (2013. CCXL. tv.181. §).

A munkába állítás alapfeltétele az egészségügyi alkalmasság. A vizsgálat tárgyát képezi továbbá a kriminológiai és börtönprofil, az iskolai és szakmai előképzettség, az érdeklődési kör, valamint a munkaerőpiaci tapasztalat. A járulékos nyomtatványok, mint a foglalkoztatási engedély, a munkáltatási könyv és az orvosi nyilatkozat a munkavégző képességről képet adnak a büntetés-végrehajtáson belüli tevékenységről (30520-3/175-1/2017 KFB). A fogvatartotti munkáltatást a büntetés-végrehajtási jogviszony jellegéből fakadóan sajátos jogok és kötelezettségek jellemzik. A szolgálati idő számításánál nem lehet ugyan figyelembe venni, mivel szünetel a társadalombiztosítás, és az adómentes munkavégzés miatt speciális tevékenységnek minősül, de munkatapasztalatként az egyén hasznára válik. Elgondolkodtató kérdés, hogy ezen gyakorlati idő hogyan számolható el szabadulás után, hogyan járul hozzá az egyén munkaerőpiacon való elhelyezkedéséhez, ha nem minősül munkajogviszonynak.

A Kalocsai Fegyház és Börtönben jelenleg az intézet által biztosított költségvetéses munkahelyeken és az e célra alapított *gazdasági társaságok* helyi (Andorján-*Tex Kft.*) szervezetében zajlik munkáltatás. A fogvatartottak egyműszakos munkarendben, végrehajtási fokozat szerinti elkülönítés nélkül látják el a kijelölt feladatkörüket (2013. CCXL. tv. 99. § (5)). A költségvetéses rész az *intézetfenntartáshoz* és működtetéshez elengedhetetlen tevékenységek ellátását biztosítja: a konyha, raktár, őri takarító, mosoda, TMK munkavégzési helyeken. A gazdasági társaság viszont profitorientált termelést folytat teljesítménybéres elszámolással a konfekció és papíripar területén (30520-3/175-1/2017 KFB).

A munkáltatás kiemelten fontos, hiszen mind fizikai, mind érzelmi szempontokat figyelembevéve kedvező hatást gyakorol az elítéltekre a csoporthoz tartozás, a tevékenykedtetés, valamint a meghatározott napirend, szokásrend által (ÁCS-BÍRÓ, 2016). A hasznos időöltés mellett fejlődik a fogvatartottak figyelme, koncentrációja, munkakultúrája, amely a szabad élet során hasznosítható tapasztalatokat generál (TÓTH, 2013). A rabok számára központi kérdés a rendszerszemlélethez, előre tervezéshez való szoktatás. Ezáltal a lehetőség nyílik a mind a 7 szokás gyakorlására, amennyiben a folyamat egyén központú és nem külső irányítás mentén zajlik.

Az Adorján-*Tex Kft.* feladata nemcsak gazdaságos működtetés, de a fogvatartottak minél nagyobb arányú munkáltatása. A feladatellátás nehéz fizikai munkára alkalmas egészségügyi minősítéssel a mosoda, valamint a TMK dolgozóinak, míg a többi területen a könnyű fizikai munkára alkalmas minősítéssel valósulhat meg.

A további szabályzók a munkáltatás általános rendelkezéseihez igazodva (feladatmeghatározás, szabadság, munkarend), a munkáltató helyi sajátosságainak figyelembevételével, a biztonsági szabályok (mozgás, viselkedési normák) betartásával eltérő lehet (66/2015. (VIII.18) BvOP szakutasítás). A munkáltatás a szűkös anyagi források, a fogvatartottak képzettségi, akarat, valamint munkamorális jellemzői, a szigorú jogszabályi keretek, illetve a piacgazdaság miatt nehéz helyzetben vannak (SZEGÁL, 2007). A minden célnak megfelelő szervezet sok esetben a korszerűsítést, munkahelybővítést, profilváltást nem engedheti meg magának, mivel elsődleges feladata a biztonságos és nyereséges végrehajtás.

Az egyenlő hozzáférés elve kapcsán a társadalmi nemi szerepek erősítése a munkáltatás során markánsan megjelenik (CPT, 2000). A szélesebb körű lehetőségek híján (főként varrás, kézimunka végezhető), a munkáltatásra és a szakképzésre diszkriminatív megközelítés jellemző.

Nem minősül munkáltatásnak a legfeljebb napi 4, havi 24 órás *díjazás nélküli munkavégzés*, amely a fogvatartottak kötelező részvételével az intézet tisztántartása és ellátása érdekében valósul meg. A házvezetési teendőkhez hasonlóan igényt és érdekeltséget alakítanak ki az egyénben a környezet rendben tartására.

A szabadulás utáni normakövető életvitel kialakításához elengedhetetlen a szakképzettség. Az intézményi oldalról a kis eszközigenyű, alacsony költségvetésű, helyi viszonyokhoz alkalmazkodó szakmák oktatása támogatott. Az alap- és középfokú oktatás mellett *szakmunkásképzésre*, betanított munkás képzésre, illetve betanításra van lehetőség (30520-3/175-1/2017 KFB). Olyan szakmák megszerzése élvez prioritást, amely illeszkedik a munkaerőpiaci kereslethez, elősegítheti a szabadulási utáni beilleszkedést, illetve a bv. belüli munkáltatást (2013. CCXL. tv. 184. §). Az intézményben konyhai kisegítő és textil termék összeállító OKJ-s tanfolyam is indult.

A *terápiás foglalkoztatás* a megváltozott munkaképességű elítéltek foglalkoztatására szolgál, amely testi és/vagy lelki állapotukhoz igazodó nem teljesítményalapú, legfeljebb napi 4, havi 20 órás tevékenységet jelent (30520-3/175-1/2017 KFB). A feladatellátás zárkán vagy az erre kijelölt helyen történik, havi 7 522 Ft díjazásért. Azon fogvatartottak számára, akik a munkáltatás egyéb területén nem tudnak valamely alkalmatlanságuk miatt részt venni, esélyegyenlőségi törekvésként nyújt lehetőséget a tevékenykedésre.

4.5. SZABADULÁSRA FELKÉSZÍTÉS

A reszocializáció, azaz a mikro- és makro környezetbe való visszailleszkedés folyamata nagyon komplex feladat elé állítja nemcsak az elítéltet, a büntetés-végrehajtás dolgozóit, de a társadalmat is (ÁCS-BÍRÓ, 2016). A büntetés letöltését követően az egyénnek szembe kell néznie a pszichés krízissel, a társadalmi előítéllettel, valamint több esetben lakhatási nehézségekkel és a munkanélküliséggel. Jellemzően akár a jó kapcsolattartás ellenére is meggyengült, átformálódott családi viszonyokkal találkozhat. Minden szereplő számára kihívást jelent a helyzet helyes kezelése, hiszen Covey elmélete szerint a kölcsönös függés fázisának gyakorlottsága szükséges minden oldalról. Belátható, hogy ez kevésbé valósul meg, így az ez irányú törekvés mindinkább fontos.

A reintegrációs tiszttal feladatai közé tartozik az egyéni és/vagy csoportos formában megvalósuló felkészítés, amely kiemelt komponens a szakmai feladatok között. Kötött témákban,¹²⁶ kitérve a lakhatás, munkavállalás, kapcsolattartás kérdéseire, segítséget és tájékoztatást nyújt az ezekhez szükséges intézkedések kapcsán (13/2017. (II.6.) BvOP szakutasítás XXII. fejezet 35).

Super (1984) szerint az életpálya-mintázatot az egyén családjának szocio-ökonómiai háttere, képességei és készségei, iskolai teljesítménye, személyiségjellemzői, pályaérettsége, valamint a szakmai lehetőségei alakítják.

A reszocializáció alapfeltétele, hogy többszakaszos reintegrációs felkészítésen vegyen részt a fogvatartott, mielőtt kilép a börtön falain kívülre. Ez egyrészt *testi, lelki és szellemi rehabilitációt* (POPPER, 1970) jelent az intézményen belül, másrészt a fokozatosság elvét betartva szó szerinti *visszaszoktatást*. Parancsnoki engedéllyel az eltávozás, vagy csoportos kimaradás keretében a külvilágban való szerepgyakorlás, tájékozódás a cél városnézés, múzeumlátogatás, istentisztelet, színház, illetve sportrendezvény látogatása, vásárlás és egyéb szervezett programokon való részvétellel.

Az eddigi programok, amelyek az intézet falain belül, mesterséges közegben, direkt módszerekkel zajlottak, nem önmagától bekövetkező, természetes, tapasztalati folyamatok voltak (FLIEGAUF, 2012). Mint úszásórán a szárazedzés. Hasznos a felkészülésben, de határfoka korlátozott, tényleges hatékonysága éles helyzetben realizálódik.

A fokozatosság elvét betartva, általában a havi egy alkalommal javasolt kimaradáson szembesül a fogvatartott a világ változásaival. Ismerkedik az új ingerekkel és önállóságot tanul egyes szituációkban, amely sok éves szabadságvesztés után kiemelt jelentőséggel bír.

A kulturális programok nemcsak művelődésre, de az ott átadott etikai, művészeti, kulturális tartalmak interiorizációjára is szolgálnak, így tudatos tervezést, megerősítést, elemzést igényel a reintegráció folyamatába illeszkedve – amely a praxisban kisebb részben valósul meg.

A bv. részéről megtervezett körülmények között, célirányos pedagógiai módszerekkel, jól kidolgozott, szakemberek¹²⁷ által folyamatos figyelemmel kísérés elvárt a meghatározott időszakban (Bv. tv. 185. § (2)).

A szabadulás idejére a fogvatartottnak tartalékot kell képeznie a letéti pénzből egyfajta előtakarékosság jegyében a befogadástól kezdve, amely induló tőkét nyújt a visszailleszkedés

¹²⁶ Mint például az Európai Unió (továbbiakban: EU) alappillérei, Állami Foglalkoztatási Szolgálat (továbbiakban: ÁFSZ), e-ügyintézés, internethasználat, álláskereső, életvezetés vagy a karitatív szervezetek.

¹²⁷ reintegrációs tiszttal, pszichológussal, pártfogóval, lelki vezetővel, tanácsadóval

során. Ez nem biztosíték a hatékony pénzgazdálkodásra, mivel a hospitalizáció¹²⁸ foka egészen a szabadulás utáni deprivációig vezethet – újabb függésbe sodorva az egyént.

A program biztosítja, hogy a lehetőségekhez képest minimalizálják a szabadulás utáni depresszió kialakulását, de az alapvető szükségletek kielégítése – amelyet eddig az intézmény oldott meg – a gondoskodástól való megfosztottság érzését keltheti, amennyiben nincs megfelelő kinti közeg.

A reszocializáció csak akkor jöhet létre, amennyiben az egyén önként, aktívan vesz részt élete alakításában. Ha belső meggyőződésből, célirányos segítség igénybevételével kíván a társadalom jogkövető tagjává válni (TÜSKE, 2003; ÁCS-BÍRÓ, 2016) – azaz legalább a Covey-i függetlenségi szintet eléri. Másrészt mindehhez (be)fogadó környezet várja, pozitív családi és társadalmi háttér.

A visszailleszkedés fontos eleme így a családdal történő rendszeres találkozások alkalmával a minőségi idő eltöltése. Női ház lévén a szeretteikkel, gyermekeikkel való kapcsolattartás kiemelt motivációs erővel hat a fogvatartottak sikeres börtönnevelésre, amely visszatartó erőként szolgálhat az újabb bűncselekmények elkövetésében. Emellett kedvezően befolyásolja a képzési programokon való részvételi szándékot (ROSE, 2004). Azon női fogvatartottak, akiknek rendezett a hozzátartozóikkal való viszonyuk alapvetően kiegyensúlyozottabbak, a társadalomba történő visszailleszkedésük könnyebb (TÓTH, 2011).

A pártfogó felügyelő mellett az EFOP 1.3.3. program által a helyi közösségekkel, reintegrációban résztvevő állami és civil szervezetekkel, valamint a potenciális munkáltatókkal, járási hivattal való együttműködés az elköteleződés erősítését, a szabadultakkal hatékonyabb közös munkát eredményez. Mindez tájékoztató, szakmai kiadványok és műhelymunka, roadshow, munkáltatói kerekasztal révén teremti meg a lehetőséget a befogadásra alkalmas környezet megteremtésére.

A bv. szervezet együttműködési, tájékoztatói és segítségnyújtási szerepe a szabadulást követően sem szűnik meg a társadalomba való visszailleszkedés támogatása érdekében. A fent leírt módon a pártfogó felügyelő mellett a tanácsadó vesz részt az utógondozásban. Kiemelt fontosságú továbbá a karitatív, civil, alapítványi, egyházi és állami szervezetek együttműködése (1995. évi CVII. tv. III. fejezet 13. §).

A szabadságvesztés ideje alatt a társas és családi kapcsolatok akár beszűkülnek, felbomlanak, vagy esetleg átalakulnak, a fogvatartott és a hozzátartozói számára is kihívással teli időszak. Minél hosszabb a bv. intézetben töltött idő, annál nagyobb az esély, hogy az elítélt egyedül marad. A közösségbe való visszailleszkedés az egyén és a környezet számára is új helyzet, amelyben a kirekesztés, megbélyegzés, szegény érzése helyet kaphat, ha nincs megfelelő elfogadás és támogatás. A fokozatos visszazoktatás, valamint a segítő szakemberek jelenléte így meghatározó.

¹²⁸ Hospitalizáció: A totális intézmény funkcióból és diszfunkcióból eredően az egyén elveszti az önállóságát, mivel az ellátás minden alapvető szükségletre kiterjed (Lásd: Szójegyzék).

4.6. KONKLÚZIÓ, KITEKINTÉS

A büntetés-végrehajtásban számos pozitív kezdeményezést ismerünk, ami a mentális egészség megtartására, fejlesztésére irányul. Megszületett az igény egy olyan program kidolgozására, amely a reintegráció érdekében az egyénre helyezi a hangsúlyt, csökkentve az izolációs és prizonizációs hatást, elősegítve a *kognitív és szociális kompetencia* fejlesztését (6/2015 (I.20.) OP). Az *ösztönző-reguláló*, valamint a *szervező-végrehajtó* sajátosságcsoport mellett ezen terület a humán alapbeállítódást szolgáló szociális identitás kialakulását helyezi fókuszba (CZENCZER – RUZSONYI, 2019) hiszen a tekintélyelvű végrehajtásnak való engedelmesség, valamint a kényszeres alkalmazkodás összeegyeztethetetlen a kialakítandó szociális magatartással (MERRYFINCH, 1981).

A személyes és szociális kompetencia megfelelő alapot biztosít nemcsak az önfejlesztésre, de a személyiség társas működésének eszköze is. Alkotórészei a konfliktuskezelés és az életismeret, amelyek erkölcsi diszpozíciót feltételeznek. Önmagában azonban a szociális képességek fejlettsége nem elegendő, hiszen ahogy Covey (2014) is fogalmaz, az egyén sikeres életvezetéséhez a képesség mellett az akarat és az énhatékonyság érzése is szükséges, azaz az egyén részéről a magatartás társadalmilag hasznos irányultsága. A gyakorlatban megvalósuló mentálhigiénés védőfaktoroként is szolgáló foglalkoztatás terén Covey mindegyik említett szokása azonosítható. Amennyiben a kompetenciafejlesztés nem párosul az előírásokban foglalt magyarázattal és indoklással, a tudatos alkalmazás elmarad – pozitív érzelmi viszonyulás, motiváció nem alakul ki. Covey (2014) hét szokása a tudás, a készség, illetve a vágy összességét foglalják magukban. Az individuum megtapasztalása után a kiforrott személyiség képessé válik a társadalom hasznos tagjaként a mindenki számára kedvező együttműködésre. A szabadulás idejére a rendszer lényegében a Covey által megjelölt 7 szokás készség szintű művelését várja el a fogvatartottól.

A karakter formálásához a büntetés-végrehajtás rendszere számos ponton járul hozzá, hol előremutató, hol kedvezőtlen hatással, sokszor tudatosan vagy anélkül. A kialakított reintegrációs tevékenységek kedvező irányt mutatnak, azonban a célcsoport, és a legújabb kognitív pedagógiai ismeretek nélkül hatékonysága kérdéses (RUZSONYI, 2003a).

A katonai jellegű rendszer előnye az ápoltság, becsület, tisztesség, illetve szakmai felelősség előtérbe állítása mellett a napirend rögzülése. Pedagógiai szempontból értékes elemei a rend és fegyelem elsajátítása (RUZSONYI, 2003a). Azonban a szabályok betartása szankciókkal, adminisztratív eszközökkel és a felügyelet kontrolljával nem eredményezi a meggyőződéses teljesítést.

A szemléletváltozás komplex folyamat, amely a bv. rendszer által elvárt magatartási normák betartásával nem kimutatható. A fogvatartott szabálykövető viselkedése a védekezés miatt alakul ki, egyfajta idomulás, de a deviáns viselkedése valójában nem változik meg, csak konform lesz.

A büntetés-végrehajtás elvei a függés rendszeréből igyekeznek kimozdítani az elítélteket, hogy megfelelő terepet adjanak az önálló életvezetéshez. A praxisban azonban korlátozott lehetőségeket találunk.

A fogvatartottak hiányosságainak potenciális csökkentése érdekében a legfőbb elem a választás joga. A szabad döntés főként a fogvatartottak által önként kezdeményezett szerveződések, illetve a szabadidős foglalkozások során jelenik meg. Az egész folyamat alapkövét adhatja, amennyiben egyénközpontú és nem külső irányítás mentén zajlik. Az önszervezési lehetőségek biztosítása erősíti az önbecsülést és a felelősséget, visszaszorítja a hospitalizáció egyéb káros következményeit (RUZSONYI, 2006). A nemzetközi ajánlások is

hangsúlyozzák, hogy a kényszerű oktatás nem jár kellő hatékonysággal. A progresszív rezsimszabályok kedvező hatása mellett a fogvatartott által választható munkáltatás, az ösztöndíjrendszer, ambivalens tényezők a proaktivitás tekintetében.

A jövőkép, a rövid-, közép- és hosszútávú célok, valamint azok megvalósítása a reintegrációs terv megfogalmazása révén nyer teret. A tudatos tervezés egyfajta életstratégia kialakításában segíti az elítéltet. Elérendő értékek mentén tevékenységeket határoz meg, amelyek akkor szolgálnak igazi fejlődést, ha az önkéntesség, a részvétel, az egyetértés, valamint az egyéniesítés ténylegesen megvalósul.

Az egész bv. működésének fundamentumát adja a rendszerszemlélet, az időbeosztás, valamint a szoros napirend. Negatívumként említendő az egyéni döntésközpontúság kérdésköre. A biztonságtechnikai szempontú végrehajtás az önrendelkezést, a saját ügyek intézését korlátozza. Az időmenedzsment elsődlegesen büntetés-végrehajtási célokat szolgál, kevésbé az egyéni gyakorlás színtere.

A fogvatartottól elvárt beilleszkedés és együttműködés sokszor ellentmondásokba ütközik a társak és a rendszer szempontjából. A mindennapok során azonban számos lehetőség nyílik a problémás helyzetek megoldásában a kölcsönös előnyök megtalálására, valamint a kooperációra.

A kölcsönös figyelem, valamint a problémamegoldás gyakorlására a megfelelő keretek között zajló munkáltatás, illetve a közösségi művelődések biztosíthatnak alkalmat. A (meg)értés jelenléte emellett a kényszerközösségekben fokozott, így a személyi állomány részéről a tiszta kommunikáció, illetve az Etikai kódex maradéktalan betartása nélkülözhetetlen.

A nevelési elvek eszközök a mindennapok alakítása során, értékét a büntetés-végrehajtás feltételei keretezik (MÓDOS, 1996). A direkt módszerek a magatartásformák hatékony elérése érdekében közvetlen szükségletformálást végeznek. Az indirekt módszerek a fogvatartottak együttműködésére, aktivitására, feladatellátására alapoznak (6/2015 (I.20.) BvOP).¹²⁹ Az elítélteknek azonban csak kisebb része válik képessé a konstruktív életvezetésre – mentális, és/vagy közeg-specifikus korlátok miatt. – így nem várható el ezen utópisztikus cél teljesítése a rendszertől. Az egyéniesítés által arra lehet törekedni, hogy a fogvatartottak közül minél többen elérjék a teljesítési maximumot.

¹²⁹ A reintegrációs indirekt és direkt nevelési módszerek:

<i>Indirekt</i>	CÉL	<i>Direkt</i>
közös tevékenység megszervezése	Szokások kialakítása	követelés
közvetett követelés		gyakoroltatás
közvetett ellenőrzés		segítségadás
közvetett ösztönzés		ösztönzés
reintegrációs tiszt személyes részvétele a közös tevékenységben	Magatartási-tevékenységi modellek közvetítése	elbeszélés
pozitív egyéni és csoportos minták kiemelése a közösség életéből		tények és jelenségek bemutatása
közvetett felvilágosítás		műalkotások bemutatása
vita	Tudatosítás	személyes példa
öntevékeny szervezetek működése		előadás
		magyarázat
		beszélgetés
		elítéltek önálló elemző munkája

Az áttekintésből jól látszik, hogy a reintegrációt támogató tevékenységek köre széles. Az oktatás-nevelés témaköre kiemelt jelentőséggel bír a folyamat során. A hazai börtönügy régóta fontos elemként kezeli, és az összetársadalmi trendeket követve, igyekszik az újdonságok¹³⁰ beemelésével az elítéltek lehetőségeit bővíteni.

Az intézetekben javasolt kompetencia-alapú képzési program bevezetése. Az egyénnek szabadulást követően a társadalmi megbélyegzés mellett egyszerre kell megfelelnie a különböző társadalmi elvárásoknak, valamint megküzdnie a munkaerőpiac (folyamatosan változó) igényeivel, illetve a hospitalizáció következményeivel. A feladat összetettsége és fontossága indukálja, hogy pontos információkkal rendelkezünk a meglévő és elsajátítandó tudásbázis, készség- és képességstruktúra kapcsán. A vizsgált célcsoport ítélethosszának pozitívuma, hogy akár hosszútávú, szekvenciális képzésük is megoldható.

A különböző szakterületek együttes munkája által valósul meg a végrehajtás, amelyben a pedagógiai hatásrendszer szintetizáló szerepe hiányzik. A klasszifikációs rendszer alapját lényegében a biztonsági kockázat és a kezelési szükséglet adja. Az intézmények hatékonyságvizsgálatot, monitoringot nem végeznek, pedig kiemelten fontos, hogy a meglévő oktatási-képzési formák a börtön szubkultúrája ellen hatnak, illetve a változatos pozitív és fejlesztő hatások elfogadott irányba befolyásolhatják a női elítéltek életstratégiáját (DI BLASIO – ÁCS-BÍRÓ, 2019). Az elítéltek felmérése, elkülönítése és kategorizálása kriminológiai,¹³¹ szociológiai,¹³² kezelési,¹³³ illetve büntetés-végrehajtási¹³⁴ szempontok alapján történik, a neveléstudomány kizárásával.

Eredményeink tükrében javasolt a szabadságvesztés megkezdésekor diagnosztikus értékelést végezni, amely képet ad az egyén képességszerkezetéről, továbbá lehetőséget teremt az oktatás hatékonyságának, valamint az egyén fejlődésének mérhetővé tételére (ÁCS-BÍRÓ, 2016). „...a Szervezet tevékenységének explicit, mérhető mutatók mentén történő értékelésének segítése” szükséges (DREXLER – SÁNTA, 2016:117). Az utánkövetés, valamint az európai példák nyomán a sikeres visszailleszkedéshez általános kompetenciaterkép készítése javasolt, az alábbi legfontosabb elemekkel:

- szakmai professzió ismeretanyaga
- önképzési, tanulási, kommunikációs kompetencia
- autonómia és felelősség
- tudás, készség és képesség.

A tanítási tevékenység során a pedagógusnak olyan tevékenységeket kell összehangolnia, amelyek magas hatékonysággal fejtik ki korrigáló és kompenzáló hatásukat – még ilyen nehezített körülmények között is (DI BLASIO – UJKÉRY, 2011). A kooperatív módszerek például segíthetik a tanulók személyiségfejlődését, és a közösséghez tartozás érzése, az empátia, a csapatmunka és a problémamegoldó készség fejlesztésével hozzájárulnak a társadalomba való visszailleszkedés gördülékenységéhez, a jó európai polgár formálásához.

A börtönben azonban az eszköz- és szakemberhiány (ALEKU – CSORDÁS – PACSEK, 2006), a magas fluktuáció, a tanulási nehézségek, mind a hatékonyságot csökkentik (MAURER, 2017). Herbarti stílusú, frontális munkára berendezett, padokkal és székekkel túlszűfolt osztálytermet találunk, ahol tábla és kréta áll a tanár rendelkezésére. Ezek a prizonizációt

¹³⁰ Úgy, mint jobb agyféltekés rajztanfolyam, informatikai képzés, vagy konfliktuskezelő tréning.

¹³¹ bűncselekmény, ítéleti idő, visszaesés

¹³² nem, életkor, anyagi, kulturális és szociális háttér, iskolázottság

¹³³ értelmi képesség, agresszió, függőségek, viselkedés, pszichés/mentális zavar

¹³⁴ bv. fokozat, konformitás, együttműködési készség, biztonsági kockázat, foglalkoztatásban való részvétel

támogató elemek a csoportosulást elvetik. A biztonságtechnikai szempontból előnyös feltételek a foglalkozások hatékony kivitelezésének és lehetőségeinek korlátozását eredményezik.

A pedagógusok közeg-specifikus felkészítése szintén problémás pont. A büntetés-végrehajtási intézetek biztonságtechnikai felkészítés mellett egységes, speciális, mentálhigiénés, személyiségfejlesztő, konfliktuskezelő, vagy egyéb képzést nem biztosítanak az oktatók számára. A börtön szubkultúrája mégis olyan sajátos helyzetek elé állítja a pedagógusokat, amelyek kezelése során ezek nélkülözhetetlenek.

A börtöntanárok megfelelő andragógiai, büntetőjogi, kriminológiai, pszichológiai, szociológiai ismeretekkel nem rendelkeznek a célcsoport tekintetében (ÁCS-BÍRÓ – MIKLÓSI, 2016). Alkalmasságuk megállapítása legalább olyan fontos, mint felkészítésük, folyamatos képzésük (JUHÁSZ, 1984), illetve szupervíziójuk.

Kiválasztásuk során a személyi állományi tagok felvételekor használatos komplex szűrés nem történik meg – bár az Európai BörtönSzabályok erről rendelkeznek. Alkalmasságuk felmérése így a kidolgozott rendszer hiánya, továbbá az alacsony jelentkezőszám miatt – amely így is végrehajtási problémákat okoz – elmarad.

Többségük nemcsak a környezeti, de az életkori sajátosságok tekintetében is tapasztalati úton tesz szert (használható) tudásra, amely a sajátos pedagógiai helyzetben további nehézségként jelentkezik. Az általános börtönkörnyezet adta nehézségeken túl a börtönpedagógiai professzió hiánya így nagyban akadályozza a sikeres munkavégzést. Az egységes képzési követelmények, illetve a pedagógia program kidolgozása a hatékonyságot növelné, valamint javítaná a börtönpedagógusok szakmai műveltségének színvonalát (TAKÁCS-MIKLÓSI, 2015; MAURER, 2011).

Lényegi pont a többletképzés lehetőségeinek tárgyköre. Az egyén előnyhöz juthat a munkavállalás során például a nyelvoktatás, a legmodernebb informatikai ismeretek vagy a megfelelő kommunikációs képességek fejlesztésével.

A bv. területén korlátozott internet és számítógép használat engedélyezett, így a megfelelő technikai feltételek mellett megvalósítható lenne az IKT eszközök használata. Az előírásoknak megfelelően informatikai szakirányú képzési program folyik, amely pozitív kezdeményezés (NOVÁK, 2004). Nyelvi kurzusok önszerveződő szakkörök keretében valósulnak meg, szakképzetlen, de lelkes fogvatartottak vezetésével, jelenleg 21 fő részvételével (KFB, 2020). Kifejezetten kommunikációs készség fejlesztés időszakosan, pályázati finanszírozásból történik egy-egy program keretén belül, kidolgozott, állandó jelenléte hiány az intézeti oktatásban.

A készségek, képességek, (pl.: problémamegoldó, rendszerező stb.) fejlesztése helyett a tanulók a tanítás-tanulás folyamatának passzív részesei. A gyakorlati képzés aránya alacsonynak tekinthető. Ez egyrészt a börtön korlátozott lehetőségeinek (anyagi, infrastrukturális, szakmai) köszönhető, másrészt pedig a képzéseken belül az elméleti oktatás arányának túlsúlyából fakad. Az Európai Unió által támogatott irányvonal azonban nem ezt preferálja.

Ahogy a többségi iskolákban, úgy a börtöniskolában is a többretű kompetenciafejlesztés lenne a cél (KOMLÓSSY-VASS, 2004). Az Európa Tanács már 1989-ben ajánlást tett, hogy melyek azon fejlesztendő képességek, amelyek elengedhetetlenek az európai dimenzió oktatásával. Hiszen ezen képességek: kommunikációs, problémamegoldó, és együttműködés képessége – meghatározóak az információ megszerzéséhez, szelektálásához, felhasználásához.

A munkaerő-piaci igények tovább bővítik ezt a sort, mert a folyamatosan változó világ megköveteli a munkavállalótól az élethosszig tartó tanulást. A társadalomban való gyors, hatékony részvétel gazdasági szempontból is mindegyik fél számára előnyös.

Ahogy számos tanulmány rávilágít, a fogvatartottak alapvetően összetett problémahálóval küzdenek. Kognitív defícitek, részképesség zavarok, iskoláztatási hátrány, alapvető műveltség

hiánya, funkcionális analfabetizmus jellemzi őket már bekerüléskor (EGGLESTON, 1991:16; GEMIGNANI, 1994:2; STEPHENS, 1992). A szabaduláskor mindez csak tovább fokozódik a börtönártalmak, illetve a büntetett előélet miatt. A prizonizáció hatása nyomot hagy a beilleszkedés, kommunikáció, problémamegoldás, illetve önbecsülés területén, valamint nagyobb arányban komoly magatartás-, viselkedés- és személyiségzavart okozhat (GEMIGNANI, 1994:3; PAUL, 1991).

További kutatás tárgya lehet az elítéltek képességprofiljának vizsgálata, hogy a szükséges információk komplex módon álljanak rendelkezésre. A dolgozat következő fejezetében ehhez kapcsolódóan ismertetjük kutatási eredményeinket.

5. KUTATÁSI EREDMÉNYEK TÁRGYALÁSA

A bűnözői magatartás alakulásában jelentős szerepet játszik az egyén szocializációja, kognitív képességei, gondolkodásmódja, érdeklődési köre, erkölcsi értékrendje, valamint problémakezelése (ROSS – FABIANO, 1985). Eddigi ismereteink alapján a teljes fogvatartotti populációt a merev, kognitív művelti szintű gondolkodás, az absztrakció hiánya, illetve az elhamarkodott döntéshozatal jellemzi (DUGUID, 1981; YOCHELSON – SAMENOW, 1976). Az ismert életvezetési problémák kapcsán érdemes vizsgálni az elítélt megismerési funkcióit, motivációját, érdeklődését annak érdekében, hogy felmérjük a reintegrációs tevékenységek hasznosulását, továbbá az elítélt egyéni nehézségeit és lehetőségeit.

Az előző fejezetekben bemutattuk a nevelés hatékonyságával oksági kapcsolatban álló feltételrendszert, illetve a külsős szakemberek és a személyi állomány aktorait. A következőkben ismertetjük a módszertani apparátust, valamint a kutatás eredményeit, amely hozzájárul a női fogvatartottokról eddig alkotott kép differenciálásához.

A kutatás – már a befogadás során elvárt – pedagógiai vizsgálat, ezen belül a műveltségi szint, illetve a fogalmi gondolkodás fejlettségének mérését tűzi ki célul, reflektálva a rentábilis üzemeltetés elvárásaira, vagyis a hatékony időkihasználásra, anyagi erőforrásokra, és szakember igényre, eleget téve a szabályzóban rögzítetteknek (6/2015. (I.20.) BvOP).

Az empirikus kutatás az alapsokaság, valamint a minta sajátos hátterének, jellemzőinek és igényeinek feltárására egyrészt a 2019-es *országos és helyi adatok*,¹³⁵ valamint a Kalocsai Fegyház és Börtönben felvett *2019-es Kérdőív* (N=134) szolgál forrásként. Emellett a fogvatartottakkal készített *Képesség Profil Teszt* (N=81), *Motivációs Profil* (N=75), *Érdeklődés Térkép* (N=75), illetve kiegészítésként *interjúk* (N=20) szolgáltatnak információkat. Az adatok teljes életutat tárnak elénk, de az alacsony elemszám az értelmezés és a következtetések terén óvatosságra inti a kutatót.

Az eredmények a börtönrendszer számára nemzetközi szinten is nagyobb érdeklődésre tarthatnak számot, mivel a nők esetében kevésbé rendelkezünk hasonló kutatási adatokkal. A sikeresebb reintegrációs felkészítés érdekében megfogalmazásra kerülnek a célcsoportra vonatkozó specifikus fejlesztési javaslataink, számba véve a tanulás-tanítás megfelelő feltételeit, átemelve a büntetés-végrehajtásba a neveléstudományi aspektus elméleti és gyakorlati elemeit.

5.1. ELMÉLETI KERET - KULTURÁLIS TŐKE

Az egyes fogvatartottak nemcsak saját „pozíciójukat” és „diszpozíciójukat” mutatják fel börtönkörnyezetben, hanem eltérést mutatnak a *társadalmi, gazdasági és kulturális* tőke birtoklásának szempontjából (BOURDIEU, 1986). Az egyéni különbségek a pénzügyi források, a kapcsolatrendszer, illetve a társadalmilag elfogadott viselkedési formák gyakorlása terén tapasztalhatók. Hatást gyakorolnak nemcsak a tanulási eredményekre, de az oktatás megítélésére, valamint az azzal kapcsolatos döntésekre (BOURDIEU – PASSERON, 1990; BOURDIEU – WACQUANT, 1992; HODKINSON, 2004).

¹³⁵ 2020.05.16-os egyéni kutatói kérelem során a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága Hivatal Stratégiai, Elemzési és Tervezési Főosztály, valamint a Kalocsai Fegyház és Börtön által szolgáltatott adatokat felhasználva.

A *tőke* fogalma közgazdaságtudományi eredetű. A XIX. századig egy szervezet működéséhez szükséges tulajdonosi és idegen finanszírozást jelölt. Olyan immateriális javakat és forgóeszközöket, amelyek főként anyagiakban lehetett mérni, a vállalkozások alapjául szolgált vagyoni eszközként.

Ezt követően kiterjedt a nem gazdasági erőforrásokra is, a profittermelés kapcsán a társadalomtudományokban olvashatunk róla (Durkheim, 1996; Weber – Simmel, 2006). Az oktatásban 1916-ban Hanifan által jelent meg, aki a társadalmi tőke fogalmát először használta, mint a közösséghez való tartozás iskolai eredményekre gyakorolt hatását. Híve John Dewey, ettől kissé eltérően az emberiség által felhalmozott szellemi javakat értette alatta. Tocqueville szemléletébe is jól illeszkedett a meghatározás, miszerint a társadalmat az oktatási intézmények formálják szövetséggé, hogy megvalósítsák a lokális demokráciát. A fogalom az 1970-es évekig kissé eltűnt a társadalomtudományokból, majd Bourdieu (1987) és Coleman (1986) használták újra szociológiai tanulmányaikban.

Bár több elképzelés született, összegezve Bourdieu nyomán, a tőkefogalom valamely anyagi vagy elsajátított formában felhalmozott munkát jelöl, amely az idő előrehaladtával meghatározó tőkefelhalmozódáshoz vezet. A társadalmi világ belső szabályrendszerőségének alapvető elve, profitot termel; de mindazonáltal objektív és szubjektív struktúrában rejlő erő is.

Három alapvető formája ismert, amelyek a felhasználás területétől, transzformációs költségektől függően az egyes területeken különbözőképpen jelennek meg. A legegyszerűbben leírható fajtája a *gazdasági tőke*, amely közvetlenül pénzzé tehető, és különösen a tulajdonjogi formában történő intézményesedésre hajlamos.

A *társadalmi tőke* csak feltételekkel (gazdasági tőke) tehető pénzzé. Egyfajta csoporthoz tartozáson alapul – nemesi címek formájában intézményesedésre hajlamos –, továbbá általánosságban hitelképességet és társadalmi kapcsolatokat jelent.

A harmadik fajtája a *kulturális tőke* az iskolai végzettségi titulusok formájában történő intézményesedésre hajlamos. Feltételekkel ugyan, de ez is pénzzé tehető, inkább a humán tőkére épít, s speciális profitot termel – az eltérő iskolai sikerekhez mérten. Különböző formában jelenik meg, a tárgyiasult és intézményesült mellett az inkorporált tőkét helyeztük fókuszba. Az *inkorporált kulturális tőke* tulajdonképpen egy bensővé tett, testre szabott műveltséget jelent. Spontán, egyéni beruházás után az elsajátítási folyamat idő- és energiaigényes. Olyan felhalmozódáshoz vezet, mely nem ruházható át. Az elsődleges szocializációs közeg hatása nagyon jelentős; a családban folytatott nevelés pozitív hatása segíti, negatív hatása pedig gátolja a folyamatot. Számos függvénye van, mint például a kor, a nem, a kultúra vagy a társadalmi osztály. A sokszor csak szimbolikus tőkeként emlegetett inkorporált tőke, nagy profitok bázisává válhat kitartó munka, megfelelő felhasználás és alkalmazás során.

A XX. század nyitott teret először az emberi erőforrások gazdasági szerepével foglalkozó elemzéseknek és kutatásoknak. Frederick Harbison és Charles A. Myers (1966) az ember gazdasági szerepét vizsgálták. Meghatározásuk szerint az emberi erőforrások fejlődése nem más, mint a *tudás*, a *szakértelem*, és a *társadalom* minden tagjának együttes növekedése (KOZMA, 2004). E három tényező szorosan összefügg, s interakciójuk eredménye a modernizáció mértékét jelzi, feltételét képezik a gazdasági, politikai, kulturális és gazdasági növekedésnek. Az emberi erőforrások fejlődése egy megadott, kijelölt úton zajlik a közoktatástól, a felnőttoktatáson, a tanfolyamokon, az önképzőkörökön keresztül az önnevelésig. Nagy hatás gyakorol rá az élelmezés, illetve az egészségügy – amik meghatározzák az egyén motiváltságát, figyelemorientáltságát, és céljait. Az emberi tőke felhalmozódása a hatékony beruházás függvénye – akárcsak a közgazdaságtanban.

Harbison és Myers (1966) szerint szükség van a költségek, a jövedelemnövekedés, és a költségek hozamának meghatározására. Az emberi erőforrások gazdasági szerepével foglalkozó megközelítéseket illetően három irány bontakozott ki. Az *emberi tőkeelmélet* azt vallja, hogy a felhalmozódás megtérül az egyén és a nemzetgazdaság számára. A *munkaerő-*

szükséglet lényege, hogy a gazdasági növekedés úgy érhető el, ha meghatározott foglalkoztatási és képzési jellemzővel rendelkező munkaerőt alkalmaznak. A szűrő, vagy *screening elmélet* nem növeli a termelékenységet, fő célja az információszoolgáltatás.

Schultz (1983) kiterjesztette a tőke fogalmát, strukturáltabb megközelítésre törekedett. Elmélete szerint – „*Az emberi tőke emberi tőkét termel.*” – az oktatás és a szakképzés új tőkeformákat termelnek. Hosszú, költséges folyamat eredményeként alakul ki az emberi tudás, mely végül gazdasági tőkében mérhető – a bérezés által. A szellemi tőkeállomány növekedésével, nő a bruttó fizikai tőkeképződés. Schultz úgy vélte, hogy az emberi képességek növelhetők az egészségügyi teljesítmények, szolgáltatások, a munka közbeni képzés, az oktatás (alsó, közép, felső, felnőtt szinten), illetve az egyének, családok vándorlása által.

A társadalmi egyenlőtlenség nem biztosít egyenlő lehetőségeket az egyes személyek számára. A helyzet megoldása alapos körültekintést igényel, megoldása a látens, összetett hátrányokból fakadóan nehézkes. Polónyi (2002) csakis az új társadalompolitikában látja a megoldást, ahol újfajta tőkeelosztással lehetne csökkenteni a negatív hatást.

A tőkefogalom áttekintéséből (Pusztai, 2009; Kozma, 2004; Bourdieu, 1999; Polónyi, 2002) látszik, hogy különböző tudományterületeken előszeretettel alkalmazzák és használják a mindennapi élet során.

A továbbiakban a női fogvatartotti populációval végzett vizsgálataink eredményeit ismertetjük, kiemelve sajátos kulturális tőkéjük jellemzőit.

5.2. A KUTATÁS MÓDSZERTANI APPARÁTUSA

A bűnözés összetett társadalmi jelenség, amit komplexitásában érdemes vizsgálni. Ahogy az oktatás-nevelés során, úgy a büntetés-végrehajtásban is a hatékony fejlesztés létfontosságú eszköze a fejlesztési terv. Alapkövetelménye, hogy a szakember által összeállított, elegendő és alapos információra támaszkodó, egyénre szabott javaslatokat, megoldásokat tartalmazó dokumentum legyen. Siker a személyes és környezeti tényezőket figyelembevéve a résztvevő felek beleegyezésével, szakszerű és hatékony beavatkozás következményeként érhető el. A személyek fejlesztésére akkor van szükség, ha valamilyen szempontból eltérést mutatnak a tipikushoz képest, de fejlődésük nem biztosított szokásos körülmények között (GYARMATHY, 2010). Az egyén társadalomban való bevalásához a neveléstudomány feladata a szükséges tartalmak, módszerek, kompetenciák feltárása, és rendszerezése (DI BLASIO, 2017).

Az elemzés során alkalmazott eszközök

Az elemzések során első körben egy, a Microsoft Windows operációs rendszeren futó alkalmazást, a *DataScope adatbányászati szoftvert* használtuk, amely az algoritmusok segítségével relációk feltárásával segítette munkánkat. A szoftver sokféle eszközzel támogatja az adatbázis rekordok közötti viszonyának tanulmányozását, döntési fa automatikus keresésére, tesztelésére, illetve grafikus tartalmak megjelenítésére egyaránt alkalmas. Az adatvizualizációs elemekkel hozzájárul az összefüggések könnyen értelmezhető formában való ábrázolásához (DI BLASIO, 2011).

Az automatikus összefüggések ismeretében, ezt követően az *IBM SPSS Statistics 26-os verziója* segítségével a nagyon gyenge és az erős relációk kerültek fókuszba. A hipotézisvizsgálatokhoz a statisztikai program alábbi lehetőségeit (SAJTOS-MITEV, 2007; PINTÉR – RAPPAL, 2007; KOVÁCS, 2013; MALHOTRA, 2005), illetve a *Microsoft Excelt* használtuk.

- A magas mérési szintű, vagyis arányskála változók közötti összefüggés szorosságát, a kapcsolat erősségét, intenzitását *korrelációs számítás*al határoztuk meg.
- Az egymintás t-próba egy olyan paraméteres próba, amelynek célja, hogy megvizsgáljuk, hogy egy jellemző várható értéke egyenlő (nagyobb, kisebb) egy előre adott számmal (számmal).
- Az ANOVA, vagyis egyutas vagy *egyszempontos varianciaelemzés* két vagy több csoport várható értékének összehasonlítására szolgál, s lényegében azt vizsgálja, hogy van-e különbség két vagy több csoport átlaga között.
- Az asszociációs kapcsolatot *keresztábra-elemzéssel* vizsgáltuk, két vagy több változó közötti összefüggést vizsgál, illetve ezek kombinált gyakorisági eloszlását mutatja. Az elemzés során arra kerestünk választ, hogy két nominális vagy ordinális változó kapcsolatban áll-e egymással. A keresztábrával kapcsolatos statisztikák közül talán a leggyakrabban használt a *Pearson-féle Khi-négyzet statisztika*, a két változó összefüggésének statisztikai szignifikanciáját méri. Ezen mutatószám alapján megállapítható, hogy van-e statisztikai összefüggés a két vizsgált változó között. A nullhipotézis az, hogy nincsen összefüggés. A Gamma mutató egy kapcsolatszorossági mérőszám, megmutatja két ordinális mérési szintű változó kapcsolatának szorosságát és irányát, mivel értéke -1 és 1 közötti lehet.
- A módszerek közül még a *k-közepű klaszterezést* választottuk. A klaszterezés hasonló dolgok csoportosítását jelenti, a klaszteranalízis alapvető célja, hogy a megfigyelési egységeket viszonylag homogén csoportokba rendezze, mindezt az elemzésbe bevont

változók alapján. A folyamat akkor sikeres, ha az egységek hasonlítanak csoporttársaikhoz, azonban eltérnek a más csoportba tartozó elemektől.

- A változók értékeinek megoszlását *normális/Gauss eloszlással* vizsgáltuk. Egy adott sokaság adatainak olyan elrendezésével, amelyben a legtöbb érték a tartomány közepén tömörül. A természetes jelenségek egy része normális eloszlású, így az átlag és a szórás határozza meg. Normális eloszlású adatokat nézve az esetek 68%-a az átlaghoz viszonyított ± 1 szórás egységen belül helyezkedik el. Az adatok 95%-a pedig 2 egységen belül. Közel minden adat (99,8%) az átlaghoz viszonyítva 3 egységnyi távolságon belül helyezkedik el.

KVANTITATÍV MÓDSZEREK

A kvantitatív vizsgálatok során a hivatalosan engedélyezett elemszámú mintán strukturált adatgyűjtést követően, számszerűsített adatok feldolgozása folyt statisztikai elemzéssel (MALHOTRA, 2005; CSÍKOS, 2009; KOVÁCS, 2013; HORVÁTH, 2004; SÁNTHA, 2015; FALUS, 2004).

A megkérdezéses módszernél strukturált, közvetlen személyes adatgyűjtést folytattunk, formális kérdőív segítségével (kérdőívet lásd: 10. számú melléklet). A kérdőív a személyes változók közül az emocionális, a betegségek, sérülések, fizikai jellemzők feltérképezésében; a környezeti változók tekintetében pedig a családi háttér anyagi, kulturális, iskolázottsági és munkaerőpiaci jellemzők megismerésében töltött be fontos szerepet (SUHA, 2015). Primer adatokkal következtető, leíró, egyszeri keresztmetszeti kutatást végeztünk, mivel az információgyűjtés az alapsokaságból vett egyszeri mintán történt. Specifikus hipotézisek tesztelését és vizsgálatát végeztük el kvantitatív elemzéssel.

Több kiváló, alapos elemzésre alkalmas, és egy-egy képességterületre fókuszáló vizsgálati eszköz létezik,¹³⁶ azonban ezek főként összetett, hosszadalmas, eltérő életkorban használható eljárások. A cél, olyan mérőeszközök alkalmazása volt, amelyek gyorsan elvégezhetőek, felnőtt korosztály számára alkalmazhatóak, illetve a pedagógusok által használhatóak, kiértékelhetőek. Így például Feuerstein (1979) mediált tanulás pszichometriája, vagy a Krechevsky - Gardner (1990) által a képességeket és a munkamódszert vizsgáló eljárás lefolytatása megfelelő szakképzettség és kompetencia hiányában elvetésre került.

A személyes változók közül a kognitív jellemzők, a képességszerkezet megismerése a Kognitív Profil Teszt által valósult meg (lásd: 11. és 12. számú melléklet), ami emellett az információfeldolgozás, illetve az iskolai készségek azonosítására szolgál. Az érdeklődésről, valamint a tanulási stílusról az Érdeklődés Térkép rajzolásával kaptunk képet (lásd: 15., 16., és 17. számú melléklet), amely például a fejlesztési tervben az érdeklődésnek megfelelő fejlesztési irányokat segít kijelölni. Ehhez szorosan kapcsolódik a motiváció, amit az egyén tanulás-tanítási folyamatban megvalósuló motivációját feltáró Motivációs Profil mutat meg (lásd: 13. és 14. számú melléklet).

A kiválasztásra került ezen három mérőeszközt Gyarmathy Éva (2009) vezette be hazánkban, munkáira (GYARMATHY-HERSKOVITS, 1999; GYARMATHY, 2007; GYARMATHY, 2010; GYARMATHY, 2019) támaszkodva valósítottuk meg a mérési-tesztelési helyzeteket, figyelemmel a korosztály igényeire és a speciális környezet lehetőségeire.

¹³⁶ Néhányat említve például a *Diagnosztikus Fejlődésvizsgáló Rendszer*, amely iskolai előrehaladás kapcsán a kritikus elemi készségek diagnosztikus értékelésére alkalmas, de csak kisiskolás életkorban használható. Az *eDia* 1-6. évfolyamon mér matematikai tudást, olvasás szövegértést, illetve természettudományi tudást. Vagy a Mohai és munkatársai féle online teszt, amely a *végrehajtó funkciókat* vizsgálja (GYARMATHY et al., 2019).

A rész-, valamint az összesített eredmények a teljes profilt elemzik, így azok egy-egy mutatóban kifejezett értékelésnél megbízhatóbbak. Az eszközök kutatásmódszertani és mérés technikai kérdéseit nem tárgyaljuk, vizsgálatunk¹³⁷ a fogvatartottak adatainak elemzésére vonatkozik.

5.2.1. Kérdőív 2019

A TÁMOP-5.6.3.-12/1-2012-001 azonosítószámú kiemelt projekt keretében felvett, 2014-es kérdőív¹³⁸ alapján került főként összeállításra a 2019-es saját szerkesztésű kérdőív. A kutatás szempontjából releváns kérdések meghagyásával az adatok későbbi összehasonlíthatósága végett, illetve néhány lényeges kiegészítő információ kinyerése miatt 44 db nyitott és zárt (szelektív, alternatív) végű, egydimenziós kérdésből álló kérdőívet hoztunk létre. A strukturált adatgyűjtési módszer igényfelmérésre, valamint az egyén *személyes, fogvatartási, családi, munkaerőpiaci*, illetve *fogvatartási* adataira fókuszált. A módszerrel felmérhetők az adott témakör főbb tendenciái, a csoportra érvényes jelenségek.

Mintavétel

A kutatás során 2019.07.31. – 2020.01.25. között került felvételre 134 db kérdőív, amely lehetővé teszi a legfontosabb szociokulturális, kriminológiai, jellemzők feltárását. Az adatrögzítés és a kódolás a 2020.03.22. – 2020.03.24. között valósult meg. Az adatok átfogó képet adnak a női fogvatartottak esetén a társadalmi helyzetről, a végzettségről, az iskolázottságról, a szakképzettségről, a munkaerőpiaci tapasztalatról, az egészségügyi állapotról, foglalkoztatottságról és a családi viszonyokról.

Az alapsokaság egyrészt a teljes felnőtt korú fegyház és börtön végrehajtási fokozaton a Kalocsai Fegyház és Börtönben jogerős szabadságvesztését töltő női fogvatartotti állomány 2019. évi átlaglétszám 274 fő (KFB BNY 2019.12.31.). Másrészt a kalocsai a nők esetén az egyedüli fegyház végrehajtási fokozatú szabadságvesztés letöltésére szolgáló fegyház, ezért országos alapsokaságról beszélhetünk. A kérdőívek tekintetében majdnem teljes mintáról beszélhetünk, minden női fogvatartott számára biztosítva a lehetőséget a kitöltésre az

¹³⁷ A kutatásban való részvételt megelőzően a teljes populáció felhívó tájékoztatása több fórumon megtörtént – személyesen zárkánként és a Fogvatartotti Fórumon, továbbá a hirdetőfelületeken (plakátot lásd: 4. számú melléklet). Az önként jelentkező fogvatartottak (feliratkozó ívet lásd: 5. és 6. számú melléklet) további csoportos tájékoztatón vettek részt (jelenléti ívet lásd: 8. számú melléklet), ahol a kutatás egyes egységeit képező adatgyűjtésekről, valamint az adatvédelemről és adatkezelési szabályokról kaptak részletes tájékoztatást (tájékoztatót lásd: 7. számú melléklet). Utóbbi egy példányban átvették, és nyilatkoztak személyes adataik kezeléséről (nyilatkozatot lásd: 9. számú melléklet). Ezt követően részegységként a részvételt megelőzően szóbeli újabb tájékoztatás történt a kutatás céljáról és részleteiről. Az ehhez tartozó *Adatvédelmi és adatkezelési tájékoztató, Nyilatkozat hozzájárulás a személyes adatok kezeléséhez*, valamint a *Jelenléti ívek az Adatkezelőnél*, azaz a szerzőnél elérhetők az irányadó rendeletek betartásával.

¹³⁸ A Társadalmi Megújulás Operatív Program részeként *A fogvatartottak többszakaszos társadalmi és munkaerőpiaci reintegrációja és az intenzív utógondozás modellje* címmel a TÁMOP-5.6.3.-12/1-2012-0001 azonosítószámú kiemelt projekt a Belügyminisztérium, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, a Nemzeti Munkaügyi Hivatal, valamint a Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal konzorciumában valósult meg 2012. december 1. – 2015. október 31. között. Az ország összes büntetés-végrehajtási intézetében a négy szakaszból álló programba az alapsokaságból – 2014. éves átlaglétszám 18 062 fő – 5 771 főt vontak be, a reintegráció elősegítése és az elkövetők bűnisméltési kockázatának csökkentése érdekében (Börtönstatisztikai Szemle 2015/1.).

engedélyezett intézeti keretszámok betartásáig. A mintasokaság 134 fő volt (N=134). A kitöltés papír alapon, kérdezőbiztos segítségével történt.

5.2.2. Kognitív Profil Teszt

A képességek vizsgálata, így vizsgálati módszerei is szerteágazóak. A Kognitív Profil Teszt egy nemzetközi összehasonlító vizsgálatban használt – International Cognitive Profil Test (SMYTHE, 2002) – magyar adaptációjának Gyarmathy Éva által átdolgozott változata. A teszt méri a kognitív képességeket, az információfeldolgozási jellemzőket, továbbá az iskolai készségeket, nem egy adatban rögzíti az egyén képességének szintjét.

Az altesztekből álló, több területet mérő komplex teszteljárás által kirajzolódik a fogvatartottak profilja – annak erősségei és gyengeségei –, az egyént elsődlegesen önmagához és a csoporthoz hasonlítja, képességstruktúrájáról adva képet. A képességek személyes jellegéből adódóan a fejlődési ütem egyénenként eltérő lehet, összekapcsolódásuk miatt önmagukban nem értelmezhetők. A teszt – figyelembevée ezt – rámutat az esetleges problémák hátterére, de nem tér ki például egyéb speciális területek mérésére, vagy például a kreativitásmérésre. Az általunk felvett változat a felnőtt korosztály számára megfelelő, a felkínált feladatokból válogatva 11 feladatot (*Figura, Számisméltés, Hangdiszkrimináció, Képelemlekezet, Számolás, Szókincs, Helyesírás, Szóértelmezés, Figyelem, Főfogalom, Alakrajz*) és 6 kérdést tartalmazott. Egy-egy feladat egyszerre több képességterületről adott információt, illetve egy-egy területen mutatott képességszint több feladatról kapott eredményből állt össze.

Mintavétel

A kérdőívek mellett a mélyebb elemzésekhez szükséges volt további tesztelés. A Kognitív Profil Teszt felvételére 81 fő részvételével került sor 2020.01.25. – 2020.01.29. között. Az adatrögzítés és a kódolás 2020.03.25. – 2020.03.28. között valósult meg.

Az alapsokaság jellemzője megegyezik a 2019-es Kérdőív jellemzőivel. A mintasokaság 81 fő volt (N=81). A minta és a felvétel további jellemzői megegyeznek a 2019-es Kérdőívvel (274 főből 149 fő jelentkezett). A kölcsönös hasznosulás érdekében három alkalmas Önismereti foglalkozás keretében csoportosan valósult meg a tesztelés személyesen, önállóan végezhető feladatokkal, módszertani segítséggel kísérve. Ehhez feladatlapot, instrukciós lapot, PPT anyagot, és kiértékelési útmutatót készítettünk. Az előzetes tervekkel ellentétben a felvétel papír alapon valósulhatott meg, mivel a jelentkezők alapkompenciái és az infrastruktúra adottságai nem tették lehetővé a gördülékeny és sikeres számítógépes kitöltést. Az esélyegyenlőség így ebből a szempontból nem csorbult, egy szűrés azonban csökkentette a résztvevők létszámát. Ez egyrészt az analfabéták kizárásával (a fogvatartotti állomány 2,3%-a (KFB BNY 2020.01.20.)), amely kis létszámát tekintve nem befolyásolja az eredményt, másrészt az engedélyezett keretszámok betartásával járt (max. 80 fő).

5.2.3. Motivációs Profil

A képességek fejlődéséhez az érdeklődés, a kitartó tevékenység, és valamely terület megismerésére irányuló belső hajtóerő vezet (GYARMATHY, 2010). A törekvés ereje és iránya összefügg azzal, mely területen, milyen szintre képes eljutni az egyén fejlődése során. A motiváció így jobban jelzi a képességek fejlődésének ütemét, mint a képességszint. A Motivációs Profil segítségével visszajelzést kapunk az egyén választásai alapján, hogy mi hat az egyénre ösztönzően (PÁSKUNÉ, 2017).

A három fő motivációs terület kilenc skálából áll össze: *feladat/elsajátítási törekvés* (erőfeszítés, feladatorientáció), a *kapcsolati törekvés* (hatalom, társas függőség, társas törődés), valamint a *külső ösztönzők* (visszajelzés, versengés, dicséret, jutalom). A tesztben 36 állítás szerepel, amelyeket aszerint pontoz az egyén, hogy mennyire találja azt igaznak saját magára vonatkoztatva. A nagyobb pontszám jelzi a nagyobb mértékű egyetértést.

Mintavétel

A profilállítást másik elemeként a Motivációs Profil Tesztet 77 fő töltötte ki 2020.01.25. – 2020.01.29. között. Az adatrögzítés és a kódolás 2020.03.29. – 2020.03.30. között valósult meg. A mintasokaság 75 fő volt (N=75). Az eljáráshoz feladatlapot, instrukciós lapot, valamint kiértékelési útmutatót készítettünk. Az előzetes tervekkel ellentétben a felvétel papír alapon valósulhatott meg az előzőekben már jellemzett nehezítő körülmények miatt. Az alapsokaság, a minta és a felvétel további jellemzői megegyeznek a Kognitív Profil Tesztével.

5.2.4. Érdeklődés Térkép

Howard Gardner, Thorstone nyomán 1983-as *A gondolkodás keretei* című művében írja le a többszörös intelligenciák elméletét (GARDNER, 1983). Az emberek különböznek azon képességükben, hogy megértsenek bonyolult gondolatokat, hatékonyan alkalmazkodjanak a környezetükhöz, tanuljanak a tapasztalataikból, különféle okfejtéseket vezessenek le és akadályokat győzzenek le a gondolkodás segítségével. Bár ezek az egyéni különbségek jelentős mértékűek lehetnek, sohasem teljesen következetesek. Egy adott személy intellektuális teljesítménye alkalomtól, helytől és a kritériumtól függően változik. Gardner (1983) felfogása szerint az intelligencia fejleszthető, összetett, nem meghatározható, problémahelyzetben nyilvánul meg, és a változatos beteljesítés eszköze.

Egymástól független, de egymással interakcióban lévő 7 területen méri az egyén képességeit, úgy mint: *nyelvi, logikai-matematikai, téri, zenei, mozgásos, interperszonális, intraperszonális terület*. Az Érdeklődés Térkép eredményeinek összesítésével ezen területek mutatják meg a képességek irányát, erősségeket és gyengeségeket, amelyek az önismeret útján segítik az egyént. További feltáró munkához egy eszköz, ami a Mátrix segítségével összeköti az érdeklődési területet a fejlesztő tevékenységgel, kompenzációs lehetőséget kínálva a fejlesztésben, illetve az egyén számára megtalálni a helyét a munkaerőpiacon. Előremutató, ha a feltárt tulajdonságokra lehet a munkavégzés során támaszkodni (SZILÁGYI, 2012), és a képességprofil szempontjából ideális területen elhelyezkedni. Ezért ilyen vagy ehhez hasonló teszteljárás fokozott jelentőséggel bír a reintegrációs felkészítésben.

A vizsgálati módszerben a Gardner-féle intelligenciaterületekre gyűjtött Armstrong (1994) állítássorok kerültek beépítésre Gyarmathy Éva által, amely területenként nyolc állítást tartalmaz (GYARMATHY – HERSKOVITS, 1999). Az érdeklődés feltérképezéséhez önértékelés során az ötvenhat állítást négy csoportba sorolja a kitöltő aszerint, hogy mennyire jellemző rá

(nagyon jellemző 2 pont, jellemző 1 pont, semleges 0 pont, nem jellemző -1 pont, nagyon nem jellemző -2 pont), minden csoportba legfeljebb tíz állítást. Az érdeklődés irányát a kevésbé szívesen végzett szabadidős tevékenységek fogják körvonalazni.

Mintavétel

A képességek fejlődését, valamint a teljesítményt legjobban az érdeklődés jelzi előre. A differenciált ellátás alapját képező Érdeklődés Térkép felvételére 77 fő részvételével került sor 2020.01.25. – 2020.01.29. között. Az adatrögzítés 2020.02.21. – 2020.03.21. között, a kódolás 2020.03.30. – 2020.03.31. között valósult meg. A mintasokaság 77 fő volt (N=77). Az alapsokaság, a minta és a felvétel további jellemzői megegyeznek a Kognitív Profil Tesztével (274 főből 149 fő jelentkezett).

KVALITATÍV MÓDSZEREK

Kvalitatív módszerrel a mögöttes okok feltárását céloztuk meg kisszámú mintán, nem strukturált adatgyűjtést végezve (MALHOTRA, 2005; SÁNTHA, 2015; SZABOLCS, 2001; KOVÁCS, 2013; SÁNTHA, 2006; FALUS, 2004).

Az egyén megismerésének szempontjából a teszteknel árnyaltabb képet adnak a kvalitatív eljárások, amikor az egyén önmagáról beszél, lehetőséget adva arra, hogy az embert lássuk meg. A *személyes változók* közül az emocionális, társas-kommunikációs készségek, a *környezeti változók* közül a családi és társas jellemzők feltárásában segített a nevelési anyagok vizsgálata, továbbá az interjúztatás (lásd: 18. számú melléklet). Primer adatokkal feltáró kutatást végeztünk a kvalitatív vizsgálatoknál, amelynek rugalmasabb folyamata kis mintán tájékoztató jellegű eredményt hozott, kiegészítve a tesztelést.

5.2.5. Interjú

Az interjú olyan kvalitatív módszer, amely során az információgyűjtés egyénenként strukturálatlan és közvetlen formában meghatározott témában zajlik. A kikérdezés narratív élettörténeti interjúkkal történt, amelyek a legalkalmasabbak az egyéni vélemények, perspektívák vizsgálatára (KÜSTERS, 2009). Az interjúztatás vezérfonalát a *családi háttér* (szocializáció, szülők, testvérek, családmodell), a *gyermekkor és neveltetés*, az *óvodai és iskolai tapasztalat*, a *pillanatnyi élethelyzet*: munka és család, valamint a *jövőkép* témakörök adták. Emellett a mellékelt kiegészítő kérdések (lásd: 18. számú melléklet) voltak segítségünkre a személyes interjúhelyzetben, ahol az egyének szóbeli válaszokat adtak. Háttérinformációkkal a kérdőív által már rendelkezünk, de emellé a kikérdezés során a kapcsolódó releváns adatokat vettük fel: *kor, családi állapot, gyermekek száma, foglalkozás, etnikai önbesorolás, anyanyelv, család szocio-ökonómiai státusza, szülők iskolai végzettsége, foglalkozása, testvérek száma* (HAVAS, 2007).

Az interjú a bűnözővé válás folyamatának feltárására, az oktatás, képzés témakörére irányult, továbbá szabadulással és visszailleszkedéssel kapcsolatos információkat tartalmaz. Azért esett az interjúk során a főként hosszuidős elítéltekre a választás, mert az elzárás okozta lélektani és viselkedésbeli változások, a börtön belső világa, informális szokásai, kultúrája általuk válik megismerhetővé a kívülálló számára. A börtönrutin hatására végbemenő prizonizáció (CLEMBER, 1940) ezen célcsoportnál tetten érhető leginkább. Az egyén és a sajátos egyedi sorsa felől közelítve olyan információkra tehetünk szert, amelyek a nagyméretű mintával

összevetve értékes vizsgálati alapot jelentenek. Egy-egy eset által rávilágítanak a női kriminális életútra, a büntetés-végrehajtási intézet jelenlegi helyzetére, a nők börtöntűrő-képességére, a családdal való kapcsolattartásukra, illetve a jövőre vonatkozó elképzeléseikre.

Mintavétel

Az interjúztatás 2019.05.27. – 2019.09.02. között valósult meg 20 fő részvételével személyesen, az engedélyezett létszámhoz igazodva. Első körben az alapsokaság egyrészt a teljes felnőtt korú fegyház és börtön végrehajtási fokozaton a Kalocsai Fegyház és Börtönben jelenlévő és jogerős szabadságvesztését töltő női fogvatartotti állomány 2019. évi átlaglétszám 274 fő (KFB BNY 2019.12.31.), másrészt mivel ez az egyedüli ház fegyház végrehajtási fokozat szabadságvesztés letöltésére, a fegyház tekintetében országos alapsokaságról beszélhetünk. Véletlenszerű mintavétellel, a mintasokaság 13 fő volt (N=13). Második körben az alapsokaság a teljes felnőtt korú hosszú ítéletes fegyház és börtön végrehajtási fokozaton a Kalocsai Fegyház és Börtönben jelenlévő és szabadságvesztését töltő börtönrutinnal rendelkező női fogvatartotti állomány 93 fő volt (KFB BNY 2019.05.hó), Véletlenszerű mintavétellel, a mintasokaság 7 fő volt (N=7). Az engedélyezett intézeti keretszámok betartása (max. 20 fő), a véletlenszerű mintavétel mellett az egyének részvétele motivált, önkéntes alapú volt.

5.2.6. Nevelési anyagok

A szabadságvesztés-büntetés letöltésének megkezdésekor az egyén kapcsán a fontosabb dokumentációkat a nevelési anyagban tárolja az elhelyezésére kijelölt csoport reintegrációs tisztje. Az adaptációs időszak során a megismerés irányultsága a bűncselekményhez, a fogva tartáshoz való viszony feltárása, az értékrend, életvitel, neveltetési körülmények, illetve a meghatározó kapcsolatok feltérképezése. Az egészségügyi vizsgálat eredményeit leszámítva részét képezi a befogadás és az azt követően készült összes vizsgálat (pl.: pszichológiai, kockázatelemzési) eredménye, kérelem, fegyelmi ügy, az egyéniesített fogvatartási programterv, valamint az elítélt fontosabb elhelyezési és besorolási adatai. A nevelési anyag az interjúalanyok élettörténetét kiegészítve részletesebb információkkal szolgált az egyén életének előzményeiről.

Mintavétel

Az interjúztatás mellett 2020.01.29-én nyílt lehetőség a 20 főből jelenlévő 15 fő nevelési anyagába való betekintésre, amely részletesebb információval szolgált az *ítélet*, a *családi háttér*, a *pszichés terheltség*, a büntetés-végrehajtási intézeten belüli *besorolás*, valamint a *magaviselet* kapcsán. Az alapsokaság az interjúztatott 20 főből a Kalocsai Fegyház és Börtönben jelenlévő és jogerős szabadságvesztését töltő fogvatartottak 15 fő (KFB, 2020). A mintasokaság 15 fő (N=15) volt.

5.3. NŐI FOGVATARTOTTI PROFIL, ÉLETPÁLYA-MINTÁZATOK

Az alacsony társadalmi siker, az antiszociális magatartás vagy a kisebbséghez tartozás mellett a hagyományostól eltérő családstruktúra, az alacsony értelmi képességek mind a bűnözői életformára hajlamosító tényezők. Ezért mintánk jellemzését, valamint a kutatási eredményeink összegzését ezen dimenziók alapján szerveztük.

Vizsgálatunk a kognitív képesség, a motiváció és érdeklődés mellett kiterjed a kérdőívek által a család életkörülményeire, illetve értékorientációjára. A településtípus, a családszerkezet, a gyermekszám, a társadalmi és földrajzi mozgás által kirajzolódik a sajátos stratégia, amely következtetni enged a jellemző valóságértelmezésre, valamint az alkalmazkodásra (MELEG, 2009).

5.3.1. Demográfiai, fogvatartási jellemzők

Hodkinson (2004) azt állította, hogy mindannyiunk döntését és látásmódját befolyásolja a társadalmi és etnikai hovatartozásunk, nemünk, illetve földrajzi elhelyezkedésünk. Mindez befolyásolja a kialakuló feltételeket, a személyészlelést, illetve a lehetőségek megragadásának képességét. A kutatásban részt vett nők esetében kíváncsiak voltunk, hogy milyen demográfiai és fogvatartási jellemzőkkel találkozunk.

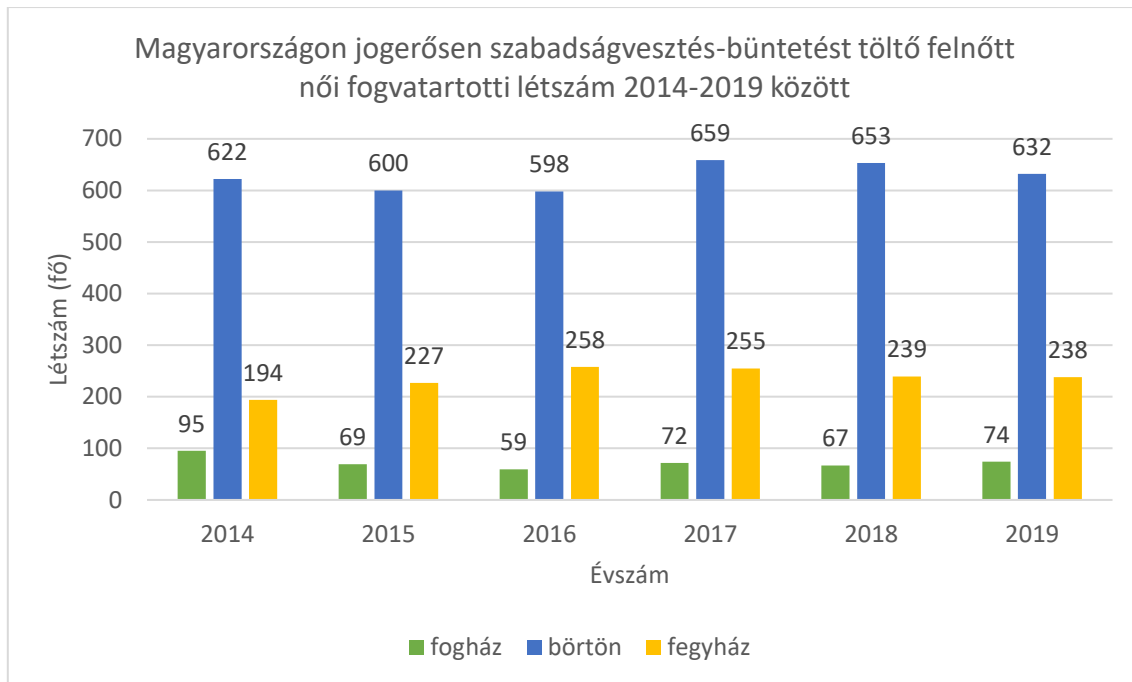
Európában a European Prison Observatory (továbbiakban: EPO) (2019) statisztika szerint, közel 30 000 nő tölti büntetését valamelyik börtönben, amely a teljes európai börtönpopuláció 5,1%-kának felel meg. Hazánkban pedig a legfrissebb 2019-es adatok szerint (BvOP, 2020) 1 034 fő női fogvatartott van, amely az európai átlag feletti értéket jelent, kb. 7%-a a teljes fogvatartotti populációnak. Az egyes országokban eltérő mértékű a megoszlás¹³⁹, a legalacsonyabb Bulgáriában (3,1%) a legmagasabb arányban pedig Máltán figyelhetjük meg (10,4%). Magyarország a középmezőnybe tartozik.

¹³⁹ Ausztriában 5,68%, Németországban 5,81%, Olaszországban 4,3%, Portugáliában 6,4%, Spanyolországban 7,65%, Törökországban 3,9%, míg Görögországban 5,19% - csak hogy néhányat említsünk (EPO, 2019).

15. ábra

Magyarországon jogerősen szabadságvesztés-büntetést töltő felnőtt női fogvatartotti létszám alakulása 2014-2019 között

Forrás: BvOP, 2020 alapján saját szerkesztés

A BvOP (2020) adatszolgáltatás eredményeit felhasználva jól látszik (lásd: 15 ábra), hogy az utóbbi években a szabadságvesztés-büntetésüket töltő felnőtt női populáció mérete kevésbé változott 2014-2019 között. A végrehajtási fokozatok szerint azonban a fogházat tekintve csökkenés, a börtön és a fegyház esetén minimális növekedés figyelhető meg. A szakirodalmi feltételezés (SCMITZ, 1963; POLLAK, 1950) kis mértékben látszik igazolódni, az arány a súlyosabb cselekményekre reagálva a szigorúbb végrehajtási fok felé mozdult el.

A 2019-es kimutatás, a kutatásunk szempontjából is releváns országos adatokat mutat, az elítéltek 67%-a *börtön*, 25%-a *fegyház*, és mindössze 8%-a *fogház* fokozatban tölti büntetését. Életkori megoszlásukat vizsgálva elsősorban *40-49 évesek* (34%), öregedő tendencia jellemző. A történeti áttekintéshez képest a *30-39 éves korosztály* hátrébb szorult (26%-kal), az *50-59 évesek* (19%) aránya nőtt.

A fogvatartottak (n=941) túlnyomó többsége 99%-ban *magyar*, 0,85%-ban *külföldi* (osztrák, német, brit, román, svájci, szerb, szlovák, venezuelai) állampolgár – messze alulmarad az Európában megfigyelhető arányoktól. Az országos összetétel tekintetében változás nem tapasztalható, már az 1980-as évektől jellemzően magyar származású nők töltötték szabadságvesztés-büntetésüket.

A magyarországi állandó lakcímmel rendelkezők (n=933) közül a településszerkezetet nézve 40% *megyeszékhelyen*, 33% *városban*, míg 27% *falun* lakik. Területi eloszlásuk viszonylatában elmondható, hogy a válaszadók jellemzően a *fővárosból* (206 fő) származnak, ezt követi az *észak-alföldi* (170 fő), az *észak-magyarországi* (125 fő), illetve a *dél-alföldi* (116 fő) régió. *Pest megye* 96 fővel (a főváros adatai nélkül), utána 69 fővel *Jász-Nagykun-Szolnok*, 66 fővel *Borsod-Abaúj-Zemplén* és 61 fővel *Bács-Kiskun megye* érintett. A statisztika jól mutatja, hogy a fővárosban, illetve a megélhetés szempontjából hátrányosabb régiók felülreprezentáltak, a bűnalkalmak száma több.

A Kalocsai Fegyház és Börtönben megvalósult kutatás során a 2019-es kérdőív által megkérdezettek (n=134) túlnyomó többsége (130 fő) magyar, 2 fő vietnámi, 1-1 fő ukrán és román állampolgár (lásd: 20. számú melléklet), míg anyanyelvüket tekintve 117 fő magyar, illetve egyéb (vietnámi, cigány, olasz, roma, orosz, román) kategóriát jelölt (lásd: 19. számú melléklet). Az országos adatokhoz hasonlóan alacsony a *külföldi* állampolgárok száma, amely a nemzetközi viszonyokhoz képest kevésbé változatos képet mutat. A nyelvhasználat a feladatellátásra, illetve az oktatási-képzési tevékenységre kevés hatást gyakorol, szemben az általam meglátogatott Aichach JVA tevékenységeivel, amely alapproblémaként a közös nyelvhasználat kiépítését fogalmazza meg a nagyobb számú külföldi bűnelkövető oktatása során.

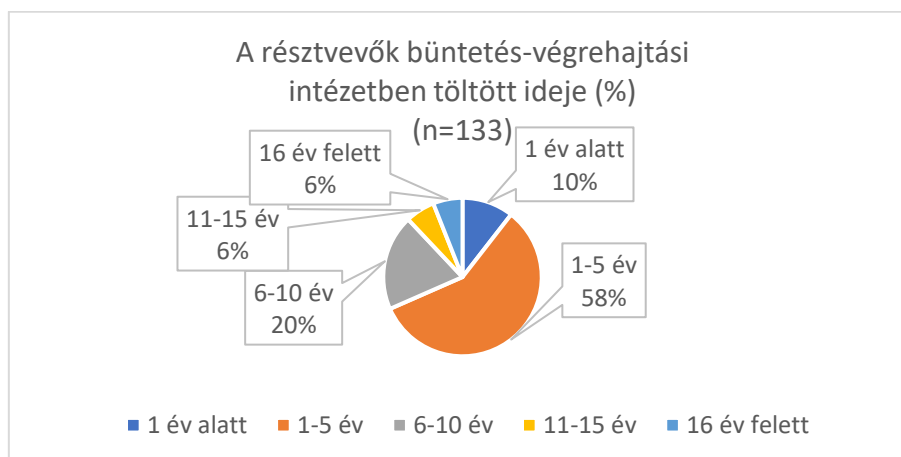
Nemzeti kisebbséghez tartozónak a válaszadók több mint fele, 75 fő vallotta magát, míg 5 fő tartózkodott. A nehézségek és hátrányok miatt a csoport kriminalizálódása fokozott (CRUELLS – IGAREDA, 2005), amely a mintánk összetételén is megmutatkozik. A kulturális különbségek, illetve hagyományok tisztelete nagyon fontos, azonban nehezíti nemcsak a végrehajtást, de a beilleszkedést is. Az eltérő kulturális közegből érkezők, ha más normákkal, értékkel és magatartásformákkal rendelkeznek, a központi elvárásokat kevésbé tudják magukévá tenni. Ezért kiemelt figyelmet kell fordítani támogatásukra az új modell kialakítása, elsajátítása során.

A válaszadók többsége (63%) *fegyház*, kisebb részben (37%) *börtön* végrehajtási fokban tölti szabadságvesztését (lásd: 33. számú melléklet). Bűncselekményüket közel azonos arányban, *büntárrsal* (54%), vagy *anélkül* (46%) követték el (lásd: 34. számú melléklet). A minta nem követi ezen szempontból a modern női bűnöző karaktert (GÖNCZÖL et al., 2006), amely jellemzően egyedüli elkövető.

16. ábra

A kutatásban résztvevők büntetés-végrehajtási intézetben töltött idő szerinti megoszlása

Forrás: saját szerkesztés

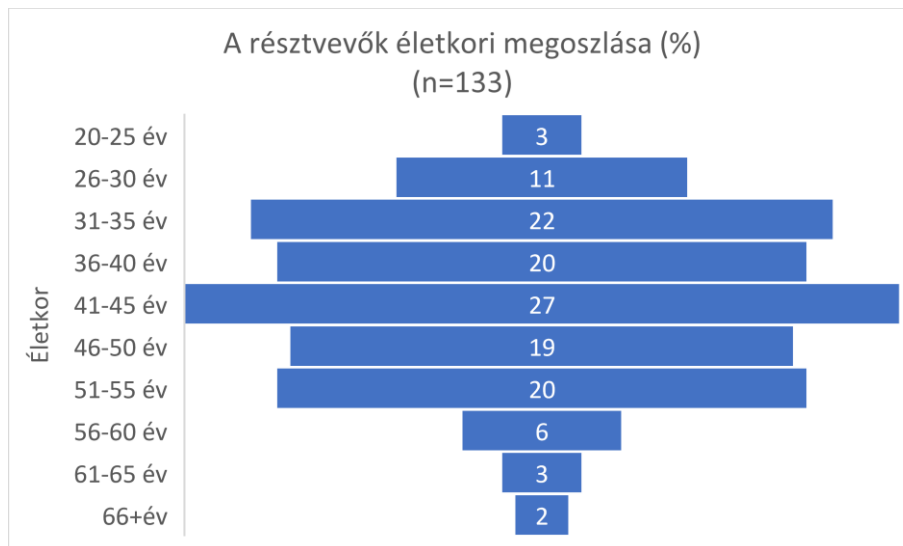
A *börtönben töltött idő* kapcsán változatos kép alakult ki. A nők átlagosan 5,5 éve töltik szabadságvesztésüket, legkevesebb 1 hónapja, legtöbb 31 éve. A megkérdezettek (n=134) 10%-a töltött eddig összesen kevesebb, mint 1 évet bv. intézetben, míg több mint fele (58%) 1-5 évet, 20% 6-10 évet, 6-6% 11-15 évet vagy annál többet (lásd: 16. ábra). A szabadulás előtt különböző börtönrutinnal és nehézségekkel rendelkeznek, amely az egyéniesített reintegrációs felkészítés létjogosultságát tovább indokolja.

Oktatás szempontjából vizsgálva nemcsak a heterogén összetétel, hanem a rendelkezésre álló időtartam is nehezíti a szakmai munkát a különböző ítélethossz miatt. A hosszabb ítéletesek esetén nagyobb lehetőség van a végzettségek megszerzésére, illetve készség-

képességfejlesztésre. Hátránya azonban, hogy funkcionális pszichoszindróma (BOZSÓ – PAPPNÉ – SASVÁRI, 2018), fokozódó neurotikusság léphet fel, a realitásérzék megváltozik.

17. ábra
A kutatásban résztvevők életkor szerinti megoszlása

Forrás: saját szerkesztés

Életkor szerinti megoszlás szerint elmondható, hogy az országos átlaghoz hasonlóan főként a 41-45 éves korosztályt képviselik (27%), a női fogvatartottak átlagosan 42,64 évesek (lásd: 17. ábra). Jellemzően (80 fő) az X generációhoz tartoznak, amely a legnagyobb különbséget mutatja karrier szempontjából. A tévés, illetve Post baby-boomer generációnak is nevezettek szélesebb körben tapasztalták meg családjukban a válást, életük során többszöri karrierváltás jellemző (GYARMATHY, 2019a; TARI, 2015). A 39-59 évesek gyakran az elkötelezetlenek, valamint céltalanok. A bűnelkövetések alapján elmondható, hogy nem a kemény munka vagy a lassú előrelépés kapcsán képzelték el a karrierépítést, valószínűsíthetően a társadalmi csoportnormákhoz kevésbé sikerült igazodniuk.

18. ábra
A kutatásban résztvevők állandó lakcíme

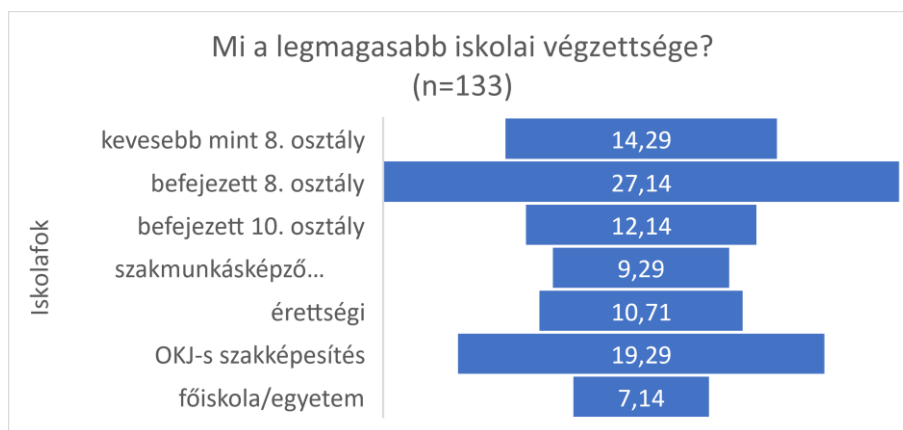
Forrás: saját szerkesztés

A magyarországi állandó lakcímmel rendelkezők (n=132) közül a településszerkezetet nézve 53% városban, 25% falun, míg 22% megyeszékhelyen lakik (lásd: 21. számú melléklet). Területi eloszlásuk esetén elmondható, hogy a válaszadók jellemzően a fővárosból (31 fő) származnak, ezt követi a dél-alföldi (27 fő), illetve az észak-alföldi (20 fő) régió (lásd: 18- ábra). A budapesti adatok – amelyek az országos tendenciához igazodnak – nem meglepőek, egyrészt a népesség, másrészt a bűnözésre nagyobb teret adó lehetőségek miatt. Az egyének gyakorta szerencsét próbálni, a jobb elrejtőzés esélye miatt mennek nagyobb településekre, ahol jellemzőbb a bűnözői szubkultúra is, így a kriminális karrier nagyobb támogatottságot kap.

19. ábra
A kutatásban résztvevők legmagasabb iskolai végzettség szerinti megoszlása

Forrás: saját szerkesztés

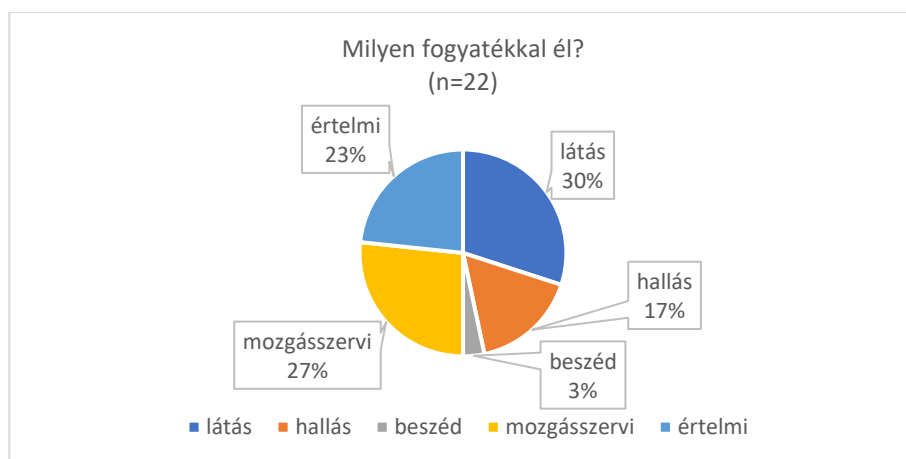

Iskolai végzettségüket tekintve, markánsan alulképzett rétegről beszélünk, hiszen 41,43%-uk legfeljebb 8. osztályt végzett (lásd: 19. ábra), illetve közel 30%-uk rendelkezik csak valamilyen szakképesítéssel. A munkaerőpiacon való elhelyezkedésre szűkös kilátása van ezen rétegnek. Az országos átlaghoz hasonlóan, a férfiakhoz képest viszonylag magasnak tekinthető a főiskolát/egyetemet végzettek aránya (7,14%). A magasabb iskolai végzettség, illetve a piacképes szakma megszerzése prioritást élvez esetükben, ahogy azt a bv. szabályzók is támogatják.

A Kalocsai Fegyház és Börtön női összfogvatartotti állománya a 2019-es évben 3 156 esetben jelent meg orvosi rendelésen, amely az előző évek adataihoz képest csökkenést mutat. Tudjuk, hogy a betegségtudatba menekülés jellemző megküzdési stratégia a nők körében a bv. intézetben (FEW-DEMO – ARDITTI, 2014), azonban még így is jelentősen soknak mondható ez az esetszám. Akárcsak a fogorvosi (305 fő), és nőgyógyászati (147 fő) vizsgálaton megjelentek mértéke. Gyógyító-terápiás, pszichoszociális és drogvencióos gondozásra 281 fő jogosult, amely magas száma, illetve az eltérő bánásmód igénye miatt további terhelést jelent a személyi állomány számára.

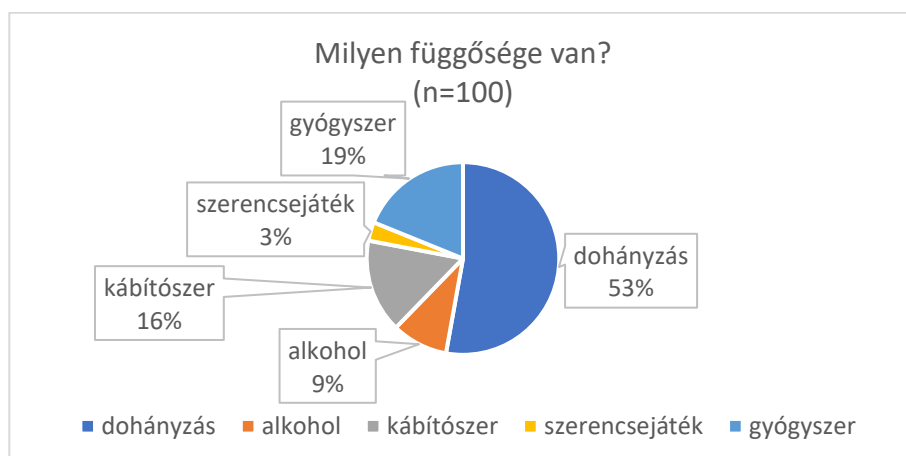
20. ábra
A kutatásban résztvevők fogyatékoság szerinti megoszlása

Forrás: saját szerkesztés

21. ábra
A kutatásban résztvevők függőség szerinti megoszlása

Forrás: saját szerkesztés

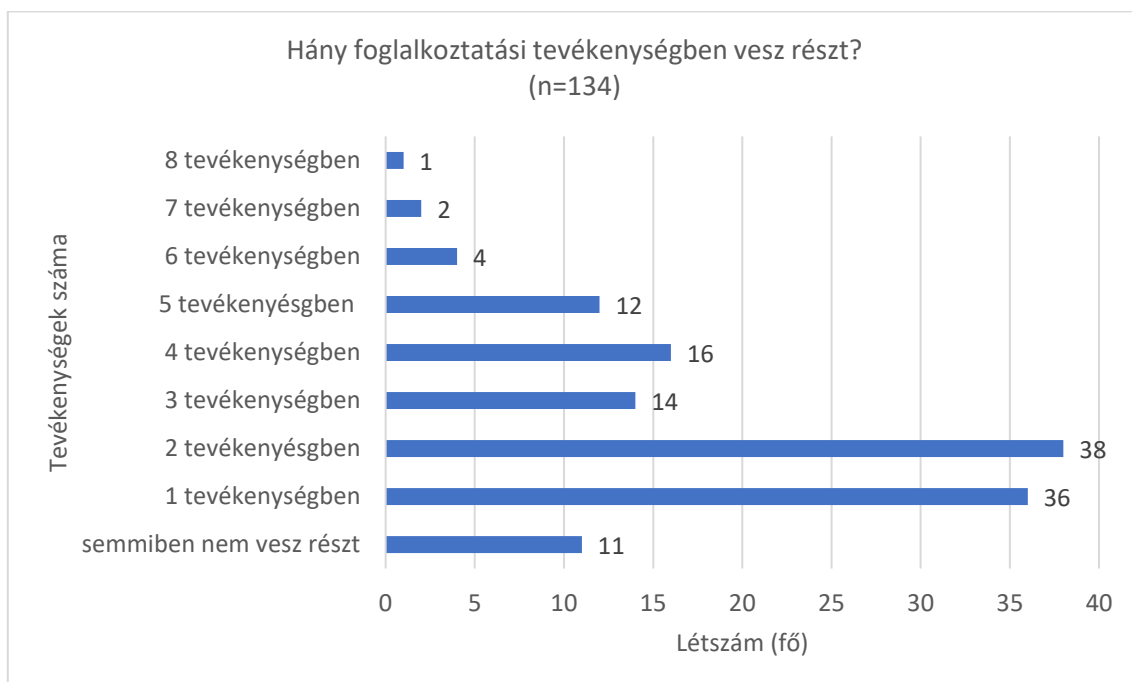

A megkérdezett személyek (n=134) hatoda valamilyen *fogyatékos*sgal él. A munkaerőpiaci elhelyezkedési esélyeket korlátozva 30% látás, 27% mozgásszervi, 23% értelmi, 17% hallás, illetve 3% a beszéd területén érintett (lásd: 20. ábra). Szabadulást követően ezek a dezorientáltságuk és kirekesztettségük valószínűségét növelik.

Pszichés problémával 56 fő (lásd: 28. számú melléklet), míg *függőséggel* 100 fő küzd (lásd: 21. ábra). Számuk, ahogy általánosságban a női fogvatartottak esetében is elmondható, igen magas. A dohány- és gyógyszerfüggésről már az 1900-as évek végétől beszélhetünk, háttérben jellemzően a marginális közeg, a traumatizáció, illetve a kiszolgáltatottság állhat (FARKAS, 1998; CRUELLS – IGAREDA, 2005; TÓTH, 1999), de a neurobiológiai okok sem zárhatók ki.

22. ábra
A kutatásban résztvevők bv. intézeti foglalkoztatásban való részvétel szerinti megoszlása

Forrás: saját szerkesztés

A foglalkoztatás tekintetében elmondható, hogy 11 fő nem vesz részt semmilyen, 1 fő mindegyik, míg jellemzően (27-28%-ban) 1-2 tevékenységben a női fogvatartottak közül (lásd: 22. ábra). Az adat nem meglepő, a bv. teljes körű foglalkoztatásra törekvését dicséri. Többségük (67%) *munkáltatással*, *tanulással* (42%) vagy *olvasással* (40%) tölti az idejét, kedvelt ezen felül a *kultúrfoglalkozás* (30%), a *szabadidős tevékenységek* (27%) vagy a *vallásgyakorlás* (21%). Az arányokon jól látszik, hogy *sportolásra*, illetve pályázatok által finanszírozott rövid időintervallumos *foglalkozásokra* kevesebb lehetőség van, létszám, hely és alkalom híján – EFOP-ra 6 fő, Váltó-sávra 9 fő, míg mozogni 4 fő jár.

A foglalkoztatásban való részvétel az idő pazarlásával szemben a cselekvésre ösztönzi az egyént. Az elért eredmények további önhatékony-érzést generálnak, amely kedvez az identitásváltozásnak. Az oktatás vagy a munkáltatás olyan kivezető lehetőség például, amely lehetővé teszi egy passzív, az autonómiát háttérbe szorító rendszerben az élet feletti ellenőrzés, illetve a termelékenység gyakorlását. Ebben az értelemben a börtönben történő nevelés nemcsak az idő eredményes eltöltésére szolgál, hanem úgy tekinthető, mint amely túlélési stratégiát kínál a börtönnel való megbirkózáshoz, a prizonizációval szemben és a jövő formálásához (REUSS, 1997:17). Az oktatás révén elért haladás lehetőséget kínál arra is, hogy jelöljék az idő múlását, amelyet Cohen és Taylor (1972:95) különösen fontosnak tartanak a

hosszú ítéletet töltő fogvatartottak esetén. A foglalkoztatás kedvező hatást gyakorol továbbá a mentális egészség fenntartására (FEHÉR – PARTI, 2003), amely a függőségi adatok ismeretében fokozott jelentőségű. Azon nők, akik ezeket felismerték, minél több tevékenységben igyekeznek részt venni, szabadságvesztésüket aktívan tölteni.

5.3.2. Szociokulturális hátrány, családi jellemzők

Kutatási eredmények szerint az oktatás és az iskola iránti különböző attitűdök arra utalnak, hogy a társadalmi csoportok eltérően viselkednek az oktatással kapcsolatban (WILLIS, 1977; MARKS, 2000; BRINE – WALLER, 2004; HODKINSON, 2004). Willis (1977) leírja, hogy bizonyos csoportok az „iskolaellenes kultúrát” képviselik – nyilvánvaló a „nem konformista” munkásosztályba tartozók körében. Ezen csoport elkerüli az oktatást, a teljesítmény és az iskola nem képvisel értéket (KOZMA, 2004).

A szociális viselkedés és a hosszútávú alkalmazkodás összefüggő jelenségek a *szociálpszichológia*, a *klinikai*, valamint a *pedagógiai* irodalom szerint. A szociális készségek alacsonyabb fejlettségi szintje következtében devianciára hajlamosabb az egyén (ASHER, 1977). A hátrányos helyzet fogalma többféle aspektusból megközelíthető, használata kontextusfüggő, koronként eltérő.

- Jogi szempontból a családi körülmények, a szociális helyzet teszi indokolttá. Így *hátrányos helyzetről* beszélünk amennyiben egy-egy, és *halmozottan hátrányos helyzetről*, ha az összes tényező fennáll: gyermekvédelmi kedvezményre való jogosultság, szülő alacsony iskola végzettsége (legfeljebb 8. osztály), illetve tartós nevelésbe vétel (1993. évi LXXIX.tv., 2005. évi CXXXIX.tv.).
- Pedagógiai szempontból a gazdasági, társadalmi, települési hátrányok okozta művelődésbeli elmaradottságot, kulturálódási lehetőségek korlátozottságát értjük hátrányos helyzetet. Halmozottan hátrányos helyzet, ha az objektív és szubjektív tényezők okozta hátrányok egybeesnek (HARANGI, 2004).
- Munkaerőpiaci szempontból a pályakezdők, tartós munkanélküliek, megváltozott munkaképességűek, nyugdíjasok, nők, aluliskolázottak, etnikai kisebbséghez tartozók és a külföldiek csoportja hátrányos helyzetű, akik a veszélyeztetettek csoportjába tartoznak (GÁTI, 2000).

A különböző szerzők egymástól eltérő csoportokat jelölnek meg. Közös jellemzőjük azonban, hogy a társadalmi struktúrában alacsony pozíciót foglalnak el, piacstratégiai védekezési lehetőségeik gyengék, és mindezek eredményeként társadalmi karrierlehetőségük nem biztosított.

A bűnisméltést alakító kockázati tényezők között megkülönböztetjük a *statikus* és a *dinamikus* faktorokat, amelyek befolyásolják a visszaesést. Vizsgálatunk szempontjából fontos, hogy az elkövetésre hajlamosító tényezők ismeretében elemezhesük a célcsoportot.

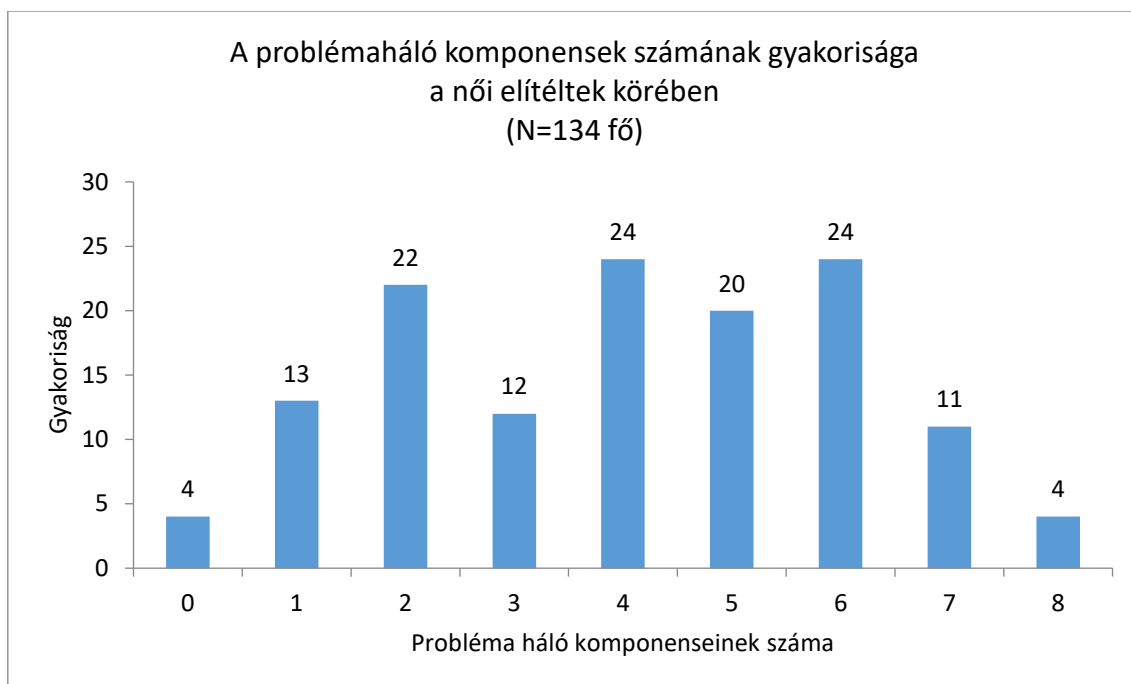
A szociokulturális hátrány tisztázása elsődleges a fogvatartotti csoport attribútumainak vizsgálatakor. A szakirodalom tanulmányozása után Páskuné (2010), Gyarmathy (2010) nyomán az alábbi szempontsort vesszük alapul az egyén mentális fejlődését gátló hiányok esetében:

- eltérő képességstruktúra
- ingerszegény környezet
- szűkös anyagi javak
- egyidejű, globális feldolgozás
- a tudás, tanulás értéktelensége
- iskolai sikertelenség
- konstruktív megküzdési stratégiák hiánya.

23. ábra

A kutatásban résztvevők megoszlása a problémaháló komponenseinek gyakorisága szerint

Forrás: saját szerkesztés

A vizsgált női fogvatartottak összetett szociokulturális hátránnyal küzdenek. Leíró statisztikai adatok szemléltetik (lásd: 23. ábra), hogy a kilencféle hátrányból melyik érvényesül. A kiválasztott tényezők:

- az alacsony egy főre jutó átlag havi jövedelem (kevesebb mint 87 351 Ft/fő),
- a nemzeti kisebbséghez tartozás,
- a többgyermekes családmódel (legalább 3 fő gyermek),
- az alacsony iskolai végzettség (kevesebb mint 8. osztály vagy 8. osztály),
- szakképzetlenség,
- munkatapasztalat hiánya,
- segélyben/ellátásban/támogatásban vagy közfoglalkoztatásban való részvétel,
- saját tulajdon hiánya,
- lakhely településtípus szerint (falu).

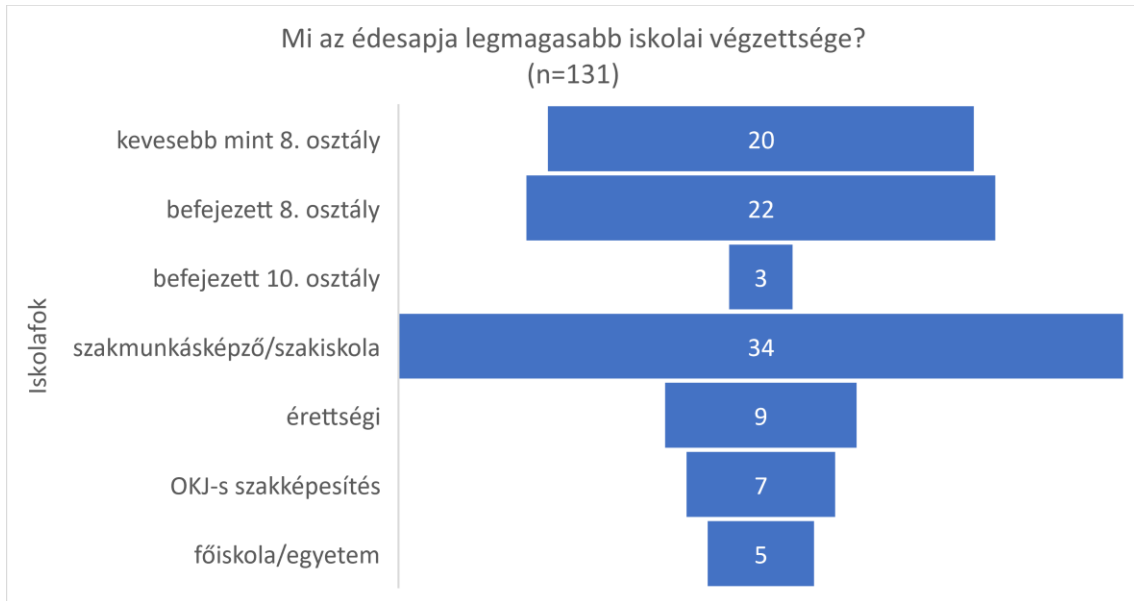
Bár az elméleti maximum a 9, a vizsgált személyek közül egy főre sem volt jellemző, hogy mindegyik területen érintett lett volna, így azt a diagramon sem tüntettük fel. A kimutatásról megállapítható, hogy 4 fő nem érintett egyik területen sem, míg több, mint 60% legalább négy területen küzd hátránnyal. A fogalmi kereteket figyelembevéve, halmazott problémahálóról beszélhetünk, amely két-három terület esetén is hátrányt okoz, nemhogy ennél több tényező együttjárásakor.

Az alacsony státuszú, marginalizálódott, vagy az átlagtól negatív módon eltérő felnőttek tanulási aktivitása a legalacsonyabb. Az oktatás-képzésnek a különbségek csökkentésében, az egyes hiányok pótlásában lehet szerepe (DI BLASIO – ÁCS-BÍRÓ, 2019). A populáció esetén a halmazati problémából kiindulva érdekes vizsgálni a motivációs faktort, valamint a kitérés lehetőségeket, esélyeket.

24. ábra

A kutatásban résztvevők szüleinek (édesapa) legmagasabb iskolai végzettség szerinti megoszlása

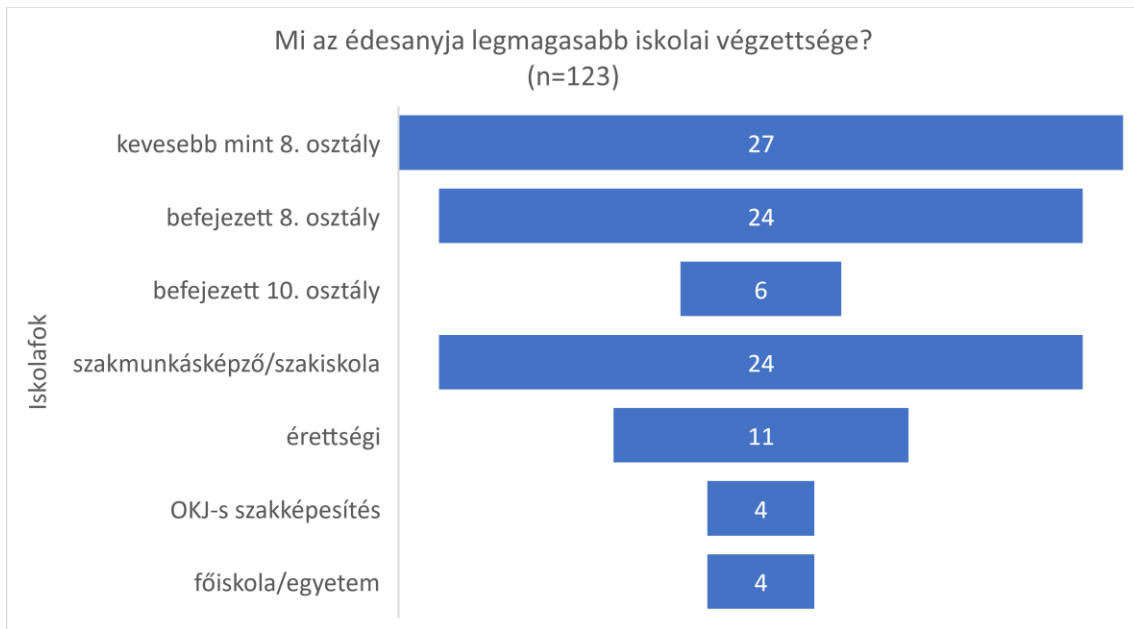
Forrás: saját szerkesztés

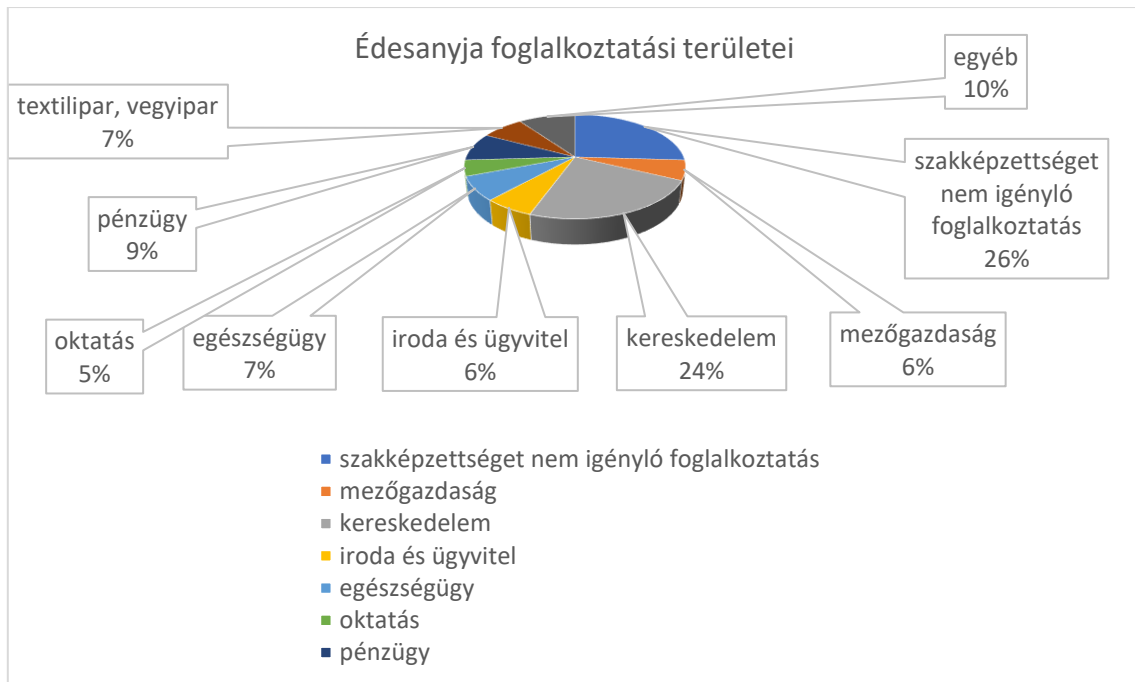
25. ábra

A kutatásban résztvevők szüleinek (édesanya) legmagasabb iskolai végzettség szerinti megoszlása

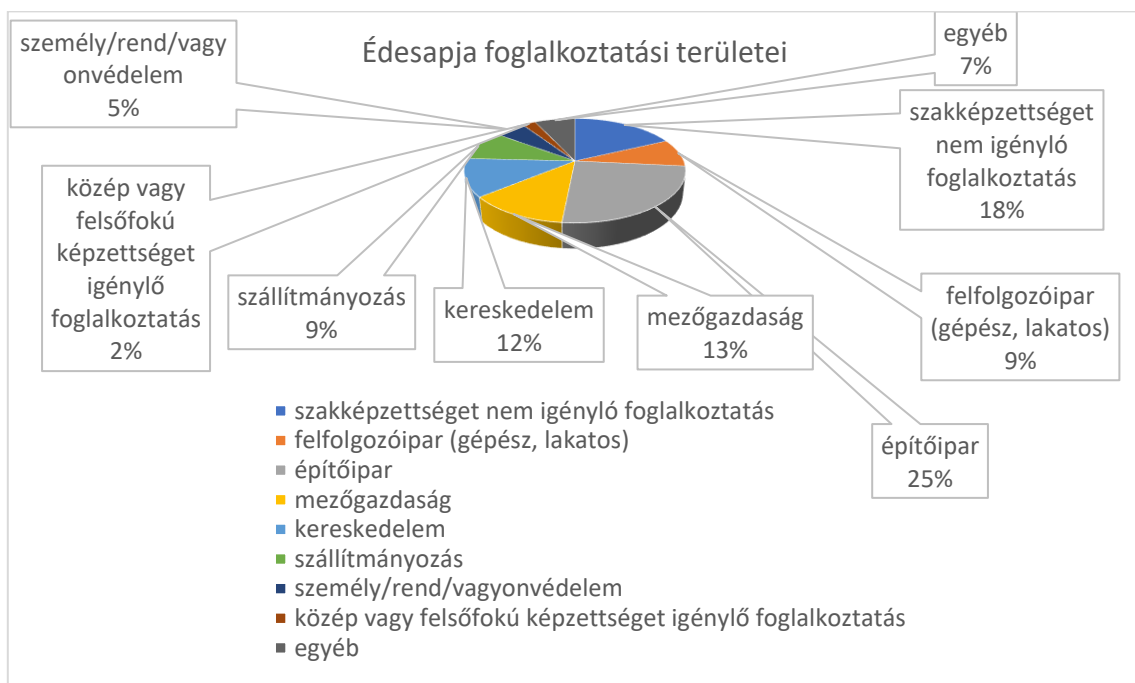
Forrás: saját szerkesztés

26. ábra
A kutatásban résztvevők szüleinek (édesanya) foglalkoztatási terület szerinti megoszlása
Forrás: saját szerkesztés

27. ábra
A kutatásban résztvevők szüleinek (édesapa) foglalkoztatási terület szerinti megoszlása
Forrás: saját szerkesztés

A családi szintér, mint elsődleges szocializációs és támogató közeg a kriminális karrier szempontjából jelentős tényező (SUHA, 2015). A fogvatartottak általánosságban családban nőttek fel, 84%-ukat a *szülők*, 5-5%-ukat a *rokonok*, illetve *nevelőszülők* nevelték, míg 6%

nevelőotthonban lakott (lásd: 23. számú melléklet). 6 fő nem ismerte az édesapját, 13 fő pedig az édesanyját.

A bűnelkövetők többsége hátrányos helyzetű, ami kihat nemcsak a tanulmányokra, de a munkaerőpiaci helyzetre, az életvezetési stratégiára, valamint az egyén életben való bevalására is. A megfelelő szociális háló támogatást biztosíthatna, valamint az iskolázottság magasabb szintje hatékonyabban segíthetné a felzárkóztatást. Az egyik a másik nélkül ezen problémahálót megoldani nem képes.

A szülők társadalmi-gazdasági státusza és az intelligencia közötti összefüggést már az 1940-es években bizonyították (KLEIN et al., 2006). A szociokulturális hátrány sajátossága az ingerszegény környezet. A szűkös anyagi javak következtében az egyén számára nem biztosítottak alapvető értelmi és lelki fejlesztést generáló eszközök (pl.: könyv, játék, IKT), tevékenységek (pl.: különóra, csoportmunka, szakkör) finanszírozása, az élményszerzés terepe szűkebb. Az egyéni szükségleteik kielégítése nem megoldott, amely kisebb tudáshoz¹⁴⁰ való hozzájutást eredményez.

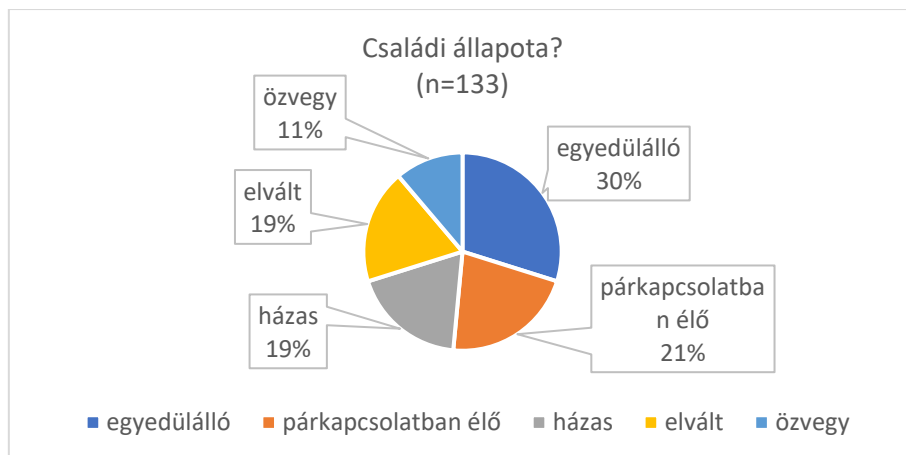
A családi minta tekintetében elmondható, hogy az édesapák 42%-ban, az édesanyjak 51%-ban *alulképzettek*, 46%-ban, illetve 32%-ban rendelkeznek valamilyen *szakképesítéssel* (lásd: 24. és 25. ábra). A foglalkoztatásukat nézve az apák (n=119) főként *szakmunkásként* (61%) és *segéd/betanított munkásként* (48%) dolgoztak, míg az anyák (n=117) 37%-ának *nincs foglalkozása*, 31%-uk pedig *szakmunkásként* dolgozott (lásd: 26. és 27. ábra). Az anyák és az apák *szakképzettséget nem igénylő foglalkoztatásban* (26%-ban és 18%-ban) vettek részt, vagy *kereskedelemben* (anyák 24%-a), és *építőiparban* (apák 25%-a) dolgoztak (lásd: 26. és 27. ábra).

A passzív, jelen orientált, családias közegben a tudás, tanulás nem érték (VAN TASSEL – BASKA – WILLIS, 1987), a szülő és pedagógus között nincs összhang, amely a normabiztonság hiányát eredményezi. Marks (2000) újabb elemzést nyújt az osztályértékeknek az oktatás iránti attitűdökre gyakorolt hatásáról. A munkásosztály tagjainak az oktatáshoz való hozzáállása ellenséges vagy közömbös, és az idősebb generációk nem közvetítenek a fiataloknak olyan példát, ahol az oktatást értékelik, azt ösztönzik vagy nagy hangsúlyt fektetnek rá. Willishez (1977) hasonlóan azt állítja, hogy ezek az „értékek hangsúlyozzák a férfiaságot és a fizikai erőt”, a dominanciát. Az oktatást és az intellektuális tevékenységeket elkényeztető, puha munkának tartják, et a kemény fizikai munkától megriadó elkényeztetett középosztály szférájának tekintenek” (MARKS, 2000:304). Az iskolai teljesítmény nincs preferált helyen, így az oktatás iránti attitűd nem motiváló a család részéről. Helyette a szabadidős tevékenységek, a sport, és a társaskapcsolatok kerülnek előtérbe (BERGORAY – SLOVINSKY, 1997).

¹⁴⁰ Tudás: Az ismeretek, képességek, készségek összessége. A tapasztalatok és a környezeti ingerek által a veleszületett lehetőségekből az értelmesség segítségével alakul (Lásd: Szójegyzék).

28. ábra
A kutatásban résztvevők családi állapot szerinti megoszlása

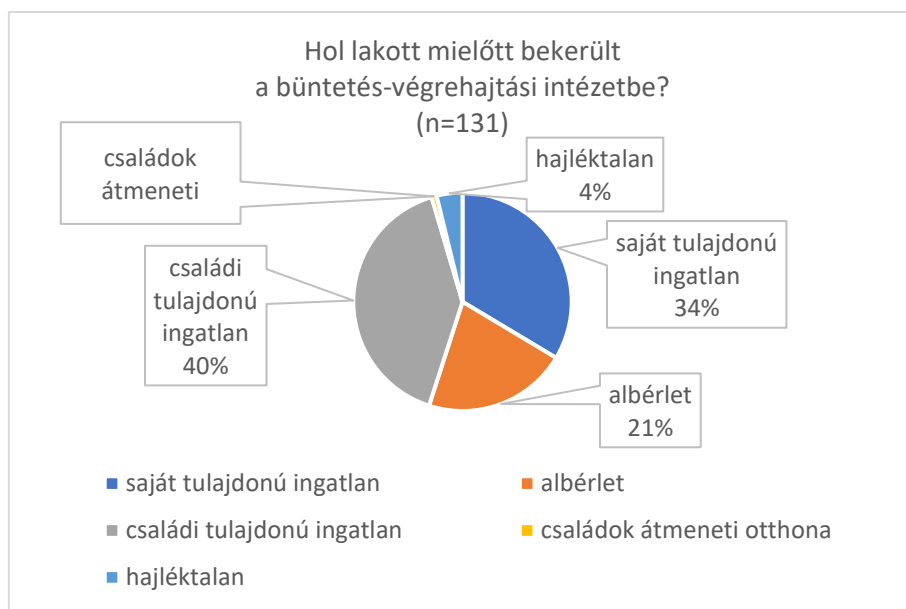
Forrás: saját szerkesztés

A válaszadók (n=133) legnagyobb része *egyedülálló* (60%) – köztük 30% egyedülálló, 18% elvált, 11% özvegy –, míg 40% vagy *párkapcsolatban élő* (21%) vagy *házas* (19%) (lásd: 28. ábra). A millenniumi időszakhoz képest a – minta tekintetében – markáns eltérést mutat, mivel fordított arányban képviseltetik magukat a társsal vagy anélkül élő nők. Az okokat egyrészt a társadalmi-, másrészt a női bűnözői karakter változásaiban kereshetjük. Az apanélküli társadalom megnyilvánulása érhető tetten.

29. ábra
A kutatásban résztvevők lakhely szerinti megoszlása

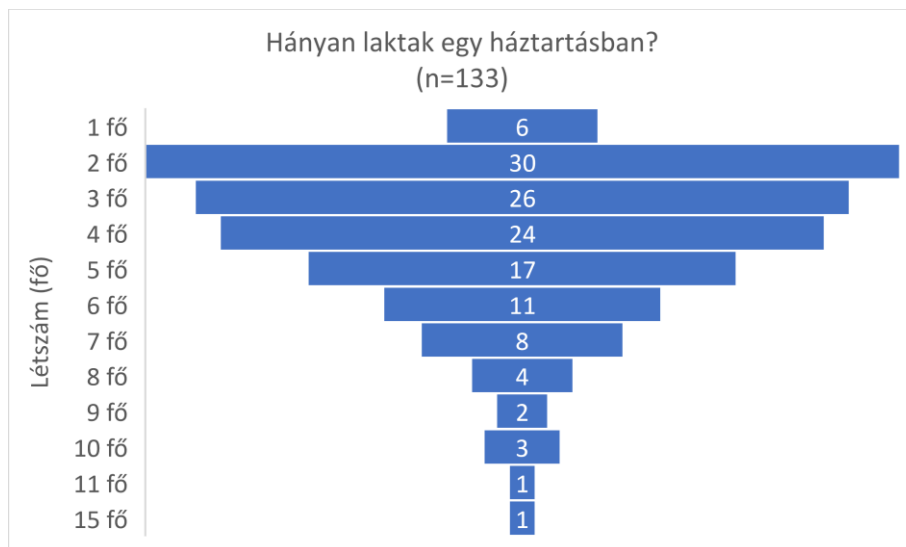
Forrás: saját szerkesztés

30. ábra

A kutatásban résztvevőkkel egy háztartásban élő személyek száma szerinti megoszlása

Forrás: saját szerkesztés

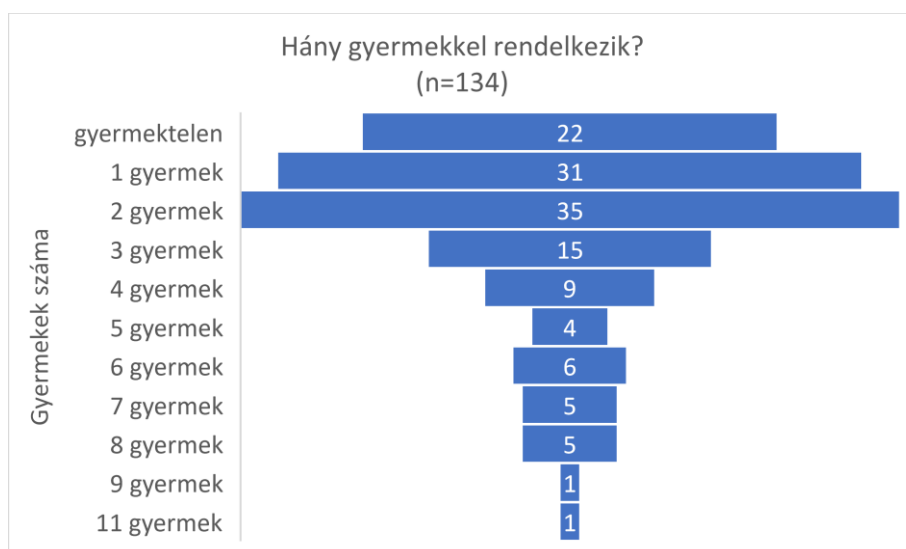
A nők (n=134) több mint fele (54%) a patriarchális társadalom jellemzői szerint nem rendelkezik *saját tulajdonnal* (pl.: ház, üzlet, műhely, termőföld, személygépkocsi) (lásd: 22. számú melléklet). 40% családi és mindössze 24% saját tulajdonú ingatlanban lakik (lásd: 29. ábra). Az anyagi önállósodás kevésbé valósult meg a megkérdezettek esetében.

Az *egy háztartásban élők* száma 1 és 15 fő közé tehető, egy fő hajléktalan. Átlagosan 4 fő él együtt (n=133), míg a leggyakoribb válasz (30 válaszadóval) a 2 fős, majd fokozatos csökkenést mutatva a 3 fős (26 válaszadóval), 4 fős (24 válaszadóval), 5 fős (17 válaszadóval) stb. család (lásd: 30. ábra).

31. ábra

A kutatásban résztvevők gyermekszám szerinti megoszlása

Forrás: saját szerkesztés

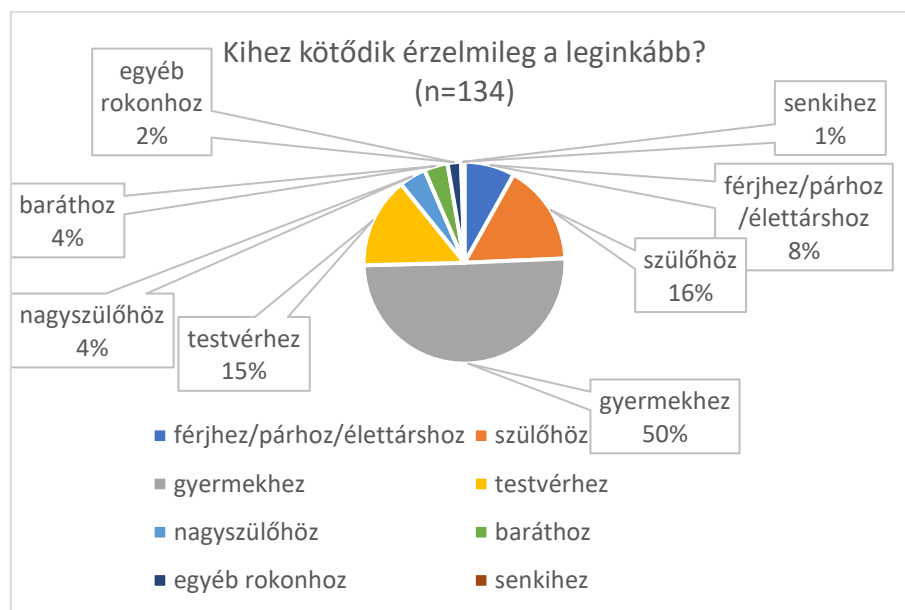
A *gyermek létszáma* (lásd: 31. ábra) is igen változatosnak bizonyult 0 és 11 között (n=134), a leggyakoribb válasz a 1-2 gyermek volt (31 fő és 35 fő, összesen 66 fő esetén), őket a gyermektelenek követték (22 fővel), 3 vagy annál több gyermeke 46 főnek van.

A női fogvatartottak jelentős részénél elmondható, hogy az anyaság közös identitásképző és tapasztalati elem. A 2004-es vizsgálati eredményekhez képest elmozdulás tapasztalható a gyermekes anyák irányába. Az *első gyermeküket* átlagosan kb. 21 évesen, fiatalon, jellemzően 16-20 éves koruk között szülte a válaszadók több mint fele, míg 21-30 éves kor között mindössze harmada (lásd: 26. számú melléklet).

Az elítéltek szabadságvesztés-büntetésének megkezdésekor pozitívnak tekinthető, hogy a kiskorú gyermekek 73%-ban a *családon belül* – partnernél, szülőnél, testvérnél, idősebb gyermeknél, vagy rokonnál helyezték el. A gyermekek döntő többsége a millenniumi időszakhoz képest változatlanul a közvetlen hozzátartozókhöz, rokonokhoz került. Mindössze 27% *családon kívül* – más személyeknél, nevelőszülőnél, állami gondozásban – lakott a továbbiakban (lásd: 27. számú melléklet).

Kutatási eredmények igazolták, hogy a legmegbízhatóbbnak a nagyszülőknél való elhelyezés bizonyult, azonban az anya hiánya a családban nem pótolható. A bebörtönzés következményeként a családi kapcsolatok lazulnak, olykor felbomlanak. A viszonyok átrendeződése maradandó sérüléseket okozva a gyermekekben.

32. ábra
A kutatásban résztvevők megoszlása érzelmi kötődés szerint
Forrás: saját szerkesztés

A szakirodalmi forrásoknak megfelelően a megkérdezettek (n=134) közül is a leginkább a *gyermekhez kötődnek* (50%-ban). Emellett (16%) a *szülőhöz*, (15%) *testvérhez*, (8%) *férj/pár/élettárshoz* állnak érzelmileg a legközelebb a nők (lásd: 32. ábra). A válaszadók között 1 fő volt, aki úgy nyilatkozott, hogy senkihez nem kötődik, esetében az érzelmi stabilitás, illetve a visszailleszkedés külön problémákat vet fel.

A megkérdezettek visszajelzései ráirányítják a figyelmet a családbarát látogatóhelyiségek kialakításának fontosságára. A biztonsági előírásokat betartva a gyermekekkel, családdal való közös tevékenység, élmény lehetősége a női fogvatartottak számára fokozott jelentőségű az izoláció és az identitásvesztés elkerülése szempontjából. A kapcsolattartás jóllétet, kezelhetőséget, valamint a foglalkoztatást nagymértékben befolyásoló részvételi motivációt és proszociális magatartást eredményez.

5.3.3. Kognitív profil-jellemzők

Az erkölcsi fejlődés a gondolkodás fejlődésével jön létre, nem a tudás szintje határozza meg. Azok az emberek, akik az erkölcsi fejlődésben elérik a posztkonvencionális szintet, szükségszerűen elérték a legmagasabb szintű kognitív fejlődési szintet, akár észleli ezt a környezet, akár nem.

A kognitív és a morális fejlődés egymásra támaszkodva teszi erőssé az egyént. A művészet, a bölcsészet, valamint mindaz, amelynek látszólag nincs fizikailag megfogható vagy gazdaságilag azonnal mérhető haszna, hanem önmagáért való kognitív tevékenység. Az effajta önfejlesztés a fejlődés harmadik szintjére jutást segíti mind kognitív, mind morális tekintetben (GYARMATHY, 2016c).

1. Kizárólag az anyagi hasznosság miatt dolgozni, nem több mint fenntartani magunkat, ez a fiziológiai lét.
2. Azért tevékenykedni, mert dolgozni kell, nem több mint egy szabály követése, programozott lét.
3. A tevékenységért tevékenykedni, vagyis dolgozni, erőfeszítéseket tenni a tevékenység örömeért, a teljesség maga.

Az oktatásnak is egyre inkább az egyén fejlődési és érdeklődési, vagyis belső indítástámbeli sajátosságait kellene figyelembe vennie, és nem azt, hogy legyen megélhetése, ideális munkavállaló legyen, illetve, hogy ezeknek a céloknak az elérését kitáblázó vizsgákon megfeleljen. A kimeneti szabályozást az önszabályozás kell, hogy felváltsa (GYARMATHY, 2016c).

A börtönoktatás során azonban egy olyan speciális csoportról beszélünk, ahol a hangsúly a szabadulás utáni kilátások javításán, a központi szabályozáson, valamint a munkavégzéshez szükséges készségek és képesítések megszerzésén van.

A börtönbe kerülve az oktatásban résztvevő rabok jelentős része motivált a jobb jövő érdekében, amely hozzájárulhat képezhetőségük sikerességéhez. Azonban figyelembe kell venni az előzetes oktatási tapasztalatokat, és az egyéni adottságokra építve felkelteni a fogvatartottak figyelmét.

Bizonyos esetekben ez kifejezetten a börtönön kívüli vágyakhoz kapcsolódik, másrészt a szabadságvesztés alatti boldoguláshoz is meghatározó tényező, általa az egyén a „börtönelit rétegéhez” tartozhat (DUGUID, 1983:295). Függetlenül attól, hogy az egyén mikor dönt az oktatásba való belépésről, a bv. nevelés elsődleges célja mindig a jövő megformálása (JEWKES, 2005:375).

A tanulás-tanítás szempontjából a neurokognitív tudományok eredményei meghatározóak. Az információk feldolgozásáért, az emlékezet, a döntéshozatal, az érzelmek és a viselkedés szabályozásáért az agy felelős. Vizsgálata a különböző képalkotó eljárásoknak köszönhetően az 1990-es évektől lendült fel, és napjainkban is dinamikusan fejlődő kutatási terület. A kriminális viselkedés megértésében számottevő információval szolgál, hiszen a bűnelkövetőknél szerkezeti és funkcionális eltéréseket találtak. A tanulási és viselkedészavarral járó minimális agyi diszfunkció és hiperaktivitás-figyelemzavar szindróma kriminalitással való kapcsolata mellett is sok adat szól. A büntetés-végrehajtási intézetekben nincs lehetőség

minden fogvatartott esetén ilyen jellegű vizsgálat lefolytatására, a kognitív profil teszttel azonban kiszűrhetők a tanítás és a kezelés szempontjából fontos lényegi eltérések az egyes területeken (BORBÍRÓ et al., 2019).

A Kognitív Profil Teszt egy olyan átfogó vizsgáló eljárás, amely a megfelelő, egyéni sajátosságokat figyelembe vevő fejlesztés és tanítás alapját adhatja (GYARMATHY et al., 2019). Méri a *kognitív képesség* (absztrakció, szemantika) mellett, a *memóriát* és a *figyelmet*, az *információfeldolgozási* (verbális, vizuális, auditív, illetve a holisztikus és szeriális) *jellemzőket*, valamint az *iskolai készségeket* (olvasás, írás, számolás). Az eredményeket nem egy adatban rögzíti, hanem több területen, komplex teszteljárás által rajzolódik ki az egyén képességstruktúrája.

Az általunk felvett teszt a felnőtt korosztálynak megfelelő változat, amely a felkínált feladatokból válogatva 11 feladatot tartalmazott az alábbi felosztásban (lásd: 33. ábra).

33. ábra

A Kognitív Profil Teszt vizsgált területeihez rendelt feladatok

Forrás: GYARMATHY 2007; 2009; 2010; 2019 alapján saját szerkesztés

Területek	Megismerés							Iskolai készségek – részteljesítmény					
	Képesség, készség		értelmi		memória	figyelem	olvasás	ortográfia	számolás				
Feldolgozás	absztrakció	szemantika											
	Feladatok	verbális	vizuális	nyelvi készlet		vizuális	auditív						
Főfogalom						holisztikus	szeriális	Figyelem	nyelvi készlet	fonológia	auditív	Számolás: művelet	Számolás: mennyiség
Figura						munkamemória (rövid távú)							
Szóértelmezés													
Szókincs: szókincs													
Alakrajz													
Képelemlekezet: pár													
Képelemlekezet: sorozat													
Számisméltés: előre													
Számisméltés: vissza													
Szókincs: olvasás													
Helyesírás: szavak													
Helyesírás: álszavak													
Hangdiszkrimináció													
Számolás: sorozat													

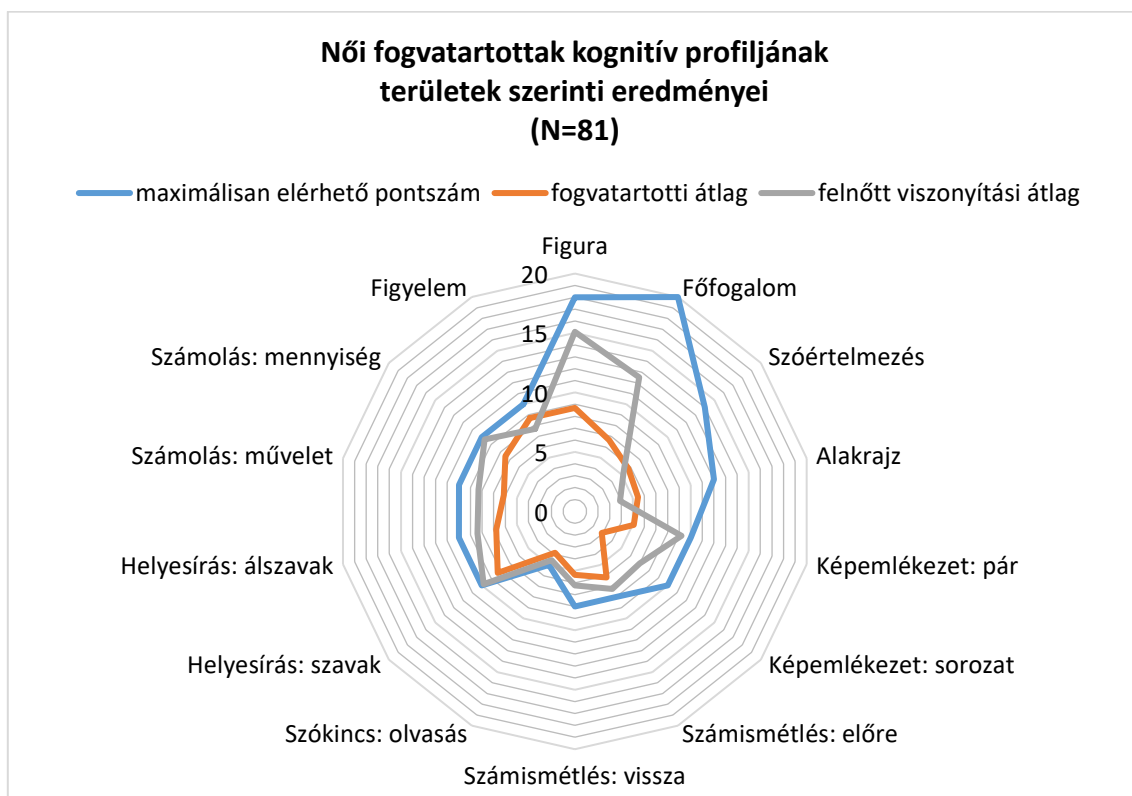
A vizsgált célcsoport esetén (n=81) elkészítettük egyénenként is az eredmények kimutatását, visszajelzést adva a résztvevők számára. Az eredmények alapján lehetősége nyílt a nőknek nemcsak a maximum értékekhez, de a viszonyítási felnőtt-, valamint a fogvatartotti csoportátlaghoz való összehasonlításra is, képet kapva a képességstruktúrájukról. Jelen esetben azonban a csoport átlagának eredményeit ismertetjük, kitérve a fogvatartotti csoportprofil erősségeire és gyengeségeire.

A kiértékelés során fontos tényező, ha egy egyén profilja a csoporttól jelentős eltérést mutat, ebben az esetben tehetséggondozásra vagy fejlesztésre szorul. A kategóriák másrészt a csoportról is megfelelő képet adnak a feladatok kidolgozása során. Az eredmény öt kategóriába sorolható: a *tipikus*, a *fejlesztendő*, az *erősen fejlesztendő*, valamint a *kiemelkedő*. Minden feladatnál adott feladat átlagának és a szórásának felhasználásával dolgoztunk (lásd: 40-57. számú melléklet).

Úgy jártunk el, hogy minden esetben az átlag köré képeztünk egy-egy szórás sugarú környezetet (tehát lefelé és felfelé is felmértük), ez lett a középső, vagy „*tipikus*” tartomány (a kerekítés szabályai szerint egészre kerekítettünk, mivel egész pontszámokat lehetett elérni a teszteken). A tipikus tartomány alsó határának eggyel csökkentett értéke lett a „*fejlesztendő*” kategória felső határa, és ismét egy szórás távolságot mértünk fel negatív irányba. Az „*erősen fejlesztendő*” kategória ugyanezen eljárás folytatásaként adódott. A tipikus tartomány felső határának eggyel növelt értékétől felfelé is egy szórást mértünk, ez lett az „*erős*” sáv, és még egy szórásnyi sáv képezte a legfelső, a „*kiemelkedő*” kategóriát.¹

A kategória meghatározást minden vizsgált szempontnál csak addig folytattuk, amíg valamelyik alsó kategória le nem fedte a női elkövetők által elért minimális, vagy valamelyik felső kategória le nem fedte a női elkövetők által elért maximális pontszámot.¹⁴¹ Az elemzéshez továbbá meghatároztuk a véletlenszerű kitöltés várható pontértékeit.

34. ábra
A vizsgálatban részt vett fogvatartottak kognitív profiljának területek szerinti eredményei
Forrás: saját szerkesztés

¹⁴¹ Ha pl. az „erős” kategória már meghaladta volna az elért maximumot, akkor azt úgy korrigáltuk, hogy az elért maximum egyben az „erős” kategória felső határa lett, és „kiemelkedő” kategória nem került meghatározásra.

Az eredmények alapján elmondható (lásd: 34. ábra), hogy a női fogvatartotti csoport kognitív profilja nem tekinthető kiegyensúlyozottnak. Esetünkben jelentős eltérés mutatkozik a viszonyítási pontként szolgáló felnőtt populáció jellemzőitől. Jensen (1972) eredményei alapján megfigyelhető, hogy ezen csoport *képességstruktúrája*, azaz nemcsak szintje, de jellege és területe is eltérő.

Kutatások bizonyítják, hogy iskolás korban a mozgásos teszteken jól teljesítenek az egyének, azonban később a verbális tesztekkel fordul a helyzet a jobb szociokulturális háttérrel rendelkezők javára (GYARMATHY, 2009). Eredményeink szerint a *szókincs*, azaz a szavak ismerete és a szemantikai képességek, a szavak értelmének ismerete terén mutatkozó elmaradás utalhat a szociokulturális hátrányra. Megfelelő szintű ismeretek mellett a szavak megértése megkönnyíti mind a beszédet, mind az olvasást. Látjuk, hogy a szóértelmezési feladatokban nincs különbség a viszonyítási populációhoz mérten, így jellemzően nem tanulási zavarokra utalnak a kapott eredmények.

A jó verbális képességek hiánya miatt az egyén nem képes a jelen társadalmi kultúra elvárásainak megfelelően teljesíteni. Sikertelenségének kulcsa a szociogenetikus különbségeiben rejlik, amelyek az jobb agyféltek orientált, téri-vizuális, művészeti tevékenységközpontú keretrendszerben előnyt jelentenének (ORNSTEIN, 1972).

A hátrányos szociokulturális csoport sajátossága, hogy az absztrakció, performáció az erősségek között szerepel. A kitöltők esetén ez nem nyert igazolást, az *absztrakció* terén jelentős elmaradást mutatnak. Megjelennek az elvonatkoztató képesség, illetve az általános értelmi képességek nehézségei. Bár a teljes intelligencia hányadossal a verbális absztrakció (főfogalom megtalálása) 0,92-es korrelációt mutat (KUN - SZEGEDI, 1983), a mélyebb megismeréshez további vizsgálatok szükségesek – például intelligencia teszt felvételével.

A tesztben figurális és verbális absztrakciót is vizsgáltunk, így az eredményt a kitöltők vizuális, vagy verbális gyengesége nem befolyásolta. Mindkét feladatban megmutatkozott az alacsony edukatív intelligencia, hozzávetőleg fele annyi pontot értek el átlagosan.

A *figyelem* területén látható eltérés van a fogvatartottak javára, több mint 10%-kal jobb eredményt értek el, mint a viszonyítási átlag. Az érték kiemelkedő a többi terület függvényében, biztató adat az oktatás-nevelés szempontjából. Arra enged következtetni, hogy motiváltság esetén hiperfókuszálással a koncentrációs képesség időlegesen javul.

A figyelemtesztek inkább az adott feladatban adott pillanatban meglévő motivációt mérik, és kevés információt nyújtanak a figyelemről (GYARMATHY, 2009). A figyelem tartóssága és elterelhetősége kevéssé mérhető, így arról nincsenek információink.

A vizsgált csoportot jellemző *holisztikus gondolkodás* nem a szekvencialitás előtérbe helyezését, a logikai, sorba rendezéses gondolkodást preferálja. A szociokulturálisan hátrányos háttérrel rendelkezők esetén jellemzően a verbalitás (KUN – SZEGEDI, 1983), szekvencialitás (GYARMATHY, 2008) terén mutatkozik gyengébb teljesítmény, amely a vizsgált minta sajátossága is. A megismerés terén főként a vizuális feldolgozást igénylő feladatban teljesítettek alul (kevesebb mint a fele pontszámot érték el átlagosan) – függetlenül, hogy holisztikus, vagy szeriális gondolkodást várt el. Az auditív feldolgozás terén ehhez képest 1-1%-kal minimálisnak tekinthető az elmaradás.

Az emlékezet mérése során nemcsak arról kaptunk információt, hogy mennyire megbízható a kognitív funkció, hanem a különböző helyzetekben elért eredmények az egyén tanulási stílusára is következtetni engednek. Legtöbbször a rövidtávú emlékezet valamely formája gyenge, és ez inkább a feldolgozás módjának sajátosságára utal, mint magtartási zavarra (GYARMATHY, 2009), de a minta esetében csoportszinten ez nem mutatkozik meg.

A nyelvi-elemző gondolkodást elváró közegben nehezen tud az egyén megfelelni, az aktivitást a kudarcélmények tovább redukálják. A kontroll gyakorlásához az iskolarendszer adhat segítséget, amely másrészt a társadalmi mobilitás lehetőségét kínálja az egyén számára (MELEG, 2006). Az iskola társadalmi és gazdasági szerepe, hogy a területi (*tér, idő*) és emberi (*kognitív*)

erőforrások között hidat képezzen (OECD, 2010), de státuszváltási lehetőségek nélkül ez markánsan lekorlátozódik.

Berstein (1972) szerint a kommunikációban a nyelvi elemek szegényes használata, főként gesztusokra, mimikára épülve a korlátozott (*restriktív*), míg gazdag, verbalitás központú felhasználása a kidolgozott (*elaboratív*) kódhoz vezet. Az információátadásnak ezen két módja az agy különböző területeit fejlesztve meghatározóvá válik az egyén domináns gondolkodásmódjának kialakulásakor. A kidolgozott kód – az iskolában is preferált – a verbális, szekvenciális, analitikus gondolkodásmódot hívja elő a bal agyfélteke mozgósításával, szemben a korlátozott kóddal, amely a jobb agyféltekét készíti *egyidejű, globális feldolgozásra*. A mintánkon bizonyítást nyert, hogy a verbalizációs képességekre, analitikus gondolkodásra hangsúlyt helyező iskolai közegben hátránnyal indul az egyén.

Az *iskolai készségek* terén is eltérő a csoport profilja. Az olvasás¹⁴² kapcsán nincs jelentősebb különbség, de az aritmetikai és ortográfiai¹⁴³ területeken markáns elmaradás mutatkozik. Ezen kognitív területek kapcsolatban állnak a fent említett absztrakciós képességgel. További elmélyítő vizsgálatokra lenne szükségünk annak megállapításához, hogy a *specifikus tanulási zavarok*, az *intellektuális képességszavar*, és a *figyelemzavar* milyen arányban mutatkozik az általában jellemző *szociokulturális hátrány* mellett.

A hangdifferenciáció nyilvánvalóan fontos tényező az olvasás-írás készség kialakulásában. A fonémák helyes megkülönböztetésének nehézsége szövegértési és helyesírási zavarokhoz vezet (GYARMATHY, 2009). A vizsgált populációt ez azonban kevésbé befolyásolta, hiszen a *hangdiszkriminációs* feladatban 3,89-es szórással, de viszonylag magas pontszámot értek el (20 pontból átlagosan 17,3-at).

A *számolási feladatok* közül a művelet és mennyiség tekintetében közel 1,5 százalékos eltérés mutatkozik negatív irányba a viszonyítási átlaghoz képest, míg a sorozat feladat jóval gyengébb eredményt mutat (16-ból átlagosan 10,23 pontot ért el a csoport).

Összességében megállapíthatjuk, hogy a társadalmilag elfogadott, a devianciákat kerülő életvezetési stratégia kialakításához szükséges kognitív területeken eltérés tapasztalható. A képességstruktúra ezen szempontból kiemelten fontos elemeinek működési zavara lehetetlenné vagy rendkívül nehézé teszi a reintegráció elveinek szabadulás utáni gyakorlati megvalósítását. A visszaesés lehetősége a női fogvatartottak szempontjából szinte akadálymentes, hiába töltenek akár hosszú éveket bv. intézetben, a felkínált oktató-fejlesztő lehetőségek hatékonysága nem biztosított.

5.3.4. Motivációs és érdeklődési profil-jellemzők

Általános egyetértés van abban, hogy a motiváció egy olyan belső állapot – néha szükségletként, vágyként vagy kívánságként írják le –, amely aktiválja a viselkedést, energiát

¹⁴² Számos elmélet az olvasási zavarok kialakulásában fontos tényezőként írja le a vizuális rendszer deficitjét (például: LOVEGROVE – MARTIN - SLAGHUIS, 1986; HULME, 1988; SKOTTUN - PARKE, 1999), ugyanakkor vannak, akik cáfolják, hogy a látásnak, vizuális összeillesztésnek, vizuális szekvenciális emlékezetnek meghatározó szerepe lenne (VELLUTINO, 1979; REASON, 1999). Mindez jelzi, hogy a vizualitásnak valamilyen szinten szerepe van a diszlexia kialakulásában, vagy tüneti velejárója a diszlexiát alakító deficiteknek, de nem minden esetben az alapvető oka. A csoportjellemzőknél ez nem azonosítható, egyénileg azonban érdemes lehet vizsgálni.

¹⁴³ A fonológiai feldolgozás a beszédhangok feldolgozási képességének tekinthető, és sok nyelvben deficitje fontos szerepet játszik a diszlexia kialakulásában (FRITH, 1997; SNOWLING, 2000), bár a deficit természete nem egészen tisztázott. A fonológiai feldolgozást mérik például az alliteráció, és szóvégi rím feladatokkal (GYARMATHY, 2009).

és irányt ad (HUITT, 2001; ROGERS, 2002). Több magyarázatot is találunk a motiváció tényleges forrásaival kapcsolatban.

A pszichológia különféle iskolái, például a behaviorista, humanista, pszichoanalitikus és kognitív iskolák magyarázatot nyújtottak az emberi viselkedés megértésére. Számos motivációs elmélet is létezik ezeknek a folyamatoknak a magyarázatára, amelyek közül Maslow (1943) szükséglethierarchiája és Herzberg (HERZBERG et al., 1959) motivációs és fenntartó tényezők elemzése csak két példa.

A motiváció háttérben nemtől, fajtól, kultúrától, és generációs hovatartozástól függetlenül egy egyszerű, mégis összetett dolog húzódik meg. Az embereknek fontos a pszichológiai szükségleteik kielégítése.¹⁴⁴ Minden egyénnek pszichológiai igénye van az *autonómiára*, a *kötődésre* és a *kompetenciára*. Az emberek tanulásra születtek, céljuk a fejlődés, a produktivitás, és az életük élvezése (MATKÓ – TAKÁCS, 2017; FOWLER, 2014). Azonban különböző módon és szinten képesek ezt megvalósítani.

A motivációt pszichológiai szempontból az emberi tevékenység ösztönzésekként foghatjuk fel, míg a tevékenység elvégzésére irányuló feladatokat motívumoknak nevezzük. A motiváltság egy belső tudatállapot, amely arra készíti az egyéneket, hogy valamilyen módon viselkedjenek, cselekedeteket hajtsanak végre (ROÓZ – HEIDRICH, 2013).

Ösztönzők lehetnek a személyes és környezeti tényezők, illetve az egyének, akik a fogvatartottak oktatással kapcsolatos döntéseire gyakorolnak hatást. A tanulási hajlandóság szorosan kapcsolódik a szélesebb társadalmi élethez. Valószínűleg ez a hatás nagyobb lehet a fogvatartott hallgatók körében, tekintettel a börtön totális intézményi jellegére (GOFFMAN, 1961). A bv. intézményi kultúrája markánsan befolyásolhatja a részvételre vonatkozó döntéseket.

Az tanulási törekvések változatosak. A motiváció gyakran többdimenziós, amelyet a háttértényezők bonyolult rendszere alkot. Az átfedő tényezőháló elemei nem vizsgálhatók elkülönítve, diszkrét kategorizálásuk nehézkes.

A nemzetközi szakirodalom a „push and pull” tényezőket ábrázolja, amelyben egyes tényezők támogatják, mások pedig nem a börtönben folytatott oktatás/tanulás melletti döntést (HUGHES, 2016), így megkülönböztetünk motiváló és demotiváló faktorokat.

A képzésekre, és a megszerzett tudásra részben a szakmai fennmaradás ösztönöz, részben az individuális kíváncsiság, illetve nyitottság az újdonság felé (METZIG – SCHUSTER, 2003). A felnőttek esetében döntően a társadalom tagjait a külső motivációs „eszközök” vezérlik az iskolapadba való visszatérésre, amit Tözsér (2014) munkája és eredményei is megfogalmazzak. A szerző a felnőtt tanulók oktatásban való részvételét három meghatározó tényezőre bontja. Ezek a munkaerő *piaci és karrier lehetőségek*, a *tudásfejlesztésre való törekvések*, valamint a *társas és közösségi hatások*. A továbbiakban megvizsgáljuk, hogy a célcsoport tekintetében melyik terület bír motiváló erővel, milyen területek mentén szerveződik az érdeklődésük.

Motivációs profil

A fogvatartottak esetében az eddigi vizsgálatok rámutatnak (HURRY et al., 2005:8; PAUL, 1991; VACCA, 2004:4), hogy főként negatív iskolai tapasztalattal rendelkeznek, amely az oktatásban való részvételük gátló tényezői lehetnek. Az előzőekben ennek lehetséges szociokulturális háttérét már kifejtettük, de a tanulási kudarcaik oka nem csak ebben keresendő.

¹⁴⁴ Ezek a szükségletek Matkó – Takács (2017) szerint a visszacsatolás, a tudatosság, a felelősségvállalás, a független teljesítmény, a megalapozott célok, a kihívást jelentő feladatok és az igazságosság.

Gyakoriak az elítéltek esetében az eredménytelen tanulási szokások, tanulási nehézségek/zavarok, illetve tanulási stratégiák hiánya, amelyet a kényszerközösségek zavaró hatása csak tovább fokoz (KASSAI, 2008:27; CSUKAI, 2014). Külföldi példák jól mutatják, hogy a belső motiváció/igény kialakítása rendkívüli fontossággal bír, ezen célcsoport esetében pedig ez még inkább helytálló.

A kutatás során használt Motivációs Profil segítségével a tanulás-tanítási folyamat során megvalósuló motivációt tártuk fel a női fogvatartottak esetén, visszajelzést kapva, hogy mi hat ösztönzőleg a tevékenységek választása kapcsán (PÁSKUNÉ, 2017).

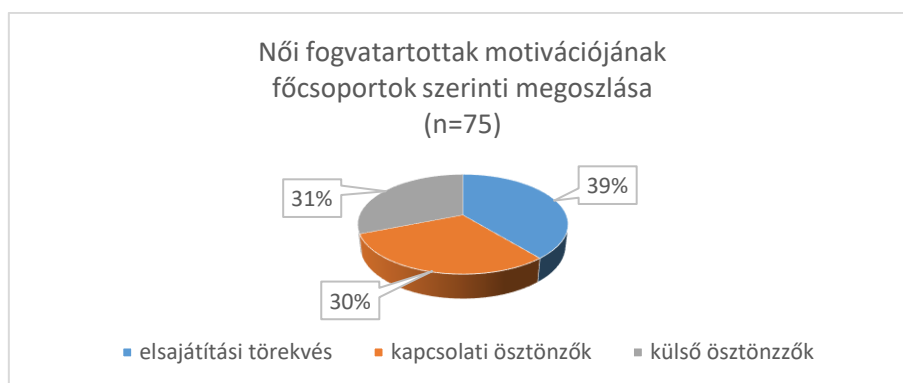
A vizsgált célcsoport esetén (n=75) elkészítettük egyénenként is az eredmények kimutatását, visszajelzést adva a résztvevők számára. Jelen esetben a csoport átlagának eredményeit ismertetjük a három fő dimenzió mentén: *feladat/elsajátítási törekvés*, *kapcsolati törekvés*, *külső ösztönzők* – amelyek összesen 9 aldimenzióból tevődnek össze (lásd: 35. ábra).

35. ábra
Motivációs Profil Teszt fő- és aldimenziói
Forrás: PÁSKUNÉ, 2017 alapján saját szerkesztés

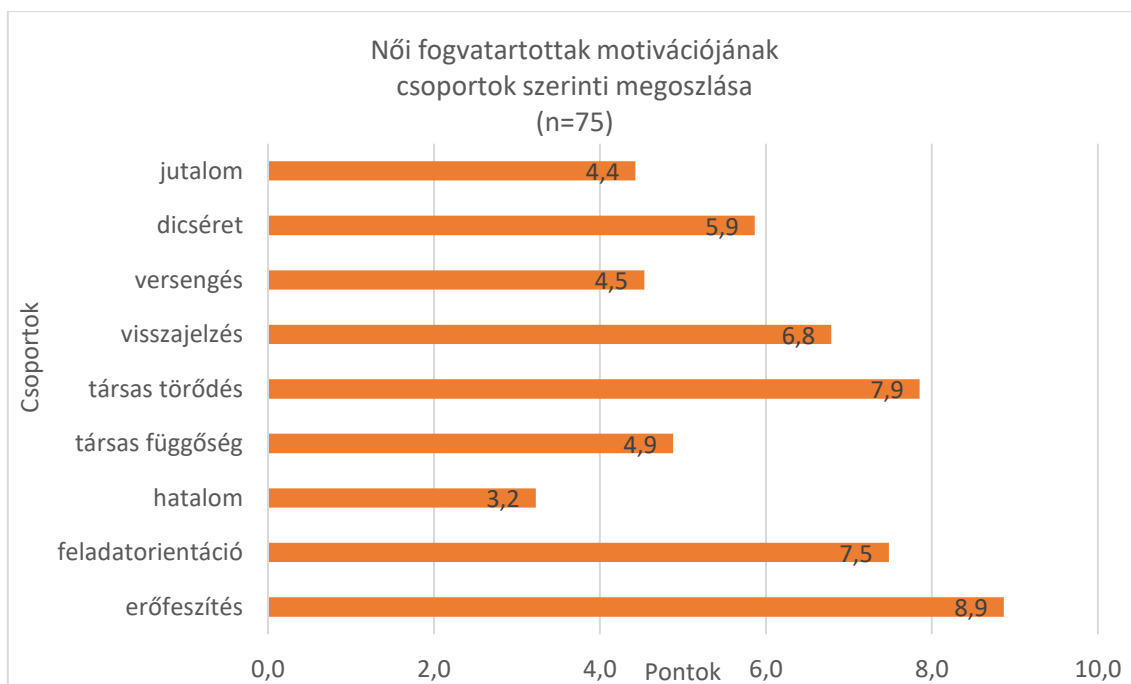
A teszt kitöltését követően összesítettük külön-külön a 36 állításra adott pontokat, amelyeket az alapján adott az egyén, hogy mennyire találta igaznak azt saját magára vonatkoztatva. A vizsgált csoport összesített eredményeit fő (lásd: 36. ábra), és alterületenként (lásd: 37. ábra) is szemléltettük.

36. ábra
A vizsgálatban résztvevők motivációs profiljának főcsoportok szerinti eredményei
Forrás: saját szerkesztés

37. ábra
A vizsgálatban résztvevők motivációs profiljának alcsoportok szerinti eredményei

Forrás: saját szerkesztés

Az eredmények alapján megállapítható, hogy a szakirodalomra támaszkodó feltételezéssel, illetve a bv. rendszer sajátosságaival szemben nem a külső ösztönzők a legmeghatározóbbak a nők esetén. A teljesítmény-, a hatalmi-, illetve a kapcsolati motiváció valamelyest mindenkit jellemeznek, de egyénileg nagyon eltérő arányban – hierarchikus viszony nincs közöttük. Bár közel azonos három részt tesz ki a *kapcsolati* (30%), a *külső* (31%) *ösztönzők*, illetve az *elsajátításai törekvés* (39%), utóbbi mégis majd 10%-kal nagyobb arányban van.

A mechanisztikus szemléletű motivációs teóriák szerint az egyént rá kell kényszeríteni a munkavégzésre, amely egy szükséges rossz a tevékenységek körében. McClelland – Siegler (2001) feltételezi, hogy kompromisszummal lehet az eltérő egyéni és szervezeti célokat mégis közös nevezőre hozni, amely a kitöltők esetén is bizonyítást nyert.

A tanult szükségletek elmélet szerint a női fogvatartottakat nem a státusz, a presztízs vagy a mások feletti befolyásgyakorlás motiválja. Maga a teljesítmény indukálja a belső hajtóerőt, amelyhez az elfogadottság, szeretettség iránti vágy társul. Az alcsoportok szerinti megoszlás tekintetében is jól látszik, hogy az *erőfeszítés* kapta a legtöbb, 8,9 pontot. A képet tovább árnyalja, hogy ezt követi a *társas törődés* (7,9 ponttal) és a *feladatorientáció* (7,5 ponttal), majd a *visszajelzés* (6,8 ponttal), illetve a *dicséret* (5,9 ponttal). Legkevesebb pontszámot a *hatalom* (3,2 pont), a *jutalom* (4,4 pont), *versengés* (4,5), továbbá a *társas függőség* (4,9 pont) kapta.

A bv. intézet működéséből vagy a nemi sajátosságokból kifolyólag a hatalom és a versengés háttérbe szorulása érthető. Igazolást nyert, hogy a konfrontáló helyzetek kerülése, az agresszivitás megnyilvánulása erőszakos cselekményekben kevésbé jellemző a nők esetében. Azonban a progresszív rezsim, illetve a szerteágazó jutalmazási rendszer ismeretében a nem jutalomorientált magatartás kevésbé kézenfekvő.

Az eredmény jó visszajelzést ad, hogy a célcsoportnak a tevékenység a legfontosabb, valamint a kapcsolatok általi támogató közeg mellett a pozitív megerősítés, illetve a visszacsatolás. McClelland – Siegler (2001) nem tárgyalja az alapvető szükségleteket, mivel

azok örökletes, adott igények. Ellenben a bemutatott motivációk tanult szükségletek, ezáltal képzéssel, tréningekkel fejleszthetők és alakíthatók.

A férfiak számára létrehozott jutalmazáson és büntetésen alapuló hipermaszkulin rendszer nem mutathat nagy eredményességet a nők esetében. A motivációk egymáshoz való viszonyának ismeretében viszont a folyamatokat úgy lehet alakítani, hogy azok hatásai a szervezeti célokat is szolgálják.

Érdeklődés profil

A profil állítás részeként holisztikusan vizsgáljuk az egyént, Érdeklődés Térképpel informálódunk az erősségekről és gyengeségekről (GYARMATHY – HERSKOVITS, 1999). A fogvatartott támogatása a fejlesztési tervvel valósul meg, amelynek fontos részét képezi az érdeklődési területek behatárolása. Az érdeklődés olyan irányultság, amely a motiváció konkrét formája és az egyén értékrendszerét meghatározva az élet során változva életszervező tényezővé válik (BARKÓ, 2006). Iránya és témája van, szemben a motivációval, ami egyfajta törekvést fejez ki.

Az eredmények összesítése után az eloszlás az érdeklődés irányát mutatja. Az erősségek azok a területek, ahol kiemelkedő teljesítményre van lehetőség, míg a gyenge pontok a fejlesztendő területeket jelölik ki annak érdekében, hogy ne legyen ennek akadálya.

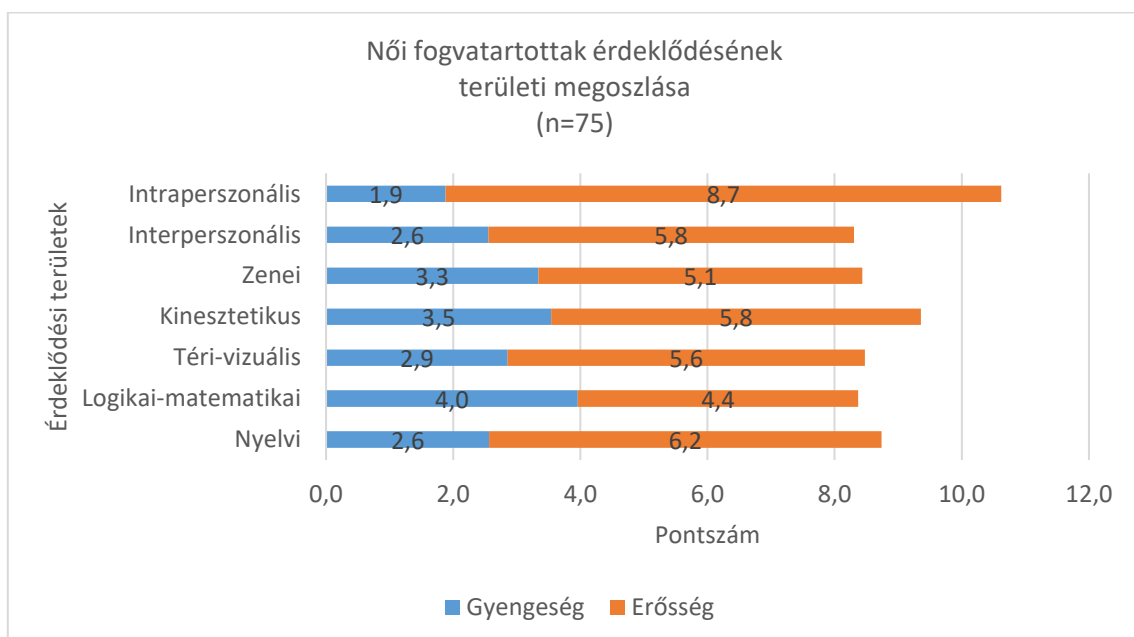
Lehetnek olyan területek, ahol mind felfelé, mind lefelé egyformán vagy közel egyformán van pont. Ha több érdeklődésterületen kiemelkedő az egyén, akkor ezek találkozási pontjában olyan tevékenységek vannak, amelyben sikeres lehet. A fejlesztőmunka során a tanulás irányításában nagy jelentőséggel bírnak ezen ismeretek – kiemelten a szabadságvesztés-büntetés alatt.

A vizsgált célcsoport esetén (n=75) elkészítettük egyénenként is az eredmények kimutatását, visszajelzést adva a résztvevők számára. Jelen esetben azonban a csoport átlagának pillanatfelvételét ismertetjük (lásd: 38. ábra) a hét dimenzió: *intrapersonális*, *interperszonális*, *zenei*, *kinesztetikus*, *téri-vizuális*, *logikai-matematikai*, *nyelvi* érdeklődés mentén (GARDNER, 1983).

38. ábra

A vizsgálatban résztvevők érdeklődés profiljának területek szerinti eredményei

Forrás: saját szerkesztés

Az eredmények alapján elmondható, hogy a vizsgált minta erőssége az *intrapersonális* kompetenciában rejlik (8,7 pont). A célcsoportra jellemző tulajdonságok itt is megnyilvánulnak, a fogvatartott nők inkább magukba fordulók, sok esetben visszavonják érzelmeiket a külvilágtól. Ez egyrészt a sikeres alkalmazkodásukat mutatja a bv. környezetben, amely egyfajta önvédelmi technika része; másrészt a nemi szerepből adódó sajátosság is lehet. A közeg hatása jelen esetben pozitív, ami önkontrollt tanít, fejleszt. Lényeges kiemelni, hogy a női fogvatartottak motivációja miatt nagyobb hatékonysági mutatókkal működhetnek az önfejlesztő, csoportos képzések, mivel ezek az érdeklődési területük fókuszába esnek.

A második legtöbb pontot elért terület a *nyelvi* (6,2 ponttal). A szakirodalmi előfeltevésekkel szemben a célcsoport magas pontszámot ért el ebben a dimenzióban, viszonylag kevés mozgósításra váró, fejlesztendő résszel. A társakkal való szóbeli kommunikáció mellett a televíziós műsorok, a könyvtár, valamint az újságok ingergazdag környezetet biztosítanak a fogvatartottak számára, ezáltal rendszeres gyakorlatba vonva ezeket a területet.

Az interperszonális, valamint a kinesztetikus dimenzió (5,8 pont) mellett nem sokkal maradt el a téri-vizuális (5,6 pont). A *kinesztetikus* dimenzió kissé torzíthat, hiszen a bv. intézetben kevés lehetőség van a mozgásra, a zárt világban a mindennapok meghatározott tevékenységek mentén szerveződnek. Így az elítéltek részéről felértékelődik és természetes vágyként jelentkezhet az izoláció hatására a mozgás igénye.

A magány mellett a *társas kapcsolatok* fontossága is megmutatkozik, amely gyakran a kapcsolattartásban teljesedik ki telefonbeszélgetések, beszélők kapcsán. Igény van a fogvatartott társakkal való kommunikációra, csoportmunkára, közös tevékenységre, amelyre a foglalkoztatás különböző formái megfelelő keretet nyújtanak.

Az intim szféra elvesztése, illetve az összezártság negatív hatásai fokozottak, azonban a zárkatársak napi jelenlétének pozitívumát sem lehet vitatni. Hazánkban a szuicid tevékenységek száma a nemzetközi adatokhoz viszonyítva jelentősen alacsonyabb, amely valószínűsíthetőleg a társas elhelyezés nőkre gyakorolt jó hatásának köszönhető.

A *logikai-matematikai* dimenzió sajátossága, hogy közel azonos a két oldal pontszáma (4 - 4,4 pont). A kognitív profil eredményeit látva nem meglepő ezen a képességterületen, hogy ellentmondásos az érdeklődés. Az alapvetően gyenge teljesítmény – amelyet fent kifejtettünk – mögött részképesség probléma vagy rossz élmények, tapasztalatok húzódnak meg, amelyek elbizonytalanították az érdeklődést.

A sajátos, zárt közeg számos hátráltató tényező mellett lehetőséget is rejt magában, a veszélyek mellett (lásd: 39. ábra). A kiegyensúlyozás szinte lehetetlen, de az újító törekvéseknek köszönhetően az intézet káros hatása csökkenthető. Tudatos, az egyénhez igazított tervezéssel elérhető, jelenleg kihasználatlan lehetőségek által.

39. ábra

A büntetés-végrehajtási intézet veszélyei és lehetőségei az egyén fejlesztése kapcsán

Forrás: saját szerkesztés

VESZÉLYEK	LEHETŐSÉGEK
tétlenség	foglalkoztatás
prizonizáció	reszocializáció
külső motiváció	belső motiváció
jutalmazó-büntető nevelés	progresszív rezsim
militarista rendszer	szabadidős tevékenységek
elszigetelés	kapcsolattartás

Az érdeklődés gyakran változik, így időközönként érdemes újra felvenni, hogy újrastrukturáljuk a fejlesztési irányokat. Az elvárásokkal teli közeg feszültséget, míg a túlzott irányítás önállóságot okoz. Az idő és energiahiány megterheli az egyént, aki a minősítéseknek köszönhetően elveszti önbizalmát.

A valós érdeklődési területek megismeréséhez tehát elengedhetetlen a bizalmas, támogató közeg. Fejlesztési lehetséges az egyén aktivitásának növelésével elfogadás által, a hibázás lehetőségének biztosításával, azaz kockázatvállalással, illetve a választás és a döntés lehetőségével.

Az Érdeklődés Térkép vizsgálati eljárás egyben a *tanulási stílus* pszichológiai jellemzőit is meghatározza, hogy az egyén mely területen tevékenykedik szívesen. A feltételrendszer lehetővé teszi komplex, új ismeretek elsajátítását, eredményes koncentrációt és információfeldolgozást. Feltételei a fejlődés során változhatnak, továbbá egyéntől és feladattól függően nagyon eltérőek lehetnek. A térképen kiemelkedő magas pontszám jelzi a tanulási stílusnak megfelelő területet – amely változhat a fejlődés során. A fejlesztési mátrix módszertani ötletei mellett alább található a tanulási stílusnak megfelelő tevékenységek összefoglalója.

1. Nyelvi: verbalításra épülő tanulás, magyarázatok, szövegek olvasása, jegyzetelés, történetbe foglalás
2. Logikai-matematikai: az anyag értelmezése, összefüggések megtalálása, rendszerezés, csoportosítás
3. Térí-vizuális: képek és filmek megtekintése, térképek használata és készítése, ábrák és grafikonok használata, vizualizáció
4. Kinesztetikus: eljátszani, lemozogni, ritmizálni, kézbe venni a tanulnivalót, sétálva tanulás, a tanulnivaló mozdulatokhoz kötése
5. Zenei: auditív csatornára épülő tanulás, dalba foglalva vagy hangosan elmondva, felolvasva ismételt meghallgatva a tananyagot
6. Interperszonális: tanulókörben tanulni, megtanítani másoknak a tananyagot, megvitatni, közösen tanulni barátokkal/tanárral/mentorral
7. Intrapersonális: nyugalmas helyen önálló tanulás, feldolgozás, kutatás, saját érdeklődési körökhöz kapcsolás, az anyag átalakítása saját szempontok szerint.

A törekvés iránya és ereje összefügg azzal, amely kompetencia területen, milyen szintre képes eljutni az egyén a fejlődése során. A képességek fejlődéséhez *érdeklődés*, kitartó *tevékenység* és a terület megismerésére irányuló *belső hajtóerő* vezet (GYARMATHY, 2010). Ezekből eredően a motiváció meghatározza a képességek fejlődésének ütemét, valamint hosszabb távon a reintegráció sikerességét.

A bv. intézetben oktatásban résztvevők nemcsak a foglalkoztatási kilátásaikat növelik, de tesznek valamit a börtönbüntetés elleni küzdelemben. Ezen nők képzése kiemelten fontos, hiszen az anya-szerep által mintát adnak gyermekeiknek. Nem elhanyagolható tényező, hogy milyen példát mutatnak. Lényeges, hogy a fegyintézetben töltött időt mennyire konstruktív módon használják fel, és milyen többlettel kerül ki onnan a bűnelkövető. A tanulmányaikkal bizonyíthatják a leendő munkáltatók számára, hogy a büntetés idejét konstruktív módon használták fel, javították a képességszintjüket, szakmát szereztek, valamint, hogy megváltoztak. Ezáltal ellensúlyozzák a börtönytörvénytartáshoz és a bűnügyi történethez társított negatívumokat és megbélyegzéseket.

Lényeges elem, hogy az egyén saját jövőképeinek pozitív irányú elmozdulása miatt döntsön az önképzés, a továbbképzés vagy a szakmaszerzés mellett – ne pusztán állandó havi fenntartási költségeinek fedezése vezérelje. A belső motiváció felébresztéséhez, a saját foglalkoztatási érdek felismeréséhez, valamint a kitartó elköteleződés kialakulásához elegendő

idő, megértő szakember és megfelelő módszerek szükségesek. A bv. identitása, a reintegrációs felkészítés és a nevelési irányok újragondolása ezek mentén javasolt.

5.3.5. Munkaerőpiaci és életúttervezési jellemzők

A munka sokszoros jelentésréteggel bíró fogalom. Amellett, hogy a megélhetés alapfeltétele, egyfajta értéket képvisel, amely nagy hatással van önbecsülésünkre, illetve identitásunkra. A felnőtt társadalomban elfoglalt helyünket és szerepünket jelölve nélkülözhetetlen az elítéltek reintegrálásához.

Sokan a fogvatartottak közül nemhogy jó, de esetenként semmilyen tapasztalattal nem rendelkeznek a munka világát illetően. Paradox módon a büntetés-végrehajtás az, amely mégis lehetőséget adhat a hátrányos helyzetűek felzárkóztatására.

A szabadulást követően a munkaerőpiacon való elhelyezkedést nem feltétlenül a szakképzettség, vagy a végzettség segíti elő. Az ideális munkavállalót egyfajta készséglistával (Soft Skill Set) határozzák meg a munkáltatók. Általában mondhatjuk, hogy az egyén életpályamintázatának meghatározói a család *szocio-ökonómiai háttere, képességei és készségei, iskolai teljesítménye, személyiségjellemzői, pályaérettsége*, valamint a *szakmai lehetőségei* (SUPER, 1984). A kérdéskör megközelítéséhez pszichológiai, közgazdasági, jogi és munkatudományi ismeretek szükségesek (SZILÁGYI, 2004).

A hagyományos tudásfelfogás nem járul hozzá a versenyképes munkaerő felkészítéséhez. Megállapítható, hogy a küldő és fogadó piac elvárása nem kongruens, hiszen amíg az iskola a horizontális, *soft skills*, addig a munkaerőpiac a vertikális kompetenciához köthető *hard skills* központú.

A gazdasági fejlődés kulcsa az alkotó ember, akit magas szintű szövegértési kompetencia, logikus és kritikai gondolkodás¹⁴⁵, innovatív szemléletmód, kreativitás, valamint jó alkalmazkodókészség jellemez (DI BLASIO, 2017). Szorosan összefügg azzal is, hogy az egyén új helyzetekben jól eligazodik, a meglévő ismereteit a megfelelő kontextusban környezetspecifikusan képes alkalmazni, továbbá általában a helyzetnek megfelelően tud viselkedni (HALPERN, 1998).

A gazdasági elemzésekhez a tudás négy kategóriáját használják általában a felhalmozott, *tárgyasult tudást* a „mit”, az ok-okozati összefüggéseken alapuló *tudományos ismereteket* a „miért”, a tapasztalati alapon megtanult *összefüggések*, sémák felismerését, megértését a „hogyan”, valamint az együttműködés és kommunikáció *speciális társadalmi-személyi képességet* a „kit”. Az információ az első kettőben kimerül, amelyek a *kodifikált*, explicit elemeket adva a közgazdasági termelési modellekbe jól illeszthetők. Elsajátításuk tanulható könyvekből, előadásokból vagy adatbázisokból. A többi elem a gyakorlatban, tapasztalat által elsajátítható *tacit* tudásnak tekinthető, mérése nehezebb, értéke viszont nagyobb (LUNDVALL – JOHNSON, 1994).

¹⁴⁵ Michael Scriven és Richard Paul már 1987-ben bevezette a fogalmat. A 21. századnak egy jellegzetes és lényeges szellemi működése a kritikai gondolkodás, intellektuálisan fegyelmezett folyamat, aktív, értelmies fogalomalkotás. A tapasztalat, megfigyelés, gondolkodás vagy kommunikáció során gyűjtött információk elemzése, szintetizálása által ismereteket, tudást lehet létrehozni. A folyamat egyetemes szellemi értékeken alapul: tisztaság, pontosság, következetesség, relevancia, szilárd bizonyíték, mélység, szélesség és méltányosság. A kritikai gondolkodást nem lehet tanítani, de lehet tanulni. A kritikai gondolkodás jellegzetesen a tapasztalat, gyakorlat és gondolkodás által fejlődik. Ezért a projektek és a probléma-alapú tanulás kiváló lehetőség a fejlesztésére. Azért nem lehet tanítani, mert ahhoz, hogy egy gondolkodásszintet léphessünk, végig kell járnunk egy kognitív fejlődési utat (GYARMATHY, 2016b).

A kompetencia összetett, több elemből álló fogalmi rendszer (HORVÁTHNÉ et al., 2011). A munkaerőpiacon való sikeres boldogulás kapcsán egyes kompetenciák nélkülözhetetlen szerepet játszanak, amelyre McClelland és Boyatzis is rávilágít (KOVÁCS, 2012). Olyan tájékozódási folyamatok előzik meg, amelyek egyrészt az individuális, másrészt a gazdasági-munkaerőpiaci-képzési lehetőségekre vonatkoznak (SUHAJDA, 2017).

A pályaválasztás a személyes identitás érzése és a munkaorientáció függvénye, ezért az ezen területeket erősítő tanácsadói, valamint pedagógiai attitűd hatékony változást eredményezhet a foglalkoztatási fejlődésben (HELBING, 1994). A döntési bizonytalanság, az inaktivitás, illetve a belső késztetés hiánya blokkolja a cselekvést, amely adódhat egyrészt az önismeret, másrészt a munkaerőpiac kapcsán fennálló informálatlanság miatt.

A hatékony munkahelyi teljesítmény modell jól mutatja, hogy a munkavállaló részéről az egyéni-, valamint a vállalat által *elvárt kompetenciák* megléte, a munkáltató részéről a *megfelelő környezet* biztosítja a sikert. Ha az egyén az alapszükségletet képző kompetenciáknak sincs birtokában, elhelyezkedése és beválása hosszú távon a munka világában kivitelezhetetlen (ELBERT et al., 2000).

A szerteágazó elvárásoknak való megfelelés természetesen lehetetlen, így két megközelítés létezik. Egyrészt az egyes területekre helyezett fókusz, pályorientáció, azaz az *adott szakterülethez tartozó tudás elsajátítása*. Másrészt a generikus: kommunikáció, együttműködés, problémamegoldó kompetenciák (VASS, 2006) fejlesztése, amely *Lifelong Learning* által valósul meg.

Az egyénben lévő képesség és hajlandóság a hiányzó kompetenciák megszerzésére, a meglévők folyamatos fejlesztésére prioritást élvez, személyes és társadalmi folyamatok révén tanulható. A kulcskompetenciák a mindennapi életben való beválás, hatékony munkavégzés alapját képezik, így az EU által is meghatározott: nyelvi, informatikai, vállalkozói, állampolgári és általános műveltség (BARTA, 2009) kiemelten fontos.

A szakirodalom szerteágazó értelmezését nyújtja a fogalomnak, de a közös pont a használható tudás megszerzésében rejlik (LENGYEL – RECHNITZER, 2004), amely a gazdaság fő forrása. A munkaerőpiac folyamatosan változó, igényeinek megfogalmazása területenként, időszakonként, ágazatonként, szintenként eltérő. A munkavállalókkal szembeni elvárások nehezen megfogalmazhatók, főként hosszútávra tekintve. Tény azonban, hogy az alulképzett munkaerő a XXI. században gazdasági problémaként jelentkezik a jellemzően tudásgazdaságnak tekinthető szektorban.

A társadalom részéről a gazdasági növekedés egyik legfontosabb eleme a *humántőke felhalmozás*, a népesség képzettségi szintjének emelkedése. A munkaerőpiac másik fontos tényezője a *kinálati viszony*, amelyet hazánkban 2020-as év első hónapjaiig a szűkösség jellemezett.¹⁴⁶

2007 óta a foglalkoztatás bővülés dinamikája csökkent (2019-ben már csak 1,4%-os volt), és megváltozott a munkaerő-utánpótlási gondok következtében (KSH, 2019). A munkaadó nem tud optimális készségekkel, kompetenciával rendelkező munkaerőt alkalmazni, így a kereslet fedezésére a kényszerhelyettesítések nyújtanak megoldást, amelyek alacsonyabb termelékenységűekkel járnak. Markáns hiány az ipari, az adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenységek ágazatában mutatkozik (BAKÓ – HERMANN – VARGA, 2018).

Általánosan jellemző, hogy a nők foglalkoztatottsága társadalmi szinten alacsonyabb, mint a férfiaké, így már a '70-es évektől törekedtek a nemzetközi gyakorlatban a specifikus

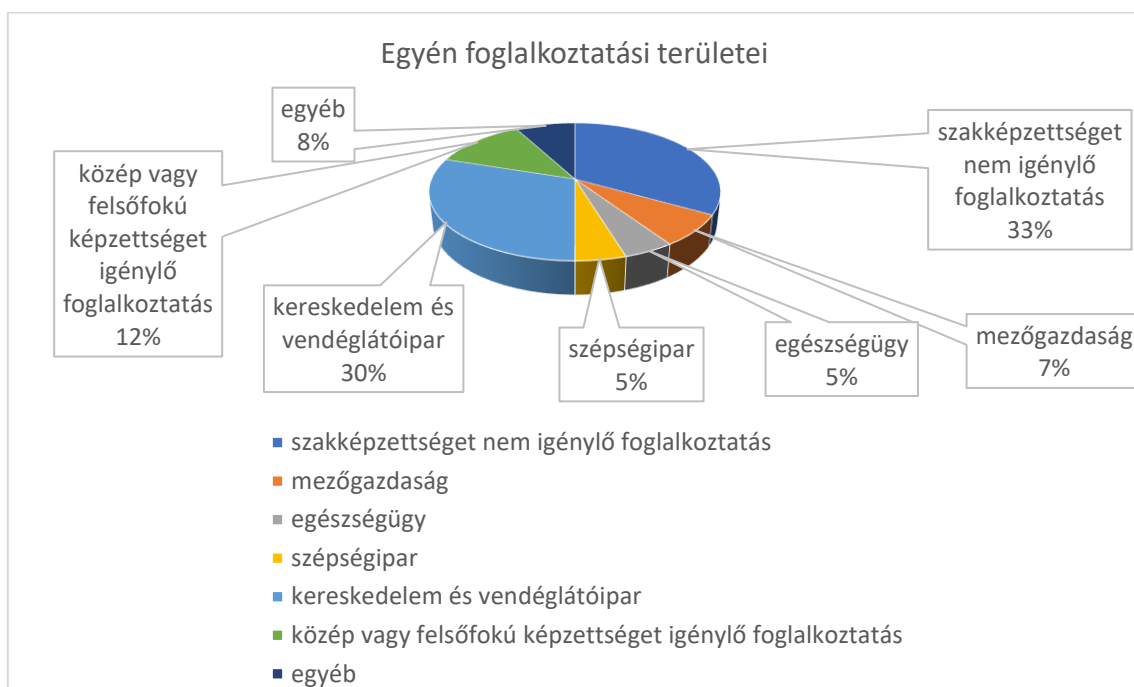
¹⁴⁶ Ahogy a COVID-19 járvány is rámutatott, elsőként a kevésbé képzett, alacsonyabb végzettségű és termelékenységű alkalmazottaktól váltak meg, Magyarországon 120 000-130 000 ember veszítette el az állását.

foglalkoztatásra. A vizsgált adatokból is kiderül, hogy a női fogvatartottak iskolai színvonalának emelkedése nem arányos a szakképzettségével, sokuk nem rendelkezik munkaerőpiaci tapasztalattal, így a jövőtervezés tekintetében inkább a perspektívatlanság jellemző.

A munkaválasztás folyamatát társadalmilag meghatározott összetevők alkotják, így a nemek között eltérés mutatkozik. A munkanélküliség során nemcsak az egzisztenciális bizonytalanság, de az egészségügyi állapot, az önértékelés, az időstruktúra romlik – családon belüli bomlási folyamatokat eredményezve.

40. ábra
A minta megoszlása foglalkoztatási terület szerint

Forrás: saját szerkesztés

A válaszadók közül (n=134) 19 fő nem dolgozott még életében, azonban 115 főnek van *munkatapasztalata*, ami bv. intézetben belüli munkáltatás szempontjából kedvező. A nők átlagosan 8,73 évet dolgoztak, ami ha figyelembe vesszük, hogy a megkérdezettek több mint fele 40 évesnél idősebb kevésbé pozitív képet mutat.

A kitöltők több mint 40%-a legfeljebb 8. osztályt végzett, amely egyértelműsítette, hogy a nők jellemzően *szakképzettséget nem igénylő foglalkoztatásban* vettek részt (33%). Emellett *kereskedelem és vendéglátóiparban* (30%) dolgoztak (lásd: 40. ábra). A millenniumi időszakhoz képest, amikor a nők jellemzően a mezőgazdaságban munkálkodtak, markáns visszaesés tapasztalható a mintán.

A fogvatartottak majdnem fele segéd/betanított munkásként, harmada szakmunkásként tevékenykedett (lásd: 29. számú melléklet). Munkaerőpiaci helyzetük alacsony státuszú, elhelyezkedésük korlátozott.

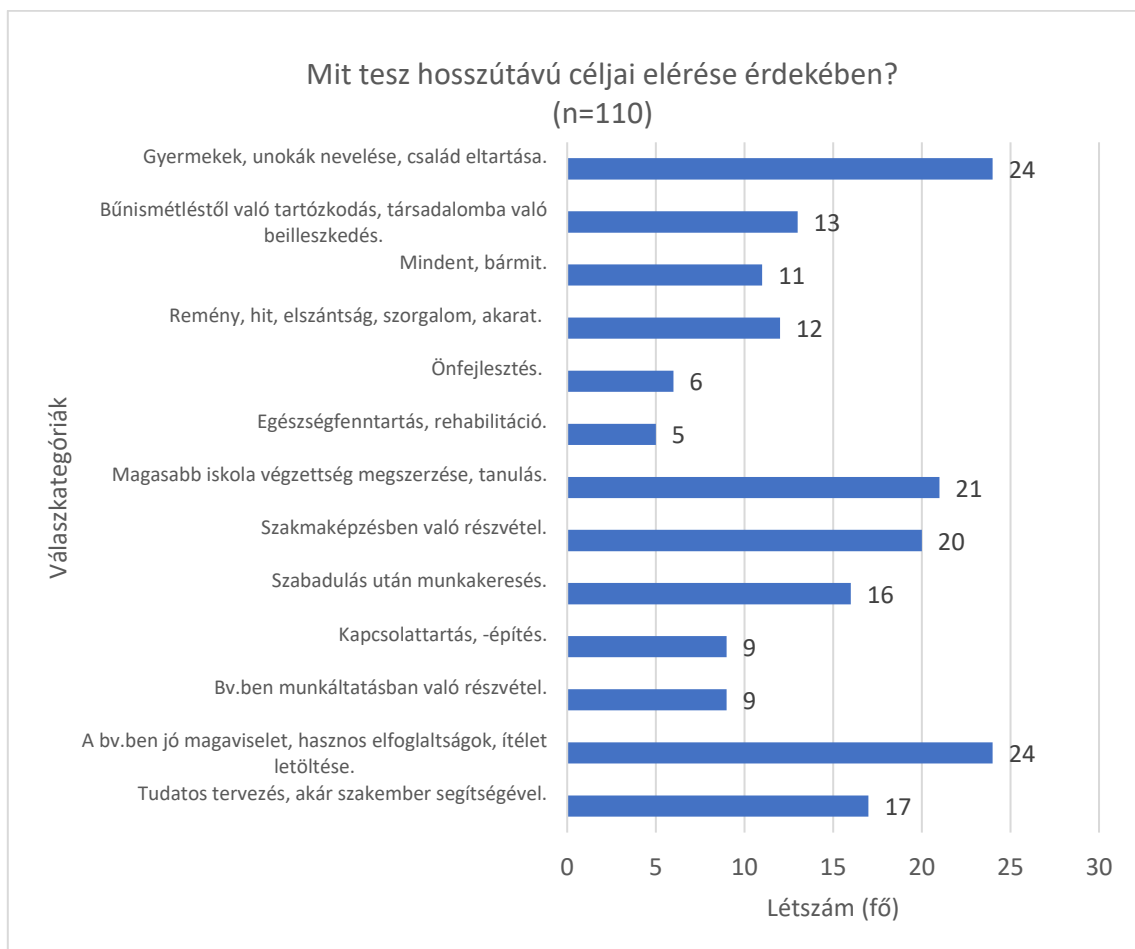
A reintegrációs felkészítés szempontjából bizakodásra ad okot, hogy a munkatapasztalatból 7,2 év bejelentett jogviszony volt (7 fő esetén nincs adat), a munka jellegét tekintve pedig 47% *rendszeres* foglalkoztatásban vett részt. Mivel a sikeres visszailleszkedés alappillére a munkavállalás, a 38% *alkalmi munkát* végzett, és 15% *közfoglalkoztatásban* dolgozó kedvezőtlenebb pozícióból indul (lásd: 31. számú melléklet).

Kapcsolattartás szempontjából elmondható, hogy 5 fő kivételével mindenkinek van kapcsolattartója. Az ítélet kitöltése alatt ez a részvételi motiváció szempontjából kedvező hatása mellett az önbecsülést, illetve az alkalmazkodókészséget erősítve a belső egyensúly megtartásában segít a nők számára (ZAMBLE – PORPORINO, 1990). A támogató közeg a szabadulás után válik fontos védőhálónvá a dezisztencia kapcsán (WRIGHT et al., 2013; SCOTT et al., 2016; STONE – LIDDELL – MARTINOVIC, 2017; TÓTH, 2011).

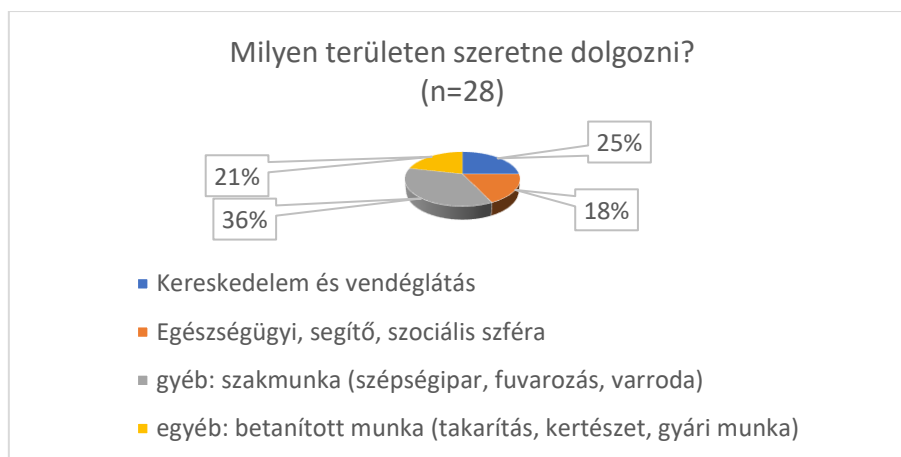
Jelenlegi ítéletükből a válaszadók (n=130) közül felülreprezentált a 0-5 éven belül szabadulók aránya (73%), így reintegrációs céljaik megfogalmazása időszerű (lásd: 35. számú melléklet). Ennek megfelelően, szabadulást követően 12 fő kivételével a válaszadóknak vannak céljai a munka világában: 89% *dolgozna*, – míg életkori és egészségügyi sajátosságait figyelembevéve – 11% öregségi vagy rokkantsági *nyugdíjra* adná be igényét (lásd: 36. számú melléklet).

41. ábra
A kutatásban részt vettek cselekvési terve

Forrás: saját szerkesztés

42. ábra
A kutatásban részt vettek munkaerőpiaci céljai
Forrás: saját szerkesztés

Hosszútávú céljaik (lásd: 41. ábra) elérése érdekében központi helyen szerepel a *család* és a *bv. intézetben való jó magaviselet* és *hasznos elfoglaltság* (22%). Emellett központi helyen van az *oktatásban, szakmaképzésben való részvétel* (19%), a *tudatos élettervezés* és a *szabadulás utáni munkakeresés* (15%). Kevesebben írták, de megjelent a *bűnisméltléstől való tartózkodás* (12%); a *kapcsolati tőke*, illetve a *bv. belüli munkáltatásban való részvétel* (8%).

Kiemelnénk az *elszántság* fokát, amely egyeseknél a *remény*, *hit*, *elszántság*, *szorgalom*, *akarat*, illetve a cél elérése érdekében *mindent*, vagy *bármit* megtenni (10%) szavak használatában nyilvánult meg. Néhányan további ön-, és egészségfejlesztésre is igényt tartanak (5%).

Hiányként és fejlesztendő kérdésként említenénk, hogy keveseknek (n=34) van konkrét célja a munka világában. Közülük 47% a *szakmájában helyezkedne el*, 41% *saját vállalkozást* indítana, s 12% vállalna *külföldön* munkát (lásd: 39. számú melléklet). A tevékenységi kört pontosan 28 fő jelölt meg (lásd: 42. ábra), legnagyobb arányban 36% *szakmunkásként* (pl.: szépségiparban, fuvarozásban, varrodában), 25% *kereskedelemben és vendéglátásban*, 21% *betanított munkásként* (pl.: takarításban, kertészetben, gyári munkában), 18% pedig *egészségügyben, szociális szférában* dolgozna.

Elmondásuk szerint¹⁴⁷ (n=134) a munkaerőpiaci elhelyezkedést leginkább nehezítő tényezőként (lásd: 37. számú melléklet) a *büntetett előéletet* 105-en, emellett 70-en pedig az *egészségügyi problémát*, illetve a *megváltozott munkaképességet* jelölték meg. 39-en a *képzettség*, 32-en a *munkatapasztalat hiányában* látják – jogosan – a problémát.

Képzett munkaerőre van kereslet (MÁRTONFI, 2013), aki kreatív, jó problémamegoldó és ismeretátadó, emellett ösztönzött, illetve a változásokra fogékony (DRUCKER, 2000). Amire pedig jelenleg, valamint a közeljövőben szükség mutatkozik az eltérő tevékenységekben jól teljesítő, és ezek gyors elsajátítására képes *generalistákra*, akikben magas a változásra, alkalmazkodásra való képesség (KOVÁCS, 2012). A szabadságveszté alatt ezen területek fejlesztése javasolt. A betanításos típusú, gyakorlatorientált képzések, amelyek rövid időintervallumúak a 35-50 éves – a célcsoport többségét alkotó – korosztálynak kiutat mutathatnak (KENDERFI, 2011).

¹⁴⁷ A válaszadók a kérdésre több válasz közül választhattak.

Az újbóli munkavállaláshoz jellemzően (lásd: 38. számú melléklet) a *támogató személyt*, valamint a *képzés/átképzést* (46-47%), valamint a meglévő szakmában való *gyakorlatszerzést* (40%) tarták fontosnak, de a *készség-és képességfejlesztést* (18%) jóval kevesebben vélik szükségesnek.

A kulcskompetenciák megléte azonban minden munkakör ellátása során nélkülözhetetlen. Az európai uniós foglalkoztatáspolitikai elvek is olyan készségek, kompetenciák kialakítását ösztönzik, amelyek nagyfokú alkalmazkodó képességet, flexibilitást biztosítanak az egyén számára (SULTANA, 2012). A rugalmasság képessége nemcsak a munkaerőpiacon, de az élet többi területén is kifizetődő, hiszen az egyén adaptációs minőségét növeli a regenerálódási képessége (BORBÉLY–PECZE, 2016).

A felsorolt hátráltató tényezők esetén a bv. a képzettség és a munkatapasztalat kapcsán tud változást generálni a reintegrációs tevékenység hatékonyságát növelve, hogy a rendszer ne bizonyuljon kontraproduktív. Bár a fogvatartottaknak diszkrimináció mentesen joga van a testi-lelki egészség elérhető legmagasabb szintjének eléréséhez, az egészség terén legfeljebb a drasztikus állapotromlás megakadályozása ellen léphet fel a szervezet a megfelelő ellátások és környezet biztosításával. Azonban a függőség, a traumatizáció, a kapcsolatok és a szerepek által a maskulin rendszerben a pszichoszociális és egészségügyi állapot negatív irányú elmozdulása prognosztizálható (STONE – LIDDELL – MARTINOVIC, 2017; GOBEIL – BLANCHETTE – STEWART, 2016; CELINSKA – SUNG, 2014; SCOTT et al., 2016).

43. ábra
A válaszadók segítő szakemberigénye

Forrás: saját szerkesztés

A felajánlott 18 területből, amelyen szakember segítségének igénybevételi szándékát mértük fel (n=134), átlagosan 5 területen jelezték igényüket (lásd: 43. ábra). A legkevesebb igény gondnoksági, gyámsági kérdésekben (16 fő), amelyeknek feltételezhetően jól megoldott az ügyintézése. A legtöbb válasz a *képzéseken való részvétel* (67 fő), az *elveszett iratok pótlása* (56 fő), valamint az *együttműködő civil és karitatív szervezetek* kapcsán (53 fő) érkezett.

Érdekességként kiemelnénk, hogy olyan terület nem volt, amelyen saját bevallásuk szerint ne lenne szükségük segítségre, de kiegészítés sem érkezett. Így a teljességre törekvő lista a reintegrációs tiszttal számára hasznos alapot szolgáltatna az igényfelmérés során. A reintegrációs team feladatköreinek jelentős részét érintik a felsorolt területek. Ellátásuk idő- és szakemberhiány miatt azonban kevésbé megoldott. Látszik, hogy a pedagógiai koordinátor személy hiánya itt is megmutatkozik. Emellett a külső szervezetek nagyobb térnyerésére is szükség lenne, akik néhány kérdésben mentesíthetnék a leterhelt segítő személyi állományi tagokat. A tevékenységlista újragondolása, az igényeknek megfelelően bővítése, továbbá minden esetben az egyéni szükségletekhez igazított végrehajtása javasolt.

5.3.6. Mentalitásjellemzők

A kutatás részeként a kikérdezés narratív élettörténeti interjúkkal történt (n=20), amelyek a legalkalmasabbak az egyéni vélemények, perspektívák vizsgálatára (KÜSTERS, 2009). Az interjúztatás vezérfonalát a *családi háttér* (szocializáció, szülők, testvérek, családmodell), a *gyermekkor és neveltetés*, az *óvodai és iskolai tapasztalat*, a *pillanatnyi élethelyzet*: munka és család, jelen- valamint a *jövőkép* témakörök adták.

Azért esett az interjúk során inkább hosszúidős elítéltekre a választás, mert az elzárás okozta lélektani és viselkedésbeli változások esetükben jól érzékelhetők. Tapasztalataik által a börtön belső világa az informális szokások, illetve kultúra által válik megismerhetővé a kívülálló számára.

Munkánk során azokat az elméleteket hívjuk segítségül, amelyek elismerik, hogy a kulturális szint határozza meg a társadalmi szereplők gazdasági és társadalmi feltételeit és körülményeit (REVEL 1986; DURKHEIM 1996; BURKE 1997). E megközelítés azokra a gondolatartalmakra összpontosít, amelyek révén egy társadalmi csoport magáénak érezhet egy adott reprezentációs rendszert vagy értékrendet. A felnőttoktatásnak, valamint a kompetencia fejlesztésnek kiemelt jelentőséget tulajdonít a reintegráció sikeressége szempontjából (DI BLASIO – ÁCS-BÍRÓ, 2019). Egyszerre vizsgál társadalmi és biográfikus elemeket (CZOCH 2006).

Az eredmények az iskola funkcióját és szerepét mutatják be főleg hosszúidős női fogvatartottak mentalitásának változásában. Eredményeink narratív elemek vizsgálata alapján arra engednek következtetni, hogy a női fogvatartottak mentalitását a képzési hatásrendszer pozitívan befolyásolja. Mentalitás vizsgálatunk célja pszichopedagógiai szempontból az, hogy a stigmatizált ember gondolkodását meghatározó börtönbeli eseményeket azonosítsuk, amelyek a prizonizáció ellen is hatnak, felkészítve az egyént a szabadulás utáni társadalmi reintegrációra.

A kényszeres gondolkodás, a bizonytalanság, a regresszív viselkedés és érzelmi zavarok kialakulásához Sluga (1977) ausztriai vizsgálata szerint, elegendő négy-hat év a bv. intézetben. Cohen és Taylor (1972) angliai vizsgálatai az adaptációs stratégiák és az elkövetett bűncselekmény jellege, a kriminális múlt között vélték összefüggést felfedezni. Az elítéltek a kinti élethez hasonló stratégiákat választanak általában a büntetés-végrehajtási intézetben való tartózkodás során.

Bűncselekménytípusok szerint mintázatai azonban eltérnek. A *professzionális bűnözők* (pl.: tolvajok) igyekeznek az asszimilálódást elkerülni, de a passzív, konform magatartás hosszú távon nem fenntartható. A másik csoport a kriminális karrierrel nem rendelkező indulatilag motivált *egyszeri bűnelkövetők* (pl.: emberellenes cselekmény), akik passzív és visszahúzódó magatartást folytatnak. Ellenben a *nyílt szembenállást kifejező bűncselekmények* (pl.: fegyveres rablás) *elkövetői* a börtönben is konfrontálódni fognak. A *manipulatív elkövető* (pl.: gazdasági, szervezetbűnözésben jártas) a felügyelet irányába is így jár el, élve a törvényes keretek adta panasz és fellebbezés lehetőségével.

Összefüggést mutattak ki a jó magaviselet és az ítélet időtartama között, a hosszuidősek adaptációja jobban megvalósul, kevesebb fegyelmi vétséget ejtenek (ZINK, 1958). A konfrontáció sok pszichés energiát kíván, így hosszútávon nem fenntartható stratégia (HUSZÁR, 1995).

A szegedi fegyházban folytatott vizsgálat (HUSZÁR, 1995) mentén, jelen kutatásban is látjuk az én-prezentációk által, hogy mely területek a problematikusak. Ezek jelölik ki a csomópontokat a börtönéletre vonatkozóan, s hozzájuk különböző adaptációs minták rögzültek.

1. Agresszió

- autonómia: cselekvés szabadságának igénye
- szexuális integritás: homofóbia

2. Szociabilitás, szociális intelligencia

- szociális-gazdasági státusz: rezsím vagy fogvatartotti közösség által felkínált társadalmi hely

3. Politikai-ideológiai nézet

- helyzet-racionalizálás: bűncselekmény elkövetésének, ítélet jogosságának elfogadása

4. Konformitás

- mentális integritás: én-erős/gyenge létperspektíva
- autoritás: fogvatartókkal való viszony

A nők történetének elbeszélése és újraértelmezése mára interdiszciplináris szakterületté fejlődött, ugyanakkor nagymértékű szakosodást, s ezzel fragmentálódást eredményezett (HORVÁTH, 2017). Ezen az úton haladva gondoljuk úgy, hogy érdemes vizsgálni a női elítéltek mentalitásváltozását. Hosszútávon kapaszkodót jelenthet az elítélt számára akkor is, amikor felkészül a szabadulásra vagy a prizonizáció negatív hatásai ellen küzd.

A társadalmi nemi sztereotípiák szerint a nők az alacsonyabb presztízsű háttértevékenységekre, tradicionális nemi szerepekre, reprodukcióra hivatottak. Azonban a bűncselekményeket elkövető nők esetében mintha ezek a sztereotípiák nem volnának érvényesek. *Élettörténeteikből szinte a kezdetektől fogva a hagyományosnak tartott életviteltől jelentősen eltérő ív rajzolódik ki.*

A reintegrációt hangsúlyozó paradigma nem nélkülözheti a börtön egyéni mentalitásra gyakorolt hatásainak vizsgálatát, mert a társadalmi szerepekre történő sikeresebb felkészülés egyik pillére a világlátás és magatartás pozitív formálása. Ebben a folyamatban az ún. börtönpedagógiának jelentős szerep jut, kiegészül a speciális oktatáson túl pszichopedagógiai elemekkel, új utakat szabva a pszichopedagógia számára is.

A társadalomtudományos megismerés szempontjából hangsúlyos lehetőség az életvilágok feltárása, amelynek megértése csak kommunikációval lehetséges (HABERMAS, 1994; NÉMETH, 2018). Az életvilág a dialógusok által, az élettörténetek elemzésével válik összefüggésszerré, amelynek cselekvések során a szerepek és a normák adják az alapokat (DI BLASIO – ÁCS-BÍRÓ, 2019). *A hosszuidős női fogvatartottak élettörténeteiben az elzárás előtti cselekmények, események és élmények igen élénken élnek az emlékeikben. Majd a*

börtönben néhány évig az új, sokkoló, valamint traumatikus élmények áthangolják az emlékeket. Az üresség érzése, illetve a befelé fordulás lesz jellemző.

Később jó esetben megindul egy újfajta építkezés. Az életvilág kereteit a szabadságvesztés, a rezsím tartalmi elemei rendezik át. A prizonizáció mellett, a börtönkörnyezetben pozitív lehet a foglalkoztatás és képzések kompetenciafejlesztő hatása, amelyek az önhatékonyság érzését fokozzák a fogvatartotti körben. Az egyén magatartásváltozásának háttérében az oktatás-képzés hangsúlyossá válik, a mentalitás társadalmilag elfogadott normáihoz igazodását eredményezheti (DI BLASIO – ÁCS-BÍRÓ, 2019).

Az oktatás és foglalkoztatás azonban önmagában nem elégséges. Járulékosan a pszichopedagógia konzultatív és segítő (akár gyógypedagógiai) módszerei, művészetterápiás eljárásai erősíthetik az oktatás eredményességét.

A mentalitás (gondolkodásmód) fogalmának meghatározása több elmélet felvázolását igényli, amely a terjedelmi korlátok miatt nem lehetséges, azonban néhány kutató nevét említve irányzatokat jelölünk. Revel, Le Goff, Ariés, Burke és Duby úgy vélekedtek, hogy történetek révén juthatunk közel a mentalitás megértéséhez (CZOCH, 2006; HORVÁTH, 2019).

- A mentalitástörténet az egyéni helyett a *kollektív viselkedésre* helyezi a hangsúlyt, és a *hétköznapi, illetve elit gondolkodású emberek gondolkodásmódját egyformán értékesnek* véli.
- A mentalitástörténeti munkák szerint a társadalmi létezés a kulturális tényezők ugyanúgy befolyásolják, mint a gazdaságiak. Szerintük a kulturális elemek határozzák majd *meg a gazdasági és a társadalmi feltételeket*.

A számunkra érdekes mentalitásvizsgálattal a történeti antropológia foglalkozott elsőként az 1900-as évek végén. Eszerint az egyén viselkedését a gondolkodásmódja határozza meg, tehát a mentalitásváltozás az életfeltételek változásával függ össze. A minták meghatározzák az azonos társadalmi körülmények között élők beállítódásait, amelyek a *kulturális kódok* által újratermelődnek (DI BLASIO – ÁCS-BÍRÓ, 2019).

Újabban néhány tanulmány behatóan foglalkozik a hosszúidős fogvatartottak személyiségének és magatartásának jellemzőivel. Kutatások jelzik, hogy az öt évnél hosszabb büntetést töltők között ún. funkcionális pszichoszindróma léphet fel, amely érzelmi, önértékelési zavarokkal, illetve kognitív nehézségekkel jár. Emellett megváltozott realitásérzet, fokozódó neurotikusság és agresszióra való hajlam jellemzi (BOZSÓ – PAPPNÉ – SASVÁRI, 2018).

A fogvatartottak többségéről elmondható, hogy a *szocializációs deficitjeik és az alacsony szocioökonómiai státuszuk miatt nem megfelelő megküzdési és döntési mechanizmusokkal* rendelkeznek. A megküzdési stratégiájukat a védekezés jellemzi, a bármely tevékenységhez szükséges tenni tudás és akarás helyett. A döntés során számos tényező hat az egyénre, legmeghatározóbb az emóciók és a felelősségvállalás területe. Megküzdésre akkor van szükség, ha problémamegoldó vagy veszélyelhárító szituációba kerül az egyén, és a szokásos eljárások nem segítenek. A személyes tapasztalat, valamint a családi érték közvetítés nyomán a mindennapokban a konstruktív megküzdési stratégiák hiánya jelentkezik, amely elköteleződés híján, tanult tehetetlenség vagy impulzivitás mintájában nyilvánul meg. Goffmann (1999) szerint a viselkedésünk megfelel a társas kényszereknek az én-bemutató (szelf-reprezentáció) által.

A konfliktushelyzetek megoldását a szociális és interperszonális kompetencia befolyásolja. A mindennapok során alkalmazott szerepek hatással vannak személyiségünk alakulására. Nézőpontjuk szerint a siker és a kudarc külső tényezők függvénye, sors alakításában meghatározó helyen szerepel a szerencsefaktor. Viselkedésük hektikus, céljaikat gyakran könnyen feladják, másik esetben pedig cselekedeteik meggondolatlanok (DWECK – LICHT, 1980).

Az életben való beválás egyik eleme azonban a türelem, a hosszútávú gondolkodás, befektetés és kitartás, amelyek hiánya a jövő felélését jelenti az „itt és most” jelenorientáltságában (SUHAJDA, 2017). A kontrollvesztés, a többszöri negatív élmény hatására kiváltott sikertelen próbálkozás következtében az egyén reménytelenné, passzívvá válik – akár már a veszélyhelyzet előjeleire is –, amely magatartási depresszióhoz vezet (SELIGMAN, 1975). Kialakulásának veszélyét fokozza a negatív családi légkör, valamint a gyermekkori bántalmazás, amelyek szintén a csoport sajátosságaként említhetők.

Antal Szilvia és Solt Ágnes (2013) tanulmányukban a veszélyeztető és megóvó tényezőket vizsgálták. Az általuk készített táblázatot felhasználva a legveszélyeztetőbb tényezőket és a pszichés támaszt nyújtó lehetőségeket mi is számba vettük (lásd: 44. ábra). Az időskor és az egészség romlása jelentősen rontja a kilátásokat. Azonban itt is bizonyítást nyert, hogy minden, ami elősegíti az autonómia és önállóság fejlődését, pozitívan hat a fogvatartottak lelki egyensúlyára, segíti őket a problémáikkal való megküzdésben.

44. ábra

Veszélyeztető és megóvó tényezők a bv. intézetben

Forrás: ANTAL - SOLT, 2020 alapján saját szerkesztés

VESZÉLYEZTETŐ TÉNYEZŐK	MEGÓVÓ TÉNYEZŐK
bűncselekmény feldolgozatlanlansága, büntettel kapcsolatos gondolatok	munkáltatás és pénzkereseti lehetőség
házastársakkal kapcsolatos negatív gondolatok	foglalkoztatás és tréningek
saját gyermekektől eltiltás, elzárás kapcsolattartás bizonytalansága	kapcsolat a rokonokkal
szeretetkapcsolat hiánya	támogatottság és barátság a fogvatartotti körben
magány és szegénység	iskoláztatás, szakmatanulás
zárvatársak egymásra gyakorolt negatív hatásai	személyes szükségletek figyelembevétele
megküzdési stratégia hiánya	kulturális tevékenységek, könyvtárhasználat, önfeljesztés
szabadulás utáni élettől való félelem	egyházak szerepe
különböző típusú bűncselekményt elkövetők közös zárkában tartózkodása (visszaélésekre ad alkalmat)	személyes tervek a szabadulás utáni életre
életcél nélküli zárvatársak, akik nem törekszenek a változásra	rendszer és rendszeresség fejlesztő hatásai

Az (élet)interjúk tartalmi áttekintése után csupán az iskoláztatás szerepét emeljük ki, néhány idézettel az elmondott történetekből:

(10 év letöltött büntetéssel) „Nagyon fontos az iskola, főleg a szakmatanulás. Akinek nincsenek meg a kompetenciái, nem kap állást szabadulás után. Ha a gyerekei is fontosak, akkor nekik elő kell teremteni a betevőt. Ha nincs más mód, akkor lopással, rablással, és természetes lesz, hogy visszakerül újra a börtönbe... Többféle szakmát kellene tanítani. Amíg az ember tölti a büntetését, kellene kötelezően tanulni vagy szakmaképzésen részt venni. Sokan funkcionális analfabéták, akik a bent elvégzett osztályok ellenére sem tudnak értően olvasni, számolni. Más alapokra kell helyezni az iskolát. Az oktatást nem ilyen színvonalon kellene végezni.”

(11 év letöltött büntetéssel) „Ha az emberben nincs belső indíttatás, akkor semmilyen képzés sem segít neki. Itt minden ingyen van, nem sok mindent kell csinálni. Az élet kint sokba kerül, ezért visszajönnek úgyis. Lehet a börtön akármilyen szigorú vagy akármilyen hosszú, nincs a börtönnek nevelőhatása. Mondom ezt 11 letöltött év után.”

(9 év letöltött büntetéssel) „A nők mentalitásán a börtön csak módszeres hatásokkal tudna változtatni. Kint olyan munkahelyek kellenének, amelyek a priuszos embereket is foglalkoztatják. A nők 50 %-a úgyis visszajön a börtönbe. A képzéseknek és az iskolának most nincs megfelelő metodikája, kint szinte hasznavehetetlen a bent tanulással töltött idő. A folyamatos iskolába járást kötelezővé kellene tenni.”

5.4. KONKLÚZIÓ, KITEKINTÉS

A büntetés-végrehajtás az elítéltek társadalmi beilleszkedését elősegítve a munkáltatás, terápiás foglalkoztatás, oktatás, szakmaképzés, szakmai gyakorlatszerzés és egyéb reintegrációs programok segítségével igyekszik biztosítani a sikeres reintegrációt az elítélt személyéhez igazodó módszerekkel (2013. évi CCXL tv. 83. § (3)). Azonban az oktatás iskolai keretei nem nyújtanak hatékony fejlődési lehetőséget a fogvatartottaknak a reintegráció érdekében. A többségtől eltérő populáció számára az többségi iskolában használt módszerek nem előbbre vivők.

Az életszervezéssel, pozitív értékrend megalapozásával, valamint a fejlesztő környezet biztosításával az önállósodás fejlődik. A benti, akár a kinti iskola kevéssé követi a társadalmi-kulturális változásokat, amelyek az életet meghatározzák, ezáltal a beilleszkedés esélyét csökkentik.

A családi háttér nagyban befolyásolja az egyén intellektuális és testi fejlődését, kitörési pontot – a szociálpolitikai kérdéseket leszámítva – az oktatás nyújthat a társadalmi meghatározottságból. Míg a digitális-kommunikációs technika és ezáltal a környezet ingergazdagsága fejlődött, az információhoz való hozzájutás lehetősége nőtt, ezzel együtt a hozzájutás korlátozottsága miatt a szociokulturális hátrány is. Az információfeldolgozásnak talán sosem volt ekkora hordereje. Magyarországon nagy jelentősége van mindennek, hiszen a szociokulturális elmaradás, a munkaerőpiac aluliskolázottsága negatív képet fest (KLEIN et al., 2006).

Szociokulturális hátrány

A célcsoport harmonikus testi, lelki és kognitív fejlődésének hiánya következtében gyakori a sikertelen beilleszkedés. Ez nemcsak az oktatásban, de a társadalomban is prognosztizálható, ahol központi szerep jut a kidolgozott, hatékonyan használt verbalitásnak (GYARMATHY, 2010).

„A felnőttek készségeit vizsgáló felmérés szerint a frissen végzettek 10%-a gyenge olvasási-szövegértési készségekkel bír, 14%-nak pedig gyenge a számolási készsége. Az oktatásból a középfokú tanulmányok befejezése előtt kimaradók több mint 40%-a gyenge számolási- és olvasási-szövegértési készségekkel rendelkezik” (OECD, 2015). A vizsgált mintán is bizonyítást nyert, hogy a munkaerőpiacon való elhelyezkedéshez nélkülözhetetlen megfelelő alapvető ismeretek (beszéd, írás, olvasás, számolás) hiánya, az alacsony iskolai végzettség alacsonyabb jövedelemmel és státuszszereppel bíró munkavállaláshoz vezet.

Negatív érzelmi viszonyulásról beszélhetünk a tanulás és a munka világához, amelyet a hátrányos helyzetű lakhatási viszonyok, az egzisztenciális bizonytalanság, illetve az eltartottak magas létszáma tovább ront. Ezzel együtt a kisebbségi, etnikai helyzet legfeljebb megélhetésorientált viszonyt eredményez a munkaerőpiacon, amely egyenes út lehet a fekete munkára és a bűnözésre (KENDERFI, 2011).

Amennyiben az elsődleges szocializációs szintéren sérül az egyén és a társadalmi valóság közvetítése – akár hiányos kapcsolat, akár deviáns szülő minta miatt –, fokozott a szocializációs zavar, továbbá ezzel együtt a bűnözői lét kialakulásának valószínűsége (HABONYI, 1986). A társadalmi meghatározottságból való kitörés nehéz.

A megoldás nem a támogatások, segélyezések folyósításában rejlik, amelyek tudatosítják a rászorultságot és tartósítják az elesettség érzését. Mindinkább azon környezet megteremtésében van, ami elérhető lehetőségeket nyújt az egyén fejlődésére, hogy helytálljon, valamint a tudáson alapuló életstílusának minőségén javítson (DI BLASIO, 2017).

Egységes társadalmi konszenzus és gazdasági ráfordítás szükséges a probléma kezelésére. A kiszolgáltatott helyzet helyett elérhetővé kellene tenni a foglalkoztatáspolitikai eszközöket. Javasolt megismerni és aktivizálni a konvertálható értékeket a lemaradás csökkentése érdekében, továbbá sajátos munkaerőpiaci adottságaikra építve – korlátiaik elfogadásával – speciális foglalkoztatási lehetőségeket létrehozni.

A cél az alacsony értelmi képességekkel, kevés tudással és végzettséggel vállalható, kölcsönös felelősség és hasznosság érzését nyújtó eredményes tevékenység biztosítása (GYARMATHY, 2010).

A bemutatott szociokulturális hátrány elemei egymásra hatva, önerősítő funkcióval bírnak. A szorongás, frusztráció, depresszió tüneteire kedélyjavító szerek használatával reagálnak, vagy viselkedészavar alakul ki – amely az antiszociális személyiségfejlődés alapja.

Az életben, akár csak a büntetés-végrehajtásban többé-kevésbé jellegű tanulókkal találkozunk. A folyamatos tanulás *formális*, *non-formális* vagy *informális* módon történhet, amely az egyén fejlődését idézi elő. A motiváció tevékenységi formáinként, területenként, illetve személyenként eltérést mutat. A nagyobb teljesítmény mozgósítása érdekében így az egyéniesítés során a (külső/belső) ösztönző feltárása lényegi elem.

Vizsgálatok rámutatnak, hogy a szakmaképzés területén a habituális motiváció, a továbbképzések esetén a *jövedelem*, a *tájékoztatottság* és a *tanulás*, míg az iskola rendszerű oktatás során a *végcél elérése*, a *jövedelem*, *munkahely* hat ösztönzőleg az egyénre, azaz a habituális motiváció (PIEROG, 2017).

Az oktatási rendszernek a hátrányos csoportok társadalmi mobilitása kapcsán fontos jelentősége van – csökkentve vagy növelve azt. Lényeges, hogy *szелеkciós funkciója* miatt hozzájárul a reprodukáláshoz, illetve *allokációs funkciója* által a szociális felemelkedéshez (FEND, 2006; LISKÓ – FEHÉRVÁRI, 1998; NAGY, 2010).

A kulturális szint határozza meg a társadalmi szereplők gazdasági és társadalmi feltételeit, valamint körülményeit (DURKHEIM, 1996; REVEL, 1986; BURKE, 1997), amelyek révén egy társadalmi csoport magáénak érezhet egy adott reprezentációs rendszert vagy értékrendet (DI BLASIO - ÁCS-BÍRÓ, 2019). Ha a kulturális különbségeket a társadalom nem képes kezelni, az elmaradások társadalmi és gazdasági hátrányt eredményeznek. Az oktatásból sok esetben éppen azok szorulnak ki, akiknek a képzési, szocializációs folyamatra leginkább szükségük lenne.

Anderson (1994) minimális kognitív modellje jól szemlélteti a mentális erőt, amely az egyént a kihívásokkal való megküzdésben és alkalmazkodásban segíti. A tudás a gondolkodás által jön létre, amelyet egyrészt annak ereje és módja, másrészt az információfeldolgozás, valamint a külső modulok rendszere befolyásol.

Az értelmi színvonal eltérő lehet, így például tudásbeli elmaradást okoznak a képességbeli deficitek, mivel az általános intellektuális erőt biztosító alapvető feldolgozó rendszer gyenge. A verbális-elemző-szekvenciális, illetve a mozgásos-vizuális-szimultán specifikus feldolgozók a két különböző agyfélteket megmozgatva meghatározzák a gondolkodásmódot, hiszen különböző mintázatot adnak.

A környezet által preferált bal agyféltekes információfeldolgozás problematikája nemcsak az, hogy egyoldalú fejlődési színteret biztosít – amely specifikus tanulási zavarokhoz vezet –, hanem hogy az ettől eltérő gondolkodásmódban jártas és az azt használó egyének hátrányát növeli a tudás megszerzése során – ezáltal leszakadásukat predesztinálva.

Az alacsony szociokulturális háttérrel rendelkező fogvatartottak esetében így a hagyományos módszereken alapuló oktatás nem hatékony, hiszen nem erősségükre, a mozgásos-téri-vizuális információfeldolgozó rendszerre épít.

Tovább árnyalják a képet az intelligenciától független, evolúciós jelentőséggel bíró összetett modulok (FODOR, 1983), amelyek erőfeszítés nélkül segítenek egyes feladatok megoldásában – például: háromdimenziós képalkotás, nyelvi előhuzalolás, mentalizáció. Ezek lehetnek feltétel nélküli, vagy fejlesztés által kulcsingerek hatására kibontakoztatható lehetőségek az egyén számára, amit a környezet és az alapvető feldolgozási rendszer befolyásol.

Az egyes területek aktiválásához – mint például az anyai ösztön, kötődés, mozgás- és beszédfejlődés, elvont gondolkodás, figyelem stb. – szenzitív periódusok állnak rendelkezésre, amelyeket Maria Montessori (1972) is azonosított. Az egyén, ha a megfelelő időben és formában találkozik az ingerrel ezen kritikus időszakokban, akkor a leghatékonyabb fejlődési lehetőséggel élhet a képesség vagy viselkedés kibontakoztatására. Amennyiben azonban ingerszegény környezet jellemzi, nem fejlődnek elég magas szintre az adott életkorban fejlődő képességek.

A korai fejlesztés a kisgyermekkorban prioritást élvez, amikor a szenzitív periódusok többségének indulása és zárulása miatt sokszoros képességszintbeli ugrás érhető el (GYARMATHY, 2010). Az első tíz-tizenkét év nagyon meghatározó ezen szempontból, amikor az agyszerkezeti háttér is biztosított mindehhez (CHUGANI, 1998). Idősebb korban jelentősen kisebb mértékben csökkenthetők a hiányosságok, a szociokulturális hátrány nehezen behozható, így reális célokat javasolt kitűzni a – büntetés-végrehajtáson belül is.

Sikeres reintegrációt támogató képzés-oktatás-nevelés

A kutatás célja az eredeti környezeti háttér meghatározása, mellett a hatékony fejlődést biztosító környezeti háttér feltárása volt. A mérés folytán igyekeztünk azonosítani a célcsoport profiljának jellemzőit a reprodukív képességeik, érdeklődésük és motivációjuk vizsgálatával. Ez biztosít alapot egy valós eredményekre támaszkodó egyéni fejlesztési terv kidolgozására, amely segítségével a fogvatartottak megvalósítható támogatást kaphatnak önmaguk kibontakoztatásában, céljaik elérésében.

A felnőttkorban végzett tanulás eredményessége több tényezőtől függ, mint például a motiváció, az öröklött tudás, vagy a tanulással kapcsolatos képességek (DURKÓ, 1999). Korunk meghatározó mozgatórugója a társadalom tudásközpontú működése.

Mind vállalati, mind egyéni szinten a tudás képezi a versenyképesség alapját. Erőforrásként, illetve áruként jelentkezik a piacon. A tudás elválaszthatatlan a tanulás fogalmától (DOBÁK – FERINCZ – HORTOVÁNYI, 2014).

A reintegráció során az oktató-nevelő tevékenységbe fektetett anyagi erőforrások rosszul vagy kevéssé térülnek meg a társadalom és a gazdaság számára a jelen rendszerben. A fogvatartottak problémáinak sokasága társadalmilag tartós instabilitáshoz vezet. Kimarad a termelési folyamatból, nem tud az egyébként alkalmas egyén a társadalmi platformon megfelelni.

A munka világába való be/visszavezetés alapfeltétele olyan oktatási, és segítő rendszer kiépítése, figyelembe véve a fogvatartottak valós felkészültségét, profilját. Ha a megfelelő kulcskompetenciákkal rendelkeznek az egyének, a cégek arra alapozva a speciális továbbképzéseken fejleszthetik a szaktudásukat.

Az egyén társadalmi megfelelése sokrétű kérdéseket vet fel, amelyhez a neveléstudományt felhasználva adekvát megoldások keresése javasolt (DI BLASIO, 2017). Az oktatás-nevelés akkor lehet hatékony, ha az ismeretek helyett a készség – tudás – önismeret fejlesztésében segíti az egyént.

Mentalitásukat pozitívan befolyásolja a képzési hatásrendszer, de csak abban az esetben, ha a felnőttoktatás és kompetenciafejlesztés képes eredményesen felvértezni az embereket azzal a tudással, amelynek segítségével le tudják győzni az életük során jelentkező nehézségeket, és meg tudják oldani az újabbnál újabb feladatokat (HARANGI 2004). A világ folyamatait értelmezni tudó, minél teljesebb megértést elérő állampolgárok nevelése prioritást képez. Az előírt módon akkor részesülhet a fogvatartott a képességeinek megfelelő képzésben (2013. CCXL. tv.133. § (2) j)), ha azt a megfelelő módon felméri.

Az eredmények tükrében, az oktatás során az erősségekre építve, az alábbi területek fejlesztése igényel prioritást:

- *kognitív és metakognitív* (szisztematikus és analitikus gondolkodás, hatékony tanulás, verbalitás, stratégiák),
- *iskolai* (olvasás, írás, számolás),
- *viselkedés* (problémamegoldás, önismeret, életvezetés).

A területek átfedése, egymásra hatása, közös fejlesztése adott, hiszen a metakogníció elválaszthatatlan a kognitív fejlesztéstől, amelynek ugyancsak részét képezhetik az iskolai készségelemek.

A módszeres gondolkodás, az elme uralma pedig a viselkedéskontroll alapját képezi. Alapprobléma a bal agyféltekéhez kapcsolódó információfeldolgozás gyengesége, ennek erősítése az első lépés, amely alapot szolgálhat a további fejlesztőmunkához.

A gondolat vizuális és verbális formában történő megjelenítése kulcsfontosságú a megértés és gondolkodás során. Benjamin Bloom az 1960-as években olyan oktatási rendszertant dolgozott ki, amely a gondolkodás és megismerés szintjeit taxonómiában hat szinten írja le. A tudásra, illetve készségekre épülő rendszertan három területet különböztetett meg egymástól: az *affektív* (érzelmi), a *pszichomotoros* (mozgásos) és a *kognitív* (értelmi) területeket (BLOOM, 1956). A tanítás-tanulás komplex rendszerét viszonylag kevés változóval törekszik leírni, a tanuló egyének, a tanítás tartalma és a tanulás eredménye közti kölcsönhatásra ad magyarázatot.

Taxonómiája a tanulás egymásra épülő aspektusait, és az ehhez igazított fejlesztő anyag felépítését *alacsonyabb* (ismeret, megértés, alkalmazás), illetve *magasabb* (analízis, szintézis, értékelés) rendű gondolkodási műveletek szintjei teszik ki. Az oktatásban főként az alacsonyabb rendű gondolkodási műveletek kapnak teret az állami tananyagban, valamint a memóriára koncentráló, teljesítmény alapú értékelés során, holott az életben minden gondolkodási szintre szükség van.

A nyolcféle intelligenciából az iskola egyet ismer, tíz faktorából mindössze kettőt osztályoz, így az iskolai beválás nem korrelál az életben való beválással (VEKERDY, 2018). Sternberg (1992) intelligenciamodellje alapján tudjuk, hogy a problémamegoldás tervezése, figyelemmel kísérése, valamint értékelése kiemelt fontossággal bír.

A tanulás-tanítás központi eleme a *mit*, helyett a *hogyan*, hiszen a metakogníció teszi hatékonyvá a tanulást. Flavell (1979) kategóriái szerint akkor beszélünk sikeres problémamegoldásról, amikor az egyén ismeri saját tanulási hatékonyságának titkát, egyes feladatok elvégzési módját, valamint ezek függvényében tudja milyen stratégiát válasszon. A tudatosság ezen fokára kevesen jutnak el, de tanulásmódszertani fejlesztés hatására, összetett feladatok megoldásával a szisztematikus, az alapvető gondolkodási műveletek elsajátításával az analitikus gondolkodás hatékonysága növelhető.

A mindennapokban alapvető elvárás a felsorolt iskolai készségek készség szintű használata, ezért fejlesztésük nélkülözhetetlen az életben való sikeres beváláshoz. Adamikné (2006) felosztása szerint:

- Az *olvasás* szintjei közül a szó szerinti olvasás nem elég, legalább az értelmező szintig el kell jutni, hogy ne akadályozza a személyt a további fejlesztésben. Az automatizálást követően a kritikai és alkotó olvasás elérése már magasabb szintű gondolkodáshoz segíti hozzá az egyént.
- Akárcsak az *írás* esetében, ahol a mechanikus írás alapkövetelmény, amelyre az összefüggő, az irányított írás, majd a fogalmazás és egyéni stílusú szabad szövegalkotás épül. Az olvasás és írás szeretete nélkülözhetetlen a készségek fejlesztése során, így megvalósítása nem iskolai jelleggel célravezetőbb, akárcsak a számolás esetében az egyén érdeklődésére és képességeire alapozva vezet eredményhez. A pozitív pszichológia szerint a sikeresség tanulható. A tevékenység akkor ad örömet, ha a kihívás és a képesség nagysága azonos (CSÍKSZENTMIHÁLYI, 1998). A hatékonyság során megtapasztalt elégedettségérzés további tevékenységre ösztönöz.
- A *matematika* általános intelligenciafejlesztő hatású, ezért többszörösen hasznos, legfőképpen a metakognitív stratégiák segíthetik. Fő probléma a módszeres gondolkodással van, amelyet a számolási készség, becslés fejlesztésével, szöveges feladatok, és szekvenciális gondolkodás gyakorlásával lehet hatékonyabbá tenni.

Amennyiben a fogvatartottak megtapasztalják az egyéni hatékonyságot, pozitív élménnyel gazdagodnak a *konstruktív megküzdési minták* terén, amely felülírhatja a viselkedésmintáikban a rögzült *maladaptív megküzdési módokat*. Ehhez azonban belső lelki erőre van szükség, amely siker és az elfogadás hatására jöhet létre.

Alapja a reális önismeret, a sikeres életvezetés, valamint a konstruktív problémamegoldás – amikor elfogadom magamat és a másikat, s megoldásorientáltan veszek részt egy helyzetben. A társas készségek fejlesztésének tartalma a *mindennapi érintkezések* (köszönés, bemutatkozás, megjelenés, informálódás), továbbá az *összetett készségek* (vita, megegyezés, együttműködés, versengés).

A normarendszere eltérő azon személyeknek, akik szociálisan hátrányos közegből érkeznek, így elsődleges feladat a szocializációs közeg és tervszerű viselkedés kialakítása. A mindennapi tevékenységek során, nem tréning helyzetben megvalósuló értékegyeztetéssel létrejövő integrációs folyamat.

A tréningek jótékony hatása ismert: nemcsak a kinti, de a benti boldoguláshoz is nagyban hozzájárulnak, és segítséget nyújtanak a fogvatartottak belső feszültségeinek oldásában – azonban csak hosszútávú jelenlétük hozná meg a kívánt hatást. A kommunikációs, konfliktuskezelő, önismereti és életvezetési tréningeknek helye van a büntetés-végrehajtási nevelésben. Olyan előremutató projektek, amelyek aktív hozzáállást mutatnak, pozitív kezdeményezések, de időszakosak.

A mindennapi helyzetek megoldása tulajdonképpen az életvezetés gyakorlata. Fejlesztése irányított tanulás által a higiéniai viselkedés, a pénzbeosztás, az időmenedzsment és tervezés területeit érinti. A tevékenységek során a legfőbb hatótényezők a *szabályozások* és a *modellszemélyek* (GYARMATHY, 2010). A gondolkodási folyamatok fejlesztése, valamint a válaszsebesség szabályozása segít az impulzusok kontrolljában, a megfelelő környezet ehhez korlátozó, türelmes, alkotó.

A büntetés-végrehajtásban a szabályokhoz kötött, határozott korlátozó magatartás jelenik meg, a következetesség és a jó kommunikáció kevésbé. A türelmes attitűddel szemben sok, könnyen áthágható szabály van, amely betartásukat nehezíti.

A fogvatartottak lehetőségei korlátozottak az alkotásra, és ezek nem képességeikhez igazítottak. A foglalkoztatás igénye megvan a felügyelői állomány részéről, hiszen azzal tisztában vannak, hogy a viselkedésproblémák akkor jelentkeznek, amikor a tétlenség hatására a belső explorációs feszültség megnövekszik. Azonban a tevékenykedtetés módja az előzőekben kifejtett szempontok mentén fejleszthető.

A változások kezelésében elengedhetetlen a holisztikus működésben az idegrendszer, valamint a lelki béke megalapozása, amelyben a meditáció, illetve a koncentrációs képesség nyújt segítséget. Az aktív hitélet, az önfejlesztés ennek kiváló terepe, amely lehetőséget biztosít a test-lélek-szellem egyensúlyának megtalálásához és fenntartásához.

Merton (1948) óta tudjuk, hogy a hit hatalom. Az önbeteljesítő jóslat a hit erején át képes nagy valószínűséggel bekövetkező esemény prognosztizálására, még hozzá úgy, hogy megváltoztatja a személy viselkedését. Rosenthal és Fode (1963) patkánykísérlete is alátámasztja, hogy a különböző nézőpont differenciált képet ad.

Iskolai keretek között Rosenthal és Jacobson (1968) bizonyította a címkézés befolyásolja a teljesítményt. Ez pozitív és negatív irányú is lehet, így a kategorizálással és differenciálással óvatosan kell bánni. Nem lehet egy 25 fős osztályt 25 féleképpen differenciálni, mert az a pedagógus számára lehetetlen, az intézet oldaláról pedig kivitelezhetetlen. A kategorizálást úgy kell megoldani, hogy nagyobb csoporttal egyszerre lehessen foglalkozni (6/2015. (I.20).

A heterogén összetételű közösségben célravezető lehet például a Montessori (1972) módszer. Az öndifferenciálás által a büntetés-végrehajtás adottságait figyelembevéve (2013. CCXL. tv. 133. § (2) j)), a konstruktív tanulásszervezésben a pedagógus facilitálása mellett tevékenység-helyzetben mutatkozik meg az egyéni szükséglet. Indirekt módszereket alkalmazva kooperatív környezetben az egyén aktív alkotó a folyamatban, saját képzettségét hoz létre. Bruner (2004) a motorikus, a vizuális és a verbális megértési módokat különíti el egymástól, amelyek integrált működésére alapozva önirányított tanulási modellt hozott létre. Ebben az egyén önálló tanulási stratégiákkal kognitív, affektív és pszichomotoros képességekre tesz szert. A döntési, szervezési, gondolkodási folyamatnak így aktív részese az egyén, a tudást maga építi fel másokkal együtt működve (MERÉNYI – SZABÓ - TAKÁCS, 2006), amely a büntetés-végrehajtási nevelésben is javasolt volna.

6. REKAPITULÁCIÓ, KITEKINTÉS

A kutatás a büntetés-végrehajtáson belül folyó képzés-oktatás-nevelés, illetve kezelés eredményességének, továbbá a sikeres reintegrációra való felkészítés hatékonyságának növelése érdekében segíti a Büntetés-végrehajtási Szervezet munkáját.

Az értekezés fókuszában a hazai fogvatartotti állomány alulkutatott, kisebb részét képező speciális csoport vizsgálata állt, főleg nevelési és képzési szempontból. A női fogvatartottak jellemzőinek többszemponútú feltárása, szükségleteinek azonosítása kiindulási alapot nyújthat további vizsgálatokhoz. Az oktatás és nevelési szempontú profil, amelynek részeként az érdeklődést, a motivációt, illetve a kognitív képességeket vizsgáltuk, nemcsak árnyaltabb képet ad a célcsoport szükségleteiről, hanem a gyakorlatban is hasznosítható irányokat jelöl ki.

A következőkben disszertációban bemutatott kutatási eredményeink összefoglalására vállalkozunk, illetve tágabb értelemben vett neveléstudományi kitekintést adunk.

6.1. REFLEKTÁLÁS A KUTATÓI KÉRDÉSEKRE

A bevezetésben felvetett kutatói kérdések a szakirodalmi metaanalízis mellett az intézetlátogatás, a jogi szabályzók, valamint az empirikus kutatás eredményei által (hipotézisek vizsgálatával¹⁴⁸) válaszolhatók meg. Ezek kifejtése, ismertetése egyrészt az értekezés adott részeiben már megtörtént, másrészt a továbbiakban kerülnek röviden bemutatásra, összegzésre.

Kutatásunkban a statisztikai vizsgálatoknál elvárható elemszám tekintetében szűkebb elemszámmal dolgoztunk, ennek megfelelően a hipotézisek vizsgálatakor minden esetben a vizsgált mintára vonatkozóan teszünk megállapításokat. A limitáció a szerző véleménye szerint azonban ezen speciális közeg és célcsoport adottságai miatt, továbbá a szakirodalomban tárgyalt nemzetközi és hazai kutatásokkal összehasonlítva, nem von le értékéből.

K1: Hogyan alakult a büntetés és nevelés paradigma a büntetés-végrehajtás fejlődéstörténete során?

Az ókorban már Protagorész, a görög bölcselő is úgy tartotta, hogy értelmes lény a jövő érdekében büntet. Platón is a megjavítás, átalakítás gondolatairól ír, azonban megvalósulásának konkrétumairól keveset tudunk (FÖLDVÁRI, 1970:43). A középkori és újkori nevelésben sem merült feledésbe a javítás gondolata, de csak a XVI. századtól hárul nagyobb figyelem rá. Míg a kezdeti időszakban a nevelő célzatú megtorlás és elrettentés dominált, a fenyítőházi eszme a munka általi nevelést részesítette előnyben. Az emberi magatartás vizsgálata, a különböző büntetőeljárásokkal való kísérletezés fókusza a bűnismétlés megelőzése érdekében leghatékonyabban megvalósítható módszerek feltérképezésére esett.

¹⁴⁸ A statisztikai hipotézisvizsgálat során abból indultunk ki, hogy a nullhipotézist (H_0) igaznak feltételeztük. A vizsgálatokat a tudományban elfogadott 5%-os szignifikanciaszint mellett folytattuk, amennyiben a $p < 0,05$, a feltételezett variancia vagy korreláció 95%-os valószínűséggel fennáll. Ha $p > 0,05$, akkor a nullhipotézis elvetésre került, alternatív hipotézisről (H_1) beszélhetünk. Az adatfeldolgozási módszerek közül egyaránt használtuk a leíró, és a valószínűségi statisztikát.

A XIX. század nevelőbüntetés fogalma hazánkban a dualizmus során teljesedett ki, amikor a legnagyobb lépéseket tették meg a modern szemléletű – ma is megfontolandó célokat támasztó – börtönoktatás megvalósítása felé. A reintegrációs eszme alapját adó erkölcsi nevelés, oktatás és munkáltatás szakított az addigi nézetekkel. A második világháborút követően újabb visszaeséssel a szocialista embertípus formálásával, lényegében előlről kezdődött az építkezés a szovjet modell után.

Nem beszélhetünk sem a *kezelés*, sem a *kényszernevelés*, sem az 1960-as évek *átnevelése* kapcsán igazi nevelésről. Nem merül(het) ki a nevelés az elítéltek pusztá oktatásában, mert tartalmi háttére attól többet feltételez. Főként nem húzható kapcsolat azon rendszerekkel, ahol a megtorlás, mint fogalom létezik.

A javító-fegyelmező nézőpontról mára áttevődött a hangsúly a személyiség, valamint a szociális készség fejlesztésére, s bár megvalósításának módjai kidolgozatlanok, akadoznak, az elméleti keretrendszer pozitív képet mutat. Jellemzően zárt, esetenként félig nyitott intézetekben használják a kezelési elemeket, nagy hangsúlyt fektetve az elkülönítésre, differenciálásra. A teljes foglalkoztatásra törekvés, a különböző pályázatok vagy alapítványok által finanszírozott resztoratív törekvések dicséretesek.

Ahogy a 2. fejezetben is kifejtettük, visszatekintve a nevelés, valamint az általános- és szakmai képzés régóta fontos szerepet tölt be a rendszerben, bár a történeti idők folyamán számos változáson ment át az oktatási program jellegét és célját tekintve. A ma is érvényesülő *nevelési* paradigma szerint a későbbi visszailleszkedés elősegítése, az erkölcsi és jogi szabályokhoz igazodó magatartás elsajátítása és a sérelem duplázása helyett, a szenvedés mérséklése a cél (ZEHR – TOEWS, 2004). Mindezt az egyén szükségleteire szabott, megfelelő bánásmóddal, a szakszerű és hatékony nevelési-oktatási programokon való önkéntes részvétellel lehet elérni.

K2: A társadalmi változások milyen mértékben gyakoroltak hatást a női bűnözés volumenére és struktúrájára?

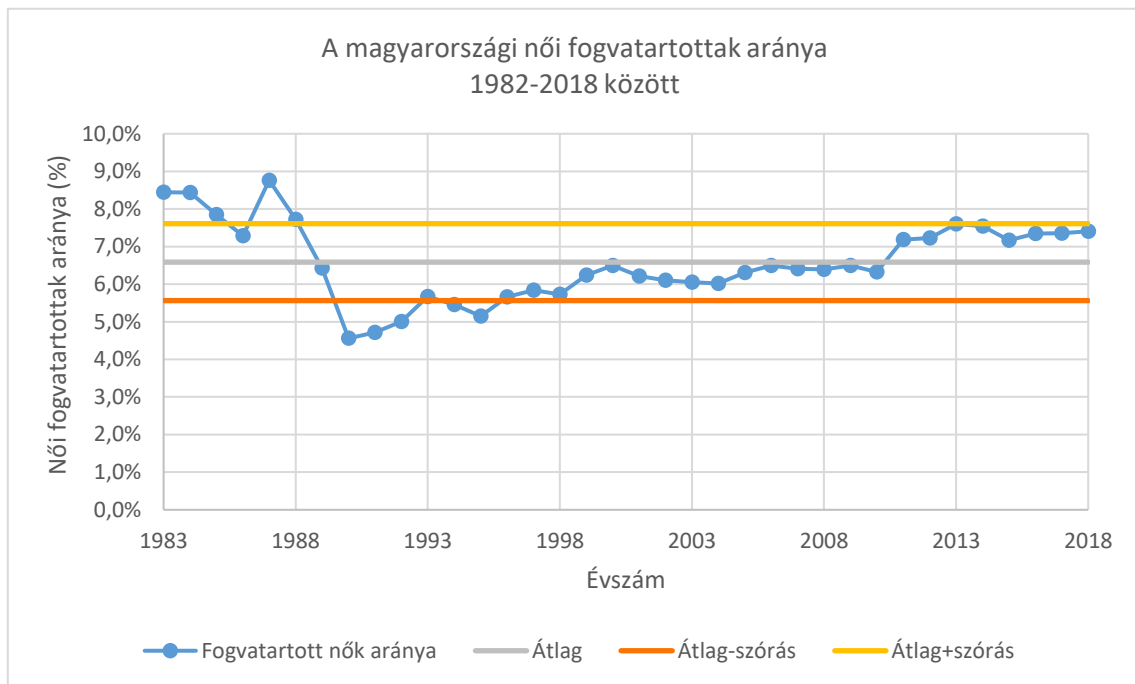
A témát a 3. fejezetben tárgyaltuk, ahol kitérünk a női bűnözés tendenciáira és helyzetére. A kutatói kérdés megválaszolásánál *történeti időtáblákat*¹⁴⁹ használtunk. Emellett hipotézisvizsgálatot folytattunk, mivel kíváncsiak voltunk a célcsoport élettörténeti stratégiájának ütemére, illetve a modern női elkövető szerep megnyilvánulására.

¹⁴⁹ A diagramoknál felvettünk három vonalat viszonyításképpen. A középső (szürke színű) az ábrázolt időtartam adatainak átlagát jelöli. A felső (citromsárga színű) úgy keletkezett, hogy ehhez az átlaghoz hozzáadtuk az ábrázolt időtartam adatainak szórását, míg az alsó (narancssárga színű) vonal esetén kivontuk az említett átlagból a szórás. Ezáltal egy szórásnyi mozgásteret kaptunk (fel-le), amely segítségünkre volt az elemzésnél.

45. ábra

A magyarországi női fogvatartottak aránya 1982-2018 között

Forrás: Lőrincz-Nagy, 1997; KSH, 1990-2018; MSÉ 1884-1949 alapján saját szerkesztés

A vizsgált időszakban 1982-2018 között (lásd: 45. ábra) a fogvatartott nők aránya nem mondható állandónak. Az első 8 évben ingadozónak tűnik, míg 1990-ben eléri minimumát (4,6%). Onnan növekvő tendencia rajzolódik ki, évről évre átlagosan egy tized százalékkal növekszik arányuk, míg 2018-ra a 7,4%-on állapodik meg.

Bizonyítást nyert, hogy a női bűnözés volumenében és struktúrájában eltér a férfi populációétól. A nemnek a bűnözésre gyakorolt hatása megmutatkozik a mennyiségi, intenzitási, valamint a kategória jellemzőkben. Az eredmények alapján elmondható, hogy a társadalmi hatások kisebb mértékben – például a háborús években –, de hatással vannak a női bűnözés volumenére. A megnövekedett bűnözési alkalmak, valamint a törvényi szabályozások befolyása csak minimálisan érezteti hatását.

H1: A női bűnelkövetők gyors élettörténeti stratégiát követnek.

Az élet különböző mérföldköveinek megléte, minősége, illetve teljesítésének ideje, mint például az iskolakezdés, önálló életkezdés, házasságkötés, gyermekvállalás, kilépés a munkaerőpiacra stb. különböző életutakat rajzolnak. A fogvatartottak esetén a felnőttkori mérföldkövek egyik legfontosabb állomása kapcsán – a gyermekvállalás – vizsgáltuk, hogy az általános, vagy az attól eltérő gyors vagy lassú élettörténeti stratégia jellemzi őket, azaz a magyar átlag 29 éves korhoz képest hamarabb, vagy később vállalják első gyermeküket.

A hipotézist *korrelációs számítás*al vizsgálunk, mivel a kiválasztott változók közötti összefüggés szorosságára, a kapcsolat erősségére és intenzitására voltunk kíváncsiak (N=109). A kiválasztott változók: hány gyermeke van, és a hány éves korában született az első gyermeke.

Correlations

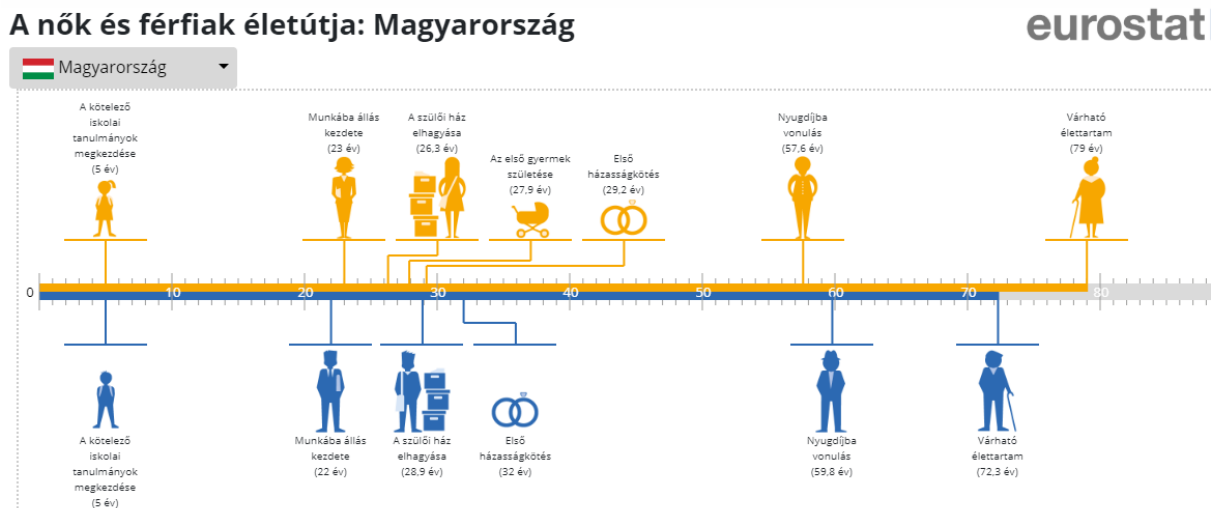
		Hány gyermeke van? (fő)	Hány éves korában született az első gyermeke?
Hány gyermeke van? (fő)	Pearson Correlation	1	-,369**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	134	109
Hány éves korában született az első gyermeke?	Pearson Correlation	-,369**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	109	109

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Minden szignifikancia szinten ($p=0,000$) létezik a kapcsolat a gyermekek száma és az első gyermek születésekor betöltött életkor között. Ez a kapcsolat negatív irányú és közepes szorosságú ($r = -0,369$), tehát a női bűnelkövetők minél fiatalabb korban vállalták az első gyermeket, annál több gyermekük született eddigi életük során.

Az eredmények alapján beigazolódott a hipotézis, mivel a női fogvatartottak élettörténeti stratégiája a gyermekvállalás szempontjából az átlagostól eltérő, gyorsabb ütemben zajlik. Az Európai Unióban végzett felmérés 2015-ös adatai szerint (lásd: 46. ábra) a magyar nők átlagosan 29 éves korukban vállalnak gyermeket, jellemzően 26-31 éves kor között (EU, 2017). Ezzel szemben a vizsgált fogvatartott nők átlagosan 21 évesen, de jellemzően 16-21 éves koruk között szülnék először.

46. ábra
A nők és férfiak életútja Magyarországon
Forrás: EU, 2017

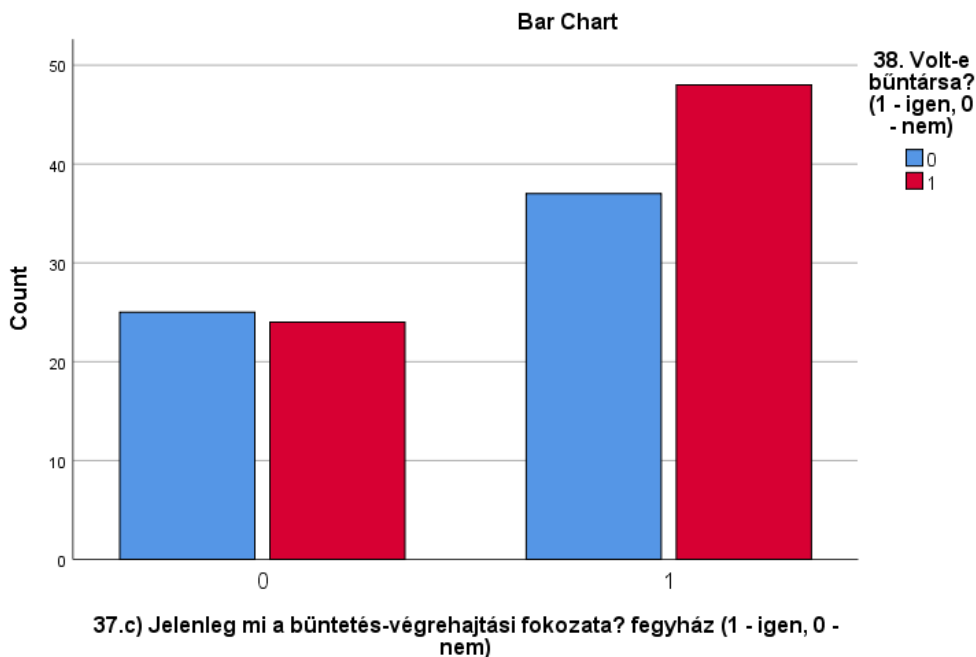

H2: A fegyház végrehajtási fokozaton szabadságvesztésüket töltő nőkre jellemző a modern női elkövető szerep.

A hipotézist *keresztábra-elemzéssel* vizsgáltuk, mivel kíváncsiak voltunk, a két változó (a női elkövető végrehajtási fokozata és hogy rendelkezett-e büntárrsal) közötti összefüggésre, az asszociációs kapcsolatra, illetve ezek kombinált gyakorisági eloszlására (N=134). Ezáltal arra, hogy vajon a fegyház fokozaton szabadságvesztésüket töltők a modern női bűnelkövetőkre jellemzően kezdeményezőbbek, illetve önállóbbak-e, a bűncselekményt egyedül vagy büntárrsal hajtották-e végre.

Crosstabulation

		Volt-e büntársa? (1 - igen, 0 - nem)		Total	
		0	1		
Jelenleg mi a büntetés-végrehajtási fokozata? fegyház (1 - igen, 0 - nem)	0	Count	25	24	49
		% within Jelenleg mi a büntetés-végrehajtási fokozata? fegyház (1 - igen, 0 - nem)	51,0%	49,0%	100,0%
Total	1	Count	37	48	85
		% within Jelenleg mi a büntetés-végrehajtási fokozata? fegyház (1 - igen, 0 - nem)	43,5%	56,5%	100,0%
Total		Count	62	72	134
		% within Jelenleg mi a büntetés-végrehajtási fokozata? fegyház (1 - igen, 0 - nem)	46,3%	53,7%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	,702 ^a	1	,402		
Continuity Correction ^b	,433	1	,511		
Likelihood Ratio	,701	1	,402		
Fisher's Exact Test				,473	,255
Linear-by-Linear Association	,696	1	,404		
N of Valid Cases	134				

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 22,67.

b. Computed only for a 2x2 table

Symmetric Measures

		Value	Approximate Significance
Nominal by Nominal	Phi	,072	,402
	Cramer's V	,072	,402
N of Valid Cases		134	

Látjuk, hogy nincs statisztikailag kimutatható kapcsolat semmilyen ésszerű szignifikancia szint mellett a *Khi-négyzet próba* szerint, a végrehajtási fokozat és a bűntárs léte között ($p=0,402$). Vagyis noha kicsit nagyobb arányúnak tűnik a börtönben ülők körében az egyedüli bűnelkövetés, statisztikailag közel azonos arányban volt bűntársuk a börtönben, illetve a fegyházban raboskodó női bűnelkövetőknek.

Az eredmények alapján a hipotézis elvetésre került, mivel a súlyosabb bűncselekményeket elkövető fegyház végrehajtási fokozaton szabadságvesztésüket töltők jellemzően nem egyedüli elkövetők, így nem képviselik a modern női szerepben testet öltő önállóbb, kezdeményezőbb bűnelkövetőt.

K3: A büntetés-végrehajtási nevelés milyen mértékben készíti fel a fogvatartottakat a reintegrációra?

A büntetés-végrehajtás pedagógiai szempontból értelmezhető adottságait a Kalocsai Fegyház és Börtönben vizsgáltuk. A továbbiakban egyrészt rövid összefoglalást adunk, másrészt bemutatjuk a női fogvatartottak életvezetési és élettervezési jellemzői kapcsán a hipotézisvizsgálat eredményeit.

A konstruktív életvezetés kialakítását Covey (2014) hét szokása mentén elemeztük, amely a tudás, a készség, illetve a vágy összességét foglalja magában. Az alapelvek mentén való döntés és cselekvés rendszeres, tudatos jelenlétet kíván, amely minden fél számára eredményhez vezet. A szabadulás után komplex támogatást adhat a magánélet és a munka világában egyaránt. Mindez azonban részben történik meg a szabadság-vesztés ideje alatt.

A bv. egyik fő célja a fogvatartottak sikeres reintegrációja, ennek kulcsát többek között az oktatásban kereshetjük. A 4. fejezeti áttekintésből jól látszik, hogy a reintegrációt támogató tevékenységek köre széles, az oktatás-nevelés témaköre kiemelt jelentőséggel bír a folyamat során. A célcsoport ismerete, valamint a legújabb kognitív pedagógiai eredmények felhasználása nélkül azonban a felkészítés hatékonysága kérdéses. Az *élekszervezéssel, pozitív értékrend megalapozásával, a fejlesztő környezet biztosításával az önállósodás* fejlődne. A bv. rendszer, illetve az oktatás intézményes keretei nem nyújtanak hatékony fejlődési lehetőséget a női fogvatartottak számára a reintegráció érdekében.

A büntetés-végrehajtásban számos pozitív kezdeményezést ismerünk, ami a mentális egészség megtartására, illetve fejlesztésére irányul. Önmagában azonban a szociális képességek fejlettsége nem elegendő. Egyrészt a megélhetés alapkövetelményeként a munkaerőpiacon való elhelyezkedéshez *piacképes végzettség*, illetve releváns *szakmai tapasztalat* szükséges. Másrészt a sikeres életvezetéséhez a *képesség* mellett a *magatartás* és a *tevékenység* társadalmilag hasznos irányultsága is prioritást élvez az egyén részéről.

Jelenleg a büntetés-végrehajtási intézetekben – habár az oktatást nagymértékben preferálják a visszaesés elkerülése miatt – bekerüléskor nincs általános képességfelmérés, amely az egyéni fejlesztési irányt, valamint az intézményi és az általános neveléstudományi paradigmát kijelölné. A hazai börtönügy az osztársadalmi trendekkel igyekszik lépést tartva az újdonságok beemelésével az elítéltek lehetőségeit bővíteni tréningek, szakmaképzés, kompetenciafejlesztés és különböző reintegrációs foglalkozások által, de egységes koncepcióról nem beszélhetünk.

H3: A büntetés-végrehajtási intézetben a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező fogvatartott nőket tudatosabb életvezetés jellemzi, mint az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezőket.

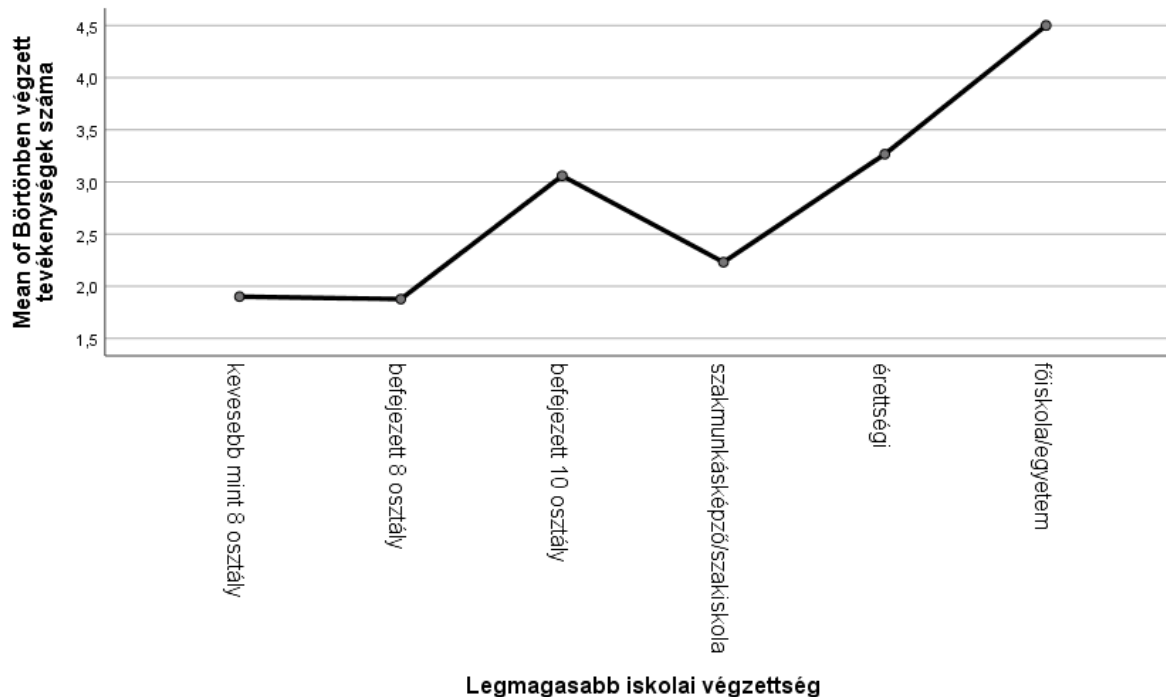
A szabadságvesztés alatt a tudatosabb életvezetésű egyének jellemzően aktívan töltik az idejüket, hasznos elfoglaltságokat választva, munkáltatásban, képzésben, oktatásban és egyéb szabadidős programokban vesznek részt.

A hipotézist *egyszempontos varianciaelemzéssel* vizsgáltuk, mivel kíváncsiak voltunk, hogy a különböző iskolafokot végzett női elítéltek csoportjai között van-e különbség a büntetés-végrehajtáson belül zajló foglalkoztatásban való részvétel kapcsán (N=132).

Descriptives

Börtönben végzett tevékenységek száma

	N	Me an	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minim um	Maxim um
					Lower Bound	Upper Bound		
1 kevesebb mint 8 osztály	20	1,9 0	1,410	,31 5	1,24	2,56	0	6
2 befejezett 8 osztály	57	1,8 8	1,351	,17 9	1,52	2,24	0	5
3 befejezett 10 osztály	17	3,0 6	1,749	,42 4	2,16	3,96	0	6
4 szakmunkásképző/szakiskola	13	2,2 3	1,739	,48 2	1,18	3,28	0	7
5 érettségi	15	3,2 7	2,017	,52 1	2,15	4,38	0	7
7 főiskola/egyetem	10	4,5 0	1,716	,54 3	3,27	5,73	1	8
Total	132	2,4 2	1,730	,15 1	2,13	2,72	0	8

Test of Homogeneity of Variances

		Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Börtönben végzett tevékenységek száma	Based on Mean	1,326	5	126	,257
	Based on Median	1,278	5	126	,277
	Based on Median and with adjusted df	1,278	5	110,768	,278
	Based on trimmed mean	1,297	5	126	,269

ANOVA

Börtönben végzett tevékenységek száma					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	83,620	5	16,724	6,828	,000
Within Groups	308,623	126	2,449		
Total	392,242	131			

Az eredmények alapján megállapítható, hogy 20 fő női bűnelkövető, akiknek kevesebb, mint 8. osztály a végzettsége, átlagosan 2 tevékenységet végez a 8 féle választható foglalkoztatási lehetőség közül. Ez az adat átlagosan 1,4 tevékenységgel tér el az átlagostól, mivel a minimum érték a 0, a maximum pedig 6 vállalt tevékenység. 95%-os megbízhatósággal állíthatjuk, hogy a kevesebb mint 8. osztály végzett bűnelkövetők átlagosan legalább 1,2 és legfeljebb 2,6 tevékenységet végeznek a börtönben.

A leíró adatokból és az átlagokat ábrázoló diagramból érezhető, hogy van összefüggés, hiszen a magasabb végzettség, magasabb átlagos börtönbeli tevékenységszámmal jár együtt. A varianciák homogének ($p=0,257$), az ANOVA szignifikancia értéke ($p=0,000$) pedig megmutatja, hogy létezik a kapcsolat minden szignifikancia szint mellett a legmagasabb iskolai végzettség és a börtönben végzett tevékenységek átlagos száma között.

A hipotézis az eredmények alapján igazolást nyert, mivel megállapítható, hogy a börtönben végzett tevékenységek átlagos száma az iskolai végzettség növekedésével nő. Tehát a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők tudatosabban élik és szervezik mindennapjaikat, osztják be idejüket és élnek a számukra felkínált lehetőségekkel.

H4: A fogvatartott nőket tudatos élettervezés jellemzi a büntetés-végrehajtási intézetben.

A hipotézist *k-közepű klaszteranalízissel* vizsgáltuk, mivel kíváncsiak voltunk, hogy létrehozhatóak-e csoportok vagy teljesen homogének a fogvatartott nők a tudatos élettervezés szempontjából. A kiválasztott változók az egyén legmagasabb iskolai végzettsége, eddig összesen büntetés-végrehajtási intézetben töltött ideje, igénye a szakterületi segítségre, bv. intézeti foglalkoztatásban való részvétele, illetve a szabadulás utáni munkaerőpiaci terve volt.

Final Cluster Centers

	Cluster	
	1 (50 fő)	2 (81 fő)
Mi a legmagasabb iskolai végzettsége? kevesebb mint 8.osztály (Hány % igen?)	0%	25%
Mi a legmagasabb iskolai végzettsége? befejezett 8.osztály (Hány % igen?)	0%	46%
Mi a legmagasabb iskolai végzettsége? befejezett 10.osztály (Hány % igen?)	34%	0%
Mi a legmagasabb iskolai végzettsége? szakmunkásképző/szakiskola (Hány % igen?)	26%	0%
Mi a legmagasabb iskolai végzettsége? érettségi (Hány % igen?)	28%	0%
Mi a legmagasabb iskolai végzettsége? OKJ-szakképesítés (Hány % igen?)	18%	22%
Mi a legmagasabb iskolai végzettsége? főiskola/egyetem (Hány % igen?)	0%	12%
Hány hónapot töltött eddig a büntetés-végrehajtásban? (hónap)	79	56
Börtönben végzett tevékenységek száma? (átlag db szám)	3,0	2,1
Hány szakterületen venne igénybe segítséget? (átlag db szám)	7,0	3,9
Van a szabadulást követő időszakra munkaerőpiaci terve? (Hány % igen?)	92%	90%

A kérdőívet kitöltő 134 főből a kiválasztott változók alapján két csoport jött létre (N=131). A két csoport az *ANOVA tábla* alapján közel minden kiválasztott változó szempontjából 5%-os szignifikancia szint mellett lényegesen eltér ($p < 0,05$). Kivételt képez az OKJ-s végzettséggel rendelkezők ($p = 0,565$), illetve a jövőbeni munkaerőpiaci tervvel rendelkezők ($p = 0,720$) aránya, amely átlagosan nem tér el statisztikailag.

Az 1-es klaszterbe 50 fő került a besorolható 131-ből. A csoport tagjairól összességében elmondható, hogy közepes szintű iskolai végzettséggel rendelkeznek – 18% OKJ-s végzettségű, 34% 10. osztályt végzett, 26% szakiskolát vagy szakmunkásképzőt, míg 28% érettségizett. Átlagosan összesen 79 hónapot, azaz nagyjából 6,5 évet töltöttek eddig büntetés-végrehajtási intézetben, valamint jelenleg foglalkoztatás keretében a 8 féle tevékenységből átlagosan 3-at végeznek. A 18 fajta felajánlott lehetőségből átlagosan 7 területen vennének igénybe szakember segítséget, míg 92%-uknak van munkaerőpiaci terve a szabadulás utáni időszakra vonatkozóan.

A 2-es klaszterbe 81 fő került a besorolható 131-ből. A fogvatartott nők tanulmányai kapcsán elmondható, hogy vagy alulképzettek (25%-a 8. osztályt sem, 46% pedig csak a 8. osztályt végezte el), vagy magasabb OKJ-s (22%), illetve felsőfokú (12%) végzettséggel rendelkeznek. Átlagosan összesen 56 hónapot, azaz kb. 4,5 évet töltöttek eddig büntetés-végrehajtási intézetben, jelenleg a foglalkoztatás keretében a 8 féle tevékenységből átlagosan 2-öt végeznek. A 18 fajta felajánlott lehetőségből átlagosan 4 területen vennének igénybe

szakember segítséget, míg 90%-uknak van munkaerőpiaci terve a szabadulás utáni időszakra vonatkozóan.

Az eredmények alapján az alternatív hipotézis alátámasztást nyert, mivel a besorolható női fogvatartottak nagyrészt (90-92%) rendelkeznek a szabadulást követő időszakra tervvel – ami részletesebb válaszaik alapján a munkaerőpiacon való elhelyezkedést, vagy a rokkantsági/öregségi nyugdíj igénylését jelenti. Az eredményeket a bv. intézetben töltött idő nem sokban befolyásolta, ahogy a foglalkoztatás keretében végzett tevékenységek száma sem. Markáns eltérés a közepes iskolai végzettséggel rendelkező 1. klaszterbe kerültek szakterületi segítségkérési igénye kapcsán mutatkozik, amely majdnem duplája a 2. klaszter tagjainak adataihoz képest. A 2. csoport tanulmányi szélső értékei arra engednek következtetni, hogy vagy alul-, vagy felülképzettség miatt nincs szükségük olyan mérvű szakmai segítségre – vagy azért, mert önállóan is tudnak boldogulni, vagy azért, mert nincs rá igényük.

K4: Mi jellemzi a célcsoport egyéni és intézményi oktatási-nevelési profilját és szükségleteit?

Egyéni profil

A célcsoport közeg-specifikus jellemzőit a 3. részben fejtettük ki részletesen, kitérve a nemi szerepekre, illetve a női bűnelkövető tendenciákra. A női fogvatartottak életpálya-mintázatáról, élettörténeti stratégiájáról, illetve kognitív profiljáról tovább árnyaltuk a képet a hipotézisvizsgálattal.

Az eddigi ismeretek tekintetében igazolást nyert, hogy a női elítéltek *jellemzőik* (társadalmi, pszichoszociális, egészségügyi), *bűnözői attitűdjük* (elkövetési jellemzők, útvonal, rizikófaktor, indíttatás), illetve *személyes igényeik* (integráció, erőforrások, dezisztencia) miatt heterogén csoportot alkotnak. Leginkább a mentalitásuk különbözteti meg a nőket a férfiktól. Fogvatartásukat nehezítő tényező, hogy pszichológiai sajátosságaik miatt eltérő bánásmódot, sok figyelmet, odafordulást igényelnek. A munkavégzés mellett a szociális kapcsolatok markáns védőfaktoroként szolgálnak esetükben a büntetés letöltése alatt, amelyek nemcsak a pszichés stabilitást, de a szabadulást követő visszaillieszkedést is erősítik. Sajátosságaik okán más kezelés javasolt esetükben, olyan speciális programok alkalmazásával, amelyek kiemelt figyelmet fordítanak a rizikófaktorokra.

- A nemzetközi szinten is kezdeti stádiumban járó *traumára érzékeny programok* a felépülésre helyezik a hangsúlyt, a jóllét elérése érdekében az egyén erősségeire, erőforrásaira támaszkodnak (KING, 2015).
- Viszonylag kiforrottabb területet képez az *intervenció programokon* keresztül a szerhasználati problémák kezelése külföldön, ahol magasabb a női érintettek aránya (PALMER, 2015; GOBEIL – BLANCHETTE – STEWART, 2016). Hazánkban ennek alternatív formája, a gyógyszerhasználat terjedt el. A nők jellemzően nyugtatók és fájdalomcsillapítók által kezelik magukat – a férfakkal ellentétben nem örömszerzés céljából (PAKSI – ARNOLD, 2010; TANÁCS, 2014).
- A női fogvatartottak között magas arányban vannak a bántalmazottak (RÉDEI et al., 2004). A bántalmazástól és függésektől határozottan nem elkülöníthető pszichiátriai zavarok esetén, a *mentálhigiénés programok* járulnának hozzá az egészségfejlesztéshez. Alkalmazásuk azonban kevésbé jellemző egyelőre, főként nemspecifikus formában (LYNCH et al., 2017).
- A kapcsolatok szempontjából legfontosabb szerep a nők esetében anyának lenni. A pozitív attitűdhöz és identitáshoz olyan „*anya*” *programok* szükségesek, amelyek

megküzdési stratégiákat, képességeket és kommunikációt fejlesztenek a lehetőségekhez képest optimális anya-gyerekkapcsolat megtartása érdekében (STONE – LIDDELL – MARTINOVIC, 2017; SMOYER, 2014; SCOTT et al., 2016).

A testi és mentális egészségmegőrzés szempontjából további rizikófaktorként jelentkezik a szervezet korlátozott *helyi, anyagi és személyi* erőforrása. A nők jóval kiegyensúlyozottabbak ott, ahol megfelelő a *foglalkoztatottság*, nagyobb a *mozgástér*, valamint lehetőség van a *rendszeres munkavégzésre*. A férfiak számára kialakított hipermaszkulin terek kevésbé alkalmas a nők reintegrációs felkészítésére, károsan befolyásolják a pszichoszociális és egészségügyi állapotot.

Az oktatásnak egyre inkább az egyén fejlődési és érdeklődési, vagyis belső indíttatásbeli sajátosságait. Külföldi példák jól mutatják, hogy a motiváció/igény kialakítása rendkívüli fontossággal bír, ezen célcsoport esetében pedig ez még inkább helytálló. Eredményeink alapján megállapítható, hogy a szakirodalomra támaszkodó feltételezéssel, illetve a bv. rendszer sajátosságaival szemben nem a külső ösztönzők a legmeghatározóbbak a nők motivációja esetén. Maga a feladat/elsajátítási törekvés által, a teljesítmény indukálja a belső hajtóerőt, amelyhez az elfogadottság, szeretettség iránti vágy társul. A célcsoportnak a legfontosabb a tevékenység, valamint a kapcsolatok általi támogató közeg mellett a pozitív megerősítés, illetve a visszacsatolás. Így a férfiak számára létrehozott jutalmazáson és büntetésen alapuló rendszer nem mutathat nagy eredményességet a nők esetében.

A motiváció konkrét formája az érdeklődés, amely az egyén értékrendszerét meghatározva az élet során folyamatosan változó életszervező tényező. A célcsoportra jellemző tulajdonságok itt is megnyilvánulnak, a vizsgált minta erőssége az *intrapersonális*, illetve a *nyelvi kompetencia*. Mindez komoly fejlesztési potenciált jelent, hiszen ezen nők motiváltak, nyitottak az önfelzésre, valamint a kommunikációra.

A képességstruktúra tekintetében elmondható, hogy a vizsgált csoport jelentős eltérést mutat a viszonyítási pontként szolgáló felnőtt populáció jellemzőihez képest. A *figyelem*, illetve a *holisztikus gondolkodás* kivételével nagy elmaradás mutatkozik az *iskolai készségek* (olvasás, írás, számolás) mellett a *szókincs*, az *absztrakció*, valamint a *szekvenciális gondolkodás* terén. Mivel a kutatói kérdés részletes megválaszolására az előző fejezetben már sor került, röviden csak annyit nyomatékosítanánk, hogy a reintegrációt támogató életvezetési stratégia kialakításához szükséges kognitív területek hiánya jelentős. A devianciákat halmozó bűnözői életmódba való visszaesés lehetősége fokozott, amelyen a bv. intézetben megvalósuló oktató-fejlesztő lehetőségek hatékonysága kevésbé változtatható.

H5: A női fogvatartottak körében jellegzetes életpálya-mintázat mutatható ki, amelynek központjában az alacsony szocio-ökonómiai státusz áll.

A hipotézist *k-közepű klaszteranalízissel* vizsgáltuk, mivel kíváncsiak voltunk, hogy létrehozhatóak-e csoportok, vagy teljesen homogének a fogvatartott nők a szocio-ökonómiai státusz szempontjából. A kiválasztott változók az apa, anya, illetve az egyén legmagasabb iskolai végzettsége, az egyén függőségei, lakhelye településtípus szerint, pszichés problémája, saját vagy családi tulajdonú ingatlanban lakott-e, a család egy főre jutó átlag havi jövedelme, az átlag havi jövedelem összetétele - saját jövedelem (lásd: 32. számú melléklet), vállalkozás, segély/ellátás/támogatás -, gyermekek száma, illetve a foglalkozás jellege – alkalmi/segéd/betanított, szakmunkás, értelmiségi volt.

Final Cluster Centers

	Cluster	
	1 (59 fő)	2 (25 fő)
Mi az édesanyja legmagasabb iskolai végzettsége?	2,3	4,0
Mi az édesapja legmagasabb iskolai végzettsége?	2,8	3,9
MI a legmagasabb iskolai végzettsége?	2,3	5,0
Van-e/volt-e valamilyen függősége? (Hány % igen?)	81%	56%
Mi az állandó lakcímének a településnek a típusa? falu (Hány % igen?)	31%	0%
Van-e/volt-e pszichés problémája? (Hány % igen?)	56%	16%
A bv. intézetbe kerülését megelőzően hol lakott? saját tulajdonú ingatlan (Hány % igen?)	20%	60%
A bv. intézetbe kerülését megelőzően hol lakott? családi tulajdonú ingatlanban (Hány % igen?)	53%	16%
A család egy főre jutó átlag havi jövedelme (Ft)	51.867	140.840
Miből tevődött össze a havi bevétel? saját munkajövedelem (Hány % igen?)	83%	80%
Miből tevődött össze a havi bevétel? vállalkozásból származó jövedelem (Hány % igen?)	7%	20%
Miből tevődött össze a havi bevétel? gyermekek után járó vagy önkormányzati támogatás/ellátás/segély (Hány % igen?)	75%	12%
Hány gyermeke van? (fő)	2,8	1,6
Mi a foglalkozása? alkalmi/segéd/betanított munkás (Hány % igen?)	75%	0%
Mi a foglalkozása? szakmunkás (Hány % igen?)	25%	48%
Mi a foglalkozása? értelmiségi (Hány % igen?)	0%	52%

A kérdőívet kitöltő 134 főből a kiválasztott változók alapján két csoport jött létre (N=84). A szülők, illetve az egyén iskolai végzettségének kódolásánál 6 szintet jelöltünk ki (kevesebb mint 8. osztály, befejezett 8. osztály vagy OKJ, befejezett 10. osztály, szakmunkás/szakiskola, érettségi, főiskola/egyetem), amelyből az átlag érték látszik a vizsgálatban. A két csoport az ANOVA tábla alapján közel minden kiválasztott változó szempontjából 5%-os szignifikancia szint mellett lényegesen eltér ($p < 0,05$). Kivételt képez a saját munkajövedelemmel rendelkezők aránya ($p = 0,742$), amely nem tér el a két csoportban átlagosan; továbbá a vállalkozásból származó jövedelemmel rendelkezők aránya ($p = 0,075$). A nullhipotézis így elvetésre került, az alternatív hipotézist elfogadjuk, amely szerint megállapítható, hogy a szocioökonómiai háttér szerepet játszik.

Az 1-es klaszterbe 59 fő került a besorolható 84-ből. A csoportról elmondható, hogy az édesanyja iskolai végzettsége alacsony, jellemzően 10 osztály alatti, míg az édesapáé kicsivel magasabb, de jellemzően szintén 10 osztály alatti. A fogvatartott nő iskolai végzettsége is alacsony, átlagosan az édesanyjával egyforma szintű, amely összességében modellkövetőnek mondható. A foglalkozás alapján 75% betanított/alkalmi/segédmunkásként, 25% szakmunkásként dolgozott. Jellemzően az ebbe a kategóriába tartozó elítélt nők többsége (81%) rendelkezik valamilyen függőséggel, illetve körülbelül felének (56%) van/volt valamilyen pszichés problémája. Bv. intézetbe kerülést megelőzően a tagok 31%-a faluban élt; 20%-ban saját és 53%-ban családi tulajdonú ingatlanban. Átlagosan 2,8 gyermekkel rendelkeznek, az egy főre jutó jövedelem átlagosan 51.867 Ft volt. A csoport 83%-a jelölte, hogy havi bevételük részint saját munkajövedelemből, 75%-a jelölte, hogy részint gyermek utáni/önkormányzati támogatásból állt és 7%-a jelölte, hogy részint vállalkozásból származó jövedelemből származott.

A 2-es klaszterbe 25 fő került a besorolható 85-ből. A csoport jellemzője, hogy az édesanyja iskolai végzettsége az első csoporténál átlagosan közel két kategóriával, míg az édesapáé egy kategóriával magasabb – az édesanyjával közel azonos szintű. A fogvatartott nő

iskolai végzettsége meghaladja nemcsak az édesanya és az édesapa iskolai végzettségét is átlagosan egy kategóriával, de a másik csoportét is közel hárommal. Foglalkozás tekintetében is jelentős eltérés mutatkozik, hiszen ezen nők 48%-a szakmunkás és 52%-a értelmiségi. Jellemzően az ebbe a kategóriába tartozó elítélt nők fele (56%) rendelkezik valamilyen függőséggel, s pusztán 16%-uknak van/volt valamilyen pszichés problémája. Ez markáns eltérést mutat az 1. csoport átlagaihoz képest. A tagok bv. intézetbe kerülést megelőzően jellemzően nem faluban, hanem városban, megyeszékhelyen éltek, főként (60%) saját, míg 16%-uk családi tulajdonú ingatlanban. Átlagosan 1,6 gyermekkel rendelkezik ez a csoport, az egy főre jutó jövedelem átlagosan 140.840 Ft, ami közel háromszorosa az 1. klaszterbe tartozókénak – markáns jövedelmi különbséget mutatva. A tagok 80%-a jelölte, hogy havi bevételük részint saját munkajövedelemből tevődik össze – amiben nem tapasztalható különbség a másik csoporthoz képest –, 20% vállalkozásból származó jövedelemből, míg csak 12% jelölte, hogy gyermek utáni/önkormányzati támogatásból gazdálkodott – ami nagy eltérést mutat a 75%-hoz képest.

Az eredmények alapján alátámasztást nyert az alternatív hipotézis, mivel a besorolható női fogvatartottak nagy része az 1. klaszterbe került, jellemzőik a nagyon alacsony szocio-ökonómiai státuszt alátámasztják. A 2. klaszterbe tartozó fogvatartott nők státusza magasabb, de ebbe a csoportba mindössze 25 fogvatartott nő került.

Látjuk továbbá a mintából, hogy a női fogvatartottak heterogén csoportot képeznek. A munkaerőpiaci helyzet, a függőség és a pszichés problémák tekintetében meghatározó a szülői háttér. Feltételezhetően a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők esetén tudatosabb a gyermekvállalás, kisebb arányban tartanak igényt támogatásokra. A modellkövetés és a gyermekvállalás kapcsán további vizsgálatokat végeztünk.

H6: A női bűnelkövetők élettörténeti stratégiája a tanulmányi mérföldkövek teljesítése terén modellkövető.

A hipotézist *keresztábra-elemzéssel* vizsgáltuk, mivel kíváncsiak voltunk a fogvatartott és az anya, valamint a fogvatartott és az apa iskolai végzettsége közötti asszociációs kapcsolatra, illetve ezek kombinált gyakorisági eloszlására (N=119). A vizsgálatot külön-külön folytattuk le az anya-gyermek, apa-gyermek esetében, hogy megtudjuk, az egyén modellkövető-e, vagyis a legmagasabb iskolai végzettsége nem haladja-e meg a szüleiét. Az iskolai végzettségnél a statisztikai vizsgálhatóság érdekében összevonásokat végeztünk a kategóriák között, amelyeket egységesen a szülők és az egyén esetében is alkalmaztunk. Így lett egy *végzettség nélküli*, egy *befejezett 8/10. osztály* és – a relatíve alacsony előfordulás miatt – egy *legalább középfokú végzettség* nevű kategória.

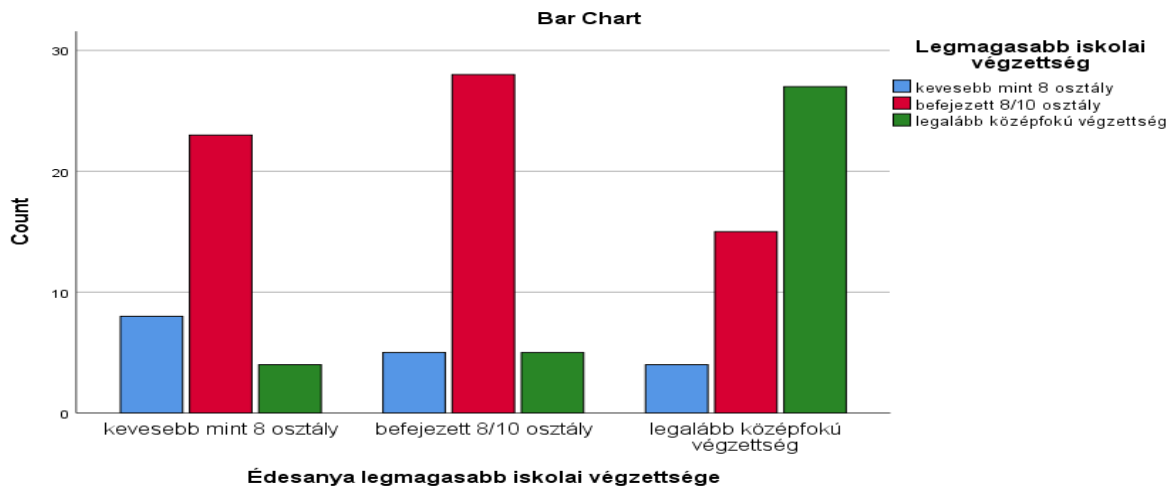
Crosstab

Count

		Legmagasabb iskolai végzettség			Total
		1 kevesebb mint 8. osztály	2 befejezett 8/10. osztály	6 legalább középfokú végzettség	
Édesanyja legmagasabb iskolai végzettsége	1 kevesebb mint 8. osztály.	8	23	4	35
	2 befejezett 8/10. osztály	5	28	5	38
	6 legalább középfokú végzettség	4	15	27	46
Total		17	66	36	119

Crosstab

		Legmagasabb iskolai végzettség			Total	
		1 kevesebb mint 8. osztály	2 befejezett 8/10. osztály	6 legalább középfokú végzettség		
Édesanya legmagasabb iskolai végzettsége	1 kevesebb mint 8. osztály	Count % within Édesanya legmagasabb iskolai végzettsége	8 22,9%	23 65,7%	4 11,4%	35 100,0%
	2 befejezett 8/10. osztály	Count % within Édesanya legmagasabb iskolai végzettsége	5 13,2%	28 73,7%	5 13,2%	38 100,0%
	6 legalább középfokú végzettség	Count % within Édesanya legmagasabb iskolai végzettsége	4 8,7%	15 32,6%	27 58,7%	46 100,0%
Total		Count % within Édesanya legmagasabb iskolai végzettsége	17 14,3%	66 55,5%	36 30,3%	119 100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square ^a	30,182	4	,000
Likelihood Ratio	30,182	4	,000
Linear-by-Linear Association	27,361	1	,000
N of Valid Cases	119		

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5.
The minimum expected count is 5,00.

Symmetric Measures

		Value	Asymptotic Standard Error ^a	Approximate T ^b	Approximate Significance
Nominal by Nominal	Phi	,504			,000
	Cramer's V	,356			,000
Ordinal by Ordinal	Gamma	,575	,106	4,838	,000
N of Valid Cases		119			

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

A *Khi-négyzet próba* (megfelelnek az adataink az alkalmazhatósági feltételeknek) alapján a minden szignifikancia szint mellett, van kapcsolat a női elítéltek és édesanyjuk iskolai végzettsége között ($p=0,000$). Ez a kapcsolat közepes szorosságú és pozitív irányú (Gamma=0,575), tehát ha az édesanya iskolai végzettsége alacsony, az maga után vonja, hogy a női elítélt iskolai végzettsége is alacsony lesz. Például 8 fő olyan női elítélt van, akinek az édesanyja is és ő maga is kevesebb mint 8. osztályt végzett el. A 8. osztályt el nem végző édesanyák 22,9%-ának női elítélt gyermeke sem végezte el a 8. osztályt.

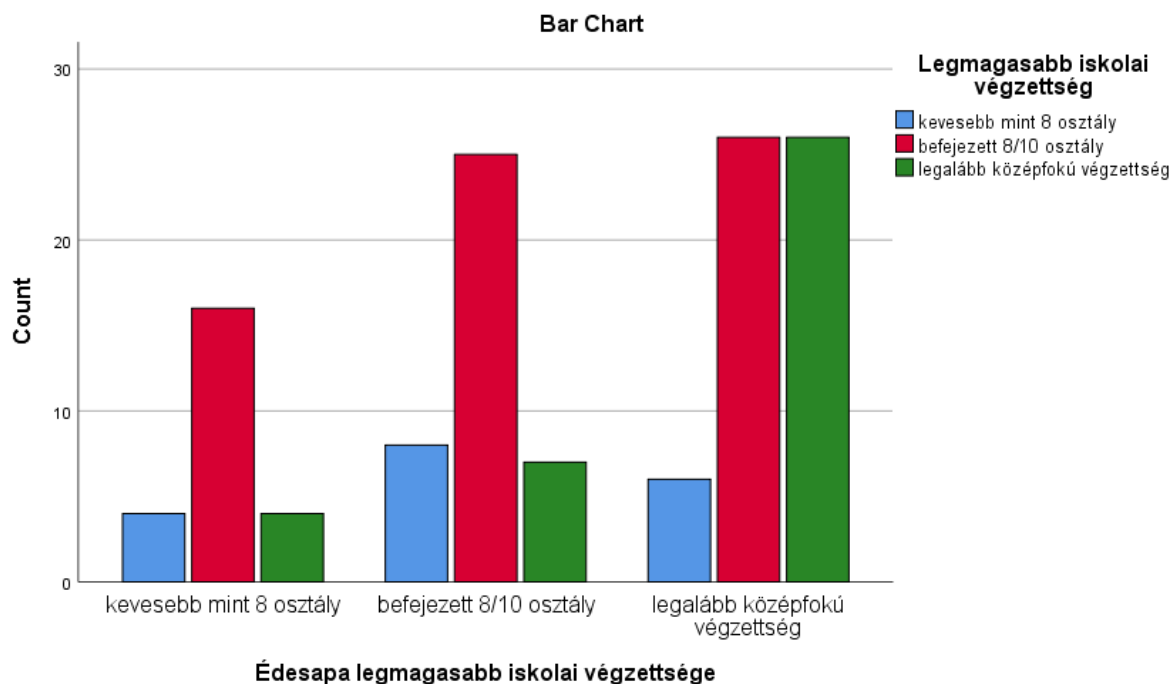
Crosstab

Count

		Legmagasabb iskolai végzettség			Total
		1 kevesebb mint 8. osztály	2 befejezett 8/10. osztály	6 legalább középfokú végzettség	
Édesapja legmagasabb iskolai végzettsége	1 kevesebb mint 8. osztály	4	16	4	24
	2 befejezett 8/10. osztály	8	25	7	40
	6 legalább középfokú végzettség	6	26	26	58
Total		18	67	37	122

Crosstab

		Count	Legmagasabb iskolai végzettség			Total
			1 kevesebb mint 8. osztály	2 befejezett 8/10. osztály	6 legalább középfokú végzettség	
Édesapja legmagasabb iskolai végzettsége	1 kevesebb mint 8. osztály	4	16,7%	66,7%	16,7%	100,0%
	2 befejezett 8/10. osztály	8	20,0%	62,5%	17,5%	100,0%
	6 legalább középfokú végzettség	6	10,3%	44,8%	44,8%	100,0%
Total		18	14,8%	54,9%	30,3%	122

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	11,335 ^a	4	,023
Likelihood Ratio	11,527	4	,021
Linear-by-Linear Association	10,774	1	,001
N of Valid Cases	122		

a. 1 cells (11,1%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 3,54.

Symmetric Measures

		Value	Asymptotic Standard Error ^a	Approximate T ^b	Approximate Significance
Nominal by Nominal	Phi	,305			,023
	Cramer's V	,216			,023
Ordinal by Ordinal	Gamma	,385	,120	3,073	,002
N of Valid Cases		122			

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

A *Khi-négyzet próba* (megfelelnek az adataink az alkalmazhatósági feltételeknek) alapján 5%-os szignifikancia szint mellett van kapcsolat a női elítéltek és édesapjuk iskolai végzettsége között ($p=0,023$). Ez a kapcsolat közepes szorosságú és pozitív irányú (Gamma=0,385), tehát ha az édesapa iskolai végzettsége alacsony, az maga után vonja, hogy a *női elítélt iskolai végzettsége is alacsony lesz*. A kapcsolat azonban nem olyan markáns - létét és szorosságát tekintve sem -, mint a női elkövető és az édesanyja iskolai végzettsége közötti.

Az eredmények alapján igazolást nyert a hipotézis, mivel a női fogvatartottak esetében a mind az anya, mind az apa, tehát a szülők esetében a minta tovább hagyományozódik, és az iskolai végzettség tekintetében modellkövető életstratégia jellemzi őket.

H7: A női fogvatartottak esetében a gyermekvállalási kedv és a tanulmányi mérföldkövek teljesítése negatívan korrelál.

A hipotézist *egyszempontos varianciaelemzéssel* vizsgáltuk, mivel kíváncsiak voltunk, hogy a különböző iskolafokot végzett női elítéltek csoportjai között van-e különbség a gyermekvállalási kedv kapcsán (N=132). Tanulmányi mérföldkövek alatt a kevesebb mint 8. osztály, a befejezett 8. osztály, a befejezett 10. osztály, a szakmunkásképző/szakiskola, az érettségi, valamint a főiskola/egyetem elvégzését értjük.

Descriptives

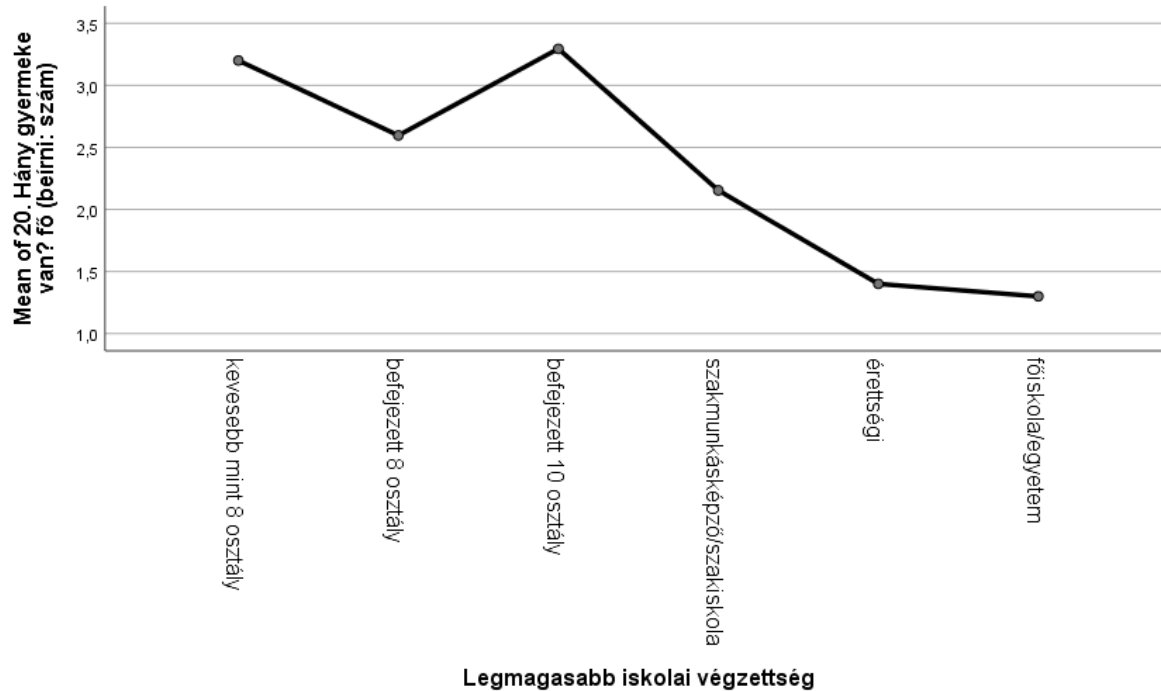
	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
1 kevesebb mint 8 osztály	20	3,20	3,365	,753	1,62	4,78	0	11
2 befejezett 8 osztály	57	2,60	2,137	,283	2,03	3,16	0	8
3 befejezett 10 osztály	17	3,29	2,443	,593	2,04	4,55	0	9
4 szakmunkásképző /szakiskola	13	2,15	1,908	,529	1,00	3,31	0	8
5 érettségi	15	1,40	1,352	,349	,65	2,15	0	4
7 főiskola/egyetem	10	1,30	1,160	,367	,47	2,13	0	3
Total	132	2,50	2,317	,202	2,10	2,90	0	11

Test of Homogeneity of Variances

Hány gyermeke van? (fő)		Levene	df1	df2	Sig.
		Statistic			
Hány gyermeke van? (fő)	Based on Mean	5,014	5	126	,000
	Based on Median	2,473	5	126	,036
	Based on Median and with adjusted df	2,473	5	96,608	,037
	Based on trimmed mean	4,510	5	126	,001

ANOVA

Hány gyermeke van? (fő)					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	55,159	5	11,032	2,146	,064
Within Groups	647,841	126	5,142		
Total	703,000	131			

Az eredmények alapján megállapítható, hogy azon 20 fő női bűnelkövető, akiknek kevesebb mint 8. osztály a végzettsége, átlagosan 3,2 gyermeket vállalt eddigi élete során. Ez az adat átlagosan 3,4 gyermekkel tér el az átlagostól, mivel a minimum érték a 0, a maximum pedig 11 vállalt gyermek. 95%-os megbízhatósággal állíthatjuk, hogy a kevesebb, mint 8. osztály végzettségű bűnelkövetők átlagosan legalább 1,6 és legfeljebb 4,8 gyermeket vállalnak.

A leíró adatokból és az átlagokat ábrázoló diagramból az érezhető, hogy valóban van összefüggés, a minél magasabb végzettség alacsonyabb átlagos gyermekszámmal jár együtt. Azonban 5%-os szignifikancia szint mellett statisztikailag nem igazolható a kapcsolat a legmagasabb iskolai végzettség és az átlagos gyermekszám között ($p=0,068$), így negatív korrelációról beszélhetünk. A leíró adatokból és a diagramból azonban jól látható, hogy az átlagos gyermekszám az iskolai végzettség növekedésével csökken. Tehát a szignifikanciaszintet ugyan nem érte el, de tendencia értékkel bír, amelyre alapozva a jövőben érdemes egy nagyobb mintán újabb vizsgálatot végezni.

H8: A női fogvatartottak kognitív profilját alkotó képességstruktúra kiegyensúlyozatlan, a reintegrációt elősegíteni képes területek gyengék.

A hipotézis vizsgálata egymintás *t-próbával* történt, hogy a Kognitív Profil Tesztet kitöltő fogvatartotti minta kognitív teljesítményének átlagait össze tudjuk hasonlítani területenként a viszonyítási felnőtt populációval.

A Kognitív Profil Teszt egy nemzetközi összehasonlító vizsgálatban használt teszt magyar adaptációjának átdolgozott változata. Ian Smythe által kidolgozott *International Cognitive Profil Test* (SMYTHE, 2002) több nyelvre lefordított vizsgálati eljárás, a diszlexia különböző nyelveken való megjelenésének sajátosságait vizsgálja (GYARMATHY - SMYTHE, 2000; SMYTHE – GYARMATHY – EVERATT, 2002). Ennek a tesztnek a magyar változata képezte a Kognitív Profil Teszt alapját. A skálák az egyes kognitív területeken elért eredmények összegzése által alakulnak ki. A skálához tartozó feladatokban mutatkozó szinteket összesítve alakul ki a skála szintje. Az ezekben mutatott átlagtól való eltérése jelzi ennek a területnek a színvonalát. A teszt a kognitív képességek struktúrájának vizsgálatára használható, amelynek eredményei felhasználhatók az oktatás és általános képességvizsgálat területén. A teszt három

fő területen vizsgálja a kognitív működést: *értelmi képességek, információfeldolgozás, iskolai készségek*. A csoport átlageredményeit a nagy mintán nyert sztenderd eredményekhez hasonlítjuk. Az eljárással csoport profil is alkotható, nagyon megkönnyítheti a fejlesztő tanítás megtervezését.

47. ábra

A női fogvatartottak és a viszonyítási felnőtt populáció kognitív profiljának t-próbás táblázata

Forrás: saját szerkesztés

A női fogvatartottak és a viszonyítási felnőtt populáció kognitív profiljának területek szerinti átlagai			
Forrás: saját szerkesztés			
Területek (feladatok)	Női fogvatartottak eredményei	Viszonyítási felnőtt populáció eredményei	p-érték
Főfogalom	6,7	12,50	0,000
Figura	8,7	15,10	0,000
Szóértelmezés	5,8	5,25	0,192
Alakrajz	5,5	3,90	0,000
Képelemlekezet: pár	5,1	9,20	0,000
Képelemlekezet: sorozat	2,9	7,00	0,000
Számismétlés: előre	6,2	7,24	0,000
Számismétlés: vissza	5,3	6,24	0,003
Szókincs: olvasás	3,9	4,55	0,000
Helyesírás: szavak	8,3	9,80	0,000
Helyesírás: álszavak	6,8	8,40	0,000
Számolás: művelet	6,1	8,30	0,000
Számolás: mennyiség	7,51	9,70	0,000
Figyelem %	87,53	77,00	0,000

Az eredmények alapján elmondható (lásd: 47. ábra), hogy a hipotézis két rész kivételével alátámasztást nyert. Az *alakrajz* és a *figyelem* feladat kivételt képez, mert ezeknél a teljesítménymutatóknál a női fogvatartottak átlaga magasabb lett statisztikailag is kimutatható módon ($p=0,000$), mint a felnőtt viszonyítási populációé. Tehát ezen szempontok szerint a hipotézis nem igaz. A *szóértelmezés* az a szempont, ahol szintén el kell vetni a kiinduló hipotézist, mivel a női fogvatartottak és a felnőtt viszonyítási populáció átlagos eredménye nem tér el egymástól érdemben ($p=0,192$).

A többi teljesítménymutató esetén viszont az adatok alátámasztották az alternatív hipotézist, mivel 1%-os szignifikancia szint mellett is érdemben alulmúlja a női fogvatartottak átlageredménye a felnőtt viszonyítási populációét ($p<0,01$). A vizsgált csoport erősségei a *figyelem* és a *holisztikus gondolkodás*, de emellett jelentős lemaradást mutat az *iskolai készségek*, *absztrakció*, valamint a *szekvenciális gondolkodás* terén. Az edukatív intelligencia ezen területei nemcsak az iskolai beválás, de a konstruktív életvezetés alapfeltételei is, így fejlesztésük bármilyen kezelést/oktatást/képzést megelőzően javasolt.

Intézményi profil

Az előző fejezetekben több oldalról vizsgálva került bemutatásra a büntetés-végrehajtás intézményi profilja. Összefoglalásunkban az alábbiakban azon területeket emeljük ki Csetneky (1984) tanulmányának felhasználásával, amelyek a pedagógia elveivel ellentmondásosak,

A büntetőjog és a pedagógia alapvető ellentmondása már a történeti áttekintés során tetten érhető. A XIX. század óta a börtönfejlődés erősen centralizált, a jogi keretekhez és meghatározott elvekhez igazodni nehezen képes folyamat. A szabályzó adta keretrendszer elviekben tükrözte az adott korok társadalmi és filozófiai nézeteit, a gyakorlat azonban nem mindig biztosított lehetőséget ezek megvalósítására.

Az oktatás és szakképzés szerepe az idők folyamán jelentősen átalakult, számos változáson esett át. Az igazságszolgáltatás főként az elkövetett bűncselekmény jellege, súlyossága, illetve a társadalomra való veszélye kapcsán határozza meg a büntetést, így tettközpontú. Szemben a pedagógiával, amely számára az egyén az első, annak teljes életalakulására, személyiségére koncentrálnak, állítják össze a nevelési programot, valamint az alkalmazni kívánt módszereket.

A folyamatban az ítéletből adódó joghátrány adja a keretet, míg a fokozat, a biztonsági- és a rezsimesorolás a differenciált fogvatartást. A reintegrációs tevékenység limitációja egyrészt a túlzottan rövid szabadságvesztés, amely nem biztosítja a szükséges időt a fejlődésre, vagy éppen a túlzottan hosszú büntetés káros és torzító hatása a személyiségre.

A fogvatartottak hatékony nevelése a speciális lehetőségek figyelembevételével, csoportosítással, valamint a típusjellemzők és egyéni képességek megismerésével lehetséges.

A szabadságvesztés a megfosztás, hátrányokozás leg súlyosabb büntetése. Elvei alapjaiban ellenkeznek a pedagógia személyiségfejlesztő céljával. A bv.i környezet így csak korlátozott lehetőséget nyújthat a nevelésre, amely képtelen ellensúlyozni a korlátozásokat. A szervezetnek olyan hatásrendszert kell alkalmaznia, amely egyszerre felel meg a büntetéssel és neveléssel kapcsolatos elvárásoknak.

Míndez egységes, következetes, nevelő szándékú rendszer megvalósításával lehetséges, amelyben minden személyi állományi tag ismeri a működési mechanizmus elvi és módszertani hátterét, illetve ebben a saját helyét és szerepét.

A bv. intézetben az egyén kényszer alatt éli mindennapjait, amely nyílt vagy rejtett ellenállást vált ki részéről. A szigorú szabályok mentén szerveződő szervezet sajátossága a napirend pontos betartása, az elítélt tartózkodásán, mozgásán, munkáltatásán át rendelkezik például ruházataról, ételmezéséről, szokásrendjéről. A kényszert az intézet, illetve dolgozói közvetítik az egyén felé.

A nevelés ellenben az aktív közreműködésre épít, személyes, bizalmi kapcsolatot feltételez, ezáltal markáns különbséget mutat. Megoldást a nevelésmódszertan, valamint a tiszta kommunikáció jelenthet, amely tudatosítja a helyzet korlátait, lehetőségeit, illetve a közös munka célját.

Az intézetek totális jellege az életrendet teljesen szabályzó, központi irányítás alá eső, hierarchikus rendszer. Ezen formája a társadalomba való visszavezetés céljával nem egyező irányba alakítja az egyént. A kinti valóságtól markánsan eltérő környezet az ellenőrzések, utasítások és szabályzások által az önállóság, a döntési képesség, valamint a személyiség igazi arculatának háttérbe szorítását eredményezi.

Az aktivitás fenntartása, illetve az egyén bevonása mellett az öntevékeny vagy szabadidős tevékenységi formák adnak csak lehetőséget a választásra. Javasolt az életterek, a közvetlen környezet közelítése a szabad élet viszonyaihoz, amely csökkentheti a totális intézmény negatív hatását.

A teljeskörű foglalkoztatásra való törekvés részeként a munkáltatás kapcsán újabb dilemmák fogalmazódnak meg. Egyrészt a munkaerő-piaci tapasztalattal kevésbé rendelkezők teljesítményalapú munkáltatása, az önkéntességet esetenként mellőzi. Ez nyilván a hatékonyság

tekintetében erősen korlátozza a tevékenység eredményességét. Másrészt kiváló terepe lehet a munkahelyi szocializációnak, ahol egy közösség részeként napi-, heti- és munka rutint tanul az egyén, valamint kellő tapasztalatokra tehet szert a sikeres munkaerőpiacon való elhelyezkedéshez (ÁCS-BÍRÓ, 2016).

A szakterületeken korlátozottság jelentkezik, amely a kezdetek óta változatlan, a hagyományos női szerepeknek megfelelő tevékenységeket kínál a nők számára (pl.: varroda, papíripar, kertészkedés). A képzések és a munkáltatás szűk választékot kínál, amely egyrészt a megalázó bánásmód tilalmába ütközik (BORBÍRÓ et al., 2019), másrészt a munkaerőpiaci szükségleteket nem követi, továbbá a populáció heterogenitását és igényeit nem követi.

A büntetés-végrehajtásnak egyidőben kell a jogállamiság követelményeinek és a társadalmi elvárásoknak eleget tennie, amely több esetben eltér. Kettős célt szolgálva, a reszocializáció és dekarcerizáció megvalósítása során az egységes elvrendszer a tényleges anyagi-, tárgyi-, személyi feltételekkel nincs összhangban.

A szervezet reformjainak köszönhetően a hangsúly áttevődött a kezelő-javító eljárásokra, a büntetési paradigmát kissé háttérbe szorította a nevelés. Napjainkban a reintegrációs célokat szolgálva a személyiség, valamint a szociális készségek fejlesztése került fókuszba.

Az oktatás-képzés jótékony befolyása ismert a börtönrend biztonságos fenntartása, a rezsimek működtetése, illetve az egyéni motiváció, fejlesztés szempontjából. A pedagógia összetett hatásrendszere ennek ellenére kevésbé mutatkozik meg a mindennapokban. A szerteágazó és sokrétű elemzések, szakterületi véleményezések mellett, ahogy a befogadás, úgy a fogvatartás során sincs a neveléstudományoknak szakszerű képviselője.

6.2. KITEKINTÉS

Az eredmények bemutatása után, mielőtt a végszóhoz érénk, néhány olyan kérdésre kívánunk reflektálni a kitekintés részben, amelyek válaszokat adhatnak, illetve irányokat rajzolhatnak a jövőre nézve.

6.2.1. Racionális döntés

Holisztikusan nézve nem elhanyagolható tény, hogy milyen az egyén gazdasági magatartása, milyen döntéseket hoz, életvitele mennyire fenntartható, racionális (SUTTER, 2019; KOLTAY –VINCZE 2019; CASTILLO, 2017). Az emberi viselkedés és döntéshozás megértése kapcsán Herbert Simon (1955) korlátozott racionalitás modellje lehet segítségünkre.

Az emberi viselkedés nagyban függ a környezeti feltételektől, ösztönzőktől. A behaviorista pszichológia az inger-válasz kategóriákkal igyekszik leírni az ebből adódó jelenségeket, vizsgálódásának tárgya a viselkedés (ATKINSON et al., 2005). A pozitivista szemlélet nyomán a pszichológia és a közgazdaságtan határterületeként a viselkedési közgazdaságtan az ember természetének korlátait veszi figyelembe (GOLOVICS, 2015).

Miután bebizonyosodott, hogy a racionalitás és az önérdékkövetés mentén szerveződő modellek, amelyek az idealizált emberi viselkedést helyezik fókuszba, nem teljes megbízhatósággal prognosztizálnak eseményeket, a realiztikusabb megismerés felé fordultak (STIGLER – BECKER, 1989). A pszichológiai aspektusokkal, jellemzőkkel, és érzelmi motívumokkal kiegészített kép, a hagyományos elméletek nézőpontjának tágítására szolgál (MÉRŐ, 2010). A racionális döntés során az egyén kockázattal találkozik, bizonytalan kimenetek közül kell választania, így az opciókhoz valószínűségeket rendel a várható hasznosság maximalizálása érdekében.

A döntési szituációk kapcsán folytatott kísérletek (HÁMORI, 2003) eredményei azonban igazolták, hogy az egyén egyes körülmények között eltér a racionálisnak tekintett viselkedéstől személyisége, tapasztalatai, a rendelkezésre álló információk mértéke, illetve képessége, reményei, aspirációi, valamint a világról alkotott elképzelései miatt. A neoklasszikus axiómákon túllépve, a korlátozott racionalitás elmélete szerint ezen korlátok – amelyek kiterjedhetnek a hiányos ismeretekre, a kognitív képességekre és a rendelkezésre álló idő mennyiségére (SCHILIRO, 2012) – a praktikus és gyakorlati, nem a logikai irányba tolják a megoldást (SIMON, 1955). Ezt egyrészt a valószínűségi ítéletek torzítása, a döntési problémák megjelenítésének hibái, valamint a döntéshozás defektusai eredményezik (KAHNEMAN – TVERSKY, 1979).

A cél a megelégedésre való törekvés, nem a hasznosság maximalizálása. Mivel az információfeldolgozás alkalmával szelektív a problématerék vizsgálata, az egyén heurisztikus keresés után az aktuálisan elfogadható megoldás mellett dönt (SIMON, 1982). Az intellektuális (memória-, logikai, számítási) korlátait nem képes meghaladni, ezért viselkedését társadalmi, etikai normák, tanult rutinok, tapasztalatok, érzelmek, valamint egyéb nem optimalizálható tényezők vezérik.

A racionális döntés elősegítéséhez a már kifejtett területek fejlesztésén belül a fókuszpontot érdemes a tanulékonyagra, a memóriára, valamint a döntési képességre helyezni. A döntések kapcsán a cél az egyén preferencia térképének (MARCH, 1978) pozitív irányú változtatása a reintegrációs neveléssel, hogy a társadalomba való beilleszkedés, valamint a jövőbeni gazdasági és szociális döntései során ne a korlátozott racionalitás elve érvényesüljön esetükben.

6.2.2. Nevelhetőség

A nevelést irányító szakember feladata a túlélésen és a szabadságvágyon felül megtalálni az egyénben azt a belső motivációt, amely átsegíti az átmeneti állapoton, képessé teszi a szabadságvesztés-büntetés alatt a liminalitást kihasználva az önismeretre, az önfegyelemre és az önfejlesztésre.

A legtöbb esetben a nevelés terén sikeres a türelem, a szabad fejlődés biztosítása, amelyhez határozottságra, a szabályok átadására van szükség. Vannak viszont olyan esetek, amikor a korábban rossz tapasztalatokat, téves beidegződéseket szerzett egyén nem képes a közös értékek mentén tevékenykedni. Nem lesz képes önreflektív, önellátó, asszertív, felelősségteljes, állampolgári viselkedésre, amely a társadalomba való beválásához szükséges lenne.

A fogvatartottak egyik része a nehezen nevelhetők kategóriájába tartozik, akik a határozott szabályokra a régi módszerekkel, manipulációkkal reagálnak. A következetes, kitartó erőt észlelve támadólag léphetnek fel. Ezen esetekben a pedagógus eszköze a kitartó, csöndes, megalkuvást nem ismerő értékközvetítés lehet. Főként a sok bántást, kudarcot szenvedett emberek esetében, akik a kudarckerülés érdekében igazi erőfeszítéseket sem tesznek, nem akarnak változni. A megbántott, sérülékeny egyén gyenge énképe támadásnak él meg minden kritikát, s akár az irracionalitásig is védi, azt a keveset, amivel rendelkezik. A tiszta kommunikáció félelemet vált ki belőle, a felelősséget hárítja, mert minden hiba a kifelé mutatott képet rontja.

Ilyen esetekben a szokásosnál sokkal határozottabb nevelési környezetre van szükség. A türelmi idő rövidül a régi rossz reflex elkerülése céljából, életkerete pedig határozott, következetesen betartott szabályok mentén épül fel (GYARMATHY, 2016d). A vizsgált célcsoport esetében tehát a fenti módszerek szerint kialakított nevelési helyzetben van kedvező kilátás a változásra.

6.2.3. Optimális fejlődés, tanulás

A tanulás mindig jelentésteli és lehetőségeket felvillantó tevékenység azon túl, hogy a kognitív fejlődés útja. A gondolkodás fejlesztése, azaz a strukturált információgyűjtés, elemzés, szintetizálás, valamint a rendszerezés a társadalomba való visszailleszkedés alapfeltétele. Nélküle az életpálya-építési kompetencia nem alakul ki, a reintegráció eredményessége nem számottevő.

Az átmeneti állapotok kezeléséhez a tanulás a sikeres beválás kulcsát jelenti az önismeret, oktatás és foglalkoztatás területén, valamint a döntéshozatalhoz szükséges készségek összességét adja (JACKSON, 2013).

A fejlődés optimalizálásához intenzív támogatásra van szükség, ami leginkább a metakogníciót, vagyis a gondolkodás tudatos szabályozását kell, hogy erősítse. A társas helyzetek számos metakognitív előnyt biztosítanak, amelyek segítik a mediációt, a komfortzóna elhagyását és a fejlődési zóna adta fejlődési lehetőség kihasználását. Néhány konkrét mediációs lehetőség az optimális fejlődés és tanulás zónájában (GYARMATHY, 2017b):

- A rendszer és a mintázatok bemutatása, hogy az egyén átláthassa az összefüggéseket, így érthetővé váljon számára a feladat.
- Rutinok, algoritmusok, hogy biztonságban érezze magát, és nagyobb önállósággal haladhasson.
- Az új terület összekötése régebbi, már ismert tudáselemekkel, a szabályszerűségek, hasonlóságok és különbségek felfedeztetése.

- A feladat izgalmassá tétele az érdekességek, különlegességek, játék, humor, az elítelt aktivitása és a személyes viszonyulás alkalmazásával.
- Konkrét visszajelzések, ha lehet egyszerű magyarázatokkal kísérve, hogy a személynek valódi információja legyen saját teljesítményéről.
- A lépések tudatosítása, amiben a „hogyan” és „miért” kérdések adnak segítséget.
- Lehetőség a fogvatartott számára, hogy megmagyarázhassa terveit és döntéseit, és ennek révén ő maga is jobban át tudja gondolni azokat.
- A haladás tudatosítása az elért eredmények felmutatásával erőt és ösztönzést adhat a nehéz pillanatokban.
- Csoportos helyzetek kialakítása, ahol a társak példája, optimális esetben utánzása által gyorsul és könnyebbé válik a fejlődés.
- A társakkal együtt végzett közös tevékenység, amelynek során csökkenhet az egyén feszültsége, hiszen közös célok elérésének tudatában a nagyobb kihívásokkal is könnyebben meg lehet küzdeni. Az önségítő csoportok sikere éppen ebben rejlik.

A hatékony reintegrációs tevékenység előmozdításában segítségül szolgálhat az angol mintán alapuló akkreditációs rendszer, amely a programok racionalizálását eredményezhetné. Drexler – Sánta (2016) tanulmánya alapján betekintést kaphatunk a Nagy-Britannia, Észak-Európa, illetve Kanada területén jól működő szakértői bizottságok munkájába, amelyek a programok minőségi ellenőrzése, a helyszínek vizsgálata mellett, a monitoring feladatokat is ellátják.

A tudományos alapokon szerveződő, főként kognitív viselkedésterápia alapú programok a résztvevők elkötelezettségére és motivációjára építenek. A készségorientált, célcsoport specifikus tevékenység a kézikönyvekben¹⁵⁰ foglalt egységes és kidolgozott célok, módszerek, értékelés szerint valósul meg.

Feltételei a dinamikus tényezők kezelése, a hatékonyság, a kezelési összhang, a folyamatosság, valamint a programintegritás. A független szakértőkből, büntetés-végrehajtási, illetve pártfogó felügyelői tagokból álló önálló szerv egységes összesítő statisztika mentén informálódik a különböző programtípusok szakmai tartalmáról.

Hazánkban hasonló alapokon működik az adatkezelés, egységesen a FANY, illetve a FÖNIX rendszerben, azonban releváns irányító szerv nélkül. A jelenlegi informatikai feltételek angol mintájú továbbfejlesztése, valamint az akkreditációs rendszer létrehozása kellő alapot nyújtana a szakmai fejlődéshez, a programok minőségi, tartalmi megújulásához. Megfelelő be- és kimeneteli mérés esetén pedig egyszerű regresszió analízissel kimutatható lenne az eredményesség – ahol a független változó az idő, a függő változó pedig az elért változás az ismeretanyag, vagy a képességek terén.

6.2.4. Börtönépítészet

A környezet – legyen az természetes, vagy mesterséges – befolyásolja ez egyén életterét, hatással van mindennapjaira, közérzetére, testi-lelki egyensúlyára. A tér szavak nélkül képet ad egy rendszerről, a benne folyó munkáról, struktúráról.

¹⁵⁰ Az *elméleti kézikönyv* meghatározza a program elméleti hátterét, célcsoportját, célját, módszereit, illetve a várható változást. A *programkézikönyv* a foglalkozás célját, menetét foglalja össze röviden, kitérve az értékelési eszközökre. A hozzá kapcsolódó *oktatószemélyzet kiképző kézikönyv* a tananyagra fókuszál a képző személyzet munkáját segítve. A *menedzsment kézikönyv* bemutatja a személyzet és a fogvatartotti csoport kiválasztásának, képzésének, értékelésének folyamatát.

Jelenleg az intézetek milyen tartalmat közvetítenek? A büntetés-végrehajtás fejlődéstörténetét áttekintve az architektúra mindig az adott kor szellemiségéhez igazodva tere és eszköze volt a büntetés megvalósításának. Jellemzően a biztonság és funkcionalitás megfontolásai érvényesültek, a környezetkialakítás pszichés- és fizikai egészségmegőrző funkciója kevésbé került fókuszba (DÜLL – VÁRKONYI, 2020). A XX. században végbement ideológiai változások ugyan átrendezték a jogi- és társadalmi kereteket a büntetés témakörében, építészeti szempontból azonban – néhány kivétellel – kevésbé történt előrelépés a nevelő terek kialakításában.

Az önálló cselekvések helyszíne a túlszabályzott környezetben, illetve a lecsökkent intim térben: a zárka és a társak színterére szorul. Adaptációs mintája az agresszió, amely győztes-vesztes szituációt szül (HUSZÁR, 1995). Meghatározóan a büntetés-végrehajtási intézetek főként elavult, (több mint 100 éves) régi épületek, amelyek nem nyújtanak megfelelő lehetőséget a modern elméletek megvalósulására.

A környezetpszichológiai elemzések kimutatták, hogy a nagy érzelmi és stressz intenzitású börtöntér jelen formájában izoláló, zárt rendszer, amely ingerszegény, monoton, mesterséges létezésként fokozza a börtönártalmakat (DÜLL – VÁRKONYI, 2020).

A személy-környezet összeállítás tekintetében pl.: az elhelyezés, az épülettípus, az elrendezés, valamint a használó tulajdonságai kiemelt fontossággal bírnak a környezet kialakításakor. A belső terek funkcionalitását markánsan meghatározzák a büntetés-végrehajtási intézetekben az átláthatóság, higiénia, és biztonság mellett a hosszútávú karbantarthatóság és fenntarthatóság (BÁNÁTI, 2020). A nem megfelelő, hiányos, torzító, vagy gátló funkcióval rendelkező tér következménye testi tünetekben, betegségben, illetve pszichés problémákban nyilvánul meg, amely a börtönben, mint speciális intézményben fokozottabban jelentkezik (TARTARO, 2003).

A pszichoszociálisan támogató közeg kialakítása nemcsak a fogvatartotti, de a személyi állomány részéről is egészségmegőrző, proaktív jelleggel bírna (DÜLL, 2012). Továbbá a reintegráció érdekében megvalósuló nevelés, ösztönzés, önfenntartás optimalizálása során a fizikai kiterjedés újraértelmezése nem elhanyagolható elem (GYÖRGYI, 2017). A direkt ellenőrzési módszerek beépüléséhez a campus típusú, kisvárosokhoz hasonló börtönkoncepció létrehozása segíthet, vagy a meglévő terek eltérő indíttatású használata (BATÁRI, 2017).

Bár a nyitottság gondolatát főként a dualizmus korában épült épületek infrastrukturális adottságai nem segítik elő, a fizikai tér megnyitásával a belső biztonság növelhető (BOROS – CSETNEKY, 2002). Ez látszólag ellentmondásos megállapítás, azonban, ha figyelembe vesszük, hogy a személyes kapcsolatoknak köszönhetően a fogvatartottak magatartása kiszámíthatóbb, a reintegrációs cél eredményesebben kivitelezhető, látjuk a nevelésorientált szemlélet előnyét. A nagy létszámú zárkák, az egyedüllétből való depriválás (ALTMAN, 1981), erős ingerként a zaj, amely a burkolati adottságokból fakad, a stresszt (GYÖRGYI, 2017), míg a természettől való elhatárolás az agressziót növeli (KUO - SULLIVAN, 2001). Így a kisebb (2, 4, 6 fős) zárkákban való elhelyezés, eltérő anyaghasználat, a fény és a természet integrálása resztoratív környezetet (KAPLA, 1992) eredményezhet a testi-lelki egyensúlyt támogatva.

A megfelelően kidolgozott börtönkörnyezet olyan, amely egyszerre támogatja a fogvatartottak reintegrációját, fokozza a személyi állomány mentális és fizikai jól-létét, s közben betartja a biztonság szempontjait (DÜLL – VÁRKONYI, 2020). Megvalósítása a sajátos intézeti viszonyokhoz, nemzetközi és hazai jogszabályokhoz, valamint a műszaki előírásokhoz igazítva nehéz feladat elé állítja a bv. rendszert. Magyarországon a börtönfelújítási és építési kezdeményezések felszámolták a túlszűfoeltságot, azonban környezetpszichológiai szempontból nem a modern architektúra irányába mozdultak el.

A fejlődés meghatározó lenne, hiszen amennyiben az elméleti, gazdasági, társadalmi, politikai változásokhoz nem igazodik az épített környezet – s hosszú időn át meghatározza az élet- és mozgásteret –, azzal beszűkíti a gyakorlati változás esélyét, alapjaiban megkérdőjelezve azt.

6.3. VÉGSZÓ

A büntetés-végrehajtás büntetés fókuszú, s bár igyekezik a kor kihívásaira, igényeire reflektálni, nem a valós tartalomra mutató megfogalmazás. A valóságban hiányzik a rendszer identitása, két végletes elmélet torz egyvelegét adva, különböző külföldi mintákra támaszkodva kevés múlttal és tényleges tapasztalati idővel rendelkezik.

A militarista, büntetéscentrikus, és a nevelés által egyén fókuszú resztoratív igazságszolgáltatás nem nyújt kongruens képet. Nem mindegy, hogy a büntetés-végrehajtás során az elkülönítés, a büntetés, a társadalomból való kizárás kerül fókuszba, vagy a társadalom hasznos tagjává való válásban a segítő funkció élvez prioritást. A módszertani apparátus meghatározásában nagy jelentőséggel bír, hogy melyik célrendszert támogatja.

A fogvatartottak eltérő tapasztalattal, ismeretekkel, jártasságokkal készség- és képességekkel érkeznek, így az átlagos tanulás-tanítási módszerek sikertelenek esetükben (ÁCS-BÍRÓ – MIKLÓSI, 2016). Az optimális fejlődést biztosító folyamat megtervezése során elsődleges a cél meghatározása. Ehhez a célcsoport kiegyenlített tudásához, képességszerkezetéhez, illetve az egyéni sajátosságaihoz kell alkalmazkodni (GYARMATHY, 2019b).

A környezeti adottságok, kilátások, valamint a keretrendszeri elvárások ismerete nélkülözhetetlen. Az intézményi profilhoz igazodva kerülhetnek kijelölésre nemcsak a rövid-, de a közép-, és hosszútávú képzési, nevelési feladatok, valamint az elsajátítandó ismeretek, fejlesztendő készségek, képességek. A szakszerű tervezésben a megvalósításhoz szükséges módszerek, munkaformák és eszközök kiválasztása az idő-téri dimenzió behatárolásával történik. Börtönkörnyezetben sincs ez másként, amennyiben hatékony eljárást kívánunk véghez vinni.

A pedagógiai irányultságú változtatás Vókó (2006) szerint három területen esedékes. Egyrészt a fogvatartottak *életviszonyainak átalakítása*, másrészt *cselekvéseik szabályozása*, valamint a *felfogásának alakítása* tekintetében. A kohézió által lehet megfelelő hatást elérni a reintegrációs tevékenységben, ha a környezeti adottságok, a biztosított tevékenységi formák, illetve az egyén értékrend egységet képez. A bűnelkövetők szegregálása a társadalomból nem jelent megoldást, csupán egy tüneti kezelést. A büntetés ugyanis nem szünteti meg azokat a szociális feltételeket, amelyek a bűnözést létrehozták vagy annak növekedését lehetővé tették.

Az elméleti törekvések, a nevelési irányok pozitív, előremutató gondolatok, amelyek a valóságban egyrészt a szervezet személyi, tárgyi, infrastrukturális és technikai determináltsága, másrészt a társadalom korlátozott elvárásai és nézetei miatt kevéssé valósulhatnak meg (ÁCS-BÍRÓ, 2016). A (re)integráció nem más, mint egy kiforratlan, köztes megoldás a kirekesztés és a befogadás között. A reintegrációs folyamat lényege, hogy kompetens szakemberek irányításával megtervezett körülmények között célirányos módszerek által segítse a fogvatartottat. Ehhez a motiváció, a modellkövető személyek, az önellátás és döntéshozatal begyakorlása nélkülözhetetlen (6/2015. (I.20.) OP szakutasítás).

Az értekezés igyekezett tág értelmezésben bemutatni a női fogvatartottak képzési- oktatási lehetőségeit. Ismertette a törvényi háttér és a szabályzók mentén az elméleti, továbbá a megfigyelések által a börtönoktatás gyakorlati jellemzőit. Kísérletet tett a szervezet identitásproblémájának feltérképezésére, valamint a neveléshez való viszonyának bemutatására, amely az oktatás egyik meghatározó alappillére. A dolgozat a célcsoport jellemzői, illetve érdeklődésének ismeretében – az intézeti sajátosságokat szem előtt tartva – fogalmazta meg javaslatait. Kutatásunk a pedagógia, mint rendszerszervező alapelvek elmélyítéséhez szolgál segítségül a büntetés-végrehajtás és a neveléstudományok diskurzusában.

HIVATKOZÁSI JEGYZÉK

- 1/2016. (IV.15.) BvOP utasítás a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága Szervezeti és Működési Szabályzatáról
- 110/1967 IM sz. utasítással kiadott Büntetés-végrehajtási Szabályzat
- 1105/1954. (XII. 17.) Mt.h. sz. határozat Büntetés-végrehajtási Szabályzat kiadásának elrendelése
- 13/2017. (II.6.) BvOP szakutasítás az egyes reintegrációs feladatok végrehajtásának eljárási szabályairól
- 16/2014. (XII.19.) IM rendelet a szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és/ a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól
1723. évi XII. tc. FCorpus Juris Hungarici
- 1744/2013. (X.17.) korm. határozat a Nemzeti Büntelmegelőzési Tanács működéséről és a Nemzeti Büntelmegelőzési Stratégia végrehajtásáról
1768. *Constitutio Criminalis Carolina* Büntető Törvénykönyv
1840. évi V. tc. a büntető- s javító-rendszer kidolgozására országos választmány küldetik ki
1852. *Osztrák Büntető Törvénykönyv*
1871. évi XXXIII. tc. a királyi ügyészségről
1878. évi V. tc. *Büntető Törvénykönyv*
1896. évi *Büntető Perrendtartás*
1908. évi XXXVI. tc. A büntetőtörvénykönyvek és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról
1913. évi XXI. tc. A közveszélyes munkakerülőkről
1950. évi II. tv. a büntetőtörvénykönyv általános részéről
1950. évi IV. tv. a Magyar Népköztársaság Alkotmányának módosításáról
- 1953-as Európa Tanács Emberi Jogok Európai Egyezménye
- 1955-ös ENSZ genfi kongresszus állásfoglalása
- 1957-es Római Szerződés
1961. évi V. tv. a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről
1963. évi XXIV. tvr. a büntetésvégrehajtásnak az igazságügyminiszter felügyelete alá helyezéséről
1966. évi XXI. tvr. a szabadságvesztés büntetés végrehajtásáról és az előzetes letartóztatás foganatosításáról
1971. évi XXVIII. tvr. a Büntető Törvénykönyv módosításáról és a kiegészítéséről
1974. évi X. tvr. az alkoholisták intézeti gyógykezeléséről
1979. évi XI. tvr. a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról
1982. évi X. tvr. a nőekkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról
1984. évi XXI. tvr. a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. tvr. módosításáról
- 1986-os ENSZ határozat a kiskorúak igazságszolgáltatására vonatkozó minimális szabályokról - Pekingi Szabályok
- 1987-es Európa Tanács Európai Egyezménye a kínzás és embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés megelőzéséről
- 1990-es ENSZ 45/111. határozat alapelvek a fogvatartottakkal való bánásmódra – Havannai Szabályok
1993. évi LXXIX. tv. a közoktatásról
1993. évi XXXII. tv. a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. tvr. módosításáról
1995. évi CVII. tv. a büntetés-végrehajtási szervezetről
1995. évi XLI. tv. a büntető jogszabályok módosításáról
1996. évi XXXVIII. tv. a nemzeti bűnügyi jogsegélyről szóló
- 1999-es Amszterdami Szerződés
- 2/2015. a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelői tevékenységek végrehajtásáról
- 2/2016. a fogvatartottak letétkezelésének és egyéb pénzügyi rendelkezések végrehajtásának eljárási szabályozásáról
2001. évi CI. tv. a felnőttképzésről
- 2002/13. ENSZ Gazdasági és Szociális Bizottság határozata a hatékony büntelmegelőzés támogatásáról
- 2003-as Közös Memorandum a társadalmi befogadásról
2005. évi CXXXIX. tv. a felsőoktatásról
- 2006/54/EK Európai Parlament és a Tanács irányelve a férfiak és nők esélyegyenlőség és egyenlő bánásmód elvének a foglalkoztatás és munkavégzés területén történő megvalósításáról
2010. Európai Bizottság - A nők chartája
2011. évi CCIV. tv. a nemzeti felsőoktatásról
2011. évi CLXXXVII. tv. a szakképzésről
2011. évi CXC. tv. a nemzeti köznevelésről
2012. évi C. tv. a Büntető Törvénykönyvről

2013. évi CCXL. tv. a büntetések, intézkedések, egyes kényszerintézkedések és szabálysértési elzárás végrehajtásáról
2013. évi LXXVII. tv. a felnőttképzésről
- 21/1997. (VII.8.) IM rendelet a büntetés-végrehajtási szervezet Szolgálati Szabályzatáról
- 223/2014/EU rendelet a leginkább rászoruló személyeket támogató európai segítségnyújtási alapról
- 24/2017. (II.14.) BvOP szakutasítás a sajátos kezelési igényű fogvatartottak számára kialakított és az egyéb speciális részlegeken elhelyezett elítéltekkel kapcsolatos reintegrációs feladatok végrehajtásáról
- 30520/1182-4/2017. KFB intézkedés Szervezeti és Működési Szabályzat
- 30520/3/72/2017. KFB intézkedés a foglalkoztató helyiségben történő terápiás foglalkoztatás, szakkörök működésének szabályai
- 30520/3/93/2017. KFB intézkedés a fogvatartottak által igénybe vehető többlétszolgáltatások rendjéről
- 30520-3/164-1/2017. KFB intézkedés a befogadási eljárásról
- 30520-3/174-1/2017. KFB intézkedés Házirend
- 30520-3/175-1/2017. KFB intézkedés a Befogadási és Fogvatartási Bizottság és a differenciált őrzés végrehajtásának szabályozásáról
- 4/2017. (XII.20.) BvOP utasítás a fogvatartottak 2018. évi munkadíjáról, ösztöndíjáról, a munkaterápiás foglalkoztatás pénzbeli térítése
- 44/2007. (IX.19.) IRM rendelet a büntetés-végrehajtási szervek területére történő be- és kiléptetés, valamint a büntetés-végrehajtási szervek területén tartózkodás részletes szabályairól
- 50/2002/EK határozat a tagállamok társadalmi kirekesztés elleni küzdelmet szolgáló együttműködése ösztönzésére szolgáló cselekvési programról
- 6/1996. (VII.12.) IM rendelet a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól
- 6/2015. (I.20.) BvOP szakutasítás a fogvatartottakkal kapcsolatos reintegrációs feladatok végrehajtására vonatkozó Módszertani Segédanyag Gyűjtemény kiadásáról
- 66/2015. (VIII.18.) BvOP szakutasítás a Befogadási és Fogvatartási Bizottság részletes feladatairól, tagjairól és eljárásrendjéről, valamint a fogvatartottak munkáltatásához kapcsolódó egyes szabályokról
- 68/2017. (XI.6.) BvOP szakutasítás a fogvatartotti foglalkoztatás rendjére vonatkozó feladatmegosztásról
- ÁCS-BÍRÓ Adrienn – MIKLÓSI Márta (2016): *Teaching Behind Bars*. In: FODORNÉ Dr. Tóth Krisztina (ed. 2016): *Challenges to Higher Education. Adaptation in Strategic Partnership*. MELLearN. Pécs.
- ÁCS-BÍRÓ Adrienn (2016): *Szakképzés és foglalkoztatás a rácsok mögött*. Tapasztalatok a Kalocsai Fegyház és Börtönben. In: LÜKŐ István – MOLNÁR György – SIK Dávid – SZÜTS Zoltán (szerk. 2016): *EDU Szakképzés- és Környezetpedagógia Elektronikus Szakfolyóirat 2016/3*.
- ADAMIKNÉ Jászó Anna (2006): *Az olvasás múltja és jelene*. Trezor Kiadó. Budapest.
- ADAY, H. (2003): *Aging prisoners. Crisis in American corrections*. Praeger, Westport, Connecticut. London. 178.
- ADLER, F. – MUELLER, G. O. W. – LAUFER, W. S. (2000): *Kriminológia*. Osiris Kiadó. Budapest.
- ADLER, F. (1981): *The incidence of female criminality in the contemporary world*. University Press. New York.
- ALEKU Mónika – CSORDÁS Sándor – PACSEK József (2006): *A fogvatartottak foglalkoztatásának és programlehetőségeinek jelenlegi helyzete*. In: *Börtönügyi Szemle 2006/1*. 65-78.
- ALTMAN, D. G. (1981): *Statics and ethics in medical research*. In: VIII. Improving the quality of statics in medical journals. *BMJ*. 44-47.
- ANDERSON, M. (1994): *Intelligencia és fejlődés*. Kulturtrade Kiadó. Budapest.
- ANDORKA Rudolf (2006): *Bevezetés a szociológiába*. Osiris Kiadó. Budapest.
- ANGYAL Pál (1928): *Az emberi élet elleni bűncselekmények és a párviadal*. Athaeneum. Budapest.
- ANTAL Szilvia – SOLT Ágnes (2013): *A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésre ítélték longitudinális vizsgálata*. In: *Börtönügyi Szemle*. 2013/1.
- AOS, S. – MILLER, M. – DRAKE, E. (2006): *Evidence-based public policy options to reduce future prison construction*. Public Policy. Washington State Institute.
- ARMSTRONG, T. (1994): *Multiple intelligences in the classroom*. ASCD, Alexandria, Virginia.
- ASWORTH, A. (2002): *Sentencing*. The Oxford Handbook of Criminology. Oxford University Press. 1077–1083.
- ATKINSON, R. C. – HILDGARD, E. – SMITH, E. E. – NOLEN-HOEKSEMA, S. – FREDRICKSON, B. L. – GEOFFREY, L. R. (2005): *Pszichológia*. Osiris Kiadó. Budapest.
- AUER György (1917): *Büntettek és bűncselekmények a háború alatt*. Politzer Zsigmond és fia bizománya. Budapest.
- BAECHTOLD, A. – WEBER, J. – HOSTETTLER, U. (2016): *Strafvollzug*. 3. Aufl. Stämpfli Verlag, Bern.
- BAKÓ Tamás – HERMANN Zoltán – VARGA Júlia (2018): *A 2018-2020. évi munkaerőpiaci helyzet és folyamatok várható alakulása, hatása a növekedésre és az államháztartásra*. MTA KRTK KTI. Budapest. https://www.parlament.hu/documents/126660/1651131/MTA+KTI+Munkapiac_2018-2020.pdf/ea4ca320-d792-f36f-8228-e1f3d134960b [2020.02.12.]
- BAKÓCZI Antal (1975): *A gyermekölés kodifikációs problémái*. In: *Jogtudományi Közöny 1975./8*. 474-482.

- BALOGH András József (2002): *Oktatás és túlszűfolttság*. A büntetés-végrehajtási intézetekben működő oktatási, képzési formák, a tanulástól visszatartó faktorok. In: Belügyi Szemle 50/2-3. 100-105.
- BALOGH László Attila (2000): *A szabadságvesztésre ítélt nők nevelése*. Szakdolgozat. Rendőrtiszti Főiskola. Budapest.
- BÁNÁTI Béla (2020): *A korszerű épület*. In: Börtönügyi Szemle 2020/1. 10-22.
- BANKNÉ FEHÉR Katalin (1979): *A női elítéltek szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának sajátosságai*. Szakdolgozat. Rendőrtiszti Főiskola. Budapest.
- BARABÁS A. Tünde (2005): *Mediáció: új szerepek és feladatok az eljárásban*. In: Ügyészek Lapja. 3. szám. 15-23.
- BARDWICK, J. M. – DOUVAN, E. (1971): *Ambivalence*. In: GORNICK – MORAN (eds.): *The socialisation of women*.
- BARKÓ Endre (2002): *Információ és orientáció*. Bevezetés a tájékoztatás elméletébe. Szaktudás Kiadó Ház. Budapest.
- BARTA Zsuzsanna (2009): *A kompetencia alapú emberierőforrás-menedzsment lehetőségei a közszférában*. In: Új Magyar Közigazgatás 4. 24-32.
- BARNETT, A. – BLUMSTEIN, A. – FARRINGTON, D. P. (1987): *Probabilistic models of youthful criminal careers*. *Criminology*, 25, 83–107.
- BATÁRI Attila (2017): *Fegyelmező terek*. Az építészet feladata és lehetőségei a büntetés-végrehajtásban. DLA értekezés. BME Építésmérnöki Kar, Építőművészeti Doktori Iskola.
- BEAUVOIR, S. (1971): *A második nem*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- BECCARIA, C. (1967): *Büntett és büntetés*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- BECCARIA, C. (1998): *A bűnökről és a büntetésről*. Eötvös József Könyvkiadó. Budapest.
- BECCHI, P. – SEELMANN, K. (2005): *Gaetano Filangieri és az európai felvilágosodás*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- BECK, J. (1989): *Depresszió*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- BELOVICS Ervin – VÓKÓ György (2014): *A büntetések, az intézkedések, a kényszerintézkedések és szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény magyarázata*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest.
- BENCZE Béla (szerk. 2014): *Börtönügyi lexikon*. Kronosz Kiadó. Pécs.
- BENEDEK András (2015): *Az európai és hazai szakképzési rendszer fejlődésének tendenciái*. BME Tanárképző Központ, Budapest.
- BERECZKI Zsolt (2000): *Változó börtön*. In: Börtönügyi Szemle 2000/3.
- BERECZKI Zsolt (2008): *Biztonság a büntetés-végrehajtásban*. Doktori (PhD) értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola. Budapest.
- BÉRES János (2007): *A nők és az öngyilkos terrorizmus*. In: Felderítő Szemle 2007/3. 15-26.
- BERTA Gyula (2005): *Börtön, börtön, börtön*. A Somogy-Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet története alapításának 100. évfordulójára. Somogy-Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet. Kaposvár.
- BIKÁDINÉ Ágoston Magdolna (1982): *Nevelői szerepek az elítéltek körében*. 1982/2. IM- BvOP. Budapest.
- BLOOM, B. (1956): *Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals*. Longman Publishing Group. White Plains.
- BLUMSTEIN, A., JACQUELINE, C., JEFFREY, A. R., CHRISTY A. V. (eds. 1986): *Criminal Careers and "Career Criminals."* 2 vols. Panel on Research on Career Criminals, Committee on Research on Law Enforcement and the Administration of Justice, Commission on Behavioral and Social Sciences and Education, National Research Council. National Academy Press. Washington D.C.
- BODNÁR Ferenc (1997): *Népfőiskola*. Egyedülálló sátoraljaújhelyi kezdeményezés. In: Börtönügyi Szemle 1997/2. 83-86.
- BOGOTYÁN Róbert (2015a): *Az elítéltek reintegrációja*. In: SCHMEHL János – PALLO József (szerk. 2015): *Korszakváltás a büntetés-végrehajtásban*. Útmutató a 2013. évi CCXL. (Bv.) törvény megismeréséhez. Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa. Budapest. 88–89.
- BOGOTYÁN Róbert (2015b): *A szűfolttság csökkentésének útjai a börtönépítésen túl*. In: Börtönügyi Szemle. 2015/1.
- BORBÉLY-PECZE Tibor Bors (2016): *A tervezhetetlen pályafutás*. In: *Opus et Educatio*. 3.évf. 4.szám 432-438.
- BORBÍRÓ Andrea, GÖNCZÖL Katalin, KEREZSI Klára, LÉVAY Miklós (szerk. 2019): *Kriminológia*. Wolters Kluwer Kiadó. Budapest.
- BOROS János – CSETNEKY László (2002): *Börtönpszichológia*. Rejtjel Kiadó. Budapest.
- BOROS János (1998): *Három évszám*. A magyar büntetés-végrehajtás hagyományai. In: Börtönügyi Szemle. 1998/1.
- BOSWORTH (2009): *Explaining U.S. imprisonment*. SAGE Publications. California.
- BOURDIEU, P. – PASSERON, J. C. (1990): *Reproduction in education*. Society and culture. London.
- BOURDIEU, P. – WACQUANT, L. J. D. (1992): *An invitation to reflexive sociology*. Polity Press. Cambridge.
- BOURDIEU, P. (1986): *The forms of capital*. In: RICHARDSON, J. G. (ed.): *Handbook of theory and research for the sociology of education*. Greenwood Press. 241–58. New York

- BOURDIEU, P. (1999): *Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke*. In: Angelusz Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Új Mandátum Könyvkiadó. Budapest. 156-177.
- BOZSÓ Zoltán – PAPPNÉ BARANYI Edina – SASVÁRI Fruzsina (2018): *A hosszú időre elítélt fogvatartottak vizsgálata*. In: Börtönügyi Szemle 2018/2. 5-19.
- BÖDE János – MÁRI Imre (1997): *Időrendben*. A nevelési elvek é módszerek változása. In: Börtönügyi Szemle. 1997/1.
- BRAZZELL, D. – CRAYTON, A. – MUKAMAL, D. A. – SOLOMON, A. L. – LINDAHL, N. (2009): *From the classroom to the community*. Exploring the role of education during incarceration and reentry. The Urban Institute. Washington.
- BRINE, J. – WALLER, R. (2004): *Working-class women on an access course: risk, opportunity and (re)constructing identities*. In: Gender and Education. 16. (1) 97–113.
- BRÖCKLING, E. (1980): *Frauenkriminalität*. Darstellung und Kritik kriminologischer und devianzsoziologischer Theorien. Enke Verlag. Stuttgart.
- BRUNER, J. (2004): *Az oktatás kultúrája*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- BURGERNÉ Gimes Anna (2016): *A női munka szerepe nemzetközi összehasonlításban*. Műhelytanulmány. MTA. Budapest. <http://econ.core.hu/file/download/mtdp/MTDP1628.pdf> [2020.05.22.]
- BURKE, P. (1997): *Strengths and Weaknesses of the History of Mentalities*. In: Varieties of Cultural History.
- CARKHUFF, R. R. (1972): *The art of helping*. Human Resources Development Press. Amherst.
- CELINSKA, K. – SUNG, H. (2014): *Gender differences in the determinants of prison rule violations*. In: The Prison Journal. Vol.94. No.2. 220–241.
- CHANDLER, M. J. (1971): *Egocentrism and childhood psychopathology*. The development and application of measurement techniques.
- CHAPPELL, C. A. (2004): *Post-secondary correctional education and recidivism: a meta-analysis of research conducted 1990–1999*. In: Journal of Correctional Education. 55. (2) 148–69.
- CHAPSAL, M. (1960): *Az igazság a lányokról*. 143.
- CHUGANI, H. T. (1998): *A critical period of brain development*. Studies of cerebral glucose utilization with PET. In: Preventive Medicine 27. 184–188.
- CLEMMER, D. (1940): *The prison community*. Christopher Publishing Company. Boston.
- CLIFFORD, M. (2001): *Political genealogy after Foucault*. Savage identities. Routledge.
- CONNELL, R. W. (1996): *A társadalmi nem elmélete*. In: TÓTH László (szerk.): *A szex. Szociológia és társadalomtörténet*. Új Mandátum Kiadó. Budapest. 46-59.
- COVEY, S. R. (2014): *A kiemelkedően eredményes emberek 7 szokása*. Az önfeljesztés kézikönyve. Bagolyvár Trade Kft. Budapest.
- CPT (2000): *Szabadságuktól megfosztott nők*. Európa Tanács, Kínzást és az Embertelen vagy Megalázó Bánásmódot vagy Büntetést Megelőzni Hivatott Európai Bizottság. <https://rm.coe.int/16806cd373> [2020.05.04.]
- CREMER, C. G. (1996): *A titok*. Adalékok az újszülöttgyilkosságok előzményeihez. In: Társadalmi Szemle. 1996. 6. sz. 48-60.
- CRUELLS, M – IGAREDA, N. (2005): *Women integration & prison*. SURT Association. Aurea Editores. Barcelona.
- CZENCZER Orsolya - RUZSONYI Péter (2019): *Büntetés-végrehajtási reintegrációs ismeretek*. Dialógus Campus Kiadó. Budapest.
- CZENCZER Orsolya (2008): *Az oktatás, mint reszocializációs eszköz a fiatalok BV intézeteiben*. In: Börtönügyi Szemle 2008/3. 1-12.
- CZOCH Gábor (2006): *A mentalitástörténet*. https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_bevezetes_a_tarsadalomtortenetbe/ch05s03.html [2019. 08. 31.]
- CSÁKI Ildikó (2019): *Az igazságügyi pártfogók feladatai a bűnisméltési kockázatok csökkentésében*. Konferenciaelőadás. In: 5 éves a büntetés-végrehajtási pártfogó rendszer. Magyar Börtönügyi Társaság. 2019.05.09. Budapest.
- CSAPÓ Benő (2001): *Az induktív gondolkodás fejlődésének elemzése országos reprezentatív felmérés alapján*. In: Magyar Pedagógia 2001/3. 373-391.
- CSÉPE Valéria – GYÖRI Miklós – RAGÓ Anett (2011): *Tanulás – emlékezés – tudás*. https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_altalanos_psichologia_2/ch02s03.html [2020.04.16.]
- CSÉPE Valéria (2011): *Valóság vagy álmok? A pszichológia és idegtudomány hatása a 21. századi oktatásra*. Magyar Tudomány. http://epa.oszk.hu/00600/00691/00093/pdf/mtdud_2011_09_1031-1037.pdf [2020.04.16.]
- CSERES Judit (2000): *Eltékozolt újszülöttek*. Az újszülöttlést elkövető nők helyzetének kriminológiai elemzése. BM Kiadó. Budapest.
- CSENYÁNSZKY Lajos – HORVÁTH Tibor – HEYLMANN Katalin – KABÓDI Csaba – LÖRINCZ József – NAGY Ferenc – PALLO József (2007): *Büntetés-végrehajtási jog*. Rejtjel Kiadó. Budapest.

- CSETNEKY László (1984): *A büntetésvégrehajtás tevékenységet jellemző ellentmondások*. In: Módszertani Füzetek. 1984/1. IM-BvOP. Budapest. 58-62.
- CSÍKOS Csaba (2009): *Mintavétel a kvantitatív pedagógiai kutatásban*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- CSÍKSZENTMIHÁLYI Mihály (1998): *Addig éltek, amíg meg nem haltak*. Kulturtrade Kiadó. Budapest.
- CSÓTI András (1995): *A tétlenség veszélye*. Százéves a szegedi Csillagbörtön. In: Börtönügyi Szemle. 1995/4.
- CSÓTI András (2015): *A magyar bv. intézetek túltelítettsége, a zsúfoltság csökkentésének útjai*. In: Belügyi Szemle. 2015/1.
- CSUKAI Magdolna (2014): *Oktatás a büntetés-végrehajtási intézetekben*. In: Hadtudományi Szemle 2014/4. 188-194.
- D. MOLNÁR Éva (2010): *A tanulás értelmezése a 21. században*. In: Iskolakultúra. 11. sz. 3-16.
- DEÁK Ferenc (1997): *Mélyfúrás*. Bűn és büntetés a régi Magyarországon. In: Börtönügyi Szemle 1997/3.
- DEGIORGIO, L. (2015): *Establishing construct and predictive validity of the Prison Inmate Inventory for use with female inmates*. In: International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology. Vol.59. No.2. 196-210.
- DI BLASIO Barbara – ÁCS-BÍRÓ Adrienn (2019): *Mentalitáskutatás pszichopedagógiai szempontból női fogvatartottak körében*. In: TÓTH Péter – HORVÁTH Kinga – MAIOR Enikő – BARTAL Mária – DUCHON Jenő (szerk. 2019): *Neveléstudományi kutatások a Kárpát-medencei oktatási térben*. IV. Kárpát-medencei Oktatási Konferencia Tanulmánykötete. Nagyvárad.
- DI BLASIO Barbara – UJKÉRY Zsófia (2011): *Az oktatás börtönkörnyezeti kihívásai*. In: HERJ 2011/1.
- DI BLASIO Barbara (2011): *A történeteink mi magunk vagyunk*. Tanárképzésben résztvevő egyetemisták élettörténeteinek adat-vizualizációval támogatott adatbányászattal történő tartalomlemezése. Doktori (PhD) értekezés. Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola. Pécs.
- DI BLASIO Barbara (2014): *Pedagógiai lehetőségek tárháza: a társadalmi színházról*. In: Iskolakultúra 24. (4) 44-62.
- DI BLASIO Barbara (2017): *Módszertani útkeresés a neveléstudományban*. Habilitációs értekezés. Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola. Pécs.
- DOBÁK Miklós – FERINCZ Adrienn – HORTOVÁNYI Lilla (2014): *A munkahelyi tanulás elősegítésének változásvezetési szempontjai*. In: Magyar Tudomány. 175. évf. 12. sz. 1458-1466.
- DOMOKOS Andrea (2013): *Bűnügyi statisztika a 19-20. század fordulóján Magyarországon*. In: Jogtörténeti Szemle 2. sz. Gondolat Kiadó. Budapest.
- DREXLER Bernadett – SÁNTA Lívია – RUTKAI Kata (2016): *Női fogvatartottak helyzete*. In: Börtönstatisztikai Szemle 2016/2. 18-28.
- DREXLER Bernadett – SÁNTA Lívია (2016): *Fogvatartotti programok értékelése és akkreditációs rendszere az angol büntetés-végrehajtásban*. In: Börtönügyi Szemle 2016/4. 107-117.
- DREXLER Bernadett – SOMOGYVÁRI Mihály (2015): *A szexuális bűnt elkövetők hazai vizsgálata büntetésvégrehajtási statisztikák alapján*. In: Börtönügyi Szemle 2015/3. 65-96.
- DRUCKER, P. F. (2000): *Önmagunk menedzselése*. In: Harvard Businessmanager 2. Educational Policy Analyses. OECD.
- DUGUID, S. – PAWSON, R. (1998): *Education, transformation and change*. In: Evaluation Review. Vol. 22. (4) 470-95.
- DUGUID, S. (1981): *Rehabilitation through education. A Canadian Model*. In: MORIN, T. L. (ed.): *On Prison Education*. Ministry of Supply & Services. Ottawa.
- DUGUID, S. (1983): *Origins and development of university education at Matsqui Institution*. In: Canadian Journal of Criminology 25. (3) 295-308.
- DÚLL Andrea – VÁRKONYI Zsolt Kristóf (2020): *Interjú Dr. Dúll Andreával a „Biztonságos Börtönök – környezetpszichológiai megfontolások” című konferencián elhangzott előadása kapcsán*. In: Börtönügyi Szemle 2020/1. 69-86.
- DÚLL Andrea (2012): *Környezet – pszichológia – egészség*. In: DEMETROVI Zsolt – URBÁN Róbert – RIGÓ Adrienn – OLÁH Attila (szerk. 2012): *Az egészségpszichológia elmélete és alkalmazása I*. Eötvös Kiadó. Budapest. 337-392.
- DURKHEIM, É. (1996): *Tudás és társadalom*. Áron Kiadó Internet: <https://www.tankonyvtar.hu > tkt > durkheim-durkheim > durkheim-durkheim> [2020.05.24.]
- DURKÓ Máttyás (1999): *Andragógia*. A felnőttnevelés és közművelődés új útjai. Magyar Művelődési Intézet. Budapest.
- DÜNKEL, F. – GENG, B. (2015): *Die Entwicklung von Gefangenenraten im internationalen Vergleich*. In: Forum Strafvollzug. 2015/4.
- DÜNKEL, F. – LAPPI SEPPÄLÄ, T. – MORGENSTERN, C. – VAN ZYL SMIT, D. (2010): *Gefangenenraten und Kriminalpolitik in Europa. Zusammenfassung und Schlussfolgerungen*. In: Dünkel et al. (eds.): *Kriminalität,*

- Kriminalpolitik, strafrechtliche Sanktionspraxis und Gefangenenraten im europäische Vergleich. Band 2. Forum Verlag. Mönchengladbach.
- DÜNKEL, F. (1990): *Freiheitsentzug für junge Rechtbrecher*. Situation und Reform von Jugendstrafe, Jugendstrafvollzug, Jugendarrest und Untersuchungshaft in der Bundesrepublik Deutschland und im internationalen Vergleich. Bonn. 509-583.
- DWECK, C. S.– LICHT, B. (1980): *Learned helplessness and intellectual achievement*. In: GRUBER, J.– SELIGMAN, M. (eds.): *Human Helplessness Theory and Applications*. Academic Press. New York. 197–221.
- EGAN, G. (1986): *The skilled helper*. Brooks/Cole. Monterey.
- EGGLESTON, C. R. (1991): *Correctional education professional development*. *Journal of Correctional Education* (42) 1. 16–22.
- EL SAYED, S. A. – PIQUERO, A. R. – TENEYCK, M. (2017): *Differentiating between Moffitt's developmental taxonomy and Silverthorn and Frick's delayed-onset models of female offending*. In: *Criminal Justice and Behavior*. Vol.44. No.4. 631–650.
- ELBERT, Norbert F. – FARKAS Ferenc – KAROLINY Mártonné – POÓR József (2000): *Személyzet/emberi erőforrások kézikönyv*. KJK-KERSZÖV. Budapest.
- ENGELS, F. (1977): *A család, a magántulajdon és az állam eredete*. In: RECSKI Ágnes (szerk.): *Marx és Engels válogatott művei*. III. kötet. Kossuth Kiadó. Budapest. 457-571.
- ENSZ (2019): *A világ népessége kontinensek szerint*. ENSZ World Population Prospects https://www.ksh.hu/interaktiv/grafikonok/vilag_nepessege.html [2020.05.20.]
- EPO (2019): *Prisons in Europe*. 2019 report on European prisons and penitentiary system. European Prison Observatory. <https://www.antigone.it/upload2/uploads/docs/Prisonsineurope2019.pdf> [2020.05.20.]
- ERDŐDI Orsolya (2002): *Gondolatok a fogvatartott nők kezelésével, nevelésével összefüggő egyes kérdésekről*. In: *Börtönügyi Szemle* 2002/1. 33-38.
- ERDŐDI Orsolya (2005): *Nevelés-e a nevelés?* Gyakorlati tapasztalatok a nevelői funkciók változásáról. A Kalocsai Fegyház és Börtönben folyó nevelési munka főbb tartalmi elemei és eszközei. In: *Börtönügyi Szemle* 24./1. 33-40.
- EU (2017): *A nők és férfiak élete Európában. Statisztikai portré*. Európai Unió. Eurostat. <https://www.ksh.hu/interaktiv/eurostat/womenmen/index.html?lang=hu> [2020.03.26.]
- EYSENCK, H. J. (1977): *Kriminalität und Persönlichkeit*. Europa Verlag. Wien-Frankfurt-Zürich.
- FAIL Ágnes (2015): *Nők az erőszak sodrásában*. In: *Kapocs* 14. /1. 40-52.
- FAIL Ágnes (2016): *A női fogvatartottak hazai jellemzői, kriminálstatisztikai adatok alapján*. https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/35763/Jogi_tan_2016_Fail_Agnes_p_337-349.pdf?sequence=1&isAllowed=y [2020.02.26.]
- FAIL Ágnes (2018): *Erőszakos női bűnözés a szakirodalomban*. http://epa.oszk.hu/02600/02687/00008/pdf/EPA02687_jogi_tanulmanyok_2018_379-388.pdf [2020.06.01.]
- FALUS Iván (szerk. 2004): *Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe*. Műszaki Könyvkiadó. Budapest.
- FARKAS Gábor (1998): *Női fogvatartottakkal való bánásmód sajátosságai*. Szakdolgozat. Rendőrtiszti Főiskola. Budapest.
- FARRINGTON, D. P. – KIDD, R. F. (1980): *Is financial dishonesty a rational decision?* *British Journal of Criminal Justice and Behavior*. 1980.7. 423–436. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/009385488000700406> [2020.02.26.]
- FATTAH, A. E. (1994): *The interchangeable roles of victim and victimiser*. In: *Heuni Papers*. 1994/3.
- FEHÉR Lenke – PARTI Katalin (2002): *Nők a börtönben*. In: *Kriminológiai Tanulmányok* 39. 212-238.
- FEHÉR Lenke – PARTI Katalin (2003): *A női elítéltek helyzete a magyar büntetés-végrehajtási intézetekben*. In: *Börtönügyi Szemle* 2003/3. 19-34.
- FEND, H. (2006): *Neue Theorie der Schule*. Einführung in das Verstehen von Bildungssystemen. VS Verlag für Sozialwissenschaften. Wiesbaden.
- FEUERSTEIN, R. (1979): *The dynamic assessment of retarded performers*. University Park Press, Baltimore, MD.
- FEW-DEMO, A. L. – ARDITI, J. A. (2014): *Relational vulnerabilities of incarcerated and reentry mothers*. Therapeutic implications. In: *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. Vol.58. No.11. 1297–1320.
- FIÁTH Titanilla (2012a): *Börtönkönyv*. Háttér Kiadó. Budapest.
- FIÁTH Titanilla (2012b): *Szexualitás a börtönben*. 2. rész. In: *Börtönügyi Szemle* 2012/2. 41–44.
- FINKEY Ferenc (2000): *A magyar büntetőperjogi tudomány háromszázados fejlődéstörténete 1619-1914*. A Jogászok a Kultúráért Alapítvány.
- FLAVELL, J. H. (1979): *Metacognition and cognitive monitoring*. A new area of cognitive-developmental inquiry. In: *American Psychologist*. 34, 906–911.
- FLIEGAUF Gergely – RÁNKI Sára (2007): *Fogva tartott gondolatok*. L'Harmattan Kiadó. Budapest.
- FLIEGAUF Gergely (2007): *Depriváció*. <http://bvpszichologiahirek.blogspot.com/2007/03/deprivaci-knyv.html?m=1> [2020.02.16.]

- FLIEGAUF Gergely (2008): *Mennyiben változott a börtön társadalmi funkciója az elmúlt öt év során? A totális intézmények elméletének kritikája (2. rész)*. In: Börtönügyi Szemle 2008/2. Budapest.
- FLIEGAUF Gergely (2009): *A differenciált asszociációs elmélet és a kognitív behavior terápia kapcsolata. A börtön mint a kriminológia és a szociálpedagógia érdeklődésének metszéspontja*. In: Börtönügyi Szemle 2009/3.
- FLIEGAUF Gergely (2012): *A börtönpszichológia elhatárolása a kriminálpszichológiától*. In: Börtönügyi Szemle. 2012/1.
- FORGÁCS Judit (1996): *Andragógus vagy nevelő*. In: Börtönügyi Szemle. 1996/1.
- FORRAY R. Katalin (2004): *Életutak – iskolai pályák*. Interjúk cigány, roma fiatalokkal. In: Cigány Tanulmányok 13. Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Romológia Tanszék. Pécs.
- FOUCAULT, M. (1990): *Felügyelet és büntetés*. A panoptikusság. Gondolat Kiadó. Budapest.
- FÖLDES Béla (1888): *A nő a büntetett terén*. In: Jogtudományi Közlöny, 41. sz. 334-337.
- FÖLDVÁRI József – VIGH József (1974): *Kriminológia*. Egységes egyetemi jegyzet. Budapest.
- FÖLDVÁRI József (1970): *A büntetés tana*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest.
- FREY Mária (2011): *Nők és férfiak a munkaerőpiacon, különös tekintettel a válságkezelés hatásaira*. In: NAGY Ildikó – PONGRÁCZ Tiborné (szerk.): Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2011. TÁRKI. Budapest. 17-48.
- GAES, G. G. (2008): *The impact of prison education programs on post-release outcomes*. http://www.jjay.cuny.edu/centers/prisoner_reentry_institute/2706.htm [2020.03.20.]
- GÁL Zoltán (2014): *Fegyveres szervek és vagyonvédelem II. Büntetés-végrehajtási nevelési alapismeretek*. http://www.rakocziderecske.sulinet.hu/files/Fevv_10_5_Altalanos_szolgalmati_ismeretek_II_Bv_nevelési_a_lapismeretek.pdf [2018.10.12.]
- GÁLOVICS Edit (szerk. 2018): *7 szokás Éltrevaló Program a Kaposvári Klebelsberg Középiskolai Kollégiumban*. Kaposvári Klebelsberg Középiskolai Kollégium. Kaposvár.
- GANNON, T. – ROSE, M. R. – WARD, T. (2010): *Pathways to female sexual offending: approach or avoidance*. Psychology, Crime & Law. Vol. 16. 359-380.
- GARAMI Lajos (1978): *Fiatalkorú elítéltek differenciálásának szempontjai*. Kézirat. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának Szakkönyvtára.
- GÁTI Ferenc (2000): *A megelőző (preventív) gyermekvédelem*. In: Gyermekvédelmi tanulmányok. FICE Kiadványok. Budapest.
- GÁVA Krisztián (2015): *Az új büntetés-végrehajtási törvény kodifikációs folyamata*. In: Börtönügyi Szemle 2013/4.
- GEMIGNANI, R. (1994): *Juvenile correctional education: A time for change*. Office on juvenile justice and delinquency prevention. Juvenile Justice Bulletin (8) 10. 2-4.
- GENDREAU, P. – ROSS, R. R. (1979): *Effective correctional treatment: bibliotherapy for cynics*. Crime & Delinquency. 1979/25. 463-489.
- GENNEP, A. van (2007): *Átmeneti sítusok*. L'Harmattan Kiadó. Budapest.
- GERBER, J. – FRITSCH, E. J. (1995): *Adult academic and vocational correctional education programs: a review of recent research*. In: Journal of Offender Rehabilitation. Vol. 22. (1-2) 119-42.
- GIDDENS, A. (2003): *Szociológia*. Osiris Kiadó. Budapest.
- GIGUERE, R. – BUMBY, K. (2007): *Female sex offenders*. Center for sex offender management. 1-2.
- GILÁNYI Eszter (2006): *Női bűnök a magzatelhajtás, a gyermekölés és a gyermekkítétel büntetőjogi szabályozásának áttekintése*. https://matarka.hu/koz/ISSN_0866-6032/tomus_24_2006/ISSN_0866_6032_tomus_24_2006_079-098.pdf [2020.05.02.]
- GILÁNYI Eszter (2010): *Gondolatok a női bűnelkövetés lélektani aspektusairól. Különös tekintettel a maszkulinitásra*. <https://www.unimiskolc.hu/~wwwdeak/Collegium%20Doctorum%20Publikaciok/Gil%E1nyei%20Eszter.pdf> [2020.05.02.]
- GLUECK, S. – GLUECK, E. (1971): *Five hundred delinquent women*. New York.
- GMÜR, Rudolf (1992): *Grundriß der deutschen Rechtsgeschichte*. Alfred Metzner Verlag. Juristische Arbeitsblätter. Neuwied-Kriftel-Berlin. 91-92.
- GOBEIL, R. – BLANCHETTE, K. – STEWART, L. (2016): *A meta-analytic review of correctional interventions for women offenders*. In: Criminal Justice and Behavior. Vol.43. No.3. 301-322.
- GODINEAU, D. (1996): *Die Frau der Aufklärung*. In: VOVELLE, M. (ed): Der Mensch der Aufklärung. Magnus Verlag. Frankfurt am Main.
- GOFFMAN, E. (1961): *Asylums: Essays on the social situation of mental patients and other inmates*. Penguin Books. Middlesex.
- GOFFMAN, E. (1999): *Az én bemutatása a mindennapi életben*. Thalassa Alapítvány. Pólya Kiadó. Budapest.
- GOLDSTEIN, K. – BLACKMAN, S. (1978): *Cognitive Style. Five approaches and relevant research*. New York.

- GOLOVICS József (2015): *Korlátozott racionalitás és altruizmus: behaviorizmus a közgazdaságtudományban*. In: Hitelintézeti Szemle. 2015/2.
- GÖNCZÖL Katalin – KERESZSI Klára – KORINEK László – LÉVAY Miklós (2006. szerk.): *Kriminológia – szakkriminológia*. Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft. Budapest.
- GREER, K. (2000): *The changing nature of interpersonal relationships in a women's prison*. In: The Prison Journal. Vol. 80. (4) 442–468.
- GUBBELS, R. (1965): *A nő gazdasági polgárjoga*. Bruxelles.
- GUILBERT, M. (1957): *A női munka néhány jelenlegi aspektusa*. In: Journal de Psychologie normale et pathologique.
- GYARMATHY Éva – GYARMATHY Zsófia – SZABÓ Zénó – PAP Anna – KRAICINÉ SZOKOLY Mária (2019): *Tizenévesek és felnőttek kognitív profiljának online mérése*. <http://opuseteducatio.hu/index.php/opusHU/article/view/330/574> [2020.05.17.]
- GYARMATHY Éva – HERSKOVITS Mária (1999): *Képességek vizsgálata az érdeklődés térképének segítségével*. Egy új eljárás kidolgozása és az első gyakorlati tapasztalatok tehetséges gyerekekkel végzett vizsgálatokban. In: Pszichológia (19) 4. 437–458.
- GYARMATHY Éva – SMYTHE, I. (2000): *Többynyelvűség és az olvasási zavarok*. In: Erdélyi Pszichológiai Szemle. 2000. december 63–76.
- GYARMATHY Éva (2007): *Diszlexia*. Specifikus tanítási zavar. Lélekben Otthon Kiadó. Budapest.
- GYARMATHY Éva (2009): *Kognitív Profil Teszt*. In: Iskolakultúra. 3-4. 60-74. http://misc.bibl.u-szeged.hu/45366/1/iskolakultura_2009_003_004.pdf
- GYARMATHY Éva (2010): *Hátrányban az előny*. A szociokulturálisan hátrányos tehetségek. Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége.
- GYARMATHY Éva (2016a): *„Nem érdekel, hogy lehetetlen”*. <https://osztalyfonok.hu/cikk.php?id=1707> [2020.02.05.]
- GYARMATHY Éva (2016b): *A kritikai gondolkodás elementáris szükségessége*. <https://osztalyfonok.hu/cikk.php?id=1815> [2020.02.06.]
- GYARMATHY Éva (2016c): *Állatok, gépek, emberek*. (<https://osztalyfonok.hu/cikk.php?id=1736> [2020.02.06.]
- GYARMATHY Éva (2016d): *Bánásmód, nehezen nevelhetők esetén*. <https://osztalyfonok.hu/cikk.php?id=1674> [2020.02.07.]
- GYARMATHY Éva (2016e): *Magabiztosság = bizalom és önbizalom*. <https://osztalyfonok.hu/cikk.php?id=1719> [2020.02.05.]
- GYARMATHY Éva (2016f): *Motiváció*. <https://osztalyfonok.hu/cikk.php?id=1702> [2020.02.05.]
- GYARMATHY Éva (2016g): *Tanulási és viselkedés zavar helyett zsonglőrködés*. <https://osztalyfonok.hu/cikk.php?id=1700> [2020.02.05.]
- GYARMATHY Éva (2016h): *A zavarosban a manipulátor a nyertes*. <https://osztalyfonok.hu/cikk.php?id=1723> [2020.02.05.]
- GYARMATHY Éva (2017a): *Feladat – Az értelmetlent is értelmessé lehet tenni*. <https://osztalyfonok.hu/cikk.php?id=1924> [2020.02.06.]
- GYARMATHY Éva (2017b): *Grit – avagy a fogcsikorgató szívósság*. <https://osztalyfonok.hu/cikk.php?id=1932> [2020.02.06.]
- GYARMATHY Éva (2019a): *A digitális korszak és generációi*. <https://osztalyfonok.hu/cikk.php?id=2135> [2020.02.07.]
- GYARMATHY Éva (2019b): *A diverzitás növekedése – a Képességek szirtjei és szakadékjai*. <https://osztalyfonok.hu/cikk.php?id=2144> [2020.02.08.]
- GYARMATHY Éva (2019c): *Szocializációs terepek a digitális korban*. <https://osztalyfonok.hu/cikk.php?id=2141> [2020.02.07.]
- GYÖRGYI Hanga (2017): *A tér, mint nevelési eszköz a börtönben*. <https://epiteszforum.hu/a-ter-mint-nevelesi-eszkoz-a-bortonben> [2020.04.19.]
- GYULAI Sarolta Eszter (2018): *Coping a börtönben – mentális megküzdés fogságban*. <https://mindsetpszichologia.hu/2018/12/28/coping-a-bortonben/> [2020.04.16.]
- HABERMAS, J. (1994): *A társadalomtudományok logikája*. Atlantisz Kiadó. Budapest.
- HABERMAS, J. (1999): *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Osiris Kiadó. Budapest.
- HABONYI János (1986): *A beilleszkedés és a bűnözés*. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest.
- HADNAGY József (2009): *A csoportmunka oktatásának sajátosságai a hazai szociálpedagógus képzésben*. Doktori (PhD) disszertáció Eötvös Loránd Tudományegyetem, Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Neveléstudományi Doktori Iskola. Budapest.
- HAJDÚ Lajos (1996): *Bűnözés és büntetésbírászkodás a XVIII. századi hetvenes éveinek Magyarországon*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- HAJNAL László Gábor (1998): *Asszonyok szürkében: kalocsai sorsok, arcok, szerepek*. In: Börtönügyi Szemle. 1998/3. 80-95.

- HALPERN, D. F. (1998): *Teaching critical thinking for transfer across domain*. Dispositions, skills, structure training, and metacognitive monitoring. In: American Psychologist. Vol. 53.
- HÁMORI Balázs (2003): *Érzelemgazdaságtan*. A közgazdasági elemzés kiterjesztése. Kossuth Kiadó. Budapest.
- HARANGI László (2004): *Az élethosszig tartó tanulás minőségi követelményei az európai oktatásban*. In: Új Pedagógiai Szemle 6. 77-82.
- HARRIS, T. A. (1969): *I'm OK, You're OK*. Harper & Row, New York.
- HARTUNG Vilmosné (1981): *A női bűnözés alakulása, az elítélt nők átnevelésének sajátosságai és problémái a büntetés-végrehajtás alatt*. Szakdolgozat. Juhász Gyula Tanárképző Főiskola. Szeged.
- HAVAS Gábor (2007): *Utak a felsőoktatásban*. Roma mobilitási pályák és a támogató intézmények. Erasmus Kollégium Egyesület. Budapest.
- HEGEDŰS Judit (2019): *Zárt intézetek – nyitott lelkek? Drogprevenció lehetőségei a javítóintézetben és a büntetés-végrehajtásban*. Konferenciaelőadás. In: Egészségfejlesztés, drogprevenció. Váltó-sáv Alapítvány. 2019.02.28.
- HEINRICH-TAMÁSKA Péter (2013): *Kis magyar börtöntörténelem*. Unicus Műhely. Budapest.
- HELBING, J. C. (1994): *Pályaválasztási érettség, önismeret és identitás*. In: RITÓÓK Pálné – GILLEMINTNÉ Tóth Mária: Pályalélektani szöveggyűjtemény. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 134-151.
- HELSTÁB Laura (2019): *A hét szokás elmélete*. Élet és Pszichológia. <https://mindsetpszichologia.hu/2019/10/09/a-siker-es-emberek-7-szokasa> [2020.02.16.]
- HENTIG, H. (1963): *Das Verbrechen*. Bd. III. Springer-Verlag. Berlin.
- HERCZOG Mária (1999): *Csecsemőgyilkosságok megelőzésének és kezelésének lehetőségei*. In: Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok. XXXVI. OKRI. Budapest. 105-106.
- HERZBERG, F. – MAUSNER, B. – SNYDERMAN, B. B. (1959): *The motivation to work*. John Wiley. New York.
- HINZEN, H. (2012): *Towards lifelong learning for all*. In: NÉMETH BALÁZS (szerk.): Andragógiai kutatások és fejlesztések. PTE FEEK. Pécs.
- HIRSCH, T. – HINDELANG, M. J. (1977): *Intelligence and delinquency*. In: American Sociological Review. Vol. 42. 571-587.
- HODKINSON, P. (2004): *Career decision-making*. Learning careers and career progression. <http://www.nuffield14-19review.org.uk/files/documents38-1.pdf>. [2020.03.18.]
- HORVÁTH György (2004): *A kérdőíves módszer*. Műszaki Könyvkiadó. Budapest.
- HORVÁTH Józsefné (1980): *Női elítéltek szabadságvesztése, végrehajtásának sajátosságai*. Szakdolgozat. Rendőrtisztviselői Főiskola. Budapest.
- HORVÁTH Júlia Borbála (2019): *Női beszély*. A XXI. századi nőtípus, az intermentalitás. L'Harmattan Kossuth Klub. Budapest.
- HORVÁTHNÉ Barsi Boglárka – NÁRAI Márta – REISINGER Adrienn (2011): *Kompetencia felmérés az észak-dunántúli munkáltatók körében*. Kutatási zárótanulmány. MTA-RKK NYUTI. Budapest.
- HOWARD, J. (1734): *The state of prisons in England and Wales*. <https://archive.org/details/stateofprisonsin00howa/page/n8/mode/2up> [2020.04.21.]
- HUGHES, E. (2016): *Education in Prison*. Routledge. USA.
- HUITT, W. (2001): *Motivation to learn: an overview*. <http://www.edpsycinteractive.org/topics/motivation/motivate.html> [2020.02.16.]
- HURRY, J. – BRAZIER, L. – SNAPES, K. – WILSON, A. (2005): *Improving the literacy and numeracy of disaffected young people in custody and in the community*. <http://hdl.voced.edu.au/10707/140597>. [2020.05.24.]
- HUSZÁR László – TARI Ferenc (1999): *Első lépés. A női fogvatartottak helyzete napjainkban*. Az előnyös megkülönböztetés elve. In: Börtönügyi Szemle. 1999/3.
- ILLÉS Klára (1996): *Munkabüntetés. Megelőzhető-e a börtönkarrier?* In: Börtönügyi Szemle. 1996/2.
- IM (1885): *Börtönügy a Magyar Királyi Országos Fegyintézetekben*. Királyi Igazságügyi Minisztérium. Budapest.
- IM (1885): *Börtönügy a Magyar Királyi Országos Fegyintézetekben*. Ismertetés 1885. Királyi Igazságügyi Minisztérium. [2020.01.14.]
- INGSTRUP, O. (2001): *Életkörülmények a börtönökben és a populációmenedzsment*. In: A magyar büntetés-végrehajtás millenniumi konferenciája. BvOP. 57-64.
- IRK Albert (1912): *Kriminológia, krimináletológia*. Politzer Zsigmond és fia. Budapest.
- JACKSON, C. (szerk. 2013): *Az Európai Pályaorientációs Szakpolitikai Hálózat (ELGPN) Szakszótára*. University of Jyväskylä. Finland.
- JENSEN, A. R. (1972): *Genetics and Education*. Methuen. London.
- JENSEN, E. L. – REED, G. E. (2006): *Adult correctional educational programs: an update on current status based on recent studies*. In: Journal of Offender Rehabilitation. 44. (1) 81–98.
- JENSEN, E. L. (2001): *Arts with the Brain in Mind*. Association for Supervision and Curriculum Development. Alexandria.
- JEWKES, Y. (2005): *Loss, liminality and the life sentence: managing identity through a disrupted lifecourse*. In: LIEBLING, A. – S. MARUNA, S. (ed.): The effects of imprisonment. Willan Publishing. Cullompton, Devon. 366–88.

- JOHNSON, R. (1987): *Hard time*. Monterey. 35-41.
- JUHÁSZ Andrásné (1984): *A pedagógus szemével*. In: Módszertani Füzetek. 1984/4. IM-BvOP. Budapest.
- JUHÁSZ Andrea Erika (2014): *Női fogvatartottak nem-specifikus problémái (?) börtönkörnyezetben*. <https://arsboni.hu/noi-fogvatartottak-nem-specifikus-problemai-bortonkornyezetben/> [2020.04.16.]
- JUHÁSZ Zsuzsanna (2002): *A hazai büntetés-végrehajtási jog és az Európai Börtön szabályok ajánlásai*. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar. Szeged.
- JUHÁSZ Zsuzsanna (2014): *Börtönügy Európában*. Iurisperitus Bt. Szeged.
- JUHÁSZ Zsuzsanna (2016): *Így enyhítené a kormány a börtönök túlszűfoltóságát*. <http://jogaszvilag.hu/rovatok/szakma/igy-enyhitené-a-kormany-a-bortonok-tulszufoltosagat> [2020.03.12.]
- JUHÁSZ Zsuzsanna (2019a): *Egészségügy és börtönkörnyezet*. Konferenciaelőadás. In: A humán tudományok a reintegráció sikeréért. Magyar Börtönügyi Társaság. 2019.04.02. Szeged.
- JUHÁSZ Zsuzsanna (2019b): *Nemzetközi kitekintés – egészségügy és börtönkörnyezet*. In: Börtönügyi Szemle 2019/2.
- JURKOVIC, G. J. – PRENTICE, N. M. (1977): *Relation of moral and cognitive development to dimensions of juvenile delinquency*. In: Journal of Abnormal Psychology. Vol. 86. (4) 414-420.
- KABÓDI Csaba – MEZEY Barna (1990): *A munka szerepváltozásai a büntetés-végrehajtásban*. A kezdetektől a századfordulóig. In: Börtönügyi Szemle. 1990/1.
- KABÓDI Csaba – MEZEY Barna (1997): *A büntető rendszer alapfogalmai*. Jegyzet. Eötvös Loránd Tudományegyetem Általános- és Jogtudományi Kar. Budapest.
- KABÓDI Csaba (1989): *Alternativitás és az emberi szabadságjogok, különös tekintettel nemzetközi szerződéseinkből fakadó kötelezettségeinkre*. Kézirat. Budapest.
- KAHNEMAN, D. – TVERSKY, A. (1979): *Prospect Theory: an analysis of decision under risk*. In: Econometrica. Vol.47. 263-291.
- KAISER, G. – KERNER, H. J. – SACK, F. – SCHELLHOSS, H. (1993): *Kleines kriminologisches Wörterbuch*. Heidelberg. C. F. Müller.
- KAPA-CZENCZER Orsolya (2008): *Fiatalkorúak reszocializációs nevelése a szabadságvesztés büntetés alatt*. Doktori (PhD) értekezés. Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar. Budapest.
- KAPLA, S. (1992): *The restorative environment*. Nature and human experience. In: RELF, D.: The role of horticulture in human well being and social development. Timber Press. Portland.
- KÁRMÁN Elemér (1903): *Bűnügyi statisztikánk újabb eredményei és irányai*. In: Közgazdasági Szemle. I. 368.
- KÁROLI Gáspár (2001): *Szent Biblia*. Magyar Bibliatársulat. Budapest.
- KÁRPÁTI Tamás (2003): *A nevelői tevékenység tapasztalatai a Márianosztrai Fegyház és Börtönben*. In: Börtönügyi Szemle 2003/3. 45-50.
- KASSAI Attila (2008): *A szakképzés speciális pedagógiai kérdései börtönkörülmenyek között*. In: Börtönügyi Szemle 2008/3.
- KASZÁS-KORÉN ANDRA (2012): *A nők munkaerő-piaci versenyképessége*. Doktori (PhD) disszertáció. Nyugat-Magyarországi Egyetem. Sopron.
- KECSKÉS Tímea (2009): *A nők mint öngyilkos merényletek*. In: Nemzet és Biztonság: biztonságpolitikai szemle. 2009/3. 23-32.
- KENDERFI Miklós (2011): *Foglalkozás speciális helyzetű csoportokkal*. Szent István Egyetem. <https://docplayer.hu/69314053-Foglalkozas-specialis-helyzetu-csoportokkal-dr-kenderfi-miklos.html> [2020.04.14.]
- KÉRI Katalin (1999): *Tollam szivárványba mártom*. Források az európai nőtörténet köréből az ókortól a 20. századig. <https://vmek.oszk.hu/02100/02110/html/01.htm> [2020.05.18.]
- KÉRI Katalin (2001): *Bevezetés a neveléstörténeti kutatások módszertanába*. Műszaki Könyvkiadó. Budapest.
- KING, E. A. (2015): *Outcomes of trauma-informed interventions for incarcerated women*. In: International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology. Vol.61. No.6. 1–22.
- KISS Anna (2006): *A resztoratív igazságszolgáltatás esélyei a XXI. század hajnalán*. <https://docplayer.hu/46153146-Dr-kiss-anna-a-resztorativ-igazsagszolgáltatatas-eselyei-a-xxi-szazad-hajnalan-1.html> [2020.04.15.]
- KLEIN Balázs – KLEIN Sándor – JOUBERT Kálmán – GYENIS Gyula (2006): *Intelligencia és iskolázottság Magyarországon*. <https://epa.oszk.hu/01300/01326/00076/07klein.htm> [2020.03.31.]
- KOHLBERG, L. – KRAMER, R. (1996): *Zusammenhänge und Brüche zwischen der Moralentwicklung in der Kindheit und im Erwachsenenalter*. In: KOHLBERG, L.: Die Psychologie der Moralentwicklung. Suhrkamp. Frankfurt am Main.
- KOHLBERG, L. (1969): *Stages in the development of moral thought and action*. Holt. New York.
- KOMLÓSSY Ákos – VASS Vilmos (2004): *Demokratikus nevelés, polgári értékek és európai tudat*. <https://epa.oszk.hu/00000/00035/00083/2004-07-Ta-Tobbek-Demokratikus.html> [2018.04.12.]
- KOPP Mária (2010): *A gender-kutatások népességtudományi és demográfiai jelentősége*. In: Mentálhigiéne és Pszichoszomatika. 2010/4. 243-254.

- KORINEK László (2004): *Egyetemi hallgatók szexuális viktimizációjának nemzetközi összehasonlító elemzése*. In: Jogtudományi Közöny. 2004/11. 369-383.
- KORINEK László (2006a): *A XX. század kriminológiai elméletei*. In: GÖNCZÖL Katalin KEREZSI Klára – KORINEK László – LÉVAY Miklós (2006. szerk.): *Kriminológia – szakkriminológia*. Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft. Budapest.
- KORINEK László (2006b): *Bűnözési elméletek*. Duna Palota és Kiadó. Budapest.
- KORINEK László (2007): *Nemek, szexualitás és bűnözés*. <http://www.pecshor.hu/periodika/2007/VIII/korinek.pdf> [2020.06.01.]
- KORINEK László (2010): *Kriminológia I. kötet*. Magyar Közöny Lap és Könyvkiadó. Budapest.
- KOVÁCS BERNADETT (2017): ANYÁK ÉS GYERMEKEK. ÉLET A RÁCSOK MÖGÖTT. IN: BÖRTÖNÜGYI SZEMLE. 2017/2.
- KOVÁCS Kármén (2013): *Kutatási és publikálási kézikönyv nem csak közgazászoknak*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- KOVÁCS Mónika (2007): *Nemi sztereotípiák, nemi ideológiák és karrier aspirációk*. file:///C:/Users/acsad/Downloads/KovacsM_0701.pdf [2020.05.03.]
- KOVÁCS Zsolt (2012): *Munkaerőpiac és felsőoktatás az észak-dunántúli térség példáján*. Doktori (PhD) értekezés. Széchenyi István Egyetem, Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola. Győr.
- KOZMA Béla (1996): *Pedagógia I. Comenius Bt. Pécs*.
- KOZMA Tamás (2002): „*Pedagógiánk paradigmái*.” In: CSAPÓ Benő – VIDÁKOVICS Tibor: *Neveléstudomány az ezredfordulón*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 23-38.
- KOZMA Tamás (2004): *Kié az egyetem? A felsőoktatás nevelésszociológiája*. Új Mandátum Könyvkiadó. Budapest. 73-77.
- KŐSZEGI Szilvia (2010): *A fogvatartottak oktatása és képzése*. In: Börtönügyi Szemle 2010/3. 55-62.
- KRÁNITZ Mariann (2005): *Az emberölést elkövető nők tipológiája*. In: Ügyészek Lapja. 2005/2. 12-20.
- KRECHEVSKY, M. – GARDNER, H. (1990): *The Emergence and Nurturance of Multiple Intelligence*. The Project Spectrum approach. In: HOWE, M. J. A. (ed.): *Encouraging the Development of Exceptional Skills and Talent*. In: British Psychological Society. London. 222–245.
- KSH (1919): *A Magyar Szent Korona országainak bűnügyi statisztikája az 1909-1913. évekről*. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. http://konyvtar.ksh.hu/index.php?s=kb_statisztika [2020.02.10.]
- KSH (1990-2018): *A büntetés-végrehajtási intézetekben lévők a fogvatartás jellege és nemek szerint (1990–2018)*. Központi Statisztikai Hivatal. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zji002.html [2020.02.13.]
- KSH (2005): *A jogerősen elítéltek társadalomstatisztikai vizsgálata*. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/jogeros.pdf> [2020.04.19.]
- KSH (2010): *Időfelhasználás, időmérleg*. Központi Statisztikai Hivatal. <https://www.ksh.hu/idofelhasznalas-idomerleg> [2020.05.20.]
- KSH (2018): *Munkaerőpiaci esélyegyenlőség*. https://www.ksh.hu/thm/2/indi2_3_3.html [2020.05.28.]
- KSH (2019): *Statisztikai Tükör. 2019. I. negyedév*. Munkaerőpiaci folyamatok. Központi Statisztikai Hivatal. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mpf/mpf1903.pdf> [2019.10.11.]
- KUN Miklós – SZEGEDI Márton (1983): *Az intelligencia mérése*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- KUO, F. E. – SULLIVAN, W. C. (2001): *Environment and crime in the Inner City*. Does vegetation reduce crime? Research Article.
- KÜSTERS, I. (2009): *Narrative Interviews*. VS Verlag für Sozialwissenschaften. Wiesbaden.
- LANGÓ Katalin (1981): *A női elítéltek komplex vizsgálata*. Tervtanulmány. Igazságügyi Minisztérium Tudományos és Tájékoztatási Főosztály. Budapest.
- LAPPINTS Árpád (2002): *Tanuláspedagógia. A tanulás tanításának alapjai*. Comenius. Pécs.
- LÉKÓ Eszter (1993): *Az újszülöttek sérelmére elkövetett emberölések*. In: Rendészeti Szemle. 1993/5. 30-41.
- LENGYEL Imre – RECHNITZER János (2004): *Regionális gazdaságtan*. Dialóg Campus Kiadó. Budapest – Pécs.
- LISKÓ Ilona – FEHÉRVÁRI Anikó (1998): *Felvételi szelekció a középfokú iskolákban*. Oktatókutató Intézet. Budapest.
- LOGAN, J. S. (2008): *Good punishment?* Erdmans Publishing. Michigan.
- LOMBROSO, C. – FERRERO, W. (1895): *The female offender*. T. Fisher Unwin. London.
- LŐRINCZ József – KABÓDI Csaba (1999): *A szabadságvesztés-büntetés*. In: Kriminológiai Ismeretek. Bűnözés, Bűnözéskontroll. Corvina Kiadó. Budapest.
- LŐRINCZ József – LAKOS Zsuzsa (2011): *Amikor mákos az iskolaköpeny – fiatalok oktatása*. In: Börtönügyi Szemle 2011/4.
- LŐRINCZ József – NAGY Ferenc (1997): *Börtönügy Magyarországon*. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága. Budapest.
- LŐRINCZ József (1995): *Büntetés és börtön*. Továbbgondolásra és szenvedélyes vitákra készítő dolgozat. In: Börtönügyi Szemle. 1995/4.
- LŐRINCZ József (1998): *A fiatalok büntetés-végrehajtása*. Duna-Mix Kiadó. Vác.
- LUKÁCS Tibor (1971): *Bűnözés és a társadalom*. Kossuth Könyvkiadó. Budapest.

- LUNDVALL, B. – JOHNSON, B. (1994): *The Learning Economy*. In: Journal of Industry Studies. Vol. 1. No.2.
- LYNCH, S. M. – DEHART, D. D. – BELKNAP, J. – GREEN, B. L. – DASS-BRAILSFORD, P. – JOHNSON, K. M. – WONG, M. M. (2017): *An examination of the associations among victimization, mental health, and offending in women*. In: Criminal Justice and Behavior. Vol.44. No.6. 1–19.
- LYONS, L. (2005): *A büntetés története*. Magyar Könyvklub. Budapest.
- MACDONALD, M. (2001): *Prison health care in the Czech Republic, Hungary and Poland*. In: Heuni Paper. 2001/16.
- MACKENZIE, D. L. (2006): *What works in corrections*. Reducing the criminal activities of offenders and delinquents. Cambridge University Press. Cambridge.
- MÁCSAI Ferenc (1995): *Százezer altató*. A hosszuidős nők börtönártalmi. In: Börtönügyi Szemle. 1995/4.
- MALHOTRA, N. K. (2005): *Marketing-kutatás*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- MARCH, J. G. (1978): *Bounded rationality, ambiguity, and the Engineering of Choice*. In: The Bell Journal of Economics. Vol.9. No.2. 587-608.
- MARKS, A. (2000): *Lifelong learning and the 'breadwinner ideology'*. Addressing the problems of lack of participation by adult, working-class males in higher education on Merseyside. Educational Studies. 26. (3) 303–19.
- MÁRKUS-PLETENYIK Mónika Noémi (2018): *Az oktatás szerepe a női fogvatartottak reintegrációjában*. Szakdolgozat. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Pedagógiai és Pszichológiai Kar. Budapest.
- MARLOWE, D. H. – MARTIN, J. A. – SCHNEIDER, R. J. – INGRAHAM, L. – VAITKUS, M. A. – BARTONE, P. (1988): *A look at Army Training Centers: the human dimensions of leadership and training*. Department of Military Psychiatry. Washington. 11-12.
- MÁRTONFI György (2013): *Dobbantó program*. In: HERMÁNDY-BERENCZ Judit – SZEGEDI Eszter – SZIKLAINÉ Lengyel Zsófia (szerk., 2013): PSIVET. Esélyteremtés szakképzéssel PSIVET. Tempus Közalapítvány. Budapest.
- MATKÓ Andrea – TAKÁCS Tímea (2017): *Examination of the relationship between organizational culture and motivation*. In: International Review of Applied Sciences and Engineering. Vol. 8. Issue 1.
- MATTHEWS, J. K. – MATTHEWS, R. – SPELTZ, K. (1991): *Female sexual offenders: a tipology*. In: PATTON, M. Q. (ed.): Family sexual abuse: frontline research and evaluation. 199-223.
- MAURER Péter (2011): *Az oktatás helyzete a büntetés-végrehajtási intézetekben - a katedra két oldalán állók szemszögéből*. In: Börtönügyi Szemle 2011/2. 30-35.
- MAURER Péter (2017): *Mi lehet a baj az oktatással a büntetés-végrehajtási intézetekben?* In: Börtönügyi Szemle 2017/1.
- MCCLELLAND, J. – SIEGLER, R. (eds. 2001): *Mechanisms in Cognitive Development*. Mahwah NJ., L. Erlbaum Assoc.
- MCCOLD, P. (2003): *A helyreállító igazságszolgáltatás elmélete és gyakorlata*. In: HERCZOG Mária (szerk.): Megbékélés és jóvátétel. Kézikönyv a helyreállító igazságszolgáltatásról. Család Gyermek Ifjúság Kiemelten Közhasznú Egyesület. Budapest. 55-133.
- MCKELVEY, B. (1977): *American Prisons: a history of good intentions*. Patterson Smith. Montclair.
- MEACHUM, M. (1990): *Boot Camp Prisons: pros and cons*. Paper presented at the annual meeting of the American Society of Criminology. Baltimore.
- MEDNICK, S. A. (1977): *A bio-social theory of learning of law-abiding behavior*. In: MEDNICK, S. A. – CHRISTIANSEN, K. O. (eds.): Biosocial bases of criminal behavior. Gardner Press Inc. New York. 1-8.
- MEGYERY István (1905): *A magyar börtönügy és az országos letartóztatási intézetek*. Magyar Kir. Igazságügyiministerium. Budapest.
- MELEG Csilla (2006): *Az iskola időarcai*. Dialóg Campus. Budapest.
- MELEG Csilla (2009): *Időorientációk és esélykülönbségek*. In: PUSZTAI Gabriella - RÉBAY Magdolna (2009 szerk.): Ké az oktatáskutatás? Csokonai Könyvkiadó. Debrecen
- MERÉNYI Ádám – SZABÓ Vince – TAKÁCS Attila (szerk, 2006): *101 ötlet innovatív pedagógusoknak*. Jedlik Oktatási Stúdió Bt. Budapest.
- MÉRŐ László (2010): *Az érzelmek logikája*. Tericum Kiadó. Budapest.
- MERRYFINCH, L. (1981): *Militarization/civilization*. In: Loaded questions - women in the military. Translational Institute. Washington.
- MERTON R. K. (1980): *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Gondolat Könyvkiadó. Budapest.
- MERTON, R. K. (1948): *The self-fulfilling prophecy*. In: Antioch Review. 193–210.
- MERZENICH, M. M. (2001): *Cortical Plasticity Contributing to Child Development*. In: MCCLELLAND, J. - SIEGLER, R. (eds.): Mechanisms in Cognitive Development. Mahwah NJ., L. Erlbaum Assoc. 67–96.
- MESSERSCHMIDT, J. W. (1986): *Capitalism, patriarchy, and crime*. In: Rowman – Littlefield: Toward a Socialist Feminist. Totowa. New Jersey.
- MÉSZÁROS Ádám (2003): *Az újszülött és a 14. életévét be nem töltött személy ellen elkövetett emberölés*. In: Belügyi Szemle. 2003/11-12. 145-153.

- METZIG Werner – SCHUSTER Martin (2003): *Tanuljunk meg tanulni!* A tanulási stratégiák hatékony alkalmazásának módszerei. Medicina Könyvkiadó Rt. Budapest. 42-81.
- MEZEY Barna (1995): *A magyar polgári büntönügy kezdetei*. Osiris-Századvég Kiadó. Budapest.
- MEZEY Barna (1995a): *Nyitott börtön*. In: Büntönügyi Szemle. 1995/2.
- MEZEY Barna (1995b): *Új határok között*. Büntetés-végrehajtás a két világháború közötti Magyarországon. In: Büntönügyi Szemle. 1995/3.
- MEZEY Barna (1996): *Rabgondozás*. In: Büntönügyi Szemle. 1996/4.
- MEZEY Barna (2007): *A nevelés és a javítás gondolatának megjelenése a büntönügy történetében*. In: Büntönügyi Szemle 26./3. 13–24.
- MEZEY Barna (2012): *A fenyítőházak forradalma*. A modern büntetés-végrehajtás alapvetése Európában. Gondolat Kiadó. Budapest.
- MEZEY Barna (2016): *Vókó György 70 esztendő*. In: Büntönügyi Szemle. 2016/3.
- MEZEY Barna (2018): *A büntönügy a 17-19. században*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- MICHALSEN, V. – FLAVIN, J. (2014): *Not all women are mothers*. Addressing the invisibility of women under the control of the criminal justice system who do not have children. In: The Prison Journal. Vol.94. No.3. 328–346.
- MICHELET, J. (1860): *A nő*. Párizs. 21.
- MIKLÓSI Márta (2014): *A fogvatartottak kulturális jogainak érvényesülése és közösségi művelődése a hazai büntetés-végrehajtási rendszerben*. <http://www.kulturalisszemle.hu/1-szam/hazai-tudomanyos-muhely/dr-miklosi-marta-a-fogvatartottak-kulturalis-jogainak-ervenyesulese-es-kozossegi-muvelodese-a-hazai-buntetes-vegrehajitasi-rendszerben> [2020.02.16.]
- MÓCZ Dóra (2010): *Az élethosszig tartó tanulás jelentősége a 40-50 éves korosztály életútjában*. In: Iskolakultúra. 20. évf. 4. sz. 3-15.
- MÓDOS Tamás (1996): *Kérdőjelek*. Nevelés, átnevelés, netán valami más? In: Büntönügyi Szemle. 1996/4.
- MÓDOS Tamás (1998): *Büntetés-végrehajtási nevelés*. Rejtjel. Budapest.
- MÓDOS Tamás (2003a): *A reszocializáció módszertana*. Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtára. Budapest.
- MÓDOS Tamás (2003b): *Vitaindító a fogva tartottak neveléséről*. In: Büntönügyi Szemle 2003/3. 39-44.
- MOLLENHAUER, K. (1974): *Az iskola szociológiai problémái*. KJK. Budapest.
- MOLNÁR József (1986): *Életkor, nem és bűnözés*. In: Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok. 1986/23. 74-122.
- MONTESQUIEU, C. de S. (2000): *A törvény szelleméről*. Osiris-Attraktor Kiadó. Budapest.
- MONTESORI, M. (1972): *The Secret Of Childhood*. Ballantine Books. New York.
- MORASH, M. – RUCKER, L. (1990): *A critical look at the idea of boot camp as a correctional reform*. Crime & Delinquency. 36/2.
- MÓRÉ Mariann – SZABADOS György Norbert (2012): *A felnőttképzésben szerzett munkatapasztalatból származó tudás elismertetése a felsőoktatásban*. In: Acta Andragogiae et Culturae 24. 352-358.
- NAGY Adrienn (2014): *Oktatás és lelki gondozás a dualizmus kori magyar büntönügy történetében*. In: Büntönügyi Szemle 2014/4.
- NAGY Alexandra (2014): *Élet a börtönben, avagy a bűnelkövetők társadalmi reintegrációjának elősegítése*. <https://arsboni.hu/elet-a-bortonben-avagy-a-bunelkovetok-tarsadalmi-reintegraciojanak-elosegitese/> [2017.03.20.]
- NAGY Ferenc – JUHÁSZ Zsuzsanna (2010): *A fogvatartotti rátáról nemzetközi összehasonlításban*. In: Büntönügyi Szemle. 2010/3.
- NAGY Ferenc (1999): *Ora et labora*. A börtönpasztoráció és a büntetés-végrehajtási jog egyes kérdései. In: Büntönügyi Szemle. 1999/2.
- NAGY Ferenc (2016): *Az európai börtönnépességről*. In: Büntönügyi Szemle 2016/3.
- NAGY Melánia (2020): *Elméletek a női bűnözés okairól*. <https://ujbtk.hu/dr-nagy-melania-elmeletek-a-noi-bunozes-okairol/> [2020.05.02.]
- NAGY Péter Tibor (2010): *Utak felfelé*. Oktatás és társadalmi mobilitás a 19-20. századi Magyarországon. Társadalom és oktatás. Új Mandátum Kiadó. Budapest.
- NAGY-SCHOTTNER Katalin (2012): *A női fogvatartottak pszichológiai jellegzetességei*. Szakdolgozat. Nemzeti Közzolgálati Egyetem. Budapest.
- NÁNÁSI László (1997): *Egyedülálló*. Büntönügy Magyarországon. In: Büntönügyi Szemle. 1997/4.
- NAT (2018): *A Nemzeti Alapanterv tervezete*. Oktatás 2030. Eszterházy Károly Egyetem. https://www.oktatas2030.hu/wp-content/uploads/2018/08/a-nemzeti-alapanterv-tervezete_2018.08.31.pdf [2018.09.15.]
- NÉMETH Krisztina (2018): *Életvilág-értelmezések*. Argumentum. Budapest
- NOVÁK Zoltán (2004). *A fogvatartottak oktatása, szakképzése a BV intézetekben*. In: Büntönügyi Szemle 2004/4. 47-58.

- OECD (2010): *Building an Innovation Culture*. <https://www.oecd.org/sti/outlook/eoutlook/stipolicyprofiles/humanresources/buildinganinnovationculture.html> [2018.14.16.]
- OECD (2015): *Skills for Social Progress*. The Power of Social and Emotional Skills. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264226159-en> [2018.04.16.]
- ÓHIDY Andrea (2016): *A halmozottan hátrányos helyzetből a diplomáig*. Tíz roma és cigány nő sikertörténete a magyar oktatási rendszerben. In: Cigány Tanulmányok 37. Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Neveléstudományi Intézet, Romológia és Nevelésszociológia Tanszék. Pécs.
- ORNSTEIN, R. (1972): *The Psychology of Consciousness*. Freeman W. H. San Francisco.
- OSLER, M. W. (1991): *Shock incarceration: hard realities and real possibilities*. Federal Probation. March. 34–42.
- OWEN, B. (1998): *In the mix*. Struggle and survival in a women's prison. State University of New York Press. Albany.
- PAKSI Borbála – ARNOLD Petra (2010): *A jogerősen elítélt fogvatartottak droghasználata*. In: Börtönügyi Szemle. 2010/1. 1–23.
- PALLO József – FORGÁCS Judit (2015): *Vonzások és választások*. Aktuális kihívások és lehetséges válaszok a magyar börtönügyben. In: Belügyi Szemle. 2015/11.
- PALLO József (2010): *Az elítéltek foglalkoztatása az európai büntetés-végrehajtási gyakorlatban*. In: Börtönügyi Szemle 2010/4. 35–58.
- PALLO József (2015): *Egyre jobban éget a seb... A zsúfoltság csökkentésének lehetséges útjai*. In: Börtönügyi Szemle. 2015/11.
- PALMER, E. J. (2015): *Cognitive skills programs for female offenders in the community*. In: Criminal Justice and Behavior. Vol.42. No.4. 1–16.
- PANKÁSZ Balázs (2012): *Büntetve nevelni – börtönparadigmák*. <https://www.slideshare.net/pankasz/utopia-tanulmany> [2020.02.09.]
- PARENT, D. G. (1993): *Boot Camps failing to achive goals*. In: Overcrowded Times. August.
- PÁSKUNÉ Kiss Judit (2010): *Tanulói sajátosságok tükröződése hátrányos helyzetű tehetségesek jövőképében*. Habilitációs értekezés. Debreceni Egyetem. Debrecen.
- PÁSKUNÉ Kiss Judit (2017): *A motiváció vizsgálata a Templeton Program beválogatási folyamatában*. In: Génius Műhely 19. A tehetségazonosítás folyamata, mérőeszközei és eredményei a Magyar Templeton Programban. https://tehetseg.hu/sites/default/files/geniusz_muhely/wp19.pdf [2020.01.10.]
- PATKÓS Csaba – TÓTH Antal (2012): *A Bűnözés néhány térbeli jellemzője a rendszerváltás utáni Magyarországon*. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/terstat/2012/03/patkos_toth.pdf [2020.04.16.]
- PAUL, M. (1991): *When words are bars*. Core Literacy. Kitchener. Ohio.
- PAWSON, R. – TILLEY, N. (1997): *Realistic avaluation*. London.
- PERÉNYI Roland (2006): *A bűnügyi statisztika Magyarországon a „hosszú” XIX. században*. In: Statisztikai Szemle 85. évf. 6. sz. 525–541.
- PIEROG Anita (2017): *Felnőttkori tanulási motivációk feltárása különböző képzési szinteken*. https://epale.ec.europa.eu/sites/default/files/pierog_felnottkori_tanulasi_motivaciok_feltarasa_kulonbozo_kepzesi_szinteken.pdf [2020.04.15.]
- PINTÉR József – RAPPAI Gábor (2007): *Statisztika*. Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar. Pécs.
- POLGÁR András (2017): *Ad dies vitae*. Az életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozása, gyakorlata és végrehajtása. Doktori (PhD) értekezés. Pécs.
- POLLAK, O. (1950): *The criminality of women*. Philadelphia.
- POLÓNYI István (2002): *Az oktatás gazdaságtana*. Osiris Kiadó. Budapest. 41–52.
- PONGRÁCZ Tiborné (2005): *Nemi szerepek társadalmi megítélése*. Egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat tapasztalatai. In: NAGY Ildikó – PONGRÁCZ Tiborné - TÓTH István György (szerk.): Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2005. TÁRKI. Budapest. 73–86.
- POPPER Péter (1970): *A kriminális személyiségzavar kialakulása*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- PREGUNNÉ Puskás Gyöngyi (2011): *A szexuális bűnelkövetők terápiás kezelésének tapasztalatai*. In: Börtönügyi Szemle. 2011/1. 37–52.
- PREISE, W. (1954): *Das Recht zu stafen*. Festschrift für Edmund Mezger zum 70. Geburtstag. München-Berlin.
- PRESZLY Lóránd (1932): *A bűnözés*. Szegedi Városi Nyomda és Könyvkiadó Részvénytársaság. Szeged.
- PULSZKY Ágost – TAUFFER Emil (1867): *A börtönügy múltja, elmélete, jelen állása, különös tekintettel Magyarországra*. Emich Gustáv Kiadványa. Pest.
- PUSZTAI Gabriella (2009): *A társadalmi tőke és az iskola*. Kapcsolati erőforrások hatása az iskolai pályafutásra. In: FORRAY R. Katalin - KOZMA Tamás - NÉMETH István - POLÓNYI István - RÉBAY Magdolna (szerk.): *Oktatás és társadalom* 3. Új Mandátum Könyvkiadó. Budapest. 10–45.
- QCEA (2007): *Women in Prison*. Quaker Council For European Affairs. A Review of the Conditions in Member States of the Council of Europe. 2007, 48. <http://www.qcea.org/wp-content/uploads/2011/04/rprt-wipl-main-en-feb-2007.pdf> [2020.15.11.]

- R/87/3. sz. Európa Tanács - *Európai Börtönügyi szabályokról szóló ajánlás*
- R/98/7. sz. Európa Tanács - *A börtönökben biztosítandó egészségügyi ellátás etikai és szervezeti aspektusairól szóló ajánlás*
- RADOSH, P. F. (2002): *Reflections on womens. Crime and mothers in prison*. In: *Law & Contemporary Problems*. Vol. 61. 105-124.
- RAFTER, N. H. – NATALIZIA, E. M. (1981): *Marxist feminism. Implications for criminal justice*. In: *Crime & Delinquency*. Vol.27. No.1. 81-98.
- RASKÓ Gabriella (1978): *A női bűnözés*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest.
- RÁTH Zoltán (1889a): *Bűnügyi statisztikánk s annak legújabb eredményei*. In: *Jogtudományi Közlöny* 24. évf. 32. sz. 254-256. Budapest.
- RÁTH Zoltán (1889b): *Statisztikai évkönyvünk s az igazságügyi statisztika*. In: *Jogtudományi Közlöny* 24. évf. 5. sz. 221-222. Budapest.
- RÉDAI Dorottya – SÁFRÁNY Réka – TÓTH Herta (2004): *Családon belüli erőszak és bűnelkövetés. A családon belüli erőszak jelenségének kutatása női és férfi fogvatartottak körében. Kutatási összefoglaló. Magyarországi Női Alapítvány, Igazságügyi Minisztérium, Országos Bűnmegelőzési Bizottság Titkársága. Budapest.*
- RENTZMANN, W. (2001): *Speciális fogvatartotti csoportok*. In: *A magyar büntetés-végrehajtás millenniumi konferenciája*. BvOP. 129-144.
- REZZULLI, J. (1977): *The Enrichment Triad Modell: A Guide for Developing Defensible Programs for the Gifted and Talented*. Creative Learning Press Inc. Wethersfield.
- RÉSŐ Ensel Sándor (1887): *Három Országos női fegyház*. Pesti Lloyd-társulat Könyvnyomdája. Budapest.
- RÉTHY Endréné – VAMOS Ágnes (2006): *A gyakorlati pedagógia néhány alapkérdése. Esélyegyenlőség és méltányos pedagógia*. Bölcsész Konzorcium HEFOP Iroda. Budapest.
- REVEL, J. (1986): *Outillage mental*. In *Dictionnaire des sciences historiques*. Dir. A. Burguiere. Paris, Presses Universitaires de France, 497-498.
- REYNOLDS, B. (1996): *Korrektív szolgáltatás. Kockázatértékelés és rehabilitáció Kanadában*. In: *Börtönügyi Szemle* 1996/3. 20–28.
- ROACH, K. (1999): *Four models of the criminal process*. In: *The Journal of Criminal. Law Criminology* Vol.89. No.2.
- RÓKUSFALY Pál (1995): *A kriminálpszichológia alapkérdései*. Szöveggyűjtemény IV. kötet. 121-158.
- ROÓZ József – HEIDRICH Balázs (2013): *Vállalati gazdaságtan és menedzsment alapjai*. http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/0007_c1_1054_1055_1057_vallalatigazdant_scorm/adat_ok.html [2020.05.28.]
- ROSE, C. (2004): *Women's participation in prison education. What we know and what we don't know*. In: *Journal of Correctional Education*. 55. (1) 78-100.
- ROSENTHAL, R. – FODE, K. L. (1963): *The effect of experimenter bias on the performance of the albino rat*. In: *Behavioral Science* 8. 183–189.
- ROSENTHAL, R. – JACOBSON, L. (1968): *Pygmalion in the classroom. Teacher expectation and pupils' intellectual development'*. Rinehart and Winston. New York.
- ROSS, R. R. (1989): *Time to think. A Cognitive Model of Offender Rehabilitation & Delinquency Prevention*. Research Summary. Department of Criminology. University of Ottawa. Ottawa.
- ROSTA Andrea – ÁDÁM Szilvia (2014): *Női élethelyzetek*. L'Harmattan Kiadó. Budapest.
- RÓZSA János (2013): *Az emberölésről*. In: *Kriminológiai Tanulmányok*. 2013/50. 105-133.
- RUBENSON, K. (2010): *Adult education overview*. In: PETERSON, P. – BAKER, E. – MCGAW, B. (eds): *International Encyclopedia of Education*. Elsevier – Academic Press. 1-11.
- RUTKAI Kata – SÁNTA Livia (szerk. 2018): *Börtönstatisztikai Szemle 1. sz. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága*. Budapest.
- RUZSONYI Péter (1999): *Javíthatatlanok? A büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés fejlődési trendje*. In: *Börtönügyi Szemle* 1999/4. 24-45.
- RUZSONYI Péter (2003a): *A büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés új irányzatai*. Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtára. Budapest.
- RUZSONYI Péter (2003b): *Európai börtönnevelési irányzatok*. In: *Börtönügyi Szemle*. 2003/4.
- RUZSONYI Péter (2006): *A kriminálpedagógia lehetősége a börtönadaptáció és a társadalmi integrálódás érdekében*. In: *Börtönügyi Szemle* 2006/2. 21-33.
- RUZSONYI Péter (2011): *Reflexiók „Az oktatás a bv.intézetben...” című cikkhez*. In: *Börtönügyi Szemle* 2011/2. 36-38.
- RUZSONYI Péter (2018a): *A caritástól a fogvatartotti reintegrációig. A javítás eszméjének evolúciója*. Dialóg Campus Kiadó. Budapest.
- RUZSONYI Péter (2018b): *Rendszerben látni, rendszerben gondolkodni*. In: *Börtönügyi Szemle*. 2018/4.
- SAJTOS László – MITEV Ariel (2007): *SPSS Kutatási és adatelemzési kézikönyv*. Alinea Kiadó. Budapest.

- SANDLER, J. C. – FREEMAN, N. (2007): *Tipology of female sex offenders: a test of Vandiver and Kercher*. Vol. 19. 73-89.
- SÁNTHA Kálmán (2006): *Mintavétel a kvalitatív pedagógiai kutatásban*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- SÁNTHA Kálmán (2015): *Trianguláció a pedagógiai kutatásban*. Eötvös József Könyvkiadó. Budapest.
- SAPSFOR, R. J. (1978): *Life-sentence prisoners: Psychological changes during sentence*. In: *British Journal of Criminology* 18.
- SARASON, I. G. (1968): *Verbal learning, modelling and juvenile delinquency*. In: *American Psychologist*. Vol. 23. (4) 254-266.
- SCHILIRO, D. (2012): *Bounded rationality and perfect rationality: psychology into economics*. In: *Theoretical and Practical Research in Economic Fields*. Vol.2. No.1. 99-108.
- SCHMEHL János – PALLO József (szerk. 2015): *Korszakváltás a büntetés-végrehajtásban*. Útmutató a 2013. évi CCXL. (BV.) törvény megismeréséhez. In: *Börtönügyi Tanulmányok 2. Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa*. Budapest.
- SCOTT, C. – GRELLA, C. E. – DENNIS, M. L. – FUNK, R. R. (2016): *A time*. Varying model of risk for predicting recidivism among women offenders over 3 years following their release from jail. In: *Criminal Justice and Behavior*, Vol.43. No.9. 1–22.
- SCOTT, J. W. (2001): *Társadalmi nem (gender): a történelmi elemzés hasznos kategóriája*. In: Scott, J. W.: *Van-e a nőknek történelmük?* Balassai Kiadó. Budapest. 126-160.
- SEARS, I. H. (1961): *Relation of early socialization experience to aggression in middle childhood*. In: *Journal of Abnormal and Social Psychology*. Vol. 6. 446-492.
- SELIGMAN, M. E. P. (1975): *Helplessness: On Depression, Development and Death*. Freeman, W. H. San Francisco.
- SIMON, H. A. (1955): *A Behavioral Model of Rational Choice*. In: *The Quarterly Journal of Economics*. Vol.69. No.1. 99-118.
- SIMON, H. A. (1982): *Korlátozott racionalitás*. Válogatott tanulmányok. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest.
- SIMON, J. R. (1997): *Women and crime in Israel*. In: SIMON, J. R.: *Criminology in perspective*. Lexington Books.
- SLUGA, W. (1977): *Treatment of long-term prisoners considered from medical and psychiatric points of view*. Strasbourg.
- SML (1964): *Megyei Börtön MSZMP Taggyűlési Jegyzőkönyve*. Somogy-Megyei Levéltár 1964. július 31.
- SMOYER, A. B. (2014): *Good and healthy: Foodways and construction of identity in a women's prison*. In: *The Howard Journal*. Vol.53. No.5. 525–541.
- SMYTHE, I. – GYARMATHY Éva – EVERATT, J.: *Olvasási zavarok különböző nyelveken: egy nyelvközi kutatás elméleti és gyakorlati kérdései*. In: *Pszichológia*. (22) 4. 2002. 387–406.
- SMYTHE, I. (2002): *Cognitive factors underlying reading and spelling difficulties: a cross linguistic study*. Thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy, Department of Psychology, School of Human Sciences, University of Surrey, Guildford, UK.
- SOMLAI Péter (2013): *Család 2.0*. Együttélési formák a polgári családtól a jelenkorig. Napvilág Kiadó. Budapest.
- SPIVACK, G. – PLATT, J. J. – SHURE, M. B. (1976): *The problem-solving approach to adjustment*. A guide to research and intervention. San Francisco.
- STEPHENS, R. (1992): *To what extent and why do inmates attend school in prison*. *Journal of Correctional Education* (43) 1. 52–56.
- STERNBERG, R. (1992): *Ability tests, measurements and markets*. In: *Journal of Educational Psychology* 84 (2). 134–140.
- STIGLER, G. J. – BECKER, G. S. (1989): *De Gustibus Non Est Disputandum*. In: STIGLER, G. J. (ed.): *Piac és állami szabályozás*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 111-139.
- STONE, U. – LIDDELL, M. – MARTINOVIC, M. (2017): *Incarcerated mothers*. Issues and barriers for regaining custody of children. In: *The Prison Journal*. Vol.97. No.3. 1–22.
- SUHA Tamás (2015): *A droghasználati szokások, valamint a RÉV Szenvedélybeteg- segítő Szolgálat munkájának megítélése a Heves Megyei Bv. Intézetben*. In: *Börtönügyi Szemle*. 2015/3. 42-47.
- SUHAJDA Csilla Judit (2017): *A pályaaorientációs tevékenység változása és megvalósulása a köznevelésben a rendszerváltozástól napjainkig különös tekintettel az információs folyamatokra*. Doktori (PhD) értekezés. Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Oktatás és Társadalom Neveléstudományi Doktori Iskola. Pécs.
- SULLEROT, E. (1971): *A női munka története és szociológiája*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- SULTANA, R. G. (2012): *Flexicurity: Implications for Lifelong Career Guidance*. Concept Note. European Lifelong Guidance Policy Network. Finnish Institute for Educational Research (FIER). Jyväskylä. Finland.
- SUPER, D. E. (1984): *Career and life development*. In: BROWN, D. – BROOKS, L. et al. (eds): *Career Choice and Development*. Jossey-Bass. San Francisco. 192–234.
- SUTHERLAND, E. – CRESSEY, D. R. (1970): *Principles of Criminology*. Lippincott. New York.

- SUTHERLAND, E. – CRESSEY, D. R. (1974): *Criminology*. Lippincott Company. Philadelphia.
- SYKES, G. M. (1958): *Crime and society*. A Study of a Maximum security prison. Random House. New York.
- SZABÓ András Ferenc (1999): *Az abortuszkérdés és a társadalom századunkban*. Magyar Napló Kiadó. Budapest.
- SZABÓ Anna (2012): *A női bűnözés az újabb kriminológiai irodalomban*. http://arsboni.hu/dolgozatok/buntetojog/Szabo_Anna_A_noi_bunozes_az_ujabb_kriminologiai_irodalomban.pdf [2020.04.16.]
- SZABOLCS Éva (2001): *A kvalitatív kutatási módszerek megjelenése a pedagógiában*. Műszaki Könyvkiadó. Budapest.
- SZAKOLCZAI Árpád (2015): *Marginalitás és liminalitás*. Státuszon kívüli helyzetek és átértékelésük. <https://regio.tk.mta.hu/index.php/regio/article/view/66> [2020.04.30.]
- SZÁNTÓ Zsuzsa – SUSÁNSZKY Éva (2010): *Gender és Egészség* – szakirodalmi áttekintés. In: Mentálhigiéné és Pszichoszomatika 2010/4. 255-276.
- SZEGÁL Boris (2007): *A szocializáció és a reszocializáció a börtönben*. In: Börtönügyi Szemle. 2007/3.
- SZENTE Dorina (2016): *Rituálé-kutatás a „MondoCon” szimbolikus világában*. In: Pedagógiai Szemle. 2016/3-4.
- SZILÁGYI Klára (2000): *Munka – pályatanácsadás, mint professzió*. Kollégium Kft. Budapest.
- SZILÁGYI Klára (2004): *A pályaeorientáció ismeretanyaga*. In: SUHAJDA Csilla Judit (szerk., 2004): *Pályaeorientáció- tanári kézikönyv*. Nemzeti Szakképzési Intézet Szakiskola Fejlesztési Program. Budapest.
- SZILÁGYI Klára (2012): *Karrier- és pályatervezés*. Kollégium Kft. Budapest.
- SZÖLLÖSY Oszkár (1935): *Magyar börtönügy*. A büntetések és biztonsági intézkedések végrehajtása. Révai Testvérek Intézet Rt. Budapest.
- TAKÁCS-MIKLÓSI Márta (2015): *Börtönökben folyó oktatási tevékenység sajátosságai*. In: Felnőttképzési Szemle 2015/2. 17-27.
- TAMÁSI Erzsébet (2005): *Bűnös áldozatok*. A családon belüli erőszak férfi szereplői. BM Kiadó. Budapest.
- TAMÁSI Erzsébet (2006): *Nemek és bűnözés*. In: GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – KORINEK László – LÉVAY Miklós (SZERK.): *Kriminológia – Szakkriminológia*. Komplex Kiadó. Budapest.
- TANÁCS Eszter Tímea (2014): *A nők fogvatartásának speciális aspektusai*. In: Börtönügyi Szemle 2014/1. 44-47.
- TARTARO, C. (2003): *Suicide and the jail environment an evaluation of three types of institutions*. Environment and Behavior. 35 (5) 605-620.
- THOMAS, W. I. (1923): *The unadjusted girl*. Little Brown and Company. Boston.
- THYSSEN, O. (2003): *Punishment, confinement and care*. In: The 9th EPEA International Conference on Prison Education – Conference report. Langesund. European Prison Education Association. 17–25.
- TÓTH, H. – KRIZSÁN, A. – ZENTAI, V. (2005): *MIP National Report. Hungarian Country Report*. Budapest. CEU. http://cps.ceu.hu/mip_reports.php. [2019.05.04.]
- TÓTH Lőrincz (1888): *A rabmunka*. Fegyházi tanulmányok. MTA. Budapest.
- TÓTH Mariann (2011): *Női elítéltek mentális egészségének pszichoszociális meghatározói börtönkörnyezetben*. In: GAÁL Gyula – HAUTZINGER Zoltán (szerk.): *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények*. 12. szám 125-132.
- TÓTH Mór (1874): *Tanulmányok a börtönügy terén*. Lyceum Nyomda. Eger.
- TÓTH Olga (1999): *Erőszak a családban*. TARKI. Társadalompolitikai Tanulmányok 12. Budapest.
- TÓTH Viktória (2013): *Az elítéltek foglalkoztatásának (munkáltatás, oktatás, szakképzés, közművelődési tevékenység stb.) aktuális kérdései*. Szakdolgozat. Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék. Miskolc.
- TOWERS BJNS, C. (2011): *Working with Prisoners you don't like*. www.corrections.com/news/article/29896 [2020.04.15.]
- TÖRŐCSIK Szilvia (2018): *A fogvatartott nők*. Szakdolgozat. Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar. Szeged.
- TÖZSÉR Zoltán (2014): *Részvételi célok és akadályok a felnőtt és idős hallgatók körében*. In: Iskolakultúra. 24. évf. 2. sz. 34- 43.
- TURNER, V. (2007): *A rituális folyamat*. Osiris Kiadó. Budapest.
- TÜSKE János (2003): *A nevelői tevékenység tapasztalatai a Bács-Kiskun Megyei Büntetés végrehajtási Intézetben*. In: Börtönügyi Szemle 2003/3. 51-54.
- TYLER, J. H. – KLING, J. R. (2007): *Prison-based education and reentry into the mainstream labor market, in barriers to reentry?* The Labor Market for Released Prisoners In: BUSHWAY, S. – STALL, M. A. – WEIMAN D. F. (ed.): *Post-Industrial America*. Russell Sage Foundation. New York. 227–56.
- UNODC (2014): *Handbook on women and imprisonment*. Criminal Justice Handbook Series. United Nations Office on Drugs and Crime. New York. 10.
- VACCA, J. S. (2004): *Educated prisoners are less likely to return to prison*. The Journal of Correctional Education (55) 4. 297–306.
- VAJDA Zsuzsanna (1994): *Nevelés, pszichológia, kultúra*. Dinasztia Kiadó. 184.
- VAN TASSEL-BASKA, I. (1992): *Falling through the education loop*. Disadvantages gifted students. In: MÖNKES, F.– PETERS, W. (eds): *Talent for the Future*. Van Gorcum. Assen/Maastricht. 270–278.

- VANDIVER, M. D. – KERCHER, G. (2004): *Offender and victim characteristics of register female sexual offenders in Texas*. In: A journal of Research and Treatment. Vol. 16.
- VÁRNAGY-TÓTH Mariann: *Női elítéltek börtönkörnyezetben*. Egy empirikus kutatás tapasztalatai. In: Belügyi Szemle 2014/2. 51-65.
- VASS Vilmos (2006): *A kompetencia fogalmának értelmezése*. In: DEMETER Kinga (szerk., 2006): *A kompetencia*. OKI Budapest. 139-159.
- VAVRÓ István (1989): *A bűnözés alakulása Magyarországon 1971 és 1982 között*. In: Statisztikai Szemle. 1. szám 71-84.
- VAVRÓ István (2008): *Ismertté vált bűncselekmények és elkövetők Magyarországon*. KSH. Miskolc.
- VEKERDY Tamás (2018): *Jól értem a gyerekeimet? Mi állhat az adott jelenség vagy probléma hátterében?* Előadás. In: Nyitott Akadémia. 2018.11.20. Dunaújváros.
- VÓKÓ György (2006): *Magyar büntetés-végrehajtási jog*. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs.
- VÓKÓ György (2012): *A büntetési teóriák racionalitásai*. <https://ujbtk.hu/dr-voko-gyorgy-a-buntetesi-teoriak-racionalitasai/> [2020.02.10.]
- VÓKÓ György (2016): *A büntetéstan jelene és jövője I*. In: Ügyészségi Szemle 2016/3. 6-39.
- VÖLGYESY Pál (1976): *A pályaválasztási döntés előkészítése*. Tankönyv Kiadó. Budapest.
- WALMSLEY, R. (2017): *World female imprisonment list*. http://www.unodc.org/pdf/india/womens_corner/women_prison_list_2006.pdf [2020.06.02.]
- WHO (2020): *10 things to know about women in prison*. <http://www.euro.who.int/en/health-topics/health-determinants/prisons-and-health/focus-areas/womens-health/10-things-to-know-about-women-in-prison> [2020.02.18.]
- WILKINS, L. T. (1969): *Evaluation of penal measures*. Random House. New York.
- WILLIAMS, M. (1988): *Boot camps and the "short, sharp shock"*. HMSO Regimes Research and Development Section.
- WILLIS, P. E. (1977): *Learning to labour*. How working class kids get working class jobs. Saxon House. Farnborough.
- WILSON, D. – GALLAGHER, C. A. – MACKENZIE, D. L. (2000): *A meta-analysis of corrections-based education, vocation, and work programs for adult offenders*. In: Journal of Research in Crime and Delinquency. 37. (4) 347–68.
- WOLF, A. M. – SILVA, F. – KNIGHT, K. E. – JAVDANI, S. (2007): *Responding to the health needs of female offenders*. In: SHEEHAN, R. – MCLVOR, G. – TROTTER, C. (ed.): *What works with women offenders*. Willan Publishing. USA and Canada. 186-187.
- WOLFGANG, M. E. (1958): *Patterns in Criminal Homicide*. Philadelphia.
- WRIGHT, E. – M. DEHART, D. D. – KOONS-WITT, B. – CRITTENDEN, C. (2013): *'Buffers' against crime?* Exploring the roles and limitations of positive relationships among women in prison. In: *Punishment & Society*. Vol.15. No.1. 71–95.
- YOCHELSON, S. – SAMENOW, S. E. (1976): *The criminal personality*. A profile for change. New York.
- ZAHORÁNSZKYNÉ Ungvári Iлона Mercedes (2015): *A magyar börtönügy az államalapítástól a II. világháborúig*. Jogi Fórum.
- ZAKHAR Tibor (2019): *A Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézet Anya-gyermek körletének bemutatása, avagy esély a gyermekeknek*. Konferenciaelőadás. In: *A humán tudományok a reintegráció sikeréért*. Magyar Börtönügyi Társaság. 2019.04.02.Szeged.
- ZAMBLE, E. – PORPORINO, F. (1990): *Coping, imprisonment and rehabilitation*. Criminal Justice and Behavior.
- ZEHR, H. – TOEWS, B. (2004): *Critical Issues in Restorative Justice*. In: Criminal Justice Press and Cullompton. Willian Publishing.Devon UK. 387-400.
- ZHANG, S. X. – K-L. CHIN – J., MILLER (2007): *Women's Participation in Chinese Transnational Human Smuggling*. A Gendered Market Perspective. *Criminology*. 45 (3) 699-733.
- ZIMBARDO, P. G. (2007): *The Lucifer effect*. Understanding how good people turn evil. Random House. New York.
- ZINK, T. M. (1958): *Are the prison troublemakers different?* In: *Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science* 43.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

Egyéni kutatói kérelem során szolgáltatott adatok

BvOP (2020): *Országos női fogvatartotti adatok a 2014-2019 közötti időszakról*. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága Hivatal. Stratégiai, Elemzési és Tervezési Főosztály. Budapest.

KFB (2020): *Intézeti női fogvatartotti adatok a 2014-es és 2019-es évből*. Kalocsai Fegyház és Börtön. Kalocsa.

SZABÁLYZÓK

Törvények

1723. évi XII. tc. *Corpus Juris Hungarici*
1840. évi V. tc. *a büntető- s javító-rendszer kidolgozására országos választmány küldetik ki*
1852. *Osztrák Büntető Törvénykönyv*
1871. évi XXXIII. tc. *a királyi ügyészségről*
1878. évi V. tc. *Büntető Törvénykönyv*
1896. évi *Büntető Perrendtartás*
1908. évi XXXVI. tc. *A büntetőtörvénykönyvek és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról*
1913. évi XXI. tc. *A közveszélyes munkakerülőkről*
1950. évi II. tv. *a büntetőtörvénykönyv általános részéről*
1950. évi IV. tv. *a Magyar Népköztársaság Alkotmányának módosításáról*
1961. évi V. tv. *a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről*
1963. évi XXIV. tvr. *a büntetésvégrehajtásnak az igazságügyminiszter felügyelete alá helyezéséről*
1966. évi XXI. tvr. *a szabadságvesztés büntetés végrehajtásáról és az előzetes letartóztatás foganatosításáról*
1971. évi XXVIII. tvr. *a Büntető Törvénykönyv módosításáról és a kiegészítéséről*
1974. évi X. tvr. *az alkoholisták intézeti gyógykezeléséről*
1979. évi XI. tvr. *a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról*
1982. évi X. tvr. *a nőekkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról*
1984. évi XXI. tvr. *a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. tvr. módosításáról*
1993. évi LXXIX. tv. *a közoktatásról*
1993. évi XXXII. tv. *a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. tvr. módosításáról*
1995. évi CVII. tv. *a büntetés-végrehajtási szervezetről*
1995. évi XLI. tv. *a büntető jogszabályok módosításáról*
1996. évi XXXVIII. tv. *a nemzeti bűnügyi jogsegélyről szóló*
2001. évi CI. tv. *a felnőttképzésről*
2005. évi CXXXIX. tv. *a felsőoktatásról*
2011. évi CCIV. tv. *a nemzeti felsőoktatásról*
2011. évi CLXXXVII. tv. *a szakképzésről*
2011. évi CXC. tv. *a nemzeti köznevelésről*
2012. évi C. tv. *a Büntető Törvénykönyvről*
2013. évi CCXL. tv. *a büntetések, intézkedések, egyes kényszerintézkedések és szabálysértési elzárás végrehajtásáról*
2013. évi LXXVII. tv. *a felnőttképzésről*

Rendeletek, határozatok

- 110/1967 IM sz. utasítással kiadott *Büntetés-végrehajtási Szabályzat*
1105/1954. (XII. 17.) Mt.h. sz. határozat *Büntetés-végrehajtási Szabályzat kiadásának elrendelése*
16/2014. (XII.19.) IM rendelet *a szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és/ a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól*
1744/2013. (X.17.) korm. határozat *a Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács működéséről és a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia végrehajtásáról*

21/1997. (VII.8.) IM rendelet a büntetés-végrehajtási szervezet Szolgálati Szabályzatáról
44/2007. (IX.19.) IRM rendelet a büntetés-végrehajtási szervek területére történő be- és kiléptetés, valamint a büntetés-végrehajtási szervek területén tartózkodás részletes szabályairól
6/1996. (VII.12.) IM rendelet a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól

Utasítások, szakutasítások

1/2016. (IV.15.) BvOP utasítás a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága Szervezeti és Működési Szabályzatáról
13/2017. (II.6.) BvOP szakutasítás az egyes reintegrációs feladatok végrehajtásának eljárási szabályairól
2/2015. a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelői tevékenységek végrehajtásáról
2/2016. a fogvatartottak letétkezelésének és egyéb pénzügyi rendelkezések végrehajtásának eljárási szabályozásáról
24/2017. (II.14.) BvOP szakutasítás a sajátos kezelési igényű fogvatartottak számára kialakított és az egyéb speciális részlegeken elhelyezett elítéltekkel kapcsolatos reintegrációs feladatok végrehajtásáról
4/2017. (XII.20.) BvOP utasítás a fogvatartottak 2018. évi munkadíjáról, ösztöndíjáról, a munkaterápiás foglalkoztatás pénzbeli térítése
6/2015. (I.20.) BvOP szakutasítás a fogvatartottakkal kapcsolatos reintegrációs feladatok végrehajtására vonatkozó Módszertani Segédanyag Gyűjtemény kiadásáról
66/2015. (VIII.18.) BvOP szakutasítás a Befogadási és Fogvatartási Bizottság részletes feladatairól, tagjairól és eljárásrendjéről, valamint a fogvatartottak munkáltatásához kapcsolódó egyes szabályokról
68/2017. (XI.6.) BvOP szakutasítás a fogvatartotti foglalkoztatás rendjére vonatkozó feladatmegosztásról

Helyi intézkedések

30520/1182-4/2017. KFB intézkedés Szervezeti és Működési Szabályzat
30520/3/72/2017. KFB intézkedés a foglalkoztató helyiségben történő terápiás foglalkoztatás, szakkörök működésének szabályai
30520/3/93/2017. KFB intézkedés a fogvatartottak által igénybe vehető többlétszolgáltatások rendjéről
30520-3/164-1/2017. KFB intézkedés a befogadási eljárásról
30520-3/174-1/2017. KFB intézkedés Házirend
30520-3/175-1/2017. KFB intézkedés a Befogadási és Fogvatartási Bizottság és a differenciált őrzés végrehajtásának szabályozásáról

Nemzetközi egyezmények, szerződések, határozatok, ajánlások

1768. *Constitutio Criminalis Carolina* Büntető Törvénykönyv
1953-as Európa Tanács Emberi Jogok Európai Egyezménye
1955-ös ENSZ genfi kongresszus állásfoglalása
1957-es Római Szerződés
1986-os ENSZ határozat a kiskorúak igazságszolgáltatására vonatkozó minimális szabályokról - Pekingi Szabályok
1987-es Európa Tanács Európai Egyezménye a kínzás és embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés megelőzéséről
1990-es ENSZ 45/111. határozat alapelvek a fogvatartottakkal való bánásmódra – Havannai Szabályok
1999-es Amszterdami Szerződés
2002/13. ENSZ Gazdasági és Szociális Bizottság határozata a hatékony bűnmegelőzés támogatásáról
2003-as Közös Memorandum a társadalmi befogadásról
2006/54/EK Európai Parlament és a Tanács irányelve a férfiak és nők esélyegyenlőség és egyenlő bánásmód elvének a foglalkoztatás és munkavégzés területén történő megvalósításáról
2010. Európai Bizottság - A nők chartája
223/2014/EU rendelet a leginkább rászoruló személyeket támogató európai segítségnyújtási alapról
50/2002/EK határozat a tagállamok társadalmi kirekesztés elleni küzdelmet szolgáló együttműködése ösztönzésére szolgáló cselekvési programról
R/87/3. sz. Európa Tanács - Európai Börtönügyi szabályokról szóló ajánlás
R/98/7. sz. Európa Tanács - A börtönökben biztosítandó egészségügyi ellátás etikai és szervezeti aspektusairól szóló ajánlás

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

- BERTA Gyula (2005): *Börtön, börtön, börtön*. A Somogy-Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet története alapításának 100. évfordulójára. Somogy-Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet. Kaposvár.
- IM (1885): *Börtönügy a Magyar Királyi Országos Fegyházakban*. Királyi Igazságügyi Minisztérium. Budapest.
- MEGYERY István (1905): *A magyar börtönügy és az országos letartóztatási intézetek*. Magyar Kir. Igazságügyminisztérium. Budapest.
- RÉSÓ Ensel Sándor (1887): *Három Országos női fegyház*. Pesti Lloyd-társulat Könyvnyomdája. Budapest.
- SML (1964): *Megyei Börtön MSZMP Taggyűlési Jegyzőkönyve*. Somogy-Megyei Levéltár 1964. július 31.

KÉZIRATOS FORRÁSOK

- BALOGH László Attila (2000): *A szabadságvesztésre ítélt nők nevelése*. Szakdolgozat. Rendőrtiszti Főiskola. Budapest.
- BANKNÉ FEHÉR Katalin (1979): *A női elítéltek szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának sajátosságai*. Szakdolgozat. Rendőrtiszti Főiskola. Budapest.
- BATÁRI Attila (2017): *Fegyelmező terek*. Az építészet feladata és lehetőségei a büntetés-végrehajtásban. DLA értekezés. BME Építészmérnöki Kar, Építőművészeti Doktori Iskola.
- BERECZKI Zsolt (2008): *Biztonság a büntetés-végrehajtásban*. Doktori (PhD) értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola. Budapest.
- DI BLASIO Barbara (2011): *A történeteink mi magunk vagyunk*. Tanárképzésben résztvevő egyetemisták élettörténeteinek adat-vizualizációval támogatott adatbányászattal történő tartalomelemzése. Doktori (PhD) értekezés. Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola. Pécs.
- DI BLASIO Barbara (2017): *Módszertani útkeresés a neveléstudományban*. Habilitációs értekezés. Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola. Pécs.
- FAIL Ágnes (2013): *Erőszakos női fogvatartottak és a bűnbánat*. Szakdolgozat. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar. Budapest.
- FARKAS Gábor (1998): *Női fogvatartottakkal való bánásmód sajátosságai*. Szakdolgozat. Rendőrtiszti Főiskola. Budapest.
- FÖLDVÁRI József – VIGH József (1974): *Kriminológia*. Egységes egyetemi jegyzet. Budapest.
- GARAMI Lajos (1978): *Fiatalkorú elítéltek differenciálásának szempontjai*. Kézirat. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának Szakkönyvtára.
- HADNAGY József (2009): *A csoportmunka oktatásának sajátosságai a hazai szociálpedagógus képzésben*. Doktori (PhD) disszertáció Eötvös Loránd Tudományegyetem, Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Neveléstudományi Doktori Iskola. Budapest.
- HARTUNG Vilmosné (1981): *A női bűnözés alakulása, az elítélt nők átnevelésének sajátosságai és problémái a büntetés-végrehajtás alatt*. Szakdolgozat. Juhász Gyula Tanárképző Főiskola. Szeged.
- HORVÁTH Józsefné (1980): *Női elítéltek szabadságvesztése, végrehajtásának sajátosságai*. Szakdolgozat. Rendőrtiszti Főiskola. Budapest.
- KABÓDI Csaba – MEZEY Barna (1997): *A büntető rendszer alapfogalmai*. Jegyzet. Eötvös Loránd Tudományegyetem Általános- és Jogtudományi Kar. Budapest.
- KABÓDI Csaba (1989): *Alternativitás és az emberi szabadságjogok, különös tekintettel nemzetközi szerződéseinkből fakadó kötelezettségeinkre*. Kézirat. Budapest.
- KAPA-CZENCZER Orsolya (2008): *Fiatalkorúak reszocializációs nevelése a szabadságvesztés büntetés alatt*. Doktori (PhD) értekezés. Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar. Budapest.
- KASZÁS-KORÉN ANDRA (2012): *A nők munkaerő-piaci versenyképessége*. Doktori (PhD) disszertáció. Nyugat-Magyarországi Egyetem. Sopron.
- KOVÁCS Zsolt (2012): *Munkaerőpiac és felsőoktatás az észak-dunántúli térség példáján*. Doktori (PhD) értekezés. Széchenyi István Egyetem, Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola. Győr.
- LANGÓ Katalin (1981): *A női elítéltek komplex vizsgálata*. Tervtanulmány. Igazságügyi Minisztérium Tudományos és Tájékoztatási Főosztály. Budapest.
- MÁRKUS-PLETENYIK Mónika Noémi (2018): *Az oktatás szerepe a női fogvatartottak reintegrációjában*. Szakdolgozat. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Pedagógiai és Pszichológiai Kar. Budapest.

- NAGY-SCHOTTNER Katalin (2012): *A női fogvatartottak pszichológiai jellegzetességei*. Szakdolgozat. Nemzeti Közszolgálati Egyetem. Budapest.
- ÓHIDY Andrea (2016): *A halmozottan hátrányos helyzetből a diplomáig*. Tíz roma és cigány nő sikertörténete a magyar oktatási rendszerben. In: Cigány Tanulmányok 37. Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Neveléstudományi Intézet, Romológia és Nevelésszociológia Tanszék. Pécs.
- PÁSKUNÉ Kiss Judit (2010): *Tanulói sajátosságok tükröződése hátrányos helyzetű tehetségesek jövőképében*. Habilitációs értekezés. Debreceni Egyetem. Debrecen.
- POLGÁR András (2017): *Ad dies vitae*. Az életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozása, gyakorlata és végrehajtása. Doktori (PhD) értekezés. Pécs.
- RÉDAI Dorottya – SÁFRÁNY Réka – TÓTH Herta (2004): *Családon belüli erőszak és bűnelkövetés*. A családon belüli erőszak jelenségének kutatása női és férfi fogvatartottak körében. Kutatási összefoglaló. Magyarországi Női Alapítvány, Igazságügyi Minisztérium, Országos Bűnmegelőzési Bizottság Titkársága. Budapest.
- SUHAJDA Csilla Judit (2017): *A pályáorientációs tevékenység változása és megvalósulása a köznevelésben a rendszerváltozástól napjainkig különös tekintettel az információs folyamatokra*. Doktori (PhD) értekezés. Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Oktatás és Társadalom Neveléstudományi Doktori Iskola. Pécs.
- TÓTH Viktória (2013): *Az elítéltek foglalkoztatásának (munkáltatás, oktatás, szakképzés, közművelődési tevékenység stb.) aktuális kérdései*. Szakdolgozat. Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék. Miskolc.
- TÖRŐCSIK Szilvia (2018): *A fogvatartott nők*. Szakdolgozat. Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar. Szeged.

NYOMTATOTT FORRÁSOK

- ÁCS-BÍRÓ Adrienn – MIKLÓSI Márta (2016): *Teaching Behind Bars*. In: FODORNÉ Dr. Tóth Krisztina (ed. 2016): *Challenges to Higher Education. Adaptation in Strategic Partnership*. MELLearn. Pécs.
- ÁCS-BÍRÓ Adrienn (2016): *Szakképzés és foglalkoztatás a rácsok mögött*. Tapasztalatok a Kalocsai Fegyház és Börtönben. In: LÜKŐ István – MOLNÁR György – SIK Dávid – SZÜTS Zoltán (szerk. 2016): *EDU Szakképzés- és Környezetpedagógia Elektronikus Szakfolyóirat 2016/3*.
- ADAMIKNÉ Jászó Anna (2006): *Az olvasás múltja és jelene*. Trezor Kiadó. Budapest.
- ADAY, H. (2003): *Aging prisoners. Crisis in American corrections*. Praeger, Westport, Connecticut. London. 178.
- ADLER, F. – MUELLER, G. O. W. – LAUFER, W. S. (2000): *Kriminológia*. Osiris Kiadó. Budapest.
- ADLER, F. (1981): *The incidence of female criminality in the contemporary world*. University Press. New York.
- ALEKU Mónika – CSORDÁS Sándor – PACSEK József (2006): *A fogvatartottak foglalkoztatásának és programlehetőségeinek jelenlegi helyzete*. In: *Börtönügyi Szemle 2006/1*. 65-78.
- ALTMAN, D. G. (1981): *Statics and ethics in medical research*. In: VIII. Improving the quality of statics in medical journals. *BMJ*. 44-47.
- ANDERSON, M. (1994): *Intelligencia és fejlődés*. Kulturtrade Kiadó. Budapest.
- ANDORKA Rudolf (2006): *Bevezetés a szociológiába*. Osiris Kiadó. Budapest.
- ANGYAL Pál (1928): *Az emberi élet elleni bűncselekmények és a párviadal*. Athaeneum. Budapest.
- ANTAL Szilvia – SOLT Ágnes (2013): *A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésre ítélték longitudinális vizsgálata*. In: *Börtönügyi Szemle. 2013/1*.
- AOS, S. – MILLER, M. – DRAKE, E. (2006): *Evidence-based public policy options to reduce future prison construction*. Public Policy. Washington State Institute.
- ARMSTRONG, T. (1994): *Multiple intelligences in the classroom*. ASCD, Alexandria, Virginia.
- ASWORTH, A. (2002): *Sentencing*. The Oxford Handbook of Criminology. Oxford University Press. 1077–1083.
- ATKINSON, R. C. – HILDGARD, E. – SMITH, E. E. – NOLEN-HOEKSEMA, S. – FREDRICKSON, B. L. – GEOFFREY, L. R. (2005): *Pszichológia*. Osiris Kiadó. Budapest.
- AUER György (1917): *Büntetettek és bűncselekmények a háború alatt*. Politzer Zsigmond és fia bizománya. Budapest.
- BAECHTOLD, A. – WEBER, J. – HOSTETTLER, U. (2016): *Strafvollzug*. 3. Aufl. Stämpfli Verlag. Bern.
- BAKÓCZI Antal (1975): *A gyermekölés kodifikációs problémái*. In: *Jogtudományi Közöny 1975./8*. 474-482.
- BALOGH András József (2002): *Oktatás és túlszűfolttság*. A büntetés-végrehajtási intézetekben működő oktatási, képzési formák, a tanulástól visszatartó faktorok. In: *Belügyi Szemle 50/2-3*. 100-105.
- BÁNÁTI Béla (2020): *A korszerű épület*. In: *Börtönügyi Szemle 2020/1*. 10-22.
- BARABÁS A. Tünde (2005): *Mediáció: új szerepek és feladatok az eljárásban*. In: *Ügyészek Lapja*. 3. szám. 15-23.
- BARDWICK, J. M. – DOUVAN, E. (1971): *Ambivalence*. In: GORNICK – MORAN (eds.): *The socialisation of women*.

- BARKÓ Endre (2002): *Információ és orientáció*. Bevezetés a tájékoztatás elméletébe. Szaktudás Kiadó Ház. Budapest.
- BARNETT, A. – BLUMSTEIN, A. – FARRINGTON, D. P. (1987): *Probabilistic models of youthful criminal careers*. Criminology, 25, 83–107.
- BARTA Zsuzsanna (2009): *A kompetencia alapú emberierőforrás-menedzsment lehetőségei a közszférában*. In: Új Magyar Közigazgatás 4. 24-32.
- BEAUVOIR, S. (1971): *A második nem*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- BECCARIA, C. (1967): *Büntett és büntetés*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- BECCARIA, C. (1998): *A bűnökről és a büntetésről*. Eötvös József Könyvkiadó. Budapest.
- BECCHI, P. – SEELMANN, K. (2005): *Gaetano Filangieri és az európai felvilágosodás*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- BECK, J. (1989): *Depresszió*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- BELOVICS Ervin – VÓKÓ György (2014): *A büntetések, az intézkedések, a kényszerintézkedések és szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény magyarázata*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest.
- BENCZE Béla (szerk. 2014): *Börtönügyi lexikon*. Kronosz Kiadó. Pécs.
- BENEDEK András (2015): *Az európai és hazai szakképzési rendszer fejlődésének tendenciái*. BME Tanárképző Központ, Budapest.
- BERECZKI Zsolt (2000): *Változó börtön*. In: Börtönügyi Szemle 2000/3.
- BÉRES János (2007): *A nők és az öngyilkos terrorizmus*. In: Felderítő Szemle 2007/3. 15-26.
- BIKÁDINÉ Ágoston Magdolna (1982): *Nevelői szerepek az elítéltek körében*. 1982/2. IM- BvOP. Budapest.
- BLOOM, B. (1956): *Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals*. Longman Publishing Group. White Plains.
- BLUMSTEIN, A., JACQUELINE, C., JEFFREY, A. R., CHRISTY A. V. (eds. 1986): *Criminal Careers and "Career Criminals."* 2 vols. Panel on Research on Career Criminals, Committee on Research on Law Enforcement and the Administration of Justice, Commission on Behavioral and Social Sciences and Education, National Research Council. National Academy Press. Washington D.C.
- BODNÁR Ferenc (1997): *Népfőiskola*. Egyedülálló sátoraljaújhelyi kezdeményezés. In: Börtönügyi Szemle 1997/2. 83-86.
- BOGOTYÁN Róbert (2015a): *Az elítéltek reintegrációja*. In: SCHMEHL János – PALLO József (szerk. 2015): *Korszakváltás a büntetés-végrehajtásban*. Útmutató a 2013. évi CCXL. (Bv.) törvény megismeréséhez. Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa. Budapest. 88–89.
- BOGOTYÁN Róbert (2015b): *A zsúfoltság csökkentésének útjai a börtönépítésen túl*. In: Börtönügyi Szemle. 2015/1.
- BORBÉLY-PECZE Tibor Bors (2016): *A tervezhetetlen pályafutás*. In: Opus et Educatio. 3.évf. 4.szám 432-438.
- BORBÍRÓ Andrea, GÖNCZÖL Katalin, KEREZSI Klára, LÉVAY Miklós (szerk. 2019): *Kriminológia*. Wolters Kluwer Kiadó. Budapest.
- BOROS János – CSETNEKY László (2002): *Börtönpszichológia*. Rejtjel Kiadó. Budapest.
- BOROS János (1998): *Három évszám*. A magyar büntetés-végrehajtás hagyományai. In: Börtönügyi Szemle. 1998/1.
- BOSWORTH (2009): *Explaining U.S. imprisonment*. SAGE Publications. California.
- BOURDIEU, P. – PASSERON, J. C. (1990): *Reproduction in education*. Society and culture. London.
- BOURDIEU, P. – WACQUANT, L. J. D. (1992): *An invitation to reflexive sociology*. Polity Press. Cambridge.
- BOURDIEU, P. (1986): *The forms of capital*. In: RICHARDSON, J. G. (ed.): *Handbook of theory and research for the sociology of education*. Greenwood Press. 241–58. New York
- BOURDIEU, P. (1999): *Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke*. In: Angelusz Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Új Mandátum Könyvkiadó. Budapest. 156-177.
- BOZSÓ Zoltán – PAPPNÉ BARANYI Edina – SASVÁRI Fruzsina (2018): *A hosszú időre elítélt fogvatartottak vizsgálata*. In: Börtönügyi Szemle 2018/2. 5-19.
- BÖDE János – MÁRI Imre (1997): *Időrendben*. A nevelési elvek é módszerek változása. In: Börtönügyi Szemle. 1997/1.
- BRAZZELL, D. – CRAYTON, A. – MUKAMAL, D. A. – SOLOMON, A. L. – LINDAHL, N. (2009): *From the classroom to the community*. Exploring the role of education during incarceration and reentry. The Urban Institute. Washington.
- BRINE, J. – WALLER, R. (2004): *Working-class women on an access course: risk, opportunity and (re)constructing identities*. In: Gender and Education. 16. (1) 97–113.
- BRÖCKLING, E. (1980): *Frauenkriminalität*. Darstellung und Kritik kriminologischer und devianzsoziologischer Theorien. Enke Verlag. Stuttgart.
- BRUNER, J. (2004): *Az oktatás kultúrája*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- BURKE, P. (1997): *Strengths and Weaknesses of the History of Mentalities*. In: Varieties of Cultural History.
- CARKHUFF, R. R. (1972): *The art of helping*. Human Resources Development Press. Amherst.

- CELINSKA, K. – SUNG, H. (2014): *Gender differences in the determinants of prison rule violations*. In: The Prison Journal. Vol.94. No.2. 220–241.
- CHANDLER, M. J. (1971): *Egocentrism and childhood psychopathology*. The development and application of measurement techniques.
- CHAPPELL, C. A. (2004): *Post-secondary correctional education and recidivism: a meta-analysis of research conducted 1990–1999*. In: Journal of Correctional Education. 55. (2) 148–69.
- CHAPSAL, M. (1960): *Az igazság a lányokról*. 143.
- CHUGANI, H. T. (1998): *A critical period of brain development*. Studies of cerebral glucose utilization with PET. In: Preventive Medicine 27. 184–188.
- CLEMMER, D. (1940): *The prison community*. Christopher Publishing Company. Boston.
- CLIFFORD, M. (2001): *Political genealogy after Foucault*. Savage identities. Routledge.
- CONNELL, R. W. (1996): *A társadalmi nem elmélete*. In: TÓTH László (szerk.): A szex. Szociológia és társadalomtörténet. Új Mandátum Kiadó. Budapest. 46-59.
- COVEY, S. R. (2014): *A kiemelkedően eredményes emberek 7 szokása*. Az önfejlesztés kézikönyve. Bagolyvár Trade Kft. Budapest.
- CREMER, C. G. (1996): *A titok*. Adalékok az újszülöttgyilkosságok előzményeihez. In: Társadalmi Szemle. 1996. 6. sz. 48-60.
- CRUELLES, M – IGAREDA, N. (2005): *Women integration & prison*. SURT Association. Aurea Editores. Barcelona.
- CZENCZER Orsolya - RUZSONYI Péter (2019): *Büntetés-végrehajtási reintegrációs ismeretek*. Dialógus Campus Kiadó. Budapest.
- CZENCZER Orsolya (2008): *Az oktatás, mint reszocializációs eszköz a fiatalkorúak BV intézeteiben*. In: Börtönügyi Szemle 2008/3. 1-12.
- CSAPÓ Benő (2001): *Az induktív gondolkodás fejlődésének elemzése országos reprezentatív felmérés alapján*. In: Magyar Pedagógia 2001/3. 373-391.
- CSERES Judit (2000): *Eltékozolt újszülöttek*. Az újszülöttölést elkövető nők helyzetének kriminológiai elemzése. BM Kiadó. Budapest.
- CSEERNYÁNSZKY Lajos – HORVÁTH Tibor – HEYLMANN Katalin – KABÓDI Csaba – LŐRINCZ József – NAGY Ferenc – PALLO József (2007): *Büntetés-végrehajtási jog*. Rejtjel Kiadó. Budapest.
- CSETNEKY László (1984): *A büntetés-végrehajtás tevékenységet jellemző ellentmondások*. In: Módszertani Füzetek. 1984/1. IM-BvOP. Budapest. 58-62.
- CSÍKOS Csaba (2009): *Mintavétel a kvantitatív pedagógiai kutatásban*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- CSÍKSZENTMIHÁLYI Mihály (1998): *Addig éltek, amíg meg nem haltak*. Kulturtrade Kiadó. Budapest.
- CSÓTI András (1995): *A tétlenség veszélye*. Százéves a szegedi Csillagbörtön. In: Börtönügyi Szemle. 1995/4.
- CSÓTI András (2015): *A magyar bv. intézetek túltelítettsége, a zsúfoltság csökkentésének útjai*. In: Belügyi Szemle. 2015/1.
- CSUKAI Magdolna (2014): *Oktatás a büntetés-végrehajtási intézetekben*. In: Hadtudományi Szemle 2014/4. 188-194.
- D. MOLNÁR Éva (2010): *A tanulás értelmezése a 21. században*. In: Iskolakultúra. 11. sz. 3-16.
- DEÁK Ferenc (1997): *Mélyfűrés*. Bűn és büntetés a régi Magyarországon. In: Börtönügyi Szemle 1997/3.
- DEGIORGIO, L. (2015): *Establishing construct and predictive validity of the Prison Inmate Inventory for use with female inmates*. In: International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology. Vol.59. No.2. 196–210.
- DI BLASIO Barbara – ÁCS-BÍRÓ Adrienn (2019): *Mentalitáskutatás pszichopedagógiai szempontból női fogvatartottak körében*. In: TÓTH Péter – HORVÁTH Kinga – MAIOR Enikő – BARTAL Mária – DUCHON Jenő (szerk. 2019): Neveléstudományi kutatások a Kárpát-medencei oktatási térben. IV. Kárpát-medencei Oktatási Konferencia Tanulmánykötete. Nagyvárad.
- DI BLASIO Barbara – UJKÉRY Zsófia (2011): *Az oktatás börtönkörnyezeti kihívásai*. In: HERJ 2011/1.
- DI BLASIO Barbara (2014): *Pedagógiai lehetőségek tárháza: a társadalmi színházról*. In: Iskolakultúra 24. (4) 44-62.
- DOBÁK Miklós – FERINCZ Adrienn – HORTOVÁNYI Lilla (2014): *A munkahelyi tanulás elősegítésének változásvezetési szempontjai*. In: Magyar Tudomány. 175. évf. 12. sz. 1458- 1466.
- DOMOKOS Andrea (2013): *Bűnügyi statisztika a 19-20. század fordulóján Magyarországon*. In: Jogtörténeti Szemle 2. sz. Gondolat Kiadó. Budapest.
- DREXLER Bernadett – SÁNTA Lívია – RUTKAI Kata (2016): *Női fogvatartottak helyzete*. In: Börtönstatisztikai Szemle 2016/2. 18-28.
- DREXLER Bernadett – SÁNTA Lívია (2016): *Fogvatartotti programok értékelése és akkreditációs rendszere az angol büntetés-végrehajtásban*. In: Börtönügyi Szemle 2016/4. 107-117.
- DREXLER Bernadett – SOMOGYVÁRI Mihály (2015): *A szexuális bűnt elkövetők hazai vizsgálata büntetés-végrehajtási statisztikák alapján*. In: Börtönügyi Szemle 2015/3. 65-96.

- DRUCKER, P. F. (2000): *Önmagunk menedzselése*. In: Harvard Businessmanager 2. Educational Policy Analyses. OECD.
- DUGUID, S. – PAWSON, R. (1998): *Education, transformation and change*. In: Evaluation Review. Vol. 22. (4) 470–95.
- DUGUID, S. (1981): *Rehabilitation through education. A Canadian Model*. In: MORIN, T. L. (ed.): On Prison Education. Ministry of Supply & Services. Ottawa.
- DUGUID, S. (1983): *Origins and development of university education at Matsqui Institution*. In: Canadian Journal of Criminology 25. (3) 295–308.
- DÜLL Andrea – VÁRKONYI Zsolt Kristóf (2020): *Interjú Dr. Düll Andreával a „Biztonságos Börtönök – környezetpszichológiai megfontolások” című, konferencián elhangzott előadása kapcsán*. In: Börtönügyi Szemle 2020/1. 69-86.
- DÜLL Andrea (2012): *Környezet – pszichológia – egészség*. In: DEMETROVI Zsolt – URBÁN Róbert – RIGÓ Adrienn – OLÁH Attila (szerk. 2012): *Az egészségpszichológia elmélete és alkalmazása I*. Eötvös Kiadó. Budapest. 337-392.
- DURKÓ Mátyás (1999): *Andragógia. A felnőttnevelés és közművelődés új útjai*. Magyar Művelődési Intézet. Budapest.
- DÜNKEL, F. – GENG, B. (2015): *Die Entwicklung von Gefangenenraten im internationalen Vergleich*. In: Forum Strafvollzug, 2015/4.
- DÜNKEL, F. – LAPPI SEPPÄLÄ, T. – MORGENSTERN, C. – VAN ZYL SMIT, D. (2010): *Gefangenenraten und Kriminalpolitik in Europa. Zusammenfassung und Schlussfolgerungen*. In: Dünkel et al. (eds.): *Kriminalität, Kriminalpolitik, strafrechtliche Sanktionspraxis und Gefangenenraten im europäische Vergleich*. Band 2. Forum Verlag. Mönchengladbach.
- DÜNKEL, F. (1990): *Freiheitsentzug für junge Rechtbrecher*. Situation und Reform von Jugendstrafe, Jugendstrafvollzug, Jugendarrest und Untersuchungshaft in der Bundesrepublik Deutschland und im internationalen Vergleich. Bonn. 509-583.
- DWECK, C. S. – LICHT, B. (1980): *Learned helplessness and intellectual achievement*. In: GRUBER, J.– SELIGMAN, M. (eds.): *Human Helplessness Theory and Applications*. Academic Press. New York. 197–221.
- EGAN, G. (1986): *The skilled helper*. Brooks/Cole. Monterey.
- EGGLESTON, C. R. (1991): *Correctional education professional development*. Journal of Correctional Education (42) 1. 16–22.
- EL SAYED, S. A. – PIQUERO, A. R. – TENEYCK, M. (2017): *Differentiating between Moffitt’s developmental taxonomy and Silverthorn and Frick’s delayed-onset models of female offending*. In: Criminal Justice and Behavior. Vol.44. No.4. 631–650.
- ELBERT, Norbert F. – FARKAS Ferenc – KAROLINY Mártonné – POÓR József (2000): *Személyzet/emberi erőforrások kézikönyv*. KJK-KERSZÖV. Budapest.
- ENGELS, F. (1977): *A család, a magántulajdon és az állam eredete*. In: RECSKI Ágnes (szerk.): *Marx és Engels válogatott művei*. III. kötet. Kossuth Kiadó. Budapest. 457-571.
- ERDŐDI Orsolya (2002): *Gondolatok a fogvatartott nők kezelésével, nevelésével összefüggő egyes kérdésekről*. In: Börtönügyi Szemle 2002/1. 33-38.
- ERDŐDI Orsolya (2005): *Nevelés-e a nevelés? Gyakorlati tapasztalatok a nevelői funkciók változásáról. A Kalocsai Fegyház és Börtönben folyó nevelési munka főbb tartalmi elemei és eszközei*. In: Börtönügyi Szemle 24./1. 33-40.
- EYSENCK, H. J. (1977): *Kriminalität und Persönlichkeit*. Europa Verlag. Wien-Frankfurt-Zürich.
- FAIL Ágnes (2015): *Nők az erőszak sodrásában*. In: Kapocs 14. /1. 40-52.
- FALUS Iván (szerk. 2004): *Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe*. Műszaki Könyvkiadó. Budapest.
- FATTAH, A. E. (1994): *The interchangeable roles of victim and victimiser*. In: Heuni Papers. 1994/3.
- FEHÉR Lenke – PARTI Katalin (2002): *Nők a börtönben*. In: Kriminológiai Tanulmányok 39. 212-238.
- FEHÉR Lenke – PARTI Katalin (2003): *A női elítéltek helyzete a magyar büntetés-végrehajtási intézetekben*. In: Börtönügyi Szemle 2003/3. 19-34.
- FEND, H. (2006): *Neue Theorie der Schule*. Einführung in das Verstehen von Bildungssystemen. VS Verlag für Sozialwissenschaften. Wiesbaden.
- FEUERSTEIN, R. (1979): *The dynamic assessment of retarded performers*. University Park Press, Baltimore, MD.
- FEW-DEMO, A. L. – ARDITTI, J. A. (2014): *Relational vulnerabilities of incarcerated and reentry mothers. Therapeutic implications*. In: International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology. Vol.58. No.11. 1297–1320.
- FIÁTH Titanilla (2012a): *Börtönkönyv*. Háttér Kiadó. Budapest.
- FIÁTH Titanilla (2012b): *Szexualitás a börtönben*. 2. rész. In: Börtönügyi Szemle 2012/2. 41–44.
- FINKEY Ferenc (2000): *A magyar büntetőperjogi tudomány háromszázados fejlődéstörténete 1619-1914*. A Jogászok a Kultúráért Alapítvány.

- FLAVELL, J. H. (1979): *Metacognition and cognitive monitoring*. A new area of cognitive-developmental inquiry. In: *American Psychologist*. 34, 906–911.
- FLIEGAUF Gergely – RÁNKI Sára (2007): *Fogva tartott gondolatok*. L'Harmattan Kiadó. Budapest.
- FLIEGAUF Gergely (2008): *Mennyiben változott a börtön társadalmi funkciója az elmúlt öt év során? A totális intézmények elméletének kritikája (2. rész)*. In: *Börtönügyi Szemle* 2008/2. Budapest.
- FLIEGAUF Gergely (2009): *A differenciált asszociációs elmélet és a kognitív behavior terápia kapcsolata. A börtön mint a kriminológia és a szociálpedagógia érdeklődésének metszéspontja*. In: *Börtönügyi Szemle* 2009/3.
- FLIEGAUF Gergely (2012): *A börtönpszichológia elhatárolása a kriminálpszichológiától*. In: *Börtönügyi Szemle*. 2012/1.
- FORGÁCS Judit (1996): *Andragógus vagy nevelő*. In: *Börtönügyi Szemle*. 1996/1.
- FORRAY R. Katalin (2004): *Életutak – iskolai pályák*. Interjúk cigány, roma fiatalokkal. In: *Cigány Tanulmányok* 13. Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Romológia Tanszék. Pécs.
- FOUCAULT, M. (1990): *Felügyelet és büntetés*. A panoptikusság. Gondolat Kiadó. Budapest.
- FOWLER, S. (2014): *Why motivating people doesn't work*. And what does the new science of leading. In: *Energizing, and Engaging*. Berrett-Koehler Publishers Inc. San Francisco.
- FÖLDES Béla (1888): *A nő a büntett terén*. In: *Jogtudományi Közöny*, 41. sz. 334-337.
- FÖLDVÁRI József (1970): *A büntetés tana*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest.
- FREY Mária (2011): *Nők és férfiak a munkaerőpiacon, különös tekintettel a válságkezelés hatásaira*. In: NAGY Ildikó – PONGRÁCZ Tiborné (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2011*. TÁRKI. Budapest. 17-48.
- GÁLOVICS Edit (szerk. 2018): *7 szokás Éltrevaló Program a Kaposvári Klebelsberg Középsiskolai Kollégiumban*. Kaposvári Klebelsberg Középsiskolai Kollégium. Kaposvár.
- GANNON, T. – ROSE, M. R. – WARD, T. (2010): *Pathways to female sexual offending: approach or avoidance*. *Psychology, Crime & Law*. Vol. 16. 359-380.
- GARDNER, H. (1983): *Frames of Mind: The theory of multiple intelligences*, New York.
- GÁTI Ferenc (2000): *A megelőző (preventív) gyermekvédelem*. In: *Gyermekvédelmi tanulmányok*. FICE Kiadványok. Budapest.
- GÁVA Krisztián (2015): *Az új büntetés-végrehajtási törvény kodifikációs folyamata*. In: *Börtönügyi Szemle* 2013/4.
- GEMIGNANI, R. (1994): *Juvenile correctional education: A time for change*. Office on juvenile justice and delinquency prevention. *Juvenile Justice Bulletin* (8) 10. 2–4.
- GENDREAU, P. – ROSS, R. R. (1979): *Effective correctional treatment: bibliotherapy for cynics*. *Crime & Delinquency*. 1979/25. 463-489.
- GENNEP, A. van (2007): *Átmeneti sítusok*. L'Harmattan Kiadó. Budapest.
- GERBER, J. – FRITSCH, E. J. (1995): *Adult academic and vocational correctional education programs: a review of recent research*. In: *Journal of Offender Rehabilitation*. Vol. 22. (1–2) 119–42.
- GIDDENS, A. (2003): *Szociológia*. Osiris Kiadó. Budapest.
- GIGUERE, R. – BUMBY, K. (2007): *Female sex offenders*. Center for sex offender management. 1-2.
- GLUECK, S. – GLUECK, E. (1971): *Five hundred delinquent women*. New York.
- GMÜR, Rudolf (1992): *Grundriß der deutschen Rechtsgeschichte*. Alfred Metzner Verlag. Juristische Arbeitsblätter. Neuwied-Kriftel-Berlin. 91-92.
- GOBEIL, R. – BLANCHETTE, K. – STEWART, L. (2016): *A meta-analytic review of correctional interventions for women offenders*. In: *Criminal Justice and Behavior*. Vol.43. No.3. 301–322.
- GODINEAU, D. (1996): *Die Frau der Aufklärung*. In: VOVELLE, M. (ed): *Der Mensch der Aufklärung*. Magnus Verlag. Frankfurt am Main.
- GOFFMAN, E. (1961): *Asylums: Essays on the social situation of mental patients and other inmates*. Penguin Books. Middlesex.
- GOFFMAN, E. (1999): *Az én bemutatása a mindennapi életben*. Thalassa Alapítvány. Pólya Kiadó. Budapest.
- GOLDSTEIN, K. – BLACKMAN, S. (1978): *Cognitive Style. Five approaches and relevant research*. New York.
- GOLOVICS József (2015): *Korlátozott racionalitás és altruizmus: behaviorizmus a közgazdaságtudományban*. In: *Hitelintézet*. 2015/2.
- GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – KORINEK László – LÉVAY Miklós (2006. szerk.): *Kriminológia – szakkriminológia*. Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft. Budapest.
- GREER, K. (2000): *The changing nature of interpersonal relationships in a women's prison*. In: *The Prison Journal*. Vol. 80. (4) 442–468.
- GUBBELS, R. (1965): *A nő gazdasági polgárjoga*. Bruxelles.
- GUILBERT, M. (1957): *A női munka néhány jelenlegi aspektusa*. In: *Journal de Psychologie normale et pathologique*.

- GYARMATHY Éva – HERSKOVITS Mária (1999): *Képességek vizsgálata az érdeklődés térképének segítségével*. Egy új eljárás kidolgozása és az első gyakorlati tapasztalatok tehetséges gyerekekkel végzett vizsgálatokban. In: *Pszichológia* (19) 4. 437–458.
- GYARMATHY Éva – SMYTHE, I. (2000): *Többynyelvűség és az olvasási zavarok*. In: *Erdélyi Pszichológiai Szemle*. 2000. december 63–76.
- GYARMATHY Éva (2007): *Diszlexia*. Specifikus tanítási zavar. Lélekben Otthon Kiadó. Budapest.
- GYARMATHY Éva (2010): *Hátrányban az előny*. A szociokulturálisan hátrányos tehetségek. Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége.
- HABERMAS, J. (1994): *A társadalomtudományok logikája*. Atlantisz Kiadó. Budapest.
- HABERMAS, J. (1999): *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Osiris Kiadó. Budapest.
- HABONYI János (1986): *A beilleszkedés és a bűnözés*. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest.
- HEINRICH-TAMÁSKA Péter (2013): *Kis magyar börtöntörténelem*. Unicus Műhely. Budapest.
- HAJDÚ Lajos (1996): *Bűnözés és büntetésbíraskodás a XVIII. századi hetvenes éveinek Magyarországon*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- HAJNAL László Gábor (1998): *Asszonyok szürkében: kalocsai sorsok, arcok, szerepek*. In: *Börtönügyi Szemle*. 1998/3. 80-95.
- HALPERN, D. F. (1998): *Teaching critical thinking for transfer across domain*. Dispositions, skills, structure training, and metacognitive monitoring. In: *American Psychologist*. Vol. 53.
- HÁMORI Balázs (2003): *Érzelemgazdaságtan*. A közgazdasági elemzés kiterjesztése. Kossuth Kiadó. Budapest.
- HARANGI László (2004): *Az élethosszig tartó tanulás minőségi követelményei az európai oktatásban*. In: *Új Pedagógiai Szemle* 6. 77-82.
- HARRIS, T. A. (1969): *I'm OK, You're OK*. Harper & Row, New York.
- HAVAS Gábor (2007): *Utak a felsőoktatásban*. Roma mobilitási pályák és a támogató intézmények. Erasmus Kollégium Egyesület. Budapest.
- HELBING, J. C. (1994): *Pályaválasztási érettség, önismeret és identitás*. In: RITOÓK Pálné – GILLEMINTNÉ Tóth Mária: *Pályalélektani szöveggyűjtemény*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 134-151.
- HENTIG, H. (1963): *Das Verbrechen*. Bd. III. Springer-Verlag. Berlin.
- HERZBERG, F. – MAUSNER, B. – SNYDERMAN, B. B. (1959): *The motivation to work*. John Wiley. New York.
- HERCZOG Mária (1999): *Csecsemőgyilkosságok megelőzésének és kezelésének lehetőségei*. In: *Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok*. XXXVI. OKRI. Budapest. 105-106.
- HINZEN, H. (2012): *Towards lifelong learning for all*. In: NÉMETH BALÁZS (szerk.): *Andragógiai kutatások és fejlesztések*. PTE FEEK. Pécs.
- HIRSCH, T. – HINDELANG, M. J. (1977): *Intelligence and delinquency*. In: *American Sociological Review*. Vol. 42. 571-587.
- HORVÁTH György (2004): *A kérdőíves módszer*. Műszaki Könyvkiadó. Budapest.
- HORVÁTH Júlia Borbála (2019): *Női beszély*. A XXI. századi nőtipus, az intermentalitás. L'Harmattan Kossuth Klub. Budapest.
- HORVÁTHNÉ Barsi Boglárka – NÁRAI Márta – REISINGER Adrienn (2011): *Kompetencia felmérés az észak-dunántúli munkáltatók körében*. Kutatási zárótanulmány. MTA-RKK NYUTI. Budapest.
- HUGHES, E. (2016): *Education in Prison*. Routledge. USA.
- HUSZÁR László – TARI Ferenc (1999): *Első lépés. A női fogvatartottak helyzete napjainkban*. Az előnyös megkülönböztetés elve. In: *Börtönügyi Szemle*. 1999/3.
- ILLÉS Klára (1996): *Munkabüntetés*. Megelőzhető-e a börtönkarrier? In: *Börtönügyi Szemle*. 1996/2.
- INGSTRUP, O. (2001): *Életkörülmények a börtönökben és a populációmenedzsment*. In: *A magyar büntetés-végrehajtás millenniumi konferenciája*. BvOP. 57-64.
- IRK Albert (1912): *Kriminológia, krimináletiológia*. Politzer Zsigmond és fia. Budapest.
- JACKSON, C. (szerk. 2013): *Az Európai Pályaorientációs Szakpolitikai Hálózat (ELGPN) Szakszótára*. University of Jyväskylä. Finland.
- JENSEN, A. R. (1972): *Genetics and Education*. Methuen. London.
- JENSEN, E. L. – REED, G. E. (2006): *Adult correctional educational programs: an update on current status based on recent studies*. In: *Journal of Offender Rehabilitation*. 44. (1) 81–98.
- JENSEN, E. L. (2001): *Arts with the Brain in Mind*. Association for Supervision and Curriculum Development. Alexandria.
- JEWKES, Y. (2005): *Loss, liminality and the life sentence: managing identity through a disrupted lifecourse*. In: LIEBLING, A. – S. MARUNA, S. (ed.): *The effects of imprisonment*. Willan Publishing. Cullompton, Devon. 366–88.
- JOHNSON, R. (1987): *Hard time*. Monterey. 35-41.
- JUHÁSZ Andrásné (1984): *A pedagógus szemével*. In: *Módszertani Füzetek*. 1984/4. IM-BvOP. Budapest.
- JUHÁSZ Zsuzsanna (2002): *A hazai büntetés-végrehajtási jog és az Európai Börtönszabályok ajánlásai*. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar. Szeged.

- JUHÁSZ Zsuzsanna (2014): *Börtönügy Európában*. Iurisperitus Bt. Szeged.
- JUHÁSZ Zsuzsanna (2019a): *Nemzetközi kitekintés – egészségügy és börtönkörnyezet*. In: *Börtönügyi Szemle* 2019/2.
- JURKOVIC, G. J. – PRENTICE, N. M. (1977): *Relation of moral and cognitive development to dimensions of juvenile delinquency*. In: *Journal of Abnormal Psychology*. Vol. 86. (4) 414-420.
- KABÓDI Csaba – MEZEY Barna (1990): *A munka szerepváltozásai a büntetésvégrehajtásban*. A kezdetektől a századfordulóig. In: *Börtönügyi Szemle*. 1990/1.
- KAHNEMAN, D. – TVERSKY, A. (1979): *Prospect Theory: an analysis of decision under risk*. In: *Econometrica*. Vol.47. 263-291.
- KAISER, G. – KERNER, H. J. – SACK, F. – SCHELLHOSS, H. (1993): *Kleines kriminologisches Wörterbuch*. Heidelberg. C. F. Müller.
- KAPLA, S. (1992): *The restorative environment*. Nature and human experience. In: RELF, D.: *The role of horticulture in human well being and social development*. Timber Press. Portland.
- KÁRMÁN Elemér (1903): *Bűnügyi statisztikánk újabb eredményei és irányai*. In: *Közgazdasági Szemle*. I. 368.
- KÁROLI Gáspár (2001): *Szent Biblia*. Magyar Bibliatársulat. Budapest.
- KÁRPÁTI Tamás (2003): *A nevelői tevékenység tapasztalatai a Márianosztrai Fegyház és Börtönben*. In: *Börtönügyi Szemle* 2003/3. 45-50.
- KASSAI Attila (2008): *A szakképzés speciális pedagógiai kérdései börtönkörülmények között*. In: *Börtönügyi Szemle* 2008/3.
- KECSKÉS Tímea (2009): *A nők mint öngyilkos merénylők*. In: *Nemzet és Biztonság: biztonságpolitikai szemle*. 2009/3. 23-32.
- KÉRI Katalin (2001): *Bevezetés a neveléstörténeti kutatások módszertanába*. Műszaki Könyvkiadó. Budapest.
- KING, E. A. (2015): *Outcomes of trauma-informed interventions for incarcerated women*. In: *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. Vol.61. No.6. 1–22.
- KOHLBERG, L. – KRAMER, R. (1996): *Zusammenhänge und Brüche zwischen der Moralentwicklung in der Kindheit und im Erwachsenenalter*. In: KOHLBERG, L.: *Die Psychologie der Moralentwicklung*. Suhrkamp. Frankfurt am Main.
- KOHLBERG, L. (1969): *Stages in the development of moral thought and action*. Holt. New York.
- KOPP Mária (2010): *A gender-kutatások népességügyi és demográfiai jelentősége*. In: *Mentálhigiéne és Pszichoszomatika*. 2010/4. 243-254.
- KORINEK László (2004): *Egyetemi hallgatóknak szexuális viktimizációjának nemzetközi összehasonlító elemzése*. In: *Jogtudományi Közöny*. 2004/11. 369-383.
- KORINEK László (2006a): *A XX. század kriminológiai elméletei*. In: GÖNCZÖL Katalin KEREZSI Klára – KORINEK László – LÉVAY Miklós (2006. szerk.): *Kriminológia – szakkriminológia*. Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomsgazdálkodó Kft. Budapest.
- KORINEK László (2006b): *Bűnözési elméletek*. Duna Palota és Kiadó. Budapest.
- KORINEK László (2010): *Kriminológia I. kötet*. Magyar Közöny Lap és Könyvkiadó. Budapest.
- KOVÁCS BERNADETT (2017): *ANYÁK ÉS GYERMEKEK. ÉLET A RÁCSOK MÖGÖTT*. IN: *BÖRTÖNÜGYI SZEMLE*. 2017/2.
- KOVÁCS Kármén (2013): *Kutatási és publikálási kézikönyv nem csak közgazászoknak*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- KOZMA Béla (1996): *Pedagógia I. Comenius Bt. Pécs*.
- KOZMA Tamás (2002): *„Pedagógiánk paradigmái.”* In: CSAPÓ Benő – VIDÁKOVICS Tibor: *Neveléstudomány az ezredfordulón*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 23-38.
- KOZMA Tamás (2004): *Kié az egyetem? A felsőoktatás nevelésszociológiája*. Új Mandátum Könyvkiadó. Budapest. 73-77.
- KÖSZEGI Szilvia (2010): *A fogvatartottak oktatása és képzése*. In: *Börtönügyi Szemle* 2010/3. 55-62.
- KRÁNITZ Mariann (2005): *Az emberölést elkövető nők tipológiája*. In: *Ügyészek Lapja*. 2005/2. 12-20.
- KRECHEVSKY, M. – GARDNER, H. (1990): *The Emergence and Nurture of Multiple Intelligence*. The Project Spectrum approach. In: HOWE, M. J. A. (ed.): *Encouraging the Development of Exceptional Skills and Talent*. In: *British Psychological Society*. London. 222–245.
- KUN Miklós – SZEGEDI Márton (1983): *Az intelligencia mérése*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- KUO, F. E. – SULLIVAN, W. C. (2001): *Environment and crime in the Inner City*. Does vegetation reduce crime? Research Article.
- KÜSTERS, I. (2009): *Narrative Interviews*. VS Verlag für Sozialwissenschaften. Wiesbaden.
- LAPPINTS Árpád (2002): *Tanuláspedagógia. A tanulás tanításának alapjai*. Comenius. Pécs.
- LÉKÓ Eszter (1993): *Az újszülöttek sérelmére elkövetett emberölések*. In: *Rendészeti Szemle*. 1993/5. 30-41.
- LENGYEL Imre – RECHNITZER János (2004): *Regionális gazdaságtan*. Dialóg Campus Kiadó. Budapest – Pécs.
- LISKÓ Ilona – FEHÉRVÁRI Anikó (1998): *Felvételi szelekció a középfokú iskolákban*. Oktatókutatási Intézet. Budapest.
- LOGAN, J. S. (2008): *Good punishment?* Erdmans Publishing. Michigan.

- LOMBROSO, C. – FERRERO, W. (1895): *The female offender*. T. Fisher Unwin. London.
- LŐRINCZ József – KABÓDI Csaba (1999): *A szabadságvesztés-büntetés*. In: Kriminológiai Ismeretek. Bűnözés, Bűnözéskontroll. Corvina Kiadó. Budapest.
- LŐRINCZ József – LAKOS Zsuzsa (2011): *Amikor mákos az iskolaköpeny – fiatalok elítéltek oktatása*. In: Börtönügyi Szemle 2011/4.
- LŐRINCZ József – NAGY Ferenc (1997): *Börtönügy Magyarországon*. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága. Budapest.
- LŐRINCZ József (1995): *Büntetés és börtön*. Továbbgondolásra és szenvedélyes vitákra készítő dolgozat. In: Börtönügyi Szemle. 1995/4.
- LŐRINCZ József (1998): *A fiatalok büntetés-végrehajtása*. Duna-Mix Kiadó. Vác.
- LUKÁCS Tibor (1971): *Bűnözés és a társadalom*. Kossuth Könyvkiadó. Budapest.
- LUNDVALL, B. – JOHNSON, B. (1994): *The Learning Economy*. In: Journal of Industry Studies. Vol. 1. No.2.
- LYNCH, S. M. – DEHART, D. D. – BELKNAP, J. – GREEN, B. L. – DASS-BRAILSFORD, P. – JOHNSON, K. M. – WONG, M. M. (2017): *An examination of the associations among victimization, mental health, and offending in women*. In: Criminal Justice and Behavior. Vol.44. No.6. 1–19.
- LYONS, L. (2005): *A büntetés története*. Magyar Könyvklub. Budapest.
- MACDONALD, M. (2001): *Prison health care in the Czech Republic, Hungary and Poland*. In: Heuni Paper. 2001/16.
- MACKENZIE, D. L. (2006): *What works in corrections*. Reducing the criminal activities of offenders and delinquents. Cambridge University Press. Cambridge.
- MÁCSAI Ferenc (1995): *Százezer altató*. A hosszuidős nők börtönártalmi. In: Börtönügyi Szemle. 1995/4.
- MALHOTRA, N. K. (2005): *Marketing-kutatás*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- MARCH, J. G. (1978): *Bounded rationality, ambiguity, and the Engineering of Choice*. In: The Bell Journal of Economics. Vol.9. No.2. 587-608.
- MARKS, A. (2000): *Lifelong learning and the 'breadwinner ideology'*. Addressing the problems of lack of participation by adult, working-class males in higher education on Merseyside. Educational Studies. 26. (3) 303–19.
- MARLOWE, D. H. – MARTIN, J. A. – SCHNEIDER, R. J. – INGRAHAM, L. – VAITKUS, M. A. – BARTONE, P. (1988): *A look at Army Training Centers: the human dimensions of leadership and training*. Department of Military Psychiatry. Washington. 11-12.
- MÁRTONFI György (2013): *Dobbantó program*. In: HERMÁNDY-BERENCZ Judit – SZEGEDI Eszter – SZIKLAINÉ Lengyel Zsófia (szerk., 2013): PSIVET. Esélyteremtés szakképzéssel PSIVET. Tempus Közalapítvány. Budapest.
- MATKÓ Andrea – TAKÁCS Tímea (2017): *Examination of the relationship between organizational culture and motivation*. In: International Review of Applied Sciences and Engineering. Vol. 8. Issue 1.
- MATTHEWS, J. K. – MATTHEWS, R. – SPELTZ, K. (1991): *Female sexual offenders: a tipology*. In: PATTON, M. Q. (ed.): Family sexual abuse: frontline research and evaluation. 199-223.
- MAURER Péter (2011): *Az oktatás helyzete a büntetés-végrehajtási intézetekben - a katedra két oldalán állók szemszögéből*. In: Börtönügyi Szemle 2011/2. 30-35.
- MAURER Péter (2017): *Mi lehet a baj az oktatással a büntetés-végrehajtási intézetekben?* In: Börtönügyi Szemle 2017/1.
- MCCLELLAND, J. – SIEGLER, R. (eds. 2001): *Mechanisms in Cognitive Development*. Mahwah NJ., L. Erlbaum Assoc.
- MCCOLD, P. (2003): *A helyreállító igazságszolgáltatás elmélete és gyakorlata*. In: HERCZOG Mária (szerk.): Megbékélés és jóvátétel. Kézikönyv a helyreállító igazságszolgáltatásról. Család Gyermek Ifjúság Kiemelten Közhasznú Egyesület. Budapest. 55-133.
- MCKELVEY, B. (1977): *American Prisons: a history of good intentions*. Patterson Smith. Montclair.
- MEACHUM, M. (1990): *Boot Camp Prisons: pros and cons*. Paper presented at the annual meeting of the American Society of Criminology. Baltimore.
- MEDNICK, S. A. (1977): *A bio-social theory of learning of law-abiding behavior*. In: MEDNICK, S. A. – CHRISTIANSEN, K. O. (eds.): Biosocial bases of criminal behavior. Gardner Press Inc. New York. 1-8.
- MELEG Csilla (2006): *Az iskola időarcai*. Dialóg Campus. Budapest.
- MELEG Csilla (2009): *Időorientációk és esélykülönbségek*. In: PUSZTAI Gabriella - RÉBAY Magdolna (2009 szerk.): Kie az oktatáskutatás? Csokonai Könyvkiadó. Debrecen
- MERÉNYI Ádám – SZABÓ Vince – TAKÁCS Attila (szerk, 2006): *101 ötlet innovatív pedagógusoknak*. Jedlik Oktatási Stúdió Bt. Budapest.
- MÉRŐ László (2010): *Az érzelmek logikája*. Tericum Kiadó. Budapest.
- MERRYFINCH, L. (1981): *Militarization/civilization*. In: Loaded questions - women in the military. Translational Institute. Washington.
- MERTON R. K. (1980): *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Gondolat Könyvkiadó. Budapest.

- MERTON, R. K. (1948): *The self-fulfilling prophecy*. In: Antioch Review. 193–210.
- MERZENICH, M. M. (2001): *Cortical Plasticity Contributing to Child Development*. In: MCCLELLAND, J. - SIEGLER, R. (eds.): *Mechanisms in Cognitive Development*. Mahwah NJ., L. Erlbaum Assoc. 67–96.
- MESSERSCHMIDT, J. W. (1986): *Capitalism, patriarchy, and crime*. In: Rowman – Littlefield: *Toward a Socialist Feminist*. Totowa. New Jersey.
- MÉSZÁROS Ádám (2003): *Az újszülött és a 14. életévét be nem töltött személy ellen elkövetett emberölés*. In: Belügyi Szemle. 2003/11-12. 145-153.
- METZIG Werner – SCHUSTER Martin (2003): *Tanuljunk meg tanulni! A tanulási stratégiák hatékony alkalmazásának módszerei*. Medicina Könyvkiadó Rt. Budapest. 42-81.
- MEZEY Barna (1995): *A magyar polgári börtönügy kezdetei*. Osiris-Századvég Kiadó. Budapest.
- MEZEY Barna (1995a): *Nyitott börtön*. In: Börtönügyi Szemle. 1995/2.
- MEZEY Barna (1995b): *Új határok között*. Büntetés-végrehajtás a két világháború közötti Magyarországon. In: Börtönügyi Szemle. 1995/3.
- MEZEY Barna (1996): *Rabgondozás*. In: Börtönügyi Szemle. 1996/4.
- MEZEY Barna (2007): *A nevelés és a javítás gondolatának megjelenése a börtönügy történetében*. In: Börtönügyi Szemle 26./3. 13–24.
- MEZEY Barna (2012): *A fenytőházak forradalma*. A modern büntetés-végrehajtás alapvetése Európában. Gondolat Kiadó. Budapest.
- MEZEY Barna (2016): *Vókó György 70 esztendő*. In: Börtönügyi Szemle. 2016/3.
- MEZEY Barna (2018): *A börtönügy a 17-19. században*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- MICHALSEN, V. – FLAVIN, J. (2014): *Not all women are mothers*. Addressing the invisibility of women under the control of the criminal justice system who do not have children. In: *The Prison Journal*. Vol.94. No.3. 328–346.
- MICHELET, J. (1860): *A nő*. Párizs. 21.
- MÓCZ Dóra (2010): *Az élethosszig tartó tanulás jelentősége a 40-50 éves korosztály életútjában*. In: *Iskolakultúra*. 20. évf. 4. sz. 3-15.
- MÓDOS Tamás (1996): *Kérdőjelek*. Nevelés, átnevelés, netán valami más? In: Börtönügyi Szemle. 1996/4.
- MÓDOS Tamás (1998): *Büntetés-végrehajtási nevelés*. Rejtjel. Budapest.
- MÓDOS Tamás (2003a): *A reszocializáció módszertana*. Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtára. Budapest.
- MÓDOS Tamás (2003b): *Vitaindító a fogva tartottak neveléséről*. In: Börtönügyi Szemle 2003/3. 39-44.
- MOLLENHAUER, K. (1974): *Az iskola szociológiai problémái*. KJK. Budapest.
- MOLNÁR József (1986): *Életkor, nem és bűnözés*. In: *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok*. 1986/23. 74-122.
- MONTESQUIEU, C. de S. (2000): *A törvény szelleméről*. Osiris-Attraktor Kiadó. Budapest.
- MONTESSORI, M. (1972): *The Secret Of Childhood*. Ballantine Books. New York.
- MORASH, M. – RUCKER, L. (1990): *A critical look at the idea of boot camp as a correctional reform*. *Crime & Delinquency*. 36/2.
- MÓRÉ Mariann – SZABADOS György Norbert (2012): *A felnőttképzésben szerzett munkatapasztalatból származó tudás elismertetése a felsőoktatásban*. In: *Acta Andragogiae et Culturae* 24. 352-358.
- NAGY Adrienn (2014): *Oktatás és lelki gondozás a dualizmus kori magyar börtönügy történetében*. In: Börtönügyi Szemle 2014/4.
- NAGY Ferenc – JUHÁSZ Zsuzsanna (2010): *A fogvatartotti rátáról nemzetközi összehasonlításban*. In: Börtönügyi Szemle. 2010/3.
- NAGY Ferenc (1999): *Ora et labora*. A börtönpasztoráció és a büntetés-végrehajtási jog egyes kérdései. In: Börtönügyi Szemle. 1999/2.
- NAGY Ferenc (2016): *Az európai börtönnépességről*. In: Börtönügyi Szemle 2016/3.
- NAGY Péter Tibor (2010): *Utak felfelé*. Oktatás és társadalmi mobilitás a 19-20. századi Magyarországon. Társadalom és oktatás. Új Mandátum Kiadó. Budapest.
- NÁNÁSI László (1997): *Egyedülálló*. Börtönügy Magyarországon. In: Börtönügyi Szemle. 1997/4.
- NÉMETH Krisztina (2018): *Életvilág-értelmezések*. Argumentum. Budapest
- NOVÁK Zoltán (2004). *A fogvatartottak oktatása, szakképzése a BV intézetekben*. In: Börtönügyi Szemle 2004/4. 47-58.
- ORNSTEIN, R. (1972): *The Psychology of Consciousness*. Freeman W. H. San Francisco.
- OSLER, M. W. (1991): *Shock incarceration: hard realities and real possibilities*. *Federal Probation*. March. 34–42.
- OWEN, B. (1998): *In the mix*. Struggle and survival in a women's prison. State University of New York Press. Albany.
- PAKSI Borbála – ARNOLD Petra (2010): *A jogerősen elítélt fogvatartottak droghasználata*. In: Börtönügyi Szemle. 2010/1. 1–23.

- PALLO József – FORGÁCS Judit (2015): *Vonzások és választások*. Aktuális kihívások és lehetséges válaszok a magyar börtönügyben. In: Belügyi Szemle. 2015/11.
- PALLO József (2010): *Az elítéltek foglalkoztatása az európai büntetés-végrehajtási gyakorlatban*. In: Börtönügyi Szemle 2010/4. 35-58.
- PALLO József (2015): *Egyre jobban éget a seb... A zsúfoltság csökkentésének lehetséges útjai*. In: Börtönügyi Szemle. 2015/11.
- PALMER, E. J. (2015): *Cognitive skills programs for female offenders in the community*. In: Criminal Justice and Behavior. Vol.42. No.4. 1–16.
- PARENT, D. G. (1993): *Boot Camps failing to achieve goals*. In: Overcrowded Times. August.
- PAUL, M. (1991): *When words are bars*. Core Literacy. Kitchener. Ohio.
- PAWSON, R. – TILLEY, N. (1997): *Realistic evaluation*. London.
- PERÉNYI Roland (2006): *A bűnügyi statisztika Magyarországon a „hosszú” XIX. században*. In: Statisztikai Szemle 85. évf. 6. sz. 525-541.
- PINTÉR József – RAPPAI Gábor (2007): *Statisztika*. Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar. Pécs.
- POLLAK, O. (1950): *The criminality of women*. Philadelphia.
- POLÓNYI István (2002): *Az oktatás gazdaságtana*. Osiris Kiadó. Budapest. 41-52.
- PONGRÁCZ Tiborné (2005): *Nemi szerepek társadalmi megítélése*. Egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat tapasztalatai. In: NAGY Ildikó – PONGRÁCZ Tiborné - TÓTH István György (szerk.): Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2005. TÁRKI. Budapest. 73-86.
- POPPER Péter (1970): *A kriminális személyiségzavar kialakulása*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- PREGUNNÉ Puskás Gyöngyi (2011): *A szexuális bűnelkövetők terápiás kezelésének tapasztalatai*. In: Börtönügyi Szemle. 2011/1. 37-52.
- PREISE, W. (1954): *Das Recht zu stafen*. Festschrift für Edmund Mezger zum 70. Geburtstag. München-Berlin.
- PRESZLY Lóránd (1932): *A bűnözés*. Szegedi Városi Nyomda és Könyvkiadó Részvénytársaság. Szeged.
- PULSZKY Ágost – TAUFFER Emil (1867): *A börtönügy múltja, elmélete, jelen állása, különös tekintettel Magyarországra*. Emich Gustáv Kiadványa. Pest.
- PUSZTAI Gabriella (2009): *A társadalmi tőke és az iskola*. Kapcsolati erőforrások hatása az iskolai pályafutásra. In: FORRAY R. Katalin - KOZMA Tamás - NÉMETH István - POLÓNYI István - RÉBAY Magdolna (szerk.): *Oktatás és társadalom 3*. Új Mandátum Könyvkiadó. Budapest. 10-45.
- RADOSH, P. F. (2002): *Reflections on womens*. Crime and mothers in prison. In: Law & Contemporary Problems. Vol. 61. 105-124.
- RAFTER, N. H. – NATALIZIA, E. M. (1981): *Marxist feminism*. Implications for criminal justice. In: Crime & Delinquency. Vol.27. No.1. 81-98.
- RASKÓ Gabriella (1978): *A női bűnözés*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest.
- RÁTH Zoltán (1889a): *Bűnügyi statisztikánk s annak legujabb eredményei*. In: Jogtudományi Közlöny 24. évf. 32. sz. 254-256. Budapest.
- RÁTH Zoltán (1889b): *Statisztikai évkönyvünk s az igazságügyi statisztika*. In: Jogtudományi Közlöny 24. évf. 5. sz. 221-222. Budapest.
- RENTZMANN, W. (2001): *Speciális fogvatartotti csoportok*. In: A magyar büntetés-végrehajtás millenniumi konferenciája. BvOP. 129-144.
- REZZULLI, J. (1977): *The Enrichment Triad Modell: A Guide for Developing Defensible Programs for the Gifted and Talented*. Creative Learning Press Inc. Wethersfield.
- RÉTHY Endréné – VAMOS Ágnes (2006): *A gyakorlati pedagógia néhány alapkérdése*. Esélyegyenlőség és méltányos pedagógia. Bölcsész Konzorcium HEFOP Iroda. Budapest.
- REVEL, J. (1986): *Outillage mental*. In Dictionnaire des sciences historiques. Dir. A. Burguiere. Paris, Presses Universitaires de France, 497-498.
- REYNOLDS, B. (1996): *Korrektív szolgáltatás*. Kockázatértékelés és rehabilitáció Kanadában. In: Börtönügyi Szemle 1996/3. 20–28.
- ROACH, K. (1999): *Four models of the criminal process*. In: The Journal of Criminal. Law Criminology Vol.89. No.2.
- RÓKUSFALY Pál (1995): *A kriminálpszichológia alapkérdései*. Szöveggyűjtemény IV. kötet. 121-158.
- ROSE, C. (2004): *Women's participation in prison education*. What we know and what we don't know. In: Journal of Correctional Education. 55. (1) 78-100.
- ROSENTHAL, R. – FODE, K. L. (1963): *The effect of experimenter bias on the performance of the albino rat*. In: Behavioral Science 8. 183–189.
- ROSENTHAL, R. – JACOBSON, L. (1968): *Pygmalion in the classroom*. Teacher expectation and pupils' intellectual development'. Rinehart and Winston. New York.
- ROSS, R. R. (1989): *Time to think*. A Cognitive Model of Offender Rehabilitation & Delinquency Prevention. Research Summary. Department of Criminology. University of Ottawa. Ottawa.
- ROSTA Andrea – ÁDÁM Szilvia (2014): *Női élethelyzetek*. L'Harmattan Kiadó. Budapest.

- RÓZSA János (2013): *Az emberölésről*. In: Kriminológiai Tanulmányok. 2013/50. 105-133.
- RUBENSON, K. (2010): *Adult education overview*. In: PETERSON, P. – BAKER, E. – MCGAW, B. (eds): International Encyclopedia of Education. Elsevier – Academic Press. 1-11.
- RUTKAI Kata – SÁNTA Lívია (szerk. 2018): *Börtönstatisztikai Szemle 1. sz.* Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága. Budapest.
- RUZSONYI Péter (1999): *Javíthatatlanok? A büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés fejlődési trendje*. In: Börtönügy Szemle 1999/4. 24-45.
- RUZSONYI Péter (2003a): *A büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés új irányzatai*. Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtára. Budapest.
- RUZSONYI Péter (2003b): *Európai börtönnevelési irányzatok*. In: Börtönügyi Szemle. 2003/4.
- RUZSONYI Péter (2006): *A kriminálpedagógia lehetősége a börtönadaptáció és a társadalmi integrálódás érdekében*. In: Börtönügyi Szemle 2006/2. 21-33.
- RUZSONYI Péter (2011): *Reflexiók „Az oktatás a bv.intézetben...” című cikkhez*. In: Börtönügyi Szemle 2011/2. 36-38.
- RUZSONYI Péter (2018a): *A caritástól a fogvatartotti reintegrációig. A javítás eszméjének evolúciója*. Dialóg Campus Kiadó. Budapest.
- RUZSONYI Péter (2018b): *Rendszerben látni, rendszerben gondolkodni*. In: Börtönügyi Szemle. 2018/4.
- SAJTOS László – MITEV Ariel (2007): *SPSS Kutatási és adatelemzési kézikönyv*. Alinea Kiadó. Budapest.
- SANDLER, J. C. – FREEMAN, N. (2007): *Typology of female sex offenders: a test of Vandiver and Kercher*. Vol. 19. 73-89.
- SÁNTHA Kálmán (2006): *Mintavétel a kvalitatív pedagógiai kutatásban*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- SÁNTHA Kálmán (2015): *Trianguláció a pedagógiai kutatásban*. Eötvös József Könyvkiadó. Budapest.
- SAPSFOR, R. J. (1978): *Life-sentence prisoners: Psychological changes during sentence*. In: British Journal of Criminology 18.
- SARASON, I. G. (1968): *Verbal learning, modelling and juvenile delinquency*. In: American Psychologist. Vol. 23. (4) 254-266.
- SCHILIRO, D. (2012): *Bounded rationality and perfect rationality: psychology into economics*. In: Theoretical and Practical Research in Economic Fields. Vol.2. No.1. 99-108.
- SCHMEHL János – PALLO József (szerk. 2015): *Korszakváltás a büntetés-végrehajtásban*. Útmutató a 2013. évi CCXL. (BV.) törvény megismeréséhez. In: Börtönügyi Tanulmányok 2. Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa. Budapest.
- SCOTT, C. – GRELLA, C. E. – DENNIS, M. L. – FUNK, R. R. (2016): *A time*. Varying model of risk for predicting recidivism among women offenders over 3 years following their release from jail. In: Criminal Justice and Behavior, Vol.43. No.9. 1–22.
- SCOTT, J. W. (2001): *Társadalmi nem (gender): a történeti elemzés hasznos kategóriája*. In: Scott, J. W.: Van-e a nőknek történelmük? Balassai Kiadó. Budapest. 126-160.
- SEARS, I. H. (1961): *Relation of early socialization experience to aggression in middle childhood*. In: Journal of Abnormal and Social Psychology. Vol. 6. 446-492.
- SELIGMAN, M. E. P. (1975): *Helplessness: On Depression, Development and Death*. Freeman, W. H. San Francisco.
- SIMON, H. A. (1955): *A Behavioral Model of Rational Choice*. In: The Quarterly Journal of Economics. Vol.69. No.1. 99-118.
- SIMON, H. A. (1982): *Korlátozott racionalitás*. Válogatott tanulmányok. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest.
- SIMON, J. R. (1997): *Women and crime in Israel*. In: SIMON, J. R.: Criminology in perspective. Lexington Books.
- SLUGA, W. (1977): *Treatment of long-term prisoners considered from medical and psychiatric points of view*. Strasbourg.
- SMOYER, A. B. (2014): *Good and healthy: Foodways and construction of identity in a women's prison*. In: The Howard Journal. Vol.53. No.5. 525–541.
- SMYTHE, I. – GYARMATHY Éva – EVERATT, J.: *Olvasási zavarok különböző nyelveken: egy nyelvközi kutatás elméleti és gyakorlati kérdései*. In: Pszichológia. (22) 4. 2002. 387–406.
- SMYTHE, I. (2002): *Cognitive factors underlying reading and spelling difficulties: a cross linguistic study*. Thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy, Department of Psychology, School of Human Sciences, University of Surrey, Guildford, UK.
- SOMLAI Péter (2013): *Család 2.0. Együttélési formák a polgári családtól a jelenkorig*. Napvilág Kiadó. Budapest.
- SPIVACK, G. – PLATT, J. J. – SHURE, M. B. (1976): *The problem-solving approach to adjustment. A guide to research and intervention*. San Francisco.
- STEPHENS, R. (1992): *To what extent and why do inmates attend school in prison*. Journal of Correctional Education (43) 1. 52–56.

- STERNBERG, R. (1992): *Ability tests, measurements and markets*. In: Journal of Educational Psychology 84 (2). 134–140.
- STIGLER, G. J. – BECKER, G. S. (1989): *De Gustibus Non Est Disputandum*. In: STIGLER, G. J. (ed.): *Piac és állami szabályozás*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 111-139.
- STONE, U. – LIDDELL, M. – MARTINOVIC, M. (2017): *Incarcerated mothers*. Issues and barriers for regaining custody of children. In: The Prison Journal. Vol.97. No.3. 1–22.
- SUHA Tamás (2015): *A droghasználati szokások, valamint a RÉV Szenvedélybeteg- segítő Szolgálat munkájának megítélése a Heves Megyei Bv. Intézetben*. In: Börtönügyi Szemle. 2015/3. 42-47.
- SULLEROT, E. (1971): *A női munka története és szociológiája*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- SULTANA, R. G. (2012): *Flexicurity: Implications for Lifelong Career Guidance*. Concept Note. European Lifelong Guidance Policy Network. Finnish Institute for Educational Research (FIER). Jyväskylä. Finland.
- SUPER, D. E. (1984): *Career and life development*. In: BROWN, D. – BROOKS, L. et al. (eds): *Career Choice and Development*. Jossey-Bass. San Francisco. 192–234.
- SUTHERLAND, E. – CRESSEY, D. R. (1974): *Criminology*. Lippincott Company. Philadelphia.
- SUTHERLAND, E. – CRESSEY, D. R. (1970): *Principles of Criminology*. Lippincott. New York.
- SYKES, G. M. (1958): *Crime and society*. A Study of a Maximum security prison. Random House. New York.
- SZABÓ András Ferenc (1999): *Az abortuszkérdés és a társadalom századunkban*. Magyar Napló Kiadó. Budapest.
- SZABOLCS Éva (2001): *A kvalitatív kutatási módszerek megjelenése a pedagógiában*. Műszaki Könyvkiadó. Budapest.
- SZÁNTÓ Zsuzsa – SUSÁNSZKY Éva (2010): *Gender és Egészség – szakirodalmi áttekintés*. In: Mentálhigiéné és Pszichoszomatika 2010/4. 255-276.
- SZEGÁL Boris (2007): *A szocializáció és a reszocializáció a börtönben*. In: Börtönügyi Szemle. 2007/3.
- SZENTE Dorina (2016): *Rituálé-kutatás a „MondoCon” szimbolikus világában*. In: Pedagógiai Szemle. 2016/3-4.
- SZILÁGYI Klára (2000): *Munka – pályatanácsadás, mint professzió*. Kollégium Kft. Budapest.
- SZILÁGYI Klára (2004): *A pályaeorientáció ismeretanyaga*. In: SUHAJDA Csilla Judit (szerk., 2004): *Pályaeorientáció- tanári kézikönyv*. Nemzeti Szakképzési Intézet Szakiskola Fejlesztési Program. Budapest.
- SZILÁGYI Klára (2012): *Karrier- és pályatervezés*. Kollégium Kft. Budapest.
- SZÖLLŐSY Oszkár (1935): *Magyar börtönügy*. A büntetések és biztonsági intézkedések végrehajtása. Révai Testvérek Intézet Rt. Budapest.
- TAKÁCS-MIKLÓSI Márta (2015): *Börtönökben folyó oktatási tevékenység sajátosságai*. In: Felnőttképzési Szemle 2015/2. 17-27.
- TAMÁSI Erzsébet (2005): *Bűnös áldozatok*. A családon belüli erőszak férfi szereplői. BM Kiadó. Budapest.
- TAMÁSI Erzsébet (2006): *Nemek és bűnözés*. In: GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – KORINEK László – LÉVAY Miklós (szerk.): *Kriminológia – Szakkriminológia*. Komplex Kiadó. Budapest.
- TANÁCS Eszter Tímea (2014): *A nők fogvatartásának speciális aspektusai*. In: Börtönügyi Szemle 2014/1. 44-47.
- TARTARO, C. (2003): *Suicide and the jail environment an evaluation of three types of institutions*. Environment and Behavior. 35 (5) 605-620.
- THOMAS, W. I. (1923): *The unadjusted girl*. Little Brown and Company. Boston.
- THYSSEN, O. (2003): *Punishment, confinement and care*. In: The 9th EPEA International Conference on Prison Education – Conference report. Langesund. European Prison Education Association. 17–25.
- TÓTH Lőrincz (1888): *A rabmunka*. Fegyházi tanulmányok. MTA. Budapest.
- TÓTH Mariann (2011): *Női elítéltek mentális egészségének pszichoszociális meghatározói börtönkörnyezetben*. In: GAÁL Gyula – HAUTZINGER Zoltán (szerk.): *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények*. 12. szám 125-132.
- TÓTH Mór (1874): *Tanulmányok a börtönügy terén*. Lyceum Nyomda. Eger.
- TÓTH Olga (1999): *Erőszak a családban*. TÁRKI. Társadalompolitikai Tanulmányok 12. Budapest.
- TÖZSÉR Zoltán (2014): *Részvételi célok és akadályok a felnőtt és idős hallgatók körében*. In: Iskolakultúra. 24. évf. 2. sz. 34- 43.
- TURNER, V. (2007): *A rituális folyamat*. Osiris Kiadó. Budapest.
- TÜSKE János (2003): *A nevelői tevékenység tapasztalatai a Bács-Kiskun Megyei Büntetés végrehajtási Intézetben*. In: Börtönügyi Szemle 2003/3. 51-54.
- TYLER, J. H. – KLING, J. R. (2007): *Prison-based education and reentry into the mainstream labor market, in barriers to reentry?* The Labor Market for Released Prisoners In: BUSHWAY, S. – STALL, M. A. – WEIMAN D. F. (ed.): *Post-Industrial America*. Russell Sage Foundation. New York. 227–56.
- UNODC (2014): *Handbook on women and imprisonment*. Criminal Justice Handbook Series. United Nations Office on Drugs and Crime. New York. 10.
- VACCA, J. S. (2004): *Educated prisoners are less likely to return to prison*. The Journal of Correctional Education (55) 4. 297–306.
- VAJDA Zsuzsanna (1994): *Nevelés, pszichológia, kultúra*. Dinasztia Kiadó. 184.
- VAN TASSEL-BASKA, I. (1992): *Falling through the education loop*. Disadvantages gifted students. In: MÖNKES, F.– PETERS, W. (eds): *Talent for the Future*. Van Gorcum. Assen/Maastricht. 270–278.

- VANDIVER, M. D. – KERCHER, G. (2004): *Offender and victim characteristics of register female sexual offenders in Texas*. In: A journal of Research and Treatment. Vol. 16.
- VÁRNAGY-TÓTH Mariann: *Női elítéltek börtönkörnyezetben*. Egy empirikus kutatás tapasztalatai. In: Belügyi Szemle 2014/2. 51-65.
- VASS Vilmos (2006): *A kompetencia fogalmának értelmezése*. In: DEMETER Kinga (szerk., 2006): *A kompetencia*. OKI Budapest. 139-159.
- VAVRÓ István (1989): *A bűnözés alakulása Magyarországon 1971 és 1982 között*. In: Statisztikai Szemle. 1. szám 71-84.
- VAVRÓ István (2008): *Ismertté vált bűncselekmények és elkövetők Magyarországon*. KSH. Miskolc.
- VÓKÓ György (2006): *Magyar büntetés-végrehajtási jog*. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs.
- VÓKÓ György (2016): *A büntetés-jelene és jövője I*. In: Ügyészségi Szemle 2016/3. 6-39.
- VÖLGYESY Pál (1976): *A pályaválasztási döntés előkészítése*. Tankönyv Kiadó. Budapest.
- WILKINS, L. T. (1969): *Evaluation of penal measures*. Random House. New York.
- WILLIAMS, M. (1988): *Boot camps and the "short, sharp shock"*. HMSO Regimes Research and Development Section.
- WILLIS, P. E. (1977): *Learning to labour*. How working class kids get working class jobs. Saxon House. Farnborough.
- WILSON, D. – GALLAGHER, C. A. – MACKENZIE, D. L. (2000): *A meta-analysis of corrections-based education, vocation, and work programs for adult offenders*. In: Journal of Research in Crime and Delinquency. 37. (4) 347-68.
- WOLF, A. M. – SILVA, F. – KNIGHT, K. E. – JAVDANI, S. (2007): *Responding to the health needs of female offenders*. In: SHEEHAN, R. – MCLVOR, G. – TROTTER, C. (ed.): *What works with women offenders*. Willan Publishing. USA and Canada. 186-187.
- WOLFGANG, M. E. (1958): *Patterns in Criminal Homicide*. Philadelphia.
- WRIGHT, E. – M. DEHART, D. D. – KOONS-WITT, B. – CRITTENDEN, C. (2013): *'Buffers' against crime?* Exploring the roles and limitations of positive relationships among women in prison. In: Punishment & Society. Vol.15. No.1. 71-95.
- YOCHELSON, S. – SAMENOW, S. E. (1976): *The criminal personality*. A profile for change. New York.
- ZAHORÁNSZKY NÉ Ungvári Iлона Mercedes (2015): *A magyar börtönügy az államalapítástól a II. világháborúig*. Jogi Fórum.
- ZAMBLE, E. – PORPORINO, F. (1990): *Coping, imprisonment and rehabilitation*. Criminal Justice and Behavior.
- ZEHR, H. – TOEWS, B. (2004): *Critical Issues in Restorative Justice*. In: Criminal Justice Press and Cullompton. Willian Publishing. Devon UK. 387-400.
- ZHANG, S. X. – K-L. CHIN – J., MILLER (2007): *Women's Participation is Chinese Transnational Human Smuggling*. A Gendered Market Perspective. Criminology. 45 (3) 699-733.
- ZIMBARDO, P. G. (2007): *The Lucifer effect*. Understanding how good people turn evil. Random House. New York.
- ZINK, T. M. (1958): *Are the prison troublemakers different?* In: Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science 43.

INTERNETES FORRÁSOK

- BAKÓ Tamás – HERMANN Zoltán – VARGA Júlia (2018): *A 2018-2020. évi munkaerőpiaci helyzet és folyamatok várható alakulása, hatása a növekedésre és az államháztartásra*. MTA KRTK KTI. Budapest. https://www.parlament.hu/documents/126660/1651131/MTA+KTI+Munkapiac_2018-2020.pdf/ea4ca320-d792-f36f-8228-e1f3d134960b [2020.02.12.]
- BURGERNÉ Gimes Anna (2016): *A női munka szerepe nemzetközi összehasonlításban*. Műhelytanulmány. MTA. Budapest. <http://econ.core.hu/file/download/mtdp/MTDP1628.pdf> [2020.05.22.]
- CPT (2000): *Szabadságtól megfosztott nők*. Európa Tanács, Kínzást és az Embertelen vagy Megalázó Bánásmódot vagy Büntetést Megelőzni Hivatott Európai Bizottság. <https://rm.coe.int/16806cd373> [2020.05.04.]
- CZOCH Gábor (2006): *A mentalitástörténet*. https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_bevazetes_a_tarsadalomtortenetbe/ch05_s03.html [2019. 08. 31.]
- CSÉPE Valéria – GYÖRI Miklós – RAGÓ Anett (2011): *Tanulás – emlékezés – tudás*. https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_altalanos_pszichologia_2/ch02s03.html [2020.04.16.]
- CSÉPE Valéria (2011): *Valóság vagy álom? A pszichológia és idegtudomány hatása a 21. századi oktatásra*. Magyar Tudomány. http://epa.oszk.hu/00600/00691/00093/pdf/mtud_2011_09_1031-1037.pdf [2020.04.16.]

- DURKHEIM, É. (1996): *Tudás és társadalom*. Áron Kiadó Internet: <https://www.tankonyvtar.hu › tkt › durkheim-durkheim › durkheim-durkheim> [2020.05.24.]
- ENSZ (2019): *A világ népessége kontinensek szerint*. ENSZ World Population Prospects https://www.ksh.hu/interaktiv/grafikonok/vilag_nepessege.html [2020.05.20.]
- EPO (2019): *Prisons in Europe*. 2019 report on European prisons and penitentiary system. European Prison Observatory. <https://www.antigone.it/upload2/uploads/docs/Prisonsineurope2019.pdf> [2020.05.20.]
- EU (2017): *A nők és férfiak élete Európában. Statisztikai portré*. Európa Unió. Eurostat. <https://www.ksh.hu/interaktiv/eurostat/womenmen/index.html?lang=hu> [2020.03.26.]
- FAIL Ágnes (2016): *A női fogvatartottak hazai jellemzői, kriminálstatisztikai adatok alapján*. https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/35763/Jogi_tan_2016_Fail_Agnes_p_337349.pdf?sequence=1&isAllowed=y [2020.02.26.]
- FAIL Ágnes (2018): *Erőszakos női bűnözés a szakirodalomban*. http://epa.oszk.hu/02600/02687/00008/pdf/EPA02687_jogi_tanulmányok_2018_379-388.pdf [2020.06.01.]
- FARRINGTON, D. P. – KIDD, R. F. (1980): *Is financial dishonesty a rational decision?* British Journal of Criminal Justice and Behavior. 1980.7. 423–436. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/009385488000700406> [2020.02.26.]
- FLIEGAUF Gergely (2007): *Depriváció*. <http://bvpszichologiahirek.blogspot.com/2007/03/deprivaciknyv.html?m=1> [2020.02.16.]
- GAES, G. G. (2008): *The impact of prison education programs on post-release outcomes*. http://www.jjay.cuny.edu/centers/prisoner_reentry_institute/2706.htm [2020.03.20.]
- GÁL Zoltán (2014): *Fegyveres szervek és vagyonvédelem II. Büntetés-végrehajtási nevelési alapismeretek*. http://www.rakocsiderecske.sulinet.hu/files/Fevv_10_5_Altalanos_szolgalmi_ismeretek_II_Bv_nevelési_alapismeretek.pdf [2018.10.12.]
- GILÁNYI Eszter (2006): *Női bűnök a magzatelhajtás, a gyermekölés és a gyermekkítétel büntetőjogi szabályozásának áttekintése*. https://matarka.hu/koz/ISSN_0866-6032/tomus_24_2006/ISSN_0866-6032_tomus_24_2006_079-098.pdf [2020.05.02.]
- GILÁNYI Eszter (2010): *Gondolatok a női bűnelkövetés lélektani aspektusairól. Különös tekintettel a maskulinitásra*. <https://www.unimiskolc.hu/~wwwdeak/Collegium%20Doctorum%20Publikaciok/Gil%20Elnyi%20Eszter.pdf> [2020.05.02.]
- GYARMATHY Éva – GYARMATHY Zsófia – SZABÓ Zénó – PAP Anna – KRAICINÉ SZOKOLY Mária (2019): *Tizenévesek és felnőttek kognitív profiljának online mérése*. <http://opuseteducatio.hu/index.php/opusHU/article/view/330/574> [2020.05.17.]
- GYARMATHY Éva (2009): *Kognitív Profil Teszt*. In: Iskolakultúra. 3-4. 60-74. http://misc.bibl.u-szeged.hu/45366/1/iskolakultura_2009_003_004.pdf
- GYARMATHY Éva (2016a): *„Nem érdekel, hogy lehetetlen”*. <https://osztalyfonok.hu/cikk.php?id=1707> [2020.02.05.]
- GYARMATHY Éva (2016b): *A kritikai gondolkodás elementáris szükségessége*. <https://osztalyfonok.hu/cikk.php?id=1815> [2020.02.06.]
- GYARMATHY Éva (2016c): *Állatok, gépek, emberek*. (<https://osztalyfonok.hu/cikk.php?id=1736> [2020.02.06.]
- GYARMATHY Éva (2016d): *Bánásmód, nehezen nevelhetőik esetén*. <https://osztalyfonok.hu/cikk.php?id=1674> [2020.02.07.]
- GYARMATHY Éva (2016e): *Magabiztosság = bizalom és önbizalom*. <https://osztalyfonok.hu/cikk.php?id=1719> [2020.02.05.]
- GYARMATHY Éva (2016f): *Motiváció*. <https://osztalyfonok.hu/cikk.php?id=1702> [2020.02.05.]
- GYARMATHY Éva (2016g): *Tanulási és viselkedés zavar helyett zsonglőrködés*. <https://osztalyfonok.hu/cikk.php?id=1700> [2020.02.05.]
- GYARMATHY Éva (2016h): *A zavarosban a manipulátor a nyertes*. <https://osztalyfonok.hu/cikk.php?id=1723> [2020.02.05.]
- GYARMATHY Éva (2017a): *Feladat – Az értelmetlent is értelmessé lehet tenni*. <https://osztalyfonok.hu/cikk.php?id=1924> [2020.02.06.]
- GYARMATHY Éva (2017b): *Grit – avagy a fogcsikorgató szívóosság*. <https://osztalyfonok.hu/cikk.php?id=1932> [2020.02.06.]
- GYARMATHY Éva (2019a): *A digitális korszak és generációi*. <https://osztalyfonok.hu/cikk.php?id=2135> [2020.02.07.]
- GYARMATHY Éva (2019b): *A diverzitás növekedése – a Képességek szirtjei és szakadékjai*. <https://osztalyfonok.hu/cikk.php?id=2144> [2020.02.08.]
- GYARMATHY Éva (2019c): *Szocializációs terepek a digitális korban*. <https://osztalyfonok.hu/cikk.php?id=2141> [2020.02.07.]

- GYÖRGYI Hanga (2017): *A tér, mint nevelési eszköz a börtönben*. <https://epiteszforum.hu/a-ter-mint-nevelesi-eszkoz-a-bortonben> [2020.04.19.]
- GYULAI Sarolta Eszter (2018): *Coping a börtönben – mentális megküzdés fogságban*. <https://mindsetpszichologia.hu/2018/12/28/coping-a-bortonben/> [2020.04.16.]
- HELSTÁB Laura (2019): *A hét szokás elmélete*. Élet és Pszichológia. <https://mindsetpszichologia.hu/2019/10/09/a-siker-es-emberek-7-szokasa> [2020.02.16.]
- HODKINSON, P. (2004): *Career decision-making*. Learning careers and career progression. <http://www.nuffield14-19review.org.uk/files/documents38-1.pdf>. [2020.03.18.]
- HOWARD, J. (1734): *The state of prisons in England and Wales*. <https://archive.org/details/stateofprisonsin00howa/page/n8/mode/2up> [2020.04.21.]
- HUITT, W. (2001): *Motivation to learn: an overview*. <http://www.edpsycinteractive.org/topics/motivation/motivate.html> [2020.02.16.]
- HURRY, J. – BRAZIER, L. – SNAPES, K. – WILSON, A. (2005): *Improving the literacy and numeracy of disaffected young people in custody and in the community*. <http://hdl.voced.edu.au/10707/140597>. [2020.05.24.]
- IM (1885): *Börtönügy a Magyar Királyi Országos Fegyháztervezetekben*. Ismertetés 1885. Királyi Igazságügyi Minisztérium. [2020.01.14.]
- JUHÁSZ Andrea Erika (2014): *Női fogvatartottak nem-specifikus problémái (?) börtönkörnyezetben*. <https://arsboni.hu/noi-fogvatartottak-nem-specifikus-problemai-bortonkornyezetben/> [2020.04.16.]
- JUHÁSZ Zsuzsanna (2016): *Így enyhítené a kormány a börtönök túlszűfoltóságát*. <http://jogaszvilag.hu/rovatok/szakma/igy-enyhitené-a-kormany-a-bortonok-zsufoltosagat> [2020.03.12.]
- KENDERFI Miklós (2011): *Foglalkozás speciális helyzetű csoportokkal*. Szent István Egyetem. <https://docplayer.hu/69314053-Foglalkozas-specialis-helyzetu-csoportokkal-dr-kenderfi-miklos.html> [2020.04.14.]
- KÉRI Katalin (1999): *Tollam szivárványba mártom*. Források az európai nőtörténet köréből az ókortól a 20. századig. <https://vmek.oszk.hu/02100/02110/html/01.htm> [2020.05.18.]
- KISS Anna (2006): *A resztoratív igazságszolgáltatás esélyei a XXI. század hajnalán*. <https://docplayer.hu/46153146-Dr-kiss-anna-a-resztorativ-igazsagszolgalattas-eselyei-a-xxi-szazad-hajnalan-1.html> [2020.04.15.]
- KLEIN Balázs – KLEIN Sándor – JOUBERT Kálmán – GYENIS Gyula (2006): *Intelligencia és iskolázottság Magyarországon*. <https://epa.oszk.hu/01300/01326/00076/07klein.htm> [2020.03.31.]
- KOMLÓSSY Ákos – VASS Vilmos (2004): *Demokratikus nevelés, polgári értékek és európai tudat*. <https://epa.oszk.hu/00000/00035/00083/2004-07-Ta-Tobbek-Demokratikus.html> [2018.04.12.]
- KORINEK László (2007): *Nemek, szexualitás és bűnözés*. <http://www.pecshor.hu/periodika/2007/VIII/korinek.pdf> [2020.06.01.]
- KOVÁCS Mónika (2007): *Nemi sztereotípiák, nemi ideológiák és karrier aspiációk*. file:///C:/Users/acsad/Downloads/KovacsM_0701.pdf [2020.05.03.]
- KSH (1919): *A Magyar Szent Korona országainak bűnügyi statisztikája az 1909-1913. évekről*. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. http://konyvtar.ksh.hu/index.php?s=kb_statiztika [2020.02.10.]
- KSH (2005): *A jogerősen elítéltek társadalomstatisztikai vizsgálata*. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/jogeros.pdf> [2020.04.19.]
- KSH (2010): *Időfelhasználás, időmérleg*. Központi Statisztikai Hivatal. <https://www.ksh.hu/idofelhasznalas-idomerleg> [2020.05.20.]
- KSH (1990-2018): *A büntetés-végrehajtási intézetekben lévők a fogvatartás jellege és nemek szerint (1990–2018)*. Központi Statisztikai Hivatal. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zjj002.html [2020.02.13.]
- KSH (2018): *Munkaerőpiaci esélyegyenlőség*. https://www.ksh.hu/thm/2/indi2_3_3.html [2020.05.28.]
- KSH (2019): *Statisztikai Tükör. 2019. I. negyedév*. Munkaerőpiaci folyamatok. Központi Statisztikai Hivatal. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mpf/mpf1903.pdf> [2019.10.11.]
- MIKLÓSI Márta (2014): *A fogvatartottak kulturális jogainak érvényesülése és közösségi művelődése a hazai büntetés-végrehajtási rendszerben*. <http://www.kulturalisszemle.hu/1-szam/hazai-tudomanyos-muhely/dr-miklosi-marta-a-fogvatartottak-kulturalis-jogainak-ervenyesulese-es-kozossegi-muvelodese-a-hazai-buntetes-vegrehajtasi-rendszerben> [2020.02.16.]
- NAGY Alexandra (2014): *Élet a börtönben, avagy a bűnelkövetők társadalmi reintegrációjának elősegítése*. <https://arsboni.hu/elet-a-bortonben-avagy-a-bunelkovetok-tarsadalmi-reintegraciojanak-elosegitese/> [2017.03.20.]
- NAGY Melánia (2020): *Elméletek a női bűnözés okairól*. <https://ujbtk.hu/dr-nagy-melania-elmeletek-a-noi-bunozes-okairol/> [2020.05.02.]
- NAT (2018): *A Nemzeti Alaptanterv tervezete*. Oktatás 2030. Eszterházy Károly Egyetem. https://www.oktatas2030.hu/wp-content/uploads/2018/08/a-nemzeti-alaptanterv-tervezete_2018.08.31.pdf [2018.09.15.]

- OECD (2010): *Building an Innovation Culture*. <https://www.oecd.org/sti/outlook/eoutlook/stipolicyprofiles/humanresources/buildinganinnovationculture.html> [2018.14.16.]
- OECD (2015): *Skills for Social Progress. The Power of Social and Emotional Skills*. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264226159-en> [2018.04.16.]
- PANKÁSZ Balázs (2012): *Büntetve nevelni – börtönparadigmák*. <https://www.slideshare.net/pankasz/utopia-tanulmany> [2020.02.09.]
- PÁSKUNÉ Kiss Judit (2017): *A motiváció vizsgálata a Templeton Program beválogatási folyamatában*. In: Génius Műhely 19. A tehetségazonosítás folyamata, mérőeszközei és eredményei a Magyar Templeton Programban. https://tehetseg.hu/sites/default/files/geniusz_muhely/wp19.pdf [2020.01.10.]
- PATKÓS Csaba – TÓTH Antal (2012): *A Bűnözés néhány térbeli jellemzője a rendszerváltás utáni Magyarországon*. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/terstat/2012/03/patkos_toth.pdf [2020.04.16.]
- PIEROG Anita (2017): *Felnőttkori tanulási motivációk feltárása különböző képzési szinteken*. https://epale.ec.europa.eu/sites/default/files/pierog_felnottkori_tanulasi_motivaciok_feltarasa_kulonbozo_kpzesi_szinteken.pdf [2020.04.15.]
- QCEA (2007): *Women in Prison*. Quaker Council For European Affairs. A Review of the Conditions in Member States of the Council of Europe. 2007, 48. <http://www.qcea.org/wp-content/uploads/2011/04/rprt-wip1-main-en-feb-2007.pdf> [2020.15.11.]
- ROÓZ József – HEIDRICH Balázs (2013): *Vállalati gazdaságtan és menedzsment alapjai*. http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/0007_c1_1054_1055_1057_vallalatigazdant_scorm/adatok.html [2020.05.28.]
- SZABÓ Anna (2012): *A női bűnözés az újabb kriminológiai irodalomban*. http://arsboni.hu/dolgozatok/buntetojog/Szabo_Anna_A_noi_bunozes_az_ujabb_kriminologiai_irodalomban.pdf [2020.04.16.]
- SZAKOLCZAI Árpád (2015): *Marginalitás és liminalitás*. Státuszon kívüli helyzetek és átértékelésük. <https://regio.tk.mta.hu/index.php/regio/article/view/66> [2020.04.30.]
- TÓTH, H. – KRIZSÁN, A. – ZENTAL, V. (2005): *MIP National Report. Hungarian Country Report*. Budapest. CEU. http://cps.ceu.hu/mip_reports.php. [2019.05.04.]
- TOWERS BIJNS, C. (2011): *Working with Prisoners you don't like*. www.corrections.com/news/article/29896 [2020.04.15.]
- VÓKÓ György (2012): *A büntetési teóriák racionalitásai*. <https://ujbtk.hu/dr-voko-gyorgy-a-buntetesi-teoriak-racionalitasai/> [2020.02.10.]
- WALMSLEY, R. (2017): *World female imprisonment list*. http://www.unodc.org/pdf/india/womens_corner/women_prison_list_2006.pdf [2020.06.02.]
- WHO (2020): *10 things to know about women in prison*. <http://www.euro.who.int/en/health-topics/health-determinants/prisons-and-health/focus-areas/womens-health/10-things-to-know-about-women-in-prison> [2020.02.18.]

KONFERENCIA-ELŐADÁSOK

- CSÁKI Ildikó (2019): *Az igazságügyi pártfogók feladatai a bűnisméltési kockázatok csökkentésében*. Konferenciaelőadás. In: 5 éves a büntetés-végrehajtási pártfogó rendszer. Magyar Börtönügyi Társaság. 2019.05.09. Budapest.
- HEGEDŰS Judit (2019): *Zárt intézetek – nyitott lelkek?* Drogprevenció lehetőségei a javítóintézetben és a büntetés-végrehajtásban. Konferenciaelőadás. In: Egészségfejlesztés, drogprevenció. Váltó-sáv Alapítvány. 2019.02.28. Kalocsa.
- JUHÁSZ Zsuzsanna (2019b): *Egészségügy és börtönkörnyezet*. Konferenciaelőadás. In: A humán tudományok a reintegráció sikeréért. Magyar Börtönügyi Társaság. 2019.04.02. Szeged.
- VEKERDY Tamás (2018): *Jól értem a gyerekeket?* Mi állhat az adott jelenség vagy probléma hátterében? Előadás. In: Nyitott Akadémia. 2018.11.20. Dunaújváros.
- ZAKHAR Tibor (2019): *A Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézet Anya-gyermek körletének bemutatása, avagy esély a gyermekeknek*. Konferenciaelőadás. In: A humán tudományok a reintegráció sikeréért. Magyar Börtönügyi Társaság. 2019.04.02. Szeged.

MELLÉKLETEK

1. számú melléklet

Hospitálási napló a Kalocsai Fegyház és Börtönben 2014.

Forrás: saját szerkesztés

HOSPITALASI NAPLO

Kalocsai Fegyház és Börtön

2014.07.28.-2014.08.01.

A hospitálás vezetője Romsics Gábor **ty.** százados

Az első napon a Biztonsági osztályon Barna Zoltán **ty.** alezredes segítségével részletesen megismerkedtem a be- és kilépési, magatartási, fogvatartottakkal való viselkedési szabályokkal. Betekintést nyertem a biztonsági osztály munkájába, az ott dolgozók feladatkörébe. Biztonsági oktatáson vettem részt és részletesen megismertem az intézet egységeit, a benne működő osztályokat, azok felépítését és működését. Majd az Informatikai Osztály szerepét és rendszerét Borózs Tamás informatikus ismertette.

A második napon a Büntetés-végrehajtási osztály vezetője, Romsics Gábor **ty.** százados meghatározta hospitálásomhoz kapcsolódó feladatokat. Részletes kioktatásban részesültem a **ty.** intézetek feladatai és működése tekintetében. Megismerkedtem a büntetés-végrehajtási osztály feladataival, személyi állományának strukturájával, a szolgálatot teljesítő kollégákkal. Részletes bemutatásra került a fogvatartotti állomány összetétele, klasszifikálásuk módszerei. Ismertetésre került az intézet napirendje.

A harmadik napon a nevelők munkája került bemutatásra Jancsó Balázs **ty.** százados nevelő vezetésével. Végig jártam az intézetben dolgozó nevelőkkel a nevelési csoportjaikat, ismertették csoportjuk sajátosságait, elhelyezési szempontjaikat és az adott fogvatartotti körre vonatkozó napirendet, szabályokat. Bemutatásra kerültek az intézetben működő speciális, név szerint az átmeneti, dropprevenció, gyógyító-nevelő és EVSZ (enyhébb végrehajtási szabályok alá tartozó fogvatartotti) csoportok. Képet kaptam a speciális csoportba helyezés lehetőségeit és jogszabályait illetően.

A negyedik napon Farkas Gábor **ty.** alezredes, a Személyügyi és Szociális osztály vezetője által tűz-, munka-, környezet- és balesetvédelmi oktatásban részesültem. Majd Sárdi Gábor **ty.** őrnagy, a Büntetés-végrehajtási Osztály osztályvezető helyettese, főfelügyelő vezetésével bejártam az intézet szolgálati helyeit és megismerkedtem azok működésével, az ott szolgálatot teljesítők feladataival.

A ötödik napon a TAMOP 5.6.3. helyi projektfelelőse Kézér Lilla Kata vezetésével betekintést nyerhettem a Gazdasági Osztály, valamint a költségvetési és az Adorján-Tex Kft. területen működő munkáltatás egységeinek működésébe. Az Egészségügyi Osztály feladatait és személyi állományát dr. Körmendi Szabolcs főorvos ur ismertette.

2. számú melléklet

Hospitálási napló a Kalocsai Fegyház és Börtönben 2017.

Forrás: saját szerkesztés

HOSPITALASI NAPLO

Kalocsai Fegyház és Börtön

2017.04.18.-2017.04.24.

A hospitálás vezetője Romsics Gábor **ty.** őrnagy.

Az első napon Romsics Gábor **ty.** őrnagy, a Büntetés-végrehajtási Osztály vezetője meghatározta a hospitáláshoz kapcsolódó feladatokat. Részletesen ismertette a **ty.** intézetek feladatait és működési rendjét, különös tekintettel a kalocsai objektumra, ahol börtön és fegyház végrehajtási fokozatu nők töltik szabadságvesztésüket. Betekintést nyújtott a Büntetés-végrehajtási Osztály tevékenységébe, jogköreibe, valamint bemutatta a személyi állomány strukturáját, illetve a szolgálatot teljesítő kollegákat. Délután a Személyügyi és Szociális Osztály vezetője Farkas Gábor **ty.** alezredes tartott **ty.**, munka-, baleset- és környezetvédelmi oktatást.

A második napon a Biztonsági Osztály vezetője Barna Zoltán **c. ty.** alezredes segítségével megismerkedtem a be- és kiléptetési, magatartási, valamint a viselkedési szabályokkal, illetve a ház működésével. Betekintést nyertem a biztonsági osztály munkájába, az ott dolgozók feladatkörébe. Részletesen megismertem az intézet egységeit, azon belül az osztályokat, azok felépítését és működését. A délután folyamán a főfelügyelői irodában informáltak a fogvatartotti állomány összetételéről, klasszifikálásuk módszerairól, elhelyezésükről, a szállítás és az előállítás menetéről, továbbá az elítéltek házi- és napirendjéről. A hazat bejárva megismerkedtem azon hét szolgálati helyet, ahol a felügyelet végzi a munkáját.

A harmadik napon az alapvető tudnivalókat az informatikai rendszerről Koltóczy Péter **ty.** őrnagy, az Informatikai Osztály vezetőjétől sajátíthattam el oktatás keretében. Majd dr. Király Krisztina **ty.** őrnagy, a Büntetés-végrehajtási Osztály büntügyi-nyilvántartási főelőadója ismertette velem a csoport feladatait, illetve a használatos programokat. Az Egészségügyi Osztály feladatellátásáról és a házban szabadságvesztésüket töltő fogvatartottak egészségügyi állapotáról, gyógyszerfogyasztási szokásairól dr. Anzsi Iлона doktoronő tájékoztatót.

A negyedik napon a nevelők munkáját Csada Krisztina **c. ty.** százados, vezető reintegrációs tiszttel vezetésével ismertem meg. A nevelési csoportok mellett bemutatásra kerültek az intézetben működő speciális részlegek: átmeneti, drogprevenciós, gyógyító-terápiás, EVSZ. Részletes tájékoztatást kaptam Csélik Beatrix **c. ty.** százados, fogvatartási főelőadótól az elhelyezési, oktatási, munkáltatási lehetőségekről és azok jogszabályi háttéréről. A nap végén Csüllag Katalin **ty.** pártfogó felügyelő és dr. Wücker Lilla **ty.** pszichológus ismertette feladatkörét.

Az ötödik napon a Gazdasági Osztály részéről Molnár Illés Edina **ty.** őrnagy tartott ismertetést az osztály hatáskörébe tartozó komplex feladatokról, valamint a különböző feladatellátásra szakosodott személyi állományi tagok tevékenységi köréről. Ezt követően a Házi- és a házbejárás – az eddig nem látott egyéb területek, munkavégzési helyek megtekintése – szolgáltatott részletes információt a szigorúan szabályozott tevékenységről, a progresszív rezámszabályokról.

3. számú melléklet

**Átlagos munkanapi napirend a Kalocsai Fegyház és Börtön
zárkacsarnokban elhelyezett női fogvatartottjai számára**

Forrás: A Házi rend (30520-3/174-1/2017 KFB) alapján saját szerkesztés

	Andorján-Tex Kft. dolgozói	Költségvetés dolgozói	Nem dolgozók
ébresztő	04:00	05:30	
zárkarend	04:00-04:30	05:30-06:10	
létszámellenőrzés, nyitás, gyógyszerosztás, reggeli	04:30-05:40	06:10-07:20	06:10-07:45
műszak átadása, átvonulás	05:50-06:00	07:25-07:30	-
munkaidő	06:00-14:00	07:30-12:30	-
szabadfoglalkozás	-	-	08:00-12:00 (TV 09:00-12:00)
műszak bevonulás	14:00-14:15	-	-
ebéd, gyógyszerosztás	14:20-14:50	12:30-13:00	12:00-13:00
munkaidő	-	13:00-16:00	-
szabadfoglalkozás	15:00-17:30	17:00-18:10	13:00-17:30
TV		17:00-22:00	
szabadlevegő		napi 1 óra	
létszámellenőrzés, váltás		18:10-18:30	
gyógyszerosztás, zárás		18:40-19:15	
vacsora (zárkán)		19:15-19:35	
villanyoltás		20:00	

4. számú melléklet

A kutatásban való részvételre felhívó plakát

Forrás: saját szerkesztés

Ha szeretné jobban megismerni önmagát,

JELENTKEZZEN

a három alkalmas

**ÖNISMERETI
FOGLALKOZÁSRA!**

Jelentkezés módja: Zárkafelelősnél való feliratkozás.

Ki vagyok én?

Írásban vagyok jó?

Mik a rejtett tartalékaim?

Mi motivál?

Melyik területen lennék sikeres?

5. számú melléklet

Feliratkozó ív 1. a kutatásban való részvételhez

Forrás: saját szerkesztés

		PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola								
									Zárkafelelős neve: _____	
Ezúton jelzem részvételi szándékomat a három alkalmas Önismereti foglalkozásra , melyet Ács-Bíró Adrienn tart.										
Név	Zárka száma	Munkáltatás (X)							Iskola (osztály)	Egyéb foglalkozás (szakmaképzés, szakkör, vallásgyakorlás, <u>Váltósáv</u> , stb.)
		nem dolgozó	terápiás	Kft.	könyvha	költségvetés	egyéb			
Minta Matild	111.			X				10.	misc, szájműtész	
1.										
2.										
3.										
4.										
5.										
6.										
7.										
8.										
9.										
10.										
11.										
12.										
13.										
14.										
15.										
16.										
17.										
18.										

H-7624 Pécs - Ifjúság útja 6. B épület
 T.: +36 72 503 600/24276, 24275, 24273 - E.: otndi@pte.hu

6. számú melléklet

Feliratkozó ív 2. a kutatásban való részvételhez

Forrás: saját szerkesztés

		PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola								
									Zárkafelelős neve: _____	
Ezúton jelzem részvételi szándékomat az egy alkalmas kérdőív kitöltésére.										
Név	Zárka száma	Munkáltatás (X)							Iskola (osztály)	Egyéb foglalkozás (szakmaképzés, szakkör, vallásgyakorlás, <u>Váltósáv</u> , stb.)
		nem dolgozó	terápiás	Kft.	könyvha	költségvetés	egyéb			
Minta Matild	111.			X				10.	misc, szájműtész	
1.										
2.										
3.										
4.										
5.										
6.										
7.										
8.										
9.										
10.										
11.										
12.										
13.										
14.										
15.										
16.										
17.										
18.										

H-7624 Pécs - Ifjúság útja 6. B épület
 T.: +36 72 503 600/24276, 24275, 24273 - E.: otndi@pte.hu

7. számú melléklet

Adatvédelmi és adatkezelési tájékoztató a kutatásban való részvételhez

Forrás: saját szerkesztés

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
„Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola

ADATVEDELMI ÉS ADATKEZELÉSI TÁJÉKOZTATÓ kutatásban való részvételhez

A kutatás során kiemelt figyelmet fordítunk arra, hogy adatkezelése során a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályaon kívül helyezéséről szóló az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 Rendelet (továbbiakban: Általános adatvédelmi rendelet), az információs örengdelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvénynek (továbbiakban: Infotv.), az egyéb jogszabályoknak, és a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság (továbbiakban: NAIH) tevékenysége során kialakult adatvédelmi gyakorlatnak megfelelően járjunk el.

Jelen tájékoztató célja, hogy tájékoztatást nyújtson az Adatkezelő által alkalmazott, a kutatásban Résztvevők személyes adataira vonatkozó adatvédelmi és adatkezelési elvekről.

1. Az adatkezelés célja

Az adatkezelés célja „A női fogvatartottak” című tudományos kutatás eredménymutatóinak biztosítása, az eredmények pontos monitoringja és értékelése. Az Ön személyére vonatkozó adatok Acs-Biro Adrienn kezeléseben lesznek elérhetőek, harmadik fél számára anonim módon, statisztikai adatok formájában kerülnek publikálásra. Az adatokhoz hozzáférhetnek az ellenőrzésre jogosult és felügyeleti szervek. Az adatbázist végzők csak feladataik elvégzéséhez szükséges mértékben ismerhetik meg az adatokat és dolgozzák fel őket. Az anonim módon megvalósuló adatkezelés azt jelenti, hogy a rendelkezésre álló adatok összessége segítségével sem lehet a konkrét személyhez kapcsolni a tárolt adatokat, tehát teljesen mértékben megszakít minden kapcsolatot az érintettel, valamint pusztán statisztikai adatként ismerhetőek meg további harmadik személyek számára. Az anonimizált adatok tekintetében már nem kell alkalmazni a személyes adatok védelmére vonatkozó szabályokat.¹

2. Az adatkezelő megnevezése

Név: Acs-Biro Adrienn
Szekhely és levelezési cím: H-7624 Kalocsa, Nefelejcs utca 24.
Telefonszám: +36 30 945-4646
E-mail cím: acs.adri001@gmail.com

3. A kezelt személyes adatok köre

A kezelt adatok köre minden olyan adatra kiterjed, amelyet a Résztvevő a kutatás során az Adatkezelő rendelkezésére bocsát mind szóban, mind írásban.

4. Az adatkezelés jogalapja

Acs-Biro Adrienn az Adatkezelőként kialakítja és működteti az adatkezelési rendszert, megbizra az adatfeldolgozókat és ténylegesen kezeli az összesített adatokat. Az adatkezelési jogalapja minden felvett adat esetében az Európa Parlament és Tanács 2016/679 számú

¹ GDPR 26. rendelkezése kimondja: „Az adatvédelem elvén annak megfelelően az anonim információkra nem kell alkalmazni, kivéve, ha az azonosított vagy azonosítható természetes személyre vonatkoznak, valamint az olyan személyes adatokra, amelyekről olyan módon anonimizáltak, amelyekkel azonosítani nem vagy többé nem azonosítható. Ez a rendelkezés azonosított vagy azonosított azonosított információk kezelésére, a statisztikai vagy hivatalos célú adatkezelést is ideértve.”

H-7624 Pécs • Ifjúság útja 6. B épület
T: +36 72 503 600/24276, 24275, 24273 • E: onet@pte.hu

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
„Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola

Általános adatvédelmi rendeletének (a továbbiakban: Rendelet) 6. cikk (1) bekezdés a) pontja szerint az Ön megfelelő tájékoztatáson alapuló, önkéntes hozzájárulása.

5. Az adatkezelés folyamata

Az adatkezelés az alábbi folyamatban valósul meg:

- Ön tájékoztatást kap az adatok kezelésével kapcsolatban,
- közp egy kódot az azonosítás megőrzése miatt, mellyel részt vesz a kutatásban,
- átadja az adatfelvételi ívet (Kognitív, Erdekoldás, Motivációs Profil Teszt, valamint Kérdőív) a kitöltésben közreműködő személynek,
- ez a személy az adatait rögzíti egy excel táblázatban, mely ezt követően kiértékelésre kerül.

Az adatfelvételi ív kitöltését bármikor megszakíthatja, a már kitöltött adatfelvételi ívet visszakérheti, vagy az adatok rögzítése előtt kérheti, hogy a rögzítést ne hajtsák végre. Az adatok biztonsága érdekében azokat a székelyen található zártan székelyben és adathordozón tárolja, a személyes adatok tárolásához vagy feldolgozásához más cég szolgáltatásait nem veszi igénybe.

6. Az adatkezelés időtartama

Adatkezelő az Általános Adatvédelmi Rendelet 6. cikk (1) bekezdés a) pontja, a Résztvevő hozzájárulása alapján kezeli a megadott adatait, visszavonásig, de legfeljebb a 2025. január 1. napjáig.

7. A Résztvevő jogai

Az adatkezeléssel kapcsolatos esetleges panaszát a 2. pontban meghatározott Adatkezelőhöz fordulhat tényleg meg e-mailben, vagy postai úton.

7.1. A Résztvevő jogosult a rá vonatkozó adatkezeléshez kapcsolódóan az Általános Adatvédelmi Rendelet 15. cikkében meghatározott információkhoz hozzáférni, ideértve különösen azt, hogy az Adatkezelő tájékoztatása, hogy

- a) milyen személyes adatait,
- b) milyen célból és jogalapon,
- c) milyen forrásból gyűjtve,
- d) mennyi ideig kezeli, illetve
- e) az Egyetem kinek, mikor, milyen jogszabály alapján, mely személyes adatahoz biztosított hozzáférést vagy kinek továbbította a személyes adatait, valamint, hogy
- f) az érintett milyen jogokkal és jogorvoslati lehetőségekkel rendelkezik az adatkezelés során.

7.2. A Résztvevő jogosult a rá vonatkozó pontatlan (téves vagy hiányos) személyes adatok kiavítására, helyesbítésére az Általános Adatvédelmi Rendelet 16. cikke alapján.

7.3. A Résztvevő jogosult arra, hogy a hozzájáruláson alapuló adatkezelés esetén a hozzájárulását bármikor indokolás nélkül írásban visszavonja az Általános Adatvédelmi Rendelet 7. cikk (3) bekezdés alapján. A visszavonás nem érinti a visszavonás előtti adatkezelés jogszerűségét.

7.4. A Résztvevő jogosult az Általános Adatvédelmi Rendelet 17. cikk alapján a rá vonatkozó személyes adat törlésére, különösen, ha az adatkezelés célja megszűnt, vagy az adatkezelés

H-7624 Pécs • Ifjúság útja 6. B épület
T: +36 72 503 600/24276, 24275, 24273 • E: onet@pte.hu

jogellenes, illetve az érintett a hozzájárulását visszavonta (és nincs más jogalap az adatok további kezelésére).

7.5. A Részvevő jogosult az Általános Adatvédelmi Rendelet 18. cikkében meghatározottak szerint a személyes adataira vonatkozó adatkezelés korlátozását kérni. Ebben az esetben a korlátozás alá eső személyes adatokat a tárolás kivételével csak az érintett hozzájárulásával, vagy jogi igények előterjesztéséhez, érvényesítéséhez vagy védelméhez, vagy más természetes vagy jogi személy jogának védelme érdekében, vagy az Unió, illetve valamely tagállam fontos közérdekeiből lehet kezelni.

7.6. A Részvevő, az Általános Adatvédelmi Rendelet 20. cikkében meghatározottak szerint jogosult a rá vonatkozó, általa megadott személyes adatokat zárt körben használt elektronikus formában megkapni és az adatokat más adatkezelő részére továbbítani.

7.7. A Részvevő, az Általános Adatvédelmi Rendelet 21. cikkében meghatározottak szerint jogosult tiltakozni az 5. pontban meghatározott adatkezelés ellen.

Az adatkezelés csak ezt követően kezdődhet meg, amennyiben az adatkezelés jogalapja hozzájárulás, az adatkezeléshez a tájékoztatáson felül Önnek hozzá is kell járulnia.

8. Az adatkezeléssel kapcsolatos jogérvényesítési lehetőségek

8.1. Az Acs-Biró Adrienn, mint adatkezelő azt javasolja, hogy amennyiben az érintett álláspontja szerint személyes adatait jogszabály szerinti módon (viselkedészetben) kezel, első körben fordultan közvetlenül hozzá a fenti 2. pontban megadott elérhetőségek valamelyikén keresztül. Az Adatkezelő máhén elkészített a személyes adatok védelme és az információs örendelkezési jog maradéktalan érvényesülésének biztosítása mellett, így mindent megtesz annak érdekében, hogy a megfogalmazott kéréseit / aggályait / észrevételeit megnyugtató módon és a lehető leghamarabb, de legkésőbb egy (1) hónapban belül érdemben megválaszolja.

8.2. Az érintett bírósági jogorvoslatra jogosult, ha megítélése szerint a személyes adatainak az Általános Adatvédelmi Rendeletnek nem megfelelő kezelése következtében megsértettek az Általános Adatvédelmi Rendelet szerinti jogait.

Az érintett dönthet úgy, hogy a polgári pert a lakóhelye vagy tartózkodási helye szerinti törvényszék előtt indítja meg (a törvényszékek felsorolását és elérhetőségét az alábbi linken keresztül tekintheti meg: <http://bircasak.hu/torvényszékek/>).

8.3. A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóságmal való bejelentéssel az érintett vizsgálatot kezdeményezhet arra hivatkozással, hogy személyes adatai kezelésével kapcsolatban jogsérelem következett be, vagy annak közvetlen veszélye fennáll.

A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság elérhetőségei:

- hivatalos elektronikus levelezési cím: ugyvelo@naih.hu
- postai elérhetőség: 1530 Budapest, Pf.: 5.
- telefonszáma: +36 (1) 391 1400
- fax: +36 (1) 391 1410
- cím: Magyarország, 1125 Budapest, Sziágyi Erzsébet fasor 22/C
- honlap: www.naih.hu

A csatolt jelenléti ívvel aláírással igazolom, hogy a részletes adatkezelési tájékoztatót a csoportos Tájékoztató alkalmazásával megismerem, és egy példányban átvettem az Adatkezelőtől.

8. számú melléklet

Jelenléti ív a kutatásban való részvételhez

Forrás: saját szerkesztés

Jelenléti ív

Téma:

Helyszín:

.....

	Név	Aláírás
1.		
2.		
3.		
4.		
5.		
6.		
7.		
8.		
9.		
10.		
11.		
12.		
13.		
14.		
15.		

Acs-Biró Adrienn

9. számú melléklet

Nyilatkozat a kutatásban való részvételhez

Forrás: saját szerkesztés

10,

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
„Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola

NYILATKOZAT
Hozzájárulás személyes adatok kezeléséhez

Az Ön által ebben a kutatás során megadott adatokat az adatfeldolgozásban és adatkezelésben részt vevők bizalmasan, az Európa Parlament és Tanács 2016/679 számú rendeletének (a továbbiakban: Rendelet) rendelkezéseinek betartásával kezelik, azokat kizárólag összesítő, statisztikai módszerekkel feldolgozva használják fel.

Az adatkezelés célja
Az adatkezelés célja „A női fogvatartottak” című tudományos kutatás eredménymutatóinak biztosítása, az eredmények pontos **monitoringja** és értékelése. Az Ön személyére vonatkozó adatok Acs-Buro Adrienn kezelésében lesznek elérhetőek, harmadik fél számára anonim módon, statisztikai adatok formájában kerülnek publikálásra. Az adatokhoz hozzáférhetnek az ellenőrzésre jogosult és felügyeleti szervek. Az adatbevitelt végzők csak feladataik ellátásához szükséges mértékben ismerhetik meg az adatokat és dolgozhatnak velük.

Az anonim módon megvalósuló adatkezelés azt jelenti, hogy a rendelkezésre álló adatok összességé segítségével sem lehet a konkrét személyhez kapcsolni a törölt adatokat, tehát teljesen mértékben megszüntet minden kapcsolatot az érintettel, valamint pusztán statisztikai adatként ismerhetőek meg további harmadik személyek számára. Az anonimizált adatok tekintetében már nem kell alkalmazni a személyes adatok védelmére vonatkozó szabályokat.¹

Az adatkezelés jogalapja
Acs-Buro Adrienn az, aki adatkezelőként kialakítja és működteti az adatkezelési rendszert, megbízza az adatfeldolgozókat és ténylegesen kezeli az összesített adatokat. Az adatkezelés jogalapja minden felvett adat esetében az Európa Parlament és Tanács 2016/679 számú általános adatvédelmi rendeletének (a továbbiakban: Rendelet) 6. cikk (1) bekezdés a) pontja szerint az Ön megfelelő tájékoztatáson alapuló, önkéntes hozzájárulása.

Az adatkezelés időtartama
Adatkezelő az Általános Adatvédelmi Rendelet 6. cikk (1) bekezdés a) pontja, a Részvevő hozzájárulása alapján kezeli a megadott adatait, visszavonásig, de legfeljebb a 2025. január 1. napjáig.

A részletes adatkezelési tájékoztatót külön dokumentum tartalmazza, melyet a tájékoztató alkalmazásával megismerhet, és egy példányban átvennem az Adatkezelőtől.

A csatolt jelenléti ívről aláírással igazolom, hogy a fentiek ismeretében hozzájárulok a Nyilatkozatban megadott adataimnak a Rendelet rendelkezéseinek betartásával történő kezeléséhez.

¹ GDPR 26. rendelkezésének értelmében: „Az adatvédelem elvén annak megfigyelésén az anonim információkba nem kell alkalmazni, nevezetesen olyan információkba, amelyek nem azonosított vagy azonosítható természetes személyre vonatkoznak, valamint az olyan személyes adatokba, amelyekben olyan módon anonimizáltak, amelyek következtében az érintett nem vagy többé nem azonosítható. Ez a rendelkezés ezért nem vonatkozik az ilyen anonim információk kezelésére, a statisztikai vagy kutatási célú adatkezelésre is ideértve.”

H-7624 Pécs • Ifjúság útja 6. B épület
T: +36 72 503 600/24276, 24275, 24273 • E: csonka@pte.hu

10. számú melléklet

Kérdőív

Forrás: saját szerkesztés

Pécsi Tudományegyetem
„Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola

KOD: _____ DÁTUM: _____

KERDŐIV

SZEMÉLYES ADATOK

- Melyik évben született? _____
- Melyik településen született? _____
- Mi az állandó lakcíme?
megye: _____ település irányszámja: _____
település típusa: falu város megyeszékhely
- Mi az állampolgársága? _____
- Mi az anyanyelve? _____
- Nemzeti kisebbséghez tartozónak vallja-e magát? igen nem
- Mi a legmagasabb iskolai végzettsége?
 kevesebb mint 8. osztály
 befejezett 8. osztály
 befejezett 10. osztály
 szakmunkásképző/szakkiskola
 érettségi
 OKJ-s szakképzés
 főiskola/egyetem
- Fogyatékkal él-e? igen nem
Ha igen, milyen típusú?
 látás hallás beszéd mozgásszervi értelmi
 egyéb: _____
- Van-e/volt-e pszichés problémája? igen nem
- Van-e/volt-e valamilyen függősége? igen nem
Ha igen, milyen jellegű?
 dohányzás alkohol kábítószer szerencsejáték
 gyógyszer egyéb: _____

CSALÁDI KÖRÜLMÉNYEK

- Hol nevelkedett?
 szülőknél rokonoknál nevelőszülőknél nevelőotthonban
 egyéb: _____
- Mi az édesapja foglalkozása? _____

13. Mi az édesapja legmagasabb iskolai végzettsége?
 kevesebb mint 8. osztály
 befejezett 8. osztály
 befejezett 10. osztály
 szakmunkásképző/szakiskola
 érettségi
 OKJ-s szakképesítés
 főiskola/egyetem
14. Mi az édesanyja foglalkozása? _____
15. Mi az édesanyja legmagasabb iskolai végzettsége?
 kevesebb mint 8. osztály
 befejezett 8. osztály
 befejezett 10. osztály
 szakmunkásképző/szakiskola
 érettségi
 OKJ-s szakképesítés
 főiskola/egyetem
16. Családi állapota?
 egyedülálló párkapcsolatban élő házas elvált özvegy
17. Van-e tulajdona (ház, üzlet, műhely, termőföld, telek, **személygépkocsi**, stb.)? igen nem
18. A **ly.** intézetbe kerülését megelőzően hol lakott?
 saját tulajdonú ingatlanban albérletben
 családi tulajdonú ingatlanban családok átmeneti otthonában
 önkormányzati tulajdonú ingatlanban hajléktalan volt
 egyéb: _____
19. Hányan laktak a közös háztartásban? _____ fő
20. Hány gyermeke van? _____ fő
21. Melyik évben született az első gyermeke? _____
22. Kiskorú esetén, ki neveli jelenleg a gyermekét/gyermekeit (több válasz is jelölhető)?
 házastárs/élettárs nagyszülő
 idősebb gyermek testvér
 egyéb rokon más személy, nem rokon
 állami gondozás, intézet, nevelőszülő egyéb: _____

23. Erzelműleg kihez kötődik a leginkább?
 férj/pár/élettársához szülőhöz gyermekhez testvérhez
 nagyszülőhöz barátokhoz egyéb: _____
- MUNKAEROPIACI HELYZET**
24. Van-e munkatapasztalata? igen nem
25. Milyen munkaterületen szerzett tapasztalatot? _____
26. Összesen hány hónapot dolgozott? _____ hónap
27. Összesen hány hónap bejelentett munkajogviszonyal rendelkezik? _____ hónap
28. Rendelkezett-e jövedelemmel mielőtt bekerült a **ly.** intézetbe? igen nem
29. Mennyi bevételből gazdálkodtak havonta? _____ Ft
30. Miből tevődött össze a havi bevétel?
 saját munkajövedelem hozzátartozó munkajövedelme
 vállalkozásból származó jövedelem nyugellátás
 gyermek ellátásához, gondozásához kapcsolódó támogatások
 önkormányzati és munkaügyi szervek által folyósított pénzbeli ellátás
 egyéb: _____
31. Közvetlen **ly.** intézetbe kerülése előtt részesült-e támogatásban/szegélyezésben? igen nem
32. Közvetlen **ly.** intézetbe bekerüléskor folytatott-e tanulmányokat? igen nem
33. Közvetlen **ly.** intézetbe bekerüléskor dolgozott-e? igen nem
Ha igen, milyen jellegű munkát végzett?
 rendszeres alkalmi közfoglalkoztatás egyéb: _____
34. Ön szerint melyek a munkaerőpiaci elhelyezkedést leginkább nehezítő tényezők?
 büntetett előélet munkatapasztalat hiánya megváltozott munkaképesség
 képzettség hiánya egészségügyi probléma egyéb: _____
35. Ön szerint melyek az újbóli munkavállaláshoz szükségesnek tartott feltételek?
 képzés/átképzés támogató személy (mentor) segítése
 gyakorlatszerzés a meglévő szakmában egyéb: _____
 készség-, képességfejlesztés _____
- FOGYVA TARTÁSI ADATOK**
36. Hány hónapot töltött eddig a büntetés-végrehajtásban? _____ hónap
37. Jelenleg mi a büntetés-végrehajtási fokozata? fogház börtön fegyház
38. Volt-e büntárs? igen nem

39. A **ki**, intézetén belül milyen tevékenységben vesz részt jelenleg?
 munkáltatás oktatás foglalkoztatás
 sporttevékenység könyvtár szabadidős tevékenység
 vallásgyakorlás kultúrfoglalkozás egyéb: _____
40. Melyik évben szabadul (tényleges büntetés kitétele esetén)? _____
41. Van kapcsolattartója? igen nem

IGÉNYFELMÉRÉS

42. Mik a hosszú távú céljai a munka világában? _____

43. Mít tesz a cél elérése érdekében? _____

44. Milyen területeken venné igénybe szakember segítségét?
 elveszett iratok, bizonyítványok pótlása, beszerzése
 egészségügyi és/vagy szociális intézetben való elhelyezés, ellátásban való segítségnyújtás
 szállás lakhatás megoldásában való tanácsadás
 családi kapcsolatok helyreállítása
 pártfogó felügyelői szolgálatról tájékoztatás
 gondnoksági, gyámügyi ügyekben tájékoztatás
 együttműködő szervezetek, karitatív- és civil szervezetek segítségnyújtási lehetőségeiről tájékoztatás
 jogi segítségnyújtás lehetőségeiről tájékoztatás
 gyermekvédelmi ellátással kapcsolatos ügyek intézésében segítségnyújtás
 foglalkoztatást elősegítő támogatásról, szociális ellátásról, segélyekről tájékoztatás
 egyéb segélyekről tájékoztatás
 továbbtanulásban, pályaválasztásban való segítségnyújtás
 képzésekben való részvételről tájékoztatás
 munkába álláshoz, álláskeresésre való felkészülésben tájékoztatás
 csoportfoglalkozásokon való részvétel
 életvezetési tanácsadás
 egyéb tanácsadás
 önkéntes vagy sorstárssegítő segítség
 egyéb: _____

Köszönjük, hogy kitöltésével hozzájárult a kutatás sikerességéhez!

11. számú melléklet

Kognitív Profil Teszt instrukciók

Forrás: saját szerkesztés

KOGNITÍV PROFIL TESZT
instrukciók

Csoportos teszteset következik vettessel. A teszt felvételéhez kb. egy óra szükséges.
 A feladatok megkezdése előtt bizonyosodjunk meg, hogy mindenkinél van íróeszköz, szükség szerint szemüveg és kódolt ellátott feladatlap. A résztvevők úgy üljenek, hogy ne tudják a másik választat másolni, **senki ne gátozza őket az írásban, valamint jól lássák a vezérlő képeket!**
 A tesztben szigorú időhatárok vannak. .

1. Figura – egyszer, 10 mp

Feladatlap képe: 1. Figura

	1	2	3	4	5	6
I						
II						
III						

Összesen három sorozatot, sorozatonként 6-6 alrét fognak látni. Mindegyikről hiányzik egy részlet, melyet meg kell keresni, és a helyes megoldás betűjelét az úrlapra beírni. Balról jobbra, soronként haladjanak.

Példa:
 Nézzék meg az első képet! Látniadják, hogy hiányzik belőle egy ábrarész. Önök szerkeszték meg a figura illik a kérdőjelei helyére? (Válasszák meg a helyes választ a részvevőtől.) **Igen, a helyes válasz a „C”, mert ugyanolyan formájú és alakú, mint amilyen hiányzik. Ittük be az első megszeltes hogy „C”!**

A többi feladatot önállóan ezek alapján csinálják meg! Minden képet csak egyszer látnak, 10 másodpercig.

2. Számismétlés - egyszer

Feladatlap képe:

2. Számismétlés	
Példa:	Példa:
1. _____	1. _____
2. _____	2. _____
3. _____	3. _____
4. _____	4. _____
5. _____	5. _____
6. _____	6. _____
7. _____	7. _____
8. _____	8. _____

(A számokat érthetően mondjuk, ismétlés nélkül kb. egy másodperces szünetekkel, mintha újra kimondhatnák a számot.)

Mondok néhány számot, és amikor befejezem, írják le őket ugyanolyan sorrendben, ahogy hallották. Míután leírták a számokat, emeljük fel az uroeszközt, és csak akkor kezdjenek megint írni, amikor a következő számsort elmondtam! Figyeljenek, mert mindig egyre hosszabbak lesznek a számsorok!

Példa: ha azt mondom, hogy 3, 8, 6, akkor azt kell írniuk, hogy 3, 8, 6.

1. 4 8 5
2. 2 5 9 4
3. 4 9 5 1
4. 3 6 1 9 5
5. 7 2 8 5 3
6. 1 3 6 7 9 2
7. 8 2 7 9 5 1
8. 3 7 6 4 3 9

Mondok néhány számot, és amikor befejezem, írják le őket fordított sorrendben. Míután leírták a számokat, emeljük fel az uroeszközt, és csak akkor kezdjenek megint írni, amikor a következő számsort elmondtam! Figyeljenek, mert mindig egyre hosszabbak lesznek a számsorok!

Példa: ha azt mondom, hogy 3, 8, 6, akkor azt kell írniuk, hogy 6, 8, 3.

1. 6 3
2. 4 9
3. 5 8 2
4. 1 9 7
5. 9 6 7 3
6. 2 8 9 4
7. 8 2 4 5 1
8. 5 7 3 1 6

3. Hangdiszkrimináció - egyszer

Feladatlap képe:

3. Hangdiszkrimináció

Példa:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20

(Mindenki számára jól hallható legyen, de a szájunk mozgását ne lássák.)

Két szót fogok mondani. Csak azt kell megállapítaniuk, hogy ugyanaz vagy különböző szó volt, amit mondtam.

Példa: rend nyúl

Ugyanaz vagy különböző? (Részvevők válaszolnak.) Ugyanaz, ezért jelöljétek „+” (plusz) jellel. Ha különböző akkor „-” (mínusz) jellel!

1. rág	tág	-	11. hal	hal	+
2. rim	rém	-	12. mért	márt	-
3. száj	száj	+	13. vált	váll	-
4. por	bor	-	14. bér	bél	-
5. gép	kép	-	15. tilt	tílt	+
6. méz	méz	+	16. víz	víz	-
7. kőr	kor	-	17. vaj	faj	-
8. tér	dér	-	18. dob	dób	+
9. int	irt	-	19. tőr	tör	-
10. megy	meggy	-	20. láb	láp	-

4. Képenlékezet – háromszor, 5 mp

Feladatlap képe:

4. Képenlékezet

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____
7. _____
8. _____
9. _____
10. _____

Képeket fogok mutatni, és az lesz a feladatuk, hogy megjegyezzék, hogyan következnek egymás után az állatok. Van a táblákon más kép is. Jegyezzék meg azt is, hogy melyik állat melyik tárggyal van együtt. Tíz tábla van. Háromszor fogom megmutatni a sorozatot, hogy jól megjegyezhessek, hogyan jönnek egymás után az állatok, és melyiknek mi a párja.

(Míután megszűnik)

Írják az állatok nevét egymás alá a megfelelő sorrendben, ahogy egymás után jöttek!

(Ha kezes vannak!)

Látom, jól megjegyezték az állatok sorrendjét. Vajon emlékeznek arra is, hogy melyik állat melyik tárggyal volt együtt? Kérem írják oda a tárgyak nevét az állatok neve mellé!

5. Számolás - egyszer

Most néhány számolási műveletet fogok mondani. Van egy pár könnyű és egy pár nehéz. Lassan felolvasom őket, oldják meg és írják le az eredményt a vonalra azonnal! Ha befejezték, tegyék le az íróeszközt.

a) Műveletek - egyszer

Fejlesztőlap képe: 5. Számolás

- a) Műveletek
1. _____	6. _____
2. _____	7. _____
3. _____	8. _____
4. _____	9. _____
5. _____	10. _____

Műveletek:

1. $3 \times 7 =$	6. $8 - 2 =$
2. $5 \times 10 =$	7. $18 - 9 =$
3. $4 \times 46 =$	8. $100 - 25 =$
4. $100 \times 71 =$	9. $350 - 7 =$
5. $27 \times 52 =$	10. $246 : 12 =$

b) Mennyiség

Fejlesztőlap képe:

- b) Mennyiség
3×2 vagy 3×3	6:2 vagy 6:3
80×4 vagy 79×4	17:7 vagy 17:8
$7 \times 8 \times 2$ vagy 7×8	128:14 vagy 128:13
36×11 vagy 46×11	74:100 vagy 74:200
$1 \times 2 \times 2$ vagy 11×7	9:8 vagy 8:9

Karikázzak be, amelyek több!

c) Sorozat - 1 p

Fejlesztőlap képe:

- c) Sorozat
- 100 _____

Írják le a lapra 100-tól kezdve harmassal visszafelé a számokat! Egy percig számolhatnak!

6. Helyesírás - háromszor (önmagában, mondásban, önmagában)

Fejlesztőlap képe:

6. Helyesírás
1. _____	11. _____
2. _____	12. _____
3. _____	13. _____
4. _____	14. _____
5. _____	15. _____
6. _____	16. _____
7. _____	17. _____
8. _____	18. _____
9. _____	19. _____
10. _____	20. _____

Most jön egy rövid helyesírási teszt. Hallgassák meg figyelmesen a szót, amit le kell írniuk! Mondásban is fogom használni, majd még egyszer megismétlem. Nem baj, ha nem ismerik mindegyik szót, csak próbálják meg őket pontosan leírni. A mondásokat nem kell leírni, csak a szavakat.

1. **hív** – Az öcséd hív játszani. – írjátok le, hogy **hív**
2. **vilt** – Ez egy vilt ötlet. – írjátok le, hogy **vilt**
3. **zep** – Sehol se találták a zepet. – írjátok le, hogy **zep**
4. **toll** – A pávának szép a tolla. – írjátok le, hogy **toll**
5. **nyávog** – A kutyám soha nem nyávog. – írjátok le, hogy **nyávog**
6. **müntri** – Sokan szeretik a müntri kenyeret. – írjátok le, hogy **müntri**
7. **lőbdő** – A lőbdő hangosan horkolt. – írjátok le, hogy **lőbdő**
8. **tyúk** – A tyúk tojt egy tojást. – írjátok le, hogy **tyúk**
9. **súly** – Nagy súly nehezedik a vállára. – írjátok le, hogy **súly**
10. **oflan** – Ma egy oflan napom volt. – írjátok le, hogy **oflan**
11. **ényő** – A fiú ényő volt. – írjátok le, hogy **ényő**
12. **vonyít** – A kutya szomorúan vonyít. – írjátok le, hogy **vonyít**
13. **színes** – A kép szép színes. – írjátok le, hogy **színes**
14. **mippen** – Kacsá mippen a vízben. – írjátok le, hogy **mippen**
15. **készít** – A szülők készítik az ajándékokat. – írjátok le, hogy **készít**
16. **laró** – Tisztán láthatnak a larót. – írjátok le, hogy **laró**
17. **reszpő** – A reszpő meg sem mozdult. – írjátok le, hogy **reszpő**
18. **plikka** – A felhő plikka alakú volt. – írjátok le, hogy **plikka**
19. **bodza** – Virágozik a bodza. – írjátok le, hogy **bodza**
20. **gyanta** – A fenyő gyantája illatos. – írjátok le, hogy **gyanta**

7. Szóértelmezés – egyszer, 10 mp

Feladatlap képe:

7. Szóértelmezés

Példa: sárcsozónás _____

1. _____	8. _____
2. _____	9. _____
3. _____	10. _____
4. _____	11. _____
5. _____	12. _____
6. _____	13. _____
7. _____	14. _____

Példa:

Nézze meg a példa legelső sorát! Az alatta levőkhöz melyik szó jelentése van a legközelebb a fenti szó jelentéséhez? (Helyes választ megadják a résztvevők.) Igen, a „táborozás”. Írják be a **mellette** helyre „2”.

Végig ez lesz a feladat, hogy megtalálják a megfelelő jelentésű szót minden sorban. A feladatlapon a szószám mellé a helyes válasz sorszámát kell beírni.

8. Figyelem

Feladatlap képe:

8. Figyelem

AA vagy FF

AA	FF	HH	OO	EE	AA	WW	BB	KK	SS	LL	QQ	PP	YY	NN	AA
LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	OO	PP
OO	EE	WW	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	LL	EE
FF	LL	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL	BB	KK	SS	FF	LL	QQ	PP	YY	NN	AA	FF	RR	ZZ
AA	LL	EE	PP	GG	AA	FF	RR	ZZ	CC	II	AA	EE	FF	RR	ZZ
OO	PP	LL													

11. Alakrajzolás – egyszer 5 mp, rajzolni 1 p

Feladatlap képe:

11. Alakrajzolás

1	2	3	4
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>

Ábrákra mutatok. Minőségüket 5 másodpercig nézhetik, aztán eltűnik, és akkor emlékezetből kell lerajzolniuk.

Záró kérdések:

Feladatlap képe:

12. Milyen nyelve(ke)k(n) beszélnek otthon? _____
13. Melyik kezével ír? Karikázza be a megfelelő választ! jobb bal
14. Válaszoljon az alábbi kérdésekre, karikázza be, hogy igaz vagy nem!
Gyermekkorában hiányzott-e hosszán az iskolából?	igen	nem
Vannak-e érzelmi/visselkedési problémái?	igen	nem
Vannak-e látási vagy hallási nehézségei?	igen	nem
A családban van-e tanulási nehézséggel/zavarral élő?	igen	nem

Válaszoljanak a kérdésekre!

12. számú melléklet

Kognitív Profil Teszt feladatlap

Forrás: saját szerkesztés

KOGNITIV PROFIL TESZT

1. Figura

	1	2	3	4	5	6
I						
II						
III						

2. Számismétlés

Példa: _____ Példa: _____

1.	1.
2.	2.
3.	3.
4.	4.
5.	5.
6.	6.
7.	7.
8.	8.

3. Hangdiszkrimináció

Példa:

0

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.

11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.

4. Képemlékezet

- _____
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____

5. Számolás

a) Műveletek

1.	6.
2.	7.
3.	8.
4.	9.
5.	10.

b) Mennyiség

3x2 <u>vagy</u> 3x3	6:2 vagy 6:3
80x4 <u>vagy</u> 79x4	17:7 vagy 17:8
7x8x2 <u>vagy</u> 7x8	128:14 vagy 128:13
36x11 <u>vagy</u> 46x11	74:100 vagy 74:200
1x2x2 <u>vagy</u> 11x7	9:8 vagy 8:9

c) Sorozat
100 _____

6. Helyesírás

1. _____	11. _____
2. _____	12. _____
3. _____	13. _____
4. _____	14. _____
5. _____	15. _____
6. _____	16. _____
7. _____	17. _____
8. _____	18. _____
9. _____	19. _____
10. _____	20. _____

7. Szóértelmezés
Példa: sátorozás _____

1. _____	8. _____
2. _____	9. _____
3. _____	10. _____
4. _____	11. _____
5. _____	12. _____
6. _____	13. _____
7. _____	14. _____

8. Figyelem

AA vagy FF

AAVFFEHOOEEAWBBBKSPFFJLLQPPYYBNNA
LLEEOPPPGAFFLRRRZXCIIAEFFROOPLLLBJHHO
OOEEWBBBKSPFFJLLQPPYYBNNAFALLEOFFFGAA
DFLRRVXHHOOEEAWBBBKSPFFJLLQPPYYBNNA
AALLEEOPPLPGASSFLRRGAAFFLRRRZXCIIAEFFRO
OPPLLLBJHHOOKOEAWBBBKSPFFJLLQPPYYBN
AALLEEOPPPGAAGZLRRGAAFFLRRRZXCIIAEFFR
OOPPLLLBJHHOOEEAWFBBBKSPFFJLLQPPYYBN
NAAALLEEOPPPGAFALRRRREFHOOEEAWBBGA
ALRRRZXCIIAEFFROOPLLLBJHHOOEEAWBBBK
SPFFJLLQPPYYBNNAALLEEOPPPGAFFLRRHOOTO
EEAWBBGGAFFLRRRZXCIIAEFFROOPLLLBJHHO
OEEAWBBBKSPFFJLLQPPY
YYBNNAALLEEFHOOEEAWBBZXCIIAJUL

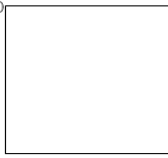
9. Főfogalom
Példa: galamb – rigó _____

1. _____	6. _____
2. _____	7. _____
3. _____	8. _____
4. _____	9. _____
5. _____	10. _____

10. Szókincs
Példa: CSISZÓ ZSÁRÓ CSIKÓ BILÚ CSÉKE

1.	PERENG	KRETEG	KERBENS	KEREG	SZEGEMO
2.	MEGSZÁGIA	BESZEGTE	ATDEREZ	KISZEREZ	ELSZÉLYES
3.	KAPPAN	SZAPPOL	PISZPONG	SZERPON	TROMBOLAN
4.	SZIMAZIA	SZIFELTRIA	SZAMMITRIA	SZIMFONIA	SZIMPLANIA
5.	FÁNY	SZER	KELD	KORGY	HÁJ
6.	BERENEL	ATENEL	KIFEJEL	GIFEJEZ	KEREDEK
7.	IMPLUZIO	FLUDIZIO	INFUZIO	SZINTUZIO	PERFLUZIO
8.	SZENCIÁLIS	SZODIÁLIS	SZOCILLIS	SZICILLARIS	SZOCIALIS
9.	MEGSZEPPEL	FELKEREL	MEGSZEGEL	KIVESSEL	ATDEREL
10.	KANTÁTA	RAKOTA	KENCURA	KURTÁNA	KANKÁRIA

11. Alakrajzolás

1) 	2)
--	--

3)

4)

Záró kérdések

12. Milyen nyelve(ke)n beszélnek otthon? _____

13. Melyik kezével ír? Karikázza be a megfelelő választ! jobb bal

14. Válaszoljon az alábbi kérdésekre, karikázza be, hogy igaz vagy nem!

Gyermekkorában hiányzott-e hosszán az iskolából?	igen	nem
Vannak-e érzelmi/viselkedési problémái?	igen	nem
Vannak-e látási vagy hallási nehézségei?	igen	nem
A családban van-e tanulási nehézséggel/zavarral élő?	igen	nem

13. számú melléklet

Motivációs Profil Teszt instrukciók

Forrás: saját szerkesztés

Pécsi Tudományegyetem
„Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola

MOTIVÁCIÓS PROFIL
instrukciók

Csoportos teszteset következik. A teszt felvételéhez kb. negyedóra szükséges.
A feladatok megkezdése előtt bizonyosodjunk meg, hogy mindenképpen van íróeszköz, szükség szerint szemüveg és kóddal ellátott feladatlap. A résztvevők úgy üljenek, hogy *senki ne gátolja őket az írásban!*
A tesztben nincsenek szigorú időhatárok.

Kilenc sorban, soronként 4-4 allitást látnak. Az egy sorban levő allítások között el kell osztani 6 pontot aszerint, hogy mennyire igazak. A nagyobb pontszám jelzi a nagyobb mértékű egyetertést.

Önellenzésenként érdemes a végen soronként összeadni az adott pontokat, melynek összertéke 6 kell legyen.

14. számú melléklet

Motivációs Profil Teszt feladatlap

Forrás: saját szerkesztés

Fontos számomra a jó teljesítményért kapott dicséret.	Szeretek egy csoport élén a csoportért tevékenykedni.	Örülök, ha a többieknek segíthetek, még ha én nem is szerepelek olyan jól.	Ha érzem, hogy fejlődök valamiben, még keményebben dolgozom.	számítóbó
Minél nehezebb egy probléma, annál inkább igyekszem megoldani.	Az, hogy mások felfigyeljenek a munkámra, igazán a legfontosabb.	Szükségem van arra, hogy megdicsérjenek a jó munkámért.	A jó munkáért járó dicséret nem elég, szeretem, ha jutalmat is kapok érte.	számítóbó
Fontos, hogy az egy helyen tanulók illetve dolgozók segítsék egymást.	Akkor megy a munka a legjobban, ha dicséretet kapok.	Fontos számomra, hogy a jó teljesítményem jutalmazzák.	A győzelem fontos számomra.	számítóbó
Nagyon tudok dolgozni, ha az a tét, hogy másoknál jobb lehessenek.	Erősen törekszem arra, hogy megértssem az új dolgokat.	Fontos számomra a szüleimtől a jó teljesítményért kapott dicséret.	Fontos, hogy a barátaim büszké legyenek a teljesítményemre.	számítóbó
Fontos számomra, hogy számíthassak a barátaim segítségére a munkámban.	Odafigyelek másokra.	Azt akarom, hogy a legjobbak között legyek.	Az érdekes feladatokkal keményebben próbálkozom.	számítóbó
Örülök, ha azt látom, hogy fejlődök a munkámban.	A munkáért járó bizonyítvány segít abban, hogy keményebben dolgozzak.	Fontos számomra, hogy visszajelezzék, hogy jól csinálom a munkámat.	Keményen tudok dolgozni azért, hogy felfigyeljenek rám a többiek.	számítóbó
Annál keményebben dolgozom, minél jobb visszajelzést kapok a munkámról.	A barátok segítenek abban, hogy keményen tudjak dolgozni.	Szeretem, ha esély van arra, hogy valamit a javítás érdekében újra próbálhassak.	Szeretek másoknak segíteni, hogy jók legyenek.	számítóbó
Gyakran igyekszem azon, hogy egy csoport vezetője legyek.	Szeretek másokkal versenyezni.	A barátaimmal végzett közös munka növeli a teljesítményem.	Nem bánom, ha sokáig kell dolgoznom egy feladaton, ha érdekel.	számítóbó
Akkor dolgozom a legjobban, ha valamilyen jutalmat kaphatok érte.	Szükségem van arra, hogy lássam, mire jutok a munkámmal.	Azt akarom, hogy fontosnak érezhessem magam mások szemében.	Szeretem, ha ösztönzik a munkámat.	számítóbó

15. számú melléklet

Érdeklődés Térkép instrukciók

Forrás: saját szerkesztés

Pécsi Tudományegyetem
„Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola

ÉRDEKLÖDÉS TÉRKÉP
instrukciók

Csoportos teszteset következik. A teszt felvételéhez kb. negyedóra szükséges.
A feladatok megkezdése előtt biztosodjunk meg, hogy mindenkinek van iroeszköz, szükség szerint szemüveg, valamint kóddal ellátott feladatlap. A résztvevők úgy üljenek, hogy *senki ne gátolja őket az írásban!* A tesztben nincsenek szigorú időhatárok.

Összesen 56 tevékenységet látnak. Az alábbi táblázatok fölé írják fel, hogy 2 (nagyon jellemző), 1 (jellemző), -1 (nem jellemző), -2 (nagyon nem jellemző).

Amak megfelelően, hogy mennyire jellemző az adott cselekvés önökre, pontozzák a továbbiak szerint:
- nagyon jellemző 2 pont,
- jellemző 1 pont,
- semleges 0 pont,
- nem jellemző -1 pont,
- nagyon nem jellemző -2 pont.

A pontszámot írják az tevékenység keretének jobb alsó sarkába.

Amelyik semleges (azaz 0 pontot kapott), azt húzzák át egy nagy x-szel. Ezekkel nem lesz több dolgom.

Mind egyik lapba legfeljebb tíz tevékenység fér. Lehet tizet kevesebbet tenni a lapba, de többet nem. Ezért jól gondolják át, hogy melyik tevékenységek maradnak, és melyikiek nem. Írják a kiválasztott **max. 10-10** cselekvés kódját - mely a keret bal alsó sarkában található -, a lap alján lévő megfelelő oszlopba (nagyon jellemző/jellemző/nem jellemző/nagyon nem jellemző).

16. számú melléklet

Érdeklődés Térkép feladatlap

Forrás: saját szerkesztés

N1	Blogot írni	Dalokat kitalálni	Barátoknak problémáikban tanácsokat adni	Társakkal csavarni	Filmeket nézni	Levelezni	Idegen nyelvet tanulni																																																
N3	Szójátékokat játszani	Mozogni	Szeretni	Segíteni a barátoknak	Rajzolni, festeni, firkálni	Sájkózni, damázni, malmozni vagy más stratégiai játékokat játszani	Színészkedni																																																
A8	A jövőmet elképzelni és eltervezni	Ábrákat, térképeket, grafikonokat készíteni, nézegetni	Politikai eseményeket megvitatni	Társasjátékokat játszani	Képes rajtványokat, útvonalakat megoldani	Tervrajzot készíteni	Dalzóvegyeket megtanulni																																																
A3	Egyedül sétálni	Másakat, történeteket hallgatni vagy mondani	Nyugalmas helyen lenni	Emberkekről gondolkodni	Logikai fejtevéket, rajtványokat megoldani	Fényképezni, videófelvételeket készíteni	Hangszeren játszani																																																
L1	Még tudni, hogyan működnek a dolgok	Számokkal játszani, számolni	Versiket, nyelvtörőket, mondókákat mondani	Egyedül játszani, tanulni	Sportolni, tornázni	Kirándulni	Matematikai feladványt megoldani vagy készíteni																																																
Z5	Enekelni, dúdolgatni	Almodozni	Gondolkodni a világ dolgairól	Saját hobbitval foglalkozni	Mindent kézbe venni	Koncertre menni.	Ritmusban beszélni																																																
T7	Építeni	Rendszerezni egy gyűjteményt	Onnagarról minél többet megtudni	Olvasni	Barátkozni vagy kézimunkázni	Beszélgetni, viccelni, történeteket	Klubot, szervezetet alapítani vagy vezetni																																																
L7	Számítógépes programot írni	Tudományokkal foglalkozni	Mások mozgását utánozni	Környezetvédelmi mozgalmat szervezni	Zenét hallgatni	Ritmusokat dobolni	Társakkal együtt lenni																																																
<table border="1" style="width:100%; text-align:center;"> <tr> <td colspan="2">Nagyon jellemző</td> <td colspan="2">Jellemző</td> <td colspan="2">Nem jellemző</td> <td colspan="2">Nagyon nem jellemző</td> </tr> <tr> <td>1.</td><td>6.</td> <td>1.</td><td>6.</td> <td>1.</td><td>6.</td> <td>1.</td><td>6.</td> </tr> <tr> <td>2.</td><td>7.</td> <td>2.</td><td>7.</td> <td>2.</td><td>7.</td> <td>2.</td><td>7.</td> </tr> <tr> <td>3.</td><td>8.</td> <td>3.</td><td>8.</td> <td>3.</td><td>8.</td> <td>3.</td><td>8.</td> </tr> <tr> <td>4.</td><td>9.</td> <td>4.</td><td>9.</td> <td>4.</td><td>9.</td> <td>4.</td><td>9.</td> </tr> <tr> <td>5.</td><td>10.</td> <td>5.</td><td>10.</td> <td>5.</td><td>10.</td> <td>5.</td><td>10.</td> </tr> </table>								Nagyon jellemző		Jellemző		Nem jellemző		Nagyon nem jellemző		1.	6.	1.	6.	1.	6.	1.	6.	2.	7.	2.	7.	2.	7.	2.	7.	3.	8.	3.	8.	3.	8.	3.	8.	4.	9.	4.	9.	4.	9.	4.	9.	5.	10.	5.	10.	5.	10.	5.	10.
Nagyon jellemző		Jellemző		Nem jellemző		Nagyon nem jellemző																																																	
1.	6.	1.	6.	1.	6.	1.	6.																																																
2.	7.	2.	7.	2.	7.	2.	7.																																																
3.	8.	3.	8.	3.	8.	3.	8.																																																
4.	9.	4.	9.	4.	9.	4.	9.																																																
5.	10.	5.	10.	5.	10.	5.	10.																																																

17. számú melléklet

Érdeklődés Térkép Mátrix

Forrás: saját szerkesztés

Térletek	Nyelvi	Log.-mat.	Téri-viz.	Testi-mozg.	Zenei	Társas	Belső élet
Nyelvi	hangos könyv olvasása, felolvasás irodalom, nyelvtanulás	szójátékok, keresztrefüggvény oktató komputer programok	képregény, illusztráció pókabrá	rápp szójátékos aranyjáték focozás	dalzóvegyek, éneklés mondókák, karaoke versmegzenésítés japán nyelv tanulása	olvasóklub, olvasótárs jóesélyesklub beszélgetések, klubok	kreatív írás vállalkos naplózás, versírás
Logikai-matematikai	nyelvészet, logika természettudomány számítógépes nyelvek közgazdaságtan	számítógépi- programozás matematika, logika statisztika	táblásjáték, grafikonok táblás játékok stratégiai játékok	abakusz, szoborbinó műszaki rajz filozófiai kísérletek barátkozás	hangszerek számolás számítógépes zene HIFI berendezések hangklárta	trólikai-logikai játékok komputeres kapcsolatok matematikai szakkör vezetése	sajátirányú mat. prog. rajtványok, rejtélyek, matematikai problémák puzzlek
Téri-vizuális	költészet fotóport természettudomány politika	számítógépes grafika csillagászat harcászat képviteltechnika	ábrák, térképek szereplés képzőművészet televízió	építőjátékok, képcórába tanulás akrobátika zsonglorkedés	zongora, dob ritmus zenei sorok megjelenítése	filmklub vezetése társasjáték szingítés technikai klub vezetése	rajolás, képzőművészet művészet- terápia
Testi-mozgásos	szójátékos japán színház, no sportriporter edző	erdészet állatorvosi tudomány műszertechnika sebészet	építészet akrobátika, zsonglőr koreográfia képzőművészet	mozgásművészet sport, tánc sportműsorok sportfelvételek	zenelés, tánc, rápp pantomim barfedback hanggal	csoportos tánczás néptánc, társas tánc csapatjátékok közvetlen szakkör	keleti klubok jogászat önálló tánc, úttár
Zenei	zenetudomány zenetörténet rímossos költészet nyelvek	HIFI berendezések számítógépes zene hangmérnöki munka akusztika, hangtan	zeneszerzés karmester hangszerelés hangtan	koreográfia hangszerkészítés tánc, pantomim karmester	zeneles, éneklés zenetudomány tanítás zenei felvételek zeneszerzés	zenei klub koncertek éneke-zene tanulása kórus, zenekar	zenehallgatás zenetudomány keleti zenék éneklés
Társas	kommunikáció szervezőszakember tölmács, szónok politika, jogfilozófia	közgazdaságtan műszaki vezető számítógépes tanácsadás	rendező virostervező kiállításszervező művészeti vezető	sportklub vezetése edző, csapatvezető táncosport társasjáték	zenetanítás zenekar, kórus zenei műsor vezetése zenei klub vezetése	társasjátékok, barátok csapatvezetés jogtudomány szervező-vezetés	kevelés, csapatvezetés önsegítő csoport baráti beszélgetés
Belső élet	irodalom pszichológia filozófia történelem, filozófia	személyiség- fejlesztő program logika programozás	filmművészet filmrendezés képzőművészet fénképészet	joga egyéni sportok régészet koreográfia	zeneszerzés zenetudomány zeneterápia vallási zene	tanácsadás újságírás, riporter pszichoterápia kínélet, vallás	élethelyes meditáció vallásstudomány lelki élet, filozófia

18. számú melléklet

Interjúvázlat

Forrás: saját szerkesztés

Pécsi Tudományegyetem
„Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola

UNIVERSITATIS
PECSIIENSIS

INTERJÚ

Vezérfonal:

- I. családi háttér (szocializáció, szülők, testvérek, családmodell)
- II. gyermekkor, neveletés
- III. óvodai, iskolai tapasztalat
- IV. pillanatnyi élethelyzet munka, család
- V. jövőkép

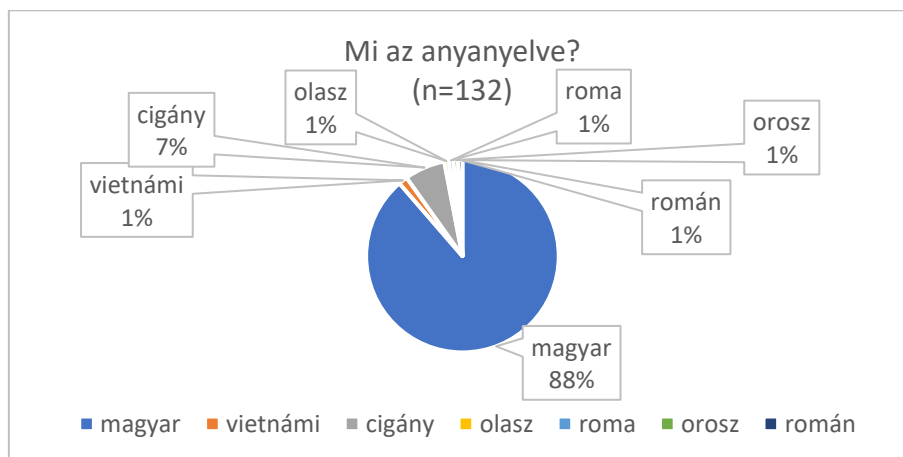
Kiegészítő kérdések:

1. Mi jut eszébe a gyermekkorával kapcsolatban? Események, élmények, személyek, helyszínek?
2. Milyen környezetben és családban nevelkedett? Mondjon néhány jellegzetességet (pl.: lakhely, háztartás, munka, elvárak, célok, hagyományok kapcsán)!
3. Ki volt a példaképe? Miért?
4. Milyen emlékei vannak az óvodáról?
5. Milyen volt az első nagja, hete az iskolában?
6. Jellemezze az általános iskoláját és a tanárait!
7. Voltak-e tanulási sikerei, nehézségei? Ki segítette a tanulásban?
8. Voltak-e iskolai beilleszkedési problémái? Hogyan írta le ezeket a problémákat?
9. Űre számíthatott a környezetében, ha segítségre szorult?
10. Mit csinálna másképp gyermekként és fiatalként, ha újra kezélhetné az életét?
11. Milyen szakmát tanulna szívesen? Tanulna-e a börtönben? Miért?
12. Van-e pozitív vonzása a büntetésének?
13. Milyennek képzei el önmagát és a környezetét 10 év múlva? Meséljen az elképzeléseiről!

19. számú melléklet

Kérdőív – Mi az anyanyelve?

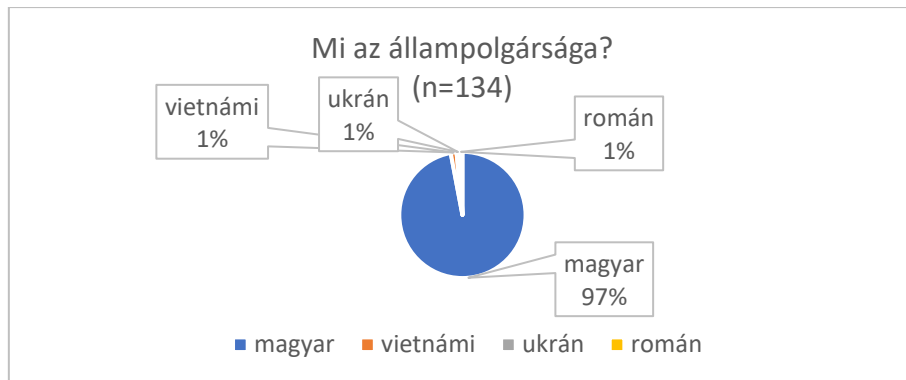
Forrás: saját szerkesztés

20. számú melléklet

Kérdőív – Mi az állampolgársága?

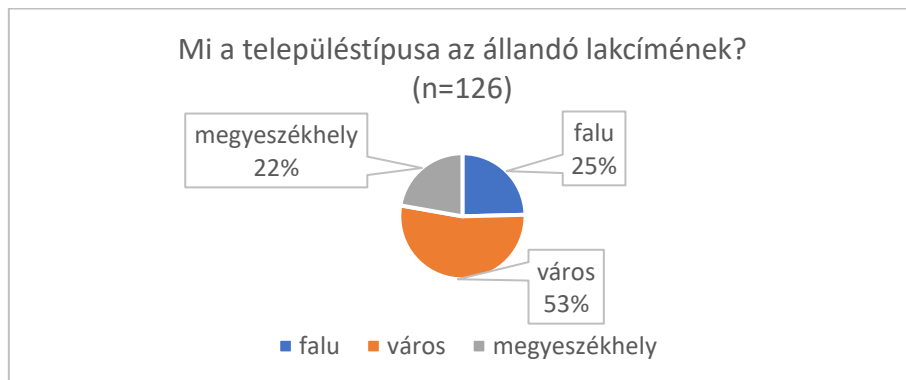
Forrás: saját szerkesztés

21. számú melléklet

Kérdőív – Mi a településtípusa az állandó lakcímének?

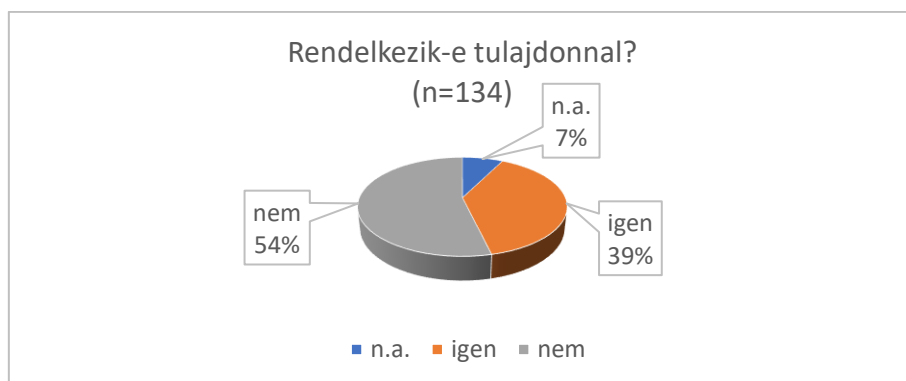
Forrás: saját szerkesztés

22. számú melléklet

Kérdőív – Rendelkezik-e tulajdonnal?

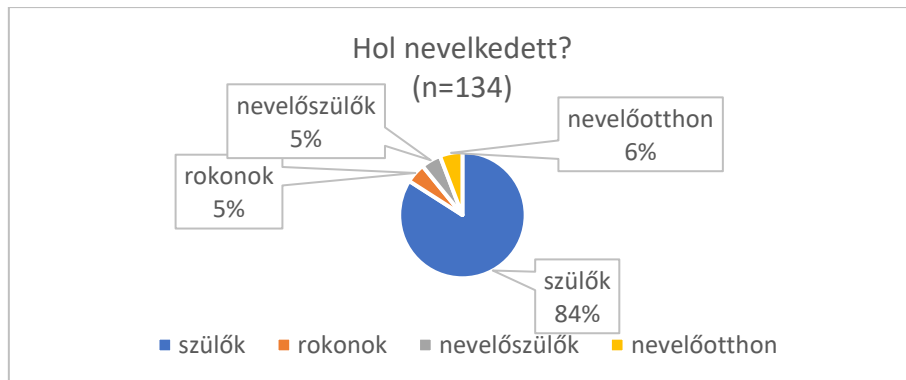
Forrás: saját szerkesztés

23. számú melléklet

Kérdőív – Hol nevelkedett?

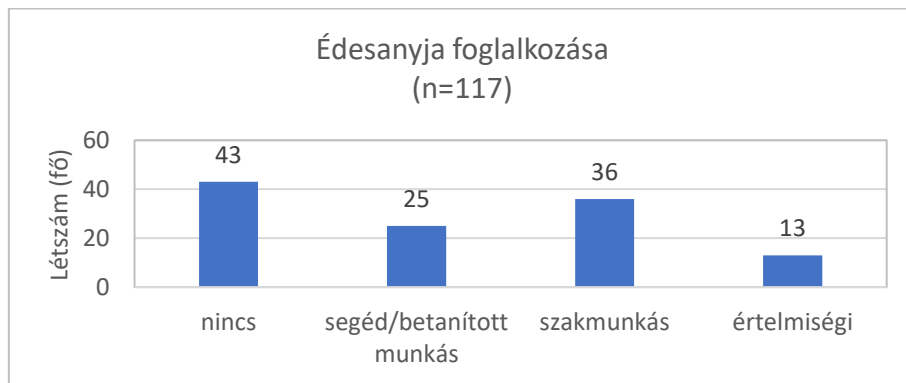
Forrás: saját szerkesztés

24. számú melléklet

Kérdőív alapján – Édesanyja foglalkozása

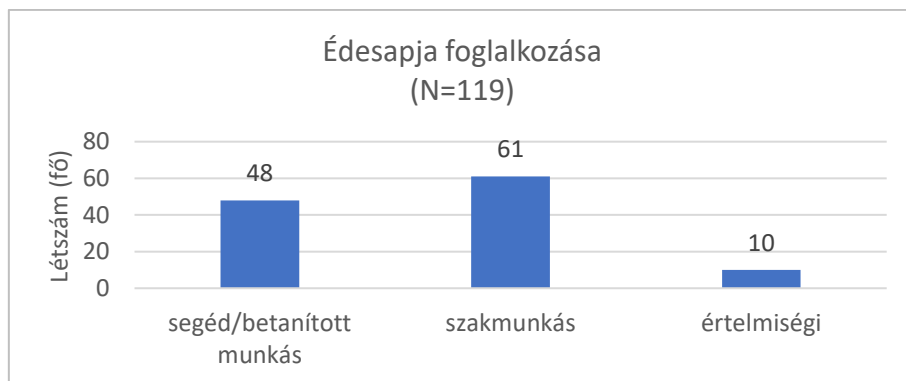
Forrás: saját szerkesztés

25. számú melléklet

Kérdőív alapján – Édesapja foglalkozása

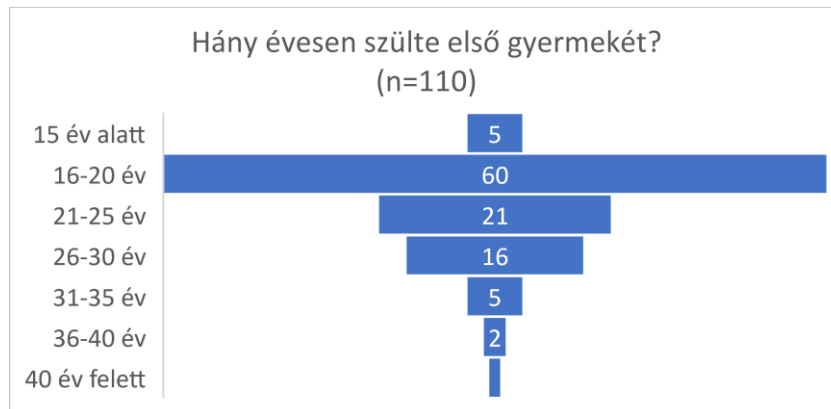
Forrás: saját szerkesztés

26. számú melléklet

Kérdőív – Hány évesen szülte első gyermekét?

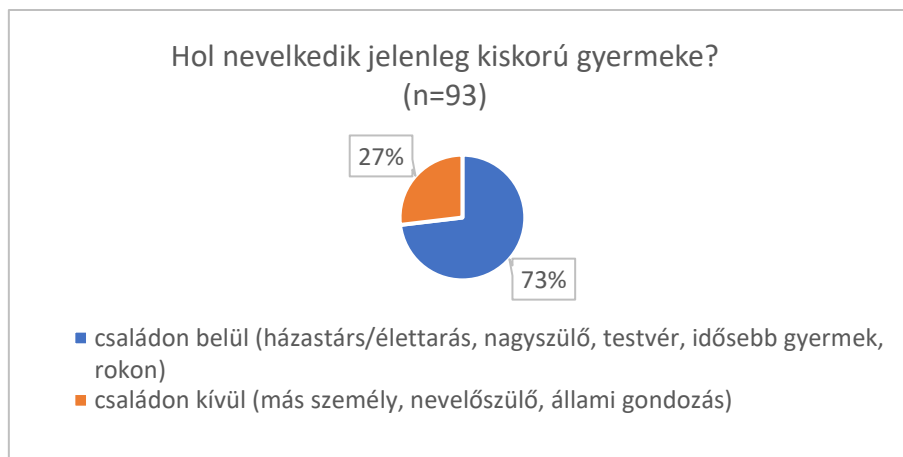
Forrás: saját szerkesztés

27. számú melléklet

Kérdőív – Hol nevelkedik jelenleg kiskorú gyermeke?

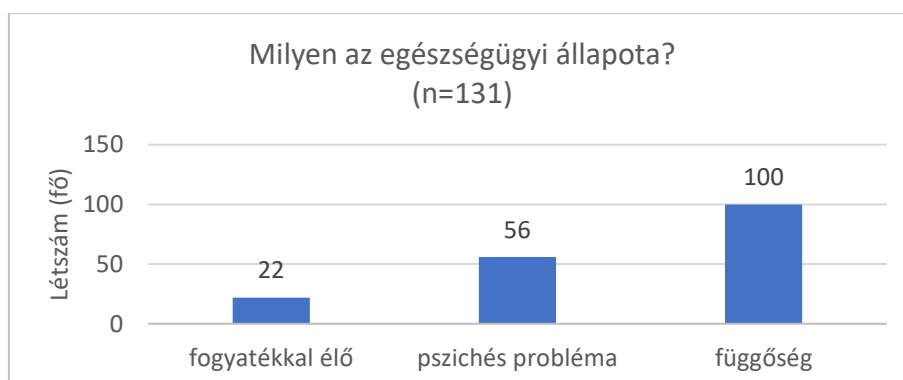
Forrás: saját szerkesztés

28. számú melléklet

Kérdőív alapján – Milyen az egészségügyi állapota?

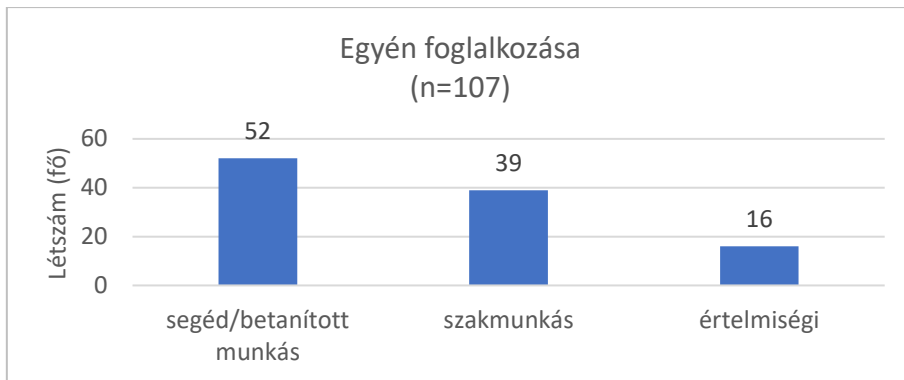
Forrás: saját szerkesztés

29. számú melléklet

Kérdőív alapján – Egyén foglalkozása

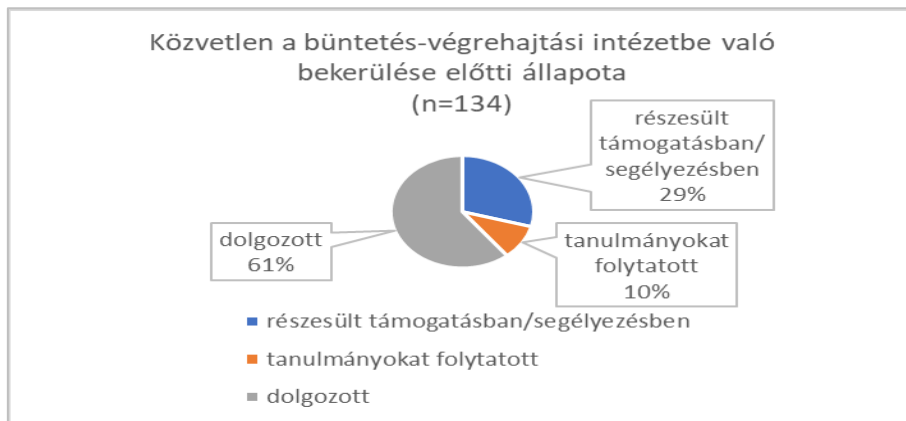
Forrás: saját szerkesztés

30. számú melléklet

Kérdőív alapján – Közvetlenül a büntetés-végrehajtási intézetbe való bekerülése előtti állapota

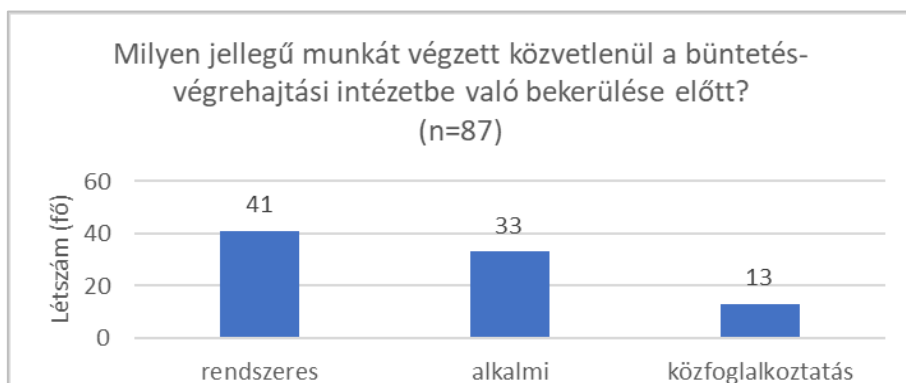
Forrás: saját szerkesztés

31. számú melléklet

Kérdőív – Milyen jellegű munkát végzett közvetlenül a büntetés-végrehajtási intézetbe való bekerülése előtt?

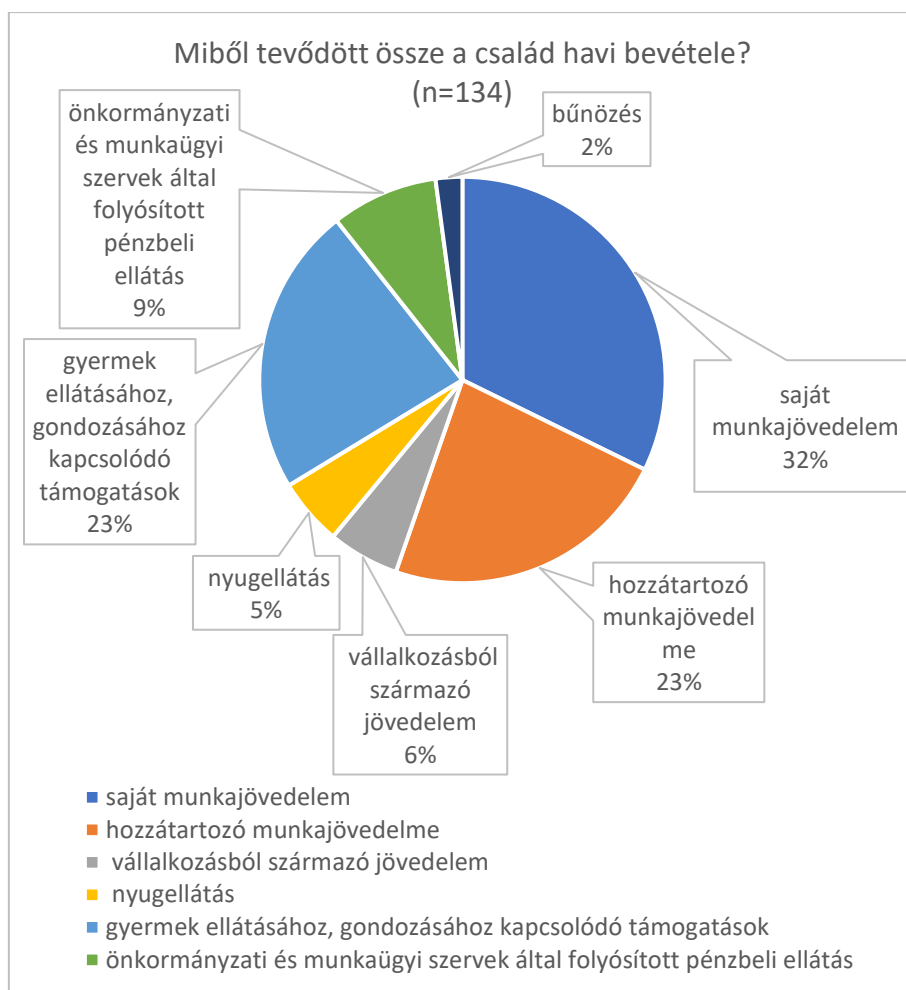
Forrás: saját szerkesztés

32. számú melléklet

Kérdőív – Miből tevődik össze a család havi bevétele?

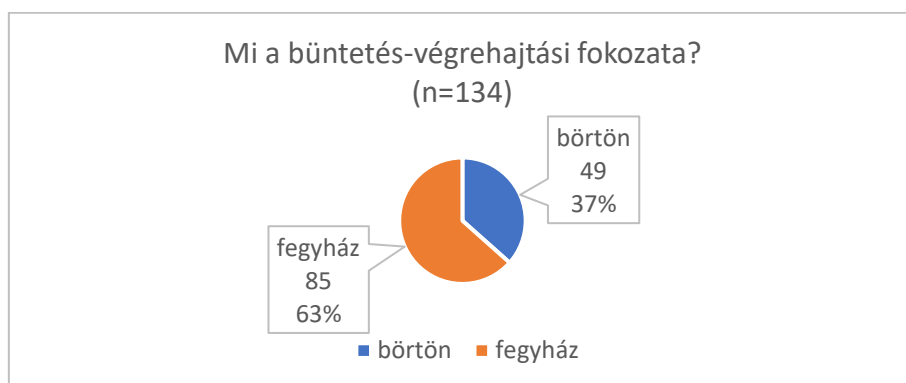
Forrás: saját szerkesztés

33. számú melléklet

Kérdőív – Mi a büntetés-végrehajtási fokozata?

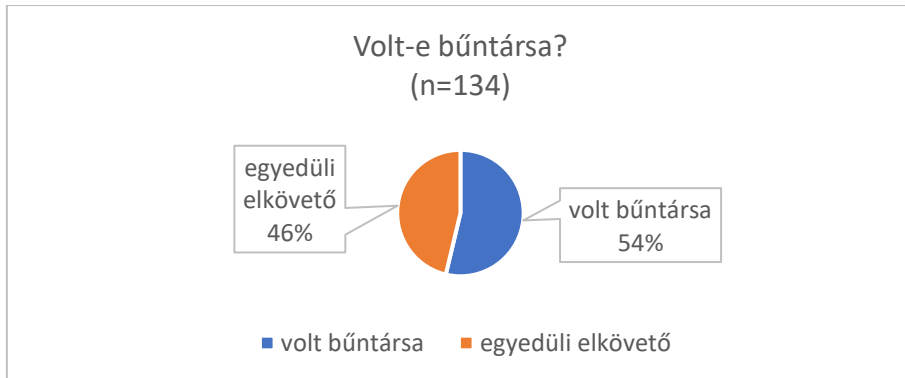
Forrás: saját szerkesztés

34. számú melléklet

Kérdőív – Volt-e büntársa?

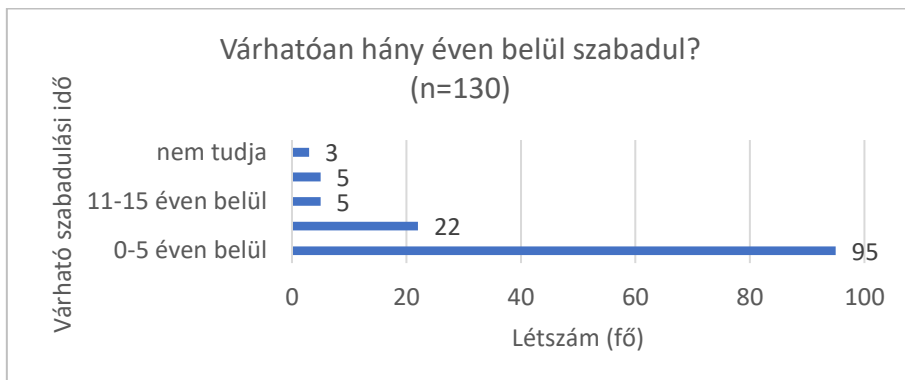
Forrás: saját szerkesztés

35. számú melléklet

Kérdőív – Várhatóan hány éven belül szabadul?

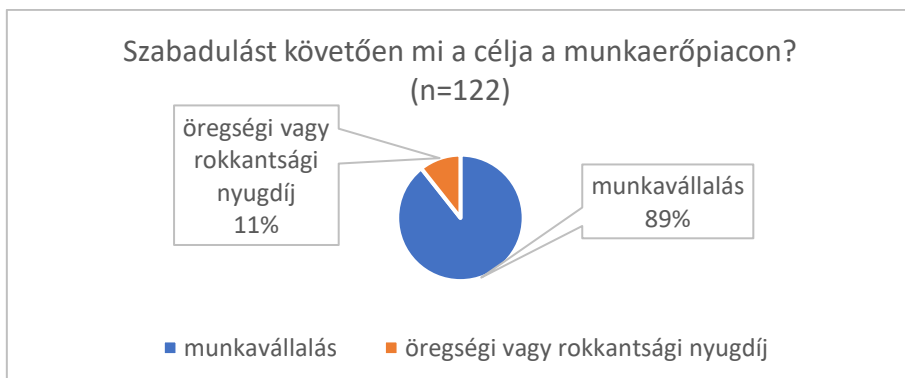
Forrás: saját szerkesztés

36. számú melléklet

Kérdőív – Szabadulást követően mi a célja a munkaerőpiacon?

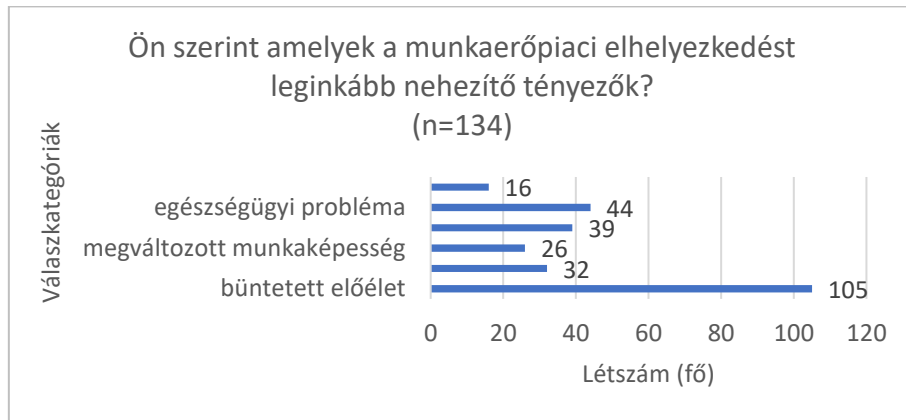
Forrás: saját szerkesztés

37. számú melléklet

Kérdőív – Ön szerint melyek a munkaerőpiaci elhelyezkedést leginkább nehezítő tényezők?

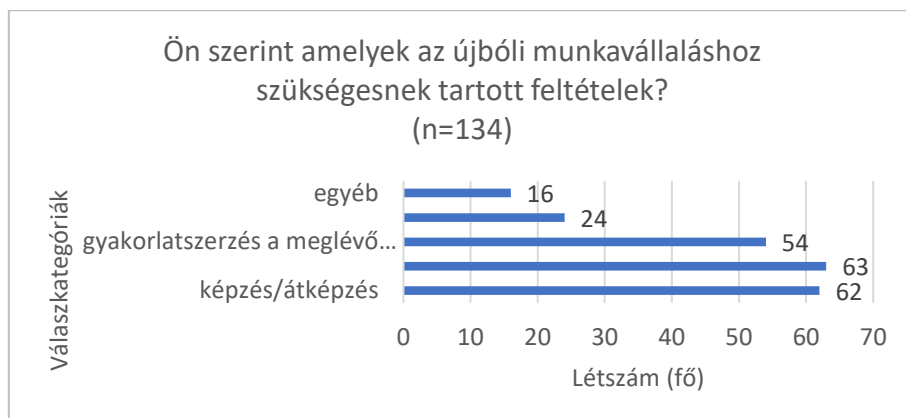
Forrás: saját szerkesztés

38. számú melléklet

Kérdőív – Ön szerint melyek az újbóli munkavállaláshoz szükségesnek tartott feltételek?

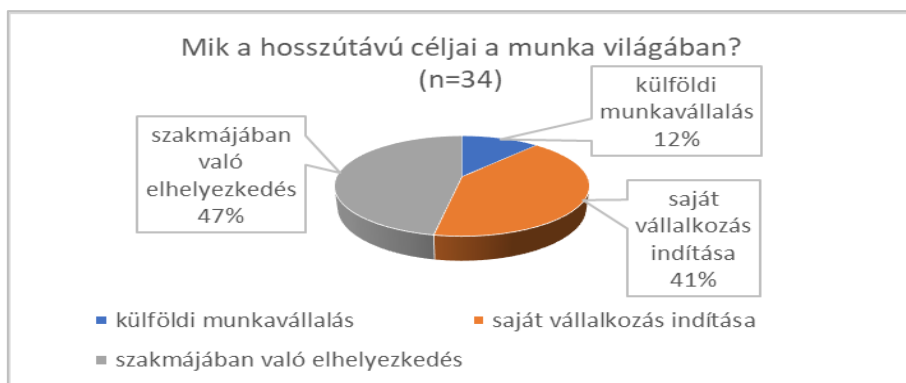
Forrás: saját szerkesztés

39. számú melléklet

Kérdőív – Mik a hosszútávú céljai a munka világában?

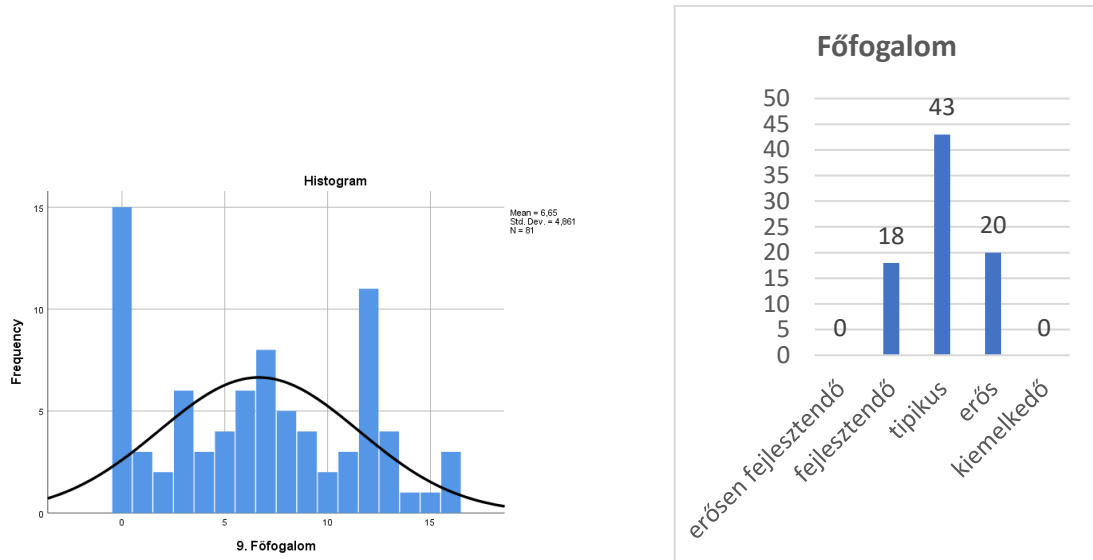
Forrás: saját szerkesztés

40. számú melléklet

Kognitív Profil Teszt – Főfogalom feladat eredményeinek hisztogramja normális eloszlású görbével és oszlopdiagrammal

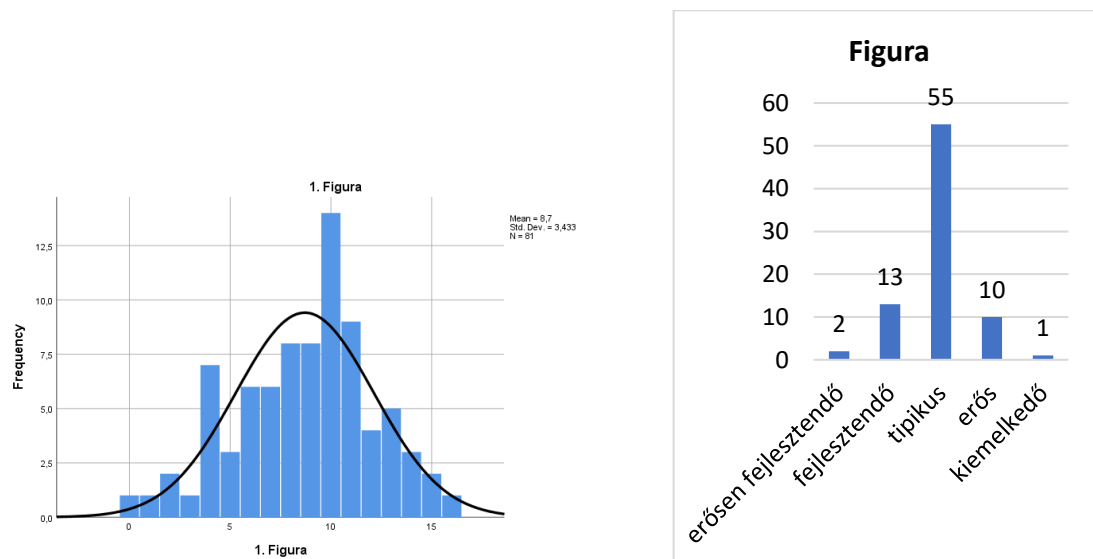
Forrás: saját szerkesztés

41. számú melléklet

Kognitív Profil Teszt – Figura feladat eredményeinek hisztogramja normális eloszlású görbével és oszlopdiagrammal

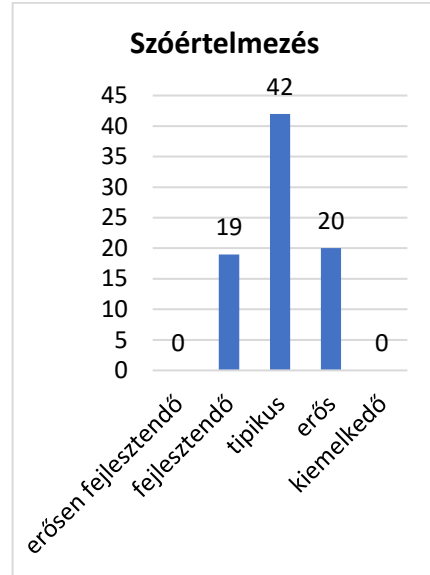
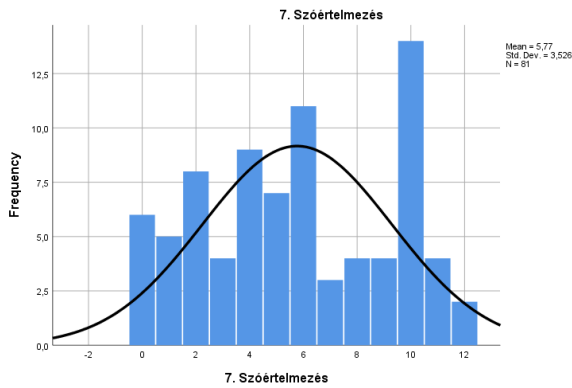
Forrás: saját szerkesztés

42. számú melléklet

Kognitív Profil Teszt – Szóértelmezés feladat eredményeinek hisztogramja normális eloszlású görbével és oszlopdiagrammal

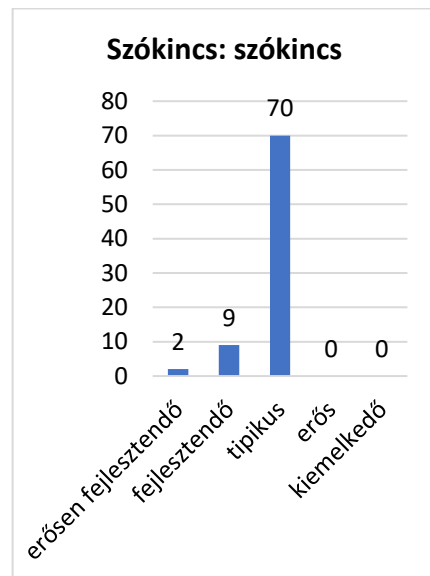
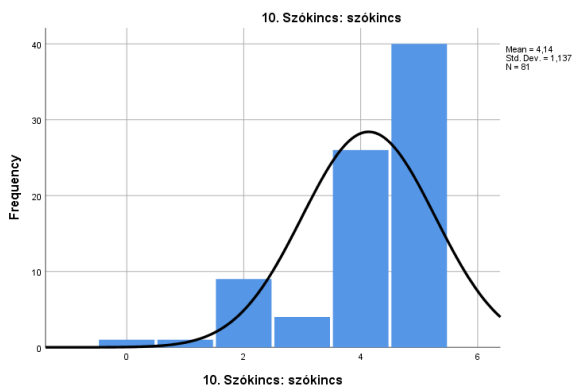
Forrás: saját szerkesztés

43. számú melléklet

Kognitív Profil Teszt – Szókincs: szókincs feladat eredményeinek hisztogramja normális eloszlású görbével és oszlopdiagrammal

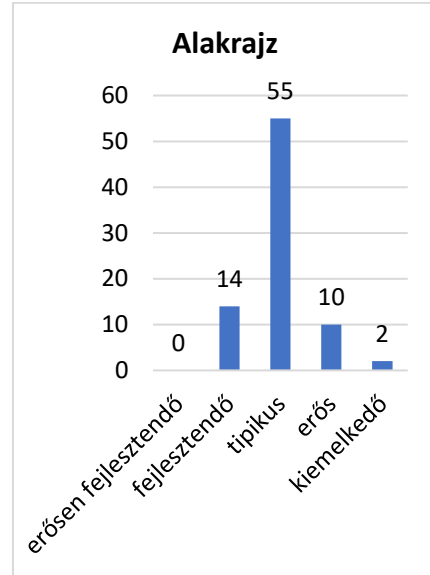
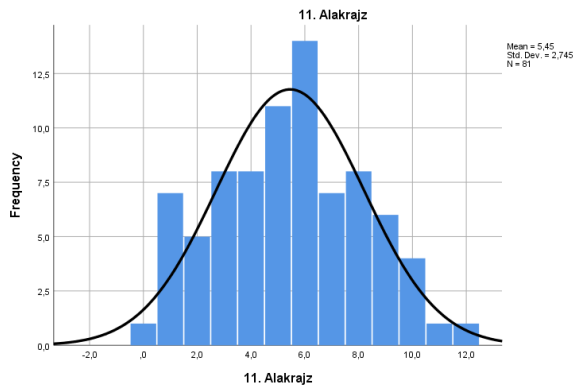
Forrás: saját szerkesztés

44. számú melléklet

Kognitív Profil Teszt – Alakrajz feladat eredményeinek hisztogramja normális eloszlású görbével és oszlopdiagrammal

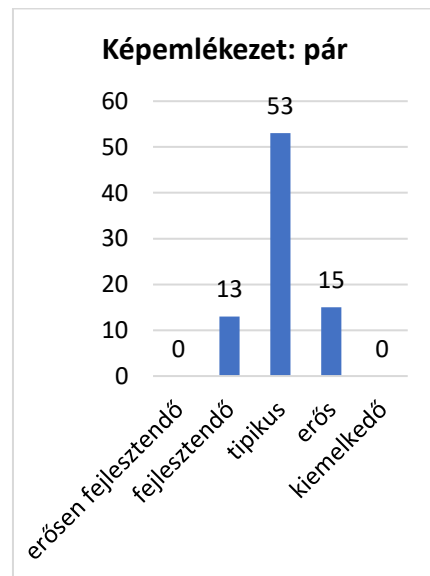
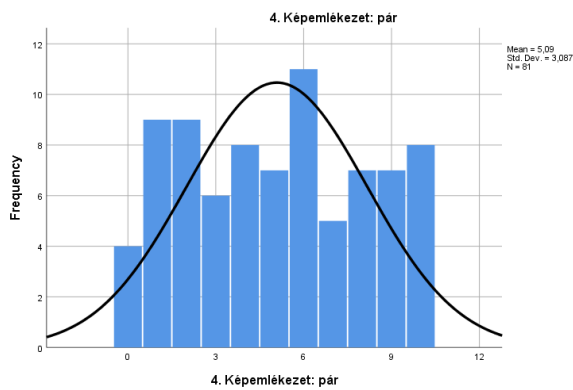
Forrás: saját szerkesztés

45. számú melléklet

Kognitív Profil Teszt – Képeplékezet: pár feladat eredményeinek hisztogramja normális eloszlású görbével és oszlopdiagrammal

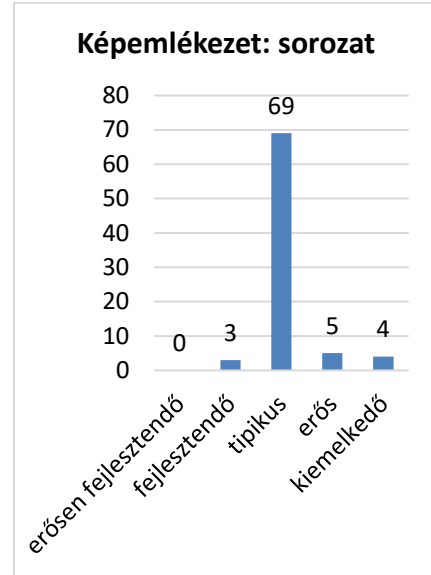
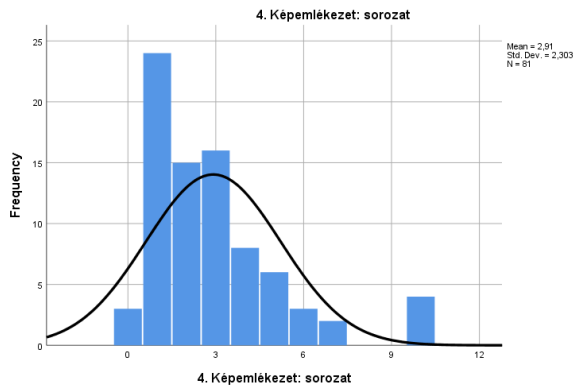
Forrás: saját szerkesztés

46. számú melléklet

Kognitív Profil Teszt – Képelemlékezet: sorozat feladat eredményeinek hisztogramja normális eloszlású görbével és oszlopdiagrammal

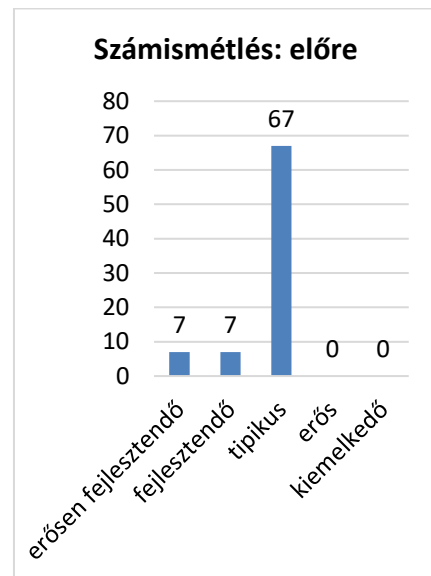
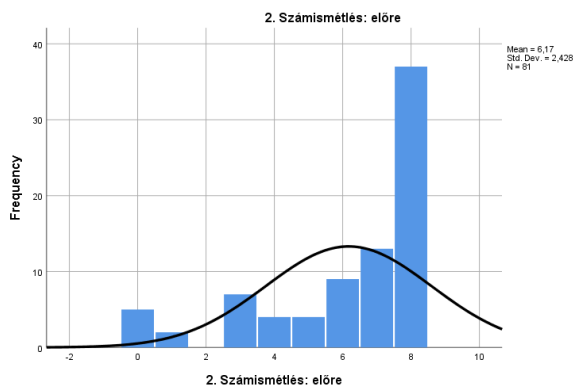
Forrás: saját szerkesztés

47. számú melléklet

Kognitív Profil Teszt – Számismétlés: előre feladat eredményeinek hisztogramja normális eloszlású görbével és oszlopdiagrammal

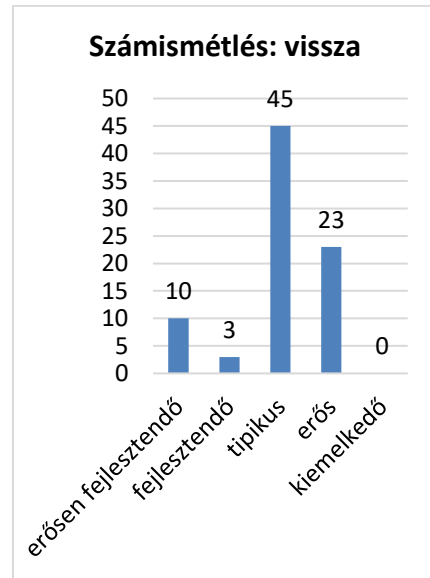
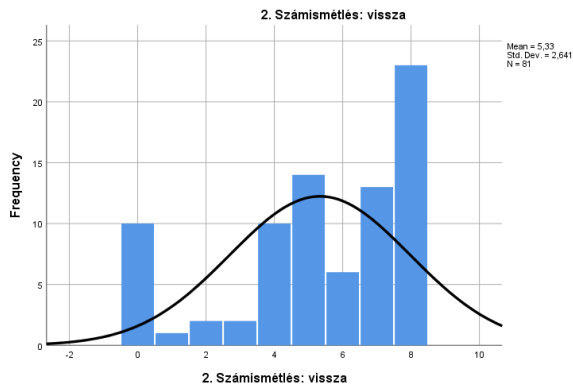
Forrás: saját szerkesztés

48. számú melléklet

Kognitív Profil Teszt – Számismétlés: vissza feladat eredményeinek hisztogramja normális eloszlású görbével és oszlopdiaagrammal

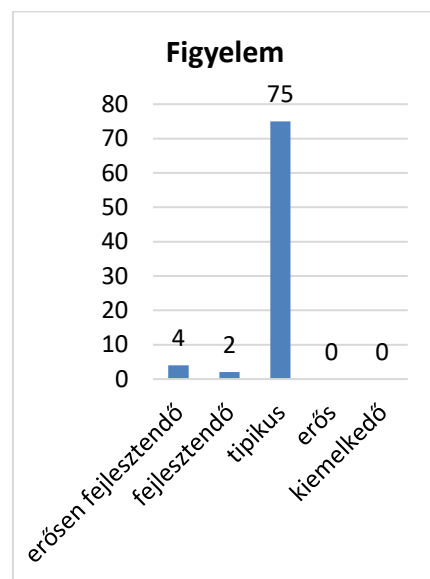
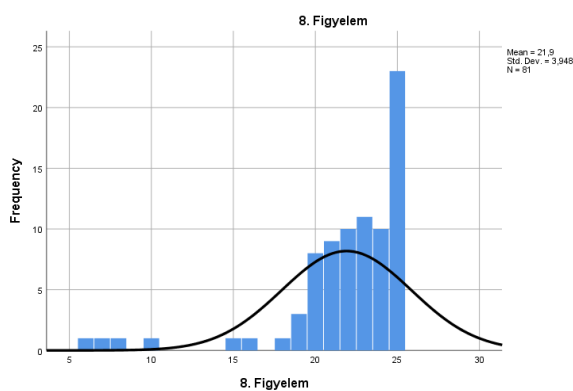
Forrás: saját szerkesztés

49. számú melléklet

Kognitív Profil Teszt – Figyelem feladat eredményeinek hisztogramja normális eloszlású görbével és oszlopdiaagrammal

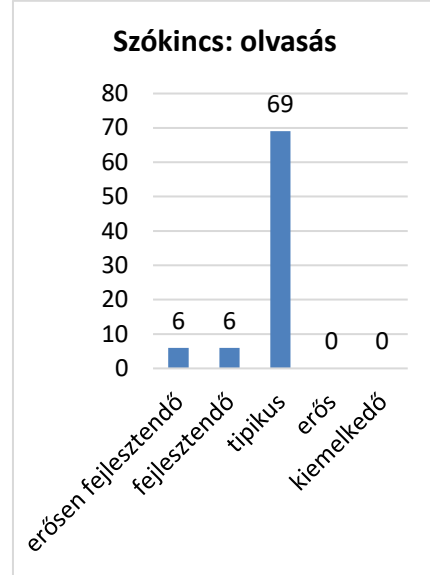
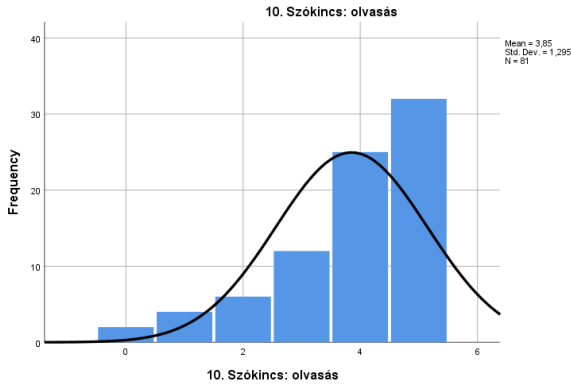
Forrás: saját szerkesztés

50. számú melléklet

Kognitív Profil Teszt – Szókincs: olvasás feladat eredményeinek hisztogramja normális eloszlású görbével és oszlopdiagrammal

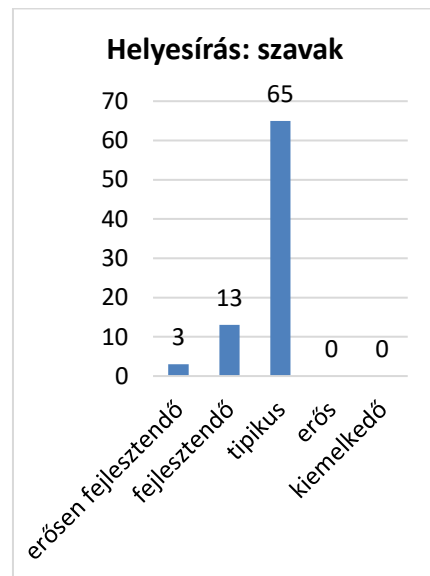
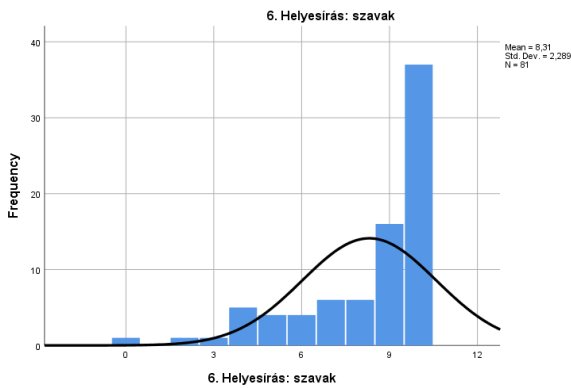
Forrás: saját szerkesztés

51. számú melléklet

Kognitív Profil Teszt – Helyesírás: szavak feladat eredményeinek hisztogramja normális eloszlású görbével és oszlopdiagrammal

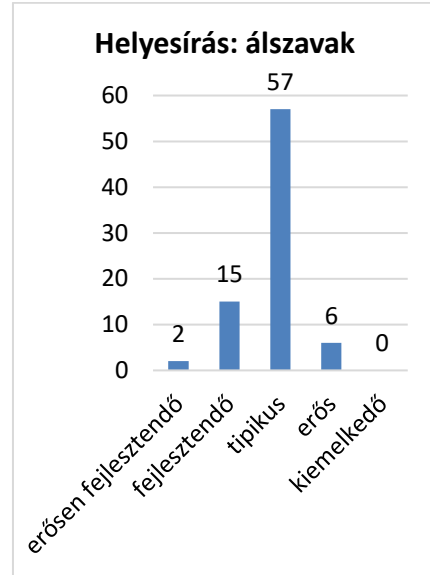
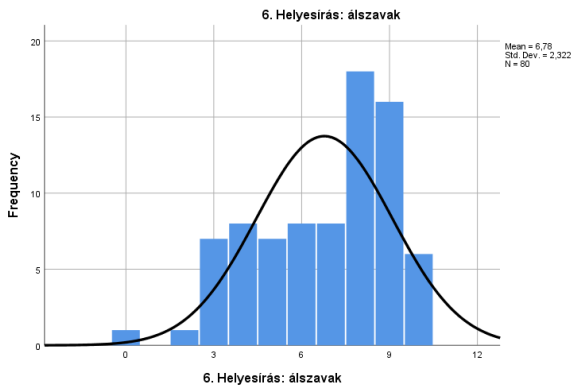
Forrás: saját szerkesztés

52. számú melléklet

Kognitív Profil Teszt – Helyesírás: álszavak feladat eredményeinek hisztogramja normális eloszlású görbével és oszlopdiaagrammal

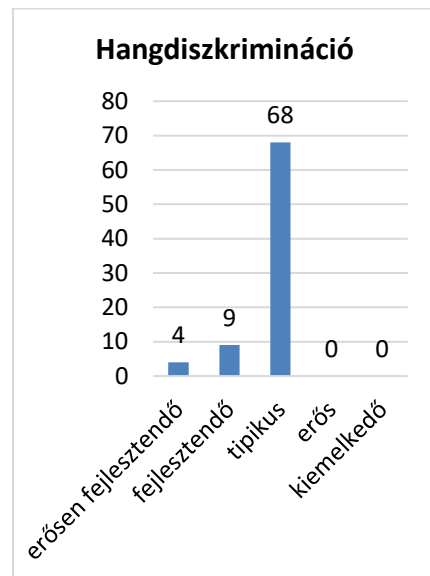
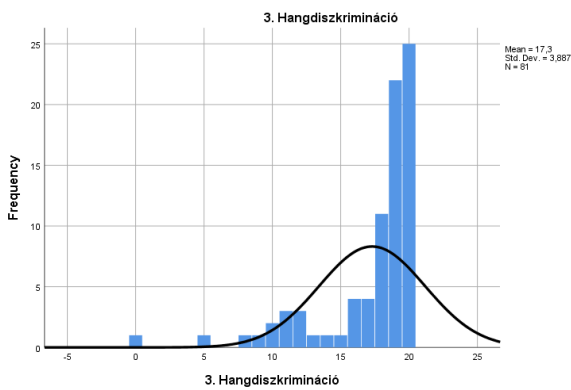
Forrás: saját szerkesztés

53. számú melléklet

Kognitív Profil Teszt – Hangdiszkrimináció feladat eredményeinek hisztogramja normális eloszlású görbével és oszlopdiaagrammal

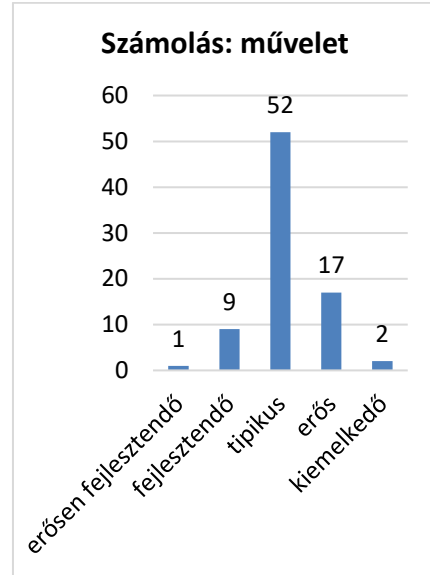
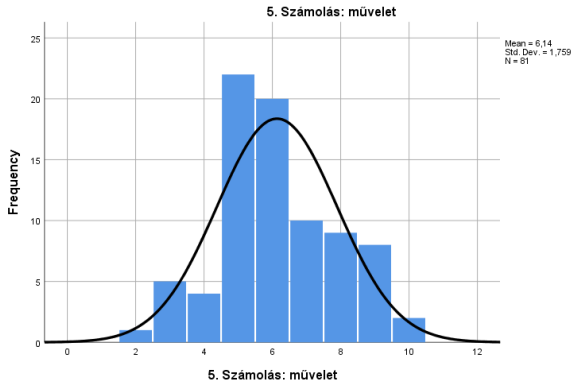
Forrás: saját szerkesztés

54. számú melléklet

Kognitív Profil Teszt – Számolás: művelet feladat eredményeinek hisztogramja normális eloszlású görbével és oszlopdiaagrammal

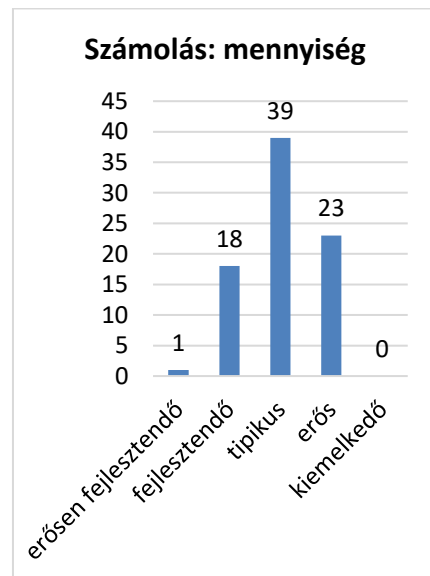
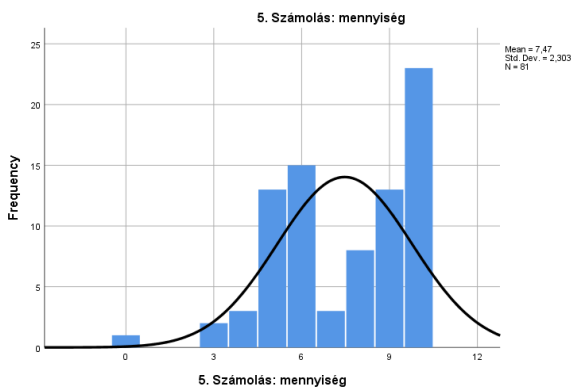
Forrás: saját szerkesztés

55. számú melléklet

Kognitív Profil Teszt – Mennyiség feladat eredményeinek hisztogramja normális eloszlású görbével és oszlopdiaagrammal

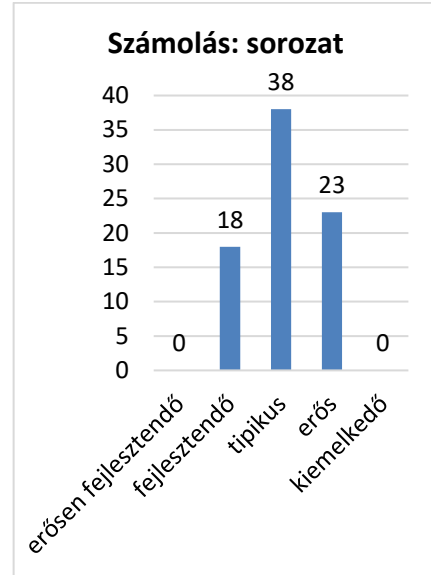
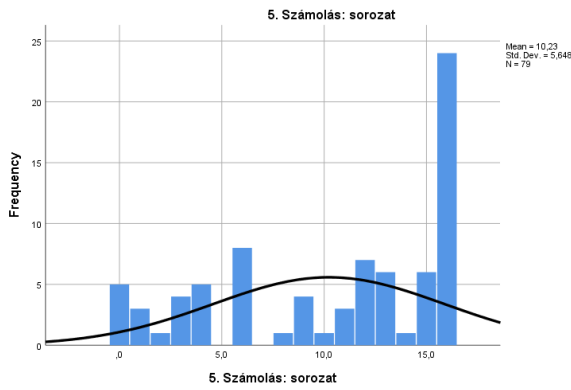
Forrás: saját szerkesztés

56. számú melléklet

Kognitív Profil Teszt – Számolás: sorozat feladat eredményeinek hisztogramja normális eloszlású görbével és oszlopdiagrammal

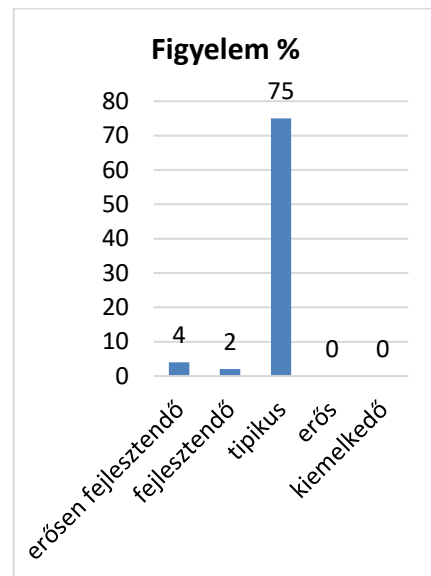
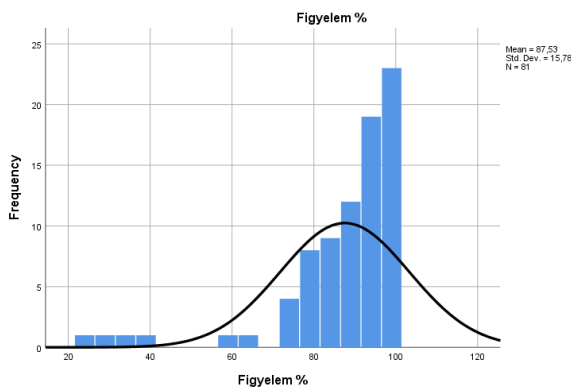
Forrás: saját szerkesztés

57. számú melléklet

Kognitív Profil Teszt – Figyelem (%) feladat eredményeinek hisztogramja normális eloszlású görbével és oszlopdiagrammal

Forrás: saját szerkesztés

FÜGGELÉK

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

ÁFSZ	=	Állami Foglalkoztatási Szolgálat
BFB	=	Befogadási és Foglalkoztatási Bizottság
BM	=	Belügyminisztérium
BNY	=	Bűnügyi-Nyilvántartó Csoport
Btk.	=	Büntető Törvénykönyv
bv.	=	büntetés-végrehajtás
BVI	=	Büntetés-végrehajtási Intézet
BvOP	=	Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága
CPT	=	European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment of Punishment
DC	=	Department of Corrections
ENSZ	=	Egyesült Nemzetek Szervezete
EPO	=	European Prison Observatory
EU	=	Európai Unió
EVSZ	=	Enyhébb Végrehajtási Szabályok
fk.	=	fiatalkorú
IM	=	Igazságügyi Minisztérium
IMEI	=	Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet
KFB	=	Kalocsai Fegyház és Börtön
KSH	=	Központi Statisztikai Hivatal
MH	=	Megyei Híradó
NAT	=	Nemzeti Alaptanterv
OECD	=	Organisation for Economic Cooperation and Development
OKJ	=	Országos Képzési Jegyzék
OM	=	Oktatási Minisztérium
OP	=	Országos Parancsnok
QCEA	=	Quaker Council for European Affairs
S	=	Somogy Hetilap
SHL	=	Somogy Megye Hivatalos Lapja
SML	=	Somogy Megyei Levéltár
SV	=	Somogyvármegye
sz.	=	számú
tc.	=	törvénycikk
tv.	=	törvény
tvr.	=	törvényerejű rendelet
UNODC	=	United Nations Office on Drugs and Crime
ÚS	=	Új Somogy
WHO	=	World Health Organization

SZÓJEGYZÉK

A gördülékény olvasást elősegítő megértés érdekében a fontosabb kifejezések fogalommagyarázata az alábbiakban olvasható. Továbbá a szakmai terminust illetően a dolgozatban főként a büntetés-végrehajtás kapcsán előforduló *szervezeti, fogvatartotti és egyéb alapfogalmakat* jelen helyen definiáljuk – amelyek az interdiszciplináris jellegből adódó értelmezési nehézségek feloldására szolgálnak. (Börtönstatisztikai Szemle, 2015-2019.; PRESZLY, 1932; BENCZE, 2014; FLIEGAUF, 2012; MEZEY, 1995; NAT, 2018; SCHMEHL – PALLO, 2015; PULSZKY – TAUFFER, 1867, GYARMATHY, 2010).

- ABSZTRAKCIÓS KÉPESSÉG:** Elvonatkoztató képesség, amely az egyén általános értelmi képességeit mutatja.
- ADOTTSÁG:** Veszületett lehetőség a tudás megszerzésére. Az értelmesség, az információfeldolgozás módja és az előrehuzalozott kognitív modulok összessége.
- BÁNÁSMÓD:** Pedagógiai fogalom, amely a fogvatartás során meghatározza a fogvatartó szerv és a fogvatartott viszonyát a szerv oldaláról nézve. A megfelelő bánásmód lehetővé teszi az alapelvek érvényesülését.
- BEFOGADÓKÉPESSÉG:** Egy adott intézetnek azt a maximális kihasználtságát jelenti, ami alapján az egy főre eső szabad mozgástér és levegőtérfogat aránya nem sérül és a meghatározott normán belül marad.
- BESZÉLŐ:** A fogvatartott és a látogatójának találkozása, amely az erre a célra kijelölt látogatóhelyen valósul meg. Fajtáit tekintve lehet ügyvédi, családi vagy biztonsági.
- BIZTONSÁGI FELÜGYELŐ:** A bv. szervezet hivatásos állományú tagja, aki a szolgálatban lévő biztonsági tiszt közvetlen alárendeltje. Lőfegyverrel vagy egyéb rendszeresített kényszerítő eszközzel eligazítás vagy utasítás alapján biztonsági tevékenységet lát el.
- BIZTONSÁGI RENDSZER:** A fogvatartott folyamatos őrzését, felügyeletét, ellenőrzését biztosítja a bv. jogszabályban meghatározott feladatainak biztonságos körülmények közötti ellátására. Elemei a személyi állomány, a biztonsági létesítmények, a technikai és kényszerítő eszközök, valamint a biztonsági rendelkezések és okmányok.
- BÖRTÖN:** A szabadságvesztést a bíróság által meghatározott fokozatban kell végrehajtani, a három közül a közepesen szigorú fok – legenyhébb a fogház, a legszigorúbb a fegyház. A különbség például a fogvatartottak eltérő életrendjében, az egyén felé gyakorolt kontroll mértékében, a megszerzhető kedvezményekben mutatkozik meg. (A köznyelvben a büntetés-végrehajtási intézet neve, de nem keverendő, mivel ez végrehajtási fokozatot jelöl.)
- BÖRTÖNADAPTÁCIÓ:** A bv. intézet társas környezetéhez való alkalmazkodás.
- BÖRTÖNÁRTALMAK:** A bv. intézet zárt közegnek diszfunkcionális működéséből eredő káros hatása a személyiségre, amely a fogvatartás során folyamatosan jelen van. A klasszikus börtönártalmak a prizonizáció, depriváció, stigmatizáció és a mortifikáció.
- BŰNCSELEKMÉNY:** Szándékosan vagy gondatlanságból elkövetett, a társadalomra veszélyes cselekmény, re a törvény büntetés kiszabását rendeli el.
- BŰNISMÉTLŐ:** Korábban az elítéltet szándékos bűncselekmény miatt végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték, de szabadulása óta az újabb bűncselekmény elkövetéséig több mint három év telt el, vagy a fogvatartott által elkövetett korábbi és/vagy jelenlegi bűncselekménye gondatlan elkövetésnek minősül.
- BŰNMEGELŐZÉS:** Olyan intézkedések sorozata, ek a bűnözés különböző szintjein lévő okokat szüntetik meg, vagy érvényesülésüket korlátozzák. Főbb eszközei a jogi korlátozások (büntetőjogi szigorítások, szociálpolitikai döntések), valamint a társadalmi eszközök (nevelés, tájékoztatás, utógondozás, polgárőrségek).
- BŰNÖZÉS:** Olyan társadalmi jelenség, amely egy adott helyen és időben az egyének által elkövetett bűncselekmények összessége.
- BŰNTÁRS:** Aki bűncselekmény során önként, aktívan (szóval vagy tettel) vagy passzívan (elhallgatja vagy nem akadályozza meg a cselekményt) együttműködik.
- BŰNTETÉS:** A bűncselekmény elkövetése miatt törvényben meghatározott joghátrány.
- BŰNTETÉS-VÉGREHAJTÁS ORSZÁGOS PARANCSNOKSÁGA (BvOP):** A Büntetés-végrehajtási Szervezet középírányító szerve, élén az országos parancsnok áll. Ellátja a büntetés-végrehajtási szervek felügyeletét, ellenőrzését és szakmai irányítását.
- BŰNTETÉS-VÉGREHAJTÁS:** A szabadságelvonással járó büntetések, intézkedések, büntetőeljárásai kényszerintézkedések, szabálysértések miatt kiszabott pénzbírságok átváltoztatása folyamán megállapított elzárásokat végrehajtó állami, fegyveres, rendvédelmi szerv.

BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI GAZDASÁGI TÁRSASÁGAI: Olyan állami tulajdonú, kiemelkedő társadalmi és közbiztonsági érdekeket szolgáló korlátolt felelősségű társaság, ek célja a fogvatartottak munkáltatása a rendelkezésre álló erőforrások hatékony kihasználásával, profitorientált módon, a holding szervezetbe tagozottan.

BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI INTÉZET (bv. intézet): A köznyelvben börtön, amely a Büntetés-végrehajtási Szervezet alá tartozva végrehajtja a szabadságvesztés büntetést – lehetőség szerint az elítélt lakhelyéhez legközelebbi intézetben. Az intézetek funkciójuk szerint lehetnek előzetes vagy megyei házak – amelyek elsődleges feladata az előzetes letartóztatás –, illetve letöltő vagy országos házak – ahol a bírói ítélet végrehajtása, azaz az ítélet letöltése folyik. Emellett megkülönböztetünk szakmailag speciális intézeteket, amelyek női, fiatalkorú, illetve intézményeket, amik gyógykezelés alatt álló fogvatartottak elhelyezésére szolgálnak.

BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI PÁRTFOGÁS: A pártfogó felügyelet elősegíti annak megakadályozását, hogy a szabadult személy ismételten bűncselekményt kövessen el, segítséget nyújt a társadalomba való beilleszkedéshez, és az ehhez szükséges szociális feltételek megértésében. A folyamat során egyaránt érvényesül a támogató és a kontroll funkció, feladata a szabadulásra való felkészítés, környezettanulmány készítése, utógondozás lehetőségének biztosítása.

BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI SZERVEZET: A Belügyminisztérium irányítása alatt álló önálló, fegyveres, rendvédelmi szervezet, ami végrehajtja a törvényileg meghatározott szabadságelvonással járó szankciókat (büntetés, intézkedés, büntetőeljárás kényszerintézkedés, szabálysértési elzárás), valamint a szabadultak utógondozásával, pártfogó felügyelettel kapcsolatos feladatokat.

BÜNTETŐELJÁRÁS: A bűnözésre adott válasz, amelynek eredménye a jogkövetelmény.

BÜNTETŐJOGI ELZÁRÁS: Kisebb súlyú bűncselekmények elkövetése miatt 5-90 (fiatalkorú esetén 3-30) nap időtartamban kiszabható büntetőjogi szankció.

CSDCS: Családi döntéshozó csoport, a reszocializációs modell része. A család és közeli hozzátartozók segítségével a bv., a pártfogó és a fogvatartott közösen tudja meghozni azokat a döntéseket egy facilitátor segítségével, amelyek a lehető legjobban elégíti ki a fogvatartott vagy az érintett családtagok szükségleteit, elvárásait.

DEPRIVÁCIÓ: Valamitől való megfosztottság. A börtönön belül jellemzően a szabadságtól és velejáraitól.

DEZISZTENCIA: A bűnelkövetéssel való felhagyást, a bűnelkövetési karrierből aló kilépést jelenti.

EGYÉNIESÍTÉS: A büntetés-végrehajtási rendszerben rendelkezésre álló rezsimek és az egyéni kezelési eljárások lehető leghatékonyabb hozzárendelése egy adott fogvatartott kockázataihoz, valamint reintegrációs szükségleteihez – magában foglalva a klasszifikációt.

ELHELYEZÉS: A fogvatartás, amely az elkülönítési szempontok szerinti zárka-, és férőhely kijelölését jelenti.

ELÍTÉLT: A szabadságelvonással járó büntetését büntetés-végrehajtási szervnél töltő személy.

ELKÜLÖNÍTÉS: A fogvatartás során egyes fogvatartotti csoportok elhelyezése nem történhet egy helyen, semmilyen kontaktust nem létesíthetnek egymással. El kell különíteni a férfiakat és a nőket, a fiatalkorúakat és a felnőttkorúakat, a különböző végrehajtási fokozatba tartozókat, az előzetesen letartóztatottakat az elítéltektől, a fekvő/fertőző betegeket az egészségesektől, valamint a dohányzókat a nem dohányzóktól.

ELŐÁLLÍTÁS: Az a szaktevékenység, mellyel a bv. szervezet biztosítja, hogy a fogvatartott az eljáró hatóság, parancsnok, igazgató, vagy orvos javaslata szerint egy meghatározott helyen és időben megjelenjen. Történhet bv. intézetben belül vagy kívül, bíróság, ügyészség, temetés, látogatás, járóbeteg-szakellátás, vagy egyéb célból gyalogmenetben vagy speciális járművel.

ELŐZETES NEM JOGERŐS ELÍTÉLT: Személyi szabadságában bírói elvonással járó kényszerintézkedés hatálya alatt álló terhelt személy, státusza a bíróság ítéletének jogerőre emelkedéséig tart.

ELŐZETESEN LETARTÓZTATOTT SZEMÉLY: Az elsőfokú ítéletig a személyi szabadság bírói elvonásával járó kényszerintézkedés hatálya alatt álló terhelt személy, státusza a bíróság ítéletének jogerőre emelkedéséig tart.

ELZÁRÁS: A szabadságvesztés és a szabadságelvonással nem járó szankciók közötti büntetőjogi intézmény. Amely fajtáját tekintve lehet büntetőjogi-m szabálysértési-, pénzbírság helyébe lépő, illetve közérdekű munka helyébe lépő elzárás. Kizárólag törvény állapíthatja meg, bíróság szabhatja ki tárgyaláson, és olyan büntetés-végrehajtási intézetben hajtható vége, et a végrehajtására kijelöltek.

ERŐSZAKOS TÖBBSZÖRÖS VISSZAESŐ: Az elítélt többszörös visszaeső és mindhárom alkalommal személy elleni erőszakos bűncselekményt követett el.

FEGYHÁZ: A szabadságvesztést a bíróság által meghatározott fokozatban kell végrehajtani, a három közül a legszigorúbb fok – a legenyhébb a fogház, enyhébb a börtön. A különbség például a fogvatartottak eltérő életrendjében, az egyén felé gyakorolt kontroll mértékében, a megszerezhető kedvezményekben mutatkozik meg.

FELELŐSSÉG ELVE: A társadalomba beilleszkedést megkönnyítheti az elítéltek felelősségérzetének, önbecsülésének és önállóságának fejlesztése, amelyet segíteni kell. Eszköze a testi és szellemi képességek megtartása és fejlesztése különböző programokon való részvétel által.

FÉLIG NYITOTT INTÉZET: Az a bv. intézet, amelyben a biztonsági berendezések részben kiépítettek (fal, drótkerítés), de belül megengedett a mozgásszabadság.

FÉRŐHELY: Elhelyezési norma, amely arányszámokkal (légtér, mozgástér) határozható meg.

FOGHÁZ: A szabadságvesztést a bíróság által meghatározott fokozatban kell végrehajtani, a három közül a legenyhébb fok – szigorúbb a börtön, a legszigorúbb a fegyház. A különbség például a fogvatartottak eltérő életrendjében, az egyén felé gyakorolt kontroll mértékében, a megszerezhető kedvezményekben mutatkozik meg.

FOGLALKOZTATÁS: Gyűjtőfogalom, amely magában foglalja az oktatást, képzést, terápiás foglalkoztatást, munkáltatást, továbbá a művelődési, szabadidős, sport, személyiségfejlesztő és gyógyító, valamint rehabilitációs programokon való részvétel lehetőségét.

FOGVATARTÁS: Az egyén meghatározott helyeb való tartózkodásra kényszerítése, ami egyfelől az elhelyezésében, másfelől a kényszeralkalmazásban nyilvánul meg.

FOGVATARTOTT: Gyűjtőfogalom, amely magában foglalja a szabadságelvonással járó büntetést, intézkedést, büntetőeljárás kényszerintézkedést, valamint az elzárást bv. intézetben töltő személyek megnevezését.

GYILKOSSÁG: Szándékos és közvetlen emberölés. Elkövetője halált okoz, gyilkos.

HOSPITALIZÁCIÓ: A totális intézmény funkcióból és diszfunkcióból eredően az egyén elveszti az önállóságát, mivel az ellátás minden alapvető szükségletre kiterjed.

INAKTÍV: Gazdaságilag minden munkaképes korú személy, aki nem tartozik a munkaerő-állományba.

ISMERET: Tudás, információk, amelyeket tapasztalással, tanulással szerez az egyén.

JOGERŐS ELÍTÉLT: Azon személyek, akikre a bíróság bűncselekmény elkövetése miatt főbüntetést szabott ki, önállóan alkalmazott mellékbüntetést, vagy intézkedést hozott.

KAPCSOLATTARTÁS: A fogvatartott a külvilággal, hozzátartozókkal történő érintkezése levelezés, látogató fogadás, csomag, telefon és egyéb formában.

KÉNYSZERGYÓGYKEZELÉS: Büntetőjogi gyógyító jellegű kényszerintézkedés, amely abban az esetben szabható ki, ha a személy elleni erőszakos vagy közveszélyesítő okozó büntető cselekmény elkövetője az elméműködésének kóros állapota miatt nem büntethető.

KIMARADÁS: Jutalomból a bv. intézet ideiglenes elhagyására szolgál családi kapcsolatok fenntartása, vagy szabadulás utáni munkahelyi és lakhatási ügyintézés céljából. Fegyházban a büntetés felét, börtönben hat hónapot, fogházban három hónapot töltött személy részére adható. 24 órát meg nem haladó távollét, ami a szabadságvesztésbe beleszámít, történhet egyéni vagy csoportos formában – utóbbi sportrendezvény, színház vagy egyéb kulturális esemény látogatása esetén kísérelővel, vagy anélkül.

KLASSZIFIKÁCIÓ: Azon szakmai eljárások, módszerek, döntések sorozata, ek során a fogvatartottakat a velük kapcsolatban felmerült kockázatok, illetve reintegrációs szükségletek szerint a rendelkezésre álló rezsimekbe sorolják.

KONFORMITÁS: A bv. intézetben a belső szabályok ismeretének megfelelő, elvárt magatartás, amely gyakran jutalom elérésére irányulva nem belső indíttatású.

KÖRLET: A bv. intézet egyéb részeitől elhatárolt, zárkákat vagy lakóhelyiségeket magába foglaló terület.

KÖRLETFELÜGYELŐ: A bv. szervezet hivatásos állományú tagja, aki a szolgálatban lévő főfelügyelő közvetlen alárendeltje. Kényszerítőeszkővel ellátható, eligazítás, illetve szolgálati utasítás alapján biztonsági tevékenységet lát el.

KÖRNYEZETTANULMÁNY: A pártfogó által készített az egyén/család életkörülményeit, életvitelét leíró dokumentum, amely segítséget az a börtönszemélyzet számára részlegetbe ki- és behelyezés, reintegrációs őrizet vagy szükség szerint szabadulás kapcsán.

KÖRSZÁLLÍTÁS: A fogvatartottak szállítása központilag szervezett, rendszeres, hetenként történő mozgatása bv. intézetek között, helyszíne a Budapesti Fegyház és Börtön, indokolt végelszállítás, megőrzés, átadás kapcsán.

KÜLÖNÖS VISSZAESŐ: Az elítélt mindkét alkalommal ugyanolyan, vagy hasonló jellegű bűncselekményt követ el, és szabadulása óta az újabb bűncselekmény elkövetéséig három év még nem telt el.

LOPÁS: Más tulajdonának jogtalan eltulajdonítása, vagyon elleni bűncselekmény, illetőleg szabálysértés.

MORTIFIKÁCIÓ: A büntetés végrehajtása során, mint káros börtönártalom jelentkezik. A fogvatartott személyisége súlyos károsodásokat szenved.

MUNKAERŐPIAC: A munkaerő piaca, ahol a munkavállalók és a munkaadók között a munkaerő cseréje zajlik. További részpiacokra bontható a foglalkoztatási ágak szerint.

NORMALIZÁLÁS ELVE: A végrehajtás nem eredményezhet a szabadságelvonáson túlmenő hátrányt, mivel az maga a büntetés. Az elítélt jogait csak a törvény korlátozhatja, egyéb joghátrány nem érheti, így a büntetés végrehajtása során a lehetőségekhez képest a körülményeket a szabad életéhez kell igazítani.

NYILVÁNTARTÁSI SZÁM: A fogvatartott törzskönyvi száma, amely két betűből és négy számból áll, azonosításra szolgál a bv. intézetbe kerüléstől a szabadulásig.

NYITOTT INTÉZET: Az a bv. intézet, amelyben semmilyen fizikai kényszersert nem alkalmaznak.

NYITOTTSÁG ELVE: A szabadságvesztéssel járó nem kívánatos és káros hatásokat ellensúlyozni kell, a személyiségben fellépő negatív fejlődését előidéző mellékhatásokat miatt. A prizonizáció elleni módszerek az elkülönítés és a kapcsolattartás a külvilággal – sajtótermékekhez jutás, kapcsolattartási formák, illetve intézetelhagyási módok alkalmazása által.

PÁLYAORIENTÁCIÓ: Olyan folyamat, amely során az egyén igényeinek és képességeinek figyelembevételével, a lehető legszélesebb körű információk birtokában meg tudja határozni a pályát/foglalkozást/szakmát, amelyet szívesen végezne. Célja, a személyiség tartós beillesztése a munka világába.

PRIZONIZÁCIÓ: A börtönlethez való idomulást jelenti, a reintegráció ellen ható káros tényező. Az a folyamat, amelynek során az egyén többé-kevésbé átveszi a bv. intézet társadalmi gyakorlatát, erkölcsét, szokásait és általános kultúráját.

PROGRESSZÍV REZSIMSZABÁLYOK: Olyan tevékenység- és teljesítményalapú osztályozási rendszer, amely az elítélt együttműködési hajlandóságának, valamint motivációjának folyamatos fenntartásával és fejlesztésével hozzájárul a reintegrációs tevékenység hatékonyabbá tételéhez.

RABLÁS: Más tulajdonának jogtalan eltulajdonítása, vagyon elleni bűncselekmény közben erőszakot, élet vagy testi épség elleni közvetlen fenyegetést alkalmaz.

REHABILITÁCIÓ: A fogvatartott általános fizikai és pszichikai állapotának szinten tartás és/vagy javítása az egészségügy, nevelés, pszichológia és ártalomcsökkentés által.

REINTEGRÁCIÓ: A fogvatartottak társadalomba való visszailleszkedése és az állampolgári szerepek újbóli felvétele a nevelés és pártfogás segítségével.

REINTEGRÁCIÓS ÓRIZET: A szabadságvesztés és a felelős önálló életvezetés közötti kontraszt optimalizálását szolgáló jogintézmény. Határozott időtartamú kontrol, amely az állami szervek felügyelete alatt zajló atipikus házi őrizet, a túlszűfolttság enyhítése, a szabadságelvonás csökkentése, valamint a reintegrációs célok elérése érdekében. A kisebb súlyú bűncselekmények elkövetőinek lehetősége nyílik arra, hogy a bírói döntés alapján elektronikus nyomkövető alkalmazásával távfelügyelet alatt tölthessék a büntetésük utolsó hat hónapját otthonukban.

REINTEGRÁCIÓS PROGRAM: Az elítélt munkaerőpiaci integrációjának elősegítése, a befogadást megelőző körülményeiből, életviteléből eredő hátrányok csökkentését, a személyisége és szociális készségei fejlesztését célzó tervszerű foglalkozás.

REINTEGRÁCIÓS TISZT: A bv. intézet személyi állományának tagja, aki a fogvatartottal közvetlenül foglalkozik, véleményt készít róla, nevelési tervet készít vele, felkészíti a szabadulásra.

RESZOCIALIZÁCIÓ: A társadalomba való visszavezetés, társadalmi beilleszkedési zavarok miatt negatív magatartást tanúsító, a társadalom életéből kiszakadt személy beilleszkedésének irányítása, visszavezetése. A korábban követett értékektől és viselkedésformáktól jelentősen eltérő minták elsajátítása.

REZSIM: Az egyéniesítés alapelveihez igazodó, az elítéltre vonatkozó reintegrációs célok megvalósítását biztosító végrehajtási környezet.

STIGMATIZÁCIÓ: A börtönt megjárt egyén a szabadulást követően nem indulhat tiszta lappal, a környezete, a társadalom bűnözőnek, börtönviseltnek nevezi a továbbiakban is, szegénybéllyeggel látja el.

SZABADÍTÁS: A szabadságelvonással járó büntetést, büntető-eljárásjogi kényszerintézkedést letöltött fogvatartott jogszerű távozása a bv. intézetből, azaz a szabadon bocsátása.

SZABADSÁGVESZTÉS-BÜNTETÉS: A szabadságot korlátozó vagy elvonó büntetési szankció.

SZÁLLÍTÁS: A fogvatartott bv. intézetek közötti szállítása, formái a cél, a kör és a végleg.

SZÓKINCS: A szavak ismerete és a szemantikai képességek, a szavak értelmének ismerete, a szókincs.

TÉNYLEGES ÉLETFOGYTIG TARTÓ SZABADSÁGVESZTÉS (TÉSZ): Határozatlan szabadságvesztésre ítélt fogvatartott élete végéig töltendő büntetése.

TÖBBSZÖRÖS VISSZAESŐ: Az elítéltet korábban már visszaesőként végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték, és az utolsó szabadulása óta az újabb bűncselekmény elkövetéséig három év még nem telt el.

TUDÁS: Az ismeretek, képességek, készségek összessége. A tapasztalatok és a környezeti ingerek által a veleszületett lehetőségekből az értelmesség segítségével alakul.

UTÓGONDOZÁS: A szabadságvesztésből szabadulók a társadalom védelme érdekében, az ismételt bűnelkövetés megelőzése céljából segítségnyújtása a reintegrációhoz, valamint az ahhoz szükséges szociális feltételek megteremtéséhez.

VISSZAESŐ: Az elítéltet korábban szándékos bűncselekmény miatt végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték, és szabadulása óta az újabb bűncselekmény elkövetéséig három év még nem telt el.

ZÁRKA: A fogvatartottak elhelyezésére szolgáló meghatározott biztonsági követelményeknek megfelelő helyiség. Rendelkezik ajtóval, ablakkal, folyóvízzel ellátott mosdóval, elkülönített WC-vel.

ÁBRAJEGYZÉK

1. ábra Az értekezés szerkezete.....	5
2. ábra A magyarországi éves fogvatartotti átlaglétszám 2010-2019 között.....	45
3. ábra A magyarországi női bűnelkövetők aránya 1831-1974 között.....	74
4. ábra A magyarországi női fogvatartottak éves átlag létszáma 1974-1978 között.....	77
5. ábra A magyarországi női fogvatartottak aránya 1982-2018 között.....	78
6. ábra A világ népessége kontinensek szerint 1950-2019.....	82
7. ábra Női fogvatartotti ráta kontinensenkénti megoszlása.....	83
8. ábra Női fogvatartotti létszám kontinensenkénti megoszlása 2000-ben és 2017-ben.....	84
9. ábra Európai országok fogvatartotti rátájának alakulása 1999-2016 között.....	85
10. ábra Női fogvatartottak aránya az európai országokban.....	87
11. ábra Női külföldi fogvatartottak aránya az európai országokban.....	88
12. ábra A legalacsonyabb és legmagasabb telítettséggel rendelkező európai országok börtöneinek 2014-es adatai.....	100
13. ábra A magyar népesség átlagos napi tevékenységeinek megoszlása nemek szerint.....	103
14. ábra Az eredményesség 7 szokásának folyamatábrája.....	109
15. ábra Magyarországon jogerősen szabadságvesztés-büntetést töltő felnőtt női fogvatartotti létszám alakulása 2014-2019.....	158
16. ábra A kutatásban résztvevők büntetés-végrehajtási intézetben töltött idő szerinti megoszlása.....	159
17. ábra A kutatásban résztvevők életkor szerinti megoszlása.....	160
18. ábra A kutatásban résztvevők állandó lakcíme.....	161
19. ábra A kutatásban résztvevők legmagasabb iskolai végzettség szerinti megoszlása.....	161
20. ábra A kutatásban résztvevők fogyatékoság szerinti megoszlása.....	162
21. ábra A kutatásban résztvevők függőség szerinti megoszlása.....	162
22. ábra A kutatásban résztvevők bv. intézeti foglalkoztatásban való részvétel szerinti megoszlása.....	163
23. ábra A kutatásban résztvevők megoszlása a problémaháló komponenseinek gyakorisága szerint.....	165
24. ábra A kutatásban résztvevők szüleinek (édesapa) legmagasabb iskolai végzettség szerinti megoszlása.....	166
25. ábra A kutatásban résztvevők szüleinek (édesanya) legmagasabb iskolai végzettség szerinti megoszlása.....	166
26. ábra A kutatásban résztvevők szüleinek (édesanya) foglalkoztatási terület szerinti megoszlása.....	167
27. ábra A kutatásban résztvevők szüleinek (édesapa) foglalkoztatási terület szerinti megoszlása.....	167
28. ábra A kutatásban résztvevők családi állapot szerinti megoszlása.....	169
29. ábra A kutatásban résztvevők lakhely szerinti megoszlása.....	169
30. ábra A kutatásban résztvevőkkel egy háztartásban élő személyek száma szerinti megoszlása.....	170
31. ábra A kutatásban résztvevők gyermekszám szerinti megoszlása.....	170
32. ábra A kutatásban résztvevők megoszlása érzelmi kötődés szerint.....	171
33. ábra A Kognitív Profil Teszt vizsgált területeihez rendelt feladatok.....	173
34. ábra A vizsgálatban részt vett fogvatartottak kognitív profiljának területek szerinti eredményei.....	174
35. ábra Motivációs Profil Teszt fő- és aldimenziói.....	178
36. ábra A vizsgálatban résztvevők motivációs profiljának főcsoportok szerinti eredményei.....	178
37. ábra A vizsgálatban résztvevők motivációs profiljának alcsoportok szerinti eredményei.....	179
38. ábra A vizsgálatban résztvevők érdeklődés profiljának területek szerinti eredményei.....	180
39. ábra A büntetés-végrehajtási intézet veszélyei és lehetőségei az egyén fejlesztése kapcsán.....	181
40. ábra A minta megoszlása foglalkoztatási terület szerint.....	185
41. ábra A kutatásban részt vettek cselekvési terve.....	186
42. ábra A kutatásban részt vettek munkaerőpiaci céljai.....	187
43. ábra A válaszadók segítő szakemberigénye.....	188
44. ábra Veszélyeztető és megóvó tényezők a bv. intézetben.....	192
45. ábra A magyarországi női fogvatartottak aránya 1982-2018 között.....	202
46. ábra A nők és férfiak életútja Magyarországon.....	203
47. ábra A női fogvatartottak és a viszonyítási felnőtt populáció kognitív profiljának t-próbás táblázata.....	218

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönöm a Belügyminisztérium, a Pécsi Tudományegyetem, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, valamint a Kalocsai Fegyház és Börtön támogatását és együttműködését a kutatás lefolytatásához. Hálás vagyok oktatóimnak, munkatársaimnak, továbbá a nélkülözhetetlen segítségért témavezetőmnek, *Dr. habil. Di Blasio Barbarának*, amelyet témám kidolgozásában adott. Köszönettel tartozom azon nőknek, akik személyes tapasztalataikat, hasznos gondolataikat megosztva, közvetlen bepillantást adtak az életükbe, valamint részt vettek a vizsgálati eljárásban. Végül, de nem utolsó sorban köszönöm szeretteimnek, különösen *Bíró Csabának* a biztatást, türelmet és segítséget a munkám számos területén.

A munkámat segítő további személyek, szervek, intézmények és intézetek:

1. Belügyminisztérium, Tudománystratégiai és -koordinációs Főosztály
/H-2090, Remeteszőlős, Nagykovácsi út 3./
Dr. Sabjanics István, főosztályvezető
2. Emberi Erőforrások Minisztériuma – Pécsi Tudományegyetem
/H-7622 Pécs, Vasvári Pál u. 4./
Prof. Dr. Bódis József, DSc, volt rektor
3. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, Stratégiai, Elemzési és Tervezési Főosztály
/H-1054 Budapest, Steindl Imre u. 8./
Várkonyi Zsolt Kristóf ka., főosztályvezető
4. Pécsi Tudományegyetem, „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola
/H-7624 Pécs, Ifjúság útja 6./
Ambrusné Prof. Dr. Kéri Katalin, DSc, doktori iskolavezető
5. Kalocsai Fegyház és Börtön
/H- 6300 Kalocsa, Szent István király út 35./
Soczó László bv. ezredes, intézetparancsnok
Ambrus Lajos bv. alezredes, bv. főtanácsos, volt mb. intézetparancsnok
Dr. Tanács Eszter Tímea bv. ezredes, bv. főtanácsos, volt intézetparancsnok
Molnár Roland bv. őrnagy, mb. bv. osztályvezető
Romsics Gábor bv. alezredes, volt bv. osztályvezető
6. Pécsi Tudományegyetem, Doktori és Tehetséggondozó Iroda
/H-7622, Pécs, Vasvári Pál u. 4./
Dr. Erostyák János, PhD
7. Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzata
/H-7622 Pécs, Vasvári Pál u. 4./
Pónusz Róbert, elnök
dr. Cseporán Zsolt, volt elnök
8. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága Szakkönyvtára
/H-1108 Budapest, Újhegyi út 9-11./
Apró Andrea bv. ra., mb. könyvtárvezető
9. Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár, Történeti Gyűjtemények Osztálya, Klimó Könyvtár
/H-7622 Pécs, Szepesy u. 1-3./
Dr. Schmelczér-Pohánka Éva volt főkönyvtáros

10. Magyar Nemzeti Levéltár, Iratkezelés-felügyeleti Osztály, Törvényhozás, Kormány, Média referencia
/H-1037 Budapest, Lángliliom u. 4./
Dr. Nagy Adrienn osztályvezető-helyettes
11. Magyar Nemzeti Levéltár, Somogy Megyei Levéltára
/H-7400 Kaposvár, Bartók Béla u. 10./
Szabó Tamás kutatótermi felügyelő, levéltári kezelő
12. Pécsi Tudományegyetem Központi Könyvtár, Tudásközpont
/H-7622 Pécs, Universitas u. 2/A./
13. Pécsi Tudományegyetem Tóth József Bölcsészettudományi és Természettudományi Kari Szakkönyvtár
/H-7624 Pécs, Ifjúság u. 6./
14. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
/H-1088 Budapest, Szabó Ervin tér 1./
15. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár
/H-1024 Budapest, Keleti Károly u. 5./